ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN JASSY

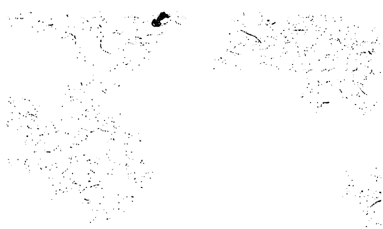
ANUL III

1892

IAȘI
EDITURA LIRARIEI FRAȚII ȘARAGA
1892

ARHIVA

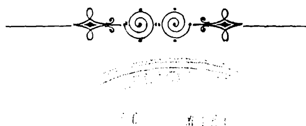
SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN JASSY

ANUL III

1892

IAȘI

EDITURA LIRARIEI FRAȚII ȘARAGA

1892

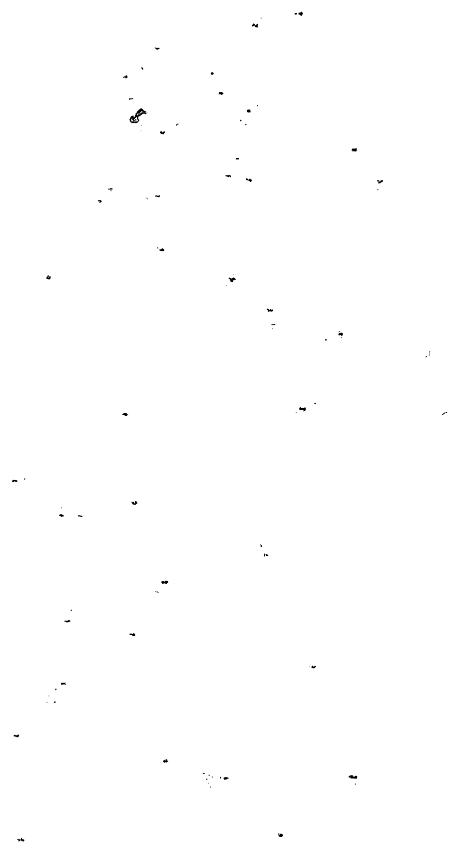

TABLA DE MATERII

Dări de seamă.

Documente.

Notiţi.

COMPUNEREA SOCIETĂȚII PE ANUL 1891—92

Pentru anul 1891—92, al patrulea an al existenței sale, Societatea științifică și literară din Iași s-a constituit astfeliŭ :

Președinte : **Alex. D. Xenopol**
Secretar general : **Grigorie C. Buțureanu**
Casier : **Vasile C. Buțureanu**
Bibliotecar : **Gh. Ghibănescu**
Directorii Arhiveĭ: **Nic. Leon** pentru partea științifică
H. Tiktin pentru partea literară

Secțiunile s-aŭ constituit astfeliŭ :

a) *Secțiunea științifică.*

Președinte : **Mihaiŭ Vlădescu**, profesor la Universitatea din Iașĭ.
Secretar : **Mănescu**, profesor la Universitatea din Iașĭ.

Membri :

Dr. **Asachi**, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureștĭ, director Institutuluĭ de chirurgie etc.

Dr. **D. Brandia**, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ romîne.

Dr. **C. Botez**, profesor la Facultatea de Medicină din Iașĭ, medic primar al Spitaluluĭ Sf. Spiridon din Iașĭ.

Dr. **Vasile C. Buțureanu**, profesor la Liceŭ, director Laboratoruluĭ de chimie.

Neculaĭ Beldiceanu, profesor la Gimnaziul Stefan cel Mare din Iașĭ.

Grigorie C. Buţureanu, profesor la Şcoala normală Vasile Lupu şi la Şcoala normală de fete din Iaşĭ.
Grigorie Cobălcescu, profesor la Universitatea din Iaşĭ, membru al Academieĭ romîne.
Dr. **S. Conya**, chimist.
D. **Drăghiceanu**, inginer de mine.
Dr. **Felix**, profesor la Facultatea de medicină din Bucureştĭ, membru al Academieĭ romîne.
Dr. **Finkelstein**, medic al penitenciaruluĭ din Iaşĭ.
N. Gabrielescu, arhitect al caseĭ Sf. Spiridon.
Dr. **Herţenberg**, doctor în medicină, Iaşĭ.
Dr. **Istrati**, profesor la Universitatea din Bucureştĭ, director Laboratoruluĭ de chimie.
Dr. **G. Jocu**, medic veterinar al oraşuluĭ Iaşĭ.
Dr. **N. Leon**, profesor suplinitor la Facultatea de medicină din Iaşĭ şi la Şcoală militară.
I. Negură, inginer de mine.
Gh. Neculaŭ, profesor la liceul real din Brăila.
Porumbaru, inginer, director fabriceĭ de hîrtie Letea.
Dr. **Puşcariu**, profesor la Facultatea de medicină din Iaşĭ, medic secundar al Spitaluluĭ Sf. Spiridon.
Dr. **Peride**, profesor la Facultatea de medicină din Iaşĭ, medic primar al judeţuluĭ Iaşĭ.
Dr. **Eug. Rizu**, profesor la facultatea de medicină din Iaşĭ, medic primar al Spitalelor Sf. Spiridon.
Sava Ştefănescu, profesor la Liceul Sf. Sava din Bucureştĭ.
Dr. **Socor**, profesor la Facultatea de medicină din Iaşĭ, medic primar al Spitalelor Sf. Spiridon.
Dr. **Stefănescu**, medic primar al Spitaluluĭ din Hîrlăŭ.
Dr. **A. Vitzu**, profesor la Universitatea din Bucureştĭ, director Laboratoruluĭ de Fiziologie.
I. Vişanu, fost elev al Şcoaleĭ de Antropologie din Pariz.

b) *Secţiunea literară.*

Preşedinte: **A. Suţu**, profesor la Liceul din Iaşĭ, director Şcoaleĭ de meseriĭ.

Secretar: **I. Tanoviceanu**, profesor la Universitatea din Iașĭ.

Membri:

Grigorie Alexandrescu, magistrat.

V. **Atanasiu**, profesor la Liceul din Iașĭ.

Dr. **A. A. Bădărăŭ**, profesor la Gimnaziul Alexandru cel Bun și la Școala Comercială din Iașĭ.

Dr. **I. Bogdan**, filolog.

A. B. Brandia, director Liceuluĭ din Iașĭ.

T. T. Burada, profesor la Conservatorul din Iașĭ.

V. M. Burlă, profesor la Liceul din Iașĭ.

Th. Codrescu, publicist, fost profesor.

Dr. **C. Codrescu**, profesor la Școala Comercială din Iașĭ.

Criticos, Consul al Grecieĭ.

C. Dobrogeanu (Gherea), critic.

Gh. Erbiceanu, profesor la Seminariul din Iașĭ.

Ghenadie Economu, episcopul Rîmniculuĭ.

Petru Gărcineanu, profesor la Liceul din Iașĭ.

Dr. I. **Găvănescul**, profesor la Universitatea din Iașĭ, director Școaleĭ normale superioare.

Gh. Ghibănescu, profesor la Școala normală Vasile Lupu din Iașĭ.

Grossman, lexicograf.

Eduard Gruber, profesor la Școala comercială din Iașĭ.

Hurmazachi, publicist, membru al maĭ multor societățĭ.

C. Meissner, director și profesor al Școaleĭ normale Vasile Lupu din Iașĭ.

Dr. **Gh. Morțun**, advocat în Iașĭ.

P. Novleanu, director Institutelor-Unite profesor la Școala de meseriĭ din Iașĭ.

Al. Philippidi, profesor la Liceul din Iașĭ.

Al. Odobescu, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ romîne.

Dim. **Onciŭ**, profesor la Cernăuțĭ.

P. Rîșcanu, profesor la Universitatea din Iașĭ și la Școala militară.

Const. Știubei, profesor la Liceul din Iașĭ.

Scureĭ, revizor școlar.

Dr. I, **Tanoviceanu**, profesor la Universitatea din Iașĭ.

H. **Tiktin**, filolog.

Dr. **Grigorie Tocilescu**, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ romîne.

V. A. **Ureche**, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ romîne.

Andrei Vizanti, profesor la Universitatea din Iașĭ.

Al. D. **Xenopol**, profesor la Universitatea din Iașĭ.

RAPORTUL

secretaruluĭ general Gr. C. Buţureanu asupra lucrărilor societăţiĭ în cursul anuluĭ 1890—91.

Al doilea an al activităţiĭ societăţiĭ ştiinţifice şi literare s-a încheiat. Cu mare mulţămire zic şi anul acesta ca şi în cel trecut că sarcina mea de a face o dare de seamă despre lucrările societăţiĭ e grea; şi încă cu atît maĭ grea cu cît lucrări'e anuluĭ al doilea sînt maĭ numeroase decît a anuluĭ întîiŭ.

«Arhiva», organul în care se oglindeşte întreaga activitate a societăţiĭ noastre, a apărut în mod regulat cu îmbunătăţirea: o broşură în fiecare lună în loc de una pe două lunĭ ca maĭ înainte.

Amîndouă ramurile ocupaţiuniĭ societăţiĭ, adică şi cel ştiinţific şi cel literar, aŭ fost susţinute prin publicaţiunĭ, atît prin lucrărĭ propriĭ, cît şi prin dărĭ de seamă despre mişcarea străină cît şi de la noĭ din ţară, documente noĭ şi de valoare aŭ fost date la lumină.

Iată în scurt cuprinsul lucrărilor publicate în cursul anuluĭ, atît în partea ştiinţifică cît şi în cea literară:

D. Al. Xenopol, neobositul nostru vice-preşedinte, a căruĭ pană atinge chestiunĭ din multe direcţiunĭ, a întreţinut continuu societatea cu lucrările sale. In studiul intitulat: *Ideile conducătoare în dezvoltarea poporuluĭ romîn*, după ce arată neamurile vechĭ a Geto-Dacilor şi Sciţilor, venirea coloniilor romane, prin care se întocmeşte poporul daco-roman peste care vin apoĭ timpurile grele ale năvălirilor barbarilor, aceste timpurĭ, zice d sa, aruncă pe Daco-Romînĭ în munţĭ, unde în atingerea cu barbariĭ se începe întocmirea neamuluĭ romîn păstrînd instituţiunile vechĭ de care făceaŭ

uz și pierzînd acelea, care nu maĭ aveaŭ întrebuințare în munte. D-sa arată puterea fondului roman în constituțiĭ și graiŭ. Apăsarea Ungurilor și alte împrejurărĭ gonesc pe Romînĭ din munțĭ, eĭ se așază în văile Moldoveĭ și a Munteniceĭ și întocmesc cele două state. In cea întîiŭ închegare nu eraŭ stărĭ sociale înjosite ci ele aŭ venit maĭ tîrziŭ. Trecînd apoĭ în cercetare stările noastre sub domniĭ pămîntenĭ arată că cu Vasile Lupu și Mateiŭ începe grecizarea pe ruinele slavizmuluĭ, dar în lupta aceasta se arată limba romînă, care lovită cu putere de greciĭ Fanariоțĭ părea pierdută. Se descrie apoĭ domnia vitrigă a Fanarioților cariĭ cultivaŭ limba și dominațiunea greacă, corupeaŭ obiceiurile și injoseaŭ pe Romînĭ. Intervenirea politiceĭ rusеștĭ salvează romînizmul, îĭ dă un punct de sprijin, pentru ca maĭ apoĭ naționalitatea și limba romînă să se cultive cu maĭ multă tărie. — *Răsturnarea domniilor fanariote, partea I, eteria grecească*, este un studiŭ de mare valoare, voiŭ arăta din el partea puțin cunoscută, anume mișcarea dintîiŭ a boerilor Moldovenĭ contra eteriștilor, cu care ocaziune spătariul Sturza din ținutul Neamțuluĭ dete o proclamațiune prin care îndeamnă pe Romînĭ contra Grecilor [1].

In partea a II-a a studiuluĭ ne arată nemulțămirea generală ce era contra Grecilor atît în Moldova cît și în Muntenia, unde să ridică Olteniĭ cu Tudor Vladimirescu în frunte. Nu maĭ insist asupra desfășurăriĭ criticeĭ cu care autorul îmbracă fiecare fapt din mișcarea de la 1821, în el se oglindește cu colorĭ viĭ aceste grele vremĭ. *Restabilirea domniilor pămîntene* este o urmare a studiuluĭ citat maĭ sus, formînd oare cum încheerea, în el se oglindește jaful ce-l-aŭ făcut ostașiĭ turceștĭ trimișĭ să astîmpere răscoala, bejenia din țară și motivele care aŭ făcut pe Poartă să se gîndească la domniĭ pămîntenĭ cerînd o deputațiune de boerĭ din Moldova și Muntenia pentru a alege din eĭ domn. Se temeaŭ Turciĭ de pierderea țărilor romîne după atîtea neajunsurĭ ce îndurase țara.

Introducerea limbiĭ romîne în biserică pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu. In acest studiŭ se dovedește că părerea sus-

1. Acest fapt aruncă lumină asupra acestor timpurĭ în Moldova, pune în evidență puterea elementuluĭ romîn moldovean și nemulțămirea luĭ de Grecĭ, ținta pe care o urmăresc cu toțiĭ Romîniĭ de emancipare.

ținută pînă acum anume că: limba romînă a fost introdusă la noĭ prin îmboldirea din apus, maĭ ales prin răspîndirea reformeĭ între Romîniĭ din Transilvania prin contra-balansare a înrîuririĭ ce putea să aibă cărțile calvinicești traduse în romînește asupra Romînilor cariĭ aveaŭ cărțĭ numaĭ slavoneștĭ, este în mare parte greșită. Autorul susține că aŭ fost cărțĭ bisericeștĭ traduse cu mult maĭ înainte de Vasile Vodă și chiar tipărite, că slavonizmul a fost gonit de Greci cariĭ ocupaŭ mănăstirile în mare număr, fapt observat și în Bulgaria. Insă grecizmul era peste putință de a suplanta slavonizmul în țările romîne și romînizmul se arătă ca o armă cu care grecizmul caută să sfărîme slavonizmul, dovadă despre aceasta este lupta provocată în școala luĭ Vasile Vodă din Treĭ-Ierarhĭ, unde Mitropolitul Movilă din Chiev trimesese dascălĭ învățațĭ slavonĭ, dar această școală cu tendințe slavone cade și face loc școaleĭ greceștĭ, care cum s-a zis se sprijinește pe limba romînă spre a nimici puterea slavonă, de vreme ce vremile arătase puterea limbiĭ romîneștĭ, care se impunea oricăreĭ reformărĭ în sensul acesta.

Romîniĭ și Greciĭ în *la Revue de Géographie* dovedește unuĭ anonim «un Elin», că exista legăturĭ de neam și de limbă între Romîniĭ din Macedonia și din Romînia liberă, că faptul istoric leagă aceste două popoare și că Macedoneniĭ romînĭ nu sînt o ramură a puteriĭ greceștĭ, intră apoĭ în analiza chestiuniĭ de compozițiune a elementuluĭ romînesc și arată dezastroasa și urîcioasa influență ce aŭ exercitat-o Greciĭ fanarioțĭ asupra țărilor romîne, respingînd aserțiunile elinuluĭ, care susține contrariul. Autorul dovedește maĭ ales cu spusele străinilor de nevoile în care aŭ fost aruncate țările romîne sub domnia Fanarioților.

Importanța asociațiunilor în dezvoltarea culturiĭ este subiectul discursuluĭ cu care d. Xenopol a deschis cursurile literare în ziua de Duminică 17 Fevruar 1891. D-sa în acest studiŭ arată cele întîiŭ asociațiunĭ cu caracter literar-științific, care aŭ avut loc în veacul nostru, cea întîiŭ asociațiune este Societatea filarmonică din Bucureștĭ, apoĭ este întocmirea societățiĭ literare condusă de Const. Golescu și Eliade Rădulescu, și cea întîiŭ lucrare fu gramatica luĭ Eliade de la 1828. In Moldova procedase mișcarea culturală prin înființare de școlĭ, Seminariul Veniamin la 1803 și Școala de Ingenerĭ a luĭ Asachi la 1813. Se înființează apoĭ în Iașĭ Conservatorul. La 1833 se întocmi în Iașĭ Societatea Medicilor și a

Naturaliştilor prin iniţiativa d-luĭ Cihac şi a luĭ Zota, care se poate numi cu drept cuvînt cea întîiŭ societate ştiinţifică la noĭ în ţară Acest avînt fu întrerupt de afacerĭ politice.

In 1863 D-l Maiorescu începu un şir de prelegerĭ populare, iar la 1867 începu publicarea Convorbirilor literare, a lucrărilor societăţiĭ Junimea, care introduse multe bunurĭ între care şi direcţiunea nouă în limbă şi scriere.

In 1865 începură în Bucureştĭ cetirile publice inaugurate sub nume de Societatea Ateneu, care la 1866 se şi organiză, însă care nu produse lucrurĭ marĭ.

La aceasta trebue apoĭ pusă întocmirea Academieĭ romîne care are menirea a fi şcoala cea mare a Romînieĭ.

La acestea s-a adaus şi societatea ştiinţifică şi literară din Iaşĭ, care s a deschis în 1889.

Trecînd la dărĭ de seamă a publicat, multe şi variate subiecte, punînd în evidenţă unele lucrărĭ şi arătînd defectele şi neajunsurile altora, aşa: critică lucrarea luĭ Franz Wickenhauser din Bucovina privitoare la episcopia din Rădăuţĭ şi a mănăstiriĭ Schitul mare, arătînd că o lucrare ştiinţifică trebue să cuprindă documentul original, limba sa şi apoĭ transcris, apoĭ lucrarea e rea, fără importanţă şi însemnătate culturală pentru timpurile înainte de luarea Bucovineĭ; pentru timpurile de maĭ încoace, studiul are însemnătate. Asupra cursuluĭ de Istoria Romînilor a D-luĭ Rişcanu indică cîteva neajunsurĭ, arătînd însă importanţa lucrăriĭ. In darea de seamă asupra lucrăriĭ Episc. Melhisedec: Biserica ortodoxă în luptă cu protestantizmul, arată însemnătatea acestuĭ studiŭ, în care se arată că în Sinodul din Iaşĭ de la 1642 s-a discutat pe lîngă învăţăturile luĭ Lucaris şi mărturisirea ortodoxă a luĭ Petru Moghilă Arh. din Kiev şi a reînoit legăturile cu patriarhia din Constantinopol, punînd în evidenţă scrisoarea luĭ Scogardi, doctorul luĭ Vasile Vodă. In darea de seamă asupra cercetăriĭ despre şcoalele romîneştĭ din Turcia de T. Burada arată importanţa lucrăriĭ, în care să oglindeşte starea de înapoere culturală a neamuluĭ romînesc şi vrăjmăşiile ce le are de îndurat şcoala romînească din acele părţĭ. Asupra scrierilor luĭ R. T. Kaindl asupra Bucovineĭ, D-l Xenopol combate părerea că Ruteniĭ din Bucovina ar fi maĭ vechĭ decît Romîniĭ, de vreme ce eĭ sînt înainte de descălecat şi că Ro-

mîniĭ aŭ venit prin acele părțĭ, maĭ apoĭ arătînd că voevodatul Cîmpulungului era maĭ înainte de descălecat, deci Romîniĭ anteriorĭ întocmițĭ Rutenilor. Combate de asemenea părerea autoruluĭ în ce privește nestăruința Romînilor în Dacia traiană, răsturnîndu-ĭ pe rînd slabele dovezĭ aduse. In darea de seamă asupra Cultuluĭ Cabirilor a D-luĭ Teohari Antonescu, D-l Xenopol arată importanța lucrăriĭ, critică părerea prin care ajunge autorul la determinarea epoceĭ cînd se găsesc bas-reliefurile în care se oglindesce cultul Cabirilor; combate părerea că coloniștiĭ romanĭ în mare parte ar fi fost adușĭ din Azia, susținînd că ceĭ maĭ mulțĭ sînt din Italia, asemenea combate localizarea cultuluĭ Cabirilor. Pe lîngă acestea D. Xenopol a maĭ făcut dărĭ de seamă asupra vieții municipale din Pompei de Ioan Calenderu, asupra publicăriĭ luĭ Emil Legrand, Deux Vies de Jacques Basilicos, asupra Conferențeĭ Romînilor de peste munțĭ, ținută la Sibiŭ în 1890; și în unire cu D-l Tiktin a făcut o dare de seamă asupra lucrăriĭ D-luĭ Lupu Antonescu intitulată: Limba și literatura romînă în veacul al XVI.

D-l Al. Odobescu în studiul săŭ întitulat *Capul de boŭ întrebuințat ca ornament simbolic în antichitate* arată că capul de boŭ ca ornamentațiune religioasă se găsește răspîndit pînă în adîncĭ vechimĭ atît în Europa cît și în Azia și chiar în Africa în Egipet, capul de boŭ găsit în două odoară de la Petroasa se aseamănă mult cu acele găsite pe la străinĭ, așa placa de bronz cu capul de boŭ, și un vas cu forma unuĭ cap de boŭ; descrie vasul de la Petersburg pe gîtul căruia se găsesc descrise 2 scene curioase și apoĭ vasul din Bucureștĭ găsit se zice la Turnul-Severin și care se aseamănă mult cu acel din Petersburg, pe el se găsesc patru figurĭ uricioase și sepate grosolan cu haine foarte curioase, care însă să aseamănă mult cu bas-reliefurile de la Adam Clisi din Dobrogea; din toate acestea conchide că pe la noĭ în primiĭ secolĭ aĭ ereĭ creștine a existat un feliŭ de artă locală provenită de la Grecĭ și Romanĭ.

D-l Vlădescu, președintele secțiuniĭ noastre științifice, în studiul săŭ întitulat: *Considerațiunĭ asupra principiilor conducătoare în cercetările biologice*, după ce arată începutul greoiŭ al cercetărilor biologice cu veacul al 16-lea și maĭ alec cu Caesalpin, întră în cercetare maĭ de aproape a mișcăriĭ științifice pe această cale și ajunge la chestiunea: se poate studia morfologia deoparte și independent de fiziologie? Maĭ mulțĭ învățațĭ susțin această teză, alțiĭ

admit rezolvirea morfologieĭ prin fiziologie, pe lîngă formă în raport cu funcţiunea maĭ este rolul agenţilor externĭ, care însă este mărginită prin energia potenţială a organizmuluĭ, adecă prin cauză internă.

Pe lîngă aceste două direcţiunĭ de activitate maĭ este şi o a treia, aceia a descendenţeĭ, prin care fiinţarea se reduce la cîteva tipurĭ primare şi primitive din care aŭ eşit apoĭ celelalte. Din aceste puncte de vedere avînd a se face studiile biologice, se vede cît de greŭ se poate ajunge la dobîndirea elementelor neîndoioase. In note D-l Vlădescu arată metoada cercetărilor biologice, arătînd fazele prin care a trecut pînă în zilele noastre, insistînd maĭ ales asupra metoadeĭ luĭ Häckel.

Pe lîngă aceasta d-sa a maĭ publicat şi dărĭ de seamă asupra: Legăturilor protoplazmice dintre elementele vecine ale ţesăturilor din plantă de F. Kienitz-Gerloff, în care arată că toate elementele viĭ din întregul corp al plantelor superioare sînt venite prin filamente protoplazmice; că protoplazma din toate părţile planteĭ formează un corp continuŭ, incomplect separat prin membrane perforate, care limitează celulele diferitelor ţesăturĭ; că bortele din membranele celulelor nu sînt posterioare membraneĭ ci primitive, adecă formate odată cu membrana, şi că transportul cel puţin a tuturor substanţelor organice nesolubile în apă să face prin deplasarea chiar a plazmeĭ. Apoĭ despre Microbul din tuberculele leguminoase de Em. Laurent, despre Paraziţiĭ muscularĭ aĭ amfibiilor şi reptilelor de D-l Danielevosky şi Cytophagus Tritonis de I. Steinhaus.

D-l H. Tiktin, directorul părţiĭ literare a Arhiveĭ, a publicat studiul săŭ ortoepic intitulat *Cărţiĭ saŭ Cărţeĭ?* în care dovedeşte prin o sumă de exemple cum că scrierea *cărţeĭ* nu e luată nicĭ din uzul tradiţional al limbiĭ scrise nicĭ din graiul poporuluĭ, ci este una din multele născocirĭ ale doctrinarilor de şcoală, care să credeaŭ şi să cred încă chemaţĭ a reglementa limba după placul lor, prin acest răspuns d-sa respinge părerea d-luĭ Ion Nădejde care admite scrierea *cărţeĭ* şi nu *cărţiĭ*.

In alt studiŭ al d-sale intitulat: *Viaţa cuvîntuluĭ*, după ce arată raportul dintre sunet şi înţeles, întră apoĭ în studiul fenomenelor ce prezintă viaţa cuvîntuluĭ, arată cum se naşte cuvîntul, căror anume legĭ este supusă dezvoltarea sa şi apoĭ arată că, ca

orîce din lume, şi cuvîntul piere, se pierde, recomandă ca să gonim din limbă neologizmele care strică frumuseţea limbiĭ şi să păstrăm acele cuvinte ce le avem moştenire de la străvechĭ.

A maĭ tipărit în unire cu D-l Xenopol o dare de seamă asupra Limbiĭ şi literaturiĭ romîne de A. Lupu Antonescu, D-l Tiktin analizază partea privitoare la limbă şi găseşte nu numaĭ erorĭ marĭ dar chiar citaţiunĭ greşite; asemenea publică un zapis vechiŭ din Tecuciŭ şi un zapis din 1637.

D-l Vasile Buţureanu a publicat *Analiza unuĭ mineral de Telur*, prin care să arată cum trebue să se procedeze la analiza mineraluluĭ Hessita întrebuinţîndu-se oarecare modificaţiunĭ la metoda recomendată de Vöhler şi precauţiunile de luat pentru ca dozarea teluruluĭ să fie exactă. Alt studiŭ este *Preparaţiunea Glicoluluĭ* şi anume a întrebuinţat metoda luĭ Atkinson cu modificărĭ, a preparat maĭ întîiŭ bromura de eteliŭ, apoĭ din alcool şi bromură de eteliŭ în anume proporţiunĭ şi sub anume condiţiunĭ de operaţiune a putut scoate prin o lucrare de o lună peste un chilo de glicol pornind de la 8 chilo de bromură de eteliŭ, iar ca rezultate secundare se capătă bromura de potasiŭ şi acetul de bariŭ; apoĭ în darea de seamă *asupra aciduluĭ azothidric* în care se arată că este pe drum de a se găsi compuşiĭ acizĭ formaţĭ de azot şi fosfor cu hidrogen, analogĭ cu aceia ce formează florul, clorul etc , acest început este făcut de către Curtius care a descoperit acidul azothidric saŭ Azoimida.

D-l Nec. Iorga a publicat studiul asupra luĭ *Manolache Drăghicĭ cronicarul* ; în care arată că Drăghicĭ se trage din boerĭ, către instituţiunile şi privilegiile cărora neîncetat inclină, acestea ca persoană; ca istoric el nu este un cercetător de izvoară ci un înşirător al faptelor, aşa cum le întîlneşte în cel întîiŭ izvor ce-ĭ cade în mînĭ ; ca cronicar el este energic, bogat în dovezĭ şi expresiunĭ, pe cît era de sărac în expunerile sale ca istoric, pe atît acolo este de superior, dînd fiecăriĭ părţĭ a descrieriĭ sale importanţa ce o merită, făcînd oglindirĭ foarte viĭ de starea lucrurilor pe care el singur le vede.

In studiul de mare importanţă : *Pesimizmul la Artist*, după ce arată progresele ce face şcoala pesimistă a luĭ Schopenhauer, maĭ ales în Germania, Franţa şi Rusia, găseşte că artistul are înaintea sa maĭ multe motive de descriere ale vieţiĭ mizere şi neno-

rocite decît a celeĭ fericite; retras cu totul din lupta oarecum a indivizilor, planînd înspre independență, înstrăinat de lume, artistul vede lumea în mizeriile sale, caută cauzele, apoĭ la rînd cauzele acestor cauze și așa mintea se tulbură și se pierde, și cu toate acestea întră în această gîndire și persoana sa, orĭcît de mult s-ar feri de ia, caută prin sine să priceapă ceia ce vede în afară de sine în lume, aceasta la rîndul eĭ îl influențează într-atît în cît nu maĭ este el stăpîn pe voința sa, mediul are influență mare asupra observatoruluĭ, îl robește. Arată puterea artistuluĭ de a pricepe lumea din afară și în cele maĭ micĭ detaliĭ, care scapă omuluĭ ordinar, totușĭ el nu poate oglindi natura așa cum este, ci așa cum ș-o închipuește el, căcĭ a fotografia natura așa cum pretinde naturalistul este o iluzie. Artistul îșĭ creiază o lume ideală artistică în care să transpoartă cu gîndul și în care îșĭ incadrează subiectele sale. Intre lumea reală și cea ideală artistică este o deosebire, artistul mîndru de lumea sa vede o înjosire a sa, a ideiĭ sale în lumea reală. D. Iorga închee cu următoarele: «Visul îl îneacă în norĭ și-l obosește răpindu-l pe aripile inspirațiuniĭ depărtate de tot ce e cald și viŭ. Lumea nu face decît să-ĭ jignească maĭ totdeauna această tendință spre grandomanie sădită în inima aleșilor mințiĭ, și de aicĭ fețele convulsionate orĭ rezignate ale celor ce poartă din mînă în mînă în cursul vremilor făclia arteĭ și acel sughiț ce se rostogolește, cum spune Baudelaire, din veac în veac pentru a ajunge la picioarele vecĭniciеĭ.»

In darea de seamă asupra Psaltiriĭ Scheiane publicată de I. Bianu, D-l Iorga combate părerea că ia ar fi contemporană cu codicele voronețean, ci trebue să fie mult maĭ tîrzie. Asemenea a maĭ făcut dare de seamă asupra lucrăriĭ luĭ Emil Picot: Chants populaires des Roumains de la Serbie.

D-l I. Găvănescul în *Psihologia etnologică* arată cît de important este studiul concepțiuniĭ țăranuluĭ romîn despre viață și lume, și anume va acoperi o lacună în dezvoltarea conștiințeĭ de sine a națiuniĭ noastre, va spori știința etnologică cu un capital însemnat și va înlesni sarcina acelor care doresc și tind a rîdica nivelul buneĭ stărĭ fizice și morale a țăranuluĭ.

In darea de seamă asupra drameĭ International de Dr. Helene Druskowitz atrage atențiunea asupra persoaneĭ Madame de Cata-

lescu, o Romîncă principesă care joacă un rol însemnat în piesă și în care se oglindesc năzuințele nobilitare cu fanfara uneĭ înalte poziţiunĭ sociale. Asemenea face o dare de seamă despre cea întîiŭ Revistă internațională de Etică din Filadelfia și asupra L'évolution juridique dans les diverses races humaines par Ch. Letourneau.

Grigorie Buțureanu în *Origina europeană a Arilor* arată noua teorie asupra originiĭ Arilor, pînă acum se admitea părerea aproape neîndoioasă că Ariĭ aŭ venit în Europa din Azia, de cît-va timp o nouă părere sprijinită de cîțĭva învățațĭ, între care Penka, admite teoria că Ariĭ sînt originarĭ de prin părțile Scandinavieĭ, de unde apoĭ aŭ emigrat spre sud și miază zi, dovadă pentru aceasta cuvintele originare de faună și floră în limba protoarică că sînt numaĭ din Europa, dovadă resturile preistorice dolihocefale din Kjoekkenmoedingsurile scandinave. In urmă se arată care părțĭ ale Europeĭ aŭ fost locuite maĭ întîiŭ de Arĭ și cum s-aŭ despărțit ramurĭ care aŭ apucat în Azia. In alt studiŭ intitulat: *Incă o dovadă la stăruința Romînilor în Dacia Traiană*, face cunoscut două legende foarte vechĭ și anume: Dochia și Traian și legenda Cobuzuluĭ, arată că aceste legende cu timpul se pierd, și intrînd în studiul lor arată că a doua nu este decît o parte răzlățită a celeĭ dintîiŭ, că legenda Dochia și Traian este legată de pămîntul numaĭ al Dacieĭ Traiane, că ia nu să întîlnește dincolo peste Dunărea nicĭ prin alte părțĭ ale Dacieĭ, prin urmare ia a rămas legată numaĭ de acea localitate din muntele Ceahlăuluĭ unde o întîlnim sub forma uneĭ stîncĭ de piatră, că păstrarea amintiriĭ eĭ este o dovadă de stăruința Romînilor trăitorĭ fără întrerupere prin acele părțĭ, eĭ cariĭ aŭ păstrat-o din gură în gură.

D-l I. Tanoviceanu într-un studiŭ asupra *Suireĭ pe tron a primuluĭ Ghica*, arată originea albaneză, ocrotirea ce are din partea luĭ Vasile Vodă asemenea Albanez, înălțarea la boerie și apoĭ ajungerea la cele maĭ înalte funcțiunĭ ca Capuchihae sub Vasile Vodă și Gheorghe Stefan. După ce arată purtarea nerecunoscătoare a luĭ Gheorghe Stefan către Vasile Vodă, apoĭ arată că și Gheorghie Ghica era ca și antecesorul săŭ, s-a urcat prin trădare față cu domnul și binefăcătorul săŭ; în timpul domnieĭ luĭ Gheorghie Ghica, fiul acestuia, Grigorie dă un act în numele părinteluĭ săŭ, act unic din acest punct de vedere.

In cîte-va notițe biografice asupra cronicaruluĭ Ioan Neculcea

se arată că Neculcea e născut la 1672, rămas orfan de tată în curînd, de pe mamă se trage din Cantacuzineştĭ, în care familie a şi crescut, a stat în Muntenia 4 anĭ, că a murit în 1744 şi nu în 1743, cum susţin mare parte din biografĭ.

Asemenea d-sa a maĭ publicat sub titlul Un document preţios de limbă un zapis din 1575 scris în limba romînească.

D-l Gh. Ghibănescu în studiul săŭ întitulat: *Pascalia şi Cronicariĭ* arată că în cronicĭ se strecoară multe greşelĭ din cauza nepreciziuniĭ dateĭ. D-sa pune ca bază în precizarea datelor Pascalia şi arată că prin ia se pot controla datele şi arată greşelele; aşa D-sa ia maĭ multe date din cronica luĭ Ureche şi găseşte multe că sînt adevărate, pe cînd în cronica putneană găseşte multe date greşite, de aicĭ d-sa conchide că Ureche a controlat datele sale cu ajutorul pascalieĭ, iar greşelile ce se maĭ întimpină vin de la greşita copiere. La o ediţiune critică a cronicilor, d-sa crede că se vor face corecturĭ prin pascalia.

A maĭ publicat 2 pomelnice vechĭ foaste ale mînăstiriĭ Bisericanĭ din judeţul Neamţ; un hrisov din 1495; dărĭ de seamă asupra cărţilor: Imprejurările ce aŭ provocat sinodul de la Iaşĭ de Mateĭ S. Dobrescu şi Reforma luĭ Luter în biserica occidentală de D-l Boroianu; un hrisov din 1533 şi o carte de judecată din 1628.

D-l Teodor Codrescu a publicat Amintirĭ despre Gheorghe Asachi, în care expune viaţa acestuia din cele întîiŭ timpurĭ ale activităţiĭ sale literare, ştiinţifice şi politice, dînd şi cîteva epizoade din viaţa de pe atuncĭ, între altele acela petrecut cu ocazia examenuluĭ la şcoala de fete, apoĭ arată schimbările prin care aŭ trecut şcolile pe vremea luĭ Mihaĭ Sturza şi apărarea lor de Gheorghe Asachi.

D. Eduard Gruber a publicat o dare de seamă amănunţită asupra *Congresuluĭ internaţional de Psihologie fiziologică*, care a avut loc la Pariz în 1889. In această dare de seamă arată variatele lucrărĭ care saŭ desfăşurat atingînd cele maĭ principale chestiunĭ, precum principiile primare psiho-fizice, apoĭ halucinaţiunile, ereditatea, hipnotizmul, senzibilitatea hipnotică, hipnotizmul şi suggestiunea, hipnotizmul la animale, fotografia hipnotizaţilor, dubla personalitate, dublul eŭ şi altele. A maĭ publicat şi Cuvînt rostit la înaugurarea bustuluĭ luĭ Eminescu în Botoşanĭ.

D-l C. Meissner a publicat un studiŭ asupra *Petiţieĭ societăţiĭ femeilor germane Reforma*, în care se arată dreptăţile acesteĭ peti-

țiunĭ indicînd în liniĭ marĭ cît de importantă este educațiunea femeiĭ în sînul familieĭ și a societățiĭ, ba chiar arată că femeiĭ ĭĭ trebue o cultură științifică cît de înaintată ; din cuprinsul petițiuniĭ es două lucrurĭ pe care D. Meissner le combate, întîiŭ ca să se facă programul liceuluĭ de fete egal cu al băeților, cînd rezultatele lupteĭ de pînă acum arată că planul liceelor de băețĭ e greșit maĭ ales în ce privește limbile clasice, al doilea că programul actual al învățămîntuluĭ la fete fiind maĭ mult superficial nu trebue menținut, că astfeliŭ și petiția trebuia să ceară modificarea luĭ dîndu-se o direcțiune maĭ științifică.

D-l Dr. Finkelștein a publicat *Reforma Penitenciarelor*, în care, după ce arată diferitele sisteme, dovedește că numaĭ două din ele întrunesc condițiunile cerute de știința modernă și anume : sistemul celular și sistemul irlandez saŭ progresiv. La noĭ este sistemul arestuluĭ comun, sistem condemnat de toțĭ, și prin urmare este de necesitate ca cît maĭ neîntîrziat să se aducă la noĭ în țară o reformă în privința penitenciarelor. Asemenea a maĭ publicat *Tratamentul Septichemieĭ puerperale* prin irigațiunea intrauterine temporare, prin acest studiŭ se arată avantajele marĭ ce le are acest mod de tratament, care a fost experimentat în maĭ multe cazurĭ de autor, explicînd în ce mod și în ce proporțiunĭ trebue întrebuințate procedimentele pentru căutarea lehuzelor. Autorul arată că în toate tratamentele urmate pe această bază a avut rezultatele cele maĭ satisfăcătoare.

D-l Dr. N. Leon, directorul părțiĭ științifice a Arhiveĭ, a publicat *Catalogul Lepidopterelor din Romînia* din colectiunea luĭ C. Keminger după clasificarea luĭ Ochsenheimer și Treitschke. In darea de seamă asupra Plankton-Studien de Ern. Häckel, arată că fauna și flora din mare o împarte în 3 : I pelogica adecă animale care înoată la suprafața măriĭ, II-a zonară care înoată de la 20,000 picioare în jos, și a III-a profundă saŭ abisală care înoată în pătura de apă deasupra funduluĭ măriĭ, arată că planctonul se deosebește după oceane, altul este în Oceanul Indian, altul în cel Artic, Mare, Atlantic și Indic, arată că este foarte variat, pentru care trebue să se facă o serie nesfîrșită de observațiunĭ, că sînt anotimpurĭ favorabile dezvoltăriĭ planctonuluĭ și din contra, că diferențiarea se face după timp și loc, în fine că mare parte din părerile luĭ Hensen asupra planctonuluĭ sînt greșite.

D-l Nec. Beldiceanu în studiul săŭ *Inscripția bisericiĭ* de la *Horodniceni*, după ce face descrierea monumentuluĭ și a inscripțiunilor face un studiŭ asupra familieĭ vistieruluĭ Mătieș ziditorul mînăstiriĭ, în comparațiune cu izvoarăle ce le avem pînă acum, și apoĭ intrînd în cercetarea obiectelor găsite în biserică arată că în afară de biserică se află un mormînt pe care este scris : «au revoir mes chers amis le 23 Avril 1842». In acel mormînt sînt copiiĭ logofătuluĭ Neculaĭ Conta. D-l Beldiceanu după spusa bătrînilor de prin acele părțĭ arată cum aŭ murit aceĭ copiĭ înecîndu-se într-un rîmnic ce era făcut nu de mult acolo cu grea muncă din partea sătenilor din Horodnicenĭ.

D-l Gheorghe Erbiceanu a publicat Sfaturile domnuluĭ Neculaĭ Mavrocordat către fiul săŭ Constantin, apoĭ o colecțiune de diferite poezioare encomiastice către Ioan Alex. Ipsilant adunate de Neculaĭ Velara corectate de medicul filozof Ioan Mandacaș în anul 1777, traduse; asemenea descoperirea uneĭ scrierĭ pierdute a filozofuluĭ Aristotel privitoare la starea politică a Grecieĭ.

D-l Simion Popescu a publicat scrierea *„credințelor săteanuluĭ despre școala și efectul eĭ*, în care se oglindesc starea de indeferență și chiar de teamă ce o are săteanul romîn de școală, datorită în mare parte lipseĭ de grijă ce trebue dată școalelor săteștĭ.

D-l I. Bogdan a publicat Călătoria luĭ Trifon Corobeinicov prin Moldova la 1593 tradusă din rusește.

D-l I. Bianu a publicat Scrisoarea luĭ Grigorie Ghica de la Adrianopol din 22 Februar 1660, cum și alte documente din veacul trecut și începutul veaculuĭ al 19 lea.

D-l Antipa a publicat o dare de seamă asupra cărțiĭ D-lor Dr. E. Korschelt și Heider privitoare la embriologie.

Asemenea s aŭ publicat însemnărĭ bibliografice culese de Gheorghe Sion Ghereĭ cu adnotărĭ de D l Xenopol și privitoare la istoria Romînilor.

Maĭ multe informațiunĭ și notițe în curentul științeĭ și alte asemenea micĭ publicațiunĭ.

Din această scurtă și incomplectă dare de seamă se poate vedea în cîte direcțiunĭ variate s-a întins societatea activitatea sa. Și pentru a răspunde și maĭ bine acestor direcțiunĭ ia a crezut trebuitoare începerea unor cursurĭ libere în care să se pue în evi-

dență teoriile științifice cele maĭ nouă tratate după metode și procedimente nouă ; aceste cursurĭ începute anul acesta se vor continua și înmulți în viitor formînd astfeliŭ o școală în vederile pe care ia le urmărește.

In starea culturală în care ne găsim, societatea științifică și literară prin publicațiunea sa Arhiva și prin cursurile libere deschide un cîmp noŭ de dobîndirea cunoștințelor. In fața acestor progrese constatate prin șirul publicațiunilor Arhiveĭ, sîntem în drept de a crede că drumul ce l-a apucat societatea noastră este acel drept, și în această convingere vom urma cu tărie calea apucată, sprijinită de oameniĭ luminiĭ și aĭ progresuluĭ.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Vol. III Ianuarie 1892 No. 1

A. D. Xenopol

OLTENIA SUB GERMANI

STUDIU ISTORIC

De la 1718, data tratatului de la Passarowitz, pănă la 1739, data aceluia de Belgrad, banatul Craioveĭ stătu în stăpînirea Germanilor, care dorind să reforme starea aceleĭ provinciĭ, făcură asupra eĭ maĭ multe cercetărĭ, ce se află consemnate în numeroase documente. Studiul lor ne pune în putință de a cunoaște cu de-amăruntul o sumă de împrejurărĭ a vieții țărilor romîne din care Oltenia era partea unuĭ tot, pe la începutul veaculuĭ al XVIII-lea.

Numărul populațieĭ în această parte de țară era foarte mic în raport cu ce este astăzĭ. La cea dintîia numărare din 1721 se aflară numaĭ 13,245 de familiĭ, ceĭ maĭ mulțĭ oamenĭ stînd ascunșĭ prin munțĭ, încă de pe vremile războiuluĭ. La numărarea făcută maĭ tîrziŭ, în 1734, se găsiră 29,341 de familiĭ de birnicĭ și 4005 de scutițĭ. Dacă maĭ socotim numărul familiilor emigrate la această din urmă epocă (vom vedea în curînd pentru ce) la cifra de 6,000, atuncĭ vom afla un total de 40,000 de familiĭ în cifră rotundă pentru populația totală a Olteniеĭ, care ne daŭ, socotite a 5 suflete de familie, un număr de 200,000 de oamenĭ pentru în-

tregul poporuluĭ din banatul Craioveĭ în timpul stăpînirii germane[1], pe cînd astăzĭ este cel puţin 1,000,000.

Cele 36,000 de familiĭ de birnicĭ se descompuneaŭ în chipul următor: 52 de boerĭ marĭ, 61 de rangul al doilea şi 108 de rangul al treilea[2]. Ţăraniĭ se subîmpărţaŭ în 75 de familiĭ de aleşĭ, răzăşiĭ ceĭ maĭ bogaţĭ, 5690 de megieşĭ definiţĭ de un document ca locuitorĭ cu moşiĭ, alcătuind treĭ categoriĭ după întinderea proprietăţilor lor [3]; 14,145 de şerbĭ, ţăranĭ fără proprietăţĭ ce locuiaŭ pe moşiile boereştĭ; 7,368 de locuitorĭ mărginaşĭ, şerbĭ supuşĭ la maĭ puţine contribuţiĭ din cauza locuinţiĭ lor pe marginile ţăriĭ expuse la prădăciunĭ[4]. Să maĭ aflaŭ apoĭ 5,900 de familiĭ de boerănaşĭ, 414 plăeşĭ, 415 Loviştenĭ, 836 de familiĭ în Craiova şi 323 de neguţătorĭ, ceĭ maĭ mulţĭ în Craiova. Capitala Olteniei număra decĭ vre-o 1000 de familiĭ sau 5,000 de suflete, pe cînd astăzĭ vre-o 30,000, în cît găsim aceiaşĭ proporţie între numărul locuitorilor de atuncĭ şi de astăzĭ atît în capitală cît şi în întreaga ţară, dovadă că cifrele sunt cît se poate de exacte.

Acest număr de tot neînsemnat al populaţieĭ ţărilor romîne se micşură maĭ curînd de cît spori în decursul epoceĭ fanariote, aşa că la sfîrşit, în 1821, era tot atît de mare ca şi la începutul eĭ. De atuncĭ pănă astăzĭ, în treĭ pătrare de veac, proporţia s-a încincit, semnul cel maĭ învederat al îmbunătăţiriĭ condiţiilor traiuluĭ.

In ce stare se afla această populaţie? Amărunţimile conţinute în documentele germane ne vor face să pătrundem şi maĭ bine în mizeriile eĭ. Locuitoriĭ plăteaŭ, afară de bir, darea directă, încă următoarele 11 dărĭ indirecte, care pe tot atîtea canalurĭ storceaŭ averea contribuabiluluĭ în favoarea uneĭ ocîrmuirĭ ce nu-ĭ

1. Protocolul delegaţieĭ însărcinate cu numărarea populaţieĭ, din 30 Ianuarie 1721. Doc. vol. *Hurm*, VI. p. 352. Repartiţia contribuţiilor din 1734, idem. p. 518–522. Asupra famillilor emigrate încă din 1731, vezĭ raportul comiteluĭ de *Wallis* şi a baronuluĭ *Rebentisch*, 20 August 1731, idem, p. 478; despre care ne vom ocupa maĭ jos.

2. Vezĭ lista boierilor carĭ contribuiră la darul către împăratul. idem. p. 318.

3. Raportul *consiliuluĭ provincial* c. *consiliul de răsboiŭ*. 17 August 1731, p. 477: „den possessionirten Insassen *Megiass* genannt".

4. Din pricina aşăzăreĭ sale, ferită de Turcĭ, decĭ de prădăciunĭ, ţinutul Gorjuluĭ nu avea nicĭ un mărginaş, idem, p. 520-

dădea în schimb de cît chinul şi bătaia, nesiguranța şi deconsiderarea. Aceste dărĭ eraŭ : 1) desetina de stupĭ, 2) dijma de la viĭ saŭ vădrăritul, 3) dijma de la mascurĭ saŭ goştină, 4) acea de la tutun, tutunăritul, 5) darea pe vite, văcăritul, 6) darea pe oĭ, oeritul, 7) darea pe iarbă, erbăritul, 8) măscăritul, adecă darea de 3 leĭ de la fiece car cu peşte sărat, 9) cotăritul saŭ darea pe cot impusă neguțătorilor, 10) comănăritul, darea pe buțile de vin alta de cît vădrăritul, 11) fumăritul saŭ darea pe căminurĭ [5]. Ne închipuim lesne că adăogind şferturile pe lîngă toate cele enumerate dările nu maĭ dădeaŭ locuitorilor nicĭ un răsuflŭ, căcĭ nu se sfîrşea una de încasat şi venea terminul uneĭ alteia. Dabilariĭ stăteaŭ necontenit pe capul poporuluĭ, pîndindu-l la fiecare moment spre a-i rîpi agonisita, în cît de abia putea scăpa ceia ce-ĭ era neapărat pentru înțreținerea mişelescului săŭ traiŭ. Cea maĭ bună parte a productuluĭ munciĭ sale mergea în punga domnuluĭ, în acea a Turcilor, Grecilor, călugărilor şi patriarhilor streinĭ ; pretutindene, numaĭ într-a luĭ nu se putea opri. Şi cu toate acestea, Oltenia se afla într-o poziție comparativ maĭ bună decît restul țărilor romîne, ceia ce se vede din faptul constatat de comisia administrativă din 1720, care spune «că aice în țară se găsesc ceĭ maĭ puținĭ şerbĭ» [6].

Condiția acestor şerbĭ era lăsată la dispoziția stăpînuluĭ, care iĭ punea «să-ĭ lucreze aşa de des şi aşa de mult cît era în bunul săŭ plac, folosindu-se totdeauna boerul de timpul cel frumos, iar interesele țăranuluĭ se periclitaŭ adesea orĭ din pricina stricăreĭ vremeĭ, maĭ ales cînd părintele nu avea un fiŭ care să îngrijască pe schimbatele cu el de gospodăria casnică. Nemțiĭ carĭ cuprinsese Transilvania redusese numărul zilelor de muncă ale iobagilor de aicĭ de la 6 la 4, dar magnațiĭ găsiră o compensare a aceşteĭ reducerĭ, punînd să lucreze nu numaĭ pe un membru din familie după cum ar fi fost drept, ci pe toțĭ ceĭ ce o compuneaŭ, la munca cîmpuluĭ.

Se temeaŭ decĭ comisariĭ imperialĭ ca şi boeriĭ oltenĭ «care sînt plinĭ de viclenie şi se deprind uşor la lucrurĭ apăsătoare, să

---

5. Anexa XVII le raportul *deputățieĭ administrative* c. *consiliul imperial* din 1720 idem, p. 338.

6. Idem p. 315.

nu urmeze exemplul Transilvănenilor, la caz cînd s-ar dispune reducerea zilelor de muncă»[7].

Țăranii eraŭ însă jefuițĭ de boerĭ maĭ ales cu prilejul strîngeriĭ contribuțiilor. Niciodată nu se dădea unuĭ țăran o chitanță pentru contribuția răspunsă de el, așa că adese orĭ trebuia să plătească încă odată suma datorită. Nedreptatea mergea încă și maĭ departe, atuncĭ cînd o parte din populație fugind la munțĭ și la codri, se apuca pe ceĭ rămașĭ a plăti datoria celor ce lipseaŭ[8].

Din pricina acestuĭ jaf neomenos, țăraniĭ se sileaŭ de a părea mult maĭ mizerabiliĭ de cum eraŭ în adevăr. Raportul deputațiuneĭ administrative ne spune că «țăraniĭ oltenĭ locuiaŭ împrăștiațĭ în cîte patru, cincĭ case făcute din împletitorĭ de nuele, unse cu ceva lut, în locurĭ cît se poate maĭ îndepărtate de drumul mare și apropiate de munțĭ și pădurĭ, așa că fie-care din eĭ, la caz cînd ar vedea venind ceva din depărtare, să fie gata de fugă. Alțiĭ locuesc prin pădurĭ întunecoase în bordee sub pămînt ca animalele sălbatece și nu cultivă mica lor agricultură lîngă casele saŭ bordeile lor, ci la una saŭ maĭ multe poște îndepărtate, rămînînd astfeliŭ cea maĭ mare parte din acest frumos pămînt necultivat. Se întîlnesc adese orĭ țăranĭ romînĭ ajunșĭ la vrîsta de 50—60 de anĭ, fără a fi mérs maĭ mult de 10 orĭ la vre-o biserică și care nu știŭ ce este credința nicĭ cele ce se țin de ia»[9]. Țăraniĭ decĭ căutînd să șĭ dea pe cît se putea maĭ mult aparența uneĭ viețĭ sărăcăcioase, prin aceasta tocmaĭ se vede că în realitate starea lor economică era în destul de bună și că eĭ ar fi dus un traiŭ îmbelșugat, dacă vitriga ocîrmuire li-l-ar fi îngăduit.

Asupra producțiuniĭ Oltenieĭ aflăm că ținutul Vîlceĭ producea mult vin și poamă, Romanațiĭ grîŭ și orz, Gorjul cultiva puțin grîŭ, însă un prisos de păpușoĭ, pe lîngă vin și peștĭ minunațĭ păscuițĭ din părăile de munte, Doljul dădea iarășĭ mulțĭ peștĭ, și cu toate că cultura grîuluĭ nu era prea întinsă, totușĭ folosea maĭ mult de cît celelalte din pricina apropieriĭ Craioveĭ, unde îșĭ vindea toate producțiunele sale, iar ținutul Mehedinților se deosebia prin producerea mieriĭ, și a fînuluĭ și poseda întinse pășunĭ pentru vitele și

7. Idem p. 316.
8. Idem p. 309.
9. Idem p. 310.

mascuriĭ săĭ [10]. Numărul animalelor era apoĭ însemnător. Aşa se aflaŭ în 1731 în Oltenia 50,000 de boĭ şi vacĭ, 100,000 de caĭ fără strîjnicĭ de 3 anĭ, 200,000 de stupĭ, 300,000 de oĭ şi 300,000 de mascurĭ, o bogăţie în animale ce astăzĭ nu se maĭ întîlneşte, dacă luăm în consideraţie raportul lor către populaţia de atuncĭ şi de acuma, fără a maĭ vorbi de albina, care s-a împuţinat atît de tare.

Potrivit cu această însemnată producţie a Olteniei şi cu puţinătatea nevoilor locuitorilor eĭ, găsim «că ea făcea un comerţ foarte productiv cu ţările vecine, prin care mulţĭ banĭ intraŭ în ţară şi maĭ nimic nu eşea din ia» [11].

Ţară prin natura eĭ de bogăţie neasemănată, însă prădată şi jefuită de acel ce se scula maĭ de timpuriŭ, iată caracterizarea Olteniei şi în deobştie acea a ţărilor romîne, în veacul al XVIII-lea. Faptul că ele tocmaĭ puteaŭ birui jaful şi despoiarea sistematică cărora eraŭ expuse, este datorit numaĭ şi numaĭ puterilor productive extraordinare ale pămîntuluĭ şi climeĭ lor.

După ce am cunoscut starea materială a poporuluĭ romîn de la începutul veaculuĭ al XVIII-lea, să cercetăm şi starea luĭ morală, pe care nimic nu ne o va putea dezvăli maĭ bine decît situaţia în care se aflaŭ mănăstirile ţărei.

Aceste eraŭ îndestul de numeroase. Numaĭ în Oltenia se aflaŭ 18 mănăstirĭ marĭ de călugărĭ cu 11 schiturĭ şi 5 mănăstirĭ marĭ de femeĭ cu 6 schiturĭ. Stăpînirea absolută asupra lor şi a veniturilor lor o aveaŭ egumeniĭ, numiţĭ în mănăstirile închinate de către patroanele lor din Răsărit, şi în cele domneştĭ de domn.

Egumeniĭ mănăstirilor închinate eraŭ maĭ liberĭ în poziţia lor de cît aceĭ aĭ celor domneştĭ. Eĭ puneaŭ la o parte tot ce puteaŭ jefui, dînd numaĭ din cînd în cînd ceva mănăstirilor patronate. Eraŭ schimbaţĭ de obiceiŭ la 3 anĭ, luînd cu sine tot ce adunase, încît toate veniturile mănăstirilor eşeaŭ afară din ţară. Adesa orĭ fugeaŭ înainte de a aştepta terminul revocăreĭ lor, furînd toate odoarele cele maĭ de preţ, spre a nu fi nevoiţĭ să împărţască productul jafurilor lor cu aceĭ ce-ĭ trimisese. Dacă domnul nu se putea împărtăşi

10. Visitation-Relationen din 20 August 1720, idem p. 478.

11. Extract aus der Gräf. königsegl. Relation, din 4 Martie 1734, idem, p. 491.

cu nimic de la mănăstirile închinate, el se despăgubia de la cele domneştĭ, vînzînd pe banĭ numărațĭ d-înainte locul de egumen celuĭ ce-ĭ dădea maĭ mult. Dacă egumenul muria era moştenit de domn. Dacă trăia prea mult, maĭ era jefuit din timp în timp cu cîte un împrumut pe care domnul nu-l mai plătia, dar nicĭ egumenul nu-l maĭ cerea.

Călugăriĭ duceaŭ în aceste mănăstirĭ o viață din cele maĭ mizerabile, caracterizată maĭ ales prin o fenomenală trîndăvie. Toată treaba călugărilor constă în aceia că «dimineața staŭ în biserică vre-o jumătate de oară; apoĭ se preumblă pănă la gustare, care de obiceiŭ e rea şi puțină ; după aceia se pun cu toțiĭ la somn pentru cîte va oare, să fi fost săturĭ sau nu. Către sară țin iarăşĭ o jumătate de oară biserică. Nicĭ unul nu se apucă de ceva, nu lucrează nimic, preferind a suferi foamea cea maĭ ascuțită, iar trebile casnice le îngrijesc cîțĭva mizerabilĭ țiganĭ carĭ le aduc lemne, apă şi cele-lalte trebuitoare viețiĭ»[20].

Iată decĭ ce tabloŭ al stăreĭ economice, financiare şi morale ne înfățoşază documentele din timpul stăpîniriĭ germane în Oltenia. Pretutindene de sus pănă jos o deplină dezorganizare a tuturor puterilor statuluĭ, precum o volnicie deplină a celuĭ mare fată cu cel mic ; pretutindenea jaful şi despoirea care se împleteaŭ prin această societate descompusă cu vlăstările edereĭ prin ruinile unuĭ castel. Trebue o mare energie şi maĭ ales o mare ghibăcie, spre a întreprinde lecuirea acestuĭ organism atît de prăpădit. Apoĭ ca toate boalele, care au ros mult timp măduva vieţiĭ, şi acea de care suferea Oltenia trebuia dezrădăcinată cu încetul ; cu încetul deprins poporul la un noŭ sistem de traiŭ, acel al ordineĭ față cu dezordinea în care se afla atuncĭ. De altfelĭŭ se putea întîmpla ca poporul să privească ca un maĭ mare răŭ încercarea de a-l vindeca de relele existente, ca şi bolnavul ce se teme de operația ce trebuie să-ĭ redea viața.

---

12. Raportul luĭ *Ignatie Haan* c. *împăratul*, 21 Noemvrre 1719, idem. p. 284. Comp. Raportul *deputațiuneĭ administrative*, idem, p. 315 şi anexa XVIII, la acest raport, p. 340. Un document din Moldova de la Antioh Cantemir' din anul 1700, întăreşte starea de destrăbălare a mănăstirilor închinate spunînd : „Şi încă şi egumeniĭ şi călugăriĭ au fost jăcuitoriĭ împreună cu aceĭ stăpînĭ străinĭ" *Erbiceanu*, Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ, Bucureştĭ, 1888, p. 10

Acest principiŭ nu l-aŭ aplicat Germaniĭ. Eĭ aŭ vrut prea cu grăbire să transforme viața Olteniei, aŭ jignit o sumă de interese, aŭ scrintit o sumă de deprinderĭ, și aŭ spăriet poporul maĭ răŭ încă de cum o făcuse ocîrmuirea de până atuncĭ. De aceia încercarea Germanilor a remas zădarnică.

Boala țăriĭ venise maĭ ales din lăuntrul ei. Tot din lăuntru trebuia, dacă corpul nu era osîndit fără ertare, să vină prin o reacțiune a puterilor vitale și lecuirea. Și Oltenica dovedi maĭ tîrziŭ că dînsa nu trebuia să moară; și din sinul ei pleacă una din scînteile, care regenerară neamul romînesc.

Să studiem încercările de reformă ale Germanilor.

Asupra moduluĭ cum trebuia tratată noua lor agonisită, părerile autorităților germane eraŭ împărțite. Guvernul central vroia ca prin siguranță și încredere în pacea încheiată să readucă pe locuitoriĭ împrăștiațĭ iarășĭ pe la casele lor, să întroducă dreptatea în locul sîlniciei de până atuncĭ, să rîdice negoțul țăriĭ și să întroducă în inima fiecăruia, boer sau țăran, conștiința deosebiriĭ între ocîrmuirea dulce și bine cuvîntată a uneĭ domniĭ creștine și spaima ce era maĭ înnainte, aceste toate în îndoitul scop de a mulțumi populația cucerită și de a spori prin emigrare din părțile turceștĭ [13].

Cam de altă părere eraŭ organele ce reprezentaŭ pe guvernul central în provincia cucerită, anume delegațiĭ imperialĭ trimișĭ spre a lua Oltenia în posesiune. Eĭ consideraŭ această țară ca supusă după dreptul războiuluĭ și care decĭ trebuia tratată potrivit cu a eĭ stare. Astfeliŭ unul din comisarĭ, Ignatie Haan, expune împăratuluĭ deosebirea între Transilvania, supusă condițional și Oltenia cucerită prin puterea armelor; de aceia nu ar trebui trătat cu ea în nicĭ o împrejurare și toate reformele sunt de întrodus pe calea autoritară [14].

Vom vedea că din aceste două părerĭ, acea din urmă deveni precumpănitoară și că reformele întroduse de Germanĭ, fără ca poporul să fie întrebat, îl aduse în curînd la o nemulțămire încă maĭ mare de cum o avuse sub stăpînirea turcească.

---

13. *Steinville* c. *Schramm*, 26 Iulie 1718, idem, p. 238. Instrucțiile coloneluluĭ *Schramm*, 6 Noemvrie 1719, idem, p. 329.

14. Raportul luĭ *Ignatie Haan* c. *împăratul*, 21 Noemvrie 1719, idem, p. 283.

La început măsurile Germanilor ținură samă întru cîtva de dorințele boerimeĭ oltene și se reținură de la scopul ce-l avuse întîiŭ, de a numi ca ocîrmuitorĭ pe boeriĭ Băleanu și Știrbeiŭ, încuviințînd cererea făcută de 66 de boerĭ și trimisă din Tîrgul-Jiuluĭ împăratuluĭ, prin care arătaŭ dorința de a avea ocîrmuitor, cu vechiul titlu de ban, pe Gheorghe Cantacuzino fiul fostuluĭ domnitor Șărban. Boeriĭ sunt apoĭ însărcinațĭ să aleagă patru ajutoare din care 3 anume Grigore Vlasto, Staicu Bengescu și călugărul Dumitrașco Brăiloiŭ fură aleșĭ în unanimitate, iară asupra celuĭ al patrulea, glasurile se împărțiră între Ilie Oteteleșanu, Vasile Poenaru și Vlăduță Zatran, între care împăratul trebuia să hotărască [15].

Oltenia este lăsată în vechea eĭ împărțire în 5 județe, modificîndu-se întru cîtva felul ocîrmuireĭ. In fruntea fiecăruĭ județ se pune un vornic, iar județul este împărțit în 4 plășĭ, fie-care din ele avînd în capul eĭ cîte un ispravnic. Fiecare sat era ocîrmuit de un părcalab.

Căderile vornicilor eraŭ : îngrijirea readuccreĭ oamenilor la locuințele lor, precum și de a îndatori pe aceștia a nu șĭ maĭ zidi case subterane ; priveghereа întreținerii drumurilor, podurilor și fîntînelor ; paza siguranțeĭ publice și judecarea pricinelor maĭ însămnate, afară de acele capitale și de acele asupra nemișcătoarelor, care eraŭ păstrate pentru ocîrmuirea centrală. De la toate judecățile vornicilor se putea face apel la ocîrmuire. Ispravniciĭ îndeplineaŭ sub ordinele vornicilor aceleașĭ îndatorirĭ ca și capul județuluĭ. Căderea lor judecătorească se mărginea în penal la dreptul de a pune la opreală pe făcătoriĭ de răle și a-ĭ pedepsi până la gloaba de 3 leĭ saŭ bătaia cu 50 de vergĭ ; în civil până la suma de 30 de leĭ. Părcalabul putea să pedepsiască numai până la 25 de nuiele, sau $^1/_2$ de fiorin adecă $^1/_4$ de leŭ. Fie-care ispravnic avea sub el cîte 3 vătăjăĭ pentru expeduirea ordinelor. De ocîrmu-

---

15. Traduction memorialis Valachiae Boeuron, 6 Septemvrie 1719, idem, p. 317. Provisorium decretum pro *banno* Valachiae domino Gheorghio Cantacuzino. 15 Septemvrie 1719, idem, p. 319. Procesul verbal de alegere a celor patru ajutoare, 28 Septemvrie 1719 subsemnat de Gheorghe Cantacuzino banul și secretarul săŭ, Grecul Neculaĭ de la Porta idem, p. 319.

irea centrală eraŭ alipiţĭ 20 de sfaturĭ sub un vatav, pentru transmiterea corespondenţeĭ oficiale şi private [16].

Intocmirea ocîrmuiriĭ putea cel mult să dea naştere la nemulţămirĭ personale. Mult maĭ multe interese fură atinse prin schimbarea sistemuluĭ împozitelor. Germaniĭ vroiaŭ în această privire să înlăture arbitrarul de până atuncĭ şi să înlocuiască dările neaşteptate şi schimbătoare, prin altele hotărite şi nestrămutate, «aşa că fiecare supus să ştie de la început ceia ce va avea de plătit în decursul anuluĭ şi prin urmare să trăiască în linişte şi siguranţă că nu va maĭ avea nimic de plătit peste ceia ce aŭ fost odată orînduit» [17]. Germaniĭ încep prin a desfiinţa văcăritul, erbăritul, măscaritul, cotăritul, comănăritul şi fumăritul păstrînd numaĭ 4 dărĭ din cele îndirecte: desetina, goştina, tutunăritul şi oeritul, dispunînd ca această de pe urmă dare să fie luată şi de la boerĭ şi de la mănăstirĭ în fiecare an, precum se lua de la ţăranĭ, pe cînd până atuncĭ boeriĭ şi mănăstirile o plătiaŭ numaĭ 3 anĭ odată [18]. Aceasta fu prima măsură ce aduse nemulţămire în clasele diriguitoare în contra ocîrmuiriĭ germane. Altele ce o maĭ sporiră fură fixarea zilelor de muncă a le ţăranilor şi aplicarea legilor germane de către un auditor german, toate măsurĭ protivnice obiceiuluĭ pămîntuluĭ [19].

Alte măsurĭ loviră maĭ ales în poziţia cleruluĭ. Pentru a împiedeca prea marea înmulţire a feţelor bisericeştĭ, se supun toţĭ preoţiĭ la dare, compensînd această sarcină prin scutirea lor de a maĭ da pocloane episcopilor, care şi eĭ nu eraŭ să maĭ fie îndatoraţĭ la împrumuturĭ silite către domnĭ [20]. Sistemul era îndestul de

---

16. Vezĭ anexele V. şi VI la reportul *deputăţieĭ administrative* c. *consiliul de războiu*, 1720, idem, p. 324—326. Anexa VII conţine numele boierilor rînduiţĭ în cele 5 judeţe ca vornicĭ şi ispravnicĭ. Anexa VIII conţine statul lefilor tuturor dregătorilor. Din aceasta aflăm că banul primea pe an 6000 de fiorinĭ; consilieriĭ cîte 1500, zornicii cîte 416, ispravniciĭ cîte 250 de fiorinĭ pe an.
17. Ordinul *împăratuluĭ* c. baronul de *Undler*, 27 Aprilie 1729, idem, p. 400
18. Anexa XVII la raportul *dep. adm.*, idem, p. 339. Comp. textul aceluiaşĭ raport, p. 313.
19. Anexa XIV, p. 335; „Quod iobbagiones instamus quatenus in cooem stau maneant" cer boieriĭ;
20. Ordinul *împăratuluĭ* c. baronul de *Undler*, 27 Aprilie 1729, idem, p. 406

bine combinat, luîndu-se acuma pe calea legală, ceia ce mai înainte se lua pe acea a fără de legeĭ. Şi cu toate aceste, noua orînduire nemulţămi pe toată lumea; căcĭ era întroducerea ordineĭ în locul dezordineĭ. Anume sub regimul vechiŭ fiecare preot dădea poclon *cît putea* episcopuluĭ şi cu rugăciunĭ, cu tînguirĭ, cu lacrimĭ ipocrite, putea *chiar reduce darul* la maĭ puţin de puterile luĭ, şi dacă unul poate era năpăstuit, zece hălăduiaŭ. Acum rugămintĭ nu maĭ încăpeaŭ ; la terminul hotărît o sumă fixată trebuia plătită. Cît despre episcopĭ înţelegem că-ĭ durea cu atîta maĭ răŭ tăerea poclonuluĭ, cu cît nu eraŭ să maĭ fie răşluiţĭ prin împrumuturĭ domneştĭ. Ceia ce atinse cu deosebire pe egumeniĭ mănăstirilor fu supunerea lor la îndatorirea de a da socotelĭ pentru întrebuinţarea veniturilor mănăstireştĭ, cerere pentru eĭ cu totul afară din firea lucrurilor. Eĭ şi protestează cu mare energie în contra acesteĭ măsurĭ, prefăcîndu-se a vedea în ea o atingere a libertăţiĭ religioase şi o prigonire a rituluĭ lor [21].

Dacă însă îndatorirea de a da socotelĭ nu putea periclita credinţa religioasă, aceasta fu într'adevăr atinsă prin încercările de întindere ale catolicismuluĭ, care izbutise atît de bine în Transilvania prin propaganda unireĭ. Se plănuieşte zidirea maĭ multor bisericĭ catolice, înfiinţarea de şcolĭ germano-latine, a unuĭ seminar pentru formarea de preoţĭ precum şi orînduirea unuĭ episcop catolic în Rîmnic [22]!

Intr'un cuvînt reformele germane tindeaŭ a lovi în poziţiunele privilegiate, a întroduce maĭ multă egalitate în împărţirea sarcinilor şi a îndrepta pe cît se putea starea acea atît de împilată a poporuluĭ de jos. Dacă decĭ clasele privilegiate aveaŭ motive a uri administraţia germană, cel puţin ne-am putea aştepta ca poporul de rînd să o bine-cuvinteze. In loc de aceasta, aflăm din contra, că partea populaţiĭ cea maĭ nemulţămită cu ocîrmuirea germană este tocmaĭ clasa ţărănească, şi că aproape de sfîrşitul stăpîniriĭ austriace, desgolirea ţăriĭ de locuitorĭ luase nişte

21. Memoriul *egumenilor* mănăstirilor din Oltenia c. comitele *Wallis*, 20 Iunie 1731, idem p. 419. Sunt subsemnaţĭ în acest act 12 egumenĭ, toţĭ în romăneşte, dovadă că călugăriĭ grecĭ nu se încuibase încă în Oltenia.

22. Ordin imperial c. comitele *Wallis*, relativ la propunerile episcopuluĭ *Stanislavich*, 31 Martie 1731, idem, p. 412.

proporțiunĭ cu totul amenințătoare. Astfelĭŭ la vizitația făcută în 1731 de comitele Wallis și baronul Rebentich, eĭ găsesc județul Mehedințĭ maĭ cu totul deșert de locuitorĭ; din Romanațĭ fugite 2000 de familiĭ și din Vîlcea 1500, despopulare indicată de boerĭ și pentru constatarea pricinilor cărea, fusese trimișĭ delegațiĭ Austrieĭ [23].

După cercetarea comisieĭ, despopularea ar fi fost provocată din următoarele motive:

1) *Abuzurile comise cu cărăturile.* De și Nemțiĭ ișĭ propuse la început desființarea cărăturilor gratuite, nevoile transporturilor armateĭ iĭ împiedecase a o face; ba chiar eĭ împinsese acest beĭlic la o măsură neauzită pînă atuncĭ. Așa se îndatoreaŭ uniĭ locuitorĭ a face cîte două și treĭ cărăturĭ, în locul acelora ce nu aveaŭ vite. Omul ce se întorcea de la o podvoadă cu boiĭ prăpădițĭ de osteneală, era întors din drumul săŭ spre casă, și îndatorit a porni din noŭ la o altă muncă. Caiĭ pentru poștă se luaŭ înainte tot de la locuitorĭ ca și în timpul menzilurilor turceștĭ.

2) *Abuzurile comise de armată.* Garnizoana germană din Oltenia împărtășind vederile comisarilor, privea pe locuitoriĭ țăriĭ nu ca supușĭ împărăteștĭ, ci ca dușmanĭ vrednicĭ de pedeapsă. Nicĭ eniceriĭ cînd veniaŭ prin țările romîne nu comiteaŭ abuzurĭ maĭ nesuferite de cît armatele tot atît de nedesciplinate ale împărățiĭ germane, maĭ adăogîndu-se încă împrejurarea, că în deosebire de ocupațiile țăriĭ de enicerĭ eraŭ scurte, acea a Germanilor se prelungĭa la nesfîrșit.

3) *Contribuțiile și modul încăsăreĭ lor.* Reducerea număruluĭ impozitelor îndirecte fusese pentru țăran numaĭ o ușurare inșălătoară; căcĭ se urcase într'un chip cu totul însemnat dările directe. In 728 productul acestora se sue pentru toată Oltenia la suma de 211,858 de fiorinĭ și 30 de crucerĭ. In anul 1738 să urcă încăsările la 244,802 fiorinĭ [24], ceia ce împărțit pe 29,341 de fa-

---

23. Raportul comitelui *Wallis* și a baronului *Rabentisch* despre vizitarea Olteniei, 20 August 1731, idem, p. 471—492. Comp. adresa *boierilor. oltenĭ* c. comitele *Wallis,* 23 Iunie 1731, idem, p. 425.

24. Ordinul *împăratuluĭ* către baronul de *Undler,* 27 April 1729, idem. p. 401 și repartițiunea contribuțiunilor din anul 1735. Idem, p. 518—522.

miliĭ de contribuabilĭ dădea de cap de familie aproape cîte 10 fiorinĭ, banĭ luațĭ de stat din dările directe. Trebue să socotim apoĭ dările indirecte la o sumă cel puțin indoită, afară poate de tot atîta răpit de aceĭ ce le încasaŭ. In total deci fie-care birnic trebuia să răspundă aproape de 40 de fiorinĭ sau 10 galbenĭ pe an[25], contribuție fără îndoială însemnată și care însă se adăogi din pricina deprecieriĭ valoriĭ monezilor provocată tot de ocîrmuirea germană, și care fu cu deosebire pricina determinătoare a nemulțămiriĭ poporuluĭ.

4). *Reducerea valoreĭ zlotuluĭ.* Zlotul era moneda obicĭnuită în Mnntenia. El umbla în Turcia 1 fiorin și 6 crucerĭ sau 66 de crucerĭ, și era primit în Austria drept 1 fiorin. Poporul din Oltenia perdea decĭ la plata contribuțiilor la fie care zlot 6 crucerĭ saŭ 13 aspri, adecă 12 la sută din valoarea zlotuluĭ. Fiind însă că metalul acestuia era foarte reŭ și bucățile vechĭ și roase, guvernul austriac maĭ reduse încă valoarea luĭ, fiixîndu-o la 51 de aspri, cu 9 maĭ puțin de cum fusese maĭ înainte. Se pierdea acuma la fiecare zlot 15 crucerĭ sau 25 la sută din valoarea luĭ[26]. Oltenii spre a nu pierde atîta de mult urcară valoarea productelor, care li se plăteaŭ de neguțătoriĭ streinĭ totdeauna în zlоțĭ turceștĭ. Scumpirea aduse impuținarea comerciuluĭ și ruina tuturor. Maĭ ales fu lovit comerciul de miere al județuluĭ Mehedințĭ, și oamenii rămînînd peritorĭ de foame, maĭ bine de 4000 de familiĭ pribegiră într'un singur an, rămînînd neîncasate din această pricină 34,000 de fiorinĭ din contribuțiĭ[27]. Ceĭ rămașĭ împuținînduli-se alișverișul nu maĭ puteaŭ răspunde dările. Incepură a se pune în lucrare mijloace silnice precum cetluirea capetelor, închiderea și afumarea oamenilor cu fum de gunoiŭ saŭ tîrîirea copiilor desbrăcațĭ prin zăpadă geroasă, tocmaĭ aceleașĭ mijloace aplicate și maĭ îna'nte. Comisa-

25. Regulamentul monezilor din 1719 în Constantinopol fixa: leul la 40 de parale sau 120 de aspri; galbănul unguresc 3 leĭ idem., p. 285. Fiorinul era la aceeașĭ epocă de 60 de crucerĭ sau de 90 de aspri; paraua decĭ 2 crucerĭ sau 3 aspri. Un galbăn unguresc umbla pe atuncĭ 4 fiorinĭ. Vezĭ raportul luĭ *Talman*, din 3 Iunie 1734 în *Hurm.* Frag. V p. 5. Evaluarea de maĭ sus numitului document 1/2 fiorin sau 1/4 de leu nu este esactă.

26. Raportul pentru vizitația Olteniei din 20 August 1731, idem, p. 473, 478 491—492.

27. Idem. p. 496.

riĭ imperialĭ totdeauna în nevoĭ de banĭ îngroziaŭ pe vornicĭ pentru strîngerea dărilor ; aceştia băteaŭ pe vătăjăĭ, care la rîndul lor schingiuiaŭ oameniĭ. Şi cu toate aceste spre a-şĭ face faţă, ocîrmuirea germană pedepsia pe aceĭ, pe care tot ea îĭ împingea la cruzimĭ în contra locuitorilor. Astfelĭŭ vătăjelul Hortoban fu osîndit la 2 anĭ jum. de închisoare, pentru cruzimele comise de el la încasarea dărilor [28]. Apoĭ sumele luate eraŭ tot-deauna maĭ marĭ de cum se cuvenea, spre a rămînea o parte în mînile acelora prin care treceaŭ, pînă să ajungă în ale ocîrmuiriĭ germane. Prestaţiunile în natură eraŭ procurate de boerĭ, care apoĭ luaŭ îndoit şi întreit de la ceĭ ce trebuiaŭ să le dea. Marea nemulţămire pricinuia intocmirea şoselelor şi podurilor, a căror folos viitor poporul nu era în stare să-l înţeleagă.

Intr'un cuvînt ocîrmuirea germană în Oltenia, pe care am văzut-o la început umblînd după ţinte atît de înalte, căzuse cu totul la pămînt. Ea se zdrobise de o stare de lucrurĭ pre adînc înrădăcinate spre a fi scoase în cîţĭ-va ani ; ba măsurile luate de ea nu izbutiră la altă ceva de cît la a nemulţămi pe toată lumea : boerĭ, cler, călugărĭ şi ţăranĭ. Toţi blăstămaŭ acuma momentul cînd chemase pe Nemţĭ, şi doriaŭ reînturnarea la prima lor stare. Cugetele maĭ înalte începură a vedea că dacă era răŭ sub Turcĭ, nu ra mai bine nicĭ sub Austriacĭ. Maĭ rămînea încă o speranţă, Ruşiĭ. In curînd însă eraŭ să înveţe că nicĭ aceştia nu puteaŭ să le aducă dorita fericire, şi că dînsa, dacă trebuia vre-o dată să fie întîlnită, aceasta era să se întîmple numaĭ în viaţa liberă şi neatîrnată a poporului lor. De la stăpînirea germană în Oltenia, s'a zemăsluit pentru întîia oară sămînţa uneĭ partizĭ naţionale în acel colţ al ţărilor romîne. De aceia tot de aicĭ trebuia să plece una din pornirile cele mai energice ale treziriĭ lor.

28. Idem, p. 474—475.

I. TANOVICEANU.

Inceputul Cantacuzineştilor în ţerile romîneşti şi înrudirea lor cu Vasilie Lupu.

§ I.

Intr-un studiŭ citit de d. V. A. Ureche în şedinţa Academieĭ romîne din 25 Noembrie 1888, şi publicat în analele Academieĭ sub titlul «Biserica din Cetatea Neamţu şi documente relative la Vasilie Lupu şi Doamna Ruxandra», neobositul archeolog zice «P. «S. Melchisedec este dintre bărbaţiĭ noştri iluştri, care au meritul «de a fi deschis pîrtia prin neumblatul şi întunecatul codru al tre«cutuluĭ nostru. Nu e dar de mirare, că une-orĭ a putut să rătă«cească din pîrtia ce deschidea cu atîta muncă. Aşa e în cazul «de faţă. Documentele ce am descoperit în urmă, vin să îndrepte «erorile din asertiunea ilustruluĭ înainte mergător al nostru« [1].

Intocmaĭ ce zice d. Ureche, de episcopul Melchisedec, pot să zic eu de d-sa, relativ la cîteva afirmaţiunĭ din studiul ce a publicat în analele Academieĭ romîne. Analizînd cîte-va documente ale M-reĭ Neamţuluĭ d. Ureche zice »Urmează din cele de mai sus «că alianţa luĭ Lupu cu Cantacuziniĭ vine prin a doua căsătorie a «vorniculuĭ Bucioc, socrul seu, tatăl doamneĭ Tudosca, cu o femee «din neamul Cantacuzin».

Şi maĭ la vale zice:

«Din cele de mai sus conchidem...

1. Analele Academieĭ romîne, Seria II. Tom. XI. p. 115 Bucureştĭ 1890.

... «Că alianţa luĭ Vasilie Lupul cu Cantacuziniĭ este prin «însurătoarea, în a doua căsătorie, a socruluĭ seu vornicul Costea «Bucioc cu o fată Cantacuzino» [1].

Această înrudire nu resultă direct din documentele citate de d. Ureche ; vom vedea că din contra ele-ĭ stau în potrivă, ci este o simplă conclusiune, pe care ne propunem să aretăm că e greşită. Ţinem să îndreptăm zisele d-lui Ureche, fiind-că înrudirea ce există intre principalele familiĭ ale ţeriĭ, slujeşte adese-orĭ să lumineze fapte istorice de mare inportanţă. Voĭ maĭ adăoga că aceste rectificărĭ sunt cu atît maĭ utile cu cît, tot relativ la familia Cantacuzino, d. Xenopol, de asemenĭ un alt ilustru înainte mergător al nostru, a rătăcit şi d-sa din pîrtia ce deschide cu atita muncă.

Aşa că în presentul studiu, vorbind despre începutul Cantacuzineştilor în ţerile romăneşti, voi complecta şi îndrepta cele scrise relativ la această familie de d-niĭ Ureche şi Xenopol.

§. 2.

D. Xenopol, conducîndu-se dupe isvoare, cărora rău a făcut că le a dat crezămînt, căci nu aveau nici-un caracter de autenticitate, ne spune în monumentala sa «Istorie a Romănilor» că Andronic Cantacuzino din Constantinopol a avut 5 fiĭ ; pe Constantin, Mihail, Dimitrie, Toma şi Gheorghe :

1) *Constantin Cantacuzino* a venit în Muntenia pe la anul 1633, în primul an al domnieĭ luĭ Mateĭ Basarab şi au ajuns postelnic ; el a fost bine primit de domn, care l-a însurat cu nepoată-sa Ilinca, fata luĭ Şerban Basarab Voevod. Constantin postelnicul a avut de fiu pe Şerban Cantacuzino, care a devenit maĭ tărziu domn al Munteniei.

2) *Mihail*, a remas la Constantinopol şi a avut un copil Dimitrie care şi el a deverit maĭ tîrziu domn în Moldova.

3) *Dimitrie*, care mergênd în Crimea, a trecut la religia mahometană.

4) *Toma*, care s-a aşezat în Moldova, şi a murit fără copiĭ de stirpe bărbătească.

---

1. V. A. Ureche op cit. pag. 137.

5) *Gheorghe*, care s-a așezat de asemenea în Moldova, și a avut copiĭ de stirpe bărbătească [1].

Acestea ni le spune d. Xenopul, urmînd în mare parte documentele și genealogia familieĭ Cantacuzino, ce i s-au pus la dispozițiune de d. G. Cantacuzino, fostul președinte al Camerei Deputaților.

Și acum întorcîndu-ne la afirmațiunea d-luĭ Ureche că vornicul Bucioc s-a însurat a doua oară cu o Cantacuzineasă, observăm că dacă d-sa ar avea dreptate, atunci d. Xenopol ar fi în eroare, în acest sens că familia Cantacuzino ar trebui să fi venit în Moldova în primul patrar al veaculuĭ al XVII-lea, de oare-ce Bucioc a murit în 1620.

Dacă din contra Cantacuzineștiĭ au venit în țerile Romîneștĭ după 1633, cum crede d. Xenopul, s-au chiar după 1620, afirmațiunea d-luĭ Ureche că Bucioc a ținut o Cantacuzineasă, este de sigur o afirmațiune greșită.

Care din ceĭ doĭ istoricĭ are dreptate ?

Riguros vorbind nicĭ-unul nicĭ altul. Atît d. Ureche cît și d. Xenopol nu au avut la îndămînă documentele necesare spre a vorbi cu siguranță de începutul familiei Cantacuzino în țerile romîneștĭ, și prin urmare amîndoĭ se înșală în unele puncte : d. Ureche maĭ mult, d. Xenopol maĭ puțin.

Să restabilim faptele bazîndu-ne numaĭ pe documentele autentice ale timpuluĭ.

In documentele din prima jumětate a veaculuĭ al XVII-lea se văd figurînd 5 Cantacuzineștĭ.

1) *Constantin* Cantacuzino postelnicul, din Nuntenia, îl găsim maĭ întăĭ în Moldova între aniĭ 1627 și 1629 cu rangul de paharnic mare [2].

2) *Mihail*. Acest Cantacuzino se numește *Mihailache Cantacozino vel vistier* într-un document slav de la Miron Barnovschi.

1) A. Xenopol. Istoria Romanilor. Vol. IV, Iasi, 1891, p. 217 și 218.

2) Docum. orig. slav. Arhiva Stat. Iașĭ opis 155 No. 1224 anu 7135 (1627) Martie 7, și un document din 15 Maĭ 7137 (1629) văzut la librariu Șaraga Iașĭ.

Vodă din 1 Martie 1627 (7135), care se află în posesiunea Academieĭ romîne [1].

Mihalache se vede figurînd şi prin alte prisoave din aniĭ precedenţĭ cu titlul de visier şi uneorĭ cu acela de postelnic, pănă în anul 1621. Dacă acest Mihalache este Mihalache Cantacuzino, cum credem, în acest cas el e fratele cel maĭ mare, sau cel puţin, primul Cantacuzinesc venit în Romînia, şi primit printre boeriĭ Moldoveĭ.

In orĭ-ce cas Mihalahe vistierul e primul din Cantacuzineştĭ, care a condus vistiria ţeriĭ, şi se pare că a cnndus-o foarte bine. Cea ce mĕ face să cred aceasta sînt două motive. 1) Pentru că familia Cantacuzino, fiind foarte bogată, după cum vom arata maĭ la urmă, şi neputînd să joace un rol politic în Constantinopolĭ, a trebuit, probabil, să se ocupe cu operaţiunĭ financiare, cel puţin pentru administrarea cunoscuteĭ sale averĭ. In orĭ-ce ccs, oamenĭ culţĭ şi avuţĭ, Cantacuzineştiĭ puteau să conducă cu mult maĭ bine vistiria ţeriĭ, de cît mulţĭ dintre boeriĭ noştrĭ lacomĭ spre a-ş face avere, sau nedestoinicĭ să administreze o avere mare. 2) Cea ce mĕ face, maĭ cu seamă să cred că Mihail Cantacuzino, a mînuit averea ţeriĭ cu cinste şi înţelepciune, este că după el foarte adeseorĭ, vistiria ţereĭ a fost încredinţată Cantacuzineştilor. Fără a maĭ vorbĭ de alţĭ membrĭ aĭ acesteĭ familiĭ, observ că Enache, fratele luĭ Mihail în 1631, după el alt frate Iordache în timp de peste 20 de anĭ (1631—1652 şi 1659—1660), şi maĭ tîrziu Toderaşco fiul luĭ Iordache (1676—1682) şi Ilie fiul luĭ Toderaşco (1705—1708) au fost chemaţĭ, prin încrederea a diferiţĭ domnĭ, să conducă finanţele ţeriĭ. De sigur însă, că această încredere băstrată ca o moştenire în familie, a trebuit să fie cîştigată prin cinstita şi înţeleapta administraţiune a luĭ Mihailache Cantacuzino, căcĭ, dacă primul Cantacuzinesc ar fi condus rĕu vistiria, e puţin probabil, că atîţa domnĭ, ar fi persistat să-şĭ aleagă Miniştriĭ lor de Finanţe din Cantacuzinaştĭ. Şi este de notat că încrederea pe care aŭ dobîndit-o Cantacuzineştiĭ, s-au revărsat şi asupra altor familiĭ greceştĭ venite

1. D. Xenopol e decĭ în eroare cînd susţine, cum am spus maĭ sus, că Mihail Cantacuzino ar fi rămas la Constantinopole. Nu putem însă nicĭ să confirmăm nicĭ să combatem afirmarea sa că Mihail e tatăl luĭ Dumitraşcu Vodă Cantacuzino.

de la Constantinopole. Astfel că după vistiernicic cea lungă a luĭ Iordache Canlacuzino, Romîniĭ sînt îndepărtațĭ aproape constant de la conducere vistirieĭ, chiar de domniĭ pămînteniĭ. Pe cînd înainte de visternicia luĭ Iordache, vistiria era încredințată la Romînĭ băștinașĭ ca Simion Stroicĭ, Nicoară Prăjescul, Dumitrașco Boul, Gheorghe și Constantin Roșca, Gheorghe Bașotă, Dumitru Ruhuș și alțiĭ, dună Iordache, vistiria e încredințată aproape esclusir familiilor Cantacuzino, Rosettĭ, Palade, Mavrodĭ și altele.

3) *Enache*, pe care d. Xenopol nu-l menționează, se vede figurând în acte în aniĭ 1631, cu titlul de mare vistier [1].

4) *Toma*. Cel maĭ vechiu document pe care 'l am găsit relativ la dînsul, și la Cantacuzineștĭ în genere, este din 13 Decembrie 1625 (7134) ; el crea pe atuncĭ slujbaș la postelnicie, vtori (al doilea) postelnic [2]. La 1628. Toma Cantacuzino ajunge sulger mare [3], și apoĭ înaintează necontenit pînă ce devine mare vornic de țeara de jos în anul 1659 [4]), funcțiunea în care remîne pînă la anul 1665 [5]). In anul 1662 el a fost caimacam, de la moartea luĭ Ștefăniță Lupul, până la venirea luĭ Dabija Vodă [6]. El a murit in 7 Februarie 1666 [7]. după maĭ bine de 40 de anĭ de slujbe către țară ; și a lăsat 3 copiĭ, 1) Pe Stefan paharnicul 2) Pe Catrina măritată cu Hatmanul Velicico Costin, fratele cronicaruluĭ Miron Costin [8]. 3) Pe Nastasia, căsătorită cu vornicul Ioan Racoviță, tatăl luĭ Mihai Racoviță Voevod. Aceasta resulta din actul de în-

---

1) Doue acte din 5 Apr. 7139 (1631) aflătoare la Academia romînă sub No. 67 și 68 pergamente cu pecetia de ceară atîrnată.—2) Docum. din 1625 aflător la S-tu Spiridon Moșia Bodeștĭ Plicu I docum. No. 28.—3 Ibidem Plicu II No. 2.—4) Ibidem. Moșia Dumeștĭ Plicu VI doc. 15, din 15 Iunie 1659 și Moșia Sărbiĭ Plicu VI doc No. 1 din 9 Decem. 1659 (7168).—5) Document din 7 Sept. 1665 (7174), comunicat de librarul Șaraga și Ureche, Opere Miron Costin T. I p. 97 ; doc. din 19 Iunie 1665.—6) Necula Costin. Letopisițĭ, id. S. Cogălniceanu T. II p. 1.

7. Eminentul și neobositul meu coleg d. N. Beldiceanu care mi-a comunicat această dată, mi-a spus în acelașĭ timp că mormîntul luĭ Toma vornicul se află în biserica Golieĭ din Iașĭ, după cum resultă din inscripțiunile slavone de pe mrmîntul seu.

8. Ecaterina, fata luĭ Toma Cantacuzino, e înmormîntată de-aseminea tot în biserica Golia. Mormîntul eĭ, cu inscripție romînească, e făcut de soțul său Velicĭco Costin hatm. (comunicat de d. N. Beldiceanu).

părţeală numeroaselor sale moşiĭ din 30 Iunie 7176 (1668). [1]) D. Xenopol greşeşte dar, cînd zice că Toma vornicul nu a lăsat copiĭ de parte bărbătească; el a avut un băiat pe Stefan paharnicul Toma Cantacuzino a fost însurat de 2 orĭ. In înteia căsătorie a ţinut pe Ethimia, fata clucerului Grigorie Ciolpan, cu care a trăit 20 de anĭ, şi a avut 5 copiĭ, care au murit toţi fiind încă copiĭ. [2])

A doua soţie a sa, cu care a făcut ceĭ treĭ copiĭ maĭ sus citaţĭ, nu am aflat pînă acum din ce familie se trăgea [3]).

5) *Iordache* sau *Iorgache* vistierul cel bĕtrân, cum 'l numesc documentele, pe care d. Xenopol 'l pomeneşte sub numele Gheorghe, se vede figurînd cu titlul de mare vistier în anul 1631, [4]) funcţiune în care rĕmîne peste 20 de anĭ, în tot timpul domnieĭ luĭ Vasilie Lupu pănă în anul 1652. [5]) In aniĭ urmĕtorĭ el sufere disgraţie împreună cu frateseu Toma, fiind în vrăjmăşie cu domnul Gheorghiţă Stefan, resturnătorul luĭ Vasile Lupu. Stefan ajuns domn 'l si leşte să vîndă moşia Dumeştiĭ, pe care o cumparase de la dînsul în timpul pe cînd era boer luĭ Radul pitarul cel mare. George Ghica, urmaşul luĭ Gheorghe Stefan, chiamă din nou în divan pe Iordache Cantacuzino în 1652 însă cu funcţiunea de paharnic, şi 'ĭ restituea moşia Dumeştĭ. [6]) In aniĭ 1659 şi 1660 el este însărcinat din nou să conducă vistiria ţeriĭ [7]). In aniĭ următorĭ Iōrdachi Cantacuzino e numit vel spătar, funcţiune în care remîne pănă în 1664, cînd în locul luĭ se numeşte fiu seu Comisul Toderaşco, pe care documentele 'l numesc de ordinar Toderaşco Iordache [8]) Probabil că pre acel timp a murit vistierul Iordache.

1. Act aflător la S-tu Spiridon Iaşĭ Moşia Bodeştĭ Plicu No. 1 doc. No. 55 publicat în apendice sub No. 1. 2) Cartea de judecată din 20 Dec. 7151 (1642) aflătoare la S-tu Spiridon. Moşia Bodeştĭ Plicu 1, doc. No. 38; publicat în apendice sub No. II.

3 Ia se numea Ana şi a murit în 1663 (7172) Dech. 13, după inscripţia slavonă din biserica Golia (comunicat tot de d. N. Beldiceanu).

4) Document din 30 Martie 7139 (1631) aflător la Epitropia Roman, condica documentelor originale foaia 95. 5) Hasdeu Arhistorica I. 2. p. 191 şi Ureche Analele academieĭ loc cit. p. 120. 6) S-tu Spiridon. Moşia Dumeştiĭ Plicu No. 10. Doc. N-le 1 şi 4. publicate în apendice sub N-le III şi IV. 7) S-tu Spiridon Docum. Moşia Dumeştĭ Plicu VI No. 15, Moşia Srîbiĭ Plicu VI No. 1 Moşia Dumeşti Plicu II No. 3. 8). Condica orig. Episcop. roman foaia 162 (din 18 Ianuar 1664); V. A. Ureche. Opere Miron Costin T. I p. 91 (22 Mart 1662) S-tu Spiridon Moşia Piscanĭ Plicu I doc. No. 2 (21 April 1662); Act. din 8 Iunie 1662 relativ la moşia Săvenĭ Dorohoĭ a d-luĭ C. Corjescu Iaşĭ;

Inadevĕr, atît Nicolae Costin cît și Neculce arată că, Iordache Cantacuzino a murit în timpul domnieĭ luĭ Dabija Vodă, la a căruia întronare el contribuise foarte mult împreună cu frateseu Toma. Neculcea ne maĭ spune că Iordache și a măritat o fată cu Lupașcu Buhuș, fiastrul luĭ Dabija, făcut de doamna luĭ cu un alt bărbat Buhuș, și că în urma încuscrireĭ sale cu domnul, Dabija Vodă l-a numit spătar însă nu a maĭ trăit multă vreme în urmă.

Iordache a murit înaintea luĭ Toma, probă cuvintele luĭ Nicolae Costin, care vorbind de sfaturile cele bune ale luĭ Toma Cantacuzino, către Dabija Vodă zice, căcĭ Iordache Cantacuzino spătarul și-au fost dat datoria cea de obște a fireĭ [1].

§ 4.

Toma vornicul și Iordache vistierul erau frați, dupe cum ne spune Miron Costin, contimporanul și cuscrul lor, care de sigur că-ĭ a cunoscut personal pe amândoĭ și Cronica Ioan Neculce, nepotul de fată al luĭ Iordachi. Acesta se poate proba de altmintrelea cu o mulțime de documente ale timpuluĭ [2]. Tot Miron Costin ne spune că Constantin postelnicul din Muntenia, era frate cu Toma și Iordache [3].

In cît despre Enache vistierul și Mihalache vistieru, nu pot să știu ce rudă era cu cei trei frațĭ Cantacuzineștĭ.

Frațiĭ Toma și Iordache Cantacuzino au jucat un mare rol în Moldova în tot timpul domnieĭ luĭ Vasile Lupu, cu care eĭ erau înrudițĭ, dupe cum vom vedea maĭ la vale. Miron Costin arată o admirațiune fără de marginĭ de capacitatea celor doĭ frațĭ. Vorbind de nunta feteĭ celeĭ maĭ marĭ a luĭ Vasilie Lupu cu cneazul *Ragivil* din Cnezia Litveĭ, om de lege calvinească, scornită de un popă de Flandria, renumitul cronicar spune că »multă vreme s-au frămîn-«tat acest lucru în sfat, și cîțiva pe atunce apărau acest lucru să «nu fie, ales Toma vornicul și Iorgachi vistiernicul, *cere capite ca*

1. Cogălniceanu Letopisețe edit. 2-a T. II p. 4, 192 și 193.

2. Actul de împărțeala moșiilor lor din 22 April 7138 (1630), care se află in Arhiva Trib. Iași Secț. I (fostă a 2-ă) hîrtiile vechĭ publicat în apendice sub No. V.

3. M. Cogăliceanu. Letopisițe edit. II-a. T. I. p. 348 ; confrunt. Neculce ibidem T. II. p. 187 și 188.

«*acele abia de au avut ţara cînd va, sau de va maĭ avea.* Ei ziceau «luĭ Vasilie vodă şi pentru legea rătăcită şi un lucru nu fără-de «grijă, despre împărăţia Turculuĭ. Iar Toderaşco logofĕtul şi Ure-«che vornicul stan asupra acestei nunte să se facă [1].

Maĭ departe Miron Costin pomeneşte din nou pe ceĭ doĭ fraţĭ Cantacuzineşti, umplându-ĭ de laude, cu ocasiunea naraţiuneĭ următoare :

In luptele dintre Vasile Lupu şi fostul seu logofăt Gheorghe Stefan, Cantacuzineştiĭ susţineau fireşte pe Vasilie vodă, ruda şi binefăcătorul lor. George Stefan învingînd pe Vasilie Lupu, prinde pe Toma vornicul, care era închis în cetatea Sucevei cu toată casa şi averea Domnuluĭ, avînd 80 Seimenĭ şi 60 Nemţĭ lefeciĭ [2]. «iar «Iorgachi visternicul—spune Costin,—venise din ţara Căzăcească, singur de bună voe, ca un miel spre giungiere«. Amindoĭ fraţiĭ era în închisoare la Buciuleşti şi poruncĭ mergeau una după alta să-ĭ omoare ; abia au scăpat ei de moarte prin minune fiind-că a mijlocit Constantin Vodă din Muntenia, după rugăciunea lui postelnicul Constantin Cantacuzino, cumnatul sĕu, care era frate cu Toma şi Iordache şi care a ameninţat pe Gheorghe Stefan cu resboi, dacă va omorî pe ceĭ doĭ fratĭ «Şi aşa au hălăduit Toma vornicul şi «cu fratele Iorgachĭ visternicul atunci de primejdia morţiĭ. Singur «Dumnezeu peste nădejdea omenească fereşte pe ceĭ dreptĭ de pri-«mejdie ; că ce oameni erau acei doĭ fraţĭ aice în ţara aceasta, «maĭ ales Iorgachĭ visternicul, fără scrisoarea mea crez că va trăi «numele lor în vecĭ în ţara aceasta de pomenirea oamenilor din «om în om» [3].

Erau meritate laudele pe care le aduce Miron Costin lui Toma vornicul şi Iordache vistierul? Lăsînd la o parte esageraţiunile

---

1. M. Cogălniceanu ibidem T. I. p. 311.
2. Ibidem p. 339 şi 348.
3. Ibidem p. 348 confruntă şi ce zice Neculce ibidem T. II p. 187 şi 188 : după care se pare că Iordache a venit de la Cameinţa, fiind-că George Stefan a înşelat pe frateseu Toma, ca să-l cheme „George Stefan Vodă după „ce au prins pe Toma vornicul Cantacuzino în Suceava, l-au înbunat pînă „a se aduce pe fratel seu Iordachi Cantacuzino din ţara leşască cu giurămînt, „de la Canuaniţa ; şi apoĭ prinzind pe amândoĭ fraţiĭ prinzind pe amîndoĭ „fraţiĭ, împreună cu Doamna luĭ Vasile Vodă, la Buciuleştĭ, şi acolo multă „groază le făcea şi umbla noaptea cu luntrea pe apa Bistriţeĭ, de-ĭ speria „că-ĭ vor resturna în Bistriţa“.

foarte naturale din partea uneĭ rude, eu cred că ceĭ doĭ fraţĭ erau oamenii de mare valoare. Credinţa lor nestrămutată către domn, serviciile aduse terii în diferite funcţiunĭ într'un timp îndelungat, prosperitatea financiară a ţeriĭ sub Vasilie Lupu, care n'a avut de cât un singur vistier aproape în tot cursul lungeĭ sale domniĭ pe Iordache Cantacuzino [1], sfaturile lor înţelepte [2], şi curagiul de a se împotrivi chiar Domnuluĭ, când lăcomia sa 'l făcea să stoarcă poporul, toate aceste calităţĭ fac din Toma vornicul şi din Iordache vistierul doue din persoanele cele maĭ importante ale secoluluĭ al XVII-lea. Poate că e o nenorocire sub punctul de vedere naţional că uniĭ dintre primiĭ Grecĭ pe care ni-ĭ trimitea Fanarul, erau oamenĭ de o valoare netăgăduită, însă faptul este aşa şi un istoric trebue să spună tot adevărul şi mimic alt de cât adeverul. Insuşi Neculce. care nu poate să fie bănuit că e părtinitor către Grecĭ, ne spune vorbind de ceĭ 2 fraţĭ Cantacuzineşti faptele următoare, care întăresc cele zise de Miron Costin.

«Stefăniţă vodă [3] vrînd o dată să scoată fumărit pe ţeară, câte 6 «ortĭ de casă, şi înainte era obiceiu de da numaĭ câte un leu de casă, «iar Toma vornicul şi cu Iordache fratele-seu Cantacuzineştiĭ nu-l «lăsa să scoată maĭ mult de cât un leu, şi-i zicea să nu facă obi- «ceĭ nou, că nu-i bine. Iară Stefăniţă Vodă îndată s-a mâniat, şi «au scos hangerul şi s-au repezit să dea într-însul, şi eĭ au fugit «din casă afară. *Măcar că erau Greci, dar se puneau tare pentru «ţeară şi pentru obiceiu nou să nu se facă, că obiceiele cele noue fac «risipă ţerilor şi peirea Domnilor* [4].

Şimaĭ de parte Neculcea ne spune despre Cantacuzineşti faptul următor, care de sigur probează o mare nobleţe de ca racter din partea celor doĭ fraţĭ. «Fostau luat Iordachi Cantacu-

---

1. In patru secolĭ de la 1400—1800 nu esistă de cît patru casurĭ de vistiernicie aşa lungĭ: 1) Vistierul Stan pe timpul luĭ Alexandru cel Bun, Iuga la începutul domnieĭ luĭ Stefan cel mare, Isac la sfîrşitul aceleĭ domniĭ şi sub Bogdan şi în fine Simion Stroicĭ între 1579—1607 sub aproape toţĭ domniĭ care s'au succedat în acest timp.
2. Vezĭ Nicolae Costin: Domnia luĭ Eustaţie Dabija Vodă. Cogălniceanu. Letopis. T. II p. 4.
3. Stefăniţă Vodă era fiul luĭ Vasile Lupu, prin urmare, după cum vom vedea el era nepot luĭ Iordache Cantacuzino.
4. Ibidem T. II p. 190.

«zino şi Toma fratele seu toate moşiile Ciaureştilor pentru acea «pradă ce le au făcut Gheorghe Stefan Vodă, cu dreptate şi cu giu- «decată; dar mai pe urmă s-au socotit Toma vornicul şi cu frate- «seu Iordache visternicul, *de voia lor*, şi la au dat iar la neamurile «luĭ moşiile, la Ciaureşti, să le stăpînească. Iar Racoviţeştiĭ, nu se «ştie din ce pricină, au fost luat şi ei moşiĭ de a Ciaureştilor a- «tunce, şi nu le au mai dat înapoi; cari moşiĭ din neamul Raco- «viţeştilor şi astăzĭ le ţin de le stăpînesc, Satul Racovul şi altele [1].

Prin urmare de şi Cantacuzineştiĭ ar fi putut să se răsbune, în timpul domnieĭ rudei lor. Stefăniţă Lupu, în potriva Ciaureştilor, pentru ne dreptăţile şi confiscările luĭ Gheorghe Stefan ruda lor, şi de şi le luase moşiile cu judecată ca o despăgubire dreaptă, de bună voia lor, după cum spune Neculce, au restituit moşiile Ciaureştilor, renunţind la o resbunare nedreaptă. Această faptă merită cu atît maĭ mare laudă, cu cît Racoviţeştiĭ, de şi Romînĭ, n'au imitat pe Cantacuzineştĭ, ci s-au înuvuţit pe socoteala unor persoane nevinovate, căcĭ nu Ciaureştiĭ ci Gheorghe Stefan Vodă, ruda lor făcuse confiscaţiunile.

Tot Neculce vorbind de moartea luĭ Iordache vistiernicul Cantacuzino zice «Şi încuscrindu-se Dabija vodă cu Iordache, l-au pus spătar mare; şi n-au spătărit vreme multă, şi au murit Iordache spatarul, care cu multă pahfală şi cu multă jele despre toţĭ pămînteniĭ, în Monastirea Barnovschĭ l-au îngropat; că *măcar că era Grec*, om *strein dar era om bun; se punea tare pentru pămîntenĭ la domnie»* [2].

Ce e drept că Ioan Neculce e şi el rudă cu Cantacuzineştiĭ, şi chiar cu mult maĭ de aproape, de oare-ce mama sa era fata luĭ Iordache Cantacuzino, dar rudenia sa cu Cantacuzineştiĭ nu l-ar fi impedecat să-i biciuiască cu muşcătoarea luĭ vervă, dacă ar fi fost oamenĭ reĭ, cum face cînd vorbeşte de Dumitraşcu Vodă Cantacuzino, care erea ver primar cu mama sa. «Dumitraşco Vodă era «un om bĕtrîn, Grec ţarigrădean de neamul luĭ, de Cantacuzineşti; « . . . . şi era om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor, geam- «baş de ceĭ de la Fanar din Ţarigrad; şi după aceste, după toate, «era bătrîn şi curvar». După ce spune de amorul Domnuluĭ cu A-

1. Ibidem p. 188.
2. Ibidem p. 193.

nița fata Archipoaeĭ, o cărciumăriță de pe Podul Vechiu Neculcea zice: «Căutațĭ frațĭ, iubițĭ cetitorĭ, de vedețĭ ce este omenia și cur-«via Grecească! că el, de bĕtrîn, dințĭ în gură nu avea; dimineața «'ĭ încleia de-ĭ punea în gură, iar sara 'i descleia cu un crop, și'ĭ «punea pe masă; și carne în toate posturile împreună cu Turciĭ mînca. Oh! Oh! Oh! Sĕracă țară a Moldoveĭ, ce norocire de stă-«pînĭ ca acesa aĭ avut. Ce sorțĭ de viață țĭ-a căzut! Cum au maĭ «rĕmas om trăitor întine, de mare mirare este, cu atîtea spurcăciunĭ «de obiceiurĭ ce se trag pînă astăzĭ în tine Moldovă!» [1].

Prin urmare Neculce nu-și cruța rudele cînd erau Grecĭ, dovadă stașnică înfruntare ce face luĭ Dumitrașco vodă Cantacuzino, și cînd el, grecofagul, vine și laudă, alăturĭ cu Miron Cestin, pe ceĭ 2 frațĭ Cantacuzineștĭ *măcar că erau grecĭ*, trebue să credem că e-ram oamenĭ de seamă pe vremile lor, și că se punea tare pentru țeară.

Ceĭ doĭ frațiĭ aveau o avere colosală, cum rare-orĭ, poate nicĭ o dată, nu a maĭ avut cine-va în țerile romîneștĭ; o bună parte din moșiile cele maĭ frumoase din Moldova, cred că nu exagerez zicînd cel puțin a patra parte, a aparținut odinioară celor doĭ frațĭ, iar maĭ cu samă luĭ Iordache vistierul [2]. Vorbind de confiscarea averiĭ lor de Gheorghe Stefan Vodă, Neculcea ne spune că Domnul «le au luat tot ce au avut și sate și haine și odoară și bucate, și banĭ gata 90,000 de galbenĭ de aur Ungureștĭ!» [3].

Dacă vom cugeta la valoarea banilor pe acele timpurĭ cînd numerarul era foarte rar, și la faptul că în timpul luĭ Gheorghe Stefan, Cantacuzineștiĭ, fiind către sfîrșitul carieriĭ lor, cumpĕraseră deja maĭ toate moșiile numeroase, pe care le au lasat moștenire, cred că ne vom convinge că averea mișcătoare și nemișcătoare a celor doĭ frațĭ egala cel puțin, dacă nu întrecea, pe aceia a luĭ Constantin Brancoveanu din Muntenia și a luĭ Mihail Sturza din Moldova.

Această avere colosală nu provinea, cum s-ar putea crede, din despoiarea poporuluĭ sau din furtul către Stat, ci din causa că, Cantacuzineștiĭ singurĭ poate din toțĭ Greciĭ veniți de la Constan-

1. Ibidem T. II p. 225.
2. In anexe moșiile luĭ Toma vornicul sub No. I.
3. Letopisite. T. II p. 187.

tinopoli, au venit în țară cu o avere foarte mare moștenită de la părinți [1], pe lîngă acestea eĭ s'au căsătorit cu fete de boerĭ bogațĭ și au slujit un timp foarte îndelungat în cele maĭ marĭ funcțiunĭ ale țeriĭ. In fine nu trebue să uităm că valoarea moșiilor era pe acel timp foarte mică, de oare-ce nu aveau maĭ nicĭ-un venit, așa în cît Cantacuzineștiĭ, venind din Constantinopolĭ cu miĭ sau poate zecimĭ de miĭ de galbini, au cumpĕrat în scurt timp o mulțime nenumĕrată de moșiĭ.

In cît despre epoca venireĭ lor în țĕră e greu a o fixa cu precisiune ; eu cred că primiĭ Cantacuzineștĭ au venit în Moldova pe la începutul secoluluĭ al XVII-lea, probabil între aniĭ 1610 șĭ 1620.

Iată ce mĕ face să cred acest lucru.

Tatăl lor Andronic, din Constantinopoli s-a însurat puțin înaintea ucidereĭ tatăluĭ seŭ Mihail. care a avut loc în 1578 [2]. Toma și Iordache, care par a fi fost fiiĭ ceĭ maĭ micĭ aĭ luĭ Andronic, s'au născut probabil între aniĭ 1580—1590, și, presupunând că eĭ au plecat din Constantinopoli în țĕră străină, după ce au devenit majorĭ (25 de anĭ), rezultă că ceĭ 2 frațĭ n'au putut să vină maĭ înainte de 1610. Cu atât maĭ mult e de crezut că Cantacuzineștii au venit în Moldova după 1610, dacă vom admite că eĭ s'au născut după 1590, lucru ce este cu putință de oare-ce tatăl lor Andronic fiind născut la anul 1553, putea să nască copiĭ chiar după anul 1600.

In orĭ-ce cas însă Cantacuzineștiĭ au venit în țeară înainte de anul 1620 ; acesta resnltă din cartea de judecată din 20 Decembrie 1642 (7151), în care se spune că : stolnicul Toma Cantacuzino a fost însurat întâia oară cu Ethimia Ciolpan, cu care a trăit 20 de anĭ, și apoĭ a murit soacrasa și la urmă copiĭ pe care îĭ făcuse cu Ciolpăneasa ; după aceea s'a însurat din nou [3]. Decĭ adăugînd la ceĭ 20 de anĭ de căsătorie cu Ethimia Ciolpan, timpul cît a trebuit să treacă până la moartea soacreĭ sale și a copiilor seĭ, timpul de doliu pentru aceste morțĭ, în carre nu s'a putut re-

1. Vezĭ Xenopol : op cit. T. IV p. 213—217 despre averile Cantacuzineștilor la Constentinopolĭ.
2. Xenopol. Istoria Romînilor t. IV p. 214 și 217.
3. S-tu Spiridon. Moșia Bodeștĭ. Plicu I doc. No. 38. Document din 20 Dec. 7151 (1622) publicat în apendicele acestuĭ studiu sub No. II.

căsători și în fine ținînd seamă de câți-va anĭ care au trebuit să treacă de la venirea sa în țeară pină la însurătoarea cu Ethimia Ciolpan, cred că nu maĭ încape nicĭ o îndoială ca Toma Cantacuzino, a venit în Moldova înainte de 1620.

§ 5.

Și acum, după ce am făcut cunoștință maĭ de aproape cu Teoma vornicul și Iordache vistierul să vedem ce erau eĭ de rudă cu Vasilie Lupu, în timpul domnieĭ căruia eĭ au ajuns să ocupe cele maĭ marĭ funcțiunĭ, și să aibă un rol considerabil în sfatul domnesc.

D. Ureche în studiul seu ne spune că Vasilie Lupu și Cantacuzineștiĭ erau înrudițĭ prin Costea Bucioc vornicul, și a-nume Vasile Lupu ținea pe Teudosca fata luĭ Costea Bucioc, iar Bucioc vornicul a fost căsătorit a doua oară cu o Cantacuzinească.

Este maĭ întâĭ o dificultate ca să admitem că vornicul Bucioc să fi fost căsătorit cu o Cantacuzinească.

Noĭ am arĕtat că Toma și Iordache Cantacuzino au venit în România probabil între aniĭ 1610—1620 ; pe atuncĭ eĭ erau tinerĭ și neînsurațĭ, și nu puteau avea fete de măritat. Este neadmisibil ca Bucioc vornicul, mort în 1620, să fi fost căsătorit cu fata unuia din ceĭ 2 frațĭ Cantacuzineștĭ, căcĭ 5 anĭ în urmă Toma Cantacuzino, erea vtori postelnic, adecă la începutul carieriĭ sale pe care o sfîrșește 41 de anĭ în urmă [1].

Și notez că documentul din 1625 în care am găsit pe Toma Cantacuzino cu titlul de postelnic al doilea, e cel maĭ vechiu dintre toate documentele numeroase care mi-au trecut prin mînă relativ la Cantacuzineștĭ, așa în cît pot afirma fără temere de greșală că Cantacuzineștiĭ nu venise cu mult timp înainte de data luĭ în țeară, pentru ca să aibă fete de măritat cu o persoană care în 1620 era la sfîrșitul carierei sale.

Este iarășĭ puțin probabil ca vornicul Bucioc să se fi dus la Constantinopoli să-șĭ ia de soție pe o fată a luĭ Andronic Cantacuzino, orĭ ca bătrînul Andronic să-șĭ fi lasat fetele să se ducă cu frațiĭ lor în Moldova.

---

1. Documentul din 20 Dec. 1625 citat maĭ sus.

Maĭ este încă ceva care face ca această aserţiune să fie cu totul inadmisibilă.

Dacă Vasilie Lupu era ginerele luĭ Costea Bucioc, dupe Tudosca fata din prima căsătorie, şi Bucioc se căsătorise de a doua oară cu o Cantacuzinească, ce rudenie putea să existe între rudele soţieĭ a doua a luĭ Bucioc, şi între ginerele seu Vasilie Lupu şi copiĭ seĭ? Absolut nicĭ una! Cantacuzineştiĭ ar fi în acest cas aliaţiĭ luĭ Bucioc, tot asemene şi Vasilie Lupu, însă între eĭ n'ar fi existat nicĭ-o legătură de rudenie fiind-că *affines inter se non sunt affines.* Dar atuncĭ cum se face ca un Cantacuzino să moştenească pe fataluĭ Vasilie Lupu, fiindu ĭ vĕr primar, cum rezultă chiar din documentele publicate de d. Ureche!

Prin urmare, simpla raţiune ne spune că dacă există o înrudire între Cantacuzineştĭ şi Vasilie Lupul, ea nu e din causă că Bucioc vornicul a ţinut în a doua căsătorie o femee din familia Cantacuzino.

Din fericire însă nu am trebuinţă de conjecture, fiind-că nişte documente ce ne-a căzut în mână, unele în copie ce e drept, arată modul cum s'a înrudit Cantacuzineştiĭ cu Bucioc, şi prin urmare şi cu Vasilie Lupu, ginerele seu.

După aceste documente Petraşcu Şoldan, care a fost mare logofĕt în anul 1610[1]; a avut 4 fete şi 2 fiĭ. 1) Tudosca, care a fost căsătorită cu Pisoschi 2) Tofana căsătorită cu Racoviţă Cehan vel log., 3) *Candachia cu vornicul Costea Bucioc* 4) Anghelina cu Cost. Stârce. 5) Toader. 6) Dumitraşco vel vornic.

Candachia măritată cu Bucioe vornicul a avut două fete: 1) Alexandra căsătorită că vistierul Mălai. 2) Catrina, măritată cu vistierul Iordache Cantacuzino[2].

---

1. Orig. slav. S-tu Spiridon Moşia Popricanĭ doc. No. 45.
2. Aceste resultă din maĭ multe documente aflătoare la d. Ioan Fotte avocat din Iaşi, referitoare la moşiile Brăteni şi Dolnicenĭ din Dorohoiu şi din Uricar T. V p. 365 şi următor (hrisovul luĭ Mihail Racoviţă Vodă) Asupra acestuĭ hrisov al căruĭ original se afla, după afirmaţiunea d-luĭ T. Codrescu la regretatul Mih. Cogălniceanu voĭ observa a) Că Pĕtraşco Şoldan, e trecut cu numele de Petraşco vornicul, fiind-că actul la care se referă hrisovul luĭ Racoviţă Vodă e din 1608, pe cînd Şoldan nu ajunsese încă mare logofăt. b) In el se spune că moşia Hangu a stăpînit-o întâĭ Petraşco vornicu, apoĭ gineriseu Bucioc, şi în urma gineruluĭ Bucioc, Şoldan (!!!)..... şi Iordache

De aice resută că vistierul Iordache Cantacuzino, erea ginere luĭ Costea Bucioc, precum erea și Vasilie Lupu, care ținea pe Tudosca, fata din prima căsătorie. Tudosca, Lupu și Catrina Cantacuzino, ereau dar surorĭ consanguine, iar Vasilie Lupu și Iordache, vistierul seu perpetuu, erau cumnațĭ de pre femeĭ.

Iordache vistierul, a avut un fiu, pe Toderașco Iordache, de care am vorbit maĭ înainte, că a moștenit pe tată-seu în spătăria cea mare; acest Toderașco, care a devenit în urmă și el visfier, era vĕr primar cu doamna Ruxandra, fata luĭ Vasilie Lupu și Tudoscăĭ; după stîngerea a maĭ toată familia luĭ Vasilie Lupu, acesta naturalminte a moștenit pe vara sa Ruxandra.

D. Ureche rătăcește dar din partea pe care o deschide cu atîta muncă, atuncĭ cind afirmă că înrudirea luĭ Vasilie Lupu cu Cantacuzineștiĭ provine dincausa căsătorieĭ luĭ Bucioc vornicul cu o Cantacuzinească; adevărul este că vistierul Iordache Cantacuzino a ținut în căsătorie pe Catrina fata luĭ Bucioc vornicul, soră ca Tudosca doamna luĭ Vasilie Lupu. Numaĭ ast-fel se pot înțelege documentele publicate de d. Ureche în apendicele stndiuluĭ seu citit a Academie.

Voĭ adăoga relativ la Iordache Cantacuzino, că și el a avut doue soțiĭ ca și fratele seu Toma. Aceasta resultă dintr-un act din 29 Ian. 7171 (1663) de la Eustație Dabija Vodă, în care se vorbește de judecata ce au avut cinstitul și credinciosul boeri Iorgache marele spătar ginerile luĭ Gavrilașco Matiiaș vel logofăt, pentru satul Todireștĭ ce se numea inainte Ungurenĭ, la Fălciu [1]. Moșia fusese a luĭ Stroicĭ logofĕtul, și de la el trecuse la Matiaș, *seminția sa* iar Matiiaș a dat-o de zestre luĭ Iordache spătarul, în a doua a sa căsătorie. Gavrilaș Matiiaș, al doilea socru al luĭ Iordache Cantacuzino, a fost logofĕt mare sub Vasilie Lupu între aniĭ 1637—1643, în anul 1651 și poate cite-va lunĭ în anul 1634, sub Miron Barnoschĭ el a fost părcălab de Hotin (în 1627 și apoi mare vornic de țara de sus (1628).

---

cel bătrîn ce a fost vistiernic. Șoldan, ginere luĭ Bucioc este o eroare vădită; din contra Bucioc era ginerile luĭ Petrașco Șoldan. Probabil documentul era șters, de aceea chiar sunt puncte după nnmele luĭ Șoldan, celece a făcut ca d. Codrescu să citească greșit; gineriĭ luĭ Bucioc a fost Vasilie Lupul Vodă, Mălaĭ vistiernicul și Iordache Cantacuzino vistiernicu.

1. In Copie la Arhiva Statuluĭ Iașĭ Trimiterea 1781 dosar 950 foia 302.

Inainte de a încheia acest studiŭ, țin să relevez încă o afirmațiune neîntemeiată, în legătură cu subiectul pe care-l tratez; aceasta însă privește pe d. Xenopol.

Intr-o notă din «Istoria Romînilor» eminentul nostru istoric ne spune: «Al doilea fiŭ al luĭ Mihail Cantacuzino, Ioan, e vestitul «Iane, moșul luĭ Mihaĭ Viteazul, a căruia mumă era decĭ o Cantacuzinească» [1] D. Xenopol combate apoĭ pe Dapontes, care susține că Iane era chiar tatăl luĭ Constantin postelnicul, și pretinde că-ĭ era unchiŭ.

Prin urmare, după d. Xenopol, care urmează în această privință pe Dapontes și pe d. Erbiceanu (Cronicariĭ Grecĭ p. 168), Iane visternicul, era frate cu Andronic Cantacuzino, tatăl primilor Cantacuzineștĭ care aŭ venit în țările romîneștĭ, și unchiul luĭ Mihaĭ Viteazul.

Dacă aceasta ar fi adevărat ar rezulta două lucrurĭ de oare-care importanță istorică. 1) Cantacuzineștiĭ ar fi venit pentru prima oară în țările romîneștĭ la finele veaculuĭ XVI-lea, iar nu abia în primul sfert al seculuĭ al XVII-lea, cum am susținut noĭ maĭ sus. 2) Mihaĭ Viteazul ar fi Cautacuzinesc după mamă, cum susțin Dapontes și d-niĭ Xenopol și Erbiceanu.

Eu cred că soția luĭ Petrașcu cel bun, tatăl luĭ Mihaĭ viteazul era tot atît de puțin Cantacuzinească, pe cît am arătat că era și soția luĭ Costea Bucioc vornicul. Ce e drept că nu pot proba cu siguranță că mama luĭ Mihaĭ nu era Cantacuzinească, de oare-ce nu știm din ce familie era Iane vistierul, fratele săŭ, însă îmĭ este lesne să probez că Iane vistierul nu poate fi Ioan Cantacuzino, fratele luĭ Andronic și fiul luĭ Mihail.

In adevăr, după cum ne spune d. Xenopol în «Istoria Romînilor», Mihail Cantacuzino, bunul luĭ Toma vornicul și Iordache visternicul, a avut 3 fiĭ. 1) *Andronic* fiul cel maĭ mare, tatăl Cantacuzineștilor care aŭ venit în țerile romîneștĭ. Andronic era de 25 de anĭ în 1578, cînd tatăl săŭ a fost spînzurat de capigiul Alibeiŭ din ordinul sultanuluĭ chiar la poarta palatuluĭ săŭ din An-

---

1. A. D. Xenopol op. cit. T. IV pag. 51. In treacăt observăm că dl. Xenopol ar fi făcut maĭ bine să evite moldovenismul: *moș*, care e un cuvînt amfibologic, însemnînd dincolo de Milcov bun; cu acest cuvînt d-sa riscă să inducă în eroare pe lectoriĭ săĭ muntenĭ, pe cînd toată lumea cultă din Moldova știe ce e unchiŭ.

hiade. Prin urmare Andronic fiul cel maĭ mare este născut către anul 1553. — 2) Dimitrie. — 3) Ioan, care pare a fi copilul cel maĭ mic, trebue să fie născut după anul 1555. Ioan, dupĕ Dapontes și ceĭ care s-au ținut de el, este Iane vistierul, unchiul luĭ Mihaĭ Viteazul.

Această identitate însă e peste putință și iată pentru ce:

Iane visternicul apare în documentele Moldoveneștĭ în timpul domnieĭ luĭ Ioan Vodă cel cumplit, și Petru Vodă în aniĭ 1573, 1574 și 1575 cu titlul de mare vistier [1]. In 1579 sub Petru Vodă ce era postelnic mare [2] în timpul domnieĭ luĭ Iancu Sasul (aniĭ 1581 și 1582) el scade în slujbă și e numit comis [3]. Petru Vodă șchiopul, în a doua domnie în Moldova, îl numește din noŭ vistier în anul 1582, funcțiune în care el rămîne pînă la finele domnieĭ luĭ Petru Vodă, adică pînă în anul 1591 [4], cînd dispare din documentele moldoveneștĭ. Aceasta fiind cariera politică a luĭ Iane vistierul în Moldova, evident că el nu poate fi Ioan Cantacuzino, cel născut după anul 1555, căcĭ e puțin probabil că Ioan Vodă cel cumplit să fi dat vistieria țăriĭ sub conducerea unuĭ copil de 18 anĭ, iar Petru vodă să-i fi încredințat postelnicia cea mare cînd el nu avea încă vîrsta de 25 de anĭ.

Maĭ mult de cît atît. Inainte de a veni în Moldova, Iane vistierul slujise sub maĭ mulțĭ domnĭ în Muntenia; însușĭ d. Xenopol ne spune că el a fost postelnic mare sub Petrasco cel bun tatăl luĭ Mihaĭ viteazul, care a domnit între aniĭ 1554 și 1557. Ar urma dar că Ioan Cantacuzino a fost postelnic în Muntenia, sub numele de Iane vistierul, înainte de a se naște saŭ în timpul pruncieĭ sale, de oarece fratele săŭ cel maĭ mare, Andronic, s-a născut în anul 1553.

Și apoĭ maĭ e ceva.

Se știe că Const. Cantacuzino postelnicul a luat în căsătorie

1. Document din 20 Fevruar 1573 relativ la moșia Potângeniĭ a d-luĭ Leonida Gatovschi din Iașĭ, și altul din 21 Febr. 1573, văzut la librariĭ Șaraga Iașĭ, altul din 13 Maĭ 1574 proprietatea rezeșilor Luncanĭ din Bacău, și copia (din 1777) comunicată de Arhiereul Narcis Crețulescu de la M-rea Neamțu prin care Petru Vodă dă M-reĭ Putna moșia Cuciurul în ținutul Cernăuțĭ în 30 Martie 1575.
2. Academia romînă No. 51, docum. cu pecetie de ceară atîrnată, anul 7088 Sept. 1579).
3. Ibidem doc. No. 94 din 21 Aug. 1581 și Mih. Cogălniceanu, Arhiva românească T. I. ed. 2. Iași 1860 p. 90 și urm. document din 20 Decemb. 7090 (1581,) și Acad. rom. No. 52, doc. cu pecetie de ceară atîrnată, 20 Ian. 1582.
4. Ibidem No. 53 din 23 April 1583 și No. 57 din 7 Maĭ 1583 și Revista de Istorie Tocilescu Document Miclaușeni public. de Episc. Melhissedec IV p. 703 din 25 Aprile 1591.

pe Ilinca, fata luĭ Şerban Basarab, ginerile luĭ Mihaĭ viteazul. Dacă Iane vistierul, şi prin urmare soru-sa Teodora, mama luĭ Mihaĭ viteazul, ar fi frati cu Andronic Cantacuzino, eroul de la Călugărenĭ ar fi fost văr primar cu Constantin postelnicul, şi căsătoria ar fi fost imposibilă pe acele timpurĭ între Const. Cantacuzino şi nepoata de fată a văruluĭ seu Mihaĭ viteazul. Asemenea căsătorie s-ar fi crezut pe vremile acele ca o nelegiuire, pe care desigur că cronicariĭ ar fi citat-o plinĭ de indignare. Nicĭ-un cronicar însă nu ne spune, cel puţin în treacăt de această legătură de rudenie dintre Constantin Cantacuzino postelnicul şi soţia sa Ilinca.

Prin urmare eroarea e vădită. Probabil că Dapontes a voit să linguşască pe Cantacuzineştĭ, susţinînd că Mihaĭ viteazul era după mama Cantacuzino, şi, profitînd de identitatea numelui şi de velul ce exista asupra familieĭ luĭ Iane vistierul, a afirmat că el este Ioan Cantacuzino fiul luĭ Mihaĭ şi fratele luĭ Andronic Cantacuzino.

Cantacuzineştiĭ sunt ce e drept, rudă cu Mihaĭ însă prin descendenţĭ, iar nu prin ascendenţiĭ seĭ, cum afirmă Dapontes şi d-niĭ Xenopol şi Erbiceanu.

Ce e drept se poate ca Iane vistierul să fie din famîlia Cantacuzino, cu toate că prin nimic nu se probează această conjectură, însă este afară din orĭ ce îndoială că el nu este identic cu Ioan fiul luĭ Mihail Cantacuzino.

Nu numaĭ că nimic nu probează originea Cautacuzinească a luĭ Iane vistierul, dar chiar e un motiv puternic de a crede că el nu aparţinea acesteĭ familiĭ. In adevĕr, este puţin probabil că ceĭ treĭ fiĭ aĭ luĭ Mihail Cantacuzino : Andronic, Dimitrie şi Ion nu ar fi fost atraşĭ în Muntenia, după uciderea părinteluĭ lor, dacă ar fi vĕzut că un membru al familieĭ lor Iane vistierul, este încărcat de onorurĭ, şi că sora sa Teodora a de venit soţia Domnuluĭ Muntenieĭ. Daca Iane vistierul ar fi fost un Cantacuzino, cum se explică faptul că nicĭ contemporanul seu Mihail, nicĭ fiĭ luĭ, după ce el a fost spînzurat de Turcĭ nu au trecut în ţerileromîneştĭ, şi tocmaĭ fiĭ luĭ Andronic, adică a treia generaţiune de la Iane, vine şi se stabilesc în Muntenia şi în Moldova ?

Prin urmare putem afirma cu siguranţă că Iane vistierul, nu este identic cu Ioan Caatacuzino, şi cu oare-care probabilitate că nicĭ nu erau din neamul Cantacuzinesc.

ANEXE

I

Seantoml Solomon Bărlîdeanul vel logofăt, i Miron Costin vel dvornic nijnia zemli, i Vasilie vel-vornic, vişnia zemli, i Necula Racoviţă hatman i parcalab Suceavscăĭ, i Statie vel postelnic, i Todiraşco Iordache vel spatariŭ, i Apostol vel ceaşnic, i Ursachî vel vistiernic, i Sturza vel stol, i Alexandru vel comis, i Alexandru Buhuş vel pitariŭ, i Lupacşo vel şetrariŭ, i Alexandru Ramandi vel uşieriŭ, i Contăş treti logofĕt, i Teodor Vetreş, i Ghiarghel, i Silion dvornici glontui. Scriem şi dăm ştire cum aŭ venit înaintea noastră domnia lor Velicico Costin şi giupăniasa luĭ Catrina fata Tomiĭ vornicul, şi Ion Racoviţă păharnicul şi giupîneasa Nastasia fata Tomiĭ vornicul, şi Ştefan păbarnicul ficiorul Tomiĭ vornicul, după tocmala ce s'aŭ fost tocmit al doileă rînd de a lor bună voe de nime nevoiţĭ nice asupriţĭ, ş'aŭ împărţit eĭ toate ocinele şi viile cîte aŭ avut eĭ împreună despre părinţiĭ lor Toma vornicnl şi.....[1] vinitu-saŭ în partea domilorsale luĭ Velicĭco şi a giupăniasăĭ sale Catrina giumătate de sat de Badeştĭ cu casă la Neamţu pe Cracăŭ şi Verşeştĭ sat întreg cu morĭ în Cracăŭ la Niamţu şi la Căudeştĭ sat întreg cu morĭ în Sirétiŭ, la Suceavă, Sirbi, sat întreg cu Hăleşteŭ şi cu morĭ în Başeu la ţinutul Dorohoiuluĭ, Stolniciamiĭ sat întreg cu loc de hăleşteŭ la ţinutul Iaşilor şi gĭumĕtate de sat din Vistriianca(?) pe Nistru la ţinutul Hotinuluĭ (şi i saŭ vinit din sălişti) Laslîşaniĭ sat lîngă Badeştĭ pre Cracăŭ şi Corniĭ giumătate tij pe Cracăŭ şi părţile din Dănceştĭ şi din Bărleştĭ tij şi Murguceştiĭ sat întreg lîngă Verşteştĭ şi Clucereştiĭ pre Başeŭ lîngă Sîrbiĭ la ţinutul Dorohoiuluĭ şi Jerdeniĭ sat întreg tij. acolo şi Giurgeştiĭ sat în-

---

1. Loc gol.

treg tij acolo eşiĭ şi Ipeştiĭ şi Boziani, tij acolo, şi Drislevele, şi Jăganii şi Brăniştianiĭ tij şi Dăneştii tij (şi din vii) i-s-au vinit patru fălci de vii la Piscop şi doao fălci de vie în Măndrul despre Roşcani şi patru fălci şi trei fîrtae în Laslău şi doao fălci de vie şi doaoziaci de prăjini la Iaşi în valé Irimii şi gĭumătate din casele din Iaş. Iar în partia dumisale lui Ion păharnicul şi a giupăniasăi lui Nastasie s-aŭ vinit Nicoreşti doao părţi cu case la ţinutul Cărligături şi Negriteştĭ sat întreg cu hăleşteu la ţinutul Neamţului şi Răuşénii sat întreg cu mori în Jijia la ţinutul Hărlăului şi Mărşénu giumătate de sat pre Prut la ţinutul Hotinului şi Băicianii sat întreg pe Jijia la ţinutul Dorohoiuluĭ şi Clocuşna sat întreg pe Racovit la ţinutul Hotinuluĭ şi Caj....va(?) sat întreg la ţinutul Iaşilor şi Costeşti a treia parte de sat cu vii pre Bahluetu la ţinutul Romanului şi Porceşti giumătate de sat la ţinutul Niamţului şi Păniceştii sat întreg la ţinutul Iaşilor şi Vălcinatul giumătate de sat la ţinutul Orheiului pe Băcla obîrşiĭ şi Vlaşineşti giumătate de sat pe Prut la ţinutul Iaşilor şi din Popenţéni a treia parte tij la Iaş şi giumătate de sat de Vezuni săliştе tij la Iaş. (Iar din vii s'au venit) patru fălcĭ de vie la Cotnariu în Piscop şi doao fălci de vie în Măndrul de pre Roşcanĭ şi patru fălci şi trei fărtae în Laslău şi doao fălci şi doaozeci de prăjini la Iaşi în valea Irimii, şi giumătate de sat din Iaş. [1] Iară în partea dumisale luĭ Ştefan păharnicul s-au venit Budeştii sat întreg cu heleşteu şi cu casă pre valia Niagră la ţinutul Niamţului şi Băltianii sat întreg cu mori în Bărlad la ţinutul Vasluiului şi Hăjdeiani sat întreg la ţinutul Iaşilor şi Cohăneştii 2 părţi pe Prut în ţinutul Iaşilor şi Lopatna Săcobăléani pe Nestru, la ţinutul Orheiului şi Bădianii gĭumătate de sat pe Bahluiu la ţinutul Hîrlăului şi Buciumii 2 părţi la ţinutul Niamţului şi Botenii sat întreg pe Moldova la ţinutul Suciavii şi Tupilaţi sat întreg tij pe Moldova la Suceavâ şi Hulubeştii sat întreg cu vii pe Sirétiŭ la ţinutul Tecuciului şi Părliţii pe Ciulucuri la ţinutul Orheiului (şi i-s-au vinit din Sălişti) Peletiacii sat întreg lîngă Băltiani la ţinutul Vasluiului şi Glodénii Săcucuiaţii lîngă Hîjdeiani la ţinutul Iaşilor şi trei părţi din Popeşti lîngă Buciumi la ţinutul Niamţului şi Tuleştii şi Galbenii tij la Niamţu şi Bădeşti lîngă Tupilaţi la ţi-

1. Aşijderea şi din sat din Hiartianĭ a treia parte la ţinutul Cernăuţilor s-au vinit în partia dumisale luĭ Ion paharnicul.

nutul Suceavii și o parte din Mihăeștĭ tij la Suceavă și părțile din Sirbi și din Mărșești și din Fedeleșiani lîngă Budești la ținutul Neamțului. (Iară din vii i-s-au vinit) trei fălci de vie în Piscop la Cotnari și patru fălci de vie la Hîrlău și trei fălci de vie în Măndrul dispre crame și o falce și giumătate la Cărjești, doao fălci șî 20 de prăjini, în valia Irimii la Iaș, și cramele de la Cotnariu s-aŭ vinit în partea dumisale luĭ Ștefan păharnicul pentru căci că partia dumisale din vii iaste mai proastă, alta și din case de la Iaș parte n-aŭ luat, pentru aceia s-au vinit cramele în partia dumisale și s-aŭ maĭ vinit și doao fălci de vie și 20 de prăjini la Iaș în valea Irimii. Pentru aceia și noi dacă am văzut de a lor bună voe tocmală și voință bună între dumnialor noi încă li-am dat și li-am întărit de la noi cu aceasta adevărată scrisoare a noastră ca să fie dumilorsale de mărturie și mare credință că așia s-au tocmit dumnélor denaintea noastră. Iară împărțaria ce s-au făcut și al doilea rîndu acéia s-au stricat. Iar aceasta să le fie de așezăturĭ. Iar care dintre dumnealor vor mai cérca altă împărțare și ar vria să strîce aceasta împărțare și tocmală ce s-aŭ tocmit denaintea noastră acela să fie de mare rușine fie la ce giudeț va fi. Iar pentru credința și dumnialor singuri au iscălit și noi toți boiarii depreună. Și eu Pascal Corlat ficiorul luĭ Corlat uricariul am scris acestu adevărat zapis ca să se știe.

U Iasoh vlt. 7176, Iuni 30 dini (1668).

Ștefan biv céșnic, *Ion Racoviță biv comis*, *Velicico Costin postelnic.*

Miron Costin vel vorn., *Neculaĭ Racoviță hatm.*, *Todirașco vel spat.*, *Apostolache vel céșnic*, *Ursache vel vist. (indescifrabil) Alexandru vel comis*, *Alexandru Buhuș vel pitar*, *Contîș log.*, *Ursul vornic (cu pecete)*, *Silion vornic*, *Ștefan vornic.*

Originalul St. Spiridon Moșia Bodeștĭ Plicu I desp. 2 doc. No. 55. Multe foarte multe din moșiile luĭ Toma vornicul se află astăzĭ în proprietatea S-luĭ Spiridon, date maĭ cu samă de D-niĭ Mihail și Constantin Racoviță, nepotul și strănepotul luĭ Toma Cantacuzino vornicul.

II

Io Vasilie voevod bojiio milostiio gospodar zemliu Moldavskoiu. Adeca au venit înaintia Domniei-méle, și înaintea a toți boiarii Domniei-méle mari și mici Nicolai cu frații săi popa Untilă și Udria Ghian-

scă feciorii Anuşcăi şi Grigoraşco cu surorile lui ficiorii lui Marmure şi Nechita Maje şi Ionaşco feciorii lui Purece, nepoţii lui Iuraşco Başotă hatmanul, strănepoţii lui Başotă cel bătrăn şi Toader şi Zosim, ficiorii lui Pătraşco logofătul, şi au pîrît de faţă pe credincios boiarenul Domniei-méle Toma stolnicul cel mare pentru ocine şi pentru bucate, ce au rămas pre urma giupînései Ethimiei stolnicései, căci au zîs că sînt ei mai aproape seminţie, şi să vine lor partia giupînései Ethimiei stolnicései, după moartea ei şi de ocine şi din bucate, de care lucru Domnia-mé şi cu tot svatul Domniei-méle socotit-am pre lége direaptă şi am căutat la pravilă ; deci cum scrie pravila într-acel chip i-am giudecat şi noi. Alta iarăşi am socotit Domniia-mé, şi cu toţĭ boiarii Domniei-méle, cum ştim de toată tocmala lor. Că de nainte vriame cînd s-au căsătorit stolnicul Toma şi au luat pe giupîneasa dumisale cé dentîi pre Ethimia atunci au fostu acea casă la cîtăva scădere agiunsă. Iar dumnialui stolnicul Toma dacă au apucat de aceia casă nevoit-au cu osteniala sa, şi au grijit di-au făcut case şi pivniţe de piatră şi mori şi hăleşteu şi alte tocméle multe au făcut căte trebuescu la casa boeriască după cum e obiceiul ţării noastre a Moldovei, şi au avut cu giupînésa cu Ethimia cinci cuconi şi au vis [1] împreună doaozeci de ani. Alta iarăşi după săvîrşenia giupănésăĭ Ethimiei făcut-au multă cheltuială cu pamăinţile [2]. Aşijdere şi pre soacra dumisale pre giupănésa Mărica iarăşi au ţinutu-o în casa dumisale şi au grijitu-o cu cinste la bătrîneţele ei pînă ce s-au săvîrşit şi după săvîrşenia ei, au făcut multă cheltuială cu pamăinţele. Şi după moartea bătrînii au murit şi cuconii şi iarăşi aŭ făcut cheltuială multă şi la pamăinţele cuconilor. Şi dére custat [3] bătrîna după moarté cuconilor ar fi făcut şi o scrisoare stolnicului să nu aibă triabă rudele lor, ce s-aŭ gîndit că vor custa cuconii şi nu vor muri toţĭ.

Alta maĭ cu dinadinsul am socotit cum scrie pravila, cine are fecior cu fămeia sa şi va muri unul dintru dînşii au bărbatul au femeia, rămîne parté celuia mort feciorilor, toată pre mîna părintelui său celuia ce rămîne viu pre iastă lume, au tată-seu au mai-

1. Au vieţuit, au trăit.

2. *ăĭ* în loc de *i*, cum cred că se pronunţa în secolul al XVII-lea (paminţile), e o reminiscenţă ortografică a secolilor precedenţĭ, maĭ ales a secoluluĭ XV-lea.

3. Şi dacă ar fi trăit.

că-sa. Pentr-aceia Domniia-mé cu toți boiarii Domniei-méle socotit-am și am căutat la pravilă și am aflat într-acesta chip cum mai sus scriem, și am judecat pre lege driaptă, și am ales într-aista chip de la divan, ca să aibă a ținia boiariul Domniei-méle credincios Toma stolnicul cel mare și ocine și bucate, cîte au rămas pe urma giupănései sale Ethimia cu tot venitul. Iar rudele giupăneasei stolnicései carii mai sus scriem să nu aibă nici o triabă.

Insă pentru bucate așijdere au dat sama stolnicul Toma și au arătat și scrisoare de toate pamăințele cît au cheltuit întîi la pamăințele giupănései Ethimiei stolnicései, apoi la pamăințile bătrînei, mai apoi la pamăințele cuconilor și s-au aflat că acelia bucate cîte au rămas pre urma giupănései toate s-au petrecut și s-au cheltuit la acéle pamăinți multe pre urma acelor duși den iastă lume. Iar de iare fi și bucate de față de aceia ce au rămas pre urma giupănései, liagia și pravila nu lasă pre rudă nice la bucate nice la ocine căce au avut cuconi împreună, și au vis o vriame multă într-un loc

Pentr-aceia de are prileji și dumisale stolnicului moarte, și vor vria rudele giupănései Ethimiei ca să apuce décéle ocine, aimintrelia nu aflăm să încapă pînă nu vor face plata deplin oamenilor dumisale, pre ce să va afla că au cheltuit dumnélui di-au făcut din pajiște curți cu pivnițe de piatră, și cu alte naméstii, căci în nădejdea feciorilor săĭ carii i-au luat Dumnezău au pus acéstă cheltuială. Pentr-acéia au rămas rudele giupănései Ethimiei stolnicései den toată liagia. Iar boiarenul Doamniei-méle credincios Toma stolnicul cel mare s-au îndreptat pre acest giudeț ce s-au socotit cu pravila și cu divanul.

Pentr-acéia de acum înainte să nu să mai pîrască de aiasta pîră nice dînaoar în viaci. Intr-alt chip să nu fie.

Sam gospodin velél [1].

(L. S.) U Ias. vlt. 7151 Dech. 20 [2].

Gavilaș vel log.

Șandir

Originalul acestuĭ document se află la St. Spiridon din Iașĭ. Moșia Bodeștĭ Plicu I doc. No. 38.

1. Insușĭ Domnul a poruncit
2. In Iașĭ anul 1642 Dech. 20. Scris de Șandir.

III

Іѡ василие воевоⷣⷧ бжїю млⷭтїю гⷭпⷣрь зеⷨли мѡⷧⷣаⷡской.

Ѡⷤ приидошѣ прѣⷣ нами и прѣⷣ нашими мѡⷧдаⷡскими болѣри великими и малими болѣриⷩ нашь гиѡⷬгїе щефаⷩ бъиⷡ постеⷧник сиъ покоинного дꙋмитраⷲко щефаⷩ бъиⷡ веⷧ лѡⷢфеⷮ некиⷨ непонꙋждеⷩ ани присиловаⷩ и ѿ поего доброи воли и продаⷧ своа правая ѡⷮчина и дѣⷣина и вꙋкꙋпле нїе два чаⷭти ѡⷮ село дꙋмеⷳ что ꙋ влоⷭⷮ баслꙋюскомꙋ на потоци бърлъзел ѡⷮ въсего село два чаⷭти ѡⷮ ватрꙋ село и ѡⷮ полѣ съ сѣно а ми и съ ниви ꙋ царинꙋ и изъ брꙋⷣ замлиⷩ ꙋ бърлъзел и съ мѣⷭто заспасики и съ садове и съ веⷭ прихоⷣ тоа продаⷧ нашемꙋ вѣрноⷨꙋ болѣриⷩ юргаки веⷧ виⷭтѣрникⷦ раⷣ триста и пеⷮ десаⷮ леꙋкоⷡ. И ꙋтоⷨ тиⷤ приидошѣ прѣⷣ нами и прѣⷣ нашими болѣри болѣриⷩ нашь михаиⷧ фꙋⷬтꙋна бъиⷡ комиⷭ тиⷤ поего доброи воли некиⷨ непонꙋⷤдеⷩ а ни присиловаⷩ и продаⷧ своа правая ѡⷮчина ѡⷮ тогожде више писанного село ѡⷮ дꙋмеⷳ ѡⷮ третаа чаⷭⷮ село дꙋмеⷳ половина ѡⷮ ватрꙋ село и ѡⷮ полѣ и ѡⷮ веⷭприхоⷣ тоа продаⷧ пакиⷤ више писанномꙋ нашемꙋ вѣрномꙋ болѣриⷩ юⷬгаки веⷧ виⷭтѣрник раⷣ пеⷮдесаⷮ ꙋгаскиⷬ лиⷱнииⷩ и поже прѣⷣ реченїи нашь вѣрниⷨ болѣриⷩ юⷬгаки веⷧ виⷭтѣрник въстаⷧса и заплатиⷧ въсеи пълⷩо тиⷯ виⷲ писаниⷩ пензи леꙋкоⷡ въ рꙋки гиѡⷬгїе щефⷩ постеⷧники и ꙋгарскиⷩ въ рꙋки михаиⷧ фоⷬтꙋна комиⷭи и поⷤ мъи видѣще иⷯ доброи волное токмеⷤ и иⷭпълнои заплатꙋ такоⷤдере и ѡⷮ наⷭ дадохоⷨ и поⷮвръдихоⷨ више писанномꙋ нашемꙋ вѣрномꙋ болѣриⷩ юⷬгаки веⷧ виⷭтѣⷬник насаⷯ прѣⷣ реченниⷩ чаⷭти за

ѡтинꙋ ѡт село дꙋмеш како да естемꙋ правaa ѡтина и вникꙋпле-ние и ꙋрик и потврьждение сь вьсѣм дохом непорꙋшенно николиже на вѣкн. И ин да сѣ неꙋмишает,

ꙋ ıас

сам гспднь велал — влто ЗРМИ март В

гаврил мьтиеш вел логофт

шандир

Traducere:

Io Vasilie voivod, din mila luĭ Dumnezeŭ, Domn ţăriĭ Moldoveĭ. Precum aŭ venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boerilor noştri moldoveneştĭ marĭ şi micĭ boerul nostru Gheorghie Ştefan fost postelnic, fiul răposatuluĭ Dumitraşco Ştefan fostul mare logofăt, de nimenia silit şi nicĭ asuprit, ci de a sa bună voe, şi a vîndut a sa dreaptă ocină şi moşie şi cumpărătură două părţĭ din satul Dumeştilor ce este la ţinutul Vasluiuluĭ, pe pîrăul Bîrlăzel din tot satul două părţĭ din vatra satuluĭ şi din cîmp cu fînaţe şi cu pămînturĭ la ţarină şi cu vad de moară în Bîrlăzel, şi cu loc de prisacă, şi cu livezĭ şi cu tot venitul; acestea le-a vîndut credinciosuluĭ nostru boer Iordache marele vistier drept treĭ sute şi cinzecĭ de leĭ.

Şi iarăşĭ a venit înaintea noastră şi înaintea boerilor noştrĭ al-nostru boer Mihail Furtună fostul comis, iarăşĭ de a luĭ bună voe de-nimenia silit nicĭ asuprit, şi a vîndut a sa dreaptă ocină din aceeaşĭ susscris sat din Dumeştĭ din a treia parte din sat din Dumeştĭ jumătate din vatra satuluĭ şi din cîmp şi din tot venitul, acestea le-a vîndut aşijderea maĭ sus scrisuluĭ boeruluĭ nostru credincios Iordache marele vistier drept cinzecĭ galbenĭ ungureştĭ bătuţĭ. Decĭ suszisul nostru boer Iordache marele vistier s-a sculat şi a plătit toţĭ şi deplinĭ maĭ sus scrişiĭ banĭ 350 leĭ în mînile luĭ Ghiorghie Ştefan postelnicul şi 50 galbenĭ ungureştĭ în mînile luĭ Mihail Furtună comisul. Decĭ noĭ, văzînd a lor de bună voe tocmeală şi plată deplină aşijderea şi de la noĭ am dat şi am întărit susscrisuluĭ nostru boer credincios Iordache marele vistier pe acele maĭ sus zise părţĭ de

moșie din satul Dumeștilor ca să-ĭ fie luĭ dréptă ocină și cumpărătură și uric și întăritură cu tot venitul nestricat și nicĭ odinioară în vecĭ. Și nimenea să nu se amestece.

Insușĭ Domnul a poruncit.

In Iașĭ 7148 (1640) Martie 2.

Gavril Matieș marele logofăt

Șandir.

IV

Іѡ Георгіе Гика воеводл божю млстію гспдръ ӡемли мѡлдавской.

Ꙗдекъ аȣ венит ꙟнаинта ноастрѫ ші ꙟнаинта диванȣлȣи домніімале кредінчос ші чинстит боѧрінȣл нострȣ иордакіе мареле пъхарник ши ни саȣ желȣит кȣ маре жалобꙟ ші кȣ мъртȣріи боарі дин кȣрта домниимал аша ӡикънд кȣм аȣ авȣт ȣн сат анȣме дȣмещии пре бърлъӡъл ꙟ цинȣтȣл баслȣиȣьлȣи каре сат іаȣ фостȣ кȣмпърътȣр доаѡ пърци де ла Геѡргие щефан водꙟ ꙟкъ дин боерие іаръ ѡ парте іаȣ фостȣ кȣмпърътȣр де ла алци ръӡѣши карии аȣ авȣт ѡчинъ аколо ꙟпреȣнъ кȣ щефан водѫ. Іаръ дȣпъ ачѣа тънпланȣс лȣи щефан водꙟ а хи домни ачещиі църꙟ а молдовеи тримисаȣ пре радȣл питарил чел маре съ хие капикихае ла цригрaд лȣат аȣ ачел сат дȣмещии де ла иѡрдаки пъхарникȣл кȣ сила фър воа лȣи ши лаȣ дат радȣлȣи питарилȣи ши аȣ лепъдат патрȣ сȣте де леи де каре лȣкрȣ нȣ саȣ къӡȣт съ факъ ꙟтраеста кип фъръ де кале кȣ стрънбътат къче ꙟтъиь дȣмнѣлȣи лаȣ вънд(ȣ)г де бȣнъ воа са.

ıарѫ анои лаȣ лȣат кȣ сила. Дечи домниıамѧ ѧпреȣи кȣ тот сфатȣл
нострȣ ам сокотит ши аша лам афлат лаце дирапт ка сѫ
аибѫ а ѧнтоарче боаринȣл нострȣ иѡрдаки пѫхарникȣл ачеи бани
пѫтрȣ сȣте де леи ѧ мѫна радȣи питарьлȣи ши сѫш цие сатȣл
кȣм лаȣ цинȣт ш маинте. Дечи боаринȣл нострȣ че маи сȣс скри-
ем иѡрдаки пѫхарникȣл саȣ скȣлат ши аȣ ѧнторсȣ ачеи бани тоци
деплин ȣ де леи ѧ мѫна радȣлȣи питарьлȣи денаинтѧ домниимѧ-
ле ши а боарилор ноштри. Пентрȣчѣи де акмȣ ѧнаинте ка сѫ аибѫ
аш цинѧ тот сатȣ дȣмещи кȣ хѫлещиеȣ ши кȣ мори ѧ бѫрлѫѕѫл
ши кȣ тот хотарȣл ши дирасѫ чаȣ фостȣ ла радȣл питарьль
пре ачел сат ѧкѫ лаȣ дат тоате пре мѫнȣле дȣмисал пѫхарникȣлȣи
ıарѫ де сѫ вор ши маи афла ѧ вро враме нескар дирасѫ прѣ дȣ-
мещи ла радȣл питарьль сѫ нȣс криаѕѫ че сѫс рȣпѫ ши де ачастѫ
пѫрѫ сѫ нȣс маи пѫраскѫ ничи сѫ маи добѫндаскѫ ниче ѡ датѫ
ѧ вачи

ин ои ıас вато ЗРЗЅ мсцаа

ап ка

саам гспдинѫ велал

раковиц чехан вел лѡгфт

стрѫтȣлат

Transcripțiune:

Io Gheorghie Ghica voevod bojiio milostiio gospodar zemliu Moldavscoi.

Adecă a venit înaintia noastră și înaintia divanuluĭ domniĭ miale credincios și cinstit boiarinul nostru Iordache marele păhar-

nic și ni-s-au jeluit cu mare jalobă și cu mărturii boiari din curtia domniimial așia zicăndu cum au avut un sat anume Dumeștii pre Bărlăzel în ținutul Vasluiului care sat i-au fostu cumpărătură doao părți de la Gheorghie Ștefan Vodă încă din boerie, iară o parte i-au fostu cumpărătur de la alți rěziași carii au avut ocină acolo împreună cu Ștefan Vodă; iară după aceia tămplăndu-se lui Ștefan Vodă a hi Domnu aceștii țări a Moldovei trimis-au pre Radul pitariul cel mare să hie capichihae la Țarigrad luat-au acel sat Dumeștii de la Iordache păharnicul cu sîla făr voia luĭ și l-au dat Raduluĭ pitariului și au lepădat patru sute de lei de care lucru nu s-au căzut să facă într-aesta chip fără de cale cu strămbătate, căce întîi Dumnélui l-au văndut de bună voia sa iară apoi l'au luat ca sîla. Deci Domnia-mia împreună cu tot svatul nostru am socotit și așia li-am aflat liage direaptî ca să aibă a întoarce boiarinul nostru Iordachi păharnicul acei bani patru sute de lei în măna Raduluĭ pitariului și să-ș ție satul cum l-au ținut și înainte. Decĭ boiarinul nostru ce maĭ sus scriem Iordachi păharnicul s-au sculat și au întorsu acei bani toți deplini 400 de lei în măna Radului pitariului denaintia Domnii-miale și a boiarilor noștri. Pentr-aceia de acmu înainte ca să aibă a-ș ținia tot satul Dumești cu hăleșteu și cu mori în Bărlăzel și cu tot hotarul; și diriasă ce-au fostu la Radul pitariul pre acel sat încă i-am dat toate pre mănule Dumisal păharniculuĭ. Iară de să vor și maĭ afla în vr-o vriame nescar diriasă pre Dumești la Radul pitariul să nu se crează ce să se rupă, și de această pără să nu se mai părască nicĭ să mai dobîndiască nice o dată în viaci.

Pis u Ias vlto 7166 (1658) mstaa,
Apr 29 dni

Saam gospodin velial

Racoviță Cehan vel logofet

Strătulat

V

Surět (traducere) de ispisoc de la Alexandru VV din letu 7138 (1630) Aprilie 22.

Facem știre precum au venit înainte Domniei méle și înaintea tuturor boerilor Domniei-méle, a mari și a mici, boeriul Domniei-méle

Toma sulger și frate-său Iordache, de a lor bună voe, de nime siliți nici asupriți, și au împărțit între dînșii a lor drepte ocine și sate și părți de ocine ce au avut ei împreună de danie și de miluire de la alți domni, ce au fost mai nainte de noi, și iarăși și de cumpărătură. Și s-au venit în partea lui Iordache satul Căuciulești și cu moară în Cracău, ce iaste în ținutul Neamțului și satul Tămăduenii cu moară în Siret ce iaste în ținutul Sucevii și Cucutenii ce iaste în ținutul Romanului toată parte lor cătă să va alége întru acel sat lor, și giumătate de sat Bădenii cu tot venitul ce iaste în ținutul Hărlăul și giumătate de iaz din Budești pe părăul Negru ce să numește Iazul de la Movile; însă de să vor face mori într-acele maluri de iazuri, Iordache să n-aibă trébă, și de să vor face și alte iazuri și mori în locul Budești tot Iordache să n-aibă treabă și încă să aibă a mai da Iordache 50 de zloți bătuți în mánule boerului nostru de mai sus scris Tomá sulger, pentru o parte de ocină ce au fost cumpărătură din satul Budești iar în satul Budești să n-aibă Iordache nicĭ-o treabă.

Iar în parte boerului Domniei-méle de mai sus scris Toma sulger s-au venit satul Budești în ținut Niamțului pe pîrîul Negru toată parte lor cătă să va alége acolo. Iar giumătate de iaz ce să numește la Movile să ție Iordache precum scrie mai sus. Și iarăși s-au venit Tomeĭ postelnicul[1] satul Băltenii, ce iaste în ținutul Vasluiului și giumătate de sat Bădenii ce iaste în ținutul Hărlăului. Iar acel iaz din Budești ce iaste lor dinpreună de va seca sau se va rupe sau alta ce ar mai trebui la dînsul, să aibă a face împreună. Și iarăși cînd se va tămpla vre-o dată vre-o giudecată pentru aceale sate de danie să

---

1. Toma sulgerul fusese maĭ înainte vtori postelnic, și de aceia scriitorul actuluĭ îl numește postelnic, obicnuit fiind cu vechiul titlu al luĭ Toma. Despre Toma Cantacuzino, un document ce am găsit în timpul imprimăriĭ acestor liniĭ, ne face să adăugăm următoarea observațiune, care de sigur că ar fi fost maĭ la locul eĭ în corpul studiuluĭ, decît într-o notă din anexe.

Se pare că Toma vornicul n-a învățat bine romînește pînă la finele viețiĭ sale, după cum se vede din următoarea notiță scrisă de dînsul, după toată probabilitatea, în dosul unuĭ act de cumpărarea uneĭ răzășiĭ.

Се прѣ мѫна дор делиин пътрꙋѕъч де гълбинии ꙗм датꙋ ФѸРѢ че ꙗм ѸРДѦТ ИѢСТѸ ръмъшиц дин ДѸЖДѸ ши дин ѕлоц нꙋ ꙗм сокотит ничи ꙗм пꙋс ла ѕапис нꙋмаи чѣ ꙗм дат БѦН ГѦТЪ м ꙋг де ва вении ши ла ѱꙋрѫмѫнтꙋ КЪДѸВѦ съ ЦѸРѢ хне ꙋнде-

fie cheltuelile a amîndorura, sau de va eși vre-un sat dintru acele să fie împreună a amăndurora.

Decĭ Domniia-me dacă am văzut între dînșii de bună voe tocmală și învoială Domnia-me și de la noi am dat și am întărit lor pentru aceia ca să fie lor drepte ocini și moșii nerușuite uicĭ odată în véci.

Și într-alt chip să nu fie.

S-au tălmăcit de Ghiorghie Evloghie
Dascăl [2] 1776 Oct. 4.

Originalul se află la Trib. Iașĭ secț. I între hîrtiile părăsite în depozitul foasteĭ secțiĭ a II-a Tribunaluluĭ.

вор вре съ силаскъ съ ЦЮРѢ къ нич ꙋн пъкат нꙋ ва хи прѣ дирептꙋ де ва џꙋра.

Este de notat că, deși documentul în dosul căruia, și la care se referă aceste liniĭ (St. Spiridon moșia Bodeștĭ Plicu I doc. No. 5), e fără dată, însă cuvintele acestea sînt scrise în ultimiĭ anĭ aĭ luĭ Toma Cantacuzino, de oarece în act Toma poartă titlul de vornic, și inscripțiunea trebue sa fie posterioară actuluĭ.

2. Acest Evloghie dascălu. era probabil profesor de limba slavonească el a tradus o mulțime nenumărată de documente slave în a două jumătate a secoluluĭ trecut.

M. Vlădescu

GAMOLPIDIUM

Un noŭ gen de chytridinee

In toamna anuluĭ trecut (Octombre 1890) am găsit trăind în interiorul tuburilor de *Vaucheria* (*V. geminata* DC.) de prin bălţile din împrejurimile Iaşuluĭ, un parazit care, după caracterele sale generale, întră în familia *Olpidiaceelor* dintre Chytridinee. Caracterele particulare însă pe care le prezintă în ciclul săŭ evolutiv, îl deosebeşte de toate Olpidiaceele cunoscute. Voiŭ începe descripţiunea sa cu forma pe care am observat-o întîiŭ, adică cu Zoosporangĭ.—Aceştia se dezvoltă în interiorul tuburilor de Vaucheria şi au formă sferică avînd 9-30 μ în diametru. In interiorul lor se dezvoltă, printr-un procedeŭ analog cu al celorlalte Olpidiee, un mare număr de zoosporĭ care es afară printr-un tub de sporulaţiune, dezvoltat de o parte oare care a sporangeluĭ, şi care după ce străbate învălişul tubuluĭ de Vaucheria, se deschide prin vîrful săŭ, în liquidul ambiant. Zoosporiĭ de formă sferică, avind 1 — 5 μ în diametru, sînt constituiţĭ dintr-o masă protoplazmică, ialină, refringentă cu aspect strălucitor, în care înoată un globul oleios către ex-

tremitatea anterioară şi un nucleŭ situat înapoia globuluĭ oleios. Fiecare zoospor prezintă la extremitatea anterioară doĭ cilĭ vibratilĭ, prin ajutorul cărora el se mişcă rotindu-se în jurul axeĭ sale, ca şi zoosporĭ de la *Olpidiopsis*, *Rozella*, *Woronina* [1] şi *Polyphagus* [2]. După 5—13 minute de mişcare, zoosporiĭ se opresc, retractează ciliĭ lor vibratilĭ şi se transformă în amoebe, care se tîrăsc pe substrat prin mişcărĭ foarte analoage celor ale amoebelor de *Gutullina protea* [3]. Intîlnind tuburile de Vaucheria aceste amoebe, după ce se tîrăsc cîtva timp dealungul feţeĭ exterioare a învălişuluĭ algeĭ, străbat în interiorul acesteia.

In contact cu conţinutul ospeleluĭ amoebele se rotunzesc, devin globuloase şi apoĭ sferice. Aceste sfere protoplazmatice nude şi imobile, constituesc faza vegetativă a acestuĭ parazit intern. Sub această formă în adevăr, parazitul distruge conţinutul algeĭ, absorbindu-l şi încorporîndu-l în masa sa. După ce aŭ crescut pînă la dimensiunile obicĭnuite, maĭ sus expuse, aceste sfere protoplazmatice nude, se învălesc cu o membrană celulozică şi devin tot atîtea Zoosporange.

Alăturĭ cu acest mod de multiplicaţiune prin zoosporĭ am observat la parazitul în chestiune fenomenele reproducţiuniĭ prin copulaţiune. Zoosporiĭ eşiţĭ din unele sporange, nedeosebiţĭ întru nimic de ceĭ maĭ sus descrişĭ, se întîlnesc în timpul mişcăriĭ lor în liquid doĭ cîte doĭ şi se copulează fuzionîndu-şĭ masele lor protoplazmatice şi nucleĭ lor. Fuzionarea celor două gamete, începe la ex-

1. Fischer, A. *Untersuchungen über die Parasiten der Saprolegnieen. 1882.*

2. Nowakowski, L. *Beitrag zur Kenntniss der Chytridiaceen*, II. (Cohn's Beiträge zur Biologie II Bd. pag. 201).

3. Fayod.Botanische Zeitung 1883 No. 11

tremitatea lor anterioară; maĭ întîiŭ prin ciliĭ vibratilĭ, şi apoĭ prin extremitatea corpuluĭ stabilindu-se astfel o punte protoplazmică de unire între corpurile celor două gamete, care devin din ce în ce maĭ puţin distincte, cu cît contopirea este maĭ complectă. După ce s-a fuzionat protoplazma celor două gamete, nucleiĭ rămîn încă puţin timp distincţĭ, dar apropiaţĭ în aceiaşĭ parte a Zygotuluĭ; în urmă se fuzionează şi nucleiĭ într-unul singur.

Zygotul astfel rezultat, prezintă, la început, mişcărĭ amoeboidale foarte restrînse, prin care se poate puţin deplasa pe substrat. După cîteva minute, Zygotul, dacă se găseşte în contact cu tuburile de Vaucheria, se rotunzeşte, se încunjură cu o membrană celulozică şi apoĭ emite un foarte scurt tub, în formă de proeminenţă, care străbate păretele tubuluĭ de Vaucheria şi se deschide în interiorul acestuia. Prin acest tub tot conţinutul Zygotuluĭ se varsă în interiorul tubuluĭ de Vaucheria venind astfel în contact cu conţinutul acestuia.

O dată întrodus în interiorul tubuluĭ de Vaucheria conţinutul Zygotuluĭ se rotunzeşte din noŭ, şi se încunjură cu o membrană celulozică. In această stare de sferă învălită, se nutreşte şi creşte pe detrimentul algeĭ. In cele din urmă în interiorul primuluĭ învăliş celulozic, apare un al doilea şi astfel fiecare Zygot dă naştere unuĭ *spor durabil*. Invălişul exterior (*exosporul*) neted saŭ ornamentat se cutinisează, devine maĭ rezistent, iar cel intern (*endosporul*) rămîne celulozic. El învăleşte un conţinut protoplazmic cu nucleŭ şi substanţe de rezervă sub formă de picăturĭ oleioase.

După cîtva timp de repaus cînd condiţiunile sunt variate şi proprice germinăreĭ, aceştĭ sporĭ durabilĭ daŭ naştere unuĭ număr oarecare de zoosporĭ, care reproduc

din noŭ faza vegetativă. La germinare sporiĭ durabilĭ devin prin urmare tot atîtea Zoosporange.

Parazitul nostru poate fi decĭ caracterizat cum urmează:

Gamolpidium n. g. *Aparat vegetativ trăind în stare de amoebă în interiorul tuburilor de Vaucheria. Reproducţiune prin Zoosporange ca tub de sporulaţiune şi zoosporĭ, sfericĭ, biciliaţĭ: transformîndu-se direct în amoebe, care se întroduc în interiorul tuburilor de Vaucheria pentru a constitui aparatul vegetativ; saŭ copulîndu-se cîte doĭ şi dînd naştere unuĭ Zygot amoeboidal, care se întroduce în interiorul algeĭ pentru a forma sporiĭ durabilĭ (kiştĭ). Sporiĭ durabilĭ devenind la germinaţiune Zoosporange, a căror zoosporĭ reproduc direct forma amoeboidală vegetativă.*

1. **G. Reticulatum** n. sp. *Sporĭ durabilĭ (kiştĭ) cu învăliş dublu; exosporul gălbiŭ, reticulat, separat de endospor printr-un spaţiŭ umplut cu apă.*

2. **G. Nitidum** n. sp. *Sporĭ durabilĭ (kiştĭ) cu învăliş dublu: exosporul neted, incolor, în contact direct cu endosporul.*

Din cele ce preced rezultă că *Gamolpidium* se apropie foarte mult de *Reessia* (R. amoeboides [4]), care trăeşte ca parazit în interiorul celulelor de *Lemna*. Amîndouă aceste genurĭ prezintă în adevăr forma de amoebă pentru faza lor vegetativă, forma de zoosporange cu tub de sporulaţiune, forma de Zoosporĭ care reproduc direct amoebele şi forma de gamete care se copulează pentru a forma sporĭ durabilĭ (kiştĭ). Ele se deosebesc însă prin maĭ multe caractere, pe care credem că e bine să le punem în evidenţă. Acestea sînt: forma şi constituţiunea zoosporilor: uniciliaţĭ, elipsoidalĭ şi lipsiţĭ de

4. Fisch C., Beiträge zur Kenntnis der Chytridiaceen. Erlangen 1884.

globul oleios la genul *Reessia* ; biciliaţĭ, sfericĭ şi prevăzuţĭ cu un globul oleios la genul *Gamolpidium* ; modul întroduceriĭ zoosporuluĭ în interiorul ospeluluĭ : ca la *Olpidium* [5] la genul *Reessia*, ca la *Synchytrium* [6] la genul *Gamolpidium* ; înfine prin forma primitivă a Zygotuluĭ: ciliĭ conservîndu-se cîtva timp dupa fuziunea gametelor iar Zygotul neprezentînd niciodată o stare amoeboidală la genul *Reessia* ; ciliĭ confundîndu-se ceĭ d-intîiŭ la copulaţiune, iar Zygotul prezentînd la început o stare amoeboidală la genul *Gamolpidium*.

5. Introducerea zoosporilor la *Olpidium* se face după modul general al *Chytridinielor*. Zoosporiĭ fixaţĭ pe oaspe se încunjură cu o membrană şi apoĭ emit un tub de perforaţiune, care pătrunde în interiorul ospeluluĭ unde lasă să treacă apoĭ conţinutul sporuluĭ.

6. La *Synchytrium*, străbaterea zoosporuluĭ în interiorul celulelor plantelor atacate se face ca şi la *Gamolpidium* direct, fără de a se încunjura prealabil cu o membrană. (D. Bary u. Woronin. *Beiträge zur Kenntniss d. Chytridieeen* în Berichte d Naturf. Gesellsch. zu Freiburg Bd. III 1863 pg. 13).

DĂRĬ DE SEAMĂ

Dr. A. Iaworowski, *Ueber die Extremitäten bei den Embrionen der Arachniden und Insecten.* (Zoologischer Anzeiger, XIV. Jahrg. No. 363 u. 364, Leipzig 1891.)

Una dintre problemele morfologieĭ comparate asupra căria a predominat mult timp şi predomină încă întunerecul este: originea şi poziţiunea sistematică a Arachnidelor înlăuntrul tipuluĭ Arthropodelor. Două teoriĭ maĭ cu seamă sînt la ordinea zileĭ. Una este acea a luĭ *Ray-Lankester* [1]. După care Arachnidele ar descinde dintr-o origine comună cu *Xiphosurele* şi *Gigantostrakele*, formînd astfeliŭ un al treilea subtip alăturea cu Antenatele (Insecte şi Miriapode) şi Crustaceele înlăuntrul tipuluĭ Arthropodelor [2]. A doua teorie este acea reprezentată în timpul din urmă maĭ cu seamă prin *Weissenborn* [3]. etc., după care Arachnidele sînt

---

1. Ray-Lankester, E., *Limulus an Arachnid.* (Quart Journ. of Micr. Science, 1881, XXI.)

2. O lucrare a D-luĭ *M. Laurie* despre dezvoltarea embriologică a unuĭ scorpion (*Euscorpius Italicus*) apărută de curînd în Quarterly Journal of microsc. science (1890, Vol. XXXI p. 105 etc.) pare a ne da şi ia din maĭ multe puncte de vedere dovezĭ de înrudirea Arachnidelor cu Crustaceele şi în special cu Limulus; aşa între altele dovedeşte că aicĭ (la scorpion) vasele Malpighice nu-şĭ iaŭ naştere din ectoderm ca la insecte şi Myriapode ci din Entoderm şi decĭ ar fi (după părerea sa) omoloage apendicelor exeretorice ale intestinuluĭ mijlociŭ a Crustaceelor.

3. *B. Weissenborn*, Beiträge zur Phylogenie der Arachniden. Jenaische Zeitschr. f. Naturwiss. 20. Bd. 1885.

direct înrudite cu Antenatele (Insecte și Myriapode), formînd astfelĭu împreună cu ele și cu Protrachaeatele grupa *Trachaeatelor*.

Toată pricina acestor nedumerirĭ vine de acolo că Arachnidelor le lipsesc o păreche de extremitățĭ cefalice. Faptul că părechia întîia de extremitățĭ ale Arachnidelor anume *chelicerele* sînt segmentate, așezate deasupra guriĭ și înnervate de mase ganglionare suprafaringeale aŭ făcut pe mulțĭ autorĭ, ca *Latreille*, *Newport* [4]. *Blanchard* [5]. etc. să le considere ca omoloage Antenelor celorlalte Trachaeate și părechiĭ a doua de Antene ale Crustaceelor, considerînd Mandibulele ca extremitățile care lipsesc. — Incontra aceste păreri s-aŭ rădicat *Erichson*, *Dufour* și *Grube* și maĭ pe urmă *Balbiani*, [6]. *Barrois* [7]. și *Balfour*, [8]. cariĭ, bazațĭ maĭ cu seamă pe fapte embriologice, aŭ dovedit că chelicerele se formează la embrion maĭ întîiŭ *postoral* și de aicĭ trec *secundar* înaintea guriĭ; asemenea și părechia de ganglionĭ din care se înnervează ele corespunde în stadiĭ embrionare în totul ganglionilor din cariĭ se înnervează Mandibulele la celelalte Arthropode; așa că fără îndoială aceste două (Chelicerele Arachnidelor și Mandibulele celorlalte Arthropode) sînt omoloage și decĭ Antenele sînt acele care le lipsesc Arachnidelor.

Autorul în lucrarea de față îșĭ propune să studieze din noŭ embriologia Arachnidelor, alegîndu-șĭ ca obiect de cercetare ouăle uneia dintre cele maĭ marĭ speciĭ de *Tarantule* care trăește în Europa, anume *Trochosa Singoriensis*. El ajunge la rezultate foarte însemnate, care vor contribui mult la rezolvirea problemeĭ de maĭ sus.

Acest păiajin depune ouăle sale pe la începutul luĭ Maiŭ saŭ pe la începutul luĭ Iulie și dezvoltarea embriologică durează cam vre-o 21 de zile. — In ziua a 13-a de dezvoltare banda germinativă

---

4. Newport. G. „On the structure, relation and development of the nervous system etc. Phylosoph. Transactions I. 1843.

5. E. Blanchard. „Le Genre Galéode“ Ann. d. Sc. Nat. (3) VIII Paris 1847.

6. *Balbiani M.*: „Ména: s. l. développement d. Aricnéides“ Ann. d. Sciences Nat. XVII Paris 1873.

7. *I. Barrois*: „Recherches s. l. dével. d. Araignées“ Journ. de l'Anatom. etc. Paris 1877.

8. *Balfour*, F. M: „Notes on the development of the Araneina.“ Quart. Journ of. Microsc. Sc. XX. 1880.

este așa de tare îndoită încît lobul cefalic se atinge la partea dorsală cu capătul de dinapoĭ al părțiĭ abdominale.

Pe marginile bandeĭ germinative sînt inserate extremitățile. — De mare însemnătate este că în acest stadiŭ extremitățile Cephalotoracice nu sînt numaĭ în număr de 6 părechĭ, după cum se știa pînă astăzĭ, autorul maĭ găsește încă o păreche care este așezată înaintea tuturor celorlalte și care nu pot fi alta de cît **Antenele** ; ele sînt micĭ și se compun în acest stadiŭ numaĭ dintr-un singur segment, iar la baza lor se cufundă într-o mică prăbușitură (prăbușitură antenulară) ; pînă în ziua a 15-a cresc necontenit și constaŭ deja din maĭ multe segmente (probabil din 3), în urmă însă degenerează cu totul, așa că în ziua a 17-a nu se maĭ vede nicĭ o urmă din ele.

A doua păreche de extremitățĭ (care înainte era considerată ca întîia), *Mandibulele* (chelicerele), ne arată și ele în acest stadiŭ o constituțiune pe cît de curioasă pe atît de importantă și care pînă astăzĭ nu a fost observată încă de nimenĭ, anume : ele sînt bifurcate, constînd ca și extremitățile Crustaceelor dintr-o parte bazală ineliformă *Coxa*, și din două părțĭ segmentate, așezate pe aceasta în formă de furculiță ; dintre acestea, cea externă, pe care autorul o numește (ca la Crustacee) *Exopodit*, e de $2^1|_2$ orĭ maĭ mare decît cea internă, *Endopodit.* — Și celelalte extremitățĭ cefalotoracice aŭ această constituție bifurcată, numaĭ că, cu cît ne scoborîm maĭ în jos, cu atîta endopoditul scade și se apropie de degenerare.

Apendicele abdominale încep, nu cum a fost descris pînă acum la ceilalțĭ păiajinĭ, pe I-iul segment, ci întîia păreche e așezată pe segmentul al doilea. Celelalte părechĭ, pe fiecare segment cîte una, sînt din ce în ce maĭ micĭ, așa că a V-a păreche așezată pe segmentul al VI-lea apare cu totul degenerată. De pe acest fapt autorul conchide că Arachnidele aŭ avut un mult maĭ mare număr de asemenea apendice și că numărul de 4, care pînă acuma era considerat ca construit, era cu totul greșit.

De mare însemnătate maĭ este faptul că alăturĭ cu aceste apendice (abdominale) înspre partea centrală se găsesc maĭ multe Stigme, dintre care cele de pe segmentul al IV-lea sînt cele maĭ marĭ.

Din compararea Arachnidelor cu insectele, autorul ajunge la concluziunea că «la amîndouă aceste grupe de Trachaeate există

esenţialminte aceleaşĭ extremităţĭ, şi că între dînsele există un raport cam ca între paserĭ şi reptilĭ.»

Iată tabloul schematic al extremităţilor acestor 2 grupe:

	Arachnide	*Insecte*	
Cephalo-Thorax	I-a păreche: *Antene* numaĭ în starea embrionară.	Antene şi în starea post-embrională.	Cap
Cephalo-Thorax	II-a păreche: Falca super. (Mandibulae).	Falca super. (Mandibulae).	Cap
Cephalo-Thorax	III-a păreche: Falca infer. (Maxillae) părechea I-a.	Falca infer. (Max.) I-a păreche aşa numită Falca infer.	Cap
Cephalo-Thorax	IV-a păreche: aşa numită Falca infer. părechea a II-a devenită I-a păr. de picioare.	păr. a II-a crescute la un loc în starea embrionară ca să formeze buza inferioară.	Cap
Cephalo-Thorax	V-a păreche devenită a II-a păreche de picioare.	I-a păreche de picioare torocale.	Thorax
Cephalo-Thorax	VI-a păreche devenită a III-a păreche de picioare.	II-a păreche de picioare torocale.	Thorax
Cephalo-Thorax	VII-a păreche devenită a IV-a păreche de picioare.	III-a păreche de picioare torocale.	Thorax
Abdomen	12 Segmente abdominale la Trochosa singoriensis.	11 Segmente abdominale embrionale.	Abdomen
Abdomen	4—5 păr. Apendice abdominale (în general).	Apendicele abdominale în număr variabil.	Abdomen

Şi faptul că la Trochosa singoriensis se găsesc în stadiĭ embrionare un mare număr de Stigme, ne arată şi maĭ mult înrudirea, atît între aceste 2 grupe, cît şi între diferitele Arachnide între ele. Prezenţa acestor Stigme (dacă aceste deschizăturĭ lîngă apendicele abdominale sînt în adevăr Stigme) ne maĭ arată că Di-şi Tetrapneumones saŭ dezvoltat din forme Polystigmatice.

In fine autorul maĭ crede că Arachnidele aŭ şi oareşĭcare înrudire cu Crustaceele, bazîndu-se pe faptul că embrioniĭ de Trochosa aŭ extremităţile bifurcate cu Endo-şi Exopodit.

Faţă cu rezultatele atît de însemnate ale acestor cercetărĭ cît şi ale diferitelor alte lucrărĭ apărute în timpul din urmă, după

care se adeverește necontenit înrudirea Arachnidelor pe de o parte cu Crustaceele și în special Limulus (Ray-Lankester, Laurie), problema filogenieĭ Arachnidelor începe a lua cu totul altă formă. Grupa aceasta considerată pînă acuma ca născută polifiletic, Trachaeatele de o parte și Brancheatele (Crustaceele) de alta, începe a ne apărea ca un tot înaintea ochilor și probabil că vom fi nevoițĭ cu timpul să-ĭ admitem și eĭ o origine monofiletică — Lucrărilor viitoare le este rezervat de a adeveri saŭ de a resturna această afirmare.

Jena 20 Iunie 1891.

Dr. Gr. Antipa.

O Bütschli, *Ueber den Bau der Bacterien und verwandter Organismen.* Leipzig, C. F. Winter'sche Verlagshandlung 1890.

Față cu diferitele lucrărĭ apărute în timpul din urmă ce confirmă din ce în ce maĭ mult părerea după care i-se atribue nucleuluĭ în celulă, atît pentru fenomenele morfologice cît și fără îndoială și pentru cele fiziologice, o imensă însemnătate, autorul zice: «Cu atît maĭ serioasă ne apare de astădată întrebarea dacă în adevăr există grupe marĭ de organizme a căror activitate morfologică și fiziologică să fie neatîrnată de un element analonucleuluĭ celorlalte celule?» Pune decĭ la îndoială existența monerelor (în senzul luĭ Haeckel).

Impulsul pentru Bacteriacee l-a dat în timpul din urmă cercetările D ruluĭ Ernst. El găsi în corpul maĭ multor forme de bacteriĭ micĭ granule care se coloraŭ foarte intensiv în colorile de anilină și în diferitele mijloace colorante pentru nucleŭ, maĭ cu seamă în Hematoxylină, și pe care le consideră cu mare probabilitate ca nucleĭ [1]. Acelașĭ lucru l-a găsit și la Oscitarii (Schizophycea).

Autorul ia ca punct de plecare al cercetărilor sale două forme de bacteriĭ marĭ, cunoscute încă cu 50 de anĭ în urmă de Ehrenberg sub numele de *Monas Okenii* și *Ophidomonas Jenensii*. Winogradski maĭ tîrziŭ (1888) o numi pe cea dintîiŭ *Chromatium Okenii* (numele generic de Monas fiind întrebuințat și în alte locurĭ, îl

1. Incă cu mult înainte D-rul Babeș a ajuns la aceste rezultate, așa că adevăratul impuls nu i-se datorește D-ruluĭ Ernst ci luĭ Babeș (Nota Ref.)

găsi nepotrivit). Aceste două forme aparțin grupeĭ bacteriilor sulfuroase, organizme care trăesc numaĭ în ape ce conțin mult idrogen sulfurat, ca d. ex. izvoarăle sulfuroase saŭ bălțĭ cu apă bîhlită etc.; ele aŭ în interiorul lor maĭ multe granule de sulfure alb care cresc saŭ scad după cum apa în care trăesc conține maĭ mult saŭ maĭ puțin idrogen sulfurat.

Din cauză că ambele forme sînt întru cîtva deosebite una de alta, autorul le ia pe rînd cîte pe una.

1. *Chromatium Okenii.* — Are forma uneĭ fasole, este una din acele bacteriĭ sulfuroase care aŭ o coloare roșie datorită uneĭ materiĭ colorante, acea numită *Bacteriopurpurina* (R.-Lankester). Ia se mișcă prin ajutorul unuĭ flagel întocmaĭ ca acel al flagelaților. Chr. Okeniĭ posedă o membrană relativ groasă, incoloră, și la care se poate observa în destul de distinct o structură oareșĭcare și cîteodată chiar o constituție în formă de fagurĭ (wabige Struktur). Tratată cu diferițiĭ reagențĭ: Jod etc., nu ne dă nicĭ o reacțiune de celuloză. De pe toate aceste proprietățĭ, pe lîngă care se maĭ adauge și faptul că se zugrumă la segmentațiune, autorul este condus a crede că ea (membrana) este un adevărat product plazmic, și anume pătura plazmică de la suprafață devenită solidă, modificată în acelașĭ timp șĭ chimicește.

In corpul cuprins în această membrană se deosebesc două păturĭ : una externă foarte îngustă, în care materia roșie colorantă formează o rețea, și alta centrală, care conține granulele de sulfure. Extrăgînd Bacterio-purpurina și cercetînd-o a găsit că ia arată aceleașĭ reacțiunĭ precum și aceiașĭ constituție cristalină ca și materia colorantă roșie a Euglenelor, de unde conchide la identitatea acestor două materiĭ colorante.

Partea centrală este aceia căria îĭ datorim toată atențiunea. Extrăgînd prin alcool coloarea roșie și granulele de sulfure dintr-un Chromatium și pe urmă colorîndu-l în Hematoxylina luĭ Delafield a observat că partea centrală se colorează cu mult maĭ intensiv decît cea exterioară. Cu alte mijloace colorante pentru nucleŭ, ca de ex. Alaun-Carmin, Carminul amoniacal, Carminul acid (după Brass) etc., a obținut acelașĭ rezultat. Deși de obiceiŭ pătura exterioară nu formează decît un învăliș foarte îngust al corpuluĭ central, se găsesc adeseorĭ exemplare la care partea centrală

e maĭ mică şi din care făcînd preparate după metoadele de maĭ sus, ne ofer cu totul aspectul uneĭ celule cu nucleŭ.

Atît partea centrală cît şi cea exterioară posedă o structură în formă de reţea saŭ maĭ bine zis în formă de fagurĭ. Lucru împortant este că atît coloarea roşie cît şi granulele de sulfure nu staŭ în cuprinsul ci în însuşĭ păreţiĭ acestor fagurĭ.

In preparatele colorate cu Haematoxylină se observă în corpul central, în opoziţie cu păreţiĭ fagurilor care se colorează în albastru (coloarea Stematoxylineĭ alcoolice), nişte granule care se colorează în roşiŭ (culoarea Hematoxylineĭ acidate), ele apar într-un număr maĭ mare saŭ maĭ mic şi-şĭ aŭ locul în punctele de întîlnire a maĭ multor păreţĭ aĭ fagurilor ; autorul le numeste granulele roşiĭ (rothe Körnchen). Aceste granule sînt de sigur identice cu cele găsite de Ernst la bacteriĭ şi pe care el le consideră ca nucleĭ. Chr. Okenii se înmulţeşte segmentîndu-şĭ corpul transversal în două părţĭ egale.

II. *Ophidomonas Jenensis.* Organizaţiunea acesteĭ forme corespunde în punctele esenţiale cu acea a luĭ Chromatium ; corpul este subţire şi întors în formă de spirală ; la unul din polĭ posedă 3 flagelurĭ toate egale în lungime. Corpul e învălit într-o membrană. Intrebuinţînd metoadele de coloraţiune de maĭ sus, autorul a căpătat ca şi la Chromatium două păturĭ : una exterioară care constă din fagurĭ radiare şi alta interioară care se colorează mult maĭ tare şi care conţine în ia granulele de sulfure. Granulele roşiĭ se găsesc şi aicĭ cu aceiaşĭ regularitate ca şi la celelalte speciĭ.

Autorul, ajuns prin studiul acestor două forme de bacteriacee la rezultate atît de interesante, îşĭ întinse cercetările sale şi asupra Schizophyceelor de aproape înrudite cu ele, anume Cyanophyceele. Incepînd maĭ întîiŭ cu Oscilariele şi în urmă trecînd la alte forme, constată că, exceptînd granulele de sulfure care aicĭ lipsesc, există o mare coincidenţă în punctele esenţiale ale organizaţiuniĭ acestor 2 grupe : ca şi la Chromatium şi aicĭ avem o membrană, iar prin coloraţiune partea centrală se colorează cu mult maĭ intensiv decît partea exterioară.

Pătura exterioară e de obiceiŭ îngustă şi constă numaĭ dintr-un singur rînd de fagurĭ, pe cînd corpul central formează partea

de căpetenie ; în el se observă și aicĭ o structură făguroasă care coincide în totul cu cea de la Chromatium ; de-asemenea nu-ĭ lipsesc niciodată granulele roșiĭ, carele aŭ fost văzute, maĭ de mult tîmp încă la această grupă de Schmitz, Strassburger și Ernst și considerate ca nucleĭ.

Autorul, convingîndu-se de concordanța în organizarea acestor două bacteriĭ cu Cyanophyceele, caută acum să vadă dacă și bacteriacee tipice, cele micĭ și incolore, posedă și ele aceiașĭ organizație. De aceia examinâ maĭ multe forme, între altele Bacterium lineola (Cohn), o altă bacterie maĭ mică (0.004 mm. lungime) pe care o găsi într-o infuziune de fîn etc. La toate acestea observâ o perfectă coincidență în organizațiune cu Chromatium.

Toate celelalte bacteriĭ pe care le maĭ cercetâ se deosebesc de cele de maĭ sus descrise prin aceia că pătura exterioară nu se maĭ găsește decît numaĭ la amîndouă capetele corpuluĭ lungăreț, saŭ nicĭ nu se maĭ poate demonstra de loc, așa că organizmul lor se reduce esențialminte la corpul central și la membrană, care se găsește peste tot locul.

Autorul ne dă maĭ multe exemple care ne duc treptat de la forme care aŭ amîndouă păturile pînă la cele la care partea externă dispare cu totul. Așa d. e. la *Spirilum undula* pătura exterioară e concentrată numaĭ la ambele polurĭ ale corpuluĭ, pe cînd la mijloc nu e decît corpul central acoperit de membrană. O altă formă îndoită în cerc (pe care autorul o desemnează numaĭ fără a-ĭ da un nume) posedă numaĭ la unul din polurĭ, de unde purcede un lung flagel, resturile păteriĭ externe, pe cînd toată cealaltă parte a corpuluĭ constă din corpul central. In fine la *Cladothrix* pătura superioară dispare cu totul, așa că tot organizmul constă numaĭ din corpul central, care și aicĭ ca și la Chromatium și celelalte bacteriĭ prezentă o structură făguroasă și conține granule roșiĭ.

La *Spirochaeta Serpens* Ehbg., în opoziție cu cele descrise maĭ sus, corpul central se deosebește foarte bine de pătura externă, el străbate întreg corpul Spirochaeteĭ ca un fir, asemenea ca mușchiul în pediculul unuĭ vorticel.

Autorul maĭ examină şi grupa Begiatoëlor, bacteriĭ sulfuroase marĭ şi firiforme care se aseamănă foarte mult cu Oscilariele, şi găsi şi aicĭ aceiaşĭ structură.

Acesta fiind rezultatele cercetărilor sale, Bütschli trece la judecarea şi interpretarea lor, la apreciarea celor două părţĭ care compun corpul acestor organizme. Pentru a putea face aceasta, el le compară cu alte organizme ale căror părţĭ constituante sînt deja bine determinate.

Ca punct de plecare ia Oscillariele: «Fiecare histolog, carele va observa un preparat bine colorat de Oscillariĭ va exprima fără îndoială părerea că corpul central e nucleul, iar pătura superioară e plazma»; pe de altă parte corpul central al bacteriaceelor fiind cu siguranţă pe deplin omolog cu acela al Oscillarielor şi a altor Cyanophycee, rezolvirea aceşteĭ chestiunĭ la Oscillariĭ ne va da soluţiunea şi pentru bacteriacee. Zaharias încă în 1887 a descris corpul central al Oscillarielor şi l-a interpretat întîiŭ foarte bine drept nucleŭ, după puţin timp însă revocă din noŭ această interpretare din două motive: 1) pentru că nu a putut găsi în totdeauna în el *Nucleină* şi 2) din cauză că segmentaţiunea corpuluĭ central nu se face niciodată în modul caracteristic nucleilor, adică indirect (Karyokinese). Autorul însă susţine din noŭ această întîia părere a luĭ Zaharias şi dovedeşte că cele două motive aduse de el încontra sînt nefundate, căcĭ pe de o parte în multe nuclee adevărate nu s-a putut găsi încă Nucleină şi aceasta din cauza metoadelor de analize micro-chimice, care sînt încă în faşe, iar pe de altă parte se ştie că şi la Macronucleiĭ infuzoriilor, segmentaţiunea se face fără fenomenele caracteristice Karyokineseĭ, ear la amoeba Dr. Boveri a observat segmentaţiunea directă a nucleuluĭ.

Nicĭ granulele roşiĭ nu sînt nicĭdecum o particularitate numaĭ a corpuluĭ central al Bacteriaceelor şi a Cyanophyceelor, autorul le-a observat de-asemenea pînă acuma la Diatomee, Flagelate, (Euglena, Lepoeinclis, Trachelomonas, Chilomonas etc.), la o alga (Stigeoclonium), în Mycelul uneĭ Fungĭ de apă bîhlită etc. Aşa că din toate punctele de vedere corpul central al Bacteriaceelor seamănă cu un nucleŭ şi maĭ cu seamă cu nucleul Euglenelor.

Autorul nicĭ nu se îndoeşte de exactitatea acesteĭ interpretărĭ a corpuluĭ central drept nucleŭ, căcĭ o altă interpretare maĭ plauzibilă cu greŭ i-s-ar putea da; maĭ mult încă considerînd imensa însemnătate care s-a dovedit în timpul din urmă că o joacă nucleul în celulă în fenomenele fiziologice, trebue să ne zicem apriori că o aşa parte importantă nu poate lipsi nicĭ uneĭ celule, şi nicĭ nu se poate admite o simplificare a celuleĭ (pentru cine vrea să considere Bacteriile ca organizme unicelulare degenerate prin parazitizm etc.) prin descreşterea nucleuluĭ ci de sigur prin acea a protoplazmeĭ.

Pe de altă parte, bazat tot pe motivele de maĭ sus, autorul zice că e foarte greŭ de a considera ca punct de plecare al lumiĭ organice vieţuitoare, monerele a căror protoplazmă de-abia cu timpul ar fi dezvoltat un nucleŭ, «dincontra pare şi din acest punct de vedere mult maĭ acceptabil de a considera nucleul ca primitiv, sub a căruĭ influenţă s-a dezvoltat în urmă cu încetul plazma.

Autorul consideră ca pe cele maĭ primitive organizme, ca şi Nägeli, formele de Schizophyte saprophytice şi necolorate (căcĭ la cele colorate a întrat deja un plus în organizaţiune) de care se apropie foarte mult Bacteriele cele micĭ incolore.

In tot cazul, cu cît ne scoborîm maĭ jos în seria Schizophytelor, cu atîta observăm că plazma descreşte în raport cu nucleul (corpul central) pînă ce ajungem la forme al căror conţinut constă numaĭ din nucleŭ. Ca început al protoplazmeĭ autorul consideră membrana (natural la acele care posedă una) şi care, după cum s-a văzut maĭ sus, a arătat că nu este alta decît o modificaţiune chimică a păturiĭ superioare de fagurĭ a protoplazmeĭ. Tot asemenea cu ciliĭ şi cu flagelele.

In fine autorul atrage atenţia asupra mareĭ analogiĭ ce există între organizmul Bacterielor şi al Spermatozoelor de la animalele superioare.

D-l. Bütschli a căutat în urmă încă să se maĭ convingă dacă nucleĭ tipicĭ aĭ plantelor şi aĭ animalelor superioare prezentă şi eĭ aceiaşĭ constituţie ca şi corpul central (nucleul) al Schizophytelor.

Pentru aceasta examină celulele epidermice ale maĭ multor fanerogame, iar de la animale globulele roșiĭ ale sîngeluĭ de la *Rana esculenta*. Și găsi din toate punctele de vedere o foarte mare coincidență: tratate cu Haematoxylină arată și ele un schelet făguros colorat în albastru și granule roșiĭ, care la animale nu sînt alta decit substanța numită în timpul din urmă *granule de Chromatin*. Iar scheletul albastru e *Linina* luĭ Schwarz. In aceste fapte autorul vede o dovadă și maĭ mare că interpretarea corpuluĭ central al Schizophytelor drept nucleŭ e adevărată.

Jena 26 Maiŭ 1891.

Dr. Gr. Antipa

NOTIȚE ȘI INFORMAȚIUNI

Un caz de ereditate adaptivă. E știut că sînt animale care se nasc din cauze ne cunoscute cu o neregularitate de conformațiune la vre-unul din organe, și această neregularitate o transmite ca moștenire la urmașiĭ lor. Această lege de ereditate adaptivă să ilustrează cu exemple cunoscute din unele familiĭ omeneștĭ care prezentă în timpul maĭ multor generațiunĭ șase degete la fiecare mînă și șase la fiecare picior saŭ cu exemplul renumituluĭ *om-ariciŭ* din familia Lambert, la care o producțiune monstruoasă în formă de solzĭ pe suprafața pieleĭ la Edward Lambert în 1735 s-a ereditat timp de maĭ multe generațiunĭ de către urmașĭ și numaĭ asupra urmașilor lor de genul bărbătesc.

Noĭ avem în acest caz o pisică care s-a născut numaĭ cu picioarele posterioare, picioarele anterioare lipsesc afară de omoplat (vezĭ fototipia). Pisica trăește; e sănătoasă, sprintenă și se mișcă numaĭ cu cele două picioare,

mănținîndu-se aproape orizontal, ca și cum ar avea patru picioare; cînd pîndește ceva saŭ aude vre-un zgomot la care vrea să fie atentă, se rîdică vertical, luînd pozițiunea pe care o iaŭ cangurii sprijinindu-se pe coadă.

Pînă astăzĭ mîța a născut în două rîndurĭ, întîia-oară a făcut doĭ puĭ pe care n-am avut ocaziunea să-ĭ pot vedea, dar după cum ne asigură proprietariĭ eĭ Domniĭ Șaraga (librarĭ-editorĭ din Iașĭ), unul din eĭ avea patru picioare, celalalt numaĭ două. Decĭ aicĭ a intervenit o altă lege a ereditățiĭ mixte căcĭ mîța s-a încrucișat cu un motan cu patru picioare, așa că un copil a moștenit pe mamă și

aldoilea pe tată, dar cum nu i-am văzut nu am putut observa ceia ce era important și nicĭ D-niĭ Șaraga nu mi-aŭ putut spune care din amîndoĭ era bărbat și care femee.

A douaoară a născut prin Martie anul curent, iarășĭ doĭ puĭ, pe care d-lor aŭ avut bunătatea să mi-ĭ trimeată imediat și de data aceasta unul din eĭ are numaĭ două picioare și unul patru; cel cu două picioare am constatat că e femee, seamănă mameĭ, cel cu patru era bărbat.

Puiĭ în amîndouă rîndurile s-aŭ născut morțĭ, și nu doar că a fost vre-un avort înainte de timp, eĭ sînt bine

formațĭ, robuștĭ, nu aŭ în organizația lor nicĭ o diformitate. Mama însă în timpul facerii sare și să rîdică în două picioare, lăsînd greutatea corpuluĭ pe basen, care îĭ apasă și îĭ omoară.

Important este să urmărim această degenerare în maĭ multe generațiunĭ. Vom face aceasta și vom comunica cititorilor rezultatele observațiilor noastre.

Dr. N. Leon

* * *

Domnul *G. Diamandi*, membru societățiĭ noastre, a prezentat societățiĭ de antropologie din Pariz o comunicare intitulată „Du rôle de l'économie sociale dans la question de la population et Du repeuplement de la France“, reprodusă în Buletinul societățiĭ seria IV. Mijloacele propuse de D-l Diamandi sînt de caracter socialist, d. e. suprimarea impozituluĭ direct, confiscarea moștenirilor de maĭ mult de 100,000 de leĭ în folosul statuluĭ; impunerea uneĭ taxe de 30% pentru moștenirile de la 10—100,000 de leĭ în liniĭ directe și de 50% în linie colaterală, egalitatea sexelor, abolirea budgetuluĭ cultelor, suprimarea deosebiriĭ între copilul natural și acel legitim, suprimarea armatelor permanente, unirea liberă a bărbatuluĭ cu femeia în locul căsătorieĭ și creșterea copiilor pe seama statuluĭ.

* * *

Domnul *Constantin Miculescu*, cînd studia fizica la Pariz și lucra în laboratoriul de fizică de la Sorbona, a întreprins niște experiențe nouă în scopul de a determina equivalentul mecanic al căldurii, adecă raportul între mișcarea și căldura produsă de ia. Prin niște experiențe foarte ingenioase care perfecționează metoda de măsurare

a luĭ Joule, equivalentul mecanic al căldurii, atît de trebuitor a fi cunoscut, pe cît se poate de exact, a fost stabilit de D-l. Miculescu prin cifra de 427.6 în loc de la 425 a luĭ Joule, adecă o unitate de căldură, o caloric, să producе din 427.6 unitățĭ de mișcare.

* * *

Alt student romîn, D-l *Dragomir Hurmuzescu*, care lucrează în acelașĭ laboratoriŭ de fizică al Sorboneĭ, a descoperit că un fir metalic întins prin care ar trece un curent electric întră în vibrațiune chiar cînd curentul este continuŭ. Explicarea acesteĭ vibrațiunĭ este dată astfelĭŭ de D-l. Hurmuzescu. Cînd firul se înfierbîntă el se întinde; întinzîndu-se el întîlnește straturĭ de aer suprapuse la atingerea cărora el se răcește. De aicĭ alternativa de încălzire și răcire îndestulătoare pentru a stîrni și mănținea vibrarea firuluĭ. Atare explicare e confirmată prin faptul că intr-un spațiŭ golit de aer vibrația nu e produsă.

Iașĭ—Tipo-Litografia H. Goldner

ARHIVA

SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞĬ

ANUL II

1890—1891

IAŞI
EDITURA SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE
1891

Aviz pentru legător. Acest titlu se va intercala după titlul falş alăturat la No. 10—12 din anul II.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Vol. III Fevruarie—Martie 1892 No. 2 și 3

I. TANOVICEANU

OBSERVAȚIUNĬ

ASUPRA

Proiectuluĭ de lege pentru modificarea maĭ multor articole din Codul de procedură penală.

Cîteva cuvinte de introducțiune.

In ultima sesiune a Senatuluĭ, admițindu-se de acest corp, în principiŭ revizuirea Codiceluĭ de procedură penală, și elaborîndu-se de comisiunea Senatuluĭ un proect de lege de revizuire, Ministeriul justițieĭ a trimis acest proect Curților, Tribunalelor și Facultăților de drept, spre a-l studia și a-șĭ da părerea asupra luĭ. Ca profesor de procedură penală, eram dator maĭ mult decît orĭcare altul, să examinez cu amănuntul acest proect de lege.

Trebue însă să declar că, nefiind în drept să propun un contraproect de lege, m-am mulțămit să-mĭ daŭ părerea asupra reformelor introduse saŭ care ar fi trebuit să se introducă în proectul comisiuniĭ Senatuluĭ. Nu am putut să intru în amănunte și să examinez fiecare articol în parte, căcĭ atuncĭ acest studiŭ ar fi luat niște dimensiunĭ foarte marĭ, în general a trebuit să mă mărginesc în examinarea principiilor care aŭ inspirat revizuirea Codiceluĭ de procedură penală, și rareorĭ am intrat în studiul amănunțit al articolelor. Chestiunile de redactarea legilor, deși joacă un rol important în legislațiune, și aŭ mare interes practic, am fost silit să

le las la o parte, fiind-că îmĭ era peste putință să le tratez fără ca să fac din acest studiŭ un volum întreg, în treacăt însă voiŭ semnala cîteva articole răŭ redactate, voind cu aceasta să atrag atențiunea celor în drept la redactarea legiĭ.

Voiŭ adăoga în fine că am împărțit acest studiŭ în două părțĭ. In prima parte voiŭ examina separat fiecare principiŭ saŭ fiecare reformă ce se propune a se introduce în codicele nostru de procedură penală ; în a doua parte, care are un caracter maĭ general, voiŭ cerceta care este spiritul general al reformeĭ procedureĭ penale, și dacă această reformă ține seamă de progresul științiĭ penale și de necesitățile țăriĭ noastre.

I

„On peut, sans être ennemi du progrès, „discuter la valeur d'une réforme au lieu „de l'accepter aveuglement, par cela seul „qu'elle se nomme réforme."

Guillot, Principes du nouveau code d'instr. crimin.

D-l senator N. Grădișteanu, căruia se datorește inițiativa revizuiriĭ Codiceluĭ de procedură penală, a expus într-o broșură publicată în 1889 principiile care l-aŭ condus în revizuirea propusă de dînsul și admisă în principiŭ de Senat[1]. De oarece modificările propuse de d-sa aŭ trecut, în general, aproape ad-literam în proectul comisiuniĭ Senatuluĭ, credem că cel maĭ nemerit lucru este să examinăm principiile ce aŭ servit de bază atît ante-proectuluĭ Grădișteanu, cît și proectuluĭ de lege al comisiuniĭ Senatuluĭ.

In acest scop vom reproduce textual propunerea făcută Senatuluĭ în ședința din 14 Ianuarie 1889, în care D-l Grădișteanu arată principiile pe baza cărora să se facă revizuirea.

«Spre a satisface cerințele art. 132 ultimul alineat din Cons-«tituțiune, a pune în acord dispozițiunile legiĭ penale cu principiile «științeĭ moderne și a da libertăților publicĭ și drepturilor cetățeneștĭ «o garanție reală, propun revizuirea dispozițiunilor preliminare, «Cartea I, Cap. I, II, III, V, VI, VII și în special art. 4—14 al. 4, «15, 35, 41, 53, 54, 61, 69, 70, 72, 84, 89, 92, 93, 96 al. 1 și 2,

1. P. Grădișteanu. O reformă urgentă în Codul de procedură penală, Bucureștĭ 1889.

«97, 98, 100, 102, 109, 112, 116, 117 şi 360 din procedura co-«duluĭ penal.

«Această revizuire să se facă pe baza principiilor următoare:

«I. Ridicarea prestigiuluĭ moral, asigurarea independenţeĭ şi im-«parţialităţiĭ judecătoruluĭ de instrucţie. Scoaterea luĭ dintre agen-«ţiĭ poliţieĭ judiciare şi de sub controlul procuroruluĭ general, ca «să poată fi în realitate, cum e cu numele, un adevărat judecător «între acuzaţiune şi apărare, să nu maĭ poată fi numit dintre su-«pleanţĭ ci numaĭ dintre judecătoriĭ tribunaluluĭ.»

Consequent acestuĭ principiŭ, ante-proectul Grădişteanu şi proectul comisiuneĭ Senatuluĭ scot în art. 14 pe judecătorul de instrucţiune dintre ofiţeriĭ de poliţie judiciară, suprimă art. 54 Proc. pen care zice: «Judecătoriĭ de instrucţiune vor fi supuşĭ la privegherea procuroruluĭ general al Curţiĭ de apel, întru cît se atinge de funcţiunile lor de poliţie judiciară», şi în fine modifică în acelaşĭ sens art. 311 şi 313 din Proc. pen., care de-asemenea pun pe judecătorul de instrucţiune sub privegherea procuroruluĭ general al Curţiĭ de apel.

Această primă reformă are o mare importanţă practică, de aceia merită să fie examinată maĭ de aproape.

Fără îndoială că asigurarea independenţiĭ judecătoruluĭ de instrucţiune este o idee fericită. A pune un magistrat, cum este şi cum trebue să fie judecătorul de instrucţiune, sub dependenţa procuroruluĭ general, care în organizaţiunea judecătorească actuală e un agent al puteriĭ executive, adecă maĭ mult un funcţionar administrativ decît un magistrat, este a face din ministrul de justiţie arbitrul suprem al libertăţiĭ şi onoareĭ cetăţenilor. Dacă procuroriĭ ar fi inamovibilĭ, ca nişte magistraţĭ, chiar atuncĭ tot n-ar trebui să li-se dea dreptul de censură asupra altor magistraţĭ, cu atît maĭ mult cînd eĭ sînt amovibilĭ şi supuşĭ la capriciul ministerial, ca orĭce alt funcţionar administrativ.

Principiul este dar în sine bun, şi această reformă se poate considera ca una din cele maĭ folositoare din reformele ce se propun. Ne întrebăm însă dacă modul cum comisiunea Senatuluĭ şi D-l Grădişteanu voesc a ajunge la acest rezultat este cel maĭ nemerit? Să se suprime art. 54 şi să se modifice art. 311 şi 313, care daŭ procuroruluĭ general dreptul de priveghere şi de censură asupra judecătoruluĭ de instrucţiune: nimic maĭ nemerit. Însă co-

misiunea nu s-a oprit aci, ci a admis și modificarea art. 14 în acest sens că judecătorul de instrucțiune nu maĭ figurează printre ofițeriĭ de poliție judiciară.

«Ce onoare se face acestuĭ judecător !» exclamă D-l Grădișteanu care a propus și a făcut să se admită această idee de comisiunea Senatuluĭ. «E pus pe aceiașĭ linie cu sub-comisariĭ, subofițeriĭ de jandarmĭ și ajutoriĭ de primarĭ ruralĭ ! Concepețĭ d-voastră ca un judecător să fie membru al polițieĭ judiciare? El să urmărească pe acela care e bănuit, să fie parte acuzătoare prin urmare, și tot el să judece ? Ce fel de judecător maĭ poate fi el ?»[2]

Nu ne vom ocupa de onoarea ce se face judecătoruluĭ de instrucțiune, fiind-că ia nu este în joc. Comisariĭ, subcomisariĭ cu ajutoarele de primarĭ ruralĭ, sînt toțĭ niște funcționarĭ, de sigur maĭ micĭ decît judecătorul de instrucțiune, dar nu e o dezonoare pentru el să lucreze alăturĭ cu eĭ, saŭ maĭ bine zis în fruntea lor spre a descoperi pe răŭ-făcătoriĭ. De altmintrelea legea pune printre ofițeriĭ de poliție judiciară și pe inspectoriĭ de poliție, pe prefecțiĭ de județ și de poliție, care de sigur că sînt funcționarĭ tot atît de importanțĭ dacă nu maĭ mult decît judecătorul de instrucțiune.

Prin urmare acest prim motiv de demnitate nu are nicĭ o valoare. Dar s-a dat un al doilea motiv pentru a scoate pe judecătorul de instrucțiune dintre ofițeriĭ de poliție judiciară ; s-a zis că el nu poate și nu trebue să fie în același timp parte acuzătoare și judecător.

Acest argument, care de sigur a decis pe comisiunea Senatuluĭ să scoată pe judecătorul de instrucțiune din art. 14, constitueste o gravă eroare, care provine din cauza că multe persoane ignorează oficiul polițieĭ judiciare. E inexact că ofițeriĭ de poliție judiciară, și prin urmare judecătorul de instrucțiune, urmăresc pe cel bănuit saŭ sînt parte acuzătoare, și în același timp îl și judecă. Adevărul e că ofițeriĭ de poliție judiciară nicĭ nu urmăresc, nicĭ nu judecă, ci numaĭ caută să descopere infracțiunile și să adune probele (art. 13 Proc. pen.). Partea acuzătoare, acea care urmărește pe cel bănuit, e ministerul public, iar nu judecătorul de instructi-

2. Discurs pronunțat în ședința Senatuluĭ din 18 Ianuarie 1881 ; vezĭ Grădișteanu op. cit. p. 11.

une; se știe de-asemenĭ că judecătorul de instrucțiune nu poate lua parte la judecarea afacerilor pe care le-a instruit.

Prin urmare, cînd s-a spus Senatuluĭ că judecătorul de instrucțiune e parte acuzătoare și tot el are să judece, pentru ca să se susțină că judecătorul de instrucțiune nu maĭ trebue să figureze printre ofițeriĭ de poliție judeciară, s-a afirmat un lucru de două orĭ inexact, fiind-că în realitate acest magistrat nicĭ nu urmărește, nicĭ nu judecă, el se mărginește a aduna probele și a se pronunța dacă este loc de a se trimite prevenitul înaintea instanțelor de judecată.

E de notat că judecătorul de instrucțiune nu numaĭ nu cumulează atribuțiunile de acuzator și de judecător, cum s-a zis în Senat, nu numaĭ că el nu e nicĭ acuzator nicĭ judecător, dar chiar singur el dintre toțĭ ofițeriĭ de poliție judiciară, nu poate să proceadă din oficiŭ la descoperirea uneĭ infracțiunĭ, afară dacă este vorba de flagrant delict. Legiuitorul voește ca judecătorul de instrucțiune să aștepte requizițiunile ministeruluĭ public, fiind-că el avînd dreptul să facă și instrucțiunea e temere să nu se obstineze în instruirea uneĭ infracțiunĭ imaginare. Cu alte cuvinte, după cum autoritățile de judecată nu se pot investi singure, ci trebue să aștepte să fie investite de ministerul public, tot așa și judecătorul de instrucțiune nu poate să proceadă din oficiŭ la instruirea uneĭ afacerĭ înainte ca ministerul public să fi început urmărirea. Ca ofițer de poliție judecătorească, judecătorul de instrucțiune ar putea să înceapă cercetările fără să aștepte requizițiunile ministeruluĭ public, însă ca magistrat penal el e dator să nu se investească singur. Cum e greŭ a distinge unde se sfîrșește rolul ofițeruluĭ și unde începe acela al magistratuluĭ, și cum rolul magistratuluĭ e preponderent în judecătorul de instrucțiune, legea îĭ interzice de a procede fără să ceară concluziunile saŭ fără să fi primit requizițiunĭ de la ministerul public (art. 58 Proc. pen.).

Departe dar ca judecătorul de instrucțiune să fie exclus dintre ofițeriĭ de poliție judeciară, el trebue mănținut, căcĭ e cel maĭ natural și cel maĭ apt dintre toțĭ ofițeriĭ de poliție judiciară. De oarece judecătorul de instrucțiune are să facă instrucțiunea, adecă are să adune probele, e natural ca el să înceapă cercetările spre a descoperi infracțiunea și pe infractor. Evident că în cercetările sale judecătorul de instrucțiune se va ajuta de ofițeriĭ de poliție

judiciară, însă el are pas asupra lor, și îndată ce el apare pe scenă, unde e de dorit ca să apară cît maĭ curînd, toți ceilalțĭ ofițerĭ de poliție judiciară dispar saŭ trec în al doilea rînd.

In rezumat dar, sîntem pentru rîdicarea prestigiuluĭ judecătoruluĭ de instrucțiune și independența luĭ de procurorul general, însă sîntem încontra scoateriĭ sale dintre ofițeriĭ de poliție judiciară. Nu putem însă să ne ascundem mirarea cînd vedem că comisiunea Senatuluĭ, printr-o stranie contradicțiune, pune pe judecătorul de pace sub privegherea și censura procuroruluĭ general al Curțiĭ de apel, tocmaĭ atuncĭ cînd ia scoate pe judecătorul de instrucțiune pentru a-ĭ asigura independența. Oare nu există aceleașĭ motive pentru ca judecătorul de pace să fie independent, care există și pentru judecătorul de instrucțiune? Să-l pună printre ofițeriĭ de poliție judiciară, de acord! Noĭ credem că ar fi bine să se mănțină și judecătorul de instrucțiune între aceștĭ ofițerĭ. Dar să se pună judecătorul de pace, autoritatea de judecată, sub censura procuroruluĭ general, atuncĭ chiar cînd se scoate judecătorul de instrucțiune de sub privegherea procuroruluĭ general, aceasta ni-se pare că e culmea lipseĭ de logică! Trebue să recunoaștem acest merit D-luĭ Grădișteanu că în contra-proectul d-sale nu există această contradicțiune.

«II. Înlocuirea, pe cît posibil deocamdată, a sistemuluĭ «*inquizitorial* secret cu procedura scrisă, care domină instrucția «preparatorie, prin sistemul acuzatoriŭ contradictoriŭ, public și oral, «admis de legislatorul nostru pentru instrucțiunea definitivă; posi«bilitatea pentru orĭce prevenit de a fi asistat de la primul pas «de un apărător; dreptul pentru dînsul de a cere de la judecător «să-șĭ lumineze conștiința prin cercetare de marturĭ, prin punere de «chestiunĭ și prin expertize saŭ descinderĭ locale ce ar crede nece«sare în apărarea luĭ. In caz de refuz să aibă drept de apel.»

Procedura penală se divide în două părțĭ: 1) instrucțiunea saŭ prepararea judecățiĭ, 2) judecata însășĭ. Intrucît privește instrucțiunea, procedura este secretă, fiind-că, după cum s-a spus, *le secret assure le succès*; dincontra partea a doua a proceduriĭ, adecă judecata, e publică, orală și contradictorie.

D-l Grădișteanu și comisiunea Senatuluĭ voesc ca procedura să fie de la început orală, publică și contradictorie, pe cît e posibil deocamdată, și în acest scop se propune modificarea art. 59,

60, 70 și altele din proc. pen. In art. 59 modificat, judecătorul de instrucțiune, cînd se transportă la fața locului, trebue să înștiințeze pe procuror, pe partea civilă, pe prevenit și pe apărătorĭ, care toțĭ aŭ drept să asiste la toate operațiunile judecătoruluĭ de instrucțiune. In art. 60 se spune că ministerul public, partea civilă, prevenitul și apărătoriĭ lor vor putea cere ca judecătorul de instrucțiune să ia orĭce măsură vor crede de cuviință pentru descoperirea adevăruluĭ, și în caz de refuz pot să apeleze la Camera de depunere sub acuzație. Acest articol adaogă că apărătorul prevenituluĭ poate întra cu dînsul în camera judecătoruluĭ de instrucțiune, orĭ de cîte orĭ prevenitul va fi chemat, însă nu va vorbi decît cu autorizarea judecătoruluĭ de instrucțiune și nu va întra în discuțiune cu judecătorul, cu ministerul public, cu marturiĭ saŭ cu experțiĭ. In fine în art. 70 se spune că ascultarea marturilor de judecătorul de instrucțiune se face în prezența ministeruluĭ public, a prevenituluĭ a apărătorilor săĭ și a părțiĭ civile, saŭ după ce eĭ vor fi fost încunoștiințațĭ.

Nu voiŭ insista asupra naivităților ca : *Intrebările puse de judecător nu trebue să fie nicĭ obscure*, *nicĭ insidioase* (art 95), *nu va lua cuvîntul decît cu autorizarea judecătoruluĭ*, *nu va întra în discuție cu judecătorul* etc. care ne aduc aminte de Pravilniceasca Condică a luĭ Ipsilant, unde se recomandă judecătorilor să *nu înjure pe ceĭ ce se judecă* și să *șază cu orînduială fără de a fuee alte vorbe și glume saŭ să prigoniască pe cineva* [1]. Observăm însă că aceste naivitățĭ ne arată că autoriĭ modificăriĭ singurĭ aŭ recunoscut dificultățile practice ale inovațiuniĭ lor. Intrucît aceste consiliĭ vor fi urmate de judecătorĭ și de avocațiĭ care vor întra în cabinetul judecătoruluĭ de instrucțiune, și care va fi sancțiunea acestor simple consiliĭ date de legiuitor, autoriĭ proectuluĭ și contra-proectuluĭ nu ne-o spun, și credem că nu e ușor de spus.

Dar să trecem peste această primă obiecțiune.

Dacă e vre-un punct asupra căruia toțĭ magistrațiĭ sînt de acord și împreună cu eĭ cea maĭ mare parte din avocațĭ, acesta e de sigur că modificările din art 59, 60 și 70 sînt niște modificărĭ

---

1. Ne mirăm că astfeliŭ de dispozițiunĭ aŭ putut să figureze într-un proect de lege franceză. De sigur că știința de a face legĭ a scăzut în Franța foarte mult in secolul nostru și scade în fiecare zi, din cauza orgoliuluĭ care face pe Franceji să nu țină seamă de progresele legislative din alte țărĭ.

nenorocite, care vor dezorganiza cu totul instrucţiunea. E chiar de mirat cum această dispoziţiune din ante-proectul Grădişteanu a trecut aproape textual în proectul comisiunii maturului corp.

Secretul procedurii preparatorie, încontra căruia se ridică D-l Grădişteanu şi comisiunea Senatului, nu este un lucru arbitrar şi tiranic, cum s-ar putea crede din odiosul epitet de sistem *inquizitorial* cu care el este gratificat, ci e o măsură logică, dictată de prudenţă, de bunul simţ cel maĭ elementar.

Adevăratul sistem inquizitorial era odios, fiind-că întreaga procedură, atît instrucţiunea cît şi judecata şi une-orĭ chiar execuţiunea, era secretă şi nenorocitul inculpat nu avea pe nimenĭ să-l apere saŭ să-l sfătuiască, astăzĭ însă cînd judecata e orală, publică şi contradictorie, ia nu maĭ prezentă aceleaşĭ inconveniente. De aceia sistemul mixt e adoptat actualminte aproape în toată lumea civilizată şi toţĭ proceduriştĭ cred că e maĭ bun decît sistemul acuzator pur, care există în Anglia. Astăzĭ cînd judecata e publică şi contradictorie, a sili pe judecătorul de instrucţiune să facă cercetările sale în faţa uneĭ mulţime de persoane, care maĭ toate vor lucra încontra sa, este a face instrucţiunea imposibilă. Pentru a descoperi pe făcătoriĭ de rele, care maĭ totdeauna comit infracţiunile în secret, bunul simţ ne spune că nu trebue a merge într-o grupă zgomotoasă, întocmaĭ ca vestiţiĭ carabinierĭ din piesa luĭ Offenbach. Cea maĭ sigură cale pentru descoperirea unuĭ secret este de sigur secretul iar nu instrucţiunea publică.

Cercetările judecătoruluĭ de instrucţiune în cabinetul săŭ aŭ de asemenea trebuinţă de linişte şi de reflecţiune, dacă nu de secret, şi e probabil că avocaţiĭ care vor însoţi pe părţĭ înaintea judecătoruluĭ de instrucţiune, neavînd acelaşĭ interes cu judecătorul, vor face tot ce le va sta prin putinţă ca să-l tulbure şi să-l împiedece în oficiul săŭ. Ce e drept că art. 60 consiliază pe avocaţĭ să nu ia cuvîntul decît cu autorizarea judecătoruluĭ de instrucţiune şi să nu între în discuţiune cu judecătorul, cu ministerul public, cu marturiĭ sau cu partea civilă ; dar aceste dispoziţiunĭ fără nicĭ-o sancţiune legală, nu probează alt-ceva decît că după cum am spus, înşişĭ autoriĭ modificăriĭ îşĭ dădeaŭ seamă de inconvenientele inovaţiuniĭ lor. In adevăr, cererile necontenite de cuvînt, observaţiunile saŭ o întrerupere abilă a unuĭ avocat pot deturna mărturisirea naivă a unuĭ prevenit, saŭ dispoziţiunile sincere ale

unuĭ martur, în orĭce caz ele pot să turbure ideile judecătoruluĭ de instrucțiune. Art. 95 alt alin. da un prețios mijloc avocaților ca să facă acest lucru, căcĭ eĭ nu aŭ decît să se ia la discuțiune cu judecătorul pretinzînd că întrebarea e insidioasă orĭ de cîte orĭ vor vedea că întrebarea judecătoruluĭ este vătămătoare prevenituluĭ. [1].

Vom maĭ adăoga că această măsură, care pare atît de liberală și progresistă, stabilește o nouă inegalitate între preveniți. Săracul nu va avea pe nimenĭ să-l apere nicĭ la instrucțiune nicĭ la judecată, pe cînd cel avut va putea să fie condus de la cel dintîiŭ pînă la cel din urmă act de procedură de un avocat abil, de un mentor prețios, care va lua toate măsurile de la primele momente, pentru ca să evite condemnațiunea. In procedura penală actuală toțĭ prevenițiĭ sînt egalĭ, adecă se apără cu aceleașĭ mijloace, în prima fază a procesuluĭ, în instrucțiune, care e sufletul, baza judecățiĭ, pe cînd în procedura penală, așa cum voește să o organizeze comisiunea senatuluĭ, din primul moment un prevenit bogat se apără cu toate mijloacele științeĭ dreptuluĭ și ale abilitățiĭ omeneștĭ, iar săracul e lăsat singur în fața judecătoruluĭ. Nu credem că ar fi bine să se întroducă la finele seculuĭ al XIX-lea astfel de legĭ.

Dar maĭ e ceva.

Cugetat-a D-l Grădișteanu și comisiunea senatuluĭ la inconvenientele practice ale sistemuluĭ ce voesc să întroducă? Dacă procurorиĭ vor trebui să asiste la toate cercetările și lucrările judecătorilor de instrucțiune, va fi necesar ca fiecare cabinet să aibă un procuror în permanență, care să stea ca și grefierul in tot momentul lîngă judecătorul de instrucțiune. Spre a cita un exemplu, la trib. de Iașĭ, ceĭ treĭ procurorĭ de secțiune vor trebui să fie atașațĭ pe lîngă cele 3 cabinete de instrucție, și să remînă singur primul procuror pentru a primi denunciațiunile, a face requizitoriile,

---

1. Vedem atîtea inconveniente în noul rol rezervat apărătoruluĭ încît preferăm sis- „temul publicitățiĭ absolute ca în Anglia și în Statele Unite, fie ca în vremile de „demult, cînd procesele eraŭ instruite și judecate public sub un ulm.

„Discuțiunĭ cu ușile închise se fac adesea să lipsească moderațiunea, con- „veniența, publicitatea reține numaĭ pe judecător în respectul datorieĭ sale, dar „chiar rîdică funcțiunea sa printr-o reprezentațiune solemnă; ia reprimă părerile u- „neĭ apărărĭ cîte-odată prea ardentă saŭ a uneĭ acuzațiunĭ care ar voi să se im- „pună. Guillat, Principes du nouv. code d'instr. crimin. Paris 1884 p. 142.

a dirige lucrările și a lua parte la lucrările tuturor secțiunilor tribunaluluĭ. Prin urmare pentru ca procuroriĭ să poată să asiste pe judecătorul de instrucțiune și să ia parte la ședințele tribunalelor, ar trebui un număr îndoit de procurorĭ ; adecă ar trebui să se modifice organizarea judecătorească actuală. Negreșit că aceasta nu este o obiecțiune de principiĭ, însă cînd vedem că comisiunea n-a avut grija să schimbe organizarea judecătorească actuală, credem că e bine această obiecțiune de practică.

Inainte de a părăsi această pozițiune de procedură atît de importantă, credem că e bine a arăta ce zice filosofia dreptuluĭ asupra sistemuluĭ zis inquizitorial în instrucțiune. D-l Grădișteanu a citat în senat cîteva fragmente din Faustin Hélie, din care s-ar părea că celebrul penalist francez ar fi încontra luĭ, de aceia credem că e foarte nemerit a cita pe însușĭ Faustin Hélie în privința chestiuniĭ pe care o discutăm.

«La forme inquisitoriale, zice dînsul, est éminemment propre «aux recherches, aux vérifications, à la constatation des faits.»

«Ainsi deux phases dans les procédures, ou plutôt deux pro-«cédures successives : la procédure préparatoire et la procédure dé-«finitive, l'instruction et le débat. Or, à chacune de ces procédu-«res doit correspondre la forme qui, par ses propriétés speciales, «s'y adapte plus efficacement : *à l'instruction la forme inquisito-«riale*, qui donne aux investigations de la justice une puissance «qu'elles n'avaient jamais eu, au débat la forme accusatoire qui etc.

«Cette double application de l'une et de l'autre de ces deux «méthodes à la matière à laquelle elle est le plus propre est donc «indiquée non seulement par la théorie du droit, mais par la lo-«gique des faits.»

In fine ca un rezumat F. Hélie zice :

«Notre Code a consacré ce système mixte. Il a su combiner «tous les éléments de la procédure criminelle en attribuant à cha-«cun d'eux la valeur qui lui est propre. Il a su concilier les deux «principes que quelques esprits réputent ennemis parce qu'ils veu-«lent les étendre au delà de leurs limites légitimes, au lieu de les «faire concourir dans un cercle différent vers un même but. Il a «soumis l'instruction préalable au principe de l'inquisition, et la «procédure du jugement au principe de l'accusation, de sorte «que ces deux formes viennent succesivement prêter leur force à

«la justice et l'éclairer, d'abord par les recherches, ensuite par la «discussion. C'est là le secret de la puissance de notre justice pé- «nale : la forme inquisitoriale lui fournit les moyens de saisir les «crimes, et la forme accusatoire de les juger.» [1]

Ştim bine că există o tendinţă foarte pronunţată în doctrină şi chiar în legislaţiune spre publicitatea instrucţiuniĭ, care provine din nenorocita tendinţă generală a protecţiuniĭ răŭ-făcătorilor ; dar în- contra acesteĭ tendinţe, noua şcoală penală, şcoala pozitivistă a ve- nit la timp spre a opune o puternică şi salutară rezistenţă. In par- tea a doua a acestuĭ studiŭ vom insista maĭ mult asupra acesteĭ nesocotite tendinţe, precum şi asupra sforţărilor ce se fac de şcoala pozitivistă penală spre a o combate. Chiar adepţiĭ vecheĭ şcoale pe- nale clasice, aŭ inceput să înţeleagă că aŭ mers prea departe cu protecţiunea hoţilor şi omorîtorilor şi aŭ început să predice se- veritatea [2]. Cu drept cuvînt, un deputat francez, vorbind despre proectul de modificarea proceduriĭ penale franceze, care a inspirat pe a noastră, zicea : «Après avoir lu attentivement le projet de loi et «y avoir sincèrement réflèchi, je me suis demandé s'il n'était pas «dirigé plutôt contre le juge d'instruction que contre les prevénus» [3].

Prin urmare reformeĭ proceduriĭ penale franceze, care a inspirat reformele ce se propun la noĭ, opunem pe acele care se susţin de adepţiĭ şcoaleĭ pozitiviste penale, care mănţine secretul instrucţiuniĭ [4]. Cînd chiar maeştriĭ autorizaţĭ aĭ şcoaleĭ penale cla- sice, protectoare a delinquenţilor, ca F. Hélie şi Nypels, sînt pentru instrucţiunea secretă, credem că ar fi bine şi prudent să nu experimentăm noĭ întîiŭ nişte ideĭ atît de periculoase, ci să lăsăm ca timpul şi experienţa să se pronunţe asupra eficacităţiĭ lor în ţările unde s-aŭ întrodus aceste reforme saŭ sînt pe cale de a se întrodoce.

«III. Libertatea lăsată de drept verĭcăruĭ prevenit de delict »saŭ crimă afară de flagrant delict. Arestul preventiv numaĭ cu a-

---

1. F. Hélie, Traité de l'instruction criminelle. 2ème ed. Paris 1866 T. IV N-le 1558 şi 1560.

2. L. Proal, Le crime et la peine. Paris 1892 p. 422.

3. Guillot, op. cit. p, 4. discursul D-luĭ Bernard şedinţa 23 Maiŭ 1882.

4. Garofalo şi Carelli, Riforma della procedura penale. Torino 1889 p. CCXL şi urm.; apoĭ pag. 96—98.

«nume forme, pentru un termen mărginit și cu dreptul de apel, «atît în materie corecțională, cît și în materie criminală.»

Acest principiŭ e răŭ formulat, însă ideia este în sine bună: el a fost inspirat de legea franceză din 1865, și nu putem decît să felicităm pe comisiunea Senatuluĭ că l-a adaus și l-a dezvoltat în art. 115—117. Foarte bine a făcut legiuitorul francez din 1865 că a lăsat facultatea judecătoruluĭ de instrucțiune ca să acorde libertatea provizorie chiar inculpaților de crimă când probabilitățile încontra lor nu sînt marĭ, și că l-a obligat să dea libertate preveniților cînd faptul ce li-se impută e de mică gravitate. Credem chiar că legiuitorul ar face bine să declare obligatoriŭ în art. 116 punerea în libertate cînd faptul nu e pedepsit cu o închisoare maĭ mare de doĭ anĭ, în loc de 6 lunĭ cum se prevede în proectul comisiuniĭ Senatuluĭ. Acest termen de 2 anĭ, care se află și la Franceјĭ și în anteproectul Grădișteanu, ni-se pare maĭ rațional, căcĭ o faptă a căriĭ pedeapsă maximă e de 2 anĭ, nu prezentă destulă gravitate pentru a admite o preventiune maĭ lungă de 5 zile.

Nu putem de asemenea să admitem restricțiunea din art. 116 ult. alin. al proectuluĭ comisiuniĭ care zice că «această dispozițiu-«ne [1] nu se aplică nicĭ celor care aŭ fost condamnațĭ pentru crime, «nicĭ celor care aŭ fost condamnațĭ la maĭ mult de un an de în-«chisoare.» In adevăr, nu este un motiv că dacă o persoană a fost condamnată la o pedeapsă mare pentru o infracțiune gravă ce a comis altă dată, să fie silită să suporte o lungă închisoare preventivă pentru o infracțiune orĭcît de mică. Ultimul alin. al art. 116 e în realitate o violațiune a reguleĭ non bis in idem, căcĭ face pe o persoană să sufere de consecința uneĭ infracțiunĭ pentru care ș-a luat pedeapsa, înainte chiar de a se fi constatat că a comis o nouă infracțiune.

In fine e rea distincțiunea între delictele flagrante și neflagrante. Distincțiunea ce se face în această privință e cu totul nerațională, căcĭ nu vedem pentru ce judecătorul de instrucțiune ar avea voe să țină mult timp în închisoare preventivă pe un individ surprins în flagrant delict; cînd e vorba de o infracțiune de puțină gravitate.

---

1 Liberarea provizorie obligatorie pentru judecătorul de instrucțiune în ca de infracțiune de puțină gravitate.

Dincontra credem că tocmaĭ atuncĭ cînd infracţiunea este flagrantă, instrucţiunea se poate şi trebue să se facă maĭ repede, prin urmare nu e necesitate ca să se ţină mult timp delinquentul în închisoare preventivă, afară de cazul cînd ar fi vorba de o infracţiune gravă. De sigur că D-l Grădişteanu a fost condus de ideia că liberarea provizorie provine din cauza incertitudiniĭ asupra culpabilităţiĭ preveniluluĭ, incertitudine care nu maĭ există în caz de flagrant delict; însă aceasta e o idee greşită, fiind-că liberarea provizorie are cu totul alte motive.

Ca măsură garantatoare pentru prevenit, foarte dreaptă şi raţională, semnalăm art. 111 alin. 2 şi 3 din proectul comisiuniĭ.

«In termen de treĭ zile după intrarea în arest a preveniluluĭ, «judecătorul de instrucţiune va fi dator să menţină saŭ să revoace «arestul. Spre a putea menţinea mandatul de arestare, judecătorul «de instrucţiune va fi dator, sub pedeapsă de a se considera deţi«nerea ca ilegală, în termen de 48 de oare de la expirarea celor «treĭ zile, să refere tribunaluluĭ, care va decide în camera de con«siliŭ, după ce va asculta raportul judecătoruluĭ, al procuroruluĭ «şi pe prevenit saŭ apărătorul săŭ, dacă trebue să se menţină a«cest mandat.»

In rezumat dar ideia de a lua măsurĭ încontra uneĭ detenţiunĭ lungĭ saŭ arbitrarie a unuĭ judecător de instrucţiune negligent saŭ de rea credinţă, este o foarte bună măsură.

«IV. Interdicţiunea de a comunica, punerea la secret, menţinută «numaĭ pe un termen foarte limitat, şi care să nu se poată pre«lungi în anume cazurĭ, decît pentru al doilea termen, asemenea «hotărît prin lege, şi iarăşĭ cu apel.»

Art. 112, care realizează acest principiŭ, dă voe judecătoruluĭ de instrucţiune să pună la secret pe arestat pe termen de 10 zile prin ordonanţă motivată; acest termen poate fi prelungit încă pentru 10 zile de către tribunal în camera de consiliŭ după cererea judecătoruluĭ de instrucţiune. Arestatul are drept de apel încontra ordonanţeĭ judecătoruluĭ de instrucţiune care pronunţă secretul la Tribunal, iar încontra sentinţeĭ Tribunaluluĭ care prelungeşte secretul, la camera de acuzaţiune a Curţiĭ de apel.

Acest principiŭ, care provine tot din proectul de revizuire a proceduriĭ penale franceze, probează că înşişĭ susţinătoriĭ publicităţiĭ instrucţiuniĭ recunosc că adese-orĭ secretul e necesar în in-

strucțiune. După cum observă D-niĭ Garofalo și Carelli, vorbind de proectul francez, cu dreptul de punere la secret se va ajunge pe cale indirectă, «poate cu maĭ multă daună pentru inculpațĭ, de «sigur însă cu maĭ puțină sinceritate în instrucțiune, ca să se a-«tingă în parte scopul instrucțiuniĭ secrete. Și există deja un exem-«plu despre aceasta în sistemul englez, în care acuzatorul nu pro-«cede nepreparat la examinarea inculpatuluĭ (cross examination), «ci prepară elementele de acuzațiune prin agențĭ secrețĭ ; fără să «maĭ vorbim de abilitatea și de viclenia întrebărilor, care aŭ fă-«cut atît de celebri pe avocațiĭ englejĭ. Aceasta e de-altmintrelea «inevitabil, dacă voim să se descopere infracțiunile și răŭ-făcătoriĭ «să nu rămînă nepedepsițĭ.» [1].

Aceiașĭ autorĭ observă cu drept cuvînt ca «justiția franceză «care cu prezentul codice de instrucțiune criminală a putut într-un «timp atît de scurt să ducă la capăt procesele Pranzini și Prado, «va trebui de sigur să se prepare a lăsa nepedepsite infracțiunĭ «înspăimîntătoare.» [2].

Cînd vom cugeta că poliția secretă e departe de a fi ajuns în țara noastră la dezvoltarea în care se găsește în Franța și în alte țărĭ occidentale, și chiar în Franța mare parte a instrucți-unilor rămîne nedescoperită [1], de sigur că vom ajunge la convic-țiunea că sistemul sincer al instrucțiuniĭ secrete de astăzĭ e maĭ bun decît sistemul denaturat de instrucțiune secretă care ni-se propune prin proectul comisiuniĭ Senatuluĭ.

Sîntem dar de părere ca art. 112, și orĭcare altă dispozițiune care ar limita secretul instrucțiuniĭ la un timp oarecare, fără să țină seamă că sînt cazurĭ în care secretul trebue să dureze maĭ multe lunĭ, nu trebue admise în Codicele de procedură penală.

---

1. Garofalo și Carelli, Riforma della proc. penale. Torino 1889 p. CLI.

2. Eod. loco.

1. Intre 1875—1881 s-aŭ judecat în mediŭ în Franța 34,501 indivizĭ pentru furt, iar autoriĭ a 38,682 de furturĭ aŭ rămas necunoscuțĭ ; tot în acel timp s-aŭ judecat 197 indivizĭ în mediŭ pentru asasinat, însă autoriĭ a 72 de asasinate aŭ remas necunoscuțĭ, iar 70 de acuzațĭ aŭ fost achitațĭ pentru lipsă de probe îndestulătoare. Pentru incendiŭ 472 persoane aŭ fost judecate, iar 2210 aŭ scăpat de urmărire saŭ de pedeapsă (Louis Proal, Le crime et la peine. Paris 1892, p. 115 și 116).

«V. Dreptul pentru prevenit de a sta faţă, asistat de un a-
«părător saŭ prin procurator, la toate descinderile locale, exper-
«tizele, perchiziţiunile domiciliare, cari, afară de flagrant delict, să
«nu se poată face decît de judecătorul de instrucţiune saŭ prin
«ordinul săŭ şi în limetele de dînsul prescrise.»

Art. 84 şi 85 din proectul comisiuniĭ, care conţin acest principiŭ, nu credem că trebuesc admise, fiind că ele dezvoltă principiul al doilea, al căruĭ efect, după cum am spus, este de a slăbi instrusţiunea preparatorie. Pe lîngă acest inconvenient grav, maĭ există şi alte motive puternice care ne fac să ne pronunţăm încontra lor.

Art. 84 face distincţiunea următoare: dacă prevenitul e arestăt, perchiziţiunea la domiciliul saŭ trebue să se facă în prezenţa luĭ saŭ a apărătorilor luĭ, afară dacă el nu poate saŭ nu voeşte să asiste, în care caz se vor lua doĭ marturĭ, de preferinţă dintre consilieriĭ comunalĭ aĭ loculuĭ unde se fac cercetările. Dacă prevenitul nu e arestat, judecătorul nu e obligat să-l încunoştiinţeze cînd face cercetările, însă trebue să fie însoţit de marturĭ în cazul cînd prevenitul nu e acasă. Art. 85 dispune că la perchiziţiunile din alte locurĭ prevenitul arestat saŭ liber nu va asista, afară dacă judecătorul va ordona aceasta în interesul instrucţiuniĭ; încît despre persoana la domiciliul căria se face perchiziţiunea, ea are drept să asiste, iar în caz de absenţa sa, judecătorul poate procede la perchiziţiune în prezenţa a doĭ marturĭ.

Aceste dispoziţiunĭ credem că nu trebue să fie admise în lege pentru maĭ multe motive.

Maĭ întîiŭ ne întrebăm care este utilitatea prezenţeĭ prevenituluĭ cînd se face perchiziţiune în casa sa? Aŭ se teme legea că judecătorul de instrucţiune şi cu grefierul vor deturna ceva din averea prevenituluĭ? D-l Grădişteanu a susţinut într-un mod deplorabil acest principiŭ în şedinţa Senatuluĭ din 18 Ian. 1889. «Agenţĭ puţinĭ scrupuloşĭ, zicea dînsul, agenţĭ care, cînd s ar
«descoperi, ar merita să fie înfieraţĭ pentru vecie, îşĭ permit infamiĭ
«cînd este vorba de a dovedi cu orĭce preţ culpabiliĭ pe aceia pe care
«uniĭ saŭ alţiĭ ţin numaĭ decît să-ĭ dea de gît, să-ĭ trimită la în-
«chisoare. Aceştĭ servitorĭ pe atît de zeloşĭ pe cît şi de puţin scru-
«puloşĭ, în asemenea împrejurărĭ, cu ocaziunea perchiziţiuniĭ do-

«miciliare, lasă în domiciliul aceluĭ nenorocit, care nu este de față, «cîte un obiect care poate servi ca indice de culpabilitate încon- «tra luĭ. Asemenea infamiĭ nu se vor maĭ putea comite, cînd vom «zice în lege că la perchizițiunile domiciliare va fi în drept să fie «față prevenitul, asistat de un apărător ; patru ochĭ pot maĭ bine «să vegheze ca nicĭ o infamie să nu se poată face, ca justiția jus- tiție să fie» [1].

Dacă acesta e motivul care a făcut să se adopte modificările din art. 84 și 85, trebue să mărturisim că foarte răŭ a făcut comisiunea că a modificat aceste două articole, căcĭ este imposibil să admitem că un magistrat ar fi capabil de o atare infamie.

Astfel de motive culpabile se văd numaĭ în romane și în piese de teatru. Dacă vre-un agent polițienesc ar fi în stare să conceapă astfel de infamie pentru a primi vre-o recompensă, ne place să credem că el ar fi o excepțiune, care nu ne-ar autoriza să umilim și să împiedecăm pe judecătorul de instrucțiune în folositorul săŭ oficiŭ [2]. Căcĭ e incontestabil că prezența obligatorie a prevenituluĭ la perchizițiunile domiciliare, nu numaĭ că nu are nicĭ o utilitate, dar chiar adese-orĭ poate fi vătămătoare. In adevăr, prevenitul poate să facă semne saŭ să arunce o hîrtiuță familieĭ sale prin care să-ĭ spună să ascundă lucrul saŭ lucrurile care l-ar putea compromite. La ce trebue să se gîndească judecătorul de instrucțiune maĭ întîiŭ, la supravegherea prevenituluĭ, orĭ la căutarea probelor de convingere ?

Pe lîngă aceasta, ce însemnează marturiĭ în actele pe care le dresează un magistrat ? Aŭ judecătorul de instrucțiune este un notar pentru ca să-l supunem la controlul obligator al marturilor? Pe cînd un testament de milioane se poate face în legea noastră în prezența unuĭ judecător însoțit de grefier, și fără nicĭ un martur, o perchizițiune domiciliară, în care nu poate fi alt interes decît

---

1. Grădișteanu, O reformă urgentă etc. p. 14.

2. Aceste dispozițiunĭ luate încontra judecătorilor de instrucțiune provin din proectul de modificare a Codiceluĭ de Instr. crimin. francez la a căruĭ redacțiune nu s-a consultat absolut nicĭ un judecător de instrucțiune. „Dacă metoada con- „tradictorie — zice cu mult spirit un distins magistrat, pe care reforma o preconizează cu drept cuvînt in favoarea înculpaților, ar fi fost aplicată în privința judecătorilor, ia ar fi împrăștiat prejudițiile, iluziunile unor spirite și ar fi arătat lucrurile sub adevăratul lor aspect (Guillot op. cit. p. 7).

aĭ descopeririĭ adevăruluĭ şi în care mituirea nu are nicĭ un sens nu se va putea face decît în prezenţa a doĭ marturĭ consilierĭ comunalĭ? Judecătorul de instrucţiune trebue adese-orĭ să proceadă repede; cum se împacă însă această repeziciune cu art. 84 şi 85 care silesc pe judecătorul de instrucţie să aştepte cu mînile încrucişate pînă cînd se vor requiziţiona doĭ marturĭ saŭ pînă cînd se vor găsi doi consilierĭ comunalĭ? Nu e oare situaţiune înjositoare pentru acest magistrat ca să stea la poartă, orĭ să aştepte într-o cameră, pînă cînd se vor găsi ceĭ doĭ consilierĭ comunalĭ? De sigur aceştia nu se vor grăbi să vie din cauză că nimenĭ nu voeşte să fie chemat la Curte saŭ la Tribunal pentru afacerile altuia. Putem să asigurăm pe comisiunea Senatuluĭ că marturĭ de bună voe nu vor veni maĭ niciodată ci va trebui să-ĭ ia de requiziţiune, iar consilieriĭ comunalĭ vor ajunge a sta numaĭ pe drumurĭ la Tribunal şi la Curte, aşa că nimenĭ nu va maĭ voi să fie consilier comunal spre a scăpa de a fi martur la toate cercetările din comună.

Prin urmare umilinţă şi împiedecare pentru judecătorul de instrucţiune în oficiul săŭ, şi o adevărată năpaste pe capul consilierilor comunalĭ, iată rezultatele puţin plăcute la care conduce modificările din art. 84 şi 85.

«VI. Corespondenţa deschisă saŭ aflată încă la poştă şi «actele particulare să nu poată fi rîdicate şi cercetate decît de «judecătorul de instrucţie, care va opri la dosar numaĭ pe cele «utile în cauză, restituind pe celelalte proprietaruluĭ saŭ destinato«ruluĭ lor.»

Această dispoziţiune avînd de scop să înlesnească mersul instrucţiuniĭ, este, fără îndoială, o bună dispoziţiune, de aceia credem că bine a făcut comisiunea că a admis-o, în art. 86, după anteproectul Grădişteanu.

«VII. Desfiinţarea mandatuluĭ de depunere, abrogat prin con«stituţiunea art. 13 alin. 3».

In principiu această modificare este bună, însă cînd se suprimă un lucru, trebue ca în acelaşĭ timp să se ia măsurĭ pentru a-l înlocui. De sigur că mandatul de arestare poate înlocui mandatul de depunere, însă mandatul de depunere are şi el o utilitate care ar putea motiva menţinerea luĭ, anume că el este un

mandat de expedient, care se dă cînd judecătorul nu are timp să dea un mandat de arestare ceia a făcut ca el să fie conservat în proectul de Proc. pen.[1]. Prin urmare dacă se suprimă mandatul de depunere, trebue să se permită judecătoruluĭ de instrucţiune să poată da mandat de arestare şi fără concluziunile procuroruluĭ, cînd urgenţa va cere, obligîndu-l însă ca imediat ce-ĭ va fi cu putinţă să ceară concluziunĭ.

Ce e drept că proectul comisiuniĭ nu cere concluziunile procuroruluĭ la mandatul de arestare, cum face art. 96 alin. ultim din procedura penală în vigoare, însă aceasta provine probabil din cauză că comisiunea Senatuluĭ s-a gîndit că ministerul public trebuind să asiste la toate actele instrucţiuniĭ, după noul proect, el îşĭ va da de sigur concluziunile cînd va fi vorba de arestul prevenituluĭ. Concluziunile procuroruluĭ, după proectul de procedură penală franceză. nu se cer la mandatul de arestare[2].

«VIII. Putinţa pentru partea vătămată printr-o crimă de a «se adresa direct la justiţie, adecă la judecătorul de instrucţie, «fără ca dreptul său să depindă de bunul plac al procuroruluĭ, «după cum îĭ permite legea a se adresa deadreptul la tribunal «în materie corecţională.»

Atît principiul cît şi articolul de lege în care e înscris acest principiŭ sînt confuz exprimate.

In adevăr, dacă D-l Grădişteanu şi comisiunea Senatuluĭ voesc să admită citaţiunea directă în materie de crimă, cum există în materie de contravenţiune (art. 143) şi în materie de delict (art. 178), trebue să zică aceasta formal, căcĭ din art. 58 al proectuluĭ comisiuniĭ nu reese cîtuşĭ de puţin acest drept pentru partea vătămată. Art. 58 se mărgineşte numaĭ să spună că judecătorul de instrucţiune poate proceda la instruirea uneĭ crime saŭ unuĭ delict după cererea părţiĭ vătămate, chiar dacă ministerul public nu intentă acţiunea publică; acest lucru însă există şi în procedura penală actuală (art. 60).

E greŭ a înţelege ce a voit să exprime D-l Grădişteanu prin punctul al VIII-lea. — Dacă d-sa are intenţiunea să asimileze procedura în materie de crimă cu acea în materie de delict şi contra-

---

1. Art. 108—110 din proect; Guillot op. cit. p. 179

2. Art. 111—119 din proect.—Vezĭ Guillot op. cit. p. 178.

venţiune în cea ce priveşte învestirea justiţieĭ prin citaţiunea directă a părţiĭ, trebuia să permită părţiĭ vătămate prin crime să se adreseze direct autorităţilor de judecată, iar nu la judecătorul de instrucţiune. Dacă dincontra a voit să permită părţiĭ să se adreseze judecătoruluĭ de instrucţiune, în caz cînd procurorul nu intentă acţiunea publică, după cum se exprimă D-l Grădişteanu şi după cum glăsueşte art. 58 din proect, aceasta este inutil, de oarece, după cum am spus, şi astăzĭ partea vătămată printr-o crimă are drept conform art. 60 să se adreseze la judecătorul de instrucţiune.

Plîngerea directă a celor vătămaţĭ printr-o crimă cătră autorităţile de judecată, e în sine un principiŭ bun, ca orĭşice altă asimilare ce s-ar face între crime şi delicte în privinţa proceduriĭ. De oare-ce, ştiinţific vorbind nu e nicĭ o deosebire între aceste două genurĭ de infracţiunĭ pe care legile maĭ nouă le confundă, este raţional ca să nu maĭ existe diferenţe în privinţa proceduriĭ şi magistraţilor care aŭ să le judece. «Aceia care visează pentru «ministerul public un monopol absolut, zice D-l Guillot, denatu-«rează caracterul misiuniĭ sale . . . El a fost instituit pentru a «exercita acţiunea publică în mod obicĭnuit, iar nu pentru a pa-«raliza exerciţiul eĭ. Dreptul săŭ consistă în a lua iniţiativa urmă-«ririlor, însă nu merge pînă a priva pe partea vătămată al căriĭ «mandatar el este în realitate, de mijloacele de a-şĭ căpăta dreptate».[1]

Deja în legislaţiunea noastră avem un caz de plîngere directă la juraţĭ în art. 134 din legea electorală care zice: «La caz cînd «ministerul public nu ar lua iniţiativa, zece alegătorĭ aŭ dreptul a «intenta şi susţinea acţiunea publică pentru pedepsirea delictelor co-«mise în timpul alegerilor.»

Un alt pas în aceiaşĭ direcţiune este făcut de însuşĭ iniţiatorul reformeĭ proceduriĭ penale, D-l P. Grădişteanu, în principiul următor:

«IX. Deferirea la Curţile cu juraţĭ, prin plîngere directă din «partea celor vătămaţĭ, a tuturor infracţiunilor relative la liberta-«tea întrunirilor, garanţie cu care legiuitorul a îngrădit libertatea «alegerilor.»

---

1. Guillot, Des principes du nouveau code d'instruction criminelle. Paris 1884. p. 80.

Această modificare a fost înscrisă de D-l Grădișteanu și admisă de comisiunea Senatuluĭ în art. 61 alin 3. «Pentru violațiu-«nile comise de particularĭ saŭ de orĭce funcționar public contra «libertățiĭ întrunirilor spre a le împiedeca direct saŭ indirect, zece «cetățenĭ, înscrișĭ în orĭce colegiŭ electoral, vor putea intenta ac-«țiunea civilă ca și cea publică, în caz de refuz al procurorului «dinaintea curțiĭ cu jurațĭ, prin plîngere directă către președinte.»

Principiul din acest articol e bun, însă articolul e incomplect și poate da naștere la maĭ multe dificultățĭ în practică, dificultățĭ care s-aŭ ivit și cu aplicarea art. 134 din legea electorală. Cum noĭ nu avem a propune un contra-proect, ci numaĭ să ne dăm părerea în privința proectuluĭ comisiuniĭ Senatuluĭ, ne mulțămim să observăm că ar trebui să prevadă cine va susținea acțiunea publică și ce se întîmplă cînd toțĭ ceĭ zece cetățenĭ saŭ parte din eĭ se dezistă de la acțiunea ce aŭ intentat. In fine articolul trebue să prevadă cine se va pronunța asupra daunelor cînd inculpatul va fi achitat.

«X. Suprimarea rezumatuluĭ de către președințiĭ Curților cu jurațĭ».

Aceasta este de asemenea o bună modificare.

Afară de aceste modificărĭ maĭ importante, proectul de procedură penală maĭ conține cîteva articole nouă saŭ maĭ bine zis două materiĭ nouă. Art. 5 și 6 vorbesc de infracțiunile comise în țară streină, iar în art. 601—610 se introduce reabilitarea condamnaților. Trebue dar să examinăm și aceste două materiĭ din proectul de procedură penală.

I. Infracțiunile comise în țară streină.

Proectul comisiuniĭ Senatuluĭ, conducîndu-se după ante-proectul Grădișteanu, conține maĭ multe dispozițiunĭ bune.

Maĭ întîiŭ foarte bine face comisiunea că introduce această materie în procedura penală, fiind că acolo îĭ este locul, deși multe codice nouă tratează această materie în Codicele penal ca și legea noastră actuală. De asemenĭ găsim că e bine că se propune a se pedepsi nu numaĭ crimele ci și delictele comise de Romîn în țară streină, și că se prevede expres că dacă inculpatul a fost deja judecat în țară streină, nu va maĭ fi judecat în Romînia.

Insă cu toate aceste îmbunătăţirĭ netăgăduite, proectul comisiuniĭ lasă încă mult de dorit în privinţa aceste materiĭ şi nu ţine seamă de progresele ştiinţeĭ şi de dispoziţiunile înţelepte ale celor maĭ nouă codice penale europene. Ne mulţămim a semnala în scurt lacunele saŭ imperfecţiunile materieĭ.

1. Trebue să se adaogă în lege la art. 5 alin. 3 şi 4 că persoana condamnată definitiv în streinătate trebue să-şĭ fi şi suferit pedeapsa pentru a nu maĭ fi urmărit în Romînia. Altmintrelea un Romîn care ar comite o crimă în streinătate şi ar fugi după ce a fost judecat definitiv, ar scăpa de orĭce pedeapsă, de oarece în dreptul internaţional nu se admite extradarea naţionalilor.

2. Trebue să se pedepsească nu numaĭ crimele şi delictele dar chiar unele contravenţiunĭ comise în ţară streină, după cum face legea franceză din 27 Iunie 1866 şi § 6 din codic. penal german.

3. Distincţiunea ce se face între crime şi delicte comise încontra statuluĭ romîn şi încontra particularilor, în acest sens că primele pot fi judecate şi în contumacie, pe cînd cele din urmă nu pot fi judecate decît după întoarcerea în ţară a inculpatuluĭ, n-are nicĭ o raţiune serioasă, de aceia trebue să se suprime art. 5 alin. final din proectul comisiuniĭ.

4. In fine e de regretat că proectul nu pedepseşte decît *crimele* comise de un strein în streinătate încontra statuluĭ romîn, şi nu pedepseşte nicĭ delictele comise de un strein în contra statuluĭ romîn în ţară streină, nicĭ crimele saŭ delictele comise de un strein în ţară streină încontra unuĭ Romîn.

Ce e drept că în anul 1850, cînd Franţa a încercat să introducă o dispoziţiune în lege ca să pedepsească pe streinul care a comis în streinătate o crimă încontra unuĭ Francez, dacă acel strein va veni în Franţa, guvernul a fost silit să nu supună legea în discuţiunea Senatuluĭ, deşi ia fusese deja votată de Cameră, din cauza reclamaţiunilor puterilor streine, care pretindeaŭ că o asemenea lege implică lipsa de încredere în justiţia altor ţărĭ şi impietare în suveranitatea lor.

Insă cea ce nu s-a permis Franţeĭ în 1850, şi cea ce ia n-a

cutezat să întroducă nicĭ chiar în legea din 27 Iunie 1866, este astăzĭ un principiŭ admis în ştiinţă, care tinde a se întroduce în toate legislaţiunile europene. Codicele penale maĭ nouă aŭ mers chiar maĭ departe decît legiuitorul francez din 1850; astfeliŭ codicele penal ungurese din 28 Maiŭ 1878 art. 9, Codicele penal olandez din 3 Martie 1881 art. 4 şi Codicele penal italian din 30 Iunie 1890 art 6 pedepsesc chiar *delictul* comis de un strein încontra unuĭ alt *strein*. Cînd dar celelalte legislaţiunĭ aŭ mers atît de departe, nu ne este permis nouă, care venim în urma lor, să nu întroducem o bună dispoziţiune în legea noastră.

II. Reabilitarea condemnaţilor.

Doctrina semnalase de mult lipsa acesteĭ materiĭ în legislaţiunea noastră penală; autoriĭ proectuluĭ aŭ crezut de cuviinţă să împlinească această lacună în art. 601—610, inspirate de art. 635 şi urm. din Codicele de instrucţiune criminală francez.

Inainte de a examina articolele din proect, trebue să ne întrebăm dacă este bine să se întroducă reabilitarea, care a existat la noĭ în Codicele penal Ştirbeĭ din anul 1850 (art. 291—300).

Dacă ar fi vorba să se revizuiască întreaga noastră legislaţiune penală, noĭ am fi încontra reabilităriĭ, fiind-că această instituţiune nu poate profita poporuluĭ, ci numaĭ avuţilor şi oamenilor cu influenţă.

In adevăr, e puţin probabil ca un ţăran, un lucrător, şi în genere un om sărac, care a suferit condamnaţiune grea, să cheltuiască cîteva sute de leĭ spre a scăpa de consecinţele condamnaţiuniĭ sale. Căcĭ, în definitiv, ce pierd oameniĭ din popor prin condamnaţiune, afară de pedeapsa propriŭ zisă? Evident că nimic alta decît dreptul de alegător, pentru care de sigur că eĭ nu vor face şi nicĭ nu vor putea face sacrificiĭ pentru ca să-l recapete prin reabilitare.

Incît pentru dreptul de a fi ales saŭ de a ocupa funcţiunĭ publice, e foarte puţină probabilitate că un om din popor, care a fost înfierat de justiţie, va maĭ aspira să devină deputat, senator, prefect, casier, profesor saŭ avocat orĭ sindic în vre-o bursă. Calea onorurilor e închisă chiar părţiĭ onorabile a poporuluĭ de jos, din cauza lipseĭ sale de instrucţiune, şi nu credem că închisoarea,

fie ia chiar poleită cu reabilitare, ar fi în stare să suplinească această lipsă de instrucțiune și să deschidă oamenilor obscurĭ această cale.

Reabilitarea va profita de sigur, însă nu poporuluĭ, ci la niște funcționarĭ abuzivĭ, pe care societatea i-a dat afară din sînul săŭ, fiind-că s-aŭ arătat nevrednicĭ de încrederea ce li se acordase. Cortegiul acestor indivizĭ se va prezenta, imediat ce se va întroduce reabilitarea în legislațiunea noastră, la bara justițieĭ, cu aer de pocăință, cerînd ca să fie reîntrodușĭ în rîndul cetățenilor. Cine știe dacă eĭ nu vor avea curajul, ca să nu zic nerușinarea, să aspire ca să conducă din noŭ destinele țăriĭ, și cine știe iarășĭ dacă eĭ nu vor reuși în scopul lor, grație lipseĭ de orĭce scrupul.

In rezumat sîntem încontra reabilităriĭ penale pentru două motive: 1) fiind-că reabilitarea este o instituțiune în favoarea răŭ-făcătorilor, și știința pozitivistă penală este încontra instituțiunilor antisociale și al 2) pentru că reabilitarea este o instituțiune care nu profită poporul ci numaĭ delinquenților avuțĭ saŭ influențĭ. Reabilitarea ișĭ avea locul pe timpul vechiĭ monarhiĭ franceze, acum însă ia ș-a făcut veacul ; nu maĭ trebue să trăiască în mijlocul democrațieĭ moderne.

Din nenorocire însă, în starea de astăzĭ a legislațiuniĭ noastre reabilitarea se impune.

In adevăr, legiuitorul nostru adoptînd în 1865 Codicele penal francez, n-a admis proprietatea degradațiuniĭ civice ca la Franceji, ci a dispus că degradațiunea civică, rezultînd din unele pedepse criminale (la Franceji din toate), va dura atît cît și pedeapsa principală din care ia decurge. Aceasta probabil a făcut pe legiuitor să nu întroducă reabilitarea, crezind-o inutilă, de oare-ce el credea că incapacitățile, rezultînd din unele condamnațiunĭ criminale, încetează imediat după expirarea osîndeĭ. Legiuitorul însă era în eroare, căcĭ dacă degradațiunea civică încetează odată cu pedeapsa principală, rămîne însă pentru condamnat o serie de incapacitățĭ derivînd din legĭ speciale. Astfeliŭ condamnatul la o pedeapsă criminală, și uneorĭ chiar la o pedeapsă corecțională, este incapabil de a fi avocat, judecător, sindic la o bursă. consilier județean saŭ comunal, alegător, ales etc.

Prin urmare o bună legislațiune are două căĭ de urmat. 1) Să nu admită reabilitațiunea, însă în acest caz trebue ca legea

saŭ judecătoriĭ să precizeze durata incapacităţilor derivînd din fiecare pedeapsă, putîndu-le, bine înţeles, pronunţa pe viaţă. Acest sistem, după noĭ, e cel maĭ bun. 2) Incapacitatea derivînd din crime şi din unele delicte anume determinate de lege să fie perpetue, în acest caz trebue a se admite reabilitarea.

Iată de ce am zis că la noĭ reabilitarea se impune.

Trecînd acum la modul cum proectul reglementează reabilitarea, nu putem să nu recunoaştem că comisiunea Senatuluĭ a admis în privinţa reabilităriĭ sistemul cel maĭ bun: reabilitarea de justiţie. Acest sistem e maĭ bun decît sistemul belgian, în care reabilitarea se acordă de puterea executivă. In adevăr, nimic nu e maĭ raţional decît ca aceiaşĭ autoritate care a produs efectele pedepseĭ, tot ia să le facă să înceteze. Nihil tam naturale est, quam ea genere quidque dissolvere, quo colligatum est (leg. 34 Dig. Lib. L. Titl. XVII). Afară de aceasta se ştie că puterea executivă, adecă ministrul de justiţie, care face recomandările, e maĭ susceptibil de influenţare şi de favorurĭ decît magistraţiĭ, care nu sînt deprinşĭ cu concesiunĭ şi hatîrurile dictate de politică.

Vom nota însă în treacăt două rectificărĭ de întrodus în proectul comisiuniĭ Senatuluĭ.

In art. 601 se spune că condamnatul nu poate face cerere de reabilitare decît după 5 anĭ de la *graţiare* în materie de crime, 3 anĭ în materie de delict. De sigur că aicĭ e o scăpare din vedere, pentru că nu este nicĭ un motiv ca legea să prevadă numaĭ graţiarea, şi să omită cazul normal de împlinire a condamnaţiuniĭ.

De asemenĭ răŭ face proectul că nu dă recurs încontra *hotărîrilor* (o expresiune inexactă, de oare-ce e vorba de deciziunile curţilor) date asupra cereriĭ de reabilitare (art. 610). Comisiunea a fost probabil victima uneĭ erorĭ, ia s-a gîndit că reabilitarea nefiind o chestiune de drept, ci o simplă chestiune de apreciare, care nu trebue motivată (art. 606 ult. alin.), ia scapă de sub censura Curţiĭ de casaţiune. Aceasta este însă o idee greşită, fiindcă recursul, şi prin urmare casarea poate fi necesară, cînd deciziunea nu s-a pronunţat cu formalităţile saŭ de către judecătorii prescrişĭ de lege.

Prin urmare art. 610 din proectul comisiuniĭ trebue suprimat.

Acestea sînt observările generale și de principiĭ pe care ni-le-a inspirat proectul comisiuniĭ Senatuluĭ, pe lîngă aceasta se maĭ pot face o mulțime de observațiunĭ speciale. Fără să întrăm în amănunte, cea ce ne ar conduce prea departe, ne vom mulțăm a arăta în treacăt cîteva articole răŭ redactate saŭ expresiunĭ vițioase, care ar trebui să disparä din codice, dacă este vorba să se facă o revizuire serioasă. Nu putem semnala toate articolele care aŭ necesitate de a fi redactate din noŭ, voim numaĭ să arătăm că este încă mult de făcut în această privință. Noĭ am constatat că revizuirea comisiuniĭ Senatuluĭ, care e atît de amănunțită și conștiincioasă la începutul lucrăriĭ, e din ce în ce maĭ neglijată către fine, ca și cum comisiunea ar fi fost ostenită la finele lucrăriĭ sale.

Iată modificările de articole pe care le semnalez în treacăt.

In *Art. 1 și 2* trebue a se înlocui formula *infracțiune a legiĭ penale* prin acea de infracțiune de oarece infracțiunea în limba juridică penală este o călcare, o violațiune a legiĭ penale, decĭ nu maĭ e necesitate a se zice : a legiĭ penale.

In *art. 36* e rușine a se maĭ lăsa locuțiunea franceză : *va pune mîna pe ele* (saisir), în loc de : *le va lua* saŭ *le va confisca.*

In *art. 40* să se zică *infracțiune* flagrantă în loc de *delict* flagrant.

In *art. 185* să se citeze și art. 153 și 154 pe lîngă cele deja citate.

Art. 187 să se complecteze în modul următor : Dacă faptul nu constitue o infracțiune, saŭ dacă nu se constată că prevenitul l-a comis, orĭ dacă acțiunea publică e prescrisă etc.

In *art. 332, 333 și 341* trebue să se înlocuiască cuvîntul *delicte* prin *crime.*

In *art. 357* cuvîntul *articol* e o greșală, după cum observă însușĭ B. Boerescu în notă.

Art. 364 trebue pus în concordanță cu art. 63 C. pen. punînd 15 anĭ în loc de 16 anĭ.

In *art. 361 și 362* trebue să se prevadă și circumstanțele rezultînd din dezbaterĭ.

Asupra *art. 383* există o gravă contraversă, care trebue rezolvată, prin urmare trebue să se adaogă cuvintele : «*chiar sub o nouă calificațiune,*» saŭ dincontra să se adaogă : *sub aceiașĭ calificațiune.*

Art. 391 alin. 2 trebue suprimat ca inutil și chiar neexact.

Art. 409 trebue modificat, căcĭ e nerațional ca recursul minister. public, cînd se bazează pe aceia că nu s-aŭ îndeplinit formele prescrise de lege saŭ Curtea nu a fost constituită bine, să rămînă un simplu recurs platonic.

Eroarea din *art. 600* trebue înlăturată. Etc. etc.

De sigur că maĭ sînt multe alte articole din procedura penală care trebuesc îndreptate saŭ modificate, maĭ ales cele relative la Curtea cu juraṭĭ; însă o enumerare saŭ o expunere sentențioasă nu are nicĭ o utilitate, iar a le motiva pe fiecare ar fi să lungim peste măsură aceste observațiunĭ.

Terminînd aceste observațiunĭ credem că ne împlinim o datorie, spunînd celor în drept că o revizuire a proceduriĭ penale, nu numaĭ că nu este urgentă, dar chiar prematură. Opiniunea publică saŭ necesitățile practice nu cer această revizuire, în schimb însă exista un motiv puternic de a nu ne grăbi.

In adevăr, pe cînd multe state europene aŭ revizuit codicele lor penale așa încît există modele bune de urmat, dincontra procedura penală este încă în elaborațiune în principalele țărĭ ale Europeĭ, și nu există nicĭ un codice de procedura penală noŭ care să fi fost recomandat de doctrină și consacrat de practică. Codicele penal olandez din 1881 și codicele penal italian din 1890, toată lumea recunoaşte, că sînt aproape ultima expresiune a științeĭ penale actuale ; dincontra pe terenul proceduriĭ penale, nu s-a făcut încă nicĭ o revizuire saŭ reformă care să merite a fi luată de model.

Dacă însă noĭ avem pretențiunea, ca să nu zic prezumțiunea, de a da modele altor națiunĭ, să fim precursoriĭ lor pe terenul proceduriĭ penale, trebue să se ia alte măsurĭ pentru a face revizuirea. Toată lumea recunoaște că comisiunile parlamentare compuse maĭ totdeauna din oamenĭ politicĭ, adesea foarte ocupațĭ cu alte afacerĭ, nu sînt în stare să elaboreze o lege maĭ lungă saŭ un codice după toate datele științeĭ și după necesitățile practiceĭ. In consecință pretutindenea se instituesc comisiunĭ mixte saŭ chiar pur extraparlamentare, în care se numesc persoane speciale și la curent cu știința și cu practica.

Pentru aceia noĭ credem că ar fi bine, dacă este a se face

revizuirea, să se instituiască o comisiune mixtă, căria să i-se dea timpul necesar spre a supune fiecare articol al procedureĭ penale și fiecare materie la un examen serios și amănunțit. Numaĭ astfeliŭ revizuirea proceduriĭ penale va aduce bune rezultate în practică și va evita necesitatea uneĭ nouă revizuirĭ în scurt timp, lucru care adeseorĭ se întîmplă la noĭ cu legile.

Și atuncĭ cînd comisiunea va lucra pe îndelete, vor fi multe lucrurĭ importante de discutat, multe reforme bune de întrodus.

Vom cita un exemplu între o sumă altele.

Există o instituțiune stranie, rămășiță a altor timpurĭ, care a străbătut pînă în zilele noastre, grație prejudițiilor școaleĭ liberale. Această instituțiune, care nesocotește principiul de progres al diviziuniĭ ocupațiuniĭ, care admite că se pot face medicĭ ex sutoribus, este instituțiunea juraților. Amestecat printre instituțiunile moderne, juriul ne face efectul unuĭ boer ruginit din veacurile trecute, care în costumul săŭ turcesc ar voi să ia parte la o recepțiune oficială. Și comparația nu e exagerată, căcĭ juriul și-a păstrat ișlicul, adecă formalizmul din alte timpurĭ, pînă în zilele noastre.

Relativ la juriŭ, spiritele cugetătoare și emancipate din alte țărĭ aŭ ajuns la concluziunea că această instituțiune trebue desființată, ca ne maĭ corespunzînd necesităților timpuluĭ nostru. In țara noastră, unde puține persoane se țin la curentul mișcăriĭ științifice din streinătate, nimenea, absolut nimenea după cît știm, nu a rîdicat chestiunea aboliţiuniĭ juriuluĭ. Fără ca să tratăm această chestiune în mod special, credem că e bine ca atuncĭ cînd e vorba de modificarea proceduriĭ penale, să dăm seamă de mișcarea ce există în Europa în privința aboliţiuniĭ juriuluĭ.

Maĭ întîiŭ școala pozitivistă penală e pentru abolire.

D-l Lombroso, ilustrul cap al acesteĭ școale pozitiviste, observă că «multe popoare nu s-aŭ liberat încă de atavisticul drept de gra-«ție, *și de acea instituțiune atît de contrarie scopuluĭ siguranțeĭ so-«ciale, atît de coruptibilă și nesigură și cu totul atavistică, de in-«stituțiunea juriuluĭ.»* [1].

D-l Garofalo, eminentul discipol și emul al D-luĭ Lombroso se exprimă în acelașĭ mod despre jurațĭ : «Insă orĭcît de puțin «apțĭ ar fi juriștiĭ ca să judece afacerile penale, tot sînt maĭ pre-

1. Ces. Lombroso, L'uomo delinquente. IV-a ediz. Torino 1889 p. 94.

«ferabilĭ totdeauna decît jurațiĭ aleșĭ de oarba întîmplare; *nenorocită*
«*reîntoarcere la timpurile de bărbărie, vîndută timpurilor noastre ca*
«*o instituțiune inseparabilă a libertățiĭ politice a uneĭ țărĭ.* Un atare
«prejudițiŭ a făcut să se adopte juriul de maĭ toate statele care aŭ
«o constituțiune liberală. Numaĭ Ungaria l-a respins cu rezoluțiune
«(în 1883), iar Ispania, după puținĭ anĭ de experiență deplorabilă,
«s-a grăbit a-l părăsi. In Olanda el n-a fost întrodus niciodată.»[1]

In fine, D-l F. Manduca, procuror general la Curtea de apel din Neapole, care nu este un aboliționist, ci un reformist, ne spune lucrurĭ foarte interesante relativ la mișcarea aboliționistă în Europa. După ce observă că a trecut, ca toate instituțiunile din perioada sentimentală, în perioada de reflexiune, dînsul adăogă:

«Reîntorcîndu-ne la instituțiunea juriuluĭ, nu putem să tăgăduim că periodul de reflexiune prezintă un număr de aboliționiștĭ destul de serios.

«Nu numaĭ adepțiĭ școaleĭ nouă pozitive penale propagă abolițiunea sa, dar chiar oarecare doct. prozelit al școaleĭ clasice penale. Și nu numaĭ în Italia lumea începe să se îndoiască la efectele utile relativ la justiție ale acesteĭ instituțiunĭ, *dar chiar în bătrîna Englitera sînt persoane care cred că jurațiĭ sînt o instituțiune care nu respunde la trebuințele drepte ale justițieĭ.*

«Juriul englez a avut admiratoriĭ săĭ în treĭ marĭ ilustrațiunĭ din secolul trecut, Filangieri în Italia, Montesquieu în Franța, Moser în Germania.

«A avut apărătoriĭ săĭ iluștri: Brougham, De Lolme, de Foublanc, Hallam și alțiĭ. Astăzĭ juriul are aboliționiștiĭ săĭ, care arată că juriul englez nu e acel de altă-dată.

«Chiar în Englitera juriul prezentă punctele sale negre.

«Vedețĭ puterea socială a transformizmuluĭ, a aberanteĭ evoluțiunĭ!

«Pe cînd jurațiĭ sînt discutațĭ în Rusia și în Cortesiĭ ispaniolĭ pentru a fi întrodușĭ, să discută abolițiunea lor în țară de *self government.* Pe cînd juriul e un deziderat în oarecare state nouă, e discutat, *el e admis ca prejudițiabil siguranțeĭ sociale de membriĭ*

1. R. Garofalo, Criminologia. 2-da ediz. Torino 1891 p. 424; comp. Garofalo e Carelli, Riforma della procedura penale. Torino 1889 pag. XV.

«*celuĭ al XVII-leu congres juridic german din Wiesbaden.* **Jude-** «**cata juraților nu maĭ merită încrederea**, fu formula «votată de aceĭ congresiștĭ.

«Pe cînd ilustrațiunile liberalizmuluĭ zic că juriul este o in- «stituțiune răspunzînd la cerințele justițieĭ, Arago, distinsă indivi- «dualitate politică și științifică, zice că după studiile sale unul din «opt condamnațĭ de jurațĭ cu majoritate trebue să se presupună «condamnat în mod greșit.» [1]

Ne mulțămim cu aceste citațiunĭ, căcĭ credem că ele sînt de ajuns spre a proba că această chestiune, abolițiunea juriuluĭ, cel puțin în materie de drept comun, merită să fie discutată cînd este vorba de a se revizui într-un mod serios procedura penală actuală.

Dar dacă o reformă atît de radicală nu s-ar putea introduce în țara noastră, nefiind spiritele preparate pentru ia și fiindcă n-avem încă modele de copiat după obiceiŭ, credem că cel puțin s-ar putea reforma instituțiunea juraților ceva maĭ serios decît o face comisiunea Senatuluĭ cînd se mulțămește a suprima rezumatul de concluziunĭ al președinteluĭ. Maĭ toată lumea recunoaște că jurațiĭ trebuesc cel puțin reformațĭ radicalmente. Unul din ceĭ maĭ iluștri penaliștĭ italianĭ, D-l Pessina, zicea că dacă această instituțiune ar trebui să rămînă așa precum este organizată în Italia și Franța, ar fi maĭ bine ca să fie suprimată, și aceasta e părerea celor maĭ mulțĭ dintre apărătoriĭ juriuluĭ, cum sînt D-niĭ Carara, Mancini și alțiĭ.

Dacă este vorba să se facă o adevărată reformă în această instituțiune arhaică, trebue să se țină seamă de studiile ce s-aŭ făcut în această privință de persoane competente. Ne mulțămim a trimite la modificările propuse de eminentul magistrat pe care l-am citat maĭ sus, D-l Filippo Manduca, și care este, după cum am spus, un antiaboliționist reformist în chestiunea juriuluĭ. [2] Astfeliŭ cum se propune a se face revizuirea Codiceluĭ de procedură penală reforma este incomplectă, căcĭ neglige aproape cu desăvîrșire tocmaĭ partea care are maĭ multă trebuință de revizuire, după părerea tuturor oamenilor competențĭ. In adevăr, orĭcît de admirătoare

1. Fil. Manduca, Studii teorico-pratici sulla procedura penale, Napoli 1888 pag. 89 și 90.

2. Fil. Manduca op. cit. p. 83—150. Confr. de acelașĭ autor: La procedura penale e la sua evoluzione scientifica. Napoli 1888 p. 131—172.

a instituțiuniĭ juriuluĭ ar fi comisiunea Senatuluĭ, sperăm că ne va concede că cel puțin formalizmul exagerat de la jurațĭ trebue să dispară, căcĭ nu are nicĭ o rațiune sănătoasă. Ce a făcut însă comisiunea în această privință? Nimic! absolut nimic! Articole nerationale ca 344, 360, 361, 365 alin. 2, 366 alin. 2 și 3 etc. aŭ rămas neschimbate și comisiunea s a mulțămit a modifica un singur articol într-o materie în care trebuia saŭ suprimare totală saŭ revizuire radicală.

Terminînd observațiunile noastre, lungĭ, o recunoaștem, căcĭ lungă era materia de studiat, vom zice în formă de concluziune: *saŭ să nu se facă o revizuire saŭ să se facă una bună.*

Dr. N. LEON

CONTRIBUȚIUNĬ

ASUPRA

Fluturilor crepuscularĭ din Romînia

Fluturiĭ crepuscularĭ aŭ antenele fusiforme saŭ prizmatice, aripile în genere înguste.

Vom descrie genurile și speciile găsite de noĭ în împrejurimile Iașuluĭ : pădurile de la Poenĭ, viile din Socola, pădurea de lîngă Schitul luĭ Tărîță, păduricea de lîngă Pester și dealurile de la Copoŭ, și în imprejurimile Botoșanilor : pădurile mînăstiriĭ Agafton și mînăstiriĭ Doamneĭ. Vom folosi și fluturiĭ adunațĭ de Keminger în grădina domeniuluĭ Comăneștĭ ; și vom căuta pe lîngă numirile latineștĭ să le creem și cîte un nume romînesc, servindu-ne de numirile populare ale plantelor pe care trăesc eĭ saŭ omizile lor.

1. Sphingidae, Latr. — Sphinxi.

Aŭ corpul foarte voluminos, antenele prizmatice cu 2—3 fețe, dedesubt crenelate, maĭ cu seamă la bărbațĭ; aripile lungĭ, înguste, robuste dîndu-le un aspect particular, care le face să se deosebească de celelalte familiĭ. Sînt în genere fluturĭ marĭ, cu zborul puternic și repede, planează ca colibriĭ deasupra florilor, în care întroduc

trompa lor lungă fără ca să se așeze pe floare. La crepusculul serilor calde de vară se văd zburînd cu repezeciune prin aer, apoĭ oprindu-se deodată deasupra uneĭ florĭ și menținîndu-se în loc printr-un fel de mișcărĭ tremurătoare ale aripilor. Coloarea fundamentală e închisă și împestrițată cu colorĭ viĭ.

Sphinxiĭ sînt răspîndițĭ în țările calde și stîmpărate.

Omizile sînt groase, cilindrice, cu pielea netedă și lucie, adesea pătată cu colorĭ viĭ. Pe ultimul inelul corpuluĭ lor aŭ un corp recurbat înapoĭ ca un fel de coadă. Aceste omizĭ aŭ o atitudine singulară în timp de răpaos; se fixează bine cu picioarele lor membranoase de o ramură și rîdică în sus partea anterioară a corpuluĭ lor, inclinînd puțin corpul înainte, așa fel că amintesc sphinxiĭ din Egipet. Ele se conservă oare întregĭ în această atitudine singulară, care a făcut să li-se dea numele de monștri fabuloșĭ. Cînd omizile sphinxilor aŭ să se metamorfozeze în crizalide, se vîră în pămînt, îșĭ sapă o locuință și o tapisează cu un fel de mătase produsă de ele; această pătură de mătase orĭcît de subțire este ia, e impermeabilă de apă.

Sphinx Tiliae, Och. — *Sphinx de teiŭ*

Smerinthus Tiliae, Linn., Fab.; Papilio Ulmi, Schr.

5, 4 — 7 *

Aripile anterioare sînt pe marginea externă lobate, coloarea variază de la galben albiŭ la roșiŭ castaniŭ. Pe unghiul anterior se află cîte o pată albie cu două unghiurĭ în afară, iar la mijloc se află două pete marĭ colțuroase verzĭ închis saŭ castaniĭ roșiĭ, care uneorĭ sînt

* Cifrele indică mărimea socotită în centimetri, fluturele fiind cu aripile întinse.

unite. Aripile posterioare sînt gălbiĭ, cu o bandă puțin maĭ închisă paralelă cu marginea externă, care înspre unghiul posterior devine verzie închisă.

Fața inferioară a aripilor anterioare e ceva maĭ deschisă decît cea superioară și nepătată. Fața inferioară a aripilor posterioare e verzie, traversată prin mijloc de o bandă albicioasă și cu marginia externă maĭ deschisă, gălbie maslinie saŭ verde castanie. Antenele pe fața superioară sînt galbene albiĭ; pe fața inferioară sînt castaniĭ deschise. Corpul și toracele e galben, abdomenul pare că e de pluș gălbiŭ.

Omizile se găsesc în Iulie și August.

Sphinx ocellata. Ochs. — Sphinx cu ochĭ de păun

Smerinthus ocellata, Linn. Fab — Sphinx Salicis, Hubn.

7 — 7,6

Aripile anterioare sînt cenușiĭ bătînd puțin în roș, uneorĭ în violet, alteorĭ în castaniŭ, pătate cu castaniŭ închis saŭ deschis.

Aripile posterioare sînt roz aprins, înspre margine castaniĭ deschis, și la mijloc cu o pată albastră rotundă în formă de ochĭ de păun cu negru primprejur și la mijloc. Pe fața inferioară aripile anterioare sînt roz aprins de la bază pînă trece de mijloc, restul ca și fața aripilor posterioare cenușiŭ castaniŭ, cu pete și liniĭ micĭ deschise. Antenele sînt albe gălbie, capul cenușiŭ castaniŭ, toracele cenușiŭ, cu o bandă lungă și lată la mijloc castaniŭ închis. Abdomenul e cenușiŭ bătînd puțin în castaniŭ.

Omida e groasă și lungă de 2 $^1/_2$, verde, gălbie trăește vara întreagă pe plopĭ și merĭ (Pyrus Malus și Popu-

lus pyramidalis, are un corn albastru, liniĭ laterale deacurmezişul albe gălbiĭ şi stigmate galbene.

Metamorfoza se face în pămînt fără să urzească ţesătură; crizalida este castanie bătînd puţin în roş sus neagră.

Sphinx Populi, Ochs. — Sphinx de plop.
Smerinthus Populi, Linn.

5,6 — 7

Aripile anterioare sînt dentate lobate, cenuşiĭ bătînd puţin în castaniŭ saŭ roş, alteorĭ sînt cenuşiĭ bătînd puţin în alb saŭ lilichiŭ, traversate de dungĭ şi liniĭ maĭ închise, avînd la mijloc cîte un punct albicios oblong.

Aripile posterioare sînt la bază feruginoase şi maĭ păroase ca restul aripilor.

Pe faţa de dedesubt aripile sînt maĭ deschis colorate decît pe deasupra şi cele posterioare aŭ o pată negrie spre mijloc.

Antenele sînt pe partea lor externă albe gălbiĭ, iar pe partea internă castaniĭ; capul, toracele şi abdomenul cenuşiŭ sînt colorate la fel cu aripile.

Omida e lungă de $2^{1}/_{2}$, verde albăstrie cu corn albastru, dungile laterale deacurmeziş albie umbrite cu galben; trăeşte pe plopĭ şi răchite, în Iulie şi Octomvrie.

Crizalida castanie bătînd puţin în roş, deasupra albastră negrie.

Sphinx Quercus, Ochs. — Sphinx de stejar.
Smerinthus Quercus, Fab., Esp.

7 — 8,4

Aripile anterioare dentate lobate, galbene cenuşiĭ saŭ uneorĭ de un galben ca rugina de fer, umbrite cu liniĭ dungĭ şi pete castaniĭ.

In apropiere de bază se află un punct și o pată semilunară, castanie închisă.

Aripile posterioare sînt spre bază ruginiĭ, înspre marginea externă galben cenușiŭ și înspre unghiul posterior alb gălbiŭ.

Antenele sînt gălbiĭ, cu dințĭ galbenĭ castaniĭ, capul, toracele și abdomenul sînt cenușiĭ gălbiĭ, la femee maĭ închis.

Omida se hrănește cu frunză de stejar, de la copacĭ tinerĭ, crizalida e castanie bătînd în roș.

Sphinx Oenotherae, Ochs, — *Sphinx de Luminiță.*

Pterogon Oenotherae, Fab, Esp., Hubn, — Sphinx Proserpina, Pall

3,4 — 4

Aripile sînt pe marginile externe colțurate, cele anterioare sînt pe fața lor superioară cenușiĭ gălbiĭ și mijlocul traversat de o bandă verde închisă. Această bandă e maĭ largă spre marginea anterioară și desinată în apropiere de ia cu un punct negru încunjurat cu o linie maĭ deschis colorată. Aripile posterioare sînt galbene pe fața lor superioară, cu o bandă lată neagră înspre unghiul anterior și maslinie spre cel posterior. Marginele aripilor posterioare sînt albe verziĭ.

Pe fața lor inferioară toate patru aripile sînt verzĭ masliniĭ, traversate de o bandă centrală albie, comună amînduror aripilor, întreagă pe cele anterioare, și maĭ puțin pronunțată pe cele posterioare.

Antenele sînt negriĭ, cu vîrfurile albe, capul și toracele verziŭ închis, abdomenul de culoare cenușie, amestecat cu verziŭ pe laturĭ are tufe de perĭ.

Omizile se găsesc în Iulie. Ele sînt cenușiŭ reticulat

cu negru dedesubt și pe laturi albe roz, stigmatele roș. O placă lucie în formă de ochĭ înlocuește cornul posterior.

Trăeste în Iulie și August.

Sphinx Stellatarum. Ochs.,—Sphinx cu coada de crap, S. de stelarie

Macroglossa Stellatarum, Linn. Fab.

4 — 4,4

Aripile anterioare acoperite de solzĭ deșĭ, colorațĭ cenușiĭ închis, bătînd uneorĭ în albastru, traversate de două liniĭ unduloase negre, atreia dinspre marginea externă ștearsă, și în mijloc un punct negru ; pe fața inferioară sînt ruginiĭ, aripile posterioare sînt portocaliĭ ruginite cu marginile castaniĭ ;

Capul și toracele cenușiŭ închis, abdomenul de aceiașĭ coloare și pe laturĭ cu pete gălbie alternînd cu tufe de păr negre și albe.

Omida e lunga de 2, castanie bătînd în roșiŭ saŭ verde gălbiŭ, dedesupt maĭ închisă cu puncte multe albe și pe laturĭ cu cîte o dungă, trăește pe Galium mollugo și verum. Crizalida e la început verde, apoĭ castanie.

Sph. Pinastri, Ochs., Linn., Fab. — Sphinx de brad alb.

7 — 8,4

Aripile anterioare pe fața lor superioară cenușiĭ prăfuite cu alb și feștelite cu pete negre castaniĭ și treĭ liniuțĭ scurte și negre, la mijloc.

Aripile posterioare sînt cenușiĭ castaniĭ, spre bază maĭ deschise. Franjurile aripilor cenușiĭ întrerupte de alb ; fața inferioară a aripilor este uniform cenușie, uneorĭ cu pată închisă la mijloc.

Antenele sînt deasupra albe, dedesupt cenușiĭ, capul și toracele cenușiĭ cu două bande negre castaniĭ. Abdomenul este pe linia mediană cenușiŭ, cu o linie neagră, de o parte și alta pentru fiecare inel este încunjurat pe partea superioară de cîte o linie neagră saŭ neagră castanie, umbrită înspre partea anterioară cu alb.

Omida e albie saŭ verde cenușie cu o dungă roșie pe spete, iar pe laturĭ cu pete lungărețe galbene; trăește în Iulie și August pe diferite speciĭ de brad (Pinus abies), apoĭ se îngroapă aproape de rădăcina arborilor pentru a se transforma în crizalidă.

Sphinx Ligustri Ochs, *Linn.*, *Fab.* — *Sphinx de mălinița*

Sphinx Spireae, Esp.

8 — 8,8

Aripile anterioare pe fața lor superioară sînt cenușiĭ bătînd în roș, cu vine negre, înspre marginea posterioară castaniŭ închis, marginea externă și unghiul anterior alb cenușiŭ, cu liniĭ negre printre nervaturĭ.

Aripile posterioare pe fața lor superioară roz aprins, traversate de două dungĭ paralele cu marginea externă și a treia în apropiere de bază. Franjurile sînt feruginoase. Pe fața inferioară toate patru aripile sînt cenușiĭ bătînd în roș, traversat de o bandă neagră comună care înspre partea eĭ externă are o dungă albicioasă.

Antenele sînt pe partea lor superioară albie, iar pe cea inferioară cenușiĭ castaniĭ. Capul e pe partea inferioară castaniŭ închis, pe partea superioară roș castaniŭ. Toracele e castaniŭ închis, pe mijloc maĭ deschis amestecat cu cenușiŭ. Abdomenul prezentă pe linia mijlocie o bandă castanie cenușie despărțită la mijloc de o linie

neagră, pe deasupra prezentă inele negre care alternează cu roz aprins.

Omida verde gălbie, pe laturĭ cu dungĭ curmeziş albe şi roşiĭ pe fiecare inel şi dedesuptul acestor puncte albe stigmatele galbene. Se găseşte în August şi Septemvrie pe lemnul cîneluĭ (Lygustrum vulgare) şi frasin. Se metamorfozează în pămînt şi stă uneorĭ 2 anĭ în stare de crizalidă.

Spihnx Convulvuli Ochs., Linn.,--Fab. Sphinx de volbură.

9,8—10,4

Aripile anterioare sînt pe faţa lor superioară cenuşie, cu pete şi liniĭ castaniĭ închise.

Aripile posterioare cenuşiĭ deschis, traversate de treĭ bande negre care se unesc înspre marginea posterioară. Marginile de la amîndouă părechile de aripĭ aŭ franjurĭ albe întrerupte de puncte de castaniŭ. Pe faţa lor inferioară sînt amîndouă aripile cenuşiĭ traversate de o dublă bandă castanie, maĭ bine pronunţate pe aripile posterioare decît pe cele anterioare.

Antenele cenuşiĭ castaniĭ, în vîrf albe cenuşiĭ. Capul şi toracele cenuşiĭ, cu desenurĭ negre, şi înspre partea posterioară cu două pete roşĭ carminĭ încunjurate de negru. Abdomenul la mijloc cenuşiŭ, cu inele negre care alternează cu roş aprins, cele roş aŭ înspre partea lor anterioară cîte o linie albă.

Zboară pe la sfîrşitul luĭ August şi în Septemvrie pe Flox şi Petunie.

Omida trăeşte de preferinţă în cîmpiĭ pe Convolvulus arvensis,

Sphinx. Euphorbiae, Ochs ,—Sphinx de laptele cîneluĭ.

Deilephila Euphorbiae, Lin

5,8 — 6,2

Aripile anterioare verzĭ maslinii cu benzĭ late longitudinale albĭ gălbiĭ care merg de a curmezișul de la bază spre vîrful aripilor.

Aripile posterioare sînt negriĭ cu benzĭ mijlociĭ roșiĭ marginile roș franjurile albe și pete albiĭ spre marginile posterioare.

Amîndouă părechile de aripĭ sînt pe fața lor înferioară roz bătînd puțin în roș iar cele anterioare maĭ aŭ și cîte o pată negrie.

Omida 3 — 4 lungimea este neagră cu pete, puncte și dungĭ galbene roșĭ și albe : trăește în Iulie August și Septemvrie pe Euphorbin Cypariasis.

Sphinx galiĭ, Ochs., — Sphinx de sînziene.

6,8 — 7,2.

Aripile anterioare sînt verzĭ masliniŭ închise cu o bandă lată albă gălbie, care se întinde de la bază spre vîrful aripilor.

Aripile posterioare sînt negre, traversate prin mijloc de o bandă roș gălbie. Marginea posterioară roș bătînd în cenușiŭ cu franjurile albiĭ.

Fața înferioară la amîndouă aripile este cenușie gălbie, cu pete închise.

Antenele sînt la fel cu aripile anterioare și în vîrf albiĭ ; capul și spetele verde masliniŭ închis, de amîndouă părțile cu cîte o fășie albă, abdomenul la fel cu spetele, cu pete albiĭ și negre.

Omida este verde gălbiĭ cu un corn roș, și cu o

grămadă de pete rotunde şi puncte galbene maĭ tîrziŭ se face verde albăstriĭ, dedesupt roş, cu vîrful negru cu o dungă galbînă pe spete, trăeşte în Iulie pînă la sfîrşitul luĭ Septemvrie pe Galium Verum, Gal. Mollugo şi Rubia Tinctorum.

Sph. Hippophae Esp., Hubn.—Sphinx de cătină albă.

Aripile anterioare pe faţa lor superioară sînt cenuşiĭ bătînd puţin în albastru, marginea anterioară cafenie închisă; aripile posterioare sînt roz pe deasupra cu două benzĭ negre, din care cea anterioară maĭ largă, cea posterioară e albăstrie cu franjurĭ albe. Toate patru aripile dedesubt la bază, sînt cenuşiĭ, cu mijlocul roş spre vîrf cenuşiĭ bătînd în albastru.

Sphinx. Lineata, Ochs. — Sphinx Lineat.

Sphinx Livornica, Hubn., Esp. Papilio Koechlini Schrank. Deilephila Lineata Fab.

Aripile anterioare sînt pe faţa lor superioară maslinie traversate de la bază înspre unghiul anterior de o bandă gălbie, cu şapte nervutase albe, marginea externă cenuşie.

Aripile posterioare sînt roze înspre bază negre şi înspre marginea externă cu o dungă neagră şi cu o pată albă înspre marginea posterioară. Marginea externă e roşie cenuşie şi franjurile sînt albe.

Pe faţa lor inferioară toate patru aripile sînt cenuşiŭ castaniŭ, cu o bandă deschisă la mijloc, antenele castaniĭ închis, la vîrf albe; corpul castaniŭ închis, epaletele pe marginĭ cu alb.

Omida trăeşte pe Vetis Vinifera şi Galium Verum.

Sphinx Elpenor, Ochs., — Sphinx de vie
Deilephila Elpenor Linn., Fab.

4,4 — 5,6.

Aripile antérioare pe faţa lor superioară sînt verzĭ maslinii, traversate de benzĭ roşĭ purpurii. In mijloc se află cîte un punct mic alb, la bază aŭ cîte o pată neagră, şi marginea posterioară e formată de perĭ albĭ.

Aripile posterioare de la bază cam spre mijloc sînt negre, restul sînt roz aprins cu marginĭ de tot înguste albe.

Faţa inferioară a aripilor e de un verde gălbiŭ, cu marginile externe roz aprins, iar cele anterioare înspre marginea posterioară bat puţin în negru.

Antenele sînt în sus albiĭ la bază roze şi în jos, castaniŭ închis.

Corpul galbăn verziŭ de a lungu cu dungĭ roz. Zboară în Iunie şi Septemvrie, în grădinĭ pe Iris şi Petunia.

Omida se găseşte de la sfîrşitul luĭ Iulie până în Septemvrie, trăeşte pe Galium Palustre, pe marginile rîurilor şi bălţilor în locurile umede, şi mlăştinoase.

Sphinx Porcellus, Ochs., — Sphinx mic de vie.

Deilephila Porcellus, Linn. Fab.

4 — 4,4.

Aripile anterioare, galbene cafeniĭ traversate prin mijloc de o dungă maĭ închisă, marginea anterioară colorată în roz.

Aripile posterioare la mijloc galbene masliniĭ, pe marginea anterioară puţin negriĭ, marginea externă sînt roz închis, franjurile albe rozatre.

Antenele sînt albe pe partea superioară, cafeniĭ des-

chis pe partea înferioară. Capul galben masliniŭ, spetele şi abdomenul rozatru.

Omida e lungă de 2, se găseşte de la sfîrşitul luĭ Iulie pînă la Septemvrie trăeşte pe Galium Palustre, pe marginea rîurilor şi bălţilor, în locurile umede, mlăştinoase.

Sphinx. Atropos Ochs., — *Sphinx cap de mort.*

Acherontia Atropos, Linn., Fab.

9 — 11

Cel maĭ mare dintre fluturĭ crepusculari din Europa.

Aripile anterioare sînt pe faţa lor superioară castaniĭ bătînd in negru, saŭ negre curat prăfuit cu alb pătate şi striate cu castaniŭ şi ruginiŭ, cu un punct albicios în mijloc.

Aripile posterioare galbene închise traversate de două dungĭ negre sinuose din care cea dinspre marginea externă e maĭ largă. Pe faţa înferioară toate patru aripile sînt galbene, cu două bande comune, din care cea dinspre bază e neagră şi maĭ îngustă cea dinspre marginea externă castanie şi maĭ lată. Pe mijlocul feţeĭ înferioare a aripiĭ posterioare se maĭ află un punct negru. Antenele sînt relativ scurte, groase, pe faţa lor superioară negre, dedesupt cenuşiŭ şi înspre vîrf albicioase.

Corpul şi toracele sînt negre castaniĭ, prăfuite cu un albastru albicios în mijloc cu o pată mare gălbie ce reprezentă un cap de mort de unde i vine şi numele fluturele cap de mort.

Abdomenul lat şi gros gălbiŭ închis cu şase inele negre şi pe partea mijlocie o bandă longitudinală cenuşie bătînd în albastru.

Omida se găseşte în timpul nopţiĭ cu lanterna. Ia

trăește de preferință pe frunzele de cartofe, Solonum Tuberosum. Se găsește în Iulie și Octomvrie.

Trupul castaniŭ bătînd în roș.

2. Sesieidae, Lat.

Se caracterizează prin aripile înguste și sticloase care le dă aparența de Hymenoptere. — Antenele sînt groase adesea crenelate, maĭ cu seamă la bărbațĭ. Eĭ zboară în timpul zileĭ cu un mers drept și răpede, așezîndu-se pe trunchiul arborilor, unde femeile depun ouăle lor.

Omizile aŭ perĭ subțirĭ albiĭ gălbiĭ, aŭ 16 picioare, și capul gros colorat închis trăesc în interiorul trunchiuluĭ arborilor. Metamorfoza are loc în interiorul ramurilor unde îșĭ construesc un cocon cu fărămițile de lemn adunate prin ajutorul perilor de pe corp. — Crizalidele aŭ pe marginea fiecăruĭ inel un rînd de micĭ spinĭ recurbațĭ, prin ajutorul cărora ele se sue dealungul galerieĭ lor pentru a se apropia de orificiŭ în momentul cînd fluturile are să iasă din ele. Căcĭ aceasta n-ar fi putut parcurge acest trajeŭ fără să-șĭ rupă corpul și aripile sale de asperitatea lemnuluĭ.

Sesia. Bembeciformis, Ochs.,—Sesia Bembeciformă

Sph. Bembeciformis.

Aripile sînt transparente, cele anterioare mai inguste cu marginea anterioară și franjurile gălbiŭ ruginiŭ ; și fața inferioară la fel.

Aripile posterioare aŭ marginĭ anterioare nervaturile și franjurile galbene ruginiĭ. Capul castaniŭ, gulerul galben, lîngă ochĭ se află cîte o pată albă, Palpiĭ sînt galbenĭ deschișĭ antenele cafeniĭ închis.

Sesia Nomadaeformis Ochs.—Sezia Nomadiformă.

1,8 — 2.

Sphinx Conopiformis, Esp., — Sphinx Syrphiformis, Hubn.

Aripile superioare sînt transparente, nervaturile marginele si banda tránsversă semi-lunară negru violet foarte puţin prăfuite cu roş ruginiŭ.

Aripile posterioare transparente cu marginea superioară albastru închis. Franjurile tuturor aripilor sînt feruginiĭ. Antenele sînt albăstriĭ închis. Toracele are pe amîndouă laturile, două pete galbene lungăreţe.

Abdomenul este negru albăstriŭ cu un luciŭ metalic, cu marginile inelului al treilea al cincilea şi al şeptelea galben, tufa de păr anală este la amîndouă genurile albăstriŭ închis.

Omida albă cenuşie, pe linia dorsală maĭ închisă. Capul castaniŭ bătînd în roş trăeşte în trunchiurile uscate de stejar.

(Va urma)

A. D. XENOPOL

STAREA POLITICĂ

a

Romînilor din Principate în timpul Fanarioţilor.

Stăpînirea turcească asupra ţărilor romîne trecuse prin treĭ stadiĭ, de la întîia eĭ manifestare pînă la aşăzarea eĭ desăvîrşită.

La început, primită după lupte violente, ia fusese înfruntată une-orĭ cu sabia în mînă şi cu speranţă din partea Romînilor, de a redobîndi libertatea pierdută. Această ţinută energică a poporuluĭ, se întîlneşte cît timp dînsul fusese cotropit numaĭ de din afară, cît timp încă miezul săŭ nu fusese atins. Lupta împotriva apăsăriĭ păgîne deveni însă mult maĭ greŭ de sprijinit, de îndată ce stăpînirea Turcilor asupra ţărilor romîne luă o formă internă, de îndată ce elementul grecesc ce o reprezenta, întărindu-se necontenit în ele, începu a tinde să supună luĭ şi celor care iĭ trimiteaŭ toate puterile viĭ ale naţiuniĭ romîne.

Stadiul întîiŭ, acel presurat de lupte şi răzvrătirĭ contra impilăriĭ Turcilor, se încheie cu Mihaiŭ Viteazul, care rîdică ultimul braţ de eroŭ contra copleşiriĭ păgîne.

De la Mihaiŭ Viteazul înainte, Greciĭ, care şi pînă la el prinsese adîncĭ rădăcinĭ în ţările romîne, încep a rosti tot maĭ cu putere tendinţele lor de dominare. In prima perioadă a întăririĭ elementuluĭ grecesc, Romîniĭ cred că vor putea scutura această nouă şi maĭ îngreuetoare manifestare a stăpîniriĭ turceştĭ, şi întreprind contra elementuluĭ cotropitor un şir de revoluţiunĭ, care se întîl-

nesc, după domnia luĭ Mihaiŭ Viteazul, în Muntenia și în Moldova atît înainte cît și după Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu. Neamul Grecilor însă eșia totdeauna biruitor, fiind că pe de o parte poziția luĭ la Constantinopoli se întăria pe fie ce zi, pe de alta fiind că rădăcinile sale se înfibgeaŭ tot maĭ adînc în mănosul pămînt al țărilor romîne.

Cu începutul veaculuĭ al XVIII-lea lupta cea serioasă și energică între Grecĭ și Romînĭ aŭ ajuns la capătul eĭ, și anume cu răpunerea totală a elementuluĭ de baștină. Deși Greciĭ nu devin maĭ iubițĭ fiind că eraŭ maĭ puternicĭ, orĭce mișcare însămnătoare încontra lor încetează, și unda fanariotă acopere și înghite aproape cu totul viața romînească. Stăpînirea Grecilor este primită de țările romîne ca ceva fatal și neapărat; protestările contra încuibăriĭ lor în inima poporuluĭ romîn iaŭ tot maĭ mult un caracter teoretic, și rar numaĭ se maĭ înregistrează cîte o asămăluire de răscoală, cu sfîrșiturĭ maĭ mult glumețe de cît serioase. Incepe epoca fanariotă.

Observăm chiar de la pragul acesteĭ cercetărĭ că, dacă epoca fanariotă înseamnă cea maĭ adîncă cădere a țărilor romîne sub stăpînirea turcească, ia înseamnă totodată și perioada cea maĭ degradată a stăriĭ politice a țărilor romîne.

La început, după trădarea luĭ Cantemir, se părea că Turciĭ vor schimba sistemul lor de a vinde pe banĭ tronurile romîneștĭ, că trecuse pentru totdeauna timpiĭ în care toțĭ veneticiĭ lumeĭ puteaŭ să se atină la domniile romîne, acele timpurĭ cînd ele se ofereaŭ spre plata rochiilor sultanelor din harem, putînd umbla după ele toate neamurile, ca după lucrul nimăruĭ: Nemțĭ, Polonĭ, Italienĭ, Jidanĭ și Țiganĭ. Incurînd însă Turciĭ revin la sistemul exploatăriĭ băneștĭ a scaunelor romîne ca la ceva de care era peste fire a se despărți. La început însă numărul oamenilor, în care Poarta socotea că poate să se încreadă, fiind mic, ia introduce o noire foarte folositoare pentru punga dregătorilor turcĭ, fără a jertfi in-

---

1. Lupta directă purtată în contra Otomanilor a fost expusă de mine în vol. II și III ale Istorieĭ Romînilor în Dacia traiană; acea indirectă, în protiva Grecilor, reprezentanților Porțiĭ în vol. IV. Articolul reprodus aice este un capitol din vol. V, Epoca fanariotă, care va apărea în curînd.

teresul politic al împărăției: anume schimbarea și permutarea domnilor din un scaun în altul, punîndu-ĭ să plătească această schimbare ca și o reînoire a domnieĭ [2]. Moldova, care era maĭ mare și maĭ bogată la început decît Muntenia, ajungînd prin cumplitele vremĭ prin care trecuse în o stare mult maĭ ră decît sora eĭ, domnul din Muntenia era nevoit să dea necontenit spre a nu fi transferat în țara vecină, iar acel din Moldova da necontenit spre a pune mîna pe maĭ bogatul scaun al țăriĭ Munteneștĭ. [3] Turciĭ însă văzînd că la început concurența era răstrînsă numaĭ între familiile greceștĭ ale dragomanilor lor, Mavrocordat și Ghica, maĭ mănțin la concurență și pe familia romînă a Racoviteștilor, cu toate că Mihaiŭ Racoviță dăduse bănuelĭ de plecare către Rusia, și cu toate că nicĭ unul din membriĭ eĭ nu fusese dragoman al Porțiĭ. Maĭ tîrziŭ cînd se spori concurența între înșîșĭ familiile greceștĭ, acele romîneștĭ fură cu totul înlăturate.

Nu se poate tăgădui Turcilor o pricepere foarte mare în știința de a stoarce banĭ, șĭ dacă ar fi arătat eĭ aceiașĭ destoinicie în mănuirea politiceĭ lor, de sigur că nu ar fi ajuns acolo unde îĭ vedem astăzĭ.

Pînă la 1752 domniile fiind încredințate numaĭ luĭ Neculaĭ Mavrocordat și Racoviță, apoĭ luĭ Constantin Mavrocordat și Grigore Ghica, pe lîngă care Racoviță tot se mănține, înțelegem cum, concurența șchiopătînd, trebuia pusă permutarea în lucrare. De aceia și constatăm schimbărĭ, care ar fi hazliĭ, dacă nu ar fi avut urmărĭ atît de triste pentru țările în care se făceaŭ, aducînd

---

2. Un raport al luĭ *Devilleneuve* amb. franc. la Poartă din 20 Aprilie 1735 spune cu prilejul schimbuluĭ de tron dintre Grigore Ghica și Constantin Mavrocordat, din acel an: „Les ordres pour faire cet échange, *qui jettera ces princes dans d'aussi grandes dépenses que s'ils succédaient à d'autres*, ont été signifiés le 16 de ce mois.“ Doc. col. *Hurm.*, suplement I, p. 486.

3. *Neculcea* în Letopîsețe, II, p. 419: „țara Muntenească fiind maĭ bogată decît Moldova.“ Vezĭ și cronicul luĭ *C. Dapontes* în *Erbiceanu*, Cronicariĭ grecĭ care aŭ scris despre Romînĭ, Bucureștĭ, 1890, p. 9, unde Duca Vodă spune luĭ Ghica: „Socoteștĭ pe Valahia maĭ jos de cît Moldova? Maĭ ales este maĭ bună, fiind că produce maĭ mulțĭ banĭ și are maĭ multe veniturĭ.“ Tot așa spune și *Enache Cogălniceanu*, Letopisețe, III, p. 200: „țara Romînească cu veniturĭ maĭ marĭ.“

pe Grigorie Ghica de două orĭ în scaunul Munteniei şi de 3 orĭ în acel al Moldoveĭ, iar pe Constantin Mavrocordat de 4 orĭ în tronul Moldoveĭ şi de 5 orĭ în acel al Munteniei, ba chiar de 6 orĭ, dacă socotim şi luna de domnie după moartea tatăluĭ săŭ.

De la 1752 înainte însă murind Grigorie Ghica şi lăsînd copiĭ, de asemenea murind şi Mihaiŭ Racoviţă iarăşĭ cu progenitură, însfîrşit maĭ adăogîndu-se noĭ competitorĭ cu familia Calimah a căreia întemeetor ocupase marea dragomănie, concurenţa începe a se lărgi, şi urmele acesteĭ maĭ serioase aterdisirĭ la mezatul ţărilor romîne se vădeşte în sumele maĭ marĭ ce eşiaŭ pentru dobîndirea lor. Concurenţa însă mănţinîndu-se în cercul oamenilor pe care Poarta îĭ credea sincerĭ şi devotaţĭ intereselor eĭ, ia nu putea avea nicĭ o teamă, încît astfeliŭ împăca interesul politic al împărăţieĭ cu acel la care ţineaŭ nu maĭ puţin dregătoriĭ eĭ, umplerea cu banĭ a caselor lor.

După războiul din 1769—1774, purtat cu împărăţia rusască, Fanarioţiĭ încep din toate părţile a se ivi pentru postul de dragoman, şi în consequenţă pentru acel de domnĭ în ţările romîne. Intîlnim pe Ipsilanti, Caragea, Suţu, Mavrogheni, Moruzi, Hangerli, amestecaţĭ cu odraslele domnilor celor de maĭ înainte, precum Calimah, Mavrocordat şi Ghica, şi concurenţa mergînd de minune, Turciĭ cred că nu maı pot avea nicĭ o teamă de a haracilui ţările romîne precum o făceaŭ în timpurile de fericită memorie ale luĭ Petru Cercel, Iancu Sasul saŭ Petru Şchiopul. Se înţălege de la sine că în timp de războiŭ, Turciĭ băgaŭ maĭ bine de seamă cuĭ încredinţaŭ ţările romîne ; de îndată însă ce pacea se aşăza, eĭ lăsaŭ iarăşĭ libere frînele nesăţioaseĭ lor lăcomiĭ. [4]

---

4. Vezĭ ce spune însîşĭ Constantin Mavrocordat ambasadoruluĭ francez Desalleurs. pe cînd fiind surgunit, se refugiase în palatul ambasadeĭ franceze. *Desalleurs c. afacerile streine*, 20 Iulie 1753 în Doc. col. *Hurm*, supl. I, p. 632: „Il me dit que la famille de Duca (? Ghica) et celle de Racovitz, les deux seules qui, avec la sienne fussent en droit d'aspirer aux principautés, étaient étroitement unies pour le persécuter et l'éloigner de la concurrence ; que tous les Grecs attachés à ces deux familles etaient extrèmement liés avec les ministres de Russie et de Vienne et qu'animés par ces ministres, ils poussaient vivement la persécution : *qu'il la caindrait peu si les Turcs avaient la guerre, son expérience et sa fidélité étant connues. il se flatterait d'être préféré, malgré toutes les cabales* ; *mais qu'en temps de paix, la brigue et l'argent l'emporteraient plus facilement.*“

Acesta era sistemul urmat de Turcĭ în rînduirea domnilor în țările romîne, sistem vechiŭ, bun poate pentru timpurile de mărire ale împărăţieĭ otomane, cînd biruind pe toţĭ îşĭ putea bate joc de toţĭ ; nu însă pentru aceste de slăbăciune şi decădere, în care ar fi trebuit să se încunjure de tot ce avea maĭ bun în împărăţie spre a scăpa de furtunĭ pierdutul vas al statuluĭ lor. Dar lucrul este aşa şi nu se poate tăgădui: Turciĭ după o mică şovăire, se reîntorsese încurînd la ideea lor primordială, că dacă profetul le dăduse stăpînirea asupra țărilor romîne, aceasta o făcuse maĭ ales spre a lor privată îmbogățire.

Este uşor de înţeles că sistemul vechiŭ al deselor schimbărĭ de domnĭ revenind la deplină înflorire, ba putem zice, faţă cu înlocuirea luĭ momentană cu acel al permutărilor, neîncetînd nicĭodată, rălele sub care țările romîne gemuse în trecut se mănţinură întregĭ şi în epoca fanariotă.

Fiecare domn cum venia în ţară, încărcat de datoriĭ şi doritor nu numaĭ de a se plăti de ele, dar încă de a maĭ aduna banĭ spre a se pregăti la o nouă cumpărare cînd ar fi mazilit, trebuia vrînd nevrînd să jefuiască ţara. Se impuneaŭ birurile cele maĭ grele şi toate împreună : dijme, goştină, desetină, oerit, văcărit, prisăcărit, vădrărit, vinăriciŭ, pogonărit, fumărit, şi cîte altele nenumărate, afară de darea cea mare a sferturilor, care apăsa numaĭ asupra ţăranilor şi care fusese întrodusă de Mavrocordaţĭ, în îndoitul scop, de a desfiinţa toate dările celelalte şi de a arunca plata contribuţiilor numaĭ pe spatele claseĭ muncitoare. Ţăraniĭ ne maĭ putînd plăti sumele enorme ce li se cerea pe vitele lor, şi care se urcaŭ uneorĭ la valoarea lor însîşĭ, le ucideaŭ, cînd nu puteaŭ să le ascundă, spre a nu fi nevoiţĭ să răspundă darea ; de asemenea pentru a se mîntui de fumărit, dărămaŭ oameniĭ hornurile, uniĭ chiar casele, şi se adăposteaŭ iar prin pădurĭ ca în vremile preistorice.

Dar domniĭ eraŭ foarte meşterĭ în arta despoiriĭ. Eĭ impuneaŭ contribuţiile cele maĭ grele tocmaĭ în momentele cînd omul era maĭ legat de pămintul ce-l muncise, cîtva timp înaintea strîngeriĭ recolteĭ. De îndată ce darea era scrisă, se ivea o droae de Grecĭ cu pungile pline de banĭ, călătorind din sat în sat, şi cumpărînd de la oamenĭ recolta încă pe picioare pentru preţurĭ de nimic, din care însă numaĭ o fărîmă întra în mîna vînzătoruluĭ, iar

cea maĭ mare parte în acea a dabilaruluĭ ce însoția pe cumpărătorĭ. Dacă vre-unuĭ țăran îĭ perise recolta, Grecul îndurător se oferia totușĭ a plăti pentru el perceptoruluĭ suma dăjdieĭ ce trebuia răspunsă, legînd pe țăran a-ĭ înapoi baniĭ din recolta anuluĭ viitor, «astfeliŭ că în puținĭ anĭ țăranul se găsea în cazul de a munci și asuda toată viața sa pentru alțiĭ, putînd abia a-șĭ procura o păcătoasă hrană.» [5].

Am văzut la ce eșise încercările de reformă ale impozitelor făcute, cea d-intîiŭ de Constantin Mavrocordat, cea de adoua de Alexandru Ipsilanti, de a suprima toate dările indirecte ce se plătiaŭ și de boerĭ și a se înlocui prin patru sferturĭ de bir ce se luaŭ însă numaĭ de la țăranĭ. Ele avuse drept singur efect de a adăugi darea directă a țăranilor, fără a-ĭ scuti de acele indirecte care fură reinființate de succesoriĭ acelor domnĭ ce mănținură totușĭ sferturile ca o foarte bună iscodire.

Urmarea deci a sistemuluĭ pus în lucrare de Turcĭ asupra domniilor țărilor romîne era stoarcerea și desbrăcarea pe întrecutele a locuitorilor, întîiŭ de domn pentru el și pentru Turcĭ, apoĭ de dregătoriĭ luĭ și însfîrșit de toată acea pozderie de Grecĭ, ce se lipiaŭ ca praful de tălpile luĭ, cînd pleca către una din grădinile romîne.

Cînd ne maĭ amintim că nicĭ o chitanță nu constata darea încasată, încît stătea în voia dabilaruluĭ de a apuca de cîte orĭ îĭ plăcea pe un om pentru plata dărilor ; că adeseorĭ ceia ce nu se găsia la un datornic se lua dela cel întîiŭ pe care se punea mîna și maĭ ales chinurile și schinjuirile ce se puneaŭ în lucrare pentru a face pe oamenĭ să deie baniĭ, «închizînd barbațĭ și femeĭ prin coșere și înecîndu-ĭ cu fumurĭ de gunoiŭ și de ardeiŭ, nedîndu-le demîncare, legîndu-ĭ cu mînile îndărăpt și bătîndu-ĭ cu bicele pînă la moarte, saŭ ținîndu-ĭ cu picioarele goale ceasurĭ întregĭ în zăpada geroasă» [5], atuncĭ nu ne vom mira dacă nenumărațĭ oamenĭ

5. *Raicevich.* Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia, Napoli, 1788, p. 127 — 128. Contribuțiile apoĭ se încasaŭ adeseorĭ înainte de termin. Baronul de *Tott*, Mémoires sur les Turcs et les Tatares, Paris, 1785, II, p. 29, spune : „Quand je traversais la Moldavie je vis des collecteurs percevant la onzième capitation de l'année, quoiqu'on ne fut alors que dans le mois d'Octobre.

6. *Dionisie Eclesiarhul* în *Papiŭ*, II, p. 193.

se deştărau pe fiece an, pentru a căuta în alte regiuni mîntuirea lor de asemene chinuri îngrozitoare.

Fără îndoială că în timpul domniei fanariote se întîlnesc şi cîţiva domni care nu avură în vedere numai interesul personal, ci se îndeletniciră şi cu binele norodului. Astfeliu este domnia însăşi a celui întîiu Fanariot, care dacă fu aspru şi crud în unele împrejurări, aceasta se întîmplă numai atunci cînd avea de aparat interesele împărăţiei contra hainirei boerilor munteni. Dealtfeliu duce o purtare corectă, nelacomă şi o ocîrmuire înţăleaptă şi prevăzătoare. De asemenea pot sluji ca modele de buni administratori : Alexandru Ipsilanti în Muntenia, Constantin Moruzi şi Scarlat Calimah în Moldova. Mai amintim şi pe domnul reformator Constantin Mavrocordat, cel puţin în privirea scopurilor, dacă nu a rezultatelor dobîndite, precum şi iubitorul de îmbunătăţiri Grigorie Alexandru Ghica.

Alăturea cu aceşti cîţiva domni mai neinteresaţi şi cu scopuri bune, marea mulţime este însă, precum este ştiut, lacomă şi jefuitoare, ceia ce era cu atîta mai firesc cu cît în omenire îndeobşte naturile răle covîrşesc pe cele bune, şi mai ales în un timp şi un mediu atît de favorabil dezvoltării patimilor egoiste. Dar chiar dacă toţi domnii fanarioţi ar fi fost însufleţiţi cu nobile gînduri, încă sistemul în care erau prinşi îi silea să apuce pe căi reprobate poate de intima lor natură. Sistemul era mai rău decît persoanele şi dacă Turcii nu ar fi strîns de gît pe domni, mai mulţi din ei nu ar fi gîtuit pe popor. De aceia în epoca fanariotă noi nu vedem numai domnia grecească, ci pe această căptuşită cu aceea turcească, fără de care Fanarioţii nici nu pot fi gîndiţi. Că sistemul era vina de căpitenie a rălelor suferite de poporul romîn se vede din împrejurarea că chiar din domnii cei buni sînt nevoiţi a jefui poporul, spre a se conforma nevoilor timpului. Aşa aflăm pe domnul cel cu idei din epoca fanariotă, Constantin Mavrocordat, că contribue nu numai încontra vroinţei lui la apăsarea poporului prin crearea sferturilor, dar îl oprimă chiar în chip pozitiv, scoţînd pe el greua dare a văcăritului, şi dînd tocmai atunci o boală în vite, spre a nu-şi subţia venitul, ia văcărit şi de pe vitele moarte, aceasta spre a putea mulţămi pretenţiile băneşti ale Turcilor. De asemenea Alexandru Ipsilante în timpul liniştitei sale domnii de 8 ani în Muntenia (1774—1782). este silit spre a mulţămi cererile de bani ale Turcilor, de a scoate în anul al 2-lea da-

rea haraciuluĭ, de şi acesta fusese ertat ţărilor romîne prin tratatul de Cuciuc Cainargi.

De la cele cîteva excepţiunĭ din rîndul domnilor fanarioţĭ aŭ rămas în ţările romîne unele începuturĭ, care aŭ fost duse maĭ departe de vremile maĭ nouă şi aŭ îndrumat o schimbare şi o uşurare în traiul locuitorilor. Aşa de la Grigorie Ghica datează primele încercărĭ de a intemeia industria în Moldova, precum şi podirea stradelor capitaleĭ cu drugĭ de lemn [7]; de la Moruzi acea a velniţelor care începură a produce rachiul în ţară în loc de a-l importa din Polonia ; de la Ipsilanti datează prima încercare de a codifica legile civile, care încercare a fost reînoită prin Scarlat Calimah în Moldova şi Caragea în Muntenia; de la Grigorie Ghica maĭ avem şi aducerea apeĭ prin conducte în Iaşĭ, de care încă astăzĭ se slujesc orăşeniĭ pentru a îndestula trebuinţile lor, şi alte cîteva.

Dacă tragem bilanţul însă, fără îndoială că cu toate apucăturile acestor cîţĭva domnĭ excepţionalĭ, el esă cumplit în potriva epoceĭ fanariote, şi că atarĭ figurĭ maĭ deosebite apar numaĭ ca nişte oaze în un pustiŭ întins şi amar.

Astfeliŭ fiind trăsăturile generale ale tablouluĭ ce-l înfăţoşază domnia fanariotă, şi intîlnim la toate persoanele ce aŭ prilejul a vizita ţările romîne în decursul eĭ, o apreţuire conformă cu acea cuprinsă în rîndurile de maĭ sus.

Astfeliŭ abatele Boscovicĭ, în ziarul călătorieĭ sale din Constantinopoli în Polonia expune în cuvintele următoare întipărirea ce i-o lasă priveliştea ţărilor romîne : «Toţĭ baniĭ ţăriĭ merg în cheltuelele publice şi maĭ ales în cele tainice pe care le fac principiĭ pentru a obţinea postul de domn şi a se mănţinea în el. Afară de suma atît de însemnată de banĭ ce esă din provincie pe această cale, se maĭ scoate încă o cîtime tot atît de mare cîştigată saŭ stoarsă de miniştriĭ principeluĭ, şi maĭ ales de Greciĭ ce

7. De la care le vine numele de *podurĭ*; în Bucureştĭ Podul Mogoşoaeĭ, In Iaşĭ Podul luĭ Ipsilanti, Podul verde, Podul roş. In 1793 Alexandru Moruzi luă măsura de a se impune 8 leĭ de trăsura ce întra în oraş pentru podirea stradelor. Vezĭ *Ioseph Mikoscha*. Reise eines Polen durch die Moldau nach der Türkei Leipzig, 1793, p. 16.

sînt rînduițĭ în deosebitele slujbe. Aceștia toțĭ să grăbesc a se folosi prin toate mijloacele putincioase de locurile lor, spre a-șĭ culege oarecum viile, știind bine că schimbîndu-se domnul vor trebui cu toțiĭ să treacă trebile lor altora, care atîrnă de domnul cel noŭ.» Același observator îșĭ dă părerea luĭ asupra țărilor romîne că «ele ar cuprinde tot ce poate face pe o țară fericită, dacă nu ar fi atît de apăsate prin dărĭ ordinare și extraordinare în miĭ de închipuirĭ, pe care Greciĭ le întrebuințează spre a dezbrăca poporul și a-l jupoia.»[8]

Raicevicĭ ce a fost consul austriac în țările romîne pe la sfîrșitul veaculuĭ trecut, spune că: «orĭce domn aduce cu sine un mare număr de Grecĭ, cărora le dă posturile cele maĭ aducătoare de cîștig. Mulțĭ din eĭ prin favoarea principeluĭ contractează bogate căsătoriĭ și devin proprietarĭ de pămînt. In un cuvînt Valahia și Moldova sînt adevăratul Peruviŭ al Grecilor.»[9] Carra spune că pe cînd era el în Moldova ca preceptor al copiilor luĭ Grigorie Ghica «stoarcerile nu ar maĭ cunoaște nicĭ o margine»[10], și ca rezultat al acesteĭ dărăpănărĭ a țărilor romîne ne spune Bauer că «ar trebui un lung șir de anĭ pentru a înapoi Valachieĭ vechea eĭ strălucire, pentru a face să reînvie atîtea orașe altă dată împoporate și înfloritoare, pentru a reîntocmi atîtea sate bogate și atîtea locuințĭ pustiĭ, de a căror triste urme se lovește piciorul la fiece pas.»[11] Pe lîngă aceste despoirĭ oarecum regulate poporul era dat în fiece zi în prada celuĭ întiiŭ Turc saŭ strein ce străbătea prin mijlocul luĭ. Maĭ mulțĭ călătorĭ ce treceaŭ prin țările romîne se miraŭ mult de sistemul despoiriĭ ce exista în ele, de a se lua fără plată tot ce era de nevoe, de la locuitorĭ. Unul ne arată că dejunurile și mesele, plîntarea corturilor și darea cailor și a boilor se făceaŭ de locuitoriĭ fără nicĭ o despăgubire.[12] Altul se miră de

8. Giornale d'un viaggio da Constantinopole in Polonia dell'abate *Rugiero Giuseppe Boscovich*, Bassano, 1784, p. 122 și 125.

9. *Raicevich*, Osservazioni storiche, naturali e politiche interno la Valachia e Moldavia, Napoli, 1788, p. 164.

10. *Carra*, Histoire de la Moldavie et de la Valachie Neuchatel, 1781.

11. *Bauer*, Mémoires. hist. et géogr. sur la Valachie, annexés a l'histoire de Carra, p. 232.

12. Reise eines jungen Russen von Wien ueber Jassy in der Crim und ein ausführliches Tagebuch des im Iahre 1793 von St. Petersburg nach Constantino pel geschickte russiche Gesandschaft, Gotha, 1801 (Bibl. Acad. Col. Sturza No. 2028), p. 98.

obiceiul barbar ce ar fi în țările romîne de a prăda pentru slujba publică fără nicĭ o considerație și fără a se da nicĭ o despăgubire tot ce se întîlnește : boĭ, caĭ, care, luîndu-le toate pe neîntrebatele dela locuitoriĭ satelor și chiar aĭ orașelor. «Fiecare «sat unde se sosește e îndatorit a da proviziile de mîncare și toțĭ «caiĭ și boiĭ trebuitorĭ pentru ziua următoare, și dacă nu-ĭ are se «iaŭ din satele vecine în care s-aŭ expeduit ordinile de maĭ înainte. «Dacă se întîlnesc trecătorĭ, li se iaŭ caiĭ, și dacă aceștia pier, pa-«guba e aceluĭ cuĭ aparțin, și pentru treĭ caĭ ce pierise în ziua de «maĭ înainte nu se plătise nimic stăpînuluĭ lor. Și aceste silniciĭ se «fac nu numaĭ la trecerea ambasadorilor care sînt rarĭ, dar fiecare «curier ce trece, fie a domnuluĭ care trimete de aceștia pe toată «săptămîna, fie al unuĭ principe străin, comite aceliașĭ abuzurĭ, și «fiecare din eĭ e întovărășit de un ienicer, cu dreptul de a lua ca-«lul orĭcăruĭ om întîlnește în drum, dacă-l află maĭ bun decît al «săŭ, saŭ maĭ odihnit, și se duce cu el ca și cînd l-ar fi cumpărat «saŭ schimbat de bună voie.»[13] Tot așa se scoteaŭ oameniĭ cu sila din casele lor spre a găzdui în ele consuliĭ străinĭ saŭ alțĭ musafirĭ.[14] «Mizerabilă stare a uneĭ țărĭ apăsate de Grecĭ cu un despotizm fără nume», exclamă Boscovicĭ ?[15] Pînă la așa grad nu respectaŭ Fanarioțiĭ chiar și simțimintele cele maĭ gingașe ale poporuluĭ, că unul din eĭ, Mihaiŭ Suțu, amanetează pentru o datorie de 30,000 de lei ce o avea către un neguțitor arman Hogea Bogos Apicsade *biserica din Herța* cu toate averile eĭ, pe care apoĭ neguțitorul, spre a-șĭ scoate baniĭ, voește la rîndul săŭ să o vîndă la sultan mezat ! ! Pe lîngă că aceiașĭ biserică maĭ fusese pusă amanet de acelașĭ domn la un neguțitor, sudit austriac, Evstatie Pelin Pencovicĭ, care lucru găsindu-se de Alexandru Moruzi că ar fi «nepravoslavnic și fără cuviință și urît, a se vinde lăcașul luĭ Dumnezeŭ,» se scoate din atare batjocură prin dăruirea eĭ către Sf. Spiridon care plătește în unire cu domnul suma ce apăsa asupra luĭ.[16]

---

13. *Boscovich*, p. 108.
14. Doc. din 1806 în Uricarul X, p. 257.
15. *Boscovich* p. 109.
16. Acest prea interesant hrisov din 1804, Mai în 15, în uricarul VIII. p. 37—39.

Dacă cercetăm acuma cum suporta poporul romîn atare regim al jefuitorilor: Turcî, domnî, Grecî şi îndeobşte a tot ce avea în mînă o porţiune din puterea ocîrmuitoare, va trebui să despărţim această întrebare în două părţî, potrivit cu clasele poporuluî romîn de care poate fi vorba: boeriî saŭ clasa de jos a poporuluî.

Nu este nicî o îndoială că clasa muncitoare aŭ urît în totdeauna elementul grecesc, maî întîiŭ din instinct, ca element strein apoî fiindcă vedea în el pe exploatatoriî eî ceî maî neomenoşî. Unde vedea Grec, ţăranul ştia că banul trebue să-ĭ iasă din pungă, încît ideea de Grec se identificase la el cu acea de dezbrăcare şi jefuire. De aceia în toate revoluţiile maî marî încercate de Romînî înaintea epoceî fanariote pentru a se mîntui de Grecî, clasa de jos dădu totdeauna cu o deosebită rîvnă ajutor boerilor. Ba chiar în timpul epoceî fanariote, cînd boeriî nu maî îndrăzneaŭ să se pună în fruntea mişcărilor ce se maî încercaŭ pe icî pe colea, poporul de jos tot se lasă a fi ademenit de ideea de a respinge pe Grecî.

Dar aceste raporturî ale ţăranilor cu Fanarioţiî nu aveaŭ vreo mare însemnătate, şi este maî interesant a cerceta legăturile acestora cu clasa politică, cu boeriî ambelor provinciî.

Elementul boeresc ura şi combătea pe Grecî, la început cu mişcărî violente şi turburătoare, în timpul epoceî fanariote cu mijloace maî dămoî, precum pribegirea saŭ pîrile la Constantinopoli. Opoziţia se îndrepta bine înţeles încontra elementuluî noŭ grecesc întrodus proaspăt din Constantinopoli, ceia ce era firesc, întrucît multe elemente din acest neam, întrînd în încuscrire cu boeriî pămîntuluî, iar alţiî romanizîndu-se, aceştia nu-ĭ maî puteaŭ privi ca oamenî streinî de ţară, ba adeseorî îĭ vedem luptînd alăturea cu Romîniî neaoşî contra veneticilor streinî.

Boeriî şi maî ales reprezentanţiî lor cronicarî urmaŭ şi acum a aduce Grecilor cele două învinuirî pe care şi maî înainte de epoca Fanarioţilor le pornise asupra lor, anume că boeriî de ţară nu ar maî încăpea de răul lor la nicî o pîne şi al doilea că ar stoarce ţările de banî prin meşteşugurile lor.

Asupra punctuluî celuî dintîiŭ se poate însă constata ca şi în timpul epoceî fanariote, dregătoriile cele marî ale ţărilor romîne rămăsese tot pe mîna boerilor băştinaşî şi că aceî de origine greacă eraŭ totdeauna în o mică minoritate reprezentaţî în divan. Aşa

chiar Neculaĭ Mavrocordat, primul Fanariot ce calcă cu piciorul pe un tron romînesc, îșĭ alcătuește marele săŭ divan din boeriĭ următorĭ : Ioan Buhuș vel logofăt, Neculaĭ Costin vel vornic de țara de jos, Ioan Sturza vel vornic de țara de sus, Antioh Jora hatman, Ilie Catargiu vel spatar, Gavril Miclescu vel paharnic și Ilie Cantacuzino vel vistiernic. Boerĭ grecĭ are pe lîngă el numaĭ pe Ramadan vel postelnic, Spandoni căminar și Sculi cămăraș [17]. In adoua luĭ domnie întîlnim și pe Grecul Manolache Hurmuzache comis mare. [18] Mihaiŭ Racoviță domn romîn din epoca fanariotă, despre care cronicarul spune că adusese «cîțĭva Grecĭ cu sine care l-aŭ adus la stricăciune,» primește numaĭ pe doĭ din eĭ în divanul țăriĭ, anume pe Constantin Ipsilanti vel postelnic și pe Dimitrie Macri vel ban ; iar pe un al treile Grec, Panaiote, îl face vel armaș. Boeriĭ ceilalțĭ aĭ luĭ Mihaiŭ Racoviță eraŭ : Ilie Catargiŭ vel logofăt, Lupu Costache vel vornic de țara de jos, Ioan Sturza vel vornic de țara de sus, Dumitrașco Racoviță hatman, Ioan Palade vel spatar, Constantin Ruset vel paharnic, Constantin Costache vel visternic, Costandache cumnatul domnuluĭ vel stolnic Iordache Cantacuzino Deleanul vel comis. [19]

Grigorie Ghica cel întâĭ domn aı Moldoveĭ cu acest nume, care era și el Grec, de oarece cronicarul Neculaĭ Mustea spune despre el că «prea lesne aŭ învățat limba moldovenească» [20], pune de asemene boerĭ pe Romîniĭ Gavril Miclescu mare logofăt, Darie Donicĭ vel vornic de țara de sus, Constantin Costache hatman, Sandu Sturza spătar, Iordache Cantacuzino vel ban, Toader Palade vel vistiernic ; iar Grecĭ numaĭ pe Constantin Ipsilanti vel postelnic și pe cumnatul săŭ Andronache Vlasto comis [21]. Și așa maĭ departe

17. *Neculcea* în Letopisețe II p. 327.

18. Idem, p. 373 Familia Hurmuzache la originia eĭ grecească a devenit prin romînizarea eĭ unul din stîlpiĭ naționalitățiĭ romîne. In Muntenia întîlnim acelașĭ lucru pe o scară încă mult maĭ mare în familia Cantacuzineștilor.

19. Idem, p. 387 și 399. Rusețeștiĭ la început Grecĭ, din familia Cupăreștilor, venind în Moldova de pe timpul luĭ Vasilie Lupu, se romînizase. Fost-aŭ și Costandache Grec?

20. Letopisețe. III, p. 81.

21. *Neculcea* în Letopisețe, II, p. 402. Vezĭ o expunere maĭ amănunțită a acestor împrejurărĭ în *P. Rîșcanu*, Lefile și veniturile boerilor Moldoveĭ în 1776, Document de la Gr. A. Ghica voevod, Teză de licență, Iași, 1887, p. XXIII—XXX.

la toţĭ domniĭ fanarioţĭ, şi numaĭ prin excepţiune de se întâlnesc în unele divanurĭ de odată cîte 5 boerĭ Grecĭ, precum sub Grigorie Alexandru Ghica (1764—1767) în Moldova, cînd se aflaŭ deodată alăturea cu boeriĭ moldovenĭ : postelnicul Balasache, stolnicul Firali, comisul Sulgeropol, cămăraşul Panaiotachi şi căminarul Panaiodor [22]. Cu toate aceste pe timpul fanarioţilor veniaŭ mulţĭ Grecĭ în ţările romîne, şi nu sînt neîntemeiate plîngerile cronicarilor asupra necontenitei adăugirĭ a acestuĭ element, şi dacă eĭ chiar în acest răstimp nu ocupaŭ cea maĭ covîrşitoare parte din boeriile cele marĭ ale statelor romîne, eĭ se introdusese în un mare număr de posturĭ maĭ micĭ, şi anume maĭ ales în acele prin care se strecuraŭ daraverile băneştĭ, precum isprăvniciile de pe la ţinuturĭ însărcinate că strîngerea dărilor şi cu adunarea proviziilor cerute de Turcĭ pe preţurĭ reduse şi cu alte multe daraverĭ aducătoare de cîştig [23]. In aceste posturĭ maĭ micĭ, dar din care se puteaŭ trage maĭ marĭ foloase, se grămădeaŭ Greciĭ ce veniaŭ după domnĭ, precum pe de altă parte eĭ luaŭ în întreprindere vămile, ocnele şi chiar unele dărĭ indirecte cînd eraŭ scoase în vinzare. Tot eĭ apoĭ speculaŭ pe ţăranĭ, cum am văzut cu cumpărarea timpurie a recolteĭ, plătindu-le datoriile către vistierie ; eĭ împrumutaŭ pe domnĭ cu baniĭ trebuitorĭ pentru căpătarea tronuluĭ şi aşa maĭ departe.

Că dregătoriile ţinutale eraŭ maĭ cu deosebire ocupate de Grecĭ, ne o spune maĭ întîiŭ Boscovicĭ, care întîlni la întrarea luĭ în Moldova în Galaţĭ un ocîrmuitor Grec, şi la eşirea din ţară la Cernăuţĭ, găseşte de asemenea ca staroste de Cernăuţĭ pe boerul Grec, de origine franceză Milu [24]. Potrivit cu aceste fapte raportate de Boscovicĭ, ne spune şi Neculcea la domnia luĭ Grigore Ghica în Moldova 1727—1733, «că toate dregătoriile de la margine tot Grecĭ le ţineaŭ» [25]. Tot aşa arată şi Enache Cogălniceanu că

22. *En. Cogălniceanu* în Letopiseţe III, p. 261.

23. *Raicevich*, p. 153 spune că grija principală a ispravnicilor este încasarea contribuţiilor şi procurarea proviziilor cerute de Poartă. Tot aşa şi *Thornton*, Etat actuel de la Turquie, traduit par *** Paris, 1812, II, p. 499.

24. *Boscovich*, Giornale p. 127 şi 153. Comp. p. 91 : „La Moldavia una provincia tutta christiana, guvernata da un principe greco, scelto dalla Porta, il *quale ha la piu gran parte* dei suoi officiali parimente Greci". In 1798 găsim pe un Grec *Armagu* părcălab la Galaţĭ, Uricarul, XI, p. 118.

25. Letopiseţele, II p. 413 şi III, p. 240. Ţinuturile de margine eraŭ : Cernăuţiĭ,

«Scarlat Ghica avea pe la ținuturĭ toat oamenĭ grecĭ» [26]. Laurençon adaoge că în județe eraŭ pretutindenea cîte doĭ ispravnicĭ, unul Romîn și celalt Grec [27]. Arzmagzarul (tînguirea) boerilor Moldovenĭ din 1822 prin care cer restituirea domnilor pămîntenĭ, spune între altele că «cele maĭ marĭ și maĭ cîștigoase boeriĭ și cele maĭ multe isprăvniciĭ și celelalte slujbe ale țăriĭ le propriaŭ Greciĭ» [28].

Dacă Greciĭ împănase țările romîne pe din jos de unde maĭ ales izvoria sămînța banilor, și gura pe unde eĭ eraŭ vărsațĭ în lacomele ale Turcilor pungĭ, tot sub paza lor era. Se știe că postelnicia adecă ministeriul trebilor din afară era totdeauna pe mîna unuĭ Grec [29], încă dinaintea epoceĭ Fanarioților, și în timpul lor de sigur că lucrul nu putea să urmeze decît tot astfeliŭ. De și postul de mare vistiernic era îndeobște încredințat unuĭ Romîn, al doilea vistiernic, care conducea în realitate vistieria, era totdeauna un Grec [30]. Maĭ important este însă că agențiĭ domnuluĭ din Constantinopoli eraŭ recrutațĭ tot dintre Fanarioțĭ [31]. Intre aceștia și postelnicul grec se ferbeaŭ însă afacerile băneștĭ menite a sprijini și a întări domnia, și aceste afacerĭ eraŭ tratate chiar în secret de toțĭ ceilalțĭ boerĭ [32], încît daraverile bănești ale țărilor romîne eraŭ lăsate în întregimea lor pe mîna streinilor : domnul cu postelnicul, vistiernicul și capuchehaiĭ săĭ de sus, ispravniciĭ, zapciĭ, creditoriĭ și exploatatoriĭ de jos. Ne întrebăm ce maĭ rămînea din țară în propria eĭ îngrijire, maĭ ales cînd știm că vechea ocîrmuire nu era decît o exploatare bănească a locuitorilor ? Doară îndeplinirea poruncilor ce veniaŭ din partea elementuluĭ domnitor. De aceia și boeriĭ ceĭ maĭ cu vază eraŭ totdeauna postelniciĭ saŭ capuchehaiĭ, precum era, Ramadan sub Neculaĭ Mavrocordat, care «era maĭ ales și maĭ la cinste decît toțĭ», și capuchehaia Stavarache snb Ca-

---

Soroca, Fălciul, Covurluiul și Tecuciul. Hrisovul luĭ Gr. Ghica din 1728 în Uricarul, I, p. 47.

26. Letopisețele III, p. 240. Bomp. p. 217.
27. Nouvelles observations, p. 15.
28. Uricarul, VI, p. 127.
29. Ist. Rom. din Dacia traiană volumul IV, p. 539.
30. *Laurençon*, p. 17.
31. Vezĭ o listă de maĭ mulțĭ capuchehaĭ grecĭ din epoca fanariotă in *P. Rîșcănu*, op. cit., p. XXVI—XXVII.
32. *Raicevich*, Osservazioni, p. 151—152.

limah şi Stefan Racoviţă despre care Stavarache cronicarul spune că «era ca al doilea domn» [33].

Iată deci adeverită pe deplin tînguirea cronicarilor, că Grecii ar lua pîinea din gura Romînilor şi ar schimba obiceiurile ţării.

De aceia să nu ne mirăm dacă întîlnim în tot decursul epocei fanariote acea rivalitate neîmpacată între Romînî şi Grecii proaspăt veniţi din Constantinopoli. Adeseori în cursul istoriei domniilor fanariote se siliaŭ în toate modurile boerii pămînteni să dauneze Grecilor, fie prin plîngeri aduse la Poartă contra asupritoarei lor ocîrmuiri, fie prin pribegire din ţară care să documenteze Porţii acelaş lucru, de oarece acuma numai îndrăzniaŭ a recurge la mijloace de sîlnicie.

Grecii însă pe lîngă jaful asupra ţării mai zădăriaŭ pe boeri prin mai multe acte pe cît de violente pe atît de batjocoritoare. La început găsim chiar sînge vărsat de domnii fanarioţi, şi mai mulţi boeri pier în Muntenia, jertfa închinării lor către Nemţi, în timpul războiului acestora cu Turcii din 1716—1718. Această asprime era însă oare cum înţăleasă în timpul unui războiŭ [34]. Curînd însă după aceasta Fanarioţii încep a numai pune sub cuţit pe acei ce se resculaŭ, în care rezervă nu se poate vedea altă ceva decît conştiinţa că fără nici un drept se întroduceaŭ ei în domniile acestor ţări, căci cît despre cruzime nu avem decît să ne amintim pe acele sălbatice comise de Mavrogheni, chip pentru a înfrîna tălhăriile şi inşălătoriile din Bucureşti. Afară de moarte însă cîte alte necazuri şi înjosiri toate. Aşa Mavrocordat bate cu biciul la scară ca pe Ţigani pe doi boeri mari ai Moldovei, sulgerul Gavril Costache şi postelnicul Ioniţă Neniul, pentru a răzbuna ocara unui Grec, pe care ei îndrăznise a-l îmbrăca în suman, spre a-şi bate joc de el [35]. Gheorghe Mitrea vistiernicul, sub învinuirea falşă că ş-ar fi însuşit bani obşteşti, este închis la Seimeni, legat

---

33. *Neculcea* în Letopiseţe, II, p. 320 ; *Kn. Cogălniceanu*, idem, III, p. 254.

34 Cel de pe urmă boer ucis este spătarul *Ioniţă Cuza*, spînzurat cu mare grăbire „nepricestuit, încălţat, îmbrăcat şi nu se ştie dacă cu adevăr" (*Neculcea* II, p. 390) de un domn romîn din epoca fanariotă, Mihaiŭ Racoviţă, în 1718 în timpul războiului cu Nemţii.

35. *Neculcea*, în Letopiseţe, II, p. 326.

cu frînghiĭ și se pun puștile cele marĭ (tunurile) peste el[36]. Sub Ioan Mavrocordat, fiindcă nu se aflaŭ în vistierie baniĭ trebuitorĭ spre a plăti mucarelul domnieĭ, după care tocmaĭ un mare Turc se ostenise din Constantinopoli, boeriĭ Sandu Sturza și Andreiŭ Ruset logofețĭ, Manolache Costache și Sandu Racoviță vornicĭ, Teodor Paladi spatar, Lupu stolnic și maĭ mulțiĭ sînt dușĭ la Beilic unde pașa conăcea, închișĭ și amenințațĭ cu pierderea viețiĭ, dacă nu vor respunde baniĭ până a doua zi, ceia ce numițiĭ boerĭ sînt nevoițĭ să facă din averile lor[37]. Grigorie Ghica bate pe Constantin Balș medelnicerul la tălpĭ, și cronicarul adauge că «acest domn făcuse obiceiul de a bate pe boerĭ la tălpĭ turcește»[38].

Am maĭ putea aduna încă multe de aceste asprimĭ suferite de boerĭ romînĭ de la domniĭ fanarioțĭ, din care alăturea cu pornirea totdeauna gata a boerimeĭ pămîntene cătră pîrĭ și deștărare, se vede ușor că țările romîne fusese într-adevăr copleșite de Greciĭ Fanaruluĭ, dar nu înădușite, că viața ce părea că amorțise la suprafață, se maĭ mișca încă în adîncurile ființeĭ lor. De aceia nu ne vom mira dacă cu toată apăsarea seculară a elementuluĭ grecesc, fu destul numaĭ să se facă o știrbitură în muntele ce acoperea elementul comprimat, pentru că acesta să izbucnească ca un vulcan de mult încătușat și să arunce departe de el coaja străină.

Fanarioțiĭ simțind adese orĭ puterea elementuluĭ boeresc, se sileaŭ însă și a-l cîștiga prin blîndeță, nu numaĭ a-l înfrîna prin asprime, și de această nevoe neapărată pentru liniștea lor se și convinseră tot maĭ mult cu cît înainta epoca fanariotă. Am văzut că Mavrocordațiĭ vroise să deschidă era fanariotă prin o politică democratică, căutînd să-șĭ întemeieze puterea pe poporul de jos, în loc de acel nesigur și șovăitor al boerilor. Așa făcuse Neculaĭ Mavrocordat, așa maĭ ales fiul săŭ Constantin, prin plănuitele sale reforme în favoarea țăranilor. Incurînd însă eĭ înșișĭ se convinseră ca zădarnice eraŭ încercările lor, și că elementul boeresc neputînd fi suprimat, trebuia pe cît se putea cîștigat. Fanarioțiĭ urmă-

---

36. Neculcea, în Letopisețe, II p. 327.
37. *En. Cogălniceanu*, idem, III, p. 204.
38. *Neculcea*, idem, II, p. 441.

torĭ Mavrocordaților se siliră, pe cît le permiteaŭ grelele nevoĭ de banĭ în care se aflaŭ, a cruța pe boerĭ de la unele dărĭ indirecte, saŭ de a le înapoi cele luate sub formă de mile domneștĭ, precum face bunăoară Mateiŭ Ghica și apoĭ Hangerli cu acel văcărit cumplit, care deși pierdu pe țăranĭ, îmbogăți pe boerĭ. Și Bauer ne spune că boeriĭ eraŭ adeseorĭ scutițĭ de dărĭ [39]. Din aceste repetate scutirĭ singuratice boeriĭ îșĭ formară încurînd pretenția la un *drept* de a fi apărațĭ de dăjdiĭ. In anaforaua îndreptată către domnitorul Ioan Sandu Sturza din anul 1827 boeriĭ cer de la domn, ca să le întărească privilegiile de care s-aŭ bucurat în toate timpurile, și falsificînd istoria într-un chip vădit, îndrăznesc a spune că «neamul boeresc și toțĭ boeriĭ, după dreptățile cele din încе«put legiuite și în urmă dobîndite de la o învechime a anilor, pen«tru jertfire, aŭ fost și sînt osăbițĭ și în vecĭ vor rămînea sub acest «pronomion *de a nu fi nicĭ odinioară supărațĭ cu nicĭ un feliŭ de «dare și îndatorirĭ sub orice cuvînt, nume și închipuire;* căcĭ nu «numaĭ persoanele lor slobode de toate dările, dar încă și casele «și dobitoacele lor toate și viile și livezile cu pomăt *nu aŭ să dea «ocîrmuiriĭ nimic*, nicĭ supuse la vre-un feliŭ de plată, precum din «învechime s-aŭ și legiuit» [40] !

După ce am schițat sistemul de ocîrmuire turcească căptușită cu cea grecească în țările romîne și am arătat cum Fanarioțiĭ eraŭ privițĭ atît de țara nepolitică cît și de cea politică, ne rămîne de atins încă o însămnată întrebare pentru a caracteriza pe deplin sistemul de ocîrmuire al elementuluĭ fanariot, anume conducerea politiceĭ exterioare a împărățieĭ turceștĭ care ĭ încăpuse pe mîinĭ, și urmările ce o asemene conducere le avu asupra soarteĭ țărilor romîne.

Fanarioțiĭ ajunseră să pună în mîinile lor conducerea politi-

---

39. Memoires. p. 265: „Les boyards sont tous exemptés de vinarit et de dismarit et paient l'oïerit sur le mème pied que les ecclésiastique, anciennement tous les trois ans, plus tard tous les ans, *mais exemptés souvent de la paic.*" Fanarițoiĭ nu lipsiaŭ însă de a împodobi răpitoarea lor ocărmuire cu principiĭ economice. Eĭ susțineaŭ că este bine a se înteți poporul la muncă prin grele dărĭ și a împiedeca a luĭ lenevire (*Zallony*, Essai, p. 54). Munca boerească nu prea vroiaŭ Fanarioțiĭ s-o trezască căcĭ ia țintea numaĭ la răsturnărĭ.

40. Uricarul, II, p. 198,

ceĭ externe a Porţiĭ prin următoarele împrejurărĭ. Coranul oprea pe Turcĭ de a vorbi limbile popoarelor necredincioase. Puterea turcească venind însă în legăturĭ cu acele europene, ia fu silită a primi unul după altul ambasadorĭ de la deosebitele puterĭ creştine, care neştiind nicĭ eĭ limbile Mahomedanilor, trebuiră să se slujască de tălmacĭ [41]. Grecii aflaţĭ în Constantinopoli practicase de mult această meserie în daraverile comerciale ale Turcilor, şi eĭ se arătară gata de a mijloci şi pe acele politice. Cel întîiŭ dragoman oficial oarecum al Porţiĭ otomane este Panaite Nicusia în 1669, după moartea căruia obţinu marele dragomanat Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care ştiu să dea acestuĭ post, prin canalul căruia se lucra maĭ ales politica din afară a Turcilor, rolul ce i se cuvinea, acela de a fi alăturea cu marele vizirat, dregătoria cea maĭ însămnată a curţiĭ otomane De atuncĭ înainte politica exterioară a împărăţieĭ turceştĭ fu monopolizată de Greciĭ din Constantinopoli, care căutaŭ să obţină prin toate mijloacele postul de dragoman, spre a trece apoĭ din el, ca mulţămită pentru slujbele aduse, în domniile romîne. Aice transferînd eĭ deprinderile din postul ce ocupase, se îndeletniceaŭ maĭ departe cu politica exterioară, trimeţînd iscoadele lor la toate curţile europene, ceia ce i-ar fi pus în puţinţă de a transmite Porţiĭ totdeauna veştile cele maĭ nouă şi cele maĭ sigure.

Inainte de a întra în cercetarea feliuluĭ politiceĭ externe a Fanarioţilor, trebue să facem o bagare de seamă care ne va explica întreaga lor purtare faţă cu împărăţia ce avea naivitatea a le încrede conducerea intereselor eĭ celor maĭ de seamă.

Nu trebue să uităm anume că Fanarioţiĭ eraŭ de altă rasă şi credinţă decît stăpîniĭ cărora slujiaŭ, ba că eraŭ chiar coborîtoriĭ generaţieĭ zdrobite prin cucerirea otomană, eĭ înşişĭ supuşĭ uneĭ stăpînirĭ streine şi barbare, şi că în inima lor trăia incă puternică şi vie amintire a trecutuluĭ lor liber şi de sine stătător. Silit plecase elementul grecesc grumajiĭ sub stăpînirea otomană şi acuma căuta cel puţin să se folosească din supunerea luĭ. Pentru ce ar fi lucrat Fanarioţiĭ cu sinceritate la mărirea şi întemeirea împărăţieĭ turceştĭ ? Doar spre a o aşeza şi maĭ trainic pe capetele lor.

---

41. *Zallony*, Essai, p. 14—17.

Eĭ nu eraŭ deci legaţĭ prin nicĭ o fibră a inimeĭ către stăpîniĭ lor, ci numaĭ calculele interesuluĭ lor celuĭ personal îĭ împingea să le presteze neapăratele lor slujbe. Interesul acesta care putea fi altul, pentru un neam desmoştenit de ţara luĭ, urgisit în a luĭ închinare, despreţuit în a luĭ fiinţă, decît acel element, fără patrie şi el, al banuluĭ. De aceia să nu ne mirăm dacă vedem pe Fanarioţĭ trădînd pe întrecutele monarhia mahomedană şi anume pentru răsplata acea pe care ne am obicinuit a o privi ca cea maĭ înjosită, banul, cu atita maĭ mult cînd eĭ aveaŭ înaintea lor exemplul Turcilor chiar, care şi eĭ vindeaŭ *propria lor ţară* iarăşĭ tot pentru banĭ.

Sînt poziţiunĭ nenorocite în viaţa individuală ca şi în istoria popoarelor, în care împrejurările împing la fapte degrădătoare. Fanarioţiĭ eraŭ puşĭ prin situaţia lor în mijlocul imperiuluĭ otoman, În o asemene stare, că trebuia ca noţiunile onoareĭ, conştiinţeĭ, credinţiĭ în toate ale lor ramificărĭ să se înstrăineze de a lor conştiinţă, şi eĭ să devină nişte oamenĭ egoiştĭ, calculatorĭ, meşterĭ în arta de a înşala, doritorĭ de cîştig şi socotind cea maĭ degrădătoare faptă omenească, trădarea, o nimică lîngă luciul auruluĭ.

Istoria are menirea de a înţălege şi a explica trecutul. Toate faptele omeneştĭ îşĭ aŭ cheia lor şi toate îndată ce le-am înţeles ne par îndreptăţite. Sînt popoare întregĭ care trăesc din prădăciunĭ. Oare numaĭ lipsurĭ morale îĭ împing la aceasta, şi nu maĭ curînd pricinĭ economice? De asemene ar fi cu totul neistoric a imputa caracteruluĭ personal al Fanarioţilor, trădarea necontenit reîmprospătată a intereselor turceştĭ, precum şi jaful pus în lucrare de eĭ asupra ţărilor romîne. Dacă eraŭ trădătorĭ *trebuiaŭ să fie aşa*, căcĭ nu puteaŭ lucra pentru eĭ saŭ neamul lor decît trădînd pe Turcĭ ; dacă jefuiaŭ ţările romîne *trebuiaŭ să o facă*, de oare-ce şi eĭ eraŭ jefuiţĭ de Turcĭ, şi dacă Turciĭ eraŭ lacomĭ de banĭ, iarăşĭ *trebuiaŭ să fie aşa*, întrucît viaţa lor era întocmită prin fundamentala eĭ constituţie, a trăi pe socoteala altora, şi ne maĭ avînd acuma virtutea a răzbi prin arme puterile de o potrivă lor, jefuiaŭ pe întrecutele pe acele pe care nenorocirea le aruncase în a lor stăpînire. Şi apoĭ cum nu s-ar fi întrecut Fanarioţiĭ a trăda pe Turcĭ, cînd aceştia înşişĭ îi încurajaŭ să o facă ; cînd eĭ vedeaŭ ce lesne se pot răscumpăra orĭce soiŭ de greşelĭ cu puterea auru-

luĭ; apoĭ cînd însîșĭ Turciĭ nu se sfiiaŭ a vinde și eĭ pe banĭ propriile lor interese, propriul lor stat, propria lor țară? Așa cunoaștem din vremurĭ maĭ vechĭ cum Grigorie Ghica domnul Munteniei, după ce trădă pe Turcĭ în bătălia de la Leva este ertat prin stăruințele însoțite de banĭ ale dragomanuluĭ Panaite Nicusia [42]. Apoĭ se știe cum Turciĭ de și destitue pe Mihaiŭ Racoviță din a doua luĭ domnie în Moldova sub bănuială de plecare a luĭ cătră Rușĭ, ducîndu-l încărcat de feare la Constantinopoli, îl iartă puțin timp după aceia și-l însărcinează cu o nouă domnie tot în Moldova [43]. Cu toate că Turciĭ tae pe Alexandru Ghica dragomanul lor pentru trădarea făcută de el în timpul războiuluĭ din 1738—1739, fiĭ luĭ, ce ar fi trebuit să rămînă urgisițĭ din cauza fapteĭ părinteluĭ lor, se reaflă în favorurĭ și capată domniĭ în țările romîne. Mihaiŭ Suțu este disgrațiat cînd fuge în Rusia, după aceia ertat și învestit iar cu dragomănia, apoĭ cu domnia. Frațiĭ Moruzeștĭ prinșĭ de asemene cu uneltirĭ viclene, sînt surgunițĭ, apoĭ rechemațĭ din surgun și învestițĭ ca domnĭ și dragomanĭ, ba unul din eĭ este chiar numit conducător al negoțierilor în delicatele daraverĭ de la Bucureștĭ, și numaĭ după a doua luĭ trădare i se tae capul, etc.

Apoĭ cînd vedem pe Turcĭ atît de nepăsătorĭ de propriile lor interese, încredințîndu-le din noŭ unor oamenĭ pe care îĭ știaŭ și-ĭ dovedise de trădătorĭ, să ne mirăm că sămînța acestora încolția necontenit din noŭ? Totușĭ de la o vreme Poarta se convinse că familiile greceștĭ începuse a gravita cătră Rusia, pricepînd însfîrșit și ia ceia ce nu maĭ era acuma de mult timp un secret pentru nimene. Ia lua măsura de a nu maĭ încredința posturile de dragoman și domnĭ în țările romîne decît la patru familiĭ greceștĭ, pe care ia le credea cu deosebire devotate intereselor împărățieĭ, anume acele a luĭ Scarlat Calimah, Alexandru Suțu, Mihail Suțu și Alexandru Moruzi [44].

Tocmaĭ însă cînd Turciĭ crezuse că ș-aŭ asigurat slujbele

---

42. Istoria Ramînilor din Dacia traiană volumul IV, p. 244.

43. Idem p. 482.

44. Regularea împărătească pentru așăzarea celor patru familiĭ greceștĭ ce aŭ a domni pe rînd în Moldo.-Romănia, hrisov tradus din grecește în Uricarul I, pag. 107.

credincioase ale celor patru familiĭ privilegiate; tocmaĭ cînd acestea credeaŭ că aŭ monopolizat bogatele veniturĭ ale țărilor romîne, trebuia să se întîmple catastrofa care să pună un capăt întregiĭ comediĭ.

Dar să intrăm în cercetarea politiceĭ exterioare a neamuluĭ fanariot. Orĭ în ce parte vom urmări atare politică, sprijinită de dragomaniĭ și domniĭ fanarioțĭ, nu vom afla altă ceva decît întrebuințarea eĭ la apărarea propriilor lor interese.

Alexandru Ghica dragomanul Porțiĭ, în unire cu fratele săŭ Domnul Moldoveĭ, Grigorie, în timpul războiuluĭ Turcilor cu Rușiĭ din 1738, lucrează încontra intereselor turceștĭ și numaĭ în vederea de a-șĭ păstra neatinse pozițiile lor, ceia ce descoperindu-se de Turcĭ, eĭ tae capul dragomanuluĭ, iar Grigorie scapă de moarte numaĭ printr-un dar de 100,000 de leĭ.

Grigorie Ghica, Domnul Moldoveĭ, pentru a-șĭ face nume bun la Turcĭ, falsifică veștile politice ce le transmitea Porțiĭ otomane, privitoare la războiul încins între Austriacĭ și Rușĭ pe de o parte, Svedejĭ și Francejĭ de alta, colorînd astfeliŭ înștiințările sale încît ele să fie în totdeauna plăcute Turcilor, fără a căta dacă prin asemenea schimbare a situațieĭ adevărate a părților războitoare nu făcea Turcilor o slujbă din cele maĭ rele; dar ținta luĭ era de a se pune bine cu Poarta ca să-șĭ păstreze domnia.

Tot acel Ghica, după ce este mazilit și se duce la Constantinopole devine cel maĭ aprins sprijinitor al intereselor svedeze și prusiene, care tindeaŭ la învrăjbirea Turcilor cu Rusia și Austria, pentru ca Svedia să poată răzbuna căderea luĭ Carol al XII-lea, iar Prusia să se întindă pe socoteala Austrieĭ. Ghica, fără a se ocupa de loc dacă interesele streine ce reprezenta eraŭ saŭ nu folositoare puteriĭ pe care o sluja, se făcuse organul lor, numaĭ fiind că prin mijlocirea puterilor nordice spera să-șĭ procure iar un tron în țările romîne. Și că numaĭ atare mobil și nu alte considerațiĭ dictaŭ a luĭ purtare, se vede de pe aceia că îndată ce el simte că Poarta nu intră de loc în vederile Prusieĭ și a Svedieĭ, ci din potrivă se apropie de Rusia, el părăsește pe acele puterĭ și caută să-șĭ ajungă scopul umblînd să înșele pe Constantin Mavro-

cordat Domnul Moldoveĭ, sfătuindu-l a urma el politica părăsită de dînsul, spre a compromite pe acel domn în ochiĭ Porțiĭ.

Dacă maĭ tîrziŭ găsim pe fiiĭ luĭ Grigorie Ghica, Scarlat și Mateiŭ, partizanĭ aĭ Austrieĭ, iar pe Constantin Mavrocordat și Constantin Racoviță aĭ Francejilor, Prusienilor și Polonilor, atare alipire a domnilor fanarioțĭ de interesele unor puterĭ anumite nu se face doar din pricină că eĭ ar fi fost atrașĭ către ele prin deosebirea principiilor și a uneĭ liniĭ de purtare politică, ci numaĭ din aceia că fiecare putere îșĭ avea Grecul eĭ la Constantinopole, pe care-l mănținea alipit de interesele eĭ prin repetate bacșișurĭ și promisiunĭ de sprijin în dobîndirea rîvnitelor posturĭ de dragomanĭ saŭ domnĭ aĭ țărilor romîne.

Și prea fericițĭ eraŭ Turciĭ cînd jocul purtat de Fanarioțĭ cu politica exterioară a împărățieĭ lor le aducea numaĭ greutățĭ ce se puteaŭ descurca, și nu le pricinuia pierderĭ nevindecabile. Adeseorĭ însă Fanarioțiĭ vindeaŭ chiar interesele reale ale împărățieĭ ce reprezentaŭ, și trădarea lor se rezolva de astădată în pierderĭ uriașe pentru Poarta otomană, bucățĭ întregĭ de teritoriu ce se dezlipeaŭ de corpul eĭ și mergeaŭ să se adaogă către întinderea dușmanilor eĭ. Așa luceafărul Fanarioților, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, vinde pentru banĭ Austrieĭ, în pacea de Carlovitz 1699, însemnată pentru Turcĭ provincie a Transilvanieĭ, cu toate că după baza tratatuluĭ de pace; starea ocupațieĭ militare eĭ nu ar fi trebuit să o piardă. Dacă Neculaĭ Mavrocordat se arată din potrivă în tot decursul viețiĭ luĭ credincios Turcilor, nu tot așa urmează și fratele săŭ Ioan care, după ce înșală pe boeriĭ muntenĭ luîndu-le 400 de pungĭ spre a face pe Turcĭ să *nu* cedeze Oltenia Nemților, dă acestora concursul săŭ cel maĭ călduros spre a le ajuta să pună mîna pe acea regiune, și cere de la Nemțĭ învoirea de a se putea retrage în Austria la caz de dizgrație. Dragomanul Dimitrie Moruzi, însărcinat cu negoțierile de la Bucureștĭ, vinde Rușilor Basarabia cînd o întîrziere numaĭ de cîteva zile ar fi pus pe Turcĭ în poziție de a putea cere eĭ ceva de la Rușĭ, din cauza indușmăniriĭ acestora cu Napoleon cel Mare ; și chiar Grigorie Alexandru Ghica, dacă nu a vîndut Bucovina, de sigur că a compromis apărarea eĭ prin neghibacea luĭ alipire de Rusia, pe lîngă că din scrisorile luĭ către rășluitoarea Moldoveĭ, se vede că el ți-

nea maĭ mult la domnia luĭ pe țara chiar știrbită decît la ferirea Moldoveĭ de ciuntirea ce i-se făcea.

Nu se poate decĭ tăgădui, că dacă în privirea ocîrmuiriĭ interne Fanarioțiĭ n-aŭ făcut decît a continua trecutul, cu toate relele, nedreptățile și jafurile luĭ, politica lor externă, trădătoare către Turcĭ, avu pentru țările romîne efectul de a le dezmembra după ce le despoiase.

B. IORGULESCU

Un Epizod necunoscut

din istoria revoluțiunii anului 1848, petrecut în munții Buzăului, în comunele Vintilă-Vodă și Lopătari.

Cam pe la finele verii anului 1848, «pe timpul cînd se scutură nucile,» locuitorii din comuna Vintilă-Vodă zăresc, coborîndu-se peste coline, o ceată de vre-o 70 inși (numărul variază între 70 și 100), toți tineri, bine îmbrăcați, cu mantale de mătase aruncate peste umeri, purtînd fiecare cîte o pușcă cu 2 țevi, pistoale și alte arme de atac, saŭ apărare. Eraŭ Leși.

Eĭ plecaseră din Polonia, se strecuraseră prin munții Moldoveĭ pînă în Vrancea, urcaseră la mînăstire Poiana-Măruluĭ, unde răpauzară o noapte, și de aicĭ, în zorĭ de zi, se îndreptară spre mînăstirea Vintilă-Vodă.

Căpetenia lor era în vrîstă cam de 40 anĭ, D-l Carol . . . . ? avînd ca ajutor pe un altul maĭ tînăr Rudolf . . . . ?

Intrațĭ în sat, se opresc la mînăstirea Vintilă-Vodă, unde egumenul Vavila îĭ primește cu multă bună voință, le pune toate odăile mînăstiriĭ la dispoziție, în care se instalară o parte dintr-înșiĭ și cancelaria lor, iar care nu a-

vură loc se așezară în sat pe la țăranii fruntași. Prefectul județuluĭ Scarlat Voinescu și sub prefectul plaiuluĭ Slănic R. Davidescu (ambiĭ decedațĭ acum) primesc ordin de la guvernul provizoriŭ de a le procura tot ceia ce le va trebui.

Poloniĭ staŭ în Vintilă-Vodă vre-o 20 zile, adunîndu-se în fiecare zi în curtea mînăstiriĭ, unde făceaŭ diferite exercițiĭ militare. Copiĭ satuluĭ curioșĭ îĭ urmăreaŭ peste tot, și acum, deși sînt oamenĭ de cîte 55 — 60 anĭ, păstrează atît de bine amintirea lor încît aproape pot spune figura fiecăruia dintr-înșiĭ și locul ce-l ocupaŭ în front.

In ziua Cruciĭ (14 Septemvrie) Poloniĭ, după ce asistă la un pompos Te-deum oficiat în mînăstire, plec peste muntele Bisoca, cu gîndul să vie în Focșanĭ și de aicĭ în Bucureștĭ. Ajunșĭ la Modrenĭ primesc știrea că revoluția a căzut și că Rușiĭ aŭ întrat în țară.

Temîndu-se de a maĭ înainta, se întorc înapoĭ, ajung la Lopătarĭ, unde rămîn noaptea, și de unde a doua zi trebuia să treacă peste munțĭ în Austria.

Nenorocirea face ca să înceapă niște ploĭ torențiale, care le împiedecară calea. Se deciseră dar de a rămînea aci pînă la îndreptarea vremiĭ; ișĭ stabilesc quartierul la cîrciumă luĭ Diță Berha, unde li-se prepară și mîncarea, iar locuințele le aveaŭ pe la diferițĭ oamenĭ din sat.

Sub-prefectul reacțiuniĭ Matache Codrescu și ajutorul săŭ Fănică Poenaru, informațĭ de aceasta, vin repede în Buzăŭ. denunță faptul Rușilor și însoțițĭ de o ceată de Cazacĭ se întorc în urmărirea lor. A doua zi, pe la oarele 12, cînd cea maĭ mare parte de Polonĭ eraŭ la masă nearmațĭ, se văd încunjurațĭ de inamic. Cercară a se opune, dar înzadar; uniĭ se predară, dar ceĭ maĭ

mulţĭ luară fuga peste munţĭ. Cazaciĭ îĭ urmăresc, îĭ împuşcă şi îĭ străpung. Mulţĭ aŭ murit, mulţĭ aŭ fost rănițĭ şi foarte puţinĭ aŭ putut scăpa cu fuga.

Ceĭ ce nu veniseră încă la masă se ascunseră pe la gazdele lor, dar doĭ ceauşĭ de dorobanţĭ din localitate, Radu Volintiru şi Marin Călin, se pun cu totul în serviciul Ruşilor, îĭ conduc pe la fiecare gazdă, şi maĭ toţĭ fură prinşĭ. Singurele femeĭ: Tudora luĭ Stan Becu şi Bălaşa luĭ Nicolae Dobrot, ştiură să scape viaţa oaspeţilor lor.

Măcelul a durat vre-o 2 oare şi Cazaciĭ triumfătorĭ se întorc, aducînd cu dînşiĭ, la Buzăŭ, pe Poloniĭ sănătoşĭ legaţĭ, iar pe ceĭ rănițĭ în cară cu boĭ. Domnul Carol, căpetenia lor, împuşcat într-un picior, cu pîntecele străpuns de o suliţă, cu intestinele scoase şi atîrnînd, era singur într-o căruţă, avînd lîngă dînsul un cîine frumos şi devotat Ruşiĭ, voind să-ĭ răpească şi pe acest consolator, îl omoară. La această vedere Carol îşĭ dă sufletul, iar corpul i-se aruncă pe prundul Slăniculuĭ, în dreptul cătunuluĭ Petrăcheştĭ. Cîţiva locuitorĭ, cuprinşĭ de milă, îl îngropară în locul unde fusese aruncat

Poloniĭ ajunşĭ în Buzăŭ, ceĭ sănătoşĭ fură trimişĭ în Rusia, iar ceĭ rănițĭ aşezaţĭ în spitalele ruseştĭ.

Locuitoriĭ din Lopătarĭ, după plecarea Cazacilor, adunară cadavrele celor omorîţĭ şi le depuseră într-un mare mormînt, săpat în livada luĭ moş Necula. Oasele lor odihniră în pace pînă în anul 1878, cînd rîul Slănic venind foarte mare, în urma torenţialelor ploĭ din Iulie, a mîncat malul şi a luat în undele sale oasele maĭ multora dintr-înşiĭ. Multe însă aŭ rămas loculuĭ, acum în prundul Slăniculuĭ, în apropiere de moara luĭ Dumitru Bîsceanu.

D-l deputat Al. D. Pîlceanu, mare proprietar în aceste părţĭ, a fost şi d-sa martor ocular al acestuĭ epizod

și a avut buna voință a-mĭ promite că va rîdica o cruce comemorativă pe mormîntul acestor nenorociţĭ Polonĭ, demnĭ de o soartă maĭ bună.

Iată faptul complect și exact, după cum l-am cules în localitate de la marturĭ ocularĭ demnĭ de toată încrederea și de la gazdele lor, care maĭ sînt încă în viață.

Voind a-l studia și în mod documental, n-am găsit pînă acum nimic relativ la dînsul

Preotul Ioan din Bodinești, bătrîn de peste 80 anĭ, atuncĭ oficiind la Vintilă-Vodă, mi-a spus că Poloniĭ, în retragerea lor spre Lopătarĭ, aŭ încredințat corespondența egumenuluĭ Vavila și că egumenul temîndu-se de a o ținea la dînsul, a confiat-o D-luĭ Radu Serian. Intrebînd pe D-l Serian, mi-a spus că i-s-a dat maĭ multe hîrtiĭ, dar maĭ în urmă de frica Rușilor le-a ars.

Cercetînd dosarele prefecturiĭ județuluĭ și ale plaiuluĭ Slănic, n-am găsit corespondență maĭ veche de 1852.

In ceia ce s-a scris pînă acum relativ la revoluțiunea din 1848, nu se face nicĭ o mențiune despre acest fapt.

Anul trecut, relatînd faptul D-luĭ Gr. Tocilescu, d-sa a întrebat pe D-l Ioan Ghica, dela care nu a putut afla alta decît atît: «Ișĭ aduce aminte că a auzit pe Nicolaĭ Bălcescu vorbind despre dînșiĭ.»

Cine aŭ fost aceștĭ Polonĭ? Din ce anume locurĭ? Venit-aŭ eĭ din propria lor inițiativă saŭ chemațĭ de cineva? Avut-aŭ gîndul de a ajuta sincer pe revoluționariĭ romînĭ? Avut aŭ gîndul de a-șĭ recruta aci elemente și apoĭ de a revolta Galiția? Iată atîtea întrebărĭ la care cu datele de pînă acum nu se poate respunde.

Am auzit însă pe unul din venerabiliĭ anuluĭ 1848 relatînd faptul următor. Revoluționariĭ romînĭ fixînd programa mișcăriĭ și a rolurilor ce trebuia să îndeplinească

fiecare, pe D-l C. Bălcescu l-aŭ trimis să revolte Polonia.

O altă versiune relativă la acest fapt este că doĭ Polonĭ însemnațĭ, avînd scrisorĭ de recomandare către guvernul provizoriŭ de la diferite comitete revoluționare din Europa, aŭ venit în Bucureștĭ și aŭ cerut să li-se dea 2000 oamenĭ cu care să revolte Galiția. Guvernul provizoriŭ, stînd destul de răŭ cu Rusia, nu voia să o rupă și cu Austria, de aceia temporiza satisfacerea cereriĭ. Maĭ în urmă ceĭ doĭ Polonĭ aŭ plecat împreună cu D-l C. Bălcescu în Galiția. Ajunșĭ la Sibiŭ, D-l Bălcescu s-a bolnăvit și s-a întors în Bucureștĭ.

Nu va fi vre-o legătură între aceste zise și Poloniĭ veniţĭ în Buzăŭ?

D-l C. Bălcescu cred că ar avea cuvîntul să lămurească acest epizod.

Pînă atuncĭ îl daŭ publicitățiĭ în toată nuditatea sa, rămînînd viitoruluĭ sarcina de a-l studia și după alte date ce s-ar maĭ descoperi și a-l conexa.

Notă. D-l I. D. Petrescu, actualminte profesor în Tîrgoviște, dar în anul 1848 diacon la Episcopie și profesor la Seminariul din Buzăŭ, sub numele de Ipolit, în scrierea sa «Buchetul» imprimată în Tîrgoviște în 1889, dar pe care abia zilele acestea am cunoscut-o, în capitolul «Restaurațiunea» (pag. 51 urm.), vorbind despre mișcarea revoluțiuniĭ în Buzăŭ, amintește și despre aceștĭ Polonĭ.

D-sa afirmă că în vara anuluì 1848, se dusese să petreacă vacanța la mînăstirea Vintilă-Vodă și pe cînd se afla aci, aŭ sosit Polonĭ în număr de 78. D-sa a stăruit pe lîngă egumenul aceleĭ mînăstirĭ să le dea ospitalitate și viind în Buzăŭ a determinat pe prefectul revoluțiuniĭ, S. Voinescu, să dea ordine ca să le procure toate necesariile.

Asupra cauzeĭ venireĭ lor aicĭ, d-sa susține că guvernul provizoriŭ, în ziua de 23 Iulie, a chemat pe un israelit Șiandreș și i-a încredințat misiunea secretă de a se duce la Polonĭ în tabăra rusească, îndemnîndu-ĭ să se retragă din armată și să propage re-

volta, atît contra Rusieĭ, cît și contra Domnuluĭ Moldoveĭ M. Sturza. Cu modul acesta guvernul provizoriŭ, ocupînd Rusia, credea că se va întări. Incercarea nu reuși, căcĭ guvernul rus, informat, schimbâ pe comandantul trupelor polone și-l înlocui prin Lyders. Partea din soldațiĭ polonĭ care se revoltaseră, temîndu-se, dezertară din armată și se retraseră spre frontierele țăriĭ noastre, oprindu-se maĭ întîiŭ la mînăstirea Mira. De aicĭ, sub pretext că sînt vînătorĭ, străbătură toțĭ munțiĭ Moldoveĭ pînă ajunseră la Vintilă-Vodă.

D-sa maĭ afirmă că în urma ataculuĭ dela Lopătarĭ, o parte din Polonĭ s-aŭ retras și s-aŭ fortificat în clopotnița mînăstiriĭ Vintilă-Vodă, de unde aŭ susținut o luptă energică contra Cazacilor. Opt dintr-înșiĭ murind, ceilalțĭ s-aŭ predat. Despre acest fapt însă în localitate n-a rămas nicĭ o amintire.

Este posibil ca D-l Petrescu, arestat în ziua de 18 Septemvrie de Rușiĭ care sosiseră în Buzău, dus la Bucureștĭ și închis, să nu fi maĭ avut informațiunĭ pozitive despre cele ce s-aŭ petrecut în urma sa.

DĂRĬ DE SEAMĂ

Ioan Ghica, *Amintirĭ din pribegia după 1848*, nouă scrisorĭ cătră V. Alexandri. Bucureştĭ, 1850. Un vol. în 8 de 882 paginĭ.

Ioan Ghica, una din figurile cele maĭ atrăgătoare pe care generația trecută, ce aproape s-a stins, a maĭ lăsat în mijlocul nostru, după o viață întreagă de slujbe neîntrerupte aduse țăriĭ şi poporuluĭ romîn în deobşte, întrebuințează ultimiĭ anĭ aĭ vieţiĭ sale tot spre folosul întreguluĭ prin publicărĭ de o valoare tot atît de mare literară cît şi istorică. După ce în scrisorile cătră V. Alexandri a expus cu atîta farmec amintirile sale din vremurĭ maĭ de mult saŭ ale celor pe care el le-a apucat, în seria nouă de scrisorĭ pe care o analizăm publică amintirile sale atît din vremea revoluţieĭ din 1848 cît şi maĭ ales acele din epoca plină de frămîntărĭ şi zămislitoare de atîtea ideĭ ce urmă aceleĭ mişcărĭ.

Toţĭ aceia ce luase parte la revoluţia din 1848, în Muntenia maĭ ales, fusese împrăştiaţĭ in toată lumea de puterile apăsătoare coalizate, spre marea bucurie a elementelor reacţionare din ţările romîne. Foştiĭ membriĭ aĭ căimăcănieĭ: Ioan Heliade Rădulescu, Christian Tell şi Neculaĭ Golescu fură scoşĭ pe la Turnu-Roş în Ardeal, cu condiţie a nu se maĭ întoarce în ţară. Constantin şi Neculaĭ Bălcescu, Dimitrie şi Ioan Brătianu, Stefan şi Radu Golescu, Constantin Rossetti, Cezar Bolliac şi alţiĭ, transportaţĭ în caic pe Dunărea pînă la Orşova, fură lăsaţĭ acolo, spre a apuca încotro vor vroi spre ţările streine ; ceĭ maĭ mulţĭ din arestuiţiĭ de la Cotrocenĭ

fură înternaţĭ la Brusa în Azia Minoară,[1] iar Ioan Ghica, Alexandru Gh. Golescu şi Ioan Maiorescu rămaseră înainte în Constantinopole, Pariz şi Frankfurt, spre a reprezenta cel puţin interesele partiduluĭ revoluţionar, dacă încetase a maĭ fi organul guvernuluĭ căruia revoluţia dăduse naştere. Din Moldova apucase de asemenea calea pribegiriĭ Vasile şi Ioan Alexandri, Mihaiŭ Cogălniceanu, Constantin Negri, Vasile Mălinescu şi alţiĭ.

Elementele revoluţionare deşi zdrobite şi împrăştiate nu înţelegeaŭ să părăsească lupta. Eĭ o strămută numaĭ pe un alt tărîm, din împrotivire internă la uneltirĭ diplomatice. Emigraţiĭ însă eraŭ stînjiniţĭ prin maĭ multe împrejurărĭ; maĭ întîiŭ prin îndepărtarea locurilor unde soarta îĭ aruncase, şi care se resfiraŭ de la Brusa în Azia Minoară pînă la Pariz. Pe la 1848 telegraful şi drumul de fier fiind încă aşa de puţin răspîndite, comunicarea atît personală cît şi a ideilor era foarte anevoiasă, şi apoĭ emigraţiĭ avînd a-şĭ transmite veştile în secret, trebuia numaĭ decît să aleagă calea scrisorilor. Fiind însă că revoluţionariĭ nu avuse timpul a se înţelege asupra unuĭ plan de lucrare comun, o atare înţelegere era aproape peste putinţă de adus acuma, cînd o scrisoare punea maĭ multe săptămînĭ spre a veni în mînile aceluia cătră care era îndreptată. A doua piedică ce se opunea uneĭ lucrărĭ maĭ spornice a emigraţilor era lipsa de banĭ de care eraŭ atinşĭ chiar ceĭ bogaţĭ, împiedecaţĭ şi eĭ a primi mijloace din ţările căzute iarăşĭ în stăpînirea puterilor duşmane. Dar pricina maĭ de căpetenie care paraliza activitatea emigraţilor eraŭ neînţelegerile dintre eĭ, sporite încă maĭ mult în urma căderiĭ, de oarece adăosese amărăciunea învinuirilor pentru înfrîngerea suferită cătră deosebirile de vederĭ care totdeauna îĭ despărţise. Maĭ întîiŭ persista antagonizmul cel neîmpăcat între ceĭ treĭ foştĭ locotenenţĭ domneştĭ: Heliade, Tell şi Neculaĭ Golescu cu adepţiĭ, lor şi partidul radical. Acesta vroia, şi acuma după cădere ca şi maĭ înainte, să nu se razime pe Turcĭ, pe care îĭ vedea cît de becisnicĭ saŭ de lacomĭ eraŭ, de oarece «cînd eraŭ slabĭ dădeaŭ pe Romînĭ «în gura Rusuluĭ, iar cînd eraŭ tarĭ vroiaŭ să-ĭ înghiţă eĭ». [2] Radicaliĭ tot de la revoluţie aşteptaŭ mîntuirea neamuluĭ romînesc. Eĭ

1. Amintirĭ p. 37. La p. 192 o listă de 28 de nume a unor tinerĭ deştăraţĭ din Muntenia.

2. *Rosetti* din Pariz cătră *Ioan Ghica* în Coustantinopole, 20 Aprilie 1849. Amintirĭ ibid. p. 69.

se pusese în înțelegere cu toți capiĭ care conduceaŭ partidul liberal din Ungaria, Transilvania, Banat, Bucovina, Italia, Polonia și Germania, și aveaŭ de gînd să înființeze un ziar care să apere interesele tuturor naționalităților contra despotizmuluĭ, propagînd unire și frăție între dînsele [3]. Stăruințile lor eraŭ maĭ ales în Pariz pe lîngă guvernul eșit din revoluția de la Fevruarie și în Germania pe lîngă parlamentul din Frankfurt, în care se agita planul reconstituiriĭ imperiuluĭ german. Aicĭ Ioan Maiorescu mergea pînă acolo ca să propună Germanilor, fără a fi autorizat de nimenea, «că «la caz de a cere chestiunea italiană neapărat vre-o schimbare te«ritorială, principatele ar fi bucuroase a întra amîndouă într-o in«timă uniune între sine și în alte relațiunĭ de stat cu Austria sub «un principe de casa aceasta și sub protecția imperiuluĭ german.» [4] In zădar căuta Maiorescu să îndreptățească pasul săŭ cătră ceilalțĭ membri aĭ partiduluĭ radical care nu vroiaŭ să rupă cu totul cu Turciĭ, spunînd că, deși rostise acea idee, «tot memoriul săŭ ar «răsufla credință și sinceritate din partea Romînilor cătră Turcĭ.» [5]. Turciĭ nu puteaŭ fi înșelațĭ, maĭ ales că Rușiĭ nu lăsaŭ să le scape prilejul de a înegri pe cît puteaŭ pe Romînĭ în ochiĭ suzeranuluĭ lor, pentru a adînci pe cît se putea maĭ mult prăpastia săpată între eĭ prin decursul revoluțiuniĭ.

Atare purtare îndreptățea însă pe partidul locotenențeĭ să critice purtarea celuĭ radical, care, după ce făcea totul spre a se discredita la Turcĭ, totușĭ căuta să nu-șĭ înstreineze simpatiile lor, întrînd decĭ prin atare tendință în vederile partiduluĭ moderat.

Dacă însă Maiorescu lucra pe propria luĭ răspundere cînd propunea Austrieĭ provinciile romîne ca ajutor pentru maĭ ușoară dezlegare a chestiuniĭ italiene, alțiĭ căutaŭ mîntuirea Romînilor în triumful revoluțieĭ maghiare, care era încă în plina eĭ desfășurare. Intre aceștia eraŭ Ioan Ghica, Constantin Rossetti, frațiĭ Brăteanu și Neculaĭ Bălcescu. Romîniĭ din principate fusese zdrobițĭ de Rușĭ, iar Unguriĭ care răpusese aproape pe Austria, eraŭ amenințațĭ să piardă totul prin intervenirea Rușilor. O alianță între aceste două popoare

3. Amintirĭ, p. 61.

4. Memoriul luĭ *Ioan Maiorescu* cătră parlamentul din Frankfurt, 17 Septemvrie 1848, ibid. p. 131.

5. *Ioan Maiorescu* c. *N. Bălcescu*, 7 Fevruarie 1849, ibid. p. 170.

reeşa din însăşĭ natura lucrurilor. Incontra uneĭ atarĭ acţiunĭ comune însă, cealaltă parte a poporuluĭ romîn, din Ardeal, protestâ din toate puterile, de oarece întreprinsese revoluţia tocmaĭ în scopul de a îndepărta uricioasa unire cu Unguriĭ, care ameninţa cu înghiţire naţionalitatea lor. Bălcescu trimis în Ungaria se apucâ a lucra din răsputerĭ spre a zmulge de la Ungurĭ oarecare concesiĭ faţă cu Romîniĭ, a aduce astfeliŭ o împăcare între Romîniĭ Ardelenĭ şi Ungurĭ, a organiza o legiune de Romînĭ din principate care să meargă în ajutorul noilor aliaţĭ şi apoĭ să împingă întregul element romînesc la luptă alăturea cu Unguriĭ contra Ruşilor, duşmanul cel comun [6]. Unguriĭ încă eraŭ atît de înverşunaţĭ contra Romînilor şi aceştia arătaŭ aşa de puţină încredere în adversariĭ lor, încît o împăcare a acestor două elemente se arăta peste putinţă. Şi cum să se împace Ardeleniĭ cu Ungurii încontra Austrieĭ, cînd de la aceasta căpătase toate promisiunile, iar de la Ungurĭ numaĭ cu cel maĭ mare greŭ scoteaŭ nişte crîmpee de care şi acele eraŭ nesigurĭ? Şi cu toată această înverşunată dezbinare dintre Ardelenĭ şi Ungurĭ, Bălcescu maĭ că era în stare se jertfească interesul fraţilor de peste Carpaţĭ numaĭ în scopul de a găsi în Ungurĭ nişte aliaţĭ încontra Ruşilor. El spune: «Mă doare răŭ pentru Romînĭ şi nu «aş vroi să piară; dar simt că este necesar pentru toţĭ aceĭ care «iubesc libertatea ca să susţină pe Maghiarĭ, care sînt singurul po-«por în stare a combate în acelaşĭ timp şi încontra Rusieĭ şi în-«contra despoţilor aliaţilor eĭ.» [7]

Revoluţionariĭ romînĭ din principate eraŭ puşĭ într-o grea dilemă. Nu puteaŭ ajuta poporuluĭ lor decît jertfind pe Romîniĭ din Ardeal, saŭ dacă vroiaŭ să asculte numaĭ voacea sîngeluĭ trebuia să se lepede de singura lor speranţă de a vedea patria lor rîdicată iar din cenuşă, triumful revoluţieĭ maghiare. Nu era aşa dar dreaptă învinuirea ce se aducea de partidul moderat celuĭ radical că ar fi vîndut ţările romîne Ungurilor [8]. Atare imputare i-s-ar fi

6. Scrisorile luĭ *N. Bălcescu* din Ungaria c. *I. Ghica*, ibid. p. 237 urm. La p. 268 găsim rostirea: „ce este de făcut acum? a împăciui *orĭcum* pe Romînĭ cu Ungurii spre a-ĭ opune Muscalilor."

7. Ibid. p. 288.

8. *Bălcescu* c. *Ghica*, 6 Iunie 1849, ibid. p. 287: „Să păstrezĭ toate aceste scrisorĭ care ne pot fi trebuincioase maĭ tîrziŭ, cînd patrioţiĭ ne vor acuza că am vrut să vindem ţara şi naţia la Ungurĭ încontra locotenenţeĭ."

putut maĭ cu dreptul adresa pentru Romîniĭ din Transilvania, decît pentru aceĭ din principate a căror mîntuire tocmaĭ partidul radical o vroia pînă la un punct cu prețul chiar al jertfiriĭ fraților Ardelenĭ.

Nicĭ însă asupra acestuĭ punct nu se întîlneau toțĭ capiĭ emigrăriĭ. Așa frațiĭ Golescu se apropiaŭ maĭ mult de Maiorescu, cînd emiteaŭ părerea ca principatele să caute sprijinul Austrieĭ care avea tocmaĭ interes a combate revoluția maghiară. Se temeaŭ Goleștiĭ ca «emigrațiĭ ce căutase adăpostirĭ în Austria să nu fi început a zbiera acolo democrație și frăție cu Unguriĭ, pe cînd Austria nu vroia să asculte de democrație și atît urăște pe Ungurĭ încît numaĭ pentru pierderea lor favorește pe celelalte naționalitățĭ.»[9].

Pe lîngă atarĭ deosebirĭ de vederĭ și de stăruințe, capiĭ emigrăriĭ romîne îșĭ maĭ atribuiaŭ încă și scopurĭ personale interesate, precum luĭ Ioan Ghica i-se bănuia sprijinirea candidaturiĭ la domnie a moșuluĭ săŭ I. Cîmpineanu, iar membriĭ locotenențeĭ eraŭ în prepus de a stărui în acelașĭ scop pentru unul din eĭ, Neculaĭ Golescu [10].

Atare dezbinărĭ în vederĭ, planurĭ și mijloace de aplicat pentru a scoate țările romîne din prăpastia în care căzuse, nu puteaŭ înlesni o lucrare serioasă; de aceia și toate încercările emigraților de a îndepărta de pe capul țărilor lor amenințătoarea reîntoarcere a stăpîniriĭ ruseștĭ fură zădarnice, și dacă emigrațiĭ făcură totușĭ o mare slujbă patrieĭ lor, aceasta se îndeplini pe tărîmul faptelor și a ideilor care schimbară părerea lumiĭ politice de atuncĭ asupra tendințelor asupriților și a roluluĭ ce era păstrat de istorie principatelor romîne.

Ungaria fiind și ia doborîtă de Rușĭ, ceĭ maĭ mulțĭ din capiĭ revoluțieĭ romîne se adunară în Pariz ; între aceștia și Bălcescu, care scăpase numaĭ cu cel maĭ mare greŭ a nu fi prins de Rușĭ și fugise travestit într-un negustor de donițe din țara Moților unde căutase scăpare în primele momente. [11] Din nefericire dușmănia între membriĭ locotenențeĭ și ceilalțĭ capĭ aĭ revoluțiuniĭ ajunsese la cul-

---

9. *A. G. Golescu* și *Stefan Golescu* c. *I. Ghica*, 17 Decemvrie 1848, ibid pag. 84.

10. *A. G. Golescu* c. *Ghica*, 27 Iunie 1849, ibid, p. 223.

11. Vezĭ interesanta expunere a fugeĭ luĭ în o scrisoare c. *Ghica* din 22 Octomvrie 1849 trimisă din Pariz. Ibid, p. 407.

me, adăogîndu-se pe lîngă motivele vechĭ altele nouă ivite în cursul pribegiriĭ de pînă acuma. Bălcescu merse pînă acolo să provoace pe Tell în duel, care însă nu vroi să se bată. Eĭ nu se maĭ numesc altfeliŭ uniĭ pe alţiĭ decît blăstămaţĭ şi trădătorĭ [12]. Totuşĭ Bălcescu se pune pe lucru, ajutat de Ubicini, şi redactează un memoriŭ pe care îl remit guvernelor Franţieĭ şi Anglieĭ, protestînd prin el contra continuăriĭ ocupaţieĭ ţărilor romîne de Ruşĭ, cu toate că ele fusese cu totul pacificate, apăsînd asupra împrejurăriĭ că dacă Europa vroeşte să păstreze Turcia, nu este în destul a fi închise Dardanelele, ci trebue încă acoperită graniţa eĭ nordică şi a sili valul răvărsăriĭ ruseştĭ să reîntre în patul săŭ [13]. Bălcescu trece apoĭ la Londra, unde se pune în relaţiĭ cu maĭ mulţĭ membri aĭ parlamentuluĭ englez, precum şi cu primul ministru, lordul Palmerston, şi izbuteşte a provoca două înterpelărĭ în camera comunelor privitoare la chestiunea principatelor. Ideia formăriĭ unuĭ comitet al emigraţilor agitîndu-se din noŭ de aceĭ din Brusa, Bălcescu scrie luĭ Ioan Ghica «că ar trebui să se părăsească atarĭ ideĭ, întrucît opi-«niile sînt prea împărţite şi patimile prea aprinse; toată lucrarea «noastră publică acum este numaĭ scrisul prin jurnale streine şi ro-«mîneştĭ şi pentru aceasta e de prisos un comitet» [14]. Tot în atarĭ privirĭ scrie N. Bălcescu o scrisoare direct la Brusa către Alexandru Golescu, în care expune maĭ întîiŭ ideile ce aŭ împins pe Romînĭ la revoluţie precum şi aşteptările lor de viitor ; după aceia critică mersul revoluţieĭ de pînă atuncĭ, analizînd rolul jucat de fiecare din capiĭ eĭ şi sfîrşeşte tot cu sfatul dat luĭ Ghica de a lucra acuma prin presă în sprijinul cauzeĭ naţionale. In această importantă scrisoare Bălcescu arată că «revoluţia din 1848 nu este datorîtă vre-uneĭ iniţiative personale. Ia este desfăşurarea lucrăriĭ providenţiale începută în societatea noastră în 1821. Atuncĭ făcusem o revoluţie democratică şi naţională care izbuti în partea de a două prin respingerea Fanarioţilor, dar fu compromisă în tendinţa eĭ democratică prin regulamentul organic, care constitui maĭ puternic aristocraţia în popor silindu-l a primi apăsarea nu numaĭ în nu-

---

12. Scrisoarea luĭ *Bălcescu* c. *Ghica*, 6 Noemvrie 1849; Ibid., p. 418, comp. p. 420.

13. Memoriul luĭ *Bălcescu* din 26 Decemvrie 1849, ibid., p. 446.

14. Scrisoarea din 16 Fevruarie 1850, ibid., p. 468.

mele statuluĭ dar și în acel al proprietățiĭ. Programul revoluțieĭ din 1848 nu putea fi decît a organiza democrația, liberînd pe țăran și constituindu-l de proprietar. Revoluția trebuia să fie democratică și socială. Era acelașĭ program ca și în 1821, maĭ puțin Fanarioțiĭ și plus chestia socială. Dreptul pentru a face revoluția era acel de autonomie a căria respectare o cerurăm fără a vroi să ne desfacem de tratate. Dacă atare revoluție ar fi izbutit, ne maĭ rămîneaŭ încă două de făcut, una pentru întemeerea unitățiĭ naționale și alta pentru neatîrnare, spre a face astfeliŭ națiunea să reîntre în deplinătatea drepturilor eĭ fireștĭ. Unirea Moldoveĭ și a Valachieĭ a și făcut marĭ progrese pînă acuma. Romîniĭ Austrieĭ bazațĭ pe constituția de la 3 Martie cer cu toțiĭ a fi constituițĭ într-un singur corp de 3 milioane și jumătate și vor sfîrși prin a izbuti. Cînd două marĭ grupe de 4 milioane și de 3½ milioane de Romînĭ vor fi constituite una lîngă alta, cine le va putea împiedica de a se uni? Romînia noastră există. Am convingerea nestrămutată, și orb este acel ce nu o vede. Poate să treacă un secol pînă ce națiunea noastră va reîntra în drepturile eĭ, un secol pe care-l vom petrece războindu-ne cu Rușiĭ, precum am petrecut zece secole în lupte cu barbariĭ și patru încontra Turcilor; dar ce este un secol în viața uneĭ națiunĭ?» După ce Bălcescu așterne astfeliŭ programul revoluțiilor viitoare și a ținteĭ că trebue s o urmărească poporul romîn, el trece la analiza cauzelor pentru care revoluția din 1848 a trebuit să cază, și o atribue necapacitățiĭ celor care o întreprinsese, fără a excepta propria luĭ personalitate de atarĭ imputărĭ. Eliade este lipsit de inimă și de aspirațiĭ și se gîndește prea mult la persoana luĭ; Rossetti și Brătianu sînt oamenĭ maĭ mult de simțimînt decît de gîndire. Rămîn Ioan Ghica, Al. Golescu, el (Bălcescu) și Maiorescu. Lăsînd la o parte pe acest din urmă pe care declară a-l cunoște puțin, Bălcescu analizează acțiunea celorlalțĭ treĭ și maĭ ales pe a sa proprie. El crede că aceștĭ treĭ aŭ dat foarte puține dovezĭ de capacitate, și din nenorocire prea multe de ambiție, de indiferență pentru putere, și aceia a fost pricina căderiĭ revoluțieĭ. Ambiția lor însă o explică Bălcescu într-un mod curios; anume aceia de a nu inspira teama că eĭ ar umbla după putere: de aceia totdeauna aŭ căutat a se plînge dinaintea altora spre a nu fi învinuițĭ că ar umbla să pună mîna pe conducerea trebilor. Așa, fiind Bălcescu numit la 11 Iunie ministru, văzînd că este invidiat și pus în prepus, îșĭ dă

demisia şi primeşte după multe stăruinţe numaĭ a fi secretarul luĭ Eliad care împreună cu Tell, Neculaĭ Golescu şi Magheru aveaŭ toată puterea în mînĭ. Bălcescu era de părere că un guvern revoluţionar are de menire a propaga şi înarma revoluţia, adecă a vărsa revoluţia ca convingere în sînul poporuluĭ şi după aceia a-l lăsa să lucreze singur. Numaĭ Alexandru Golescu vedea însă lucrurile în acelaşĭ mod. Rosetti, înşelat prin inspiraţiile generoase ale inimiĭ luĭ, vroia să împace pe boerĭ cu poporul şi iĭ trebuia boerĭ pretutindenea. De aceia el, ajutat de Voinescu, Neculaĭ Golescu şi Brăteanu, izbuti a face să fie numit ministru de finanţe Herescu, membru al ministeruluĭ Bibescu încontra căruia făcuseră revoluţia. Ce maĭ face guvernul revoluţionar? In noaptea de 19 decretează părăsirea art. 13 din programul revoluţionar asupra proprietăţiĭ, lăsîndu-l în dezbaterea adunăriĭ ce trebuia să fie chemată; dă o proclamaţie prin care scuzează pe Odobescu de măcelul poporuluĭ, iar Bălcescu sileşte pe Rosetti cel puţin atîta să facă, să spună că scuzele sînt după spusele Odobesculuĭ şi nu părerea guvernuluĭ; apoĭ Tell înaintează în rangurĭ pe ofiţeriĭ care arestase tocmaĭ pe membriĭ guvernuluĭ provizor. Tot atîtea măsurĭ de o neertată slăbiciune, prin care se părăseşte programul revoluţiuniĭ. După aceia maĭ comite încă grava greşală de a fugi în 29 din Bucureştĭ. Guvernul decĭ părăsise chestiunea socială la 19 şi pe popor el însuşĭ la 30. Eliade maĭ ales nicĭ nu vroia să maĭ audă vorbind de ţăranĭ, care se sculase încontra guvernuluĭ cînd acesta părăsise Bucureştiĭ. Cînd se discuta maĭ tîrziŭ modul compuneriĭ adunăriĭ, Eliade, susţinut de Cîmpineanu, Rosetti, Voinescu şi Neculai Golescu, pentru a da o garanţie şi elementuluĭ boeresc, propusese o alcătuire a eĭ din 100 de boerĭ, 100 de neguţătorĭ şi 100 de ţăranĭ. Bălcescu însă, cîştigînd în partea luĭ pe Stefan Golescu, Brăteanu, Mitropolitul şi Magheru, făcu să se admită votul universal şi direct, instituind pentru siguranţa boerilor în discuţia articoluluĭ 13, comisiunea compusă din 18 boerĭ şi 18 ţăranĭ.

Cînd a fost să se numească locotenenţa, Bălcescu fusese invitat a face parte din ia. El însă refuză şi vrea să plece la Pariz, fiind reţinut numaĭ de Brătianu care-ĭ spusese că neavînd încredere în oameniĭ propuşĭ spre a o alcătui, era hotărît să o răstoarne. «Locotenenţa însă inaugura venirea eĭ la putere jertfind prin-tr-«un act public autonomia ţăriĭ luĭ Soliman paşa, cu toată opoziţia

«pe care i-o făcurăm. Printr-o atare supunere necondiționată sub «Turcĭ revoluția încetase de a maĭ avea ființă. Ia fusese răsturnată «nu de Fuad Efendi ci de locotenență și de Soliman pașa. Fuad «nu a făcut decît a substitui un singur căimăcan celor treĭ. Revo-«luția trebuia decĭ reîncepută; aceasta era părerea luĭ Ioan Ghica «și a mea. Am vrut atuncĭ să dăm dictatura luĭ Magheru saŭ să «îndemnăm pe Tell a pregăti o apărare pentru a ne pune în stare «de a face o capitulare onorabilă; dar n-am izbutit.»[15]

Bălcescu, consequent ideilor sale, lucra prin ziare și tipăriturĭ la luminarea opiniuniĭ publice europene. Așa el publică o broșură franceză asupra chestieĭ proprietățiĭ în țările romîne[16], și tot pe atuncĭ lucra el un proect de confederație a Romînilor cu Unguriĭ și Iugo-Slaviĭ. El însă urmărea și adunarea materialurilor pentru marea sa operă, Istoria Romînilor sub Mihaiŭ Vodă Viteazul, despre care credea că va fi maĭ folositoare națieĭ luĭ decît conlucrarea luĭ la Londra la redacția *Proscrisuluĭ*.[17] Maĭ editează în Pariz și o foae romînească «Romînia viitoare». In mijlocul lucrărilor luĭ însă resimți cea întîiŭ atingere a boaleĭ care trebuia să-l ducă în mormînt.

Intr-o scrisoare către Ghica din 27 Fevruarie 1851 îĭ spune «că sufere mult de piept și poate va da ortul popiĭ.»[18] Deși pus într-o grea poziție prin boala luĭ, Bălcescu refuză a primi un post pe care Turciĭ dorind să împace pe revoluționariĭ i-l ofereaŭ prin intermediul luĭ Ghica.[19]. Vecînica ceartă a luĭ Bălcescu cu Ghica era că acesta stăruia a rămînea în Constantinopole, sperînd să izbutească în sfîrșit a mișca pe Turcĭ în favoarea Romînilor.

Bălcescu pierduse orĭce încredere în suzeranul Romînilor și aștepta o scăpare numaĭ de la o viitoare reînoire a revoluțieĭ. El spunea luĭ Ghica că «ar crede și acuma că are să vie o revoluție maĭ

---

15. Această însemnată scrisoare ibid., p. 472—490.
16. Question économique des principautés danubiennes.
17. Scrisoare din 6 Sept. 1850, ibid. p. 546.
18. Ibid. p. 578.
19. Scrisoare din 26 Martie 1851, ibid., p. 588.

«înfricoşată şi că ar fi bine să se pregătească dezvoltînd credinţa «Romînuluĭ maĭ mult în el decît în streinĭ; dacă nu crezĭ într-o re- «voluţie viitoare, atuncĭ înţeleg că, neavînd nicĭ un steag, să staĭ cu «Turciĭ, fără a te măguli însă că veĭ dobîndi ceva; cît pentru mine, «cînd voiŭ pierde nădejdea într-o revoluţie viitoare, apoĭ mă daŭ «de lăturĭ fără a mă maĭ ocupa de nimic.»[20] Şi cît de mare dreptate a- «vea Bălcescu a aştepta regenerarea Romînieĭ de la o lucrare violentă, care, dacă nu fu o revoluţie, fu războiul Crimeeĭ. Gîndul luĭ Bălcescu umbrit acum de aripile morţiĭ se purta necontenit pe două marĭ chestiunĭ care agitase totdeauna mintea luĭ: viitorul ce aştepta pe Romînĭ şi despre care se certa mereŭ cu Ghica de la mijloacele de a-l face fericit şi dezmormîntarea uneia din paginile cele maĭ glorioase ale trecutuluĭ lor, acea a luĭ Mihaiŭ Viteazul. Simţĭ o adîncă emoţiune cînd citeştĭ graba cu care ruga pe Ioan Ghica, cînd a-ĭ face extracte din autoriĭ turcĭ pe care iĭ putea găsi prin Constantinopole, cînd a-ĭ trimite cutare saŭ cutare carte. Ştia că moartea îl pîndeşte şi nu vroia să cadă în ghiarăle eĭ pînă nu era să pună ultimul condeiŭ la Istoria luĭ Mihaiŭ Viteazul[21]. La 15 Octomvrie 1852 Bălcescu plecă la Palermo, de unde nu trebuia să se maĭ întoarcă; ba nicĭ osemintele luĭ nu fură regăsite spre a fi aduse în ţară de o tîrzie pietate, căcĭ fusese aruncate în groapa săracilor!

Volumul D-luĭ Ioan Ghica maĭ conţine, după interesanta corespondenţă analizată pînă aicĭ, maĭ multe alte documente asupra revoluţieĭ dela 1848, precum socoteala banilor contribuiţĭ de partizaniĭ progresuluĭ din ţările romîne şi cheltuiţĭ de emigraţĭ în diversele părţĭ unde iĭ aruncase soartă, maĭ multe scrisorĭ şi articule de ale luĭ Heliade din care reese duşmănia de moarte ce el jurase tuturor celorlalţĭ revoluţionarĭ. Din toate aceste acte pe cît şi din acele analizate maĭ sus care pornesc de la ceilalţĭ capĭ aĭ revoluţieĭ se desface unul şi acelaşĭ gînd, ura încontra Ruşilor, şi numaĭ cît in mijlocul de a-ĭ combate se arătaŭ divergintele în părerĭ. Era maĭ mult rivalitățĭ personale decît chestiunĭ de principiŭ. Aşa bunăoară nu prea se înţelege în ce se deosebea politica luĭ Ioan Ghica, pe care Bălcescu îl acuza de a fi prea turcofil, de acea a luĭ Heliade. Dar oameniĭ ce lucrează împreună, maĭ ales

20. Scrisoare din 26 Iulie 1851, ibid., p. 597—598.

21. Maĭ multe scrisorĭ din Hyères, Toulon, Malte, Neapoli.

pentru îndeplinirea uneĭ marĭ ideĭ, ușor sînt plecațĭ la neînțelegerĭ, care apoĭ duc, sporite, la învinuirĭ și prepusurĭ mutuale. Posteritatea maĭ rece și decĭ maĭ dreaptă poate pune toate lucrurile la locul lor, și cu o mare mulțămire constată din mărturisirile intime ce nu aŭ fost scrise pentru a fi publicate că un singur gînd însuflețise pe revoluționariĭ din 1848, adînca și nețărmurita iubire de țară. Iată învățătura pe care o dă generațieĭ actuale prețioasa publicare a bătrînuluĭ apărător al drepturilor romîneștĭ—Ioan Ghica.

A. D. Xenopol.

G. I. Ionescu-Gion, *Manual de poetică romînă*, carte aprobată de onor. Minister al Cultelor și Instrucțiuniĭ publice pentru clasele superioare de liceŭ și alte institute de cultură. Bucureștĭ 1888.

I

După o lungă secetă în manuale de poetică romînească pentru școală, de treĭ patru anĭ încoace aŭ apărut treĭ: a D-luĭ Gion, a D-reĭ Atanasiŭ și a D-luĭ I. Manliŭ, autor copios de manuale pentru limba romînă și premiat de Academie.

Profesoriĭ de limba romînă știŭ cîtă trebuință avem de manuale sănătoase ca cuprins și metod, care să dumerească pe profesor și să fie de folos școlaruluĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ profesorĭ de limba romînă se folosesc de manuscripte, deși cele maĭ multe manuale în această materie s-aŭ scris. Un lucru acesta prea păgubitor pentru învățămînt. — Manualele de știință, fiind copiate orĭ imitate după cărțĭ streine probate, în general sînt maĭ bune și progresul maĭ real, fiindcă profesorul, consciŭ, neconsciŭ de metod, să ține de carte și nimerește. Manualele de limba romînă însă sînt lăsate proprieĭ noastre înțelepciunĭ și aceasta e cauza poate că lasă atît de mult de dorit. Nu e cu putință ca un băiat de la un liceŭ să dea examen la un altul din limba romînă cu siguranță de reușită, fiindcă materie și metod variază dela un profesor la altul. Cauza e că nu avem un manual măcar, de o valoare general recunoscută. Nicĭ dela Universitate nu es profesoriĭ pe un calapod, fiindcă acolo afară de literatură nu li-se propune nimic din cîte aŭ să propună eĭ în școală. Astfeliŭ că singurele autoritățĭ rămîn manualele, care la rîndul lor variază nespus și în materie și în metod.

E de mirare cum după atîta experiență nu s-a cristalizat măcar materia de propus, dacă nu și metodul, cum de nu s-a stabilit o măsură comună, pe care autorĭ și dascalĭ să o aibă în vedere. Uniĭ din profesoriĭ ceĭ maĭ savanțĭ în cursul de limba romînă stăruesc asupra filologieĭ, istoria limbiĭ, critică de texte vechĭ, neglijînd poetica, stilistica, lectura, critica literară și compozițiile. Alțiĭ se mulțămesc cu gramaticele și sintaxele logice, cu analize vecĭnice, cu lectura unor modele de prin cărțile de lectură, modele parte slabe din naștere, parte slăbite prin traducțiunĭ de pe alte limbĭ. Și iar alțiĭ maĭ conștiincioșĭ fac un an întreg stilistica, retorica și poetica teoretică, fără nicĭ un folos practic. Și cu rînduiala aceasta școlarul ese din liceŭ fără să cunoască nicĭ măcar pe scriitoriĭ principalĭ, fără să fie în stare a deosebi în mod critic și întemeiat pe experiență o lucrare bună de una rea, fără să-șĭ poată exprima ideile într-un stil maĭ dezghețat și într-o limbă romînească maĭ conformă spirituluĭ literar modern. Nu e sigur nicĭ măcar de ortografia pe care ș-a ales-o din cele multe ortografiĭ.

Una din cauzele acesteĭ nenorocirĭ didactice, a acesteĭ variațiĭ metodice în răŭ, mi-se pare că e și feliul criticelor asupra cărților didactice, care se mulțămesc a înfiera copierile saŭ cel mult a arăta greșelĭ, fără să arate în mod pozitiv cum ar trebui să fie. Astfeliŭ numaĭ am ajuns să nu fim înțeleșĭ nicĭ măcar asupra materieĭ ce se cuvine să fie într-un manual de poetică de exemplu, cum să fim dumerițĭ asupra metoduluĭ de urmat în înșirarea și înfățișarea chestiunilor.

A descoperi furturile literare în carte de școală, mi-se pare un lucru nu numaĭ fără folos, dar chiar păgubitor. E cu neputință a fi original în carte de școală, și ar însemna a rămînea loculuĭ orĭ a dibui vecĭnic, cînd fiecare autor ar neglija în cartea sa progresele realizate de alțiĭ. Nicĭ chiar izvoarăle nu trebue să fie numite, fiindcă nu sînt de importanță pentru școlar. De aceia criticele pe această temă, cum se obicĭnuesc în Contemporanul, nu cred să aducă vre-un folos practic instrucțiuniĭ. Dimpotrivă socotesc că atît în privința cuprinsuluĭ cît și al metodeĭ, criticul uneĭ cărțĭ de școală trebue să arate ce i-se pare de prisos orĭ răŭ și se recomande autorilor în sens pozitiv cea ce crede că trebue să cuprindă cartea.

In sensul acesta m-am hotărît a încerca cîteva observațiĭ a-

supra manualelor de poetică, dintre carĭ de astădată am ales pe cea maĭ veche şi totodată cea maĭ întrebuinţată, pe a D-luĭ Ionescu-Gion, scriitor apreţiat în literatura noastră de astăzĭ.

Inainte de a întra în carte socotesc că va fi cu cale să ne înţelegem asupra unor principiĭ, nu zic pedagogice, dar de bun simţ, pentru ca răzimaţĭ pe ele să ştim ce cerem de la poetica romînească şi să putem apreţia cea ce găsim în cartea D-luĭ Gion. Aceste principiĭ să le împărţim în două, unele care privesc cuprinsul şi altele care aŭ în vedere forma, adecă metoda şi limbajul. După fiecare din aceste principiĭ vom arăta cea ce găsim orĭ nu găsim în cartea D-luĭ Gion, cum le găsim şi cum credem că ar fi bine să le găsim.

II

In privinţa fonduluĭ, îndată după prefaţa obicĭnuită, în care autorul onest spune izvoarăle şi principiile ce l-aŭ condus, plus o modestă cerere de indulgenţă pentru greşelĭ; trebue să urmeze, cum mi-se pare, cam următoarele materiĭ:

1. Definiţia frumosuluĭ alăturĭ cu al adevăruluĭ, bunuluĭ şi utiluluĭ, prin care să se lămurească terminiĭ cu care se lucrează în tot cuprinsul cărţiĭ. Dacă această definiţie nu se face lămurit de la început, atuncĭ şcolarul e hrănit în tot restul cărţiĭ cu vorbe vagĭ, cea ce e maĭ răŭ decît nimic.

Aceste noţiunĭ D-l Gion se pare că le presupune cunoscute de şcolar, căcĭ nu le lămureşte, deşi în carte le foloseşte cu predilecţie în felurite înţelesurĭ. lucru de-altfeliŭ natural cînd observăm imensa variaţie de definiţiĭ prin esteticele la modă. Tocmaĭ de aceia D-l Gion era dator să se hotărască pentru una din ele, pe care să fi clădit întreagă cartea fără contrazicerĭ şi fără şovăirĭ. In general D-l Gion presupune prea mult de la şcolar, căcĭ o sumă de terminĭ de estetică, psihologie şi logică îĭ întrebuinţează fără explicaţie ; iar dascaluluĭ nedumerit îĭ este foarte greŭ a le face definiţia din sensurile variate ce le dă D-l Gion în carte, să le facă aşa ca să nu fie în contrazicere cu manualul, lucru care e foarte esenţial în şcoală.

2. Să se facă o deosebire limpede între artă şi ştiinţă. Să se arate terenul, mijloacele şi scopul saŭ maĭ bine scopurile arteĭ. Toate acestea conform principiilor de astăzĭ ale şcoaleĭ naturaliste;

fiindcă a ne întoarce în urmă la Horațiŭ și Boileau, la clasicĭ orĭ la arta romantică, ar însemna a acoperi ochiul școlaruluĭ, ca să nu vadă timpul în care trăește.

Astăzĭ științele pozitive și cu ele cele filozofice, sociologice, morală, estetică etc. s-aŭ coborît din sferele impersonalitățiĭ, a inspirațieĭ, a entuziasmuluĭ pur, s-aŭ coborît toate în lume și lucrează toate în folosul practic al lumiĭ. Pentru aceia chiar ele sînt maĭ puțin încurcate ca maĭ înainte vreme, maĭ la înțeles pentru toțĭ și prin urmare maĭ ușor de așternut în carte de școală și de strecurat în mintea școlaruluĭ.

In loc de aceasta, D-l Gion în primul capitol «Despre poezie în genere» spune:

«Poezia exprimă frumosul; știința se ocupă de adevăr. Deosebirea între adevăr și frumos este că cel dintîiŭ cuprinde numaĭ «*ideĭ*, iar cel de al doilea *ideĭ manifestate în materie sensibilă.*»

Vrea să zică adevărul cuprinde numaĭ ideĭ. Să presupunem că școlarul ar ști ce sînt ideile; cu toate acestea el nu va înțelege ce e adevărul; fiindcă ideĭ numaĭ poate cuprinde și ceva ce nu e un adevăr, minciuna e tot o idee. Pe de altă parte adevărurile științeĭ tot în ideĭ sensibile sînt manifestate, dacă prin ideĭ sensibile vom înțelege cea ce se înțelege, adecă ideile lucrurilor concrete, prezentațiunile cîștigate prin sensurĭ și adresate prin vorbă tot la sensurĭ. Nu înțeleg cum s-ar putea vorbi despre lucrurile concrete din natură în mod științific (nu artistic) fără ideĭ sensibile. Ideĭ numaĭ și ideĭ sensibile întrebuințează și arta și știința deopotrivă, prin urmare nu aicĭ e deosebirea între ele. Unul din mijloacele poezieĭ e și sensibilizarea ideilor abstracte, aceasta însă nu constitue deosebirea arteĭ de știință, fiindcă și această din urmă folosește acest mijloc pentru a lămuri. D-l Gion nicĭ nu lasă să se înțeleagă sensibilizarea ideilor abstracte, ci scurt și cuprinzător *ideĭ sensibile.* — S-a făcut mult abuz în critica literară romînească de vorba «ideĭ sensibile», și D-l Gion nu s-a putut emancipa nicĭ d-luĭ de sub autoritatea acestuĭ cuvînt.

Prin contrastul pus de D-l Gion între frumos și adevăr parcă s-ar zice că poezia nu trebue să exprime adevărul; și într-adevăr aceasta o voește D-l Gion cînd zice maĭ la vale:

«Poezia are pentru însa *inspirațiunea*, care *îmboldește* (?)

«pe poetul de geniŭ a *crea* şi îl face a vedea lucrurile *cu totul altfel* «decît ceilalţĭ oamenĭ.»

Şi maĭ la vale:

«Poetul nu este legat de realitate şi de adevăr, ca prozatorul.»

Acestea sînt cîteva pasaje din primul capitol, îngropate acolo sub o pătură nestrăvezie de fraze şi terminĭ vagĭ şi neexplicaţĭ. Din aceste pasaje se vede arta cum o înţelegeaŭ romanticiĭ, o frumoasă minciună şi nimic maĭ mult. Eĭ bine, e elementar lucru astăzĭ pentru cel ce a gustat soliditatea şi forţa uneĭ singure scrierĭ de artă naturalistă, e elementar de tot că minciuna nu maĭ e admisă în artă, tot atît de neadmisă ca şi în ştiinţă. Nu se maĭ *crează* în artă, nu maĭ trebue *inspiraţie*, nu maĭ trebue *îmbolditură*, ci observaţie şi darul de a înfăţişa exact.

Ştiinţa constată adevărul din natură, îl descrie şi îl clasifică la locul săŭ în sistemul adevărurilor de feliul luĭ, ca să-l putem ţinea maĭ uşor şi maĭ sigur în minte; iar arta reproduce şi izolează adevărul, acelaşĭ adevăr, pentru ca, izolat fiind şi scos din şirul de cauze şi efecte în care stă încurcat în natură, să poată fi accesibil, să poată fi observat şi înţeles maĭ limpede şi de ochiul ordinar. Romanul, nuvela, piesa teatrală, poezia lirică chiar ne înfăţişază lumea reală cu podoabele şi mizeria eĭ, ca să o vedem bine, să o înţelegem, să ne mişte inima şi să ne şcolarizeze voinţa spre apucăturĭ morale. In cîştigul acesta, în învăţătura şi morala ce ne-o dă arta, găsim desfătarea căria lumea s-a deprins a-ĭ zice *plăcere estetică*. Şi această plăcere e cu atît maĭ mare cu cît maĭ apropiate de noĭ şi de interesele noastre arzătoare vor fi adevărurile observate şi înfăţişate de artă. In ce alta constă meritul comediilor luĭ Caragiali? El n a creat, n-a văzut cum nu văd alţĭ oamenĭ, ci a văzut maĭ bine, maĭ adînc decît alţiĭ, a arătat maĭ limpede ceia ce alţiĭ zăreaŭ numaĭ, a arătat un adevăr arzător pentru noĭ reproducîndu-l. *Frumos e adevărul înfăţişat limpede, şi reproducerea adevăruluĭ e arta.* — In loc de această definiţie elementară în estetica şi critica literară modernă, D-l Gion găseşte de cuviinţă a-ĭ arunca şcolaruluĭ în ochĭ vorbe ca: inspiraţie, poet de geniŭ, poet de talent, creaţiune, un ce ideal, cuvinte întraripate, natură ideală, lume idealizată orĭ spiritualizată, lume morală materializată, libertate neţărmurită a imaginaţiuniĭ, etc. Nu e minune că D-l Gion se încurcă în contra-

dicțiunĭ aspre, cînd lucrează cu astfeliŭ de terminĭ curat întraripațĭ, terminĭ de altfel roșĭ de atîta abuz și discreditațĭ din pricina sărăcieĭ lor. — Nu de la romanticĭ trebue să împrumuțĭ, cînd voeștĭ să știĭ și să simțĭ ce aĭ în mînă. Romanticul te hrănește cu vînt. Romanticizmul a fost o boală nervoasă, care ca o epidemie a turburat mintea oamenilor, de care însă lumea a scăpat și nu cred că ar fi de folos să o readucem în școalele din țara romînească, să o vîrîm în capetele Romînimiĭ, fără de aceia destul de aprinse.

De altfeliŭ cred de prisos a maĭ stărui asupra acesteĭ chestiunĭ, despre care la streinĭ și la noĭ chiar s-a scris o literatură întreagă. Constat numaĭ că mi-se pare o greșală fundamentală în cartea D-luĭ Gion punerea poeticeĭ pe baze romantice, astăzĭ cînd naturalizmul în artă e general recunoscut și urmat, cînd noĭ Romîniĭ chiar avem cîteva începuturĭ frumoase în această direcție în piesele teatrale ale luĭ Caragiale, novelele luĭ Slavicĭ, amintirile din copilărie ale luĭ Creangă etc.

3. Fiindcă începuturile poezieĭ romîneștĭ s-aŭ făcut sub influența raționalizmuluĭ clasic încîtva și în cea maĭ mare parte sub înrîurirea romanticizmuluĭ fantast de la începutul secoluluĭ al 19-lea, nu era de prisos în locul al treilea să se pună bazele estetice ale acestor școlĭ; să se arate deosebirile de principiĭ între arta clasică antică, cea clasică a renesanseĭ franceze maĭ ales, între arta romantică și înfine între arta modernă naturalistă; să se arate avantagiele acesteĭ din urmă asupra celorlalte, avantaje imense și prea cunoscute ca să obosesc lumea cu ele aicĭ. Toate acestea numaĭ în principiĭ fundamentale și generale fără detaliĭ, pentru ca maĭ tîrziŭ la genurile literare și la istoricul lor maĭ ales să aibă profesorul și cartea la ce se referi și pe ce se întemeia cînd deduce detaliile și marchează caracterul scrierilor în spirit clasic orĭ romantic. Asupra acesteĭ chestiunĭ iarășĭ s-a scris o întreagă literatură chiar și la noĭ, și dacă școlarul nu e dumerit asupra acestor deosebirĭ fundamentale, rămîne încurcat în judecarea uneĭ scrierĭ, rămîne neorientat în materie de poezie; nu înțelege cum s-a scris odată și cum trebue să se scrie astăzĭ.

Eĭ bine, această chestiune e neglijată cu totul in cartea D-luĭ Gion, deși icĭ colea folosește terminiĭ: clasic, romantic etc. terminĭ pe care iarășĭ îĭ presupune cunoscuțĭ, orĭ îĭ crede neimportanțĭ. Lipsa aceasta se resimte în întreaga carte, fiindcă fără a-

ceste principiĭ școlarul niciodată nu va putea face o critică literară, niciodată nu va putea citi în mod critic, niciodată nu va fi orientat în istoria poezieĭ, deși la aceasta se reduce tot folosul practic al uneĭ poeticĭ. — Va zice cineva că se găsesc pomenite și aceste chestiunĭ în cartea D-luĭ Gion așa în treacăt. Eĭ bine, nu trebue să fie în treacăt, ci sub capitol anume, și sistematic tractate, fiindcă qui bene distinguit bene docet, și fiindcă aceste sînt chestiunĭ maĭ importante decît tot ce se poate scrie într-o poetică.

4. Deși maĭ puțin importantă, dar nu cu totul neglijabilă e și chestiunea loculuĭ ce-l ocupă poezia între celelalte arte, a mijloacelor de care se folosește ia în particular ; chestiune iarășĭ neatinsă de D-l Gion în deajuns, fiindcă la capitolul : «Înfrățirea dintre Frumoasele-Arte,» în loc de deslușirĭ D-l Gion face o declamație ; privește artele cu ochiŭ entuziast de admirator, nu cu ochiul sec al omuluĭ de știință care vrea să deslușască pe școlar. De altfeliŭ acest metod didactic, entuziazmul și declamația, în loc de studiŭ și scrutare, e metodul favorit al D-luĭ Gion, aplicat în lungul și latul cărțiĭ aproape excluziv ; un metod acesta cu totul neobicĭnuit în carte de școală și cu drept cuvînt neobicĭnuit.

După capitolul acesta maĭ urmează în cartea D-luĭ Gion încă două : «Originea poezieĭ și a poeticeĭ» și «Studiul poeticeĭ,» și cu acestea se termină partea generală. In acest din urmă capitol se daŭ cîteva explicațiĭ asupra unor terminĭ folosițĭ în carte în modul următor (pag. 14) : «*Geniul*, facultatea *de a crea* și de a da concep-«țiunilor noastre o formă *mîndră* și originală ; *imaginațiunea*, fa-«cultatea de a ne reprezenta obiectele în modul *cel maĭ viŭ* și *maĭ* «*colorat* ; *talentul*, aptitudinea *ce avem* saŭ cîștigăm de a întocmi «frumos o lucrare literară ; *spiritul*, calitatea prin care vedem cu «înlesnire rapoartele ce există între lucrurĭ ; *gustul*, adecă priceperea «adevărată a frumuseților și defectelor ce se află într-o lucrare «de artă.»

Iată cîteva deslușirĭ de terminĭ, care toțĭ pot lipsi dintr-o poetică, afară doară de imaginațiune. Geniu, talent, spirit gust, sînt tot atîtea vorbe convenționale, fără cuprins lămurit, terminĭ din vremea scolasticizmuluĭ, care aŭ eșit din modă, fiindcă n-aŭ nicĭ un temeiŭ psihologic. Astăzĭ nu se maĭ recunosc astfeliŭ de facultățĭ în sufletul omuluĭ. Astăzĭ în vorba zilnică sub geniŭ înțălegem pe un bun observator, iar D-l Gion cu alte vorbe (*de a crea*)

înțelege pe un bun mincinos. Iar talent și spirit sînt niște sinonime cu cuprins nu destul de distins și priceput. Nu înțeleg ce deslușire poate aduce în materie de artă explicația unor vorbe ca acestea. D-l Gion le-a văzut prin alte poetice vechĭ și nu s-a îndurat să se emancipeze de ele.

Cît despre definiția imaginațiunii, e vagă și ia. Era de ajuns ca D-l Gion să deschidă cea dintîiŭ psihologie și să scoată de acolo o definiție științifică, fiindcă cu vorbele *viŭ* și *colorat* nu se spune nimic la înțeles. Superlative ca *cel maĭ viŭ* și *cel maĭ colorat* sînt totdeauna nimic zicătoare. Să mi-se permită o anecdotă apropos de aceste superlative. — Trăgea de moarte mama unuĭ băiat de țigan. Băiatul milos, întreabă pe măsa :

— N-aĭ mînca ceva, maică ?

— Ba mînca ; dar ce, dragul maichiĭ ?

— *Ce-ĭ maĭ bun* pe lume, mamă !

— Dar ce-ĭ maĭ bun pe lume ?

— Apoĭ de, mamă, ce-ĭ ? eŭ știŭ ?

Bătrîna muri de foame cu ce-ĭ maĭ bun pe lume. Iată folosul superlativelor. D-l Gion cu toate acestea le iubește prea mult ; cu sutele s-ar putea cita din cartea d-luĭ, muncă pe care să o întreprind nu văd vre-un folos ; dar cititorul se poate convinge singur răsfoind cartea.

5. Arta naturalistă din zilele noastre și maĭ ales poezia nu maĭ e așa formalistă cum era înainte vreme, cînd fie care gen literar trebuia scris în anumite strofe, versurĭ, picioare etc., cînd genul se cunoștea maĭ mult după formă decît după cuprins. Astăzĭ în privința formeĭ poetul are maĭ mare libertate și în schimb lumea a devenit doritoare de cuprins, de ideĭ. Din cauza aceasta o bună poetică astăzĭ trebue să arate cu deosebire recerințele poezieĭ în privința fonduluĭ eĭ de ideĭ. Aceste recerințe trebue deduse din însă-șĭ definiția arteĭ naturaliste, din care ele rezultă cu necesitate. Cel maĭ însemnat și cel maĭ lung capitol al poeticeĭ trebue să se ocupe de aceste recerințe ale poezieĭ ca fond, fiindcă în critica literară ele sînt pe care le avem în vedere cînd lăudăm orĭ condamnăm o scriere poetică. Dacă acestea lipsesc, atuncĭ nu ne rămîne decît versificația, ritmul, rima, strofa și licențele poetice după care să judecăm o scriere, lucru care iarășĭ nu se maĭ obicĭnuește.

Prin reviste, prin manuale de literatură și poetică și în con-

versația zilnică găsim necontenit aprețieri în termini ca aceștia : poetul cutare are spirit de observație, e obiectiv, are ideĭ reale, adîncĭ, interesante, nouă, originale ; are sinceritate de sentiment, spirit filozofic ; scrie scurt, cuprinzător, simplu ; e bogat în ideĭ, înfățișază tipurĭ și obiceiurĭ generale din societate ; reprezentă timpul și locul în care a trăit ; a avut o influență morală și culturală asupra moravurilor sociale, a impus literaturiĭ felіul său de a vedea și a înfățișa ; e real, pesimist orĭ optimist, e fantast, idealist etc. Iată o sumă de terminĭ prin care zilnic aprețiem în bine saŭ în răŭ pe poețĭ. Folosim ceĭ maĭ mulțĭ vorbele acestea fără să pricepem pînă în ultimele consequențe înțelesul lor, fără să le simțim importanța ; și din această cauză de comun judecăm superficial. Cine altul dacă nu poetica din școală trebue să ne umple cu înțeles, să ne deslușască noțiunile acestea, care toate privesc fondul de ideĭ al poezieĭ ? Sub aceștĭ terminĭ, ușorĭ la aparență, zace esența poesieĭ. S-a scris iarășĭ o întreagă literatură despre aceste condițiĭ fundamentale ale poezieĭ și a arteĭ în general. Unele din ele aŭ fost deslușite și în romînește de D-l Șt. Velovan în Convorbirĭ literare și de D-l I. Gherea în criticele sale.

Acest capitol, cel maĭ esențial din toate, lipsește cu totul în cartea D-luĭ Gion, astfeliŭ că aprețierile și condițiile pe care le pune D-sa la genurile literare rămîn vagĭ, superficiale și neînțelese de ajuns, neavînd rădăcina și explicația lor de maĭ înainte în partea generală. Cartea D-luĭ Gion astfeliŭ se poate asemăna cu un manual de științe naturale unde s-ar face clasificația fără partea generală care să o întemeeze.

6. O altă chestiune importantă ar fi limba poezieĭ, limba literară. Poezia are datoria de a dezgropa frumusețile limbiĭ populare, de a le înmagazina în tezaurul literaturiĭ, de a le strecura în sufletul mulțimiĭ sub formă vie. Poezia pe baza populară dezvoltă maĭ departe cu gust estetic limba literară, o frămîntă, o face vînjoasă și ușoară de manuat, îmbogățind cuvîntul, mlădiind și variind fraza. Și din punctul de vedere al limbiĭ se judecă o scriere poetică, ba la noĭ multă vreme numaĭ din acest punct de vedere se judeca. Cîtă discuție și ce înverșunare polemică s-a pus pentru emanciparea limbiĭ de sub jugul latinizmelor, a franțuzizmelor și a germanizmelor ? Unde aiurea dacă nu în poetică trebue să găsim

normele după care să judecăm dacă limba unuĭ autor e bună orĭ rea? Căcĭ din gramatica şi sintaxa ce se învaţă în şcoală are să ştie şcolarul că cutare vorbă e substantiv, dar n-are să ştie dacă e un bun orĭ răŭ substantiv romînesc. In poetică era necesar să se arate fundamentul limbiĭ literare, dialectul din care s-aŭ născut şi scrierile care aŭ început-o; să se arate fazele prin care a trecut, căile greşite pe care aŭ apucat în deosebite timpurĭ şi scriitoriĭ care aŭ pus-o şi aŭ dus-o pe calea adevărată; să se arate scriitoriĭ în care astăzĭ o putem găsi în starea eĭ cea maĭ perfecţionată şi care ca limbă servesc de model. Dacă poetica nu spune toate acestea, atuncĭ cînd zice că cutare scriitor are o limbă bună orĭ rea, nu zice nimic.

Acest capitol iarăşĭ lipseşte în cartea D-luĭ Gion, şi chestiunea limbiĭ e atinsă în treacăt numaĭ la capitolul: «Limba romînă şi Poezia populară», unde iarăşĭ locul desluşirilor îl ocupă declamaţia, citarea vestiteĭ strofe a luĭ Ienăchiţă Văcărescu cu creşterea limbiĭ romîneştĭ şi o tămăere, de altfeliŭ prea meritată, adusă D-luĭ Hăjdăŭ pentru Magnum Etymologicum, tot lucrurĭ care nu lămuresc pe şcolar în privinţa limbiĭ literare.

7. Figurile poetice, deşi nu aduc prea mult folos în forma dogmatică cum se obicînueşte, fiindcă sînt cu deosebire proprietatea poezieĭ, mi-se pare că ar fi maĭ la locul lor în poetică decît în stilistică orĭ retorică. Aci ar fi locul să se arate cele maĭ principale şi să se scurteze interminabilul şir de figurĭ de prin retoricele scolastice, care se maĭ propun şi astăzĭ în formă de pomelnic în retorică. Toate se pot reduce la cîteva, care în poetică n-ar strica să fie bine desluşite, arătîndu-se calităţile lor bune, şi scăderile în care pot cădea. Să se arate prin exemple cum în acelaşĭ cuvînt poetul bun face 2—3 figurĭ deodată şi cum cel răŭ nicĭ prin maĭ multe vorbe nu poate face o singură figură bună. Aceste observaţiĭ asupra figurilor daŭ şcolaruluĭ mijlocul de a judeca în mod critic forma poezieĭ, materialul sensibil în care se întrupează ideia şi îl face să înţeleagă maĭ bine ce vrea să zică a sensibiliza, idee sensibilă, stil înflorit etc. Şi acest capitol lipseşte în poetica D-luĭ Gion, fiindcă a contat se vede la figurile din retorică şi stilistică. Ar fi timpul însă ca să ne dumerim odată ce trebue să cuprindă stilistica, retorica şi poetica, ca astfeliŭ să nu fim expuşĭ la vecînice repetiţiĭ şi vecînice lipsurĭ. Materia analitică de prin pro-

gramele oficiale e înșirată și pusă în socoteala unuia saŭ altuia din cele treĭ studiĭ cu aceiașĭ inconsequență ca și în manuale, fiindcă ambele se învîrtesc în cerc vicios, luîndu-se una după alta. Nu numaĭ figurile se repetează în stilistică și retorică, ci partea cea maĭ mare a materieĭ, nu numaĭ figurile nu sînt la locul lor, ci și multe altele. Dar ne am abate de la obiectul nostru, dacă am stărui și asupra acesteĭ mizeriĭ a manualelor și programelor noastre de limba romînă.

8. Chestiunea versificațieĭ o găsim și în manualul D-luĭ Gion destul de pe larg. D-luĭ constată diferența între ritmul antic, bazat pe cantitate, și cel neolatin, bazat pe accent. Constată că poezia romînă, după ordinea silabelor întonate și neîntonate, poate avea diferite tacturĭ, diferite măsurĭ muzicale. Care sînt însă acele diferite măsurĭ, aceasta nu o spune.

Deși în sensul versificațieĭ antice, la noĭ nu poate fi vorba de metru și picioare, mi-se pare însă că pentru ușurința înțelegeriĭ e bine să se formeze și în versificația romînă șeme de tacturĭ, picioare compuse din silabe accentuate și neaccentuate. Astfeliŭ a făcut D-șoara Atanasiŭ în poetica d-sale, admițînd patru feliurĭ de picioare: trocheul (— ⏑), jambul (⏑ —), dactilul (— ⏑ ⏑) și amfibrahiul (⏑ — ⏑). Și într-adevăr, cel puțin după cît am putut afla în poezia romînă numaĭ aceste 4 feluri de tact se găsesc. Unde aceste șeme nu sînt observate riguros, cum e în poezia populară, acolo ritmul totdeauna jenează auzul. — In orĭce caz însă nu e indiferentă în poezia romînă urmarea regulată de silabe accentuate și neaccentuate, și fără aceste picioare școlarul niciodată nu va putea controla regularitatea saŭ neregularitatea versuluĭ în privința număruluĭ și ordineĭ accentelor. D-l Gion nu-ĭ dă școlaruluĭ acest mijloc și prin urmare îl lasă încurcat și în această chestiune. Nu arată, se înțelege, nicĭ condițiile silabeĭ accentuate saŭ neaccentuate, nu face prozodia versuluĭ romînesc, nu spune nimic despre accentul principal și secundar al cuvîntuluĭ polisilab, nicĭ despre cuvintele monosilabe, cînd se consideră ca accentuate și cînd nu. Toate aceste lipsurĭ sînt păgubitoare pentru deslușirea cuvenită în cartea de școală.

Legile în privința număruluĭ silabelor în diferite versurĭ, în privința rimeĭ, strofeĭ, eliziuniĭ, cezuriĭ și a licențelor poetice, mi-se par bine formulate; și aicĭ însă se simte lipsa uneĭ urmărĭ siste-

matice. La licențele poetice însă mi-se pare lucru greșit a pune și provincializmele întrebuințate de uniĭ poețĭ, cum e de exemplu întrebuințarea luĭ *a* în locul articoluluĭ *al*, *a*, *aĭ*, *ale*, provincializm moldovenesc, des întrebuințat de Alexandri, Eminescu, Vlăhuță etc. De asemenea toate licențele puse sub titlul : «licențe de gramatică». Toate acestea sînt provincializme, forme paralele, care întrebuințate fiind de poețiĭ marĭ să încetățenesc vrînd nevrînd în limba literară, dînd maĭ multă variație frazeĭ și cuvîntuluĭ. Prin aceasta limba cîștigă, nu pierde, de aceia scriitorul poeticeĭ poate să le constate dar nu le poate condamna, cum face D-l Gion. Gramatica trebue să constate, dar nu să oprească îmbogățirea și variarea limbiĭ literare.

9. Chestiunile generale de poetică amintite pînă aci ocupă 61 de paginĭ din manual ; iar restul de 261 paginĭ e ocupat de genurile poetice, ultima chestiune a poeticeĭ.

Aci să ni-se permită o mică digresiune, pentru a constata o anomalie, după cum ni-se pare destul de regretabilă, pe care o întimpinăm în programul analitic oficial și în manualele de poetică.

Programul prescrie la genurile poetice să se facă și istoricul fiecăruĭ gen, și nu numaĭ la Romînĭ, ci la toate popoarele vechĭ și nouă cu literatură maĭ mare. Prin aceasta se răpește partea cea maĭ mare a timpuluĭ minim de 2 oare, menit pentru poetica romînă, și se dă limbilor clasice și moderne, care toate aŭ maĭ mult timp la dispoziție decît limba romînă, deși la toate e prescris prin program să se facă și istoria literaturiĭ lor. Iată o altă repetiție, un alt pleonazm didactic, care răpește timpul limbiĭ romîne de geaba, pentru ca profesorul de limba romînă să spună încă odată maĭ prost cea ce aŭ spus maĭ bine profesoriĭ specialiștĭ de limbile streine. Nu avem destule cuvinte pentru a accentua că în materie de poetică, ca și în științele naturale, fără de intuiție instrucțiunea nu are nicĭ un folos. Ar trebui prin urmare profesorul de poetică romînească să citească în școală și să aprețieze bucățĭ din scrierile autorilor clasicĭ și a limbilor culte moderne, pentru ca istoricul genurilor poetice să nu devină o memorizare seacă de nume propiĭ și aprețierĭ în aer. Ne putem închipui răpirea de timp ce i-s ar face prin aceasta limbiĭ romîne ; e evidentă imposibilitatea acestuĭ procedeŭ.

Orĭcît de săracă e încă literatura romînească, e însă de a-

juns, prea de ajuns ca profesorul de poetică să ocupe cele 2 oare pe săptămînă numaĭ cu genurile poetice și cu istoricul lor la Romînĭ.

Această anomalie a programuluĭ pentru poetică provine din mania erudițieĭ, manie de care în general sufer programele noastre de limbă romînă.

Această anomalie a programuluĭ, D-l Gion a luat-o în serios, prea în serios, a exagerat-o chiar. In schimb însă d-luĭ a neglijat explicația genurilor și maĭ ales istoricul lor la Romînĭ.

Așa de exemplu istoricul poezieĭ lirice e făcut pe 10 paginĭ, din care numaĭ o pagină e cuprinsă sub titlul «La Romînĭ». Dar cît se ocupă și în aceasta pagină de poezia lirică romînească, se poate vedea din următoarele pasaje, pe care le întîlnim în această pagină (p. 116):

«Agatirșiĭ aveaŭ în versurĭ legile lor.

«Gețiĭ, ne spune Ovidiŭ, cîntaŭ în limba lor aspră și nemelo-«dioasă cîntărĭ războinice, în felul cărora poetul Sulmoneĭ compu-«sese și el în limba getică.»

«Nam didici getice sarmaticeque loqui, zice Ovidiŭ într-una din «Pontice (III, 2).»

Tot aicĭ spune că Doina e maĭ veche decît dominațiunea Romînă în Dacia; de unde o spune aceasta însă și pentru ce maĭ veche, aceasta nu o spune. Maĭ spune că doinele s-aŭ păstrat, că poezia scrisă a devenit națională cînd s-a inspirat din lirica poporuluĭ; că a fost influențată de elenizm, de curentele apusuluĭ, clasicizm și romantizm. Atît e tot ce se spune despre istoricul liriceĭ la Romînĭ, restul sînt fraze fără cuprins. Nu arată care sînt poețiĭ noștriĭ influențațĭ de curentele amintite, nu arată care aŭ fost poețiĭ ce aŭ pus lirica pe bază populară, nu, nimic despre desvoltarea liriceĭ la noĭ. Cum vedem, reducînd și această pagină numaĭ la cea ce se spune despre Romînĭ, ne alegem cu un pasaj concis de 4—5 șire. Restul celor 10 paginĭ se începe cu capitolul: «La popoarele aziatice», și se urmează cu: In orient, India, Arabia, Persia, Ebreĭ, în Africa. Apoĭ la Grecĭ, la Romanĭ, la popoarele moderne, Scandinavia, Danemarca, Svedia, Irlanda, Galia, Germania, Anglia, Scoția, Ispania, Provensa, Italia, Franța etc.

Intr-o poetică romînească un ocol așa de mare și prin atîta lume ca să ajungĭ la puținul de la Romînĭ nu crez să fie un folos. Și cu toate acestea 4 din 5 părțĭ a celorlalte 30 paginĭ care se o-

cupă de diferitele felurĭ ale genuluĭ liric, sînt tot divagaţiunĭ istorice pe la streinĭ şi nicĭ de cum explicaţiĭ şi analize, după cum ne-am aştepta.

La epopee, după ce la genurile epice face iarăşĭ maĭ mult istorie decît lămurire, la capitolul: «Istoricul Epopeeĭ» întrebuinţează 16 paginĭ pe aceleaşĭ locurĭ neumblate, ca să ajungă la Romînĭ, unde nu zăboveşte decît 6 paginĭ. Dar şi această zăbavă o întrebuinţează saŭ declamînd singur aşa saŭ stînd de vorbă iarăşĭ cu streiniĭ.

La istoricul drameĭ face nu maĭ puţin de 27 paginĭ pe la aceiaşĭ streinĭ plus Chinejiĭ; iar din cele 7 paginĭ menite pentru Romînĭ şase şi treĭ sferturĭ se ocupă de: Dacia Felix, Parólissum, Teofilact, Vicleimul, Steaua, Iroziĭ, Păpuşele, Caraghiosul, Joimăriţa, Saşiĭ din Braşov etc. Despre drama adevărată la Romînĭ scrie 8 şire complecte, în care înşiră pe Slătineanu, I. Văcărescu, Asache, Beldiman, Golescu, Eliad, *bătrînul* Costache Caragiale, C. Negruţi, Bolintineanu, Alexandri şi Milo. Ĭĭ înşiră pe toţĭ aceştia aşa sec numaĭ, ca şi cînd şcolariĭ i-ar cunoşte de acasă. D-l Gion ne face impresia că obosind pe la streinĭ nu maĭ are răsuflare ca să spue ceva şi despre Romînĭ, se înneacă la mal, cum se zice.

Şi aşa se urmează la fiecare gen literar, istoric şi numaĭ istoric, streinĭ şi numaĭ streinĭ, erudiţie şi numaĭ erudiţie.

Şi încalte dacă ar fi făcute aceste istoricurĭ a genurilor literare în literaturĭ streine cu sistem şi cu temeiŭ, într-un stil de şcoală explicit, ca să poată fi învăţate măcar aşa teoretic de şcolarĭ. Dar de unde? D-l Gion atinge numaĭ numele propriĭ aşa din aripă şi trece dezmierdat înainte, pălmueşte pe şcolar cu nume propriĭ şi îl lasă ameţit. Cam în feliul următor:

«Iodelle, Garnier, Hardy fură primiĭ autorĭ dramaticĭ aĭ Franţeĭ. Viaud şi Mairet şi după eĭ Rotrou înţeleg maĭ bine pe ceĭ vechĭ, pe Italianĭ şi pe Spaniolĭ.»

Saŭ la p. 109:

«De cînd cu aceĭ poeţĭ legendarĭ Orfeŭ, Linus, Museu şi Olimpos, carĭ leagă prin imnele şi cîntecele lor civilizaţiunea greacă cu acea a Tracieĭ şi a Azieĭ minore, şi prin urmare cu a Indieĭ.«

Saŭ:

«Eolianiĭ Terpandru, Alceŭ, Sappho şi Arion se iaŭ la între-

«cere cu Dorianiĭ Alcmann, Stezichor și Ibycus și cu Ionianiĭ Ana-
«creon și Simonide.»

Să se ție seamă că poetica se propune în cl. VI, iar literaturile greacă, latină, franceză etc. în cl. VII, astfeliŭ că aceste nume propriĭ nu-ĭ amintesc școlaruluĭ curat nimic, pentru el sînt tot atît de goale ca un pomelnic de vorbe turceștĭ pe care nu le înțelege.

E muncă grea și migăioasă, dar mi-se pare că dacă s-ar scoate și s-ar pune la un loc numele propriĭ din cartea D-luĭ Gion, s-ar face un catalog de vre-o 2-3 miĭ de nume bizare pentru școlar, pentru memorizarea cărora ar trebui un artist în memorie. Parada aceasta cu nume propriĭ e o boală socială astăzĭ la noĭ în conversație și în scris; e metodul de a se face grozav, și nu înțeleg cum de se maĭ trece, cînd e atît de obicĭnuită.

Din tot manualul de 268 pagine, dacă am lăsa la o parte ce e strein, dacă am lăsa și numele propriĭ nimic zicătoare pentru școlar, ar maĭ rămînea 30 de pagine aproximativ, după socoteala ce-am făcut-o, materie de poetică romînească curată. Și dacă și din aceste 30 pagine am lăsa la o parte declamația goală, atuncĭ nu știm ce ar maĭ rămînea.

Aceste sînt observațiile ce le-am putut face asupra cuprinsuluĭ așa în general numaĭ, fiindcă să ne coborîm la detaliĭ mărunte nu credem de trebuință, după cîte le-am văzut.

III

In altă lume o carte didactică nicĭ nu se maĭ judecă după cuprinsul eĭ, după materia didactică dintrînsa, fiindcă aceasta e fixată de programe analitice detailate, este aceiașĭ în toate cărțile, și micile adause nicĭ nu se observă. Esențialul e metodul întrebuințat și limba; după acestea se judecă dibăcia pedagogică a autoruluĭ, care de comun e un profesor experimentat în materia în care scrie.

La noĭ criticiĭ cărților didactice fac dincontra. Cea maĭ mare parte din eĭ daŭ pe față furturile, orĭ în chestiunĭ de discuție sprijinesc părerea contrară, iar în privința formeĭ cel mult dacă stăruesc asupra limbiĭ; importanța metoduluĭ nu a întrat încă în deajuns în conștiința noastră dăscălească. De aceia auzim atît de des contestîndu-se folosul pedagogieĭ și al metodologieĭ.

Urmările acesteĭ anomaliĭ sînt destul de triste, destul de simțite în instrucțiunea noastră, triste maĭ ales în ce privește limba romînă. Ceĭ maĭ mulțĭ din școlarĭ învață gramatica și sintaxa atîția anĭ fără să cunoască podoabele limbiĭ, fără să poată face deosebire între o zicere bună și una rea; învață stilistica fără să-șĭ poată exprima gîndirile într-o compoziție serioasă, fără să simtă finețele și calitățile stiluluĭ; învață retorica fără să fie capabilĭ a face un discurs; poetica o învață fără poezie, fără să prindă dragostea frumosuluĭ, fără să știe citi în mod critic, fără să poată gusta frumusețele unuĭ autor; literatura înfine o învață un an de zile, fără să se aleagă cu patima lecturiĭ, fără să cunoască bine un singur autor măcar.

Cauza zădărniciеĭ acesteĭ muncĭ de 11 anĭ e lipsa de metod în propunerea limbiĭ romîne, e sistemul greșit pe care îl întrebuințăm în școală.

Gramatica, stilistica, retorica, poetica și literatura, toate acestea sînt propuse în mod teoretic, nicĭ inductiv, nicĭ deductiv, ci așa dogmatic numaĭ. Memorizarea legilor, recitarea seacă e metodul cel maĭ general. Toate se învață pentru examen, și după examen se uită toate. Nu se poate ceva maĭ fără sens decît examenul din limba romînă în modul cum se face la noĭ, maĭ ales la stilistică, retorică și poetică. Noĭ cerem școlaruluĭ la examen să spue neted ce vrea să zică stil simplu, scurt, preciz etc., în loc ca să-ĭ dăm o compoziție drept examen, din care să vedem de l-am putut deprinde a scrie simplu, scurt și preciz. Calitățile stiluluĭ nu se pot defini decît prin tautologiĭ, ele se pot simți numaĭ din lectură critică, asemănărĭ, analize și exercițiĭ. Tot astfeliŭ e cu tot ce se spune și în retorică și poetică. Cu toate acestea tautologiile recitate maĭ bine saŭ maĭ răŭ e tot ce aduce școlarul, tot ce cere profesorul la examen. Și încîtva are dreptate profesorul să facă așa, căcĭ altfeliŭ asprul inspector scoate creionul, însemnă în carnetul d-sale și în raport scrie că școlariĭ n-aŭ știut a spune nimic, iar profesorul e prea moale, prea puțin exigent. Feliul în care se face examenul e în mare parte cauza lipseĭ de metod în cărțile didactice și în școală. La examenele anuale și la bacalaureat, în loc de recitărĭ teoretice ar trebui o compoziție orĭ o critică literară, din care s-ar putea vedea imediat ce a profitat școlarul. Așa se și face în altă lume. La bacalaureat de exemplu

esențialul e compoziția din limba națională, după care se judecă cu deosebire maturitatea candidatuluĭ.

Ca să ne întoarcem la poetică, iată care sînt calitățile metodice ale unuĭ bun manual, iată care sînt principiile pe care un autor consciŭ nu trebue să le ignoreze:

1) Pentru poetică, ca și pentru celelalte studiĭ, pînă pe la mijlocul seculuĭ nostru se folosea metodul deductiv. Se formulaŭ legile, pe care apoĭ profesoriĭ cu școlariĭ le aplicaŭ în lectură și exercițiĭ. De aceia pe lîngă manualul de poetică scolarul avea și o antologie paralelă, unde găsea poeziĭ asupra cărora să aplice legile memorizate și modele pe care să le recıteze. In zilele noastre însă, maĭ ales în Germania, s-a recunoscut greutatea acestuĭ metod, care din punct de vedere psihologic nu e nicĭ natural nicĭ practic. Partea întîiŭ a acesteĭ procedurĭ, adecă recitarea legilor, s-a dovedit de superfluă, după ce școlarul tot nu te înțelege fără aplicația cuvenită. Pentru aceia s-a adoptat metodul inductiv, bazat pe intuițiune. Manualul de poetică e totodată și carte de lectură. La fiecare capitul, la fiecare lege, la început e un model bine ales, pe care profesorul îl citește cu școlariĭ în clasă și îl analizează inducînd cu școlariĭ împreună fiecare notă, fiecare cuvînt a definițiuniĭ, a legiĭ concize dela sfîrșit. O astfeliŭ de lege poetică scoasă de școlarĭ nu se maĭ uită niciodată; fiecare cuvînt e deplin înțeles, și în loc de o lege abstractă școlarul s-a ales cu sentimentul legiĭ, s-a ales cu dibăcia complectă de a o aplica însușĭ în mod deductiv în lectura sa privată. Și pentru ca importanța legiĭ să o simtă școlarul cu adevărat, de comun e și un model slab, pe care profesorul cu școlariĭ îl analizează în mod critic din punctul de vedere al legiĭ scoase din modelul cel bun. In feliul acesta școlarul se deprinde la critica literară, la lectura critică. Fără îndoială că puține legĭ se vor putea induce într-o oară cu metodul acesta, acestea însă întră în carnea și osul școlaruluĭ. Fiindcă legile nu maĭ aŭ trebuință să fie memorizate drept lecție, pentru acasă profesorul le dă școlarilor alte două poeziĭ, una bună și alta maĭ slabă, pe care școlariĭ să le judece în mod critic în scris pentru oara viitoare, iar de memorizat le dă modelul analizat în clasă. La genurile maĭ lungĭ, cum e epopeia, drama, novela, romanul, școlariĭ după recomandația profesoruluĭ îșĭ cumpără de fiecare un model într-o ediție populară eftină. Aceste modele sînt citite în clasă și

cu același metod sînt induse toate recerințile genuluĭ respectiv.

La chestiunile poetice maĭ generale, cum e deosebirea între școlile literare, între clasicizm, romantizm și naturalizm, se pun alăturea treĭ modele caracteristice, unul de fiecare școală, din care iarășĭ sînt induse principiile, formele și calitățile fiecăruia. Aceste calitățĭ profesorul le dezvoltă și detailează la fiecare gen literar din modelele citite în clasă, arătînd totdeauna avantajele școaleĭ naturaliste.

Manualul de poetică trebue să conție la fiecare capitol un model de analiză, un model de inducțiune, iar la finea capitoluluĭ legile induse scurt și conciz, fără o vorbă de prisos. Aceste analize din manual sînt menite maĭ mult pentru profesor decît pentru școlar, fiindcă nu e așa de ușor de aplicat acest metod. Cînd am avea siguranța că profesoriĭ noștri de sine ar ști să face această inducțiune, atuncĭ manualul ar fi de prisos, ar fi deajuns cartea de citire. Dar profesorul n-are de unde deprinde metodul acesta, fiindcă nicĭ în liceŭ nicĭ la universitate n-a avut ocazie să le deprindă. Profesorul de limba romînă din cîte a învățat la universitate nu s-a ales cu nimic pentru necesitățile luĭ de dascăl, nicĭ cu materia nicĭ cu metodul. Astfeliŭ singurul izvor de unde poate să se instruiască profesorul sînt cărțile didactice care cu litere deosebite conțin și partea profesoruluĭ și pe a școlaruluĭ.

Germaniĭ la universitățile lor aŭ seminariĭ anume pentru exercițiul școlarilor în metodul și materiile gimnaziale, de aceia cărțile lor pot să fie maĭ puțin detailate în aplicarea metoduluĭ; noĭ însă din toate acestea n-avem nimic. Singurul dascăl în această privință pentru noĭ e omul ales, omul experimentat care are curajul de a deveni autorul unuĭ manual didactic.

Nu avem destule cuvinte ca să accentuăm că orĭce alt metod decît cel inductiv e nul ca profit pentru școlarĭ, e nenatural, psihologicește neîntemeiat. Cu toate acestea noĭ n am făcut nicĭ măcar începutul pe calea aceasta, ba nicĭ măcar n-am ajuns să-ĭ simțim importanța și necesitatea. E pedantizm nemțesc acesta, parcă aud pe uniĭ alțiĭ zicînd. Și cu toate acestea nu e așa. Pedant poate să fie orĭcare metod, chiar maĭ pedant decît cel inductiv, și tocmaĭ în lipsa pedantizmuluĭ constă virtutea orĭcăruĭ manual de școală și în deosebĭ al unuia inductiv.

D-l Gion, profesor și scriitor apreţiat la noĭ, credem că era

vrednic să simtă această necesitate, era vrednic să ne dea un manual metodicește bine clădit. In fapt însă manualul d-sale nu e nicĭ inductiv nicĭ deductiv, nu e nicĭ măcar dogmatic în sensul scolasticizmuluĭ medieval. Un singur model analizat, o singură critică literară, un singur principiŭ explicat în mod intuitiv nu conține cartea d-sale. Ne este cu neputință a scoate din acest manual un principiŭ metodic pe care l-ar fi avut autorul în vedere, fiindcă, după cum se pare, n-a avut nicĭ unul, pe care în mod conștiŭ să-l fi urmat și aplicat și pe care cititorul să-l observe cît de colo. Capitolele și maĭ ales chestiunile dintr-un capitol se urmează în mod întîmplător fără nicĭ un sistem. Din cauza aceasta o singură lege astfeliŭ predată nu o va putea înțelege școlarul pînă în măduva eĭ și un singur capitol nu-l va putea învăța decît memorizîndu-l mecanicește, fiindcă lucrurile se urmează dezlegat, fără nicĭ un sprijin pentru asociația de ideĭ. Dacă în manual nu e observat metodul inductiv nicĭ măcar în înșirarea capitolelor, atuncĭ școlaruluĭ i-se spun terminĭ și lucrurĭ care se explică maĭ tîrziŭ, i-se vorbește de lucrurĭ pe care nu le-a văzut, i-se face poezie fără poezie, și cu rînduiala aceasta e silit a învăța vorbe fără cuprins, a ghici în loc de a înțelege, a memoriza în loc de a judeca. Lipsa aceasta de pătrundere a frumusețelor poetice e cauza că autoriĭ noștri de merit nu sînt citițĭ și aprețiațĭ, această memorizare seacă a poeticeĭ e cauza că în societatea noastră întîlnim oamenĭ secĭ cu inima, scepticĭ, fără entuziasm și materialiștĭ. Poezia e chemată a frămînta și a înmuia inima omuluĭ, dar în manuale și în școală tinerimea noastră nu învață poezie, ci poetică.

Avînd în vedere metodul inductiv, cum am spus, singurul potrivit pentru poetică, manualul D-luĭ Gion e incriticabil, sub orĭce critică. Aceasta însă nu e numaĭ greșala d-luĭ, ci în general a tuturor manualelor noastre de limba romînă. Tocmaĭ fiindcă nu sîntem deajuns pătrunșĭ de necesitățile și cerințele metodice a cărților didactice, tocmaĭ de aceia se găsesc atîția autorĭ la noĭ, iar progres atît de neînsemnat în școală.

Dacă metodul manualuluĭ e greșit saŭ maĭ bine dacă n-are nicĭ un metod, atuncĭ restul greșelilor de formă s-ar putea trece cu vederea: dar fiindcă și alte manuale comit greșelile D-luĭ Gion, ne permitem a semnala pe cele maĭ principale din ele.

2) Manualul didactic trebue să fie conciz ca stil, să nu se repeteze nimic și mai ales să nu fie vorbe de prisos. Școlarul nu trebue să reciteze buchia cărții, dar autorul pentru a se feri de pleonazme trebue să-și facă astfeliŭ socoteala ca textul săŭ să poată fi recitat din cuvînt în cuvînt, fără ca școlarul să se păgubească cu o singură vorbă, tot cuvîntul să-i spună ceva esențial și noŭ. Pentru a arăta cît de mult păcătuește D-l Gion încontra acestuĭ principiŭ didactic atît de elementar, ne permitem a cita unul din capitolele cele maĭ scurte și totodată esențiale în poetică. Vom pune în parenteze cea ce credem că e de prisos, pentru ca să se vadă proporția între cea ce era de lipsă și cea ce e de prisos.

«Poezia lirică» (p. 77)
(«Noțiunĭ generale»)

«§ 1. (Definițiune). (Poezia lirică este expresiunea *cea maĭ* «*ideală*, *cea maĭ înaltă și cea maĭ liberă* a inspirațiuneĭ poetuluĭ). «(Prin poezia lirică, orĭce cugetare și orĭce simțimînt cîștigă po- «doabele *cele maĭ mîndre*).» Pînă aci nu s-a spus nimic. Superlativele sînt totdeauna goale.

«Poezia lirică s-a numit astfeliŭ după numele instrumentuluĭ «de muzică, lira, cu care poetul, în timpiĭ (de aur aĭ) poezieĭ grece «însoțea versurile sale (care eraŭ niște adevărate cînturĭ).»

(«In timpurile primitive, nimic nu era maĭ strîns legat decît «muzica cu poezia. Lira și harpa eraŭ soațele nedespărțite ale poe- «tuluĭ, și *„în copilăria lumiĭ*, *în leagănul civilizațiunilor*, oameniĭ, «spune Vico, eraŭ *niște poețĭ sublimĭ."* Aicĭ să repetează de 2 orĭ aceiașĭ idee, dar și maĭ bombast.

(«Atuncĭ, *entuziasmul aprindea sufletul și inima omuluĭ* cu o putere de care azĭ cu greŭ ne dăm seama; lirizmul era continuŭ, căcĭ poezia lirică maĭ poate fi definită și «expresiunea simțimintelor cu entuziazm.»)

Aci să dă o a 2-a definiție, după o întroducere superfluă și umflată. Definițiunea prin caracterul eĭ nu poate fi decît una.

(«Poetul cîntă; muzicantul era poet și poetul muzicant.»)

Aci în scurt să spune încă de treĭ orĭ cea ce s-a maĭ spus de treĭ orĭ; fac șase.

«Mai tîrziu, cînd poetul nu se mai însoțea (singur) cu lira «(în zicerea versurilor sale,) totuși (aceste) versuri erau făcute con«form cerințelor muzicale ale cadenței, (ale numărului)».

«Dacă astăzi, în metrica liricei grece și (în metrica liricei) «latine mai există oarecare îndoeli (cu privire la constituțiunea ver«surilor și combinărilor de picioare,) cauza este (mai cu seamă) ne«siguranța în care ne aflăm (noi modernii) cînd voim a hotărî mă«sura (și timpurile muzicale) pe care poetul grec, (în liricele sale), «le avea în (deaproape) băgare de seamă (la facerea versurilor.»)

Acest pasaj, deși neesențial, dacă era să nu lipsească, se putea reduce la 2 șiruri.

(«Lirica a fost forma primă a întregei poezii, căci la început «poeziile, fie lirice propriu zise fie epice fie didactice și filozofice, «toate cu lira se însoțeau.»)

Acest pasaj e greșit în mai multe privințe. Adevărat e că în vechime toate feliurile de poezie se cîntau însoțite cu lira, dar nu e adevărat că lirica era forma tuturora. Poezia epică, epică era și atunci în formă și cuprins, că de nu era așa, atunci nu mai era epică; de asemenea celelalte. A doua greșală e că autorul folosește terminii de poezie epică, didactică, filozofică, înainte de a fi spus școlarului ce sînt acestea. Această greșală provine din lipsa de metod, pe care o am constatat deja. O altă greșală e afirmarea că lirica a fost forma primă a poeziei, greșală pe care D-l Gion o face și unde vorbește despre etatea genurilor poetice. Astăzi istoricește și mai ales psihologicește este dovedit că poezia epică a fost cea d-intîiu, fiindcă omul primitiv ca și copilul își are atențiunea mai mult spre întîmplările externe decît asupra propriului său eu sufletesc. Din aceste cauze și acest pasaj ni-se pare cel puțin de prisos.

«In urmă cercul liricei s-a restrîns din ce în ce mai mult, «pînă cînd a ajuns a nu mai cuprinde (întrînsul) decît (cea ce vă«zurăm că formează azi obiectul genului liric, și anume) cîntarea «emoțiunilor, (pasiunilor și simțimintelor) ce poetul simte (în el prin «el însuși sau prin obiectele externe).“

In pasajul acesta să dă pentru a treia oară definiția poeziei lirice, cu alte vorbe, dar tot atît de puțin preciz, ca și mai înainte.

(„Dumnezeu, natura, omul cu ceia ce ei inspiră poetului pen-

«tru el însuşĭ, adecă în mod subiectiv sînt, împreună cu simţimin-«tele propriĭ poetuluĭ, materia cînturilor lirice.»)

Pasajul acesta, cel din urmă al capitoluluĭ, dă o a patra definiţie şi maĭ largă şi maĭ confuză pentru poezia lirică. Şcolarul le va învăţa pe toate, nu va şti care e cea adevărată şi la urmă tot nu va şti ce e poezia lirică.

Dacă în loc de 4 definiţiĭ a poezieĭ lirice se făcea numaĭ una concisă şi exactă, dacă în loc de 6 orĭ se spunea numaĭ odată că în vechime orĭce poezie se cînta, dacă din rest să lăsaŭ la o parte pleonazmele, vorbele nimic zicătoare şi bombasticizmele, se alegeaŭ vre-o 5 şirurĭ din întreg capitolul pe care şcolarul le-ar fi înţeles şi ţinut minte. Şi acest capitol e ca toate celelalte, l-am reprodus fiindcă e maĭ scurt. Să se facă socoteala acum ce va rămînea din cartea întreagă dacă se va omite prisosul? Iată cum a înţeles şi a realizat D-l Gion principiul didactic elementar că cartea de şcoală trebue să fie scrisă preciz, scurt şi exact.

3. Cea ce e menit a aduce convingere, a fi înţeles şi ţinut minte, adecă a fi învăţat, trebue să purceadă numaĭ din raţiune şi numaĭ la raţiune să se adreseze. Şi această menire o are cartea didactică maĭ ales. Pentru aceia stilul didactic trebue să fie prozaic nu numaĭ în formă ci şi în cuprins, trebue să fie simplu, fără figurĭ oratorice, fără florĭ poetice, fără declamaj şi sentimentalitate. Nu e ceva maĭ ridicol decît un pasaj sentimental reprodus de un altul. Cînd voim a parodia pe un orator aprins n-avem decît să-ĭ reproducem pasajele înfocate cu oarecare răceală. Apoĭ unde e maĭ multă răceală decît în recitarea timidă a uneĭ lecţiĭ pe care o face şcolarul îngrijit de notă. Acest adevăr iarăşĭ mi se pare simplu de tot, D-l Gion însă îl calcă şi pe acesta cu deosebită predilecţie. Iată cîteva pasaje:

La capitolul «Poezia populară» p. 74 se zice:

«Scenele astfeliŭ zugrăvite de poezia populară romînă aŭ, «între *Carpaţĭ*, *Dunărea şi Mare*, aceiaşĭ epică poezie ca şi scenele «elveţiane (pe care şolarul nu le cunoaşte) care aŭ inspirat pe «Schiller şi pe Rossini (necunoscuţĭ şi aceştia) în Wilhelm Tell. Şi «azĭ încă, *în muscelele şi munţiĭ şi văile şi prăpastiile* (foarte amă«nunţit!) Oberlanduluĭ bernez, se aude *geamătul* buciumuluĭ elve«ţian, care *altădată*, cînd Elveţia era ca şi noĭ *în trecut*, *răsuna în«grozitor de pe piscurile Alpilor*, *pentru a chiema pe locuitoriĭ libe-*

«*relor cantoane la luptă încontra cotropitorilor. Mărețe timpurĭ în* «*patria luĭ Wilhelm Tell! Mărețe timpurĭ în patria luĭ Ștefan și* «*Mihaiŭ* (nicĭ de aicĭ nu putea lipsi Ștefan și Mihaiŭ!) *cînd buciu-* «*mul cîntat de popor arunca în aerul țăriĭ strigătul irrezistibil al* «*vitejieĭ: Săriți, Romînĭ, la luptă!* (Semnul exclamațieĭ trebue să lip- «sească în carte didactică).»

Să-șĭ închipuiască cititorul această tiradă recitată cu minte de un școlar. Eĭ bine, stil didactic e acesta? Care e ideia ce-ĭ ră-mîne școlaruluĭ din întreg pasajiul acesta? Nicĭ una, mi-se pare. Improșcăturĭ de condeiŭ, rachete de stil de felul acestora și în-tr-un discurs la Ateneŭ nu fac efect bun asupra unuĭ public inte-ligent, dar în manual didactic?

4. Pentru mulțămirea de a apărea erudit, autorul uneĭ cărțĭ de școală nu trebue să spună amănunte secundare, nu trebue să spună tot ce știe el însușĭ. Cumpătul e o virtute indispensabilă în scrierea unuĭ manual. In această privință însă D-l Gion n-are mar-ginĭ, n-are frîŭ. Iată ce crede d-luĭ că nu poate lipsi dintr o poe-tică romînească pentru cl. VI:

p. 100: «Rămăsese din timpurile legendare și se cînta la «Grecĭ următoarele cîntece saŭ imnurĭ: la culesul viilor, Linus și «Ialemos; la seceratul grîuluĭ, veselul Lityerses; pe căldurile cele «marĭ ale vereĭ, melancolicul Skephros; la ospețe și petrecerĭ, zgo-«motosul Comos; înfine cîntecul Bormos, cîntat de Maryandinĭ pe «țărmiĭ Măriĭ-Negre, *unde maĭ tîrziu*, *foarte tîrziŭ*, Gețiĭ *vor întona* «cîntecele lor de veselie și de războiŭ, cîntece barbare, la auzul că-«rora *galeșul* Ovidiŭ întîiŭ *se va îngrozi*, dar pe care pe urmă *le va* «*învăța* și *le va întocmi* în versurĭ getice, după cum ne spune el «însușĭ:»

Aci urmează patru versurĭ latineștĭ, drept dovadă că D-l Gion spune adevărul și numaĭ adevărul.

Saŭ p. 149:

«La Perșĭ poetul Firdusi a cîntat într-o poemă *de 120,000* «*de versurĭ*, numită Șah-Nameh, legendele și istoria vechilor regĭ aĭ Persieĭ.»

Saŭ p. 195:

«Un singur model de dramă satirică ne-a maĭ rămas de la

«Elinĭ. El se numeşte Ciclopul şi este făcut de Euripide *în 709 ver-«surĭ* !....» La ce exactitatea aceasta pînă şi în numărul versurilor?

La poezia dramatică romînă D-l Gion vorbeşte maĭ mult de păpuşĭ decît despre întreagă literatura noastră dramatică. Acolo se zice:

„Personajele acesteĭ primitive comediĭ sînt: Moş Ionică, Fata «luĭ moş Ionică, un feliŭ de Colombina ca acea din teatrul popular «al Italieĭ (de care şcolarul habar n-are), Iaurgiul, Bragagiul, Vînă-«torul Ghindă, Ursariul, Ovreiul, Muscalul, Turcul, Popa, Dascălul, «Stan groparul, Baba luĭ moş Ionică.»

Eĭ bine, toate acestea le-a pus D-l Gion în poetica romînă ca să fie învăţate de şcolar orĭ ca să nu fie învăţate? E minunat lucru cum D-l Gion stărueşte maĭ mult asupra lucrurilor secundare, de prisos chiar, decît asupra chestiunilor esenţiale poetice, care se vede că nu i-se par destul de exotice. Aceasta e patima originalităţiĭ şi a erudiţiuniĭ, care în scrierile didactice nu sînt de lipsă.

5. Nu sînt permişĭ în manual didactic nicĭ terminiĭ aşa numiţĭ strigătorĭ, de efect, terminĭ pitoreştĭ saŭ poeticĭ. D-l Gion e foarte copios şi în aceştia.

Astfeliŭ la p. 148:

«Epocele nu primiră decît o întindere foarte mică şi o formă *costelivă* de tot.» Auzĭ, costelivă!

p. 220: „Astfeliŭ naşte drama modernă, icoana fidelă a vi-«eţiĭ omeneştĭ, *care totdeauna îngînă lacrămile cu rîsul şi rîsul cu «lacrămile.*»

p. 223: «*Aplausele toate* fură date întîiŭ traducţiunilor.» p. 70: «*In leagănul tuturor literaturilor* găsim poezia populară.»

p. 69: «Şi astfeliŭ *în răzlăţirea veacurilor* etc.....»

p. 74: «Poporul se sculă cu mic cu mare; *e vorba de pră-«pădul orĭ de viaţa* Romînieĭ.»

Astfeliŭ de vorbe aŭ fost de mult botezate de D-l Maiorescu «beţie de cuvinte», şi după modul cum le-a înfierat d-luĭ parcă ar fi drept să fim scutiţĭ de ele pentru veciĭ vecilor, iar nu să le dăm drumul pînă şi în şcoală.

6. Fiindcă persoana autoruluĭ cărțiĭ didactice nu e de importanță pentru știința respectivă, de aceia autorul trebue să dispară cu totul, să nu vorbească niciodată despre sine saŭ de la sine, nicĭ în persoana I singular nicĭ la plural. Manualul didactic e obiectiv şi întră deadreptul în materie fără exordiĭ, fără planurĭ, fără promisiunĭ anticipate şi fără captatio benevolentiae. D-l Gion însă și mulțĭ alțĭ autorĭ didacticĭ nu încep aproape „nicĭ un capitol fără astfeliŭ de exordiĭ, ba chiar pe la mijlocul capitolelor saŭ la fine vorbind la persoana întîiŭ prevestesc ce are să se spună la alt loc. Așa d. e.

p. 149: «*Vom semnala* faptul numaĭ la acele popoare a căror «civilizațiune *a strălucit* maĭ mult în istoria omeniriĭ. *Numaĭ despre «aceste popoare vom vorbi în liniĭ foarte generale.*»

In loc de a prevesti, să se spună maĭ bine; fiindcă școlarul care învață buchia conștiincios, și din nenorocire sînt mulțĭ de aceştia, spunînd de la sine aceste exordiĭ și întrebuințînd pluralul majestatis saŭ literar, îmbracă rolul autoruluĭ și se face ridicol și pe sine și pe autor, ceia ce nu poate fi scopul uneĭ bune educațiĭ.

7. Școlarul e dator prin lege ascultare și supunere către profesoriĭ săĭ și către manualele aprobate de minister. Pentru aceia el trebue să creadă profesoruluĭ și manualuluĭ pe cuvînt fără ca aceştia să aibă trebuință de jurămînt saŭ marturĭ. Din cauza aceasta citațiile autorităților pentru întărirea celor afirmate, în cel maĭ bun caz, sînt de prisos. D-l Gion însă e interminabil în citațiĭ; de multe, foarte de multe orĭ numaĭ de dragul uneĭ mîndre citațiĭ d-luĭ știe țese, unde apucă, o chestiune care de altfeliŭ ar putea lipsi. E de admirat memoria d-luĭ, cum la tot ce spune îșĭ aduce aminte de vorba unuĭ strămoș roman, a unuĭ Grec colbăit, a unuĭ Francez ferches, a unuĭ Italian aprins, a unuĭ Neamț saŭ Englez savant saŭ chiar de a unuĭ exotic Espaniol. Obiceiul impozant al citațiilor, erudiția aceasta era în floare pe timpul scolasticizmuluĭ medieval, cînd greutatea se punea pe vorbe, pe autoritățĭ, iar nu pe lucrurĭ. S-a stîns obiceiul acesta de mult, și în carte didactică nicĭ n-a existat vre-o-dată, nicĭ chiar pe timpul scolasticilor. Și cu drept cuvînt, căcĭ din două una: Orĭ autorul e capabil a spune pe înțeles chestiunea, și atuncĭ ce trebuință e de citație? Orĭ nu e capabil, și atuncĭ sa ia mîna de pe condeiŭ! La tot cazul citația încarcă și

împrăştie numaĭ de geaba memoria bieţilor şcolarĭ. Citaţiile din cartea D-luĭ Gion, ca să nu exagerăm, fac şi ele cam a 8-a parte a manualuluĭ. La ce? Păcat de muncă!

8. Cînd şcolarul se întîlneşte cu manualul săŭ didactic, se înţelege că nu cunoaşte chestiunile cuprinse în el, cu atît maĭ puţin literatura şi istoria chestiunilor, căcĭ altfeliŭ n-ar avea trebuinţă de el. El poate avea numaĭ rolul pasiv de primitor al învăţăturiĭ dar nicidecum de judecător. Din cauza aceasta nu sînt permise în manual didactic chestiunile neaşezate, chestiunile de discuţie. Autorul să spue după convingerea luĭ lucrurile, căcĭ rezultatul e tot acela şi dacă pune discuţia pe tapet între două tabere contrariĭ, căcĭ din premisele puse în carte pentru dovedirea păreriĭ autoruluĭ, tot din acele premise va judeca şi şcolarul, de va putea. A pune polemica şi discuţia în manual de şcoală înseamnă a-şĭ face din frageziĭ copiĭ tovarăşĭ de arme încontra unor vrăjmaşĭ realĭ saŭ închipuiţĭ, lucru de care nu cred să aibă nevoe un autor valoros.

Astfeliŭ la p. 211 D-l Gion porneşte pe şcolarĭ în potriva unor vrăjmaşĭ de mult reposaţĭ, cînd zice: «Boileau *se înşală* ca şi O-«raţiŭ, căcĭ ţapul nu era dat drept premiŭ învingătoruluĭ la serbă-«rile dionysiace, el se jertfea pe altarul zeuluĭ etc.»

De altfeliŭ şi alţĭ autorĭ didacticĭ fac această greşală.

9. Tot din cauză că şcolarul nu cunoaşte materia cuprinsă în manual înainte de a o învăţa din el, tot din această cauză tot ce se spune trebue spus cu temeiŭ şi complet. D-l Gion însă aproape tot manualul îl scrie în formă de discurs, atingînd numaĭ în treacăt lucrurile, ca şi cînd şcolariĭ le-ar cunoaşte deja de acasă. Numele propriĭ sînt mijlocul cel maĭ scurt de a atinge chestiunile şi de a trece înainte. In chipul acesta rare sînt capitolele care s-ar putea rezuma într-un schelet, pentru ca şcolarul să-şĭ poată recapitula lecţia; fiindcă fiecare capitol cuprinde o sumă de chestiunĭ atinse, aruncate aşa şi ploate pe întîmplare de icĭ de colo pe capul unuĭ titlu nevinovat.

* * *

Acestea sînt observaţiile ce le-am putut face asupra manualuluĭ de poetică a D-luĭ Ionescu-Gion, observaţiĭ de natură maĭ mult generală. Amănuntele credem de prisos a le maĭ scormoli. Şi pe aces-

tea le am făcut numaĭ din dorința de a porni o discuție publică obiectivă asupra recerințelor unuĭ manual didactic și asupra imenselor greșelì metodice și materiale din manualele noastre aprobate de minister, maĭ ales pentru limba romînă. Cît privește poetica, noĭ avem convingerea că D-l Gion n-a avut nicĭ odată ocazia de a propune însușĭ în școală manualul d-sale. Căcĭ altfeliŭ sîntem convinșĭ că de mult ar fi scos o nouă ediție scurtată, îmbogățită și emendată ca metod, materie și limbaj. Sperăm că în curînd D-l Gion va face acest serviciŭ instrucțieĭ romîneștĭ.

Ioan Paul.

E. Viala, *Cauzele atenuăriĭ măduvelor rabice.* Annales de l'Institut Pasteur T. V No. 11.

De cînd Pasteur a descoperit vaccinul rabic și a emis opiniunea (Comptes rendus Acad. de Sc. 1885) că atenuarea măduvelor rabice se datorește acțiuniĭ oxigenuluĭ aeruluĭ și a călduriĭ, maĭ mulțĭ bacteriologĭ aŭ studiat acțiunea diferiților agențĭ fizicĭ și chimicĭ asupra acestor măduve. Cu toată importanța concluziunilor deduse din aceste cercetărĭ, ele nu pot însă fi aplicate atenuăriĭ măduvelor rabice, așa cum acestea sînt preparate pentru practica inoculațiunilor preventive; condițiunile în care s-aŭ făcut cercetările fiind deosebite de acelea în care se pune virusul fix pentru prepararea vaccinuluĭ. Pentru a determina rolul diferiților agențĭ *activĭ* în prepararea vaccinuluĭ rabic, autorul a întreprins în laboratorul luĭ Roux din Institutul Pasteur cercetărĭ în condițiunĭ comparabile cu cele observate în prepararea acestuĭ vaccin Pentru acest scop sînt instituite două seriĭ de experiențe: una în care măduvele rămîn moĭ pînă la sfîrșit și alta în care măduvele sînt supuse treptat la uscăciune. In fiecare din aceste seriĭ măduvele sînt dispuse în treĭ grupe și mînținute unele la o temperatură de -4^0 la + 4^0, altele la 23^0, temperatura întrebuințată în prepararea vaccinuluĭ la Institutul Pasteur, și altele la 35^0.

In fine măduvele sînt mînținute în *vid*, în *vid uscat* (prin bastonașe de potasă caustică), într-o atmosferă de acid carbonic, de hidrogen, saŭ în aer ordinar confinat, în aer ordinar reînoit saŭ în aer reînoit și uscat. Măduvele sînt apoĭ încercate la intervale

de timp variabile prin trepanațiune la epurĭ de casă și prin inoculărĭ în ochĭ la cobaĭ, în mod comparativ cu măduve conservate în condițiunile obicĭnuite de prepararea vaccinuluĭ.

Prin acest procedeŭ autorul ajunge la următoarele concluziunĭ: Măduvele rabice umede rămîn mult timp virulente în vid, hidrogen și în acid carbonic. Durata virusuluĭ este aproape aceiașĭ în aceste mediurĭ. Căldura în absența aeruluĭ grăbește distrugerea virulențeĭ. In prezența aeruluĭ măduvele umede pierd maĭ repede virulența decît în vid saŭ în gazurile sus numite. Toate celelalte condițiunĭ rămînînd egale, măduvele supuse uscăciuniĭ pierd cu mult maĭ repede virulența lor. Infine pierderea virulențeĭ este și maĭ accentuată cînd măduvele sînt supuse uscăciuniĭ în aer reînoit. Decĭ căldura, aerul (oxigenul) și uscăciunea distrug acțiunea virulentă a virusuluĭ rabic. Și pentru că în practicarea vaccinuluĭ preventiv temperatura este joasă (18°—23°), acțiunea eĭ joacă un rol maĭ slab. Aerul (oxigenul) și maĭ cu seamă uscăciunea sînt prin urmare agențiĭ ceĭ mai activĭ în prepararea vaccinuluĭ rabic.

M. Vlădescu.

Th. Lange, *Beiträge zur Kenntniss der Entwicklung der Gefässe u. Tracheiden.* (Contribuțiunĭ pentru cunoașterea dezvoltăriĭ vaselor și traheidelor.) Flora, 1891, Heft IV pag. 395—434. Tab. XI și XII.

Cu toate numeroasele cercetărĭ care aŭ succedat primelor și meritoaselor studiĭ ale luĭ *Hugo Mohl* asupra dezvoltăriĭ vaselor și traheidelor, rezultatele cîștigate nu sînt încă destul de complete, nicĭ lipsite de contradicțiunĭ. Aceasta din cauza neurmăririĭ continue a tuturor fazelor de dezvoltare a acestor elemente la un număr maĭ mare de plante. Așa pe de o parte s-a constatat de către *Mohl* și confirmat de *Crüger*, *Dippel*, *Schmitz*, *Strassburger*, cum că îngroșarea păreților celulelor procambiale saŭ cambiale care vor forma vasele saŭ traheidele se face în detrimentul protoplazmeĭ lor, care este astfeliŭ consumată și dispare complet cînd vasul e complet dezvoltat. Acest rezultat este de altfeliŭ astăzĭ admis și expus în toate tratatele clasice. Pe de altă parte s-a constatat (*Sanio*, *Fischer*, *Strassburger*, *Haberlandt*) la unele plante nucleŭ și conținut protoplazmatic în vasele deja dezvoltate *(Pelar-*

gonium, *Berberis*, *Sambucus*, *Plantago)*, ba chiar prezența firelor de amidon.

Pentru a concilia aceaste date contradictoriĭ, cum și pentru a preciza mersul dezvoltăriĭ vaselor, autorul a întreprins, după sfaturile profesoruluĭ *Pfeffer* din Lipsca, cercetărĭ asupra unuĭ maĭ mare număr de plante, care aŭ dat următoarele rezultate:

a) Lignificarea membraneĭ nu începe deodată cu îngroșarea eĭ (cel puțin la *conifere*), ci puțin maĭ în urmă; ambele fenomene iaŭ însă sfîrșit deodată. Lignificarea are decĭ loc cît timp traheidele și vasele prezentă încă conținut viŭ. Se infirmă decĭ datele luĭ *Strassburger*, după care lignificarea are loc în membrană după îngroșare și cînd vasele sînt deja golite de plazmă, și se confirmă rezultatele obținute de *Wiesner*, *Krasser*, *Bürgerstein* și *Hegler*, fără însă ca autorul să constate, ca acesta din urmă, o împuținare treptată a conținutuluĭ cu cît se operă lignificarea. O împuținare a protoplazmeĭ nu are loc, după autor, decît după ce a încetat îngroșarea și lignificarea.

b) Perforațiunea păreților transversalĭ, ce se face în general în formă de micĭ porĭ, are loc după ce a încetat îngroșarea menbraneĭ. Autorul nu infirmă însă nicĭ nu confirmă datele luĭ *Kny* asupra liliaceelor arborescente, unde, după acest botanist, perforarea are loc înaintea începeriĭ îngroșăriĭ.

c) *Nu toată protoplazma este consumată pentru îngroșarea membraneĭ*, ci saŭ rămîne în traheide saŭ vase saŭ se deplasează.

Intrucît privește momentul disparițiuniĭ plazmeĭ din vase și traheide, autorul a găsit foarte marĭ variațiunĭ nu numaĭ la diferite plante, ci chiar la aceiașĭ plantă între diferitele sale părțĭ (tulpină, rădăcină, tulpina hypocotilee) saŭ chiar în aceiașĭ parte între lemnul primar și secundar. Aceste variațiunĭ sînt unite în patru grupe: I) Plazma dispare îndată după terminarea îngroșăriĭ și lignificăriĭ membraneĭ și a rezorpțiuniĭ păreteluĭ transvers (vasele primare din tulpina de: *Phaseolus*, *Vicia*, *Helianthus*, *Cucurbita*, *Pinus-pinea*, *Tilia*, *Corylus*; vasele secundare: *Helianthus*, *Phaseolus*, *Cucurbita*, *Sequoia*, *Picea alba*, *Araucaria*, *Corylus*, *Salix*, *Populus*, *Tilia* etc.). II) Plazma persistă încă cîtva timp după lignificare, îngroșare și perforare a păreților transverșĭ *(Aspidium alpestre*, *A. filixmas*, internodul epicotileŭ de la *Phaseolus*, *Cucurbita*, *Pinus-pinea* (rădăcina),

Pinus laricio, *P. sylvestris*, *Cedrus Deodora*, *Larix* (vase secundare) etc. III) Protoplazma persistă în tot timpul saŭ în cea maĭ mare parte din perioada de vegetațiune (petiol d. *Aspidium alpestre*, *A. filix mas*; *Hordeum*, *Secale*, *Triticum*, *Malva* (umflăturile frunzelor) *Cuscuta*, *Plantago)*. IV) Plazma persistă peste perioada de vegetațiune (*Ilex*, *Juglans*, *Fraxinus*, *Taxus Gingko* etc.).

d) Contrar rezultatelor obținute de *Strassburger*, autorul a constatat *fuzionarea plazmeĭ* din articolele vecine ale vaselor, după perforarea păreților transversalĭ.

e) Cînd plazma dispare în timpul perioadeĭ de vegetațiune (cazul I, II și III), autorul a constatat disparițiunea treptată a eĭ, după formarea vaselor, pînă ce ajunge a forma *un strat parietal*, care poate fi la început plazmolizat, iar maĭ tîrziŭ nu. Nucleul devenit parietal ia aspectul văzut de Schwarz și Strassburger, devine veziculos, cu formă neregulată și în urmă se desface rîsipindu-șĭ conținutul. Atît plazma cît și resturile nucleuluĭ dispar din vase *retrăgîndu-se* direct prin filamentele plazmatice conective, cum a indicat *Schaarschmidt* și *Kienitz-Gerloff*, [1] saŭ *difuzîndu-se* în țesăturile vecine, după ce s-aŭ transformat în principiĭ albuminoide difuzibile.

f) Cînd protoplazma persistă în vase și traheide în tot timpul perioadeĭ de vegetațiune saŭ și maĭ mult, atuncĭ poate lua parte la *asimilațiune și la conducerea substanțelor plastice*. Poate prezenta prin urmare fire de clorofilă și produce amidon (Plantago, Malva). In astfeliŭ de vase cu conținut viŭ nu maĭ are loc nicĭ o îngroșare a păreților.

g) Vase secundare se pot dezvolta chiar în internodurile aflate încă în perioada de creștere în lungime. In acest caz dezvoltarea lor e acropetală.

h) Creșterea în lungime a internodurilor nu se face deopotrivă în toate părțile uneĭ secțiunĭ transversale; ci pe cînd scoarța încă se lungește, lemnul a încetat a maĭ crește în lungime.

M. Vlădcscu.

---

1. Vezĭ această *Arhivă* vol. II pag. 428.

Alex. Pretorian, Noțiunĭ de economie politică și de finance. Ploeștĭ 1889, în 8, 179 pag.

Acum doĭ anĭ D-l Pretorian a publicat un manual de drept comercial pentru uzul școalelor comerciale. Am fost poate cam aspru în critica ce am făcut acesteĭ cărțĭ didactice în coloanele «Arhiveĭ», și motivul este că eram revoltat maĭ ales de stilul presărat cu francezizme nepermise, al coleguluĭ nostru. Văd că critica făcută de mine a fost folositoare; Noțiunele de economie politică publicate de D-l Pretorian, deși lasă încă de dorit sub raportul limbiĭ, tot nu se pot compara în aceste privințe cu „Noul Cod comercial“ publicat în 1889. Ce e drept că cuvintele «guidul, dansatoarele» (pag. 21), «sezoanele» (pag. 33), «uvrierĭ» (pag. 55), «remplasa» (pag. 85), «rambursabilă» (pag. 87), «resurse» (pag. 88) și altele s-ar putea foarte ușor înlocui, remplasa, cum zice D-l Pretorian—cu alte cuvinte romîneștĭ, ca: «conducătorul, dănțuitoarele, anotimpurile, lucrătoriĭ, înlocui, plătibilă, mijloace» etc., dar de o camdată trebue să ne mulțămim cu atita și să sperăm maĭ mult văzînd progresul ce a făcut D-l Pretorian în doĭ anĭ. Trebue însă să-ĭ impunem în treacăt condițiunea ca în viitor să evite stricarea numelor ca Tubelcain, (Tubalcain) Touleri (Tuileries), Sîntul Simon (Saint Simon) și expresiunĭ incorecte ca: impozitul progresist.

Trec acum la conținutul cărțiĭ.

Negreșit că manualele de școală n aŭ pretențiunea de a face descoperirĭ saŭ de a spune lucrurĭ nouă; ele nu sînt decît un rezumat al științeĭ, o redacțiune ușoară și îngrijită pentru inteligențe fragede. In această privință «Noțiunile de economie politică» ale D-luĭ Pretorian corespund scopuluĭ lor, stilul e destul de simplu și ideile sînt bine espuse. Prin urmare principalul merit a uneĭ cărțĭ didactice nu lipsește manualuluĭ D-luĭ Pretorian. E însă de regretat că s-aŭ strecurat oarecare noțiunĭ îndoioase, ca să nu zic greșite, în această carte. Așa de exemplu D-l Pretorian ne spune că munca se împarte în productivă și neproductivă și citează ca exemplu de muncă neproductivă doborîrea unuĭ zid pentru a reconstrui altul. Fără ca să discut chestiunea maĭ deaproape, cea ce nu pot face aicĭ, observ că, de oarece producțiunea are de scop, după cum însușĭ D-l Pretorian ne spune, de a face ca obiectele să fie apte a satisface trebuințele omuluĭ, doborîrea unuĭ zid pen-

tru¯a reconstrui un altul, nu e o muncă neproductivă, fiindcă ia are de scop a face fondul apt de a primi noul zid ce are să se construiască. S-a zis cu drept cuvînt că munca neproductivă nu se poate concepe în economia politică decît cînd e vorba de munca unuĭ nebun.

Chestiunea liberuluĭ schimb nu este bine tratată. Adaog că foarte răŭ face D-l Pretorian că opune sistemul liberuluĭ schimb sistemuluĭ prohibiţionist, în loc de a zice sistemul protecţionist. Prohibiţiunile sînt unul din mijloacele sistemuluĭ protecţionist, însă nimenĭ n-a rîdicat prohibiţionizmul în sistem, căcĭ atuncĭ ar trebui să întrerupă cu totul relaţiunile cu restul globuluĭ. Colegul nostru pare că confundă protecţionizm cu sistem prohibitiv, căcĭ după ce-şĭ intitulează capitolul «Liberul schimb şi sistemul protecţionist», vorbeşte 1) de: Liberul schimb şi 2) de: Sistemul prohibitiv.

De asemenĭ cred că D-l Pretorian dă prea mare importanţă teorieĭ luĭ Malthus, care acum, în urma atacurilor luĭ Lassale, e foarte puţin gustată de economiştĭ. Imĭ aduc aminte că acum 10 anĭ D-l Fontpertuis, făcînd o dare de seamă despre cartea D-luĭ Jvoes Guyot „La science économique“ în Societatea de Economie politică, releva între altele faptul că într-însa D-l Guyot consacra 16 paginĭ teorieĭ luĭ Malthus, pe care, zicea D-l Fontpertuis, astăzĭ nu o maĭ ia nimenĭ in serios.

Infine într-un manual de şcoală secundară e inutil a da 4 definiţiunĭ peutru impozite, fiindcă multe definiţiunĭ încurcă inteligenţele tinere ; de asemenea trebue a se evita definiţiunĭ obscure şi tantologice ca cea următoare : «Genul uman este o mare so-«cietate de schimb, astfeliŭ că societatea este un schimb şi schimbul este societatea. Economia politică s-a numit ştiinţa schimbuluĭ tocmaĭ din acest punct de vedere etc.»

Cu aceste micĭ rezerve, cartea D-luĭ Pretorian se poate recomanda şcoalelor pentru care este lucrată.

I. Tanoviceanu

NOTIȚE și INFORMAȚIUNĬ

In ședința de la 16 Maiŭ 1891 a Societățiĭ de Biologie, D-rul Nepven, profesor de la școala de medicină din Marsilia, făcu cunoscut rezultatul experiențelor sale privitoare la tratarea angineĭ difterice prin injecțiunĭ interstițiale în amigdale, vălul palatuluĭ și ganglioniĭ gîtuluĭ și anume: cu o seringă a luĭ Pravaz face injecțiunĭ de 4 la 5 picăturĭ din o soluțiune de sublimat de 10 centig. pentru 50 grame și anume patru în ganglioniĭ gîtuluĭ, lăsînd cîte 6 pînă la 8 picăturĭ în fiecare înțepătură. După 5 oare pielea care era arzătoare devine liniștită, pulsul care avea 160 cade la 120, a doua zi poate culege din gîtul copiluluĭ cu ajutorul uneĭ cimbistre o membrană falșă lungă de 3 centimetri și largă de jum. centimetru care acoperea tot palatul ; cîtă membrană falșă maĭ era, căzu în seară. Inainte însă de injecțiune se fac gargarizme și spălăturĭ cu sublimat într-o soluțiune de o miime.

Inceputul cu acest tratament dă marĭ speranțe că grozavul flagel care bîntue între copiĭ își va găsi leacul și angina difterică nu va maĭ fi privită ca de nelecuit.

Gr. C. B.

RECTIFICARE

In lista membrilor societățiĭ, publicată în fruntea N-ruluĭ 1, s-aŭ omis din eroare numele membrilor:

Grigorie Antipa, Iena.
Ioan Barbovescu, Berlin.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER—IAȘI

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Vol. III Aprilie—Maiŭ 1892 No. 4 și 5

A. D. XENOPOL

Grigorie Ghica și Ioan Sandu Sturza

1822—1828.

(Un capitol din vol. VI al Ist. rom.)

Țările romîne reîncăpuse după mult zbucium și multă bătae de inimă iarăși sub ocîrmuirĭ naționale. Era însă numaĭ primul pas făcut către a lor regenerare și trebuia încă străbătută o lungă și anevoioasă cale pînă să-șĭ vadă ele asigurate într-un chip maĭ trainic mersul și soarta lor. Cu expunerea acestor lupte, de astădată nu sterpe ca cele maĭ multe din cele schițate pînă aicĭ, ci spornice și de viață dătătoare, avem să ne îndeletnicim în paginile ce urmează, și care închee lungul șir de împrejurărĭ din care a răsărit, frămîntat de nenorocirĭ, poporul romîn de astăzĭ.

Domniĭ noŭ numițĭ, Grigorie Ghica în Muntenia și Ioan Sturza în Moldova, găsiră țările în care trebuia să domniască într-o stare prăpădită, jefuite de Eteriștĭ, prădate de Turcĭ ce zdrobise pe aceia, aproape toată populația maĭ săracă retrasă la munte saŭ la codri, cea bogată fugită sub alte stăpînirĭ, și anume din Muntenia în Transilvania, din Moldova în Bucovina și Basarabia. Neorînduelele și mulțimea de oamenĭ răĭ adunațĭ în țările romîne sub numele de Eteriștĭ înmulțise tălhăritul într-un chip cu totul afară din cale, și cea întîiŭ îngrijire a noilor domnĭ

fu de a stîrpi rămășițile bîntuitoare ale foastelor armate grecești. Tălharii eraŭ cu atîta maĭ primejdioșĭ că, ademenind și pe pămîntenĭ la criminalele lor apucăturĭ, găseaŭ gazdă și tăinuire la eĭ.[1] Urmărirea lor putea însă da loc la cumplite abuzurĭ, prin amestecarea oamenilor nevinovațĭ cu tălharĭ saŭ gazde.

Altă greutate ce apăsa asupra țărilor romîne era săcătuirea deplină a vistieriei și neputința de a încăsa dările de la o populație fugită și împrăștiată. De aceia domnii recurg la împrumuturĭ de sumĭ adeseorĭ cu totul neînsemnate spre a duce de azĭ pînă mînĭ sarcinile ocîrmuirii.[2] După ce poporul se maĭ adună, Sturza recurge pentru acoperirea lipsurilor vistieriei la un ajutor de banĭ peste birul obicĭnuit [3].

Grigorie Ghica era un boer patriot și religios. Cînd avea de discutat vre-o împrejurare maĭ complicată, el petrecea noaptea în închinare și rugăciunĭ. Deși nu era un om învățat, el poseda știința timpuluĭ, limba grecească și cea franceză, învățate parte acasă parte în școala domnească din Bucureștĭ. Ghica se sili, de îndată ce luâ frînele ocîrmuirii, să tămăduiască măcar în parte rănile lăsate de revoluția grecească. Impotrivă de ceia ce făcu Sturza în Moldova, îl aflăm luînd măsurĭ pentru ușurarea dărilor, îndeplinind lipsurile din veniturile averilor mînăstireștĭ luate de Turcĭ de la călugării grecĭ. Domnul se maĭ silește apoĭ a înfrîna pe dregătorii jăcașĭ.[4] El vroia să readucă în țară pe boerii înstreinațĭ încă din vremile Eteriei, și care se aflaŭ în Transilvania; însă eĭ îl dușmăneaŭ, pretinzînd, după îndemnul consuluĭ rusesc Pini, ce eșise și el în Brașov, că domnul nu ar fi fost ales conform tratatelor dintre îmbele curțĭ, a Turcieĭ și a Rusieĭ. In rea-

---

1. Maĭ multe ordine pentru prinderea tălharilor dintre aniĭ 1823—1826 în *Erbiceanu*, Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ, p. 249, 250, 254—256, 401, 417, 420, 423—425.

2. Ioan Sturza împrumută pentru nevoile vistieriei în 1823 de la banul Enacache Dimitrie 400 de leĭ și de la căminarul Constantin Botescu 150 de leĭ pe vadea de doĭ anĭ (!); idem, p. 256 și 404.

3. Hrisov din 1623 în Uricarul, V, p. 180.

4. Vezĭ în scrisorile luĭ *Ioan Ghica* c. Alexandri, Bucureștĭ, 1884, No. 1, arestarea și aducerea la curte a cluceruluĭ Alecu Gheorghiescu.

litate eĭ aveaŭ alt candidat de domnie, pe învățatul boer Grigorie Brancoveanu, și merg atît de departe în ura lor contra luĭ Ghica încît trimit în Muntenia pe doĭ agențĭ, un Arnăut al luĭ Brâncoveanu și un Muntenegrean, Ghiță Cuțuĭ, însărcinațĭ să provoace o răscoală contra domnuluĭ. Eĭ iaŭ sub dînșiĭ pe Toma Brăteanu și pe serdarul Cristea și, adunînd vre-o 600 de oamenĭ streinĭ sub arme, vroesc să pornească pandurimea, precum făcuse Vladimirescu; dar sînt bătuțĭ și prinșĭ de Magheru, omul luĭ Ghica, dațĭ in judecata divanuluĭ și osîndițĭ la spînzurătoare, singura execuțiune ce se îndeplini în timpul domnieĭ luĭ Grigorie Ghica.[5] De la o vreme însă boeriĭ din Transilvania care-șĭ mîncase tot comîndul în pribegirea lor, văzînd că nu pot hotărî pe ceĭ din țară, maĭ mulțĭ chiar rudeniĭ de ale lor, a trece încontra domnuluĭ [6], se hotărăsc să revină în țară, unde Ghica îĭ iartă și-ĭ numește în funcțiĭ.

Relațiile exterioare ale luĭ Ghica eraŭ ușurate prin faptul că Rușiĭ fiind pe atuncĭ îndușmănițĭ cu Turciĭ, din pricina uciderиĭ patriarhuluĭ grecesc, și consuliĭ ruseștĭ lipsind din principate, Ghica era lăsat în pace de intrigile muscăleștĭ. El era însă cu totul intrat în apele politiceĭ austriace, care pe atuncĭ nu era defavorabilă Rusieĭ[7]. Negoțierile dintre Rusia și Turcia pentru reîndrumarea relațiunilor diplomatice mergînd foarte greŭ, cu cît încordarea între ambele puterĭ devenea maĭ rostită, cu atîta și rolul luĭ Ghica devenea maĭ anevoios. El se hotărăște însă fără șovăire pentru Turcĭ și dă concurs acestora spre a aresta și a le da pe mînĭ pe un boer de la curtea luĭ, Alexandru Vilara. Acest boer era foarte bine văzut de curtea Rusieĭ, pentru că în timpul ocupațieĭ dintre 1806—1812 înlesnise toate nevoile Rușilor, executînd maĭ ales

5. *Ioan Ghica*, Scrisorĭ, p. 93.

6. Alexandru Ghica Barbă-roșă era contra domnuluĭ; fratele săŭ Dimitrie Ghica pentru el.

7. Intr-o depeșă a luĭ *Gentz* c. *Gr. Ghica* din 6 Dechemvrie 1822 (Comte *de Prokech-Osten.* depêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie II, p. 153), agentul luĭ Metternich spune despre împăratul rusesc : „que l'empereur Alexandre n'a pas d'autre voeu que celui de voir l'ordre consolidé dans les principautés.“

cu mare exactitate ordinile lor privitoare la nesfîrşitele cărăturĭ în interesul armatelor. Vilara luînd după cît se vede parte la revoluţia grecească, ca unul ce era de obîrşie Grec, el fuge la venirea Turcilor în Austria, reîntrînd în Muntenia după amnestia proclamată de Sultanul. Dar Turciĭ, pentru a-şĭ răzbuna încontra luĭ, pun pe paşa de Silistria să-l aresteze, sub cuvînt că ar fi comis jafurĭ şi răpirĭ de banĭ, ceia ce se îndeplineşte prin patru cavaşĭ Turcĭ cu concursul ascuns al ocîrmuiriĭ.[8] Cu toate acestea Turciĭ urmează obiceiul lor de a nu recunoaşte slujbele făcute. Anume eĭ fiind nevoiţĭ, maĭ ales după stăruinţele Austrieĭ, a retrage armatele lor din principate, impun domnilor romînĭ ca să îndatorească pe boerĭ a lua asupra lor răspunderea pentru toate primejdiile ce s-ar putea întîmpla Turcilor după retragerea trupelor de ocupaţie. După cît se vede dintr-o depeşă a luĭ Gentz, Grigorie Ghica putu să impună boerilor săĭ subsemnarea monstruoaseĭ îndatorirĭ în puterea treceriĭ de care se bucura în ochiĭ partideĭ naţionale, pe cînd în Moldova Ioan Sturza nu putu izbuti din pricina înverşunăriĭ dintre el şi boerĭ.[9]

In anul 1827 se formează în Bucureştĭ din iniţiativa luĭ Constantin Golescu societatea literară care deveni maĭ tîrziŭ societatea filarmonică. Din sînul eĭ, care număra ca membri pe însuşĭ fraţiĭ domnuluĭ: Mihalache, Alexandru şi Constantin, principele avu mulţămirea a numi un comitet de reforme ale stăriĭ de lucrurĭ existente, care trebuia se alcătuiască regulamentul de reforme prevăzut prin convenţia de la Akerman. Comitetul se compunea din banul Grigorie Brancoveanu, banul Grigorie Băleanu, banul Alexandru Filipescu, banul Gheorghe Filipescu, vornicul Stefan Bălăceanu, avînd de secretarĭ pe logofătul Alexandru Vilara şi pe Ioan Cătuneanu. Dar acest comitet nu ajunge nicĭ a începe lucrările sale şi este suprimat la ocuparea rusească[10].

---

8. *Gentz* c. *Ghica*, 4 Iunie 1823, ibid. p. 209 nota 1. Din nefericire tocmaĭ depeşa luĭ Gentz în care se relata pe larg chestiunea luĭ Vilara a fost lăsată afară ca fără interes de editorul depeşilor (idem, p. 229). Comp. Mitrop. *Dosoteiŭ* c. *Minciaki*, Martie 1823, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 321.

9. *Gentz* c. *Ghica* 13 Iulie 1824, ibid, p. 346.

10. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 77.

Politica luĭ Ghica, prea plecată către Turcĭ, îl făcuse răŭ văzut de Rușĭ, care în 1828, la ocuparea principatelor, daŭ ordin generaluluĭ Wittgenstein să-l înlăture de la domnie împreună cu Sturza al Moldoveĭ. Ghica însă nicĭ nu așteptase sosirea Rușilor și se retrăsese în Transilvania. După instituirea comiteluĭ Pahlen ca guvernator, Ghica se reîntoarce în țară, unde trăește ca om privat pînă la 1840 cînd moare.

Ghica avea pe lîngă el ca om de încredere și boer sfătuitor în daraverile politice pe Costache Cîmpineanu, om învățat și deștept.

Despre înalta părere în care Cîmpineanu stătea în ochiĭ domnuluĭ face dovada următoare povestire. Delegațiĭ turcĭ la conferența de la Akerman în 1826 avînd a trece prin Muntenia, Ghica le trimise spre întîmpinare pe un boer. Fiind acesta cam simplu, Cîmpineanu observă domnuluĭ că, deși era vorba de Turcĭ, totușĭ ar trebui să se rînduiască pe lîngă eĭ un om maĭ de seamă. Se zice că Grigorie Ghica ar fi răspuns atuncĭ Cîmpineanuluĭ : «Nu cumva «te-oiŭ trimite pe dumnea-ta, și apoĭ, cînd vor veni Turciĭ «să mă vadă pe mine, să zică : Da ce prost domn aŭ Munteniĭ. [1] » Pe lîngă Cîmpineanu pentru trebile interne Ghica lua părerea logofătuluĭ Nestor, om petrecut în afacerile juridice. Maĭ avea încă pe clucerul Trăsnea, care-ĭ conduce toate daraverile băneștĭ și pe unul Măciucă, baș ciohodar adecă capul gardeĭ palatuluĭ, Romîn cu mult simț, cu care se povățuia în multe împrejurărĭ, avînd Măciucă obiceiul a îmbrăca sfaturile sale în forma glumeață că el, dacă ar fi în locul domnuluĭ, ar face așa.

Ioan Sturza, cum vine în domnia Moldoveĭ, găsind vistieria cu totul săcătuită și țara într-o stare atît de deznădăjduită că nu era cu putință a se strînge vre-o dare, după ce merge vre-o cîtva timp cu împrumuturĭ luate de pe unde putea, recurge la unul maĭ mare în formă silită de la boerĭ, la care contribue cu o sumă însemnată și bancherul cel maĭ mare al Moldoveĭ din acel timp, Spiru Andreĭ Pavlu saŭ Pavli, care este dăruit spre mulțămire

---

11. Raportată oral de D. *Ioan Ghica*, fost ambasador la Londra, autorul scrisorilor către V. Alexandri.

cu titlul de căminar[12]. Se maĭ ajută apoĭ, ca şi colegul săŭ din Muntenia, cu veniturile mînăstirilor reluate de la Grecĭ[13]. In privirea ocîrmuiriĭ regulează drepturile Jidovilor, dînd foloase cu deosebire celor pămîntenĭ înaintea celor supuşĭ altor stăpînirĭ. El ĭi opreşte însă a vinde pine la creştinĭ şi a fabrica luminărĭ de ceară[4]. De pe atuncĭ se vede că Evreiĭ eraŭ numeroşĭ în Moldova, un document spuind despre eĭ că ar fi umplut tîrgurile[15]. In 1827 nefăcîndu-se roadă din pricina uneĭ secete, domnul orînduește să se dea pîne la oameniĭ lipsiţĭ[16]. Maĭ dispune ca toate moşiile ce s-ar afla pe percursul de la Ocnă la Sculenĭ să dea păşune cărăuşilor săriĭ. Regulează modul cum să se adune finul pentru caiĭ poştelor turceştĭ : adaoge veniturile caselor podurilor (stradelor) din Iaşĭ şi a cişmelelor, precum şi acele ale cutieĭ milelor · regulează veniturile maĭ multor poliţiĭ, între altele ale Bacăuluĭ · înfiinţază un spital pentru şangăiĭ bolnavĭ din Tîrgul-Ocna[17]; întocmeşte departamentul pricinilor streine pentru judecarea supuşilor, care se făcea totdeauna în faţa unuĭ reprezentant al consululuĭ puteriĭ respective[18]. In sfîrşit maĭ hotărăşte suprimarea veniturilor dregătorilor şi le înlocueşte cu lefĭ fixe[19].

Sturza îşĭ maĭ da, ca şi Ghica, silinţe de a înfrîna abuzurile ce intrase atît de adînc în obiceiurile celor însărcinaţĭ cu treburile publice. Aşa îl găsim impunînd unuĭ boer să plătească o citime de făină luată în chip samavolnic de la pitariĭ din Bîrlad în vremea rezmeriţeĭ şi a-

---

12. Arătarea luĭ *T. Codrescu* în Uricarul, XIV, p. 39.

13. Un raport al divanuluĭ către domn din 1825, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 74.

14. Hrisoave diu 1823 în Uricarul, III, p. 275 ; 1826, idem, V, p. 72 ; 1826, V, p. 169.

15. Hrisov din 1804, idem, I, p. 19. Se vede însă că eraŭ săracĭ de pe faptul că daraverile băneştĭ, banca, nu era pe mînile lor, ci pe acele ale Grecilor.

16. Idem XIV, p. 296.

17. Hrisoave din 1823, idem, XIV, p. 288 ; 1824, V, p. 186 ; 1823, V, p. 54 ; 1828, III, p. 10 ; 1823, VI, p. 477, şi I. p. 180.

18. Hrisov din 1826, idem, XIV, p. 37. Prezenţa consulilor la judecăţile supuşilor era obiceiŭ vechiŭ. Vezĭ bunăoară un document din 1798, idem, XI, p. 313.

19. Hrisov din 1827, idem, VII, p. 97.

fiind că în tăerea unor cherestele rînduite pentru menzilul (poşta turcească), boerul insărcinat cu ia ar fi pus să se tae şi pentru el, trimite o cercetare care să adeverează lucrul[20].

Precum însă Grigorie Ghica avea nemulţămiri şi era împiedecat în activitatea luĭ reformătoare de boeriĭ pribegiţĭ în Braşov, astfeliŭ luĭ Sturza iĭ pricinuiaŭ o mulţime de greutăţĭ aceĭ eşiţĭ din Moldova în Bucovina. Aceştia iĭ făceaŭ o crîncenă opoziţie şi stăruiaŭ din toate puterile încontra luĭ. Motivul nemulţămiriĭ lor cu purtarea luĭ Sturza era că el căuta un sprijin în partidul parveniţilor, sprijinit şi de cîţiva boerĭ marĭ liberalĭ, încuviinţînd chiar constituţia cea în 77 de articole propusă spre reorganizarea ţăriĭ, *ponturile* acele de care boeriĭ ceĭ marĭ aĭ ţăriĭ se jeluiaŭ că le-ar fi întocmit *carvunariĭ*[21]. Prin organul lor cel maĭ autorizat, învăţatul boer Mihaiŭ Sturza, refugiaţiĭ din Bucovina se plîng la consulul rusesc Minciaki contra apucăturilor domnitoruluĭ. «Iată, zice Sturza în tînguirea luĭ, urmările înaintărilor prin care persoane din condiţia cea maĭ de jos aŭ fost ridicate la primele vredniciĭ «ale ţăriĭ. Soarta unuĭ popor întreg este încredinţată la nişte oamenĭ lipsiţĭ de toate cunoştinţele, de toată moralitatea, care nu aŭ nimica sfînt şi a căror patimă predomnitoare este setea de banĭ. Sînt din nefericire şi nobilĭ printre eĭ: dar virtuţile strămoşilor nu ar putea să îndreptăţească viţiile şi crimele urmaşilor. Capul ocîrmuiriĭ, în loc de a înăduşi atare apucăturĭ, le hrăneşte prin neştiinţa, lăcomia şi destrăbălarea purtăriĭ sale. El a ocărit pe Dumitrachi Sturza, unul din deputaţĭ, de trădător şi complice al boerilor emigraţĭ, pentru că i-a întimpinat că recunoaşterea constituţieĭ ar fi protivnică aşezămintelor principatuluĭ şi liniştеĭ ţăriĭ. A încununat opera luĭ numind pe

---

20. Hrisoave din 1824, idem, XV, p. 360, 1827, V, p. 190.

21. A mea Istorie a Romînilor, Vol. V, p. 512. Adaoge la cele arătate acolo Memoriul asupra administraţieĭ caimacamuluĭ *Vogoride*, 1824 Doc. col. *Hurm.* supl., IV, p. 55: „Les novateurs de la classe inférieure rédigèrent en 77 articles une constitution calquée sur des principes qui tendent à une entière désorganisation et subvertissent les institutions de la principauté. Ils la présentèrent à l'hospodar aussitôt après son arrivée en Moldavie, pour qu'elle fût confirmée."

Gheorghe Catargiu vistiernic. Mă abţin de la orice cugetări asupra acestuĭ personaj. Boeriĭ emigraţĭ nu pot să-şĭ ascundă primejdia poziţieĭ lor dacă se întorc în ţară înaintea anulăriĭ parveniţilor; eĭ se expun, opunîndu-se tendinţelor lor, şi vor deveni jertfele înverşunăriĭ şi a nemoralităţiĭ lor; dacă eĭ din protivă se unesc către voinţa lor, vor fi triţĭ în catastrofa ce le ameninţă patria. In atare împrejurărĭ nenorocite eĭ se gîndesc a trimite o tînguire către Poartă asupra stăriĭ de lucrurĭ în fiinţă, care iĭ sileşte a întîrzia cu întoarcerea lor pînă se vor nimici rangurile încuviinţate parveniţilor şi se va destitui pe domnitor, capul lor[22].» Cu toate că consulul rusesc răspunde luĭ Sturza ca boeriĭ să maĭ amîne trimiterea petiţieĭ către Sultanul şi că consulul rusesc Pini le bănueşte chiar că ar vrea să răstoarne eĭ starea de lucrurĭ creată prin tratate, boeriĭ trimit tînguirea lor, ceia ce înfuriază pe domn încontra lor şi-l împinge a arunca contribuţiĭ apăsătoare pe averile lor. Deşi domnul maĭ întăreşte partida constituţională făcînd încă o bogată împărţire de decrete de boeriĭ printre oameniĭ de rînd[23], el nu îndrăzneşte să întărească constituţia fiind oprit printr-un ordin turcesc[24]. Sturza trimite şi el o petiţie Sultanuluĭ prin hatmanul Constantin Mavrocordat. Cîţĭva boerĭ maĭ inimoşĭ reîntră în ţară şi, în înţelegere cu mitropolitul, trimit, nu maĭ mult o nouă tînguire, ci o deputaţie la Constantinopole, alcătuită din postelnicul Grigorie Balş, vornicul Ştefan Rosetti, vornicul Gheorghe Rişcanu şi aga Alexandru Rosetti pentru a arăta din viŭ graiŭ «starea nenorocită a Moldoveĭ şi a chema milostivirea suzeranuluĭ eĭ în favoarea unuĭ popor prăpădit». Ioniţă Sturza, prefăcîndu-se a nu şti că deputaţia din ţară ar fi

---

22. *M. Sturza* c. *Minciaki*, 10 Noemvrie 1823, Doc. col. *Hurm.*, supl. IV p. 22.

23. Darea de seamă a generaluluĭ Kisseleff despre ocîrmuirea sa în principate, *Papadopol-Calimah* în Analele Academieĭ, IX, p. 94: „Rîndurile boerilor micĭ se sporiră mult sub fostul domn." Memoriul boerilor Moldoveĭ c. curtea rusască 1835, Uricarul, VIII, p. 137: „Ioan Sturza împărţise numeroase boeriĭ la persoane ce nu eraŭ dregătorĭ". Memoriul asupra administraţieĭ caimacamuluĭ *Vogoride*, Doc. col *Hurm.*, supl. IV, p. 55: „Le prince (Ioan Stourza) porta à 500 le nombre des novateurs promus aux dignités du pays."

24. Scrisoare din Iaşĭ din 3 Fevruarie 1824, Doc. col. *Hurm.* IV, p. 29.

plecat cu cunoştinţa şi învoirea boerilor emigraţi, le trimite ştirea acestei împrejurări, atrăgîndu-le luarea aminte asupra faptului că opoziţia din ţară ar pune şi numele lor înainte în atari acte de duşmănie încontra domnului, vroind să-i spăimînte prin perspectiva unor nouă prigoniri în cazul cînd ei nu ar protesta contra delegaţiei trimise la Constantinopole Boerii însă în loc de a se intimida răspund principelui că şi ei se unesc cu protestările celor din ţară contra abuzurilor de tot felul ce se comit. «In loc de a se restabili o bună şi înţeleaptă ocîrmuire, înoiri fără număr aŭ fost introduse; dări asupritoare, rechiziţii nesfîrşite şi o apăsare de nesuferit loviră în nenorociţii locuitori. Proprietăţile noastre fură supuse la contribuţii sub numele de împrumuturi, în potriva privilegiilor şi apărărilor de care nobleţa s-a bucurat în toate timpurile».[25] Deputaţia boerilor este însă arestată de paşa de Silistria, după intervenirea domnitorului. Mihaiŭ Sturza, capul opoziţiei contra domnitorului, pentru a se garanta contra vre-unei lovituri, cere prin ministrul Nesselrode supuşia rusească, pe paşportul căriĭ puteri să poată trece în Moldova spre a-şi vedea de afaceri.[26] Impotrivirea boerilor era motivată în primul loc pe înălţarea în ranguri a mai multor oameni din popor de care se temeaŭ să nu fie înăduşiţi, şi admiţindu-se constituţia propusă de ei, să nu-şi piardă privilegiile; iar toate tînguirile lor referitoare la suferinţele ţării sînt numai înfloriri care să acopere saŭ să întărească acest punct capital al cererilor lor. De aceia boerii caută în toate modurile să ajungă la anularea înaintărilor făcute nu numai pe timpul lui Ioniţă Sturza, dar şi pe acele ale căimăcămiei lui Vogoride şi a domniei ultimului Fanariot.[27] In petiţia pe care boerii o trimisese

---

25. *Boerii emigraţi* c. *Ioan Sturza* 16 Fevruarie 1824, idem, p. 31.

26. *M. Sturza* c. *Nesselrode*, Fevruarie 1824, idem, p. 33 : „Sa Majesté l'Empereur et Roi à l'intervention de Votre Excellence daigna accorder ce que j'osais solliciter : l'honneur d'être admis au nombre des sujets de sa Majesté me fut promis.“ Comp. *M. Sturza* c. *Alex. Sturza* Noemvrie 1824, idem, p. 48 ; mai vezi şi p. 58.

27. Petiţiunea *boerilor* c. *împăratul Rusiei*, 1825 idem, p. 87.

Sultanuluĭ prin deputaţia cea arestată la Silistra şi care suplică deci nu maĭ ajunsese la destinaţia eĭ, boeriĭ arătaŭ drept culme a răuluĭ înaintarea maĭ multor sutimĭ de oamenĭ scoşĭ din întunerec, a cărora vanitate ajunge neştiinţa lor, şi a căror urcare a fost cu îngrijire potrivită de domnitor pentru a avea majoritatea glasurilor.[28] Tot aşa se gîndeaŭ boeriĭ a stărui ca la cazul uneĭ ocupărĭ a ţăriĭ de Ruşĭ, să se insereze în manifestul imperial o clauzulă despre anularea promoţiunilor, precum şi a tuturor actelor administrative făcute în această perioadă anormală.[29]

In unele cugetărĭ asupra stăriĭ Moldoveĭ la începutul luĭ 1825, datorite după cît se vede peneĭ eloquente şi erudite a luĭ Mihaiŭ Sturza, după ce se pune toată speranţa de îndreptare în punerea sub suzeranitatea nemijlocită a unuĭ monarh ortodox şi coreligionar, se revine iarăşĭ asupra vecĭniceĭ tînguirĭ a boerilor că o mulţime de indivizĭ folosindu-se de ultimele turburărĭ aŭ parvenit la cele dintiiŭ dregătoriĭ ale ţăriĭ, după ce fusese pînă atuncĭ drojdia societăţiĭ; acuma eĭ năzuesc cu toţiĭ a guverna; fiecare ţinteşte la culmea măririlor, fiecare se crede născut pentru stăpînire.[30]

Boeriĭ decĭ neascultînd nicĭ într-un chip de sfaturile şi ordinele domnitoruluĭ, cerînd necontenit intervenirea Rusieĭ şi a Austrieĭ spre a le garanta interesele, supără pe Turcĭ, care daŭ luĭ Sturza un firman, prin care îĭ învoesc pedepsirea vinovaţilor, cu atîta maĭ mult că Turciĭ avînd încă pe braţe revoluţia grecească, nu vroiaŭ să se maĭ încurce şi cu alte daraverĭ.

Venind firmanul, domnul adună pe toţĭ boeriĭ ce se aflaŭ în Iaşĭ în spătăria cea mare, unde, după ce le ceteşte porunca Sultanuluĭ, le ţine următoarea cuvîntare ameninţătoare: «Pronia ridicîndu-mă la această treaptă, de unde eram maĭ mic între d-voastră, a vă stăpîni, eŭ n-am în-

---

28. Suplica amintită, din 1824, idem, p. 60.

29. *M. Sturza* c. *Alex. Sturza* Noemvrie 1824, idem p. 47.

30. Considérations sur la Moldavie et la Valachie au commencement de 1825 idem, p. 63—64.—Comp. *Boeriĭ* c. *Nesselrode*, 1825, idem, p. 85 : „Dans les assemblées du divan, auxquelles ces individus voudront participer, comme ayant atteint au premières dignités, ils l'emporteront par la pluralité des voix.“

trebuințat nicĭ mărimea nicĭ asprimea Grecilor, socotind a vă dobîndi dragostea prin blîndețe: dar m-am amăgit, și bunătatea mea v-a făcut a vă uita datoriile ce vă supun scaunuluĭ acestuia pe care șed eŭ astăzĭ. Aduceți-vă aminte că noĭ l-am pierdut prin intrigile noastre și prin goana unuia asupra altuia de l-aŭ stăpînit streiniĭ atîția anĭ, și Dumnezeŭ s-a milostivit a ni-l dărui iarășĭ precum l-am avut. Ce voițĭ acuma să maĭ facețĭ? Să-l pierdețĭ, ca să ajungem' maĭ răŭ poate de cum am fost, în mînile a cine știe a căruĭ strein din lume? Fanarioțiĭ aceĭ ce vă plac unora din d-voastră nu maĭ sînt, nicĭ pot să fie. Drept aceia vom lua măsurĭ domneștĭ, întrebuințînd topuzul și sabia, semnele împărătești pe care ni le-a dat Sultanul, spre înfrînarea celor neînțelepțĭ, și vețĭ cunoaște de astăzĭ că are cine a vă stăpîni». [31]

Și domnul avea dreptate. Luptase țara și boeriĭ pentru răsturnarea domnieĭ streine, și acuma, după ce dobîndise rîvnita dorință, nu maĭ eraŭ mulțămițĭ nicĭ cu domnul de țară și unelteaŭ răsturnarea și a luĭ. Sturza însă nu-șĭ dădea seamă de un lucru, care i-ar fi lămurit îndată motivul cel maĭ ascuns al opozițieĭ boerilor. Apoĭ dacă eĭ ceruse înlăturarea Fanarioților și restatornicirea domnilor pămînteni, o făcuse spre a-șĭ deschide lor calea către domnie, *lor* adecă *tuturor*; dar scaunele neființ decît două și eĭ mulțĭ, era învederat că neputînd încăpea cu toțiĭ odată în ele, trebuia totdeauna să alunge și să sape pe acela căruia norocul îĭ fusese maĭ plecat. Pentru ce el și nu eŭ? Iată ce nu putea înțelege fiecare boer.

Ioniță Sturza însă nu se mulțămește numaĭ a dojeni pe boerĭ: el ia încontra tuturor celor bănuițĭ de opozanțĭ măsurĭ maĭ aspre, arestînd pe uniĭ la locuințele lor, pe alțiĭ surgunindu-ĭ la mînăstirĭ saŭ peste Dunărea, încît nu maĭ ajungeaŭ nicĭ caĭ de poștă nicĭ zapciĭ care să-ĭ ducă la locurile unde eraŭ destinațĭ. [32] După aceia domnitorul schimbă pe ceĭ maĭ mulțĭ din boeriĭ slujbașĭ, înlo-

---

31. *Manolache Drăghicĭ*, Istoria Moldoveĭ pe 500 de anĭ, II p. 166.

32. *Manolache Drăghicĭ* II, p. 168. Comp. *M. Sturza* c. *Severini* Martie 1834, Doc. col. *Hurm.*, supl. IV, p. 34. O listă a boerilor pedepsițĭ p. 37.

cuindu-ĭ cu rude de ale sale, între alţiĭ pune pe fiul său Iorgu Sturza vistiernic.[33]

In anul 1825 boeriĭ emigraţĭ se hotărăsc însă a se reîntoarce în Moldova, întrucît relaţiile diplomatice restabilindu-se între Ruşĭ şi Turcĭ şi Moldova intrînd iar sub protecţia legală a împărăţieĭ ruseştĭ, boeriĭ nu se maĭ puteaŭ teme de o răzbunare a domnuluĭ.[34] Prin intoarcerea boerilor emigraţĭ înapoĭ în Moldova poziţiaĭ luĭ Ioniţă Sturza se găsea slăbită, căcĭ dacă el putuse înfrunta opoziţia familiilor rămase în ţară, era maĭ greŭ acuma a lupta cu toţĭ. Apoĭ relaţiile între Poartă şi Ruşĭ fiind restabilite, înăduşirea vre-uneĭ mişcărĭ cu concursul numaĭ a Turcilor devenea cu neputinţă; trebuia şi pe acel al Rusieĭ, maĭ mult decît sigur cu neputinţă de dobîndit de un domn ce nu se bucura de loc de simpatiile ruseştĭ, ca unul ce fusese rînduit numaĭ de Poartă la domnia Moldoveĭ.

Aceste împrejurărĭ făcură pe Sturza să caute a se împăca cu boeriĭ, ceia ce se face prin întărirea vestiteĭ anaforale pentru pronomiile Moldoveĭ din 1827, prin care domnul încuviinţează boerilor nişte privilegiĭ exorbitante, precum nu le avuse nicĭ odată în ţările romîne clasa boerească.

Prin ia se încuviinţa nobilimiĭ *scutirea absolută de orĭce îndatorirĭ către stat*, şi anume: 1) aceia de a nu-şĭ da fiĭ la armată; 2) de a nu plăti dărĭ atît personale cît şi pentru casele, moşiile, dobitoacele, oile şi livezile lor; 3) aceiaşĭ scutire pentru iazurile, morile, velniţele, berăriile, şi fabricile de orĭce feliŭ; 4) de asemenea să fie scutite de dărĭ dijmele trase de boerĭ din recolta locuitorilor, apoĭ din orînzile şi băuturile pe care singurĭ boeriĭ eraŭ în drept să le vîndă pe moşiile lor. Eĭ maĭ obţin scutirĭ de dărĭ şi pentru crîşmele din oraşe, iar casele lor trebuia să fie apărate de îndatorirea de găzduire. Cu alte cuvinte boeriĭ nu obţineaŭ nimic maĭ puţin prin hrisovul luĭ Sturza decît scutirea absolută de orĭce împărtăşire a lor la sarcinile statuluĭ, pe cînd tot eĭ se bucuraŭ singurĭ de

33. *M. Sturza* c. *Nesselrode* 13 Mai 1824, idem, p. 38. *Drăghicĭ* l. c.

34. *Boeriĭ* c. *împăratul rusesc*, 1825, idem, p. 90: „Le rétablissement des relations diplomatiques entre la Russie et la sublime Porte formellement proclamé, va nous faire une loi de rentrer dans nos foyers."

toate foloasele. Lucru maĭ straniŭ, boeriĭ nu priveaŭ atarĭ drepturĭ ca ceva noŭ, ci susţineaŭ cu o siguranţă uimitoare că *așa ar fi fost în toate timpurile* in ţările romîne şi că «niciodată clasa boerească nu a fost supărată cu nicĭ un feliŭ de dărĭ sub orice cuvînt, nume şi inchipuire,[35]» neadevăr flagrant dovedit prin întreaga istorie a provinciilor dunărene.

Şi Sturza, ca şi Ghica, era un partizan sincer al Turcilor şi decĭ protivnic politiceĭ ruseştĭ. In 1827 întorcîndu-se din Bucureştĭ prin Iaşĭ un agent rus Leprandi, care fusese însărcinat a culege ştirile trebuitoare Ruşilor pentru trecerea armatelor lor prin ţările romîne, domnul iĭ ordonă să părăsească oraşul pînă în 24 de oare, că altfeliŭ il va da peste hotar. Cu toată interpunerea consuluĭ rusesc, domnul nu se lasă induplecat şi Leprandi este nevoit să treacă Prutul. In 1828 cînd armatele ruseştĭ ocupară Moldova, acelaşĭ Leprandi veni cu avangarda în Iaşĭ, şi infăţoşindu-se pe neaşteptate înaintea domnuluĭ, pe cînd tocmaĭ acesta vorbea în salonul palatuluĭ cu maĭ mulţĭ boerĭ despre putinţa intrăriĭ oştiriĭ ruseştĭ, Leprandi întrebă pe domn cu ironie: «Prinţul meŭ, cît număr de oamenĭ vroiţĭ să vă las de strajă?» Sturza neînţelegînd franţuzeşte, întrebă pe boerĭ ce zice acel musafir neaşteptat? Tălmăcindu-i-se vorbele, Sturza răspunse cu o linişte deplină: «Spune-ĭ dumisale că de vra să mă pazească din poroncă, să-şĭ urmeze datoria luĭ cum ştie; iar de vra să-mĭ facă ţeremonie, iĭ mulţămesc, că n-am trebuinţă de strajă rusească, fiindcă mă păzeşte D-zeŭ».[36] Din această purtare a luĭ Sturza defavorabilă Ruşilor se explică cum de el fu dizgraţiat de eĭ alăturea cu Ghica al Munteniei, ordonînd împăratul Neculaĭ la cuprinderea principatelor ca ambiĭ domnĭ să fie înlăturaţĭ, întrucît atrăsese asupra lor nemulţămirea împăratuluĭ.[37]

Motivul ce adăugise în inima luĭ Sturza indepărtarea luĭ de Ruşĭ era maĭ ales următorul: Turciĭ înfuriaţĭ pe-

---

35. Hrisovul din 1827, Uricarul II, p. 196.

36. *Drăghicĭ*, Ist. Mold., II, p. 172.

37. Rescriptul împăratuluĭ *Neculaĭ* c. *Wittgenstein*. 1828, Uricarul, IX, p. 391.

Greci pentru răscoala făcută de eĭ, se hotărîse nu numaĭ a înapoia domniile țărilor romîne pămîntenilor, dar încă a înlătura pe toțĭ Greciĭ, chiar pe aceĭ ce nu luase nicĭ o parte la răscoală, de la toate funcțiunile statuluĭ. [38] Conform cu aceste scopurĭ ale Porțiĭ, găsim și pe Sturza spunind in proclamația luĭ că: «Măria Sa Sultanul a binevoit a inlătura orĭșice inriurire grecească deasupra acestor principate, pentru ca nicĭ o persoană din această națiune să nu se maĭ poată amesteca in trebile țăriĭ.» [39] Urmarea unor atarĭ nouă principiĭ de ocirmuire eraŭ să o simtă în primul loc egumeniĭ grecĭ din minăstirile țărilor romine, închinate cătră cele din Răsărit, cu atit maĭ mult că și eĭ eraŭ bănuițĭ de Turcĭ, și nu fără cuvint, a fi luat parte la mișcările turburătoare. [40] De aceia in firmanul de numire în domnie a luĭ Sturza din 1822, Sultanul intre altele ordonă ca «popiĭ greci ce pînă acuma aŭ fost șăzind pe la păminteștile minăstirĭ din care se lucra felurite răle urmărĭ, toțĭ să se izgonească și să se alunge». Tot acest firman maĭ dispunea ca să se strice temelia răutăților, școalele greceștĭ. [41] In conformitate cu aceste dispozițiĭ ale Porțiĭ, Sturza in Moldova ca și Ghica in Muntenia alungă de pretutindenea pe călugăriĭ grecĭ din minăstirele ambelor țărĭ, care minăstirĭ se reiaŭ sub administrația națională, rinduindu-se un comitet de boerĭ in fiecare țară, insărcinat a priveghia repararea acareturilor și plata datoriilor acestor minăstirĭ, in care ele fusese înglodate de administrația desfrăbălată a călugărilor grecĭ. La atita numaĭ convin ambiĭ domnĭ ca să se dea cite 100,000 de leĭ pe an din fiecare țară minăstirilor din Răsărit [42].

Puțin însă trebuia să se bucure țările romine de reintoarcerea uriașelor avuțiĭ, reprezentate prin minăstirile închinate, in minile lor. Rușiĭ anume după moartea im-

38. Nota *Porțiĭ* c. *internunciul Austrieĭ*, 10 Iulie 1822, idem, VI, p. 57.

39. Proclamația luĭ *Ioan Sturza*, 29 Iulie 1822. idem, VI, p. 55.

40. Memoar în chestiunea mînăstirilor închinate din Moldova publicat în foiletonul Zimbruluĭ p. 1855, reprodus de Uricarul, IV, p. 429.

41. Firmanul în Uricarul, III, p. 232.

42. Pentru instalarea de egumenĭ pămîntenĭ pentru Muntenia vezĭ un firman al Porțiĭ din 1826, Uricarul I (ediția a II), p. 168; pentru Moldova anaforaua și hrisovul din acelașĭ an, idem, p. 372.

păratuluĭ Alexandru și încheerea convenţieĭ de Akerman în 1826, daŭ pe faţă iarășĭ simpatiile pe care totdeauna le avuse cătră interesele Grecilor și stăruesc la Turcĭ ca să impună domnilor romînĭ înapoiarea mînăstirilor închinate în mînile egumenilor streinĭ. Rușiĭ obţin de la Turcĭ două firmane unul cătră Grigorie Ghica și celălalt cătră Ioniţă Sturza, în anul 1828, prin care li-se ordonă a restitui mînăstirile împreună cu toate averile lor călugărilor grecĭ și a le da seamă despre veniturile încasate de ocîrmuirile muntenească și moldovenească în decursul anuluĭ 1827.[43]

Cu toată lovitura dată intereselor ţărilor prin o asemenea întoarcere a uneĭ măsurĭ luate, domniĭ sînt nevoiţĭ a se supune trufașilor Grecĭ, ce veneaŭ acuma furioșĭ pentru încercata lor deposedare să se vîre încă maĭ adînc în inima mînăstirilor, din care primul vînt al reîntregiriĭ vieţiĭ romîneștĭ păruse că vroește să-ĭ dezrădăcineze.

Deși mînăstirile fură înapoiate, se puseră oarecare stavilĭ dispoziţieĭ abuzive pe care călugării grecĭ ar fi putut să le ia asupra averilor lor; anume epitropia boerilor fu mănţinută · ia avea să controleze veniturile și cheltuelile mînăstirilor, să îngrijască pentru mîntuirea lor de datorii, pentru rîdicarea și repararea acaretelor, să privegheze darea moșiilor în arendă, cu un cuvînt să îndeplinească juncţiunile uneĭ autorităţĭ de control pe lîngă egumeniĭ streinĭ. Se maĭ dispusese apoĭ ca suma cu care pînă acum contribuise mînăstirile închinate la susţinerea școalelor ţărilor romîne să fie sporită la de cincĭ orĭ pe atîta decît fusese pînă atuncĭ, de la 5,000 la 25,000 de leĭ.

43. Uricarul, V, p. 30.

Neculaĭ Iorga.

Sfîrșitul veaculuĭ al XVIII-lea în țările romîne.

După o anonimă carte de călătorii.

I.

Dacă izvoarăle pămîntene tac cu desăvîrșire aproape și cu deosebire în Moldova asupra ultimelor vremĭ de înjosire fanariotă, dacă după Ienache Cogălniceanu nu se găsește nicĭ un boer maĭ luminat pentru a așterne întunecata poveste a adînceĭ umilirĭ naționale în mijlocul căria apune pentru ignoranțiĭ noștri strămoșĭ luminosul și roditorul în ideĭ veac al XVIII-lea, nu tot așa stă lucrul și cu izvoarăle streine. Apropiațĭ tot maĭ mult de politica rusească, privițĭ cu ochĭ galeșĭ, prea galeșĭ poate, de veciniĭ noștri de aceiașĭ credință, vizitațĭ din vreme în vreme de vre-un *Ci-devant*, cutreerînd lumea în căutarea uneĭ bucățĭ de pîne, orĭ de vre-un sumeț consul muscălesc, care făcea să tremure pe stîlpiĭ din Constantinopole aĭ modeștilor și lacomilor noștri gospodarĭ, țara noastră începe a interesa din ce în ce maĭ mult pe streinĭ, și maĭ ales pe apusenĭ și Rușĭ. Dorul de a ne cotropi al celor din urmă se leagă la un loc cu neastîmpărata curiozitate de lucrurĭ nouă a celor întiiŭ, pentru a întoarce ochiĭ amîndurora asupra roditoarelor și înfloritelor întinderĭ ale țăriĭ romîneștĭ și Moldoveĭ. Adîncul respect pentru sălbătăcia popoarelor primitive, predicat cu atîta strălucire paradoxală de ideologul Rousseau, își avea partea luĭ poate în această simpatie a streinuluĭ pentru noĭ, simpatie destul de asemănătoare cu acea a vizitatoruluĭ uneĭ grădinĭ zoologice pentru nenorociţiĭ închișĭ în dosul rigidelor gratiĭ de fier. Și astfeliŭ, pe cînd Chateaubriand se afunda în minunata vegetație toridă a pă-

durilor americane, cîte un curios individ cu peruca pudrată şi pantaloniĭ pînă la genunchĭ venea să-şĭ poarte penele păläriei şi fața cu îngrijire curățită de orĭce urmă de musteață pe ospitalierele malurĭ ale Dunăriĭ, în căutarea de cerurĭ nouă şi de moravurĭ necunoscute. Principele de Ligne răpeşte inimile tacticoaselor şi leneşelor noastre străbune, şi puțin maĭ tîrziŭ, în urma străluciteĭ ambasade a luĭ Kutuzov, un strein, cu numele necunoscut, străbate în două rîndurĭ cu o admirație din ce în ce maĭ adîncă desfătătoarele țărĭ dunărene, a cărora descriere, cam din treacăt dar vie şi, pentru a întrebuința un termin contemporan, *filozofică*, ne-a lăsat-o în a sa *Călătorie în Crimeea, urmată de o dare de seamă a solieĭ trimise de la Peterzburg la Constantinopole în 1793.*

Descrierea uneĭ țărĭ făcută de un călător de alt neam are şi lucrurile sale bune şi neajunsurile sale. Despre acestea din urmă se poate hotărî de la început că ele sînt cu atît maĭ multe şi cu atît maĭ însemnate cu cît vizitatorul e maĭ apropiat de vremile moderne. Astăzĭ cînd un Bigot, de pildă, ajunge în calea luĭ pînă la țările noastre, mintea i-ĭ plină de o sumă de credințe, falşe în cea maĭ mare parte, care îl împiedecă de a vedea lucrurile aşa cum sînt saŭ cît se poate maĭ aproape de cum sînt. Atîtea şi atîtea urme de citire se amestecă în impresia dată de lucrurĭ încît aceasta e foarte departe de a corespunde realitățiĭ. Astfeliŭ un alcătuitor de călăuză germană hotăra maĭ acuma vre-o 10—20 de anĭ că limba noastră e aproape germană. Nu e maĭ conştiincios, deşi în bună parte greşit, autorul nostru cînd ne vorbeşte de necioplita limbă a timpuluĭ, ca fiind «amestecată cu maĭ mulțĭ termenĭ aşa de amestecațĭ încît foarte adese-orĭ e cu neputință să le daĭ de origine»[1]. Or, decît să vorbească, sprijinit pe toată încrederea neştiințeĭ, de numele de *Romînĭ* ca de o creație artificială şi tîrzie pe care ar pretinde-o «Valahiĭ şi Moldo-Valahiĭ», cum face unul din ultimiĭ călătorĭ în țara noastră, maĭ sus pomenitul Bigot, nu e maĭ bine a cerceta modest cum staŭ lucrurile şi după aceasta numaĭ să puĭ pe hîrtie fraza de mirare, ca un om fără deosebite cunoştințe de istorie şi vorbind în treacăt de un popor aproape bar-

1. Voyage en Krimée, suivi de la Relation de l'Ambassade envoyée de Pétersbourg à Constantinople en 1793 ; publié par un jeune Russe attaché à cette ambassade. Paris, Marandan, 1802, p. 275 şi 340.

bar: «Locuitoriĭ se chiamă *Romînĭ* (Romains); numele de Valahĭ e fără îndoială un nume slavon adoptat de Turcĭ»?[2] Pe atuncĭ, într-un veac de maĭ puțină cunoaștere a geografieĭ, călătorul strein venea la noĭ și în alte țărĭ ca ale noastre fără urme de articole de ziar răŭ scrise de oamenĭ fără știință și fără conștiință și, odată ajuns, deschidea marĭ ochiĭ și urechile,—și poate era maĭ bine. Cel puțin ziarele de călătorie din al XVIII-lea veac aŭ cu totul o altă însemnătate decît cele contemporane, o însemnătate cu mult superioară uneĭ cronice locale, și aice nicĭ vorbă nu maĭ poate fi de o comparare cu stilul telegrafic, sec și adormitor al vre-unuĭ cronicar fanariot dintre aceĭ care «*se silesc*» numaĭ «*pentru nume*» și «*pentru mergerea Domnilor unul după altul cum aŭ petrecut*»[3]. Chiar față cu o pagină dintr-un Costin saŭ dintr-un Neculce, superioritatea, ca însemnătate a datelor, se susține încă, fiind că boerul care în ceasurile luĭ de odihnă se gîndește a lăsa urmașilor pomenirea lucrurilor făcute, nu se oprește și nicĭ nu cugetă a se opri decît la ceia ce i-se pare luĭ a fi un *eveniment*. Și aceasta nu e numaĭ decît un defect al cronicarilor noștri în special; așa aŭ făcut și fac toțĭ scriitoriĭ de memoriĭ și letopisițe. Un vițel cu două capete, un urs dînd busta într-o tabără și luînd toată oastea după dînsul, un foc prăpădind jumătate de oraș, răpirea Basarabieĭ, sînt în mintea luĭ de o potrivă de vrednice de a-șĭ lua locul în rîndurile zgîrcite ale povestiriĭ. Starea economică a țăriĭ, scumpirea grînelor după un războiŭ, obiceiurile contemporane,—atîtea lucrurĭ pe care nu le pune niciodată cronicarul, nu fiindcă nu le vede, cĭ fiindcă le vede pretutindenĭ, fiindcă ele constitue însușĭ mediul care-l încunjură. Pentru a-ĭ face o impresie și pentru a-l îndemna să ne-o lase în scris, ar trebui ca un oarecare contrast să existe între lucrul de povestit și acele cu care e obicînuit povestitorul. Niciodată un locuitor al țărilor din miazăzĭ nu va insista într-o carte de călătorie asupra unuĭ cer amețitor de curat și de albastru, cu totul altfeliŭ va face un Londonian, care e deprins să vadă sus o eternă boltă cenușie, joasă și apăsătoare, spre care se ridică aceleașĭ

---

2. Voyage p. 275.

3. Cogălniceanu, Cronice. III, 282, ed. 1-a, cuvintele din urmă ale luĭ Ienache Cogălniceanu.

valurĭ de fum cenuşiĭ din ogeagurile sutelor de fabricĭ. Cînd contrastul se produce, cînd scumpirea e prea bruscă şi însemnată, cronicarul îĭ va face loc între schimbările de domnie şi primirea paşilor cu treĭ tuiurĭ, şi după multe războae, locul acela îl şi face. Nicĭ o pomenire, de pildă, în cronicariĭ englejĭ de preţul munciĭ manuale: vie ciuma cea mare de sub Eduard al III lea, crească îndoit şi întreit acel preţ, şi toate cronicile se vor grăbi să însemne schimbarea.

Lucrurile acestea aşa de însemnate şi aşa de rar pomenite, sîngele viŭ însuşĭ al istorie, fără de care ne e cu neputinţă să vedem desfăşurarea întreagă şi colorată a domniilor: tocmaĭ lucrurile acestea, constrastînd cu obiceiurile streinuluĭ, alcătuesc cea maĭ mare parte a povestirilor sale. Feliul pămîntuluĭ, aspectul general al cîmpiilor şi munţilor, viaţa de toate zilele a poporuluĭ, ceremoniile şi petrecerile deosebite de cele cunoscute luĭ de înainte, iată fondul călătoriilor veacului trecut şi acel al călătoriilor de faţă prin urmare. Şi nu e tot; gura mahalalelor, răsunetul intrigilor se aude alăturea cu această descriere de locurĭ şi moravurĭ; alte vederĭ amestecate cu acestea arată părerile personale ale autoruluĭ, mijloace de îndreptare pentru nevoile ţăriĭ, credinţele sale asupra viitoruluĭ eĭ. Aicea terenul e maĭ nesigur; în timpurile noastre urmele articolelor din «Figaro» se recunosc dese-orĭ în *opiniile* călătorilor francejĭ; pe atuncea însă lucrurile stăteaŭ altfeliŭ. Nu numaĭ că cel venit din Pariz nu vedea prin ochelariĭ prietenuluĭ de la Peterzburg, dar şi cel de la Peterzburg le vedea maĭ fără de patimă şi maĭ adevărat. Aşa că şi aceasta e încă un cîştig pentru cercetătorĭ.

In special pentru ţara noastră, cîte un memoriŭ de acest feliŭ e cu adevărat nepreţuit, maĭ ales pentru timpurile din urmă ale paşalîculuĭ fanariot, cînd o cronică, fie ia cît de seacă şi de răŭ alcătuită, ne lipseşte. Călătoriile şi scrisorile relative la principate nu sînt aşa de îmbelşugate încît să putem reînvia viaţa romînească de la sfîrşitul veaculuĭ trecut, în toată intensitatea eĭ de colorĭ. Cu Cara şi cu principele de Ligne, în acel timp care, dacă nu e frumos, are cel puţin un irezistibil farmec de ridicul, saŭ pentru a întrebuinţa cuvîntul timpuluĭ, de *pehlivănie* în slugărnicia şi formalizmul săŭ stăpîn, numaĭ cu cînşiĭ în zadar deschidem ochiĭ; pietrele mozaiculuĭ nu se leagă, şi oarecare negură pluteşte, cu toată truda istoricului, asupra acesteĭ perioade de işlice întunecate, de caţaveice de

samur și de papucĭ galbenĭ, peste care în curînd vîntul altuĭ veac va trece și o va spulbera.

Dacă volumul de față nu rîsipește această negură, el ajută cel puțin vederea, rîdicînd puțin nourul, și aceasta în locurile cele maĭ interesante pentru noĭ, mascarada boerească, și într-un grad maĭ slab, suferința și neînfrînta luptă cu nevoia a țăranuluĭ.

II

Autorul călătorieĭ, autor al căruia nume nu-l cunoaștem, ar fi, după titlul opereĭ sale, un tînăr rus, atașat la ambasada trimisă după încheerea păciĭ de la Iașĭ la Constantinopole. El însușĭ nu dă nicĭ o lămurire asupra persoaneĭ sale pînă în clipa cînd i-se începe povestirea. Înștiințarea pusă în fruntea traduceriĭ franceze nu vorbește de alta decît de lipsa hărților trebuitoare, precuvîntarea scrisă de autor poate e tot atîta de laconică; cîteva din obicĭnuitele scuze îĭ alcătuesc întreg cuprinsul. Cartea, scrisă la început pentru cîțĭva prietenĭ numaĭ (p. 1), fu întîiŭ tipărită în nemțește, limba în care fusese compusă după cît se pare, și cîțĭva anĭ maĭ tîrziŭ, un necunoscut literator francez, L. H. Delamarre, o traduce din această limbă în franțuzește, la 1802. După însușĭ cuprinsul călătorieĭ, «tînărul rus» – și, fie zis in treacăt, scriitorul descrie prea mult și prea curios Peterzburgul, *pe care nu-l cunoștea înainte*, pentru un «tînăr rus»— pare un om de o cultură deosebită, un «filozof», în înțelesul veacuĭuĭ al XVIII-lea, adecă un aderent al oarecăror ideĭ nebuloase de libertate și de reformă cuprinse în catehizmul Enciclopedieĭ. Dese orĭ cuvîntul de *filozofie* îĭ vine pe buze, și pentru a caracteriza adîncul întunerec domnind peste Muntenia, nicĭ un alt termin maĭ nemerit nu i-se înfățișază decît: «veacul filozofieĭ e încă departe de Valahia» (p. 280). O educație destul de îngrijită îl face să cunoască pe «generalul Traian», ale căruia valurĭ și movile le înseamnă în Bulgaria și Basarabia; cea d-întîiŭ grijă la Peterzburg îĭ este să vadă arhivele de curînd statornicite, o colecție de tablourĭ flamande adunate de Ecaterina a II-a îĭ produce o «plăcere particulară», ca și comediile după moda franceză ale împărăteseĭ. O statue a luĭ Petru cel Mare îĭ scoate strigăte de entuziasm pentru operă și maestrul eĭ și — o

mirare! — Aceiaşĭ plăcere estetică i-se produce de o frumoasă bucată de sculptură, înfăţişînd pe Samson călare pe un leŭ şi aflătoare încă, puţin căsăpită de iataganele profane ale başibuzucilor, la ...... Rîmnic în Muntenia şi într-o mînăstire anume, o frumoasă mînăstire, reparată la 1786 în chip de cetate şi arătînd o plăcută privelişte din înălţimea clopotniţeĭ sale. Şi să se maĭ vorbească de răŭ o epocă de utopie, cînd Samsonĭ călărĭ pe leĭ umpleaŭ mînăstirile romîneştĭ spre marea mirare a călătorilor ruşĭ cu perucĭ pudrate şi muscă în colţul guriĭ.

Autorul a călătorit mult; comparaţiile cu streinătatea cea maĭ felurită îĭ vin necontenit înainte, cînd Neapole, cînd climatul Burgundieĭ şi Campanieĭ franceze, cînd munţiĭ Elveţieĭ, care ar trebui să facă loc, după el, înaintea raiuluĭ maĭ dulce şi maĭ înflorit al cîmpieĭ Bîrladuluĭ. Cunoscător de maĭ multe limbĭ, însuşĭ mărturiseşte că n-a pătruns încă în tainele «oribiluluĭ jargon» în care am onoarea de a scrie acuma, cînd zilele *filozofieĭ* aŭ ajuns şi pe malurile Dunăriĭ. E om curios de lucrurĭ nouă: aceasta îl face să viziteze Crimeea şi să ceară ca o favoare întrarea în oastea de şapte sute de oamenĭ, care ducea la Constantinopole pe Kutuzov, pentru a dicta învinşilor în propria lor capitală. E un om bun, cu vederile înaintate, care nu pierde un prilej pentru a-şĭ arăta recunoştinţa faţă cu primitoarele sale gazde romîneştĭ şi care din adîncul inimiĭ doreşte alipirea celor două ţărĭ către vre-o împărăţie vecină, dintre acele care şi acuma păstrează candida şi neinteresata dorinţă de a ne face fericiţĭ.

Brodind puţin pe această temă destul de seacă, am reconstitui astfeliŭ această fosilă de călător cu resturile necomplecte şi răzleţe. E Rus de aĭ Ecaterineĭ saŭ poate unul din germaniĭ muscăliţĭ, dintre care Rusia ş-a recrutat şi-'şĭ recrutează încă agenţiĭ diplomaticĭ. Născut în acest timp de tranziţie, cînd clasele superioare ale ţăriĭ sale se rîdicaŭ încet spre cultură apuseană, tot după porunca împărătească şi într-aceasta, supus al uneĭ principese cu moravurĭ de Cleopatră şi cu gusturĭ de enciclopedist, luînd din înflorirea cugetăriĭ franceze tocmaĭ atîta cît îĭ trebue pentru a auri, spre maĭ marea sa glorie, colosul cu picioarele de lut al nesfîrşituluĭ noŭ popor, — tînărul rus va fi primit o bunişoară educaţie de la vre-unul din emigraţiĭ de înainte de revoluţie, pe care Ecaterina îĭ chema cu braţele deschise, pe deplin cu braţele deschise.

In momentul cînd își începe ziarul, îl vedem viind din Viena ; era pe timpul strînseĭ alianțe dintre Iosif și Ecaterina, alianță care dădu Nistrul drept hotar imperiuluĭ vecin, în așteptarea Prutuluĭ, și e probabil că acolo la Viena făcea parte din ambasada însemnată a Rusieĭ. După încheerea păciĭ se îndreaptă înapoĭ cătră țara sa, din care, pornit de tînăr, cunoștea o parte destul de mică (de observat e că spune în descrierea Peterzburguluĭ că orașul s-a schimbat de cum era cu 20 de anĭ înainte, cînd, copil, poate l-a văzut), cînd ambasada luĭ Kutuzov îĭ dădu prilej de a maĭ vedea odată în întregime acum țările romîne. Astfeliŭ era tînărul rus problematic care în suita strălucită a ambasadoruluĭ făcea să fluture pana pălărieĭ și coada pudrată a peruceĭ supt cerul albastru al țărilor noastre, în anul mîntuiriĭ 1793.

III

Pentru a doua oară venea călătorul în Moldova la această dată. In 1792 încă, plecat din Viena (30 August), el străbătuse întreaga Galiție, tot așa de atrăgătoare atuncea ca și astăzĭ, pentru a ajunge la capitala de curînd anexateĭ Bucovine, botezată pentru acest motiv, probabil de traducătorul opereĭ : *Ezernovez*. Cernăuțul i-se părea oraș frumos, zidit în gustul cel maĭ modern, cu toate că abia cincĭ-sprezece anĭ trecuse de la dezlipirea sa de Moldova. Cîteva zile maĭ tîrziŭ era la Herța (*Herz*).

Potopul rusesc abia se retrăsese, poștele eraŭ încă în mînile generalilor Ecaterineĭ, ceia ce nu ajuta tocmaĭ mult pe compatriotul lor, care, în lipsă de alt mijloc, trebui să se adreseze boeruluĭ proprietar. Caiĭ trebuitorĭ fură îndată prinșĭ din herghelie, după obiceiul timpuluĭ, și călătorul porni cătră Iașĭ. Trebue să adăogăm pentru edificarea contemporanilor că această călătorie nu era din cele maĭ ușoare ; cu toate zgomotoasele îndemnurĭ ale surugiilor, repețindu-se la fiecare deal, demnitatea cailor boereștĭ și bunătatea drumurilor fanariote îl ținură pe drum unsprezece zile în capăt. Și ajuns la liman, îĭ trebui încă bietuluĭ «Rus tînăr» îndelungate stăruințe spre a-șĭ căpăta un locușor pentru ciolanele măcinate de cale într-unul din rarele hanurĭ ale epoceĭ.

Iașiĭ aveaŭ o deosebită însemnătate în 1792. Domn nu era pentru a sărbători după cuviință pe generaliĭ aflătorĭ atuncĭ în capi-

tală: dacă însă nicĭ sunetul meterhaneleĭ nicĭ cel nu maĭ puţin dulce al tabulhanaleĭ de la curte nu trezeaŭ ecourile puţin frequentatelor strade, lumea era ţinută în aşteptare de venirea solilor turcĭ pentru încheerea păciĭ. Potemkin, de altfeliŭ, desfăşura în quartierul săŭ o splendoare neobicĭnuită la curţile domnilor fanarioţĭ, sărăcăcioase în traiul lor zilnic, şi boerimea, îngenunchiată înaintea atotputerniculuĭ favorit al împărăteseĭ, se minuna de luxul sălbatic, în care acest iubit al noroculuĭ îşĭ cheltuia puţinele zile care ĭ maĭ rămîneaŭ de trăit. Şi alăturea cu petrecerile de la quartierul favorituluĭ, urmele războiuluĭ rămîneaŭ încă. Pe lîngă sărăcia generală domnind în ţara întreagă, o altă privelişte se desfăşura înaintea călătoruluĭ, abia plecat din pacea elegantă a Vieneĭ. Stradele Iaşuluĭ, acele strade de poveste, cu bîrnele de lemn încrucişate, împiedecînd la fiecare pas prin neregulata lor aşezare mersul chibitcelor şi rădvanelor, carătelor nemţeştĭ şi *cociilor (coche)* [4], eraŭ sămănate din loc în loc cu jalnicele victime de toate neamurile, lăsate pe urma invazieĭ. «Icĭ un Rus, zice călătorul, care se sprijine abia pe un picior de lemn înlocuind pe cel pierdut în lupte, colo un Turc fără o mînă, într-o stradă din apropiere un nenorocit acoperit cu desgustătoare rănĭ, pe care le expune înaintea trecătorilor pentru a le aţiţa mila şi a căpăta o pomană care umileşte numaĭ cîrmuirea ce-ĭ dă voe». Din loc în loc vre-o casă dărîmată, din acele pe care le văzu zidinduse cu sîrguinţă la întoarcerea sa, dădea o privelişte sinistră stradelor străbătute din cînd în cînd de soldaţiĭ luĭ Potemkin. Totuşĭ abia eşit, după multe patime şi pagube, din grozăviile războiuluĭ, oraşul i-se părea destul de vesel, cu uliţele sale neregulate şi fără urmă de aliniere, adevărate labirinturĭ înşelînd pe strein prin uniformitatea cotiturilor nesfîrşite, cu casele joase, tupilate în fundul ogrăziĭ pline de feliŭ de feliŭ de clădirĭ de lemn, ameninţînd tîrgul cu pîrjol, cu dughenile de pe marginea stradelor însemnate, care seara, luminate, alcătuiaŭ o privelişte destul de plăcută. Drăghicĭ, în a sa Istorie a Moldoveĭ, ne-a destăinuit, altă-dată, mijloacele aceşteĭ plăcute luminărĭ a stradelor: făcliile negustorilor înfipte în ferestri, la distanţe însemnate, înveseleaŭ privirile călătoruluĭ. De alt-

---

4. V. Cronice p. 328 în ceremonialul luĭ Gheorgachi: o cocie bună, împodobită etc.

mintrelea, pentru cinstea capitaleĭ moldoveneştĭ, trebue să adăogăm că, dacă Parizul de pe la sfîrşitul veaculuĭ al XIII-lea număra oarecare lumînărĭ, în vechia Romă clasiciĭ spadasinĭ aveaŭ deplină libertate să-şĭ exerciteze nobila profesiune în întunecimea nopţilor fără lună.

Insfîrşit soliĭ aşa de mult aşteptaţĭ sosiră. Nefiind Domn în scaun să trimită *cociile* la Dunărea şi să sărute piciorul drept al solilor, trimişĭ aĭ Sultanuluĭ, boerimea singură le eşi întru întimpinare, într-un lung şir de caĭ bogat împodobiţĭ, de cară şi de trăsurĭ de tot feliul (p. 12). Ceremonioasa defilare a puternicilor ţăriĭ lăsă o neştearsă amintire călătoruluĭ, care vorbeşte maĭ departe, cu o lipsă de respect vrednică de un paiaţ în haine pe trup, de «boerul călare, sus în scărĭ, cu genunchile în triunghiŭ, moţăind din cap ca o jucărie (magot) chinezească (p. 282). Drumul obicĭnuit al paşilor făcîndu-se pe la Scînteia, boerimea memleketuluĭ Moldoveĭ le eşea înainte la Iezerenĭ ; acolo se făcu probabil tradiţionala şi aşa de mult căutata sărutare a papuculuĭ, şi trimişiĭ fiind mulţĭ şi maĭ toţĭ oamenĭ marĭ, tot paşĭ bogaţĭ în tuiurĭ, credinţa boerească se putu manifesta pe deplin, şi apoĭ, paşiĭ înainte, şi după eĭ în şir fără de capăt, caiĭ bogaţĭ în arşale, rădvane, carîte, cociĭ şi chibitce se întoarseră cu aceiaşĭ ceremonie şi orînduială [5] în oraş, unde în curînd balurile începură şi iluminaţiile şi concertele muzicilor militare în frumosul palat al luĭ Ipsilante, locuit de atotputernicul Potemkin.

Hotărît că era o călătorie fericită aceasta pentru tînărul rus. Pe lîngă că, din ferestrile hanuluĭ, se putea vedea pe deplin strălucitoarele ziafeturĭ de la generalul comandant, în curînd o altă ceremonie şi maĭ strălucită decît sărutarea papucilor în marginea Iezerenilor veni să reverse bucuria în inimile orĭcăruĭ supus credincios al împărăteseĭ. Era ziua de naştere a Ecaterineĭ, şi chipul cum a fost sărbătorită arată că, în materie de sărbătorĭ naţionale, acele ale strămoşilor noştri eraŭ mult maĭ *săţioase* decît ale noastre. O salvă de artilerie saŭ, după bătrînescul limbaj al priceputuluĭ în ceremoniĭ Gheorgachi, *o slobozire de toate tunurile* [6] salută această

---

5. Cronice III, 327.
6. Cronice III, 327.

zi frumoasă [7]. Urmă — nimic nu e noŭ sub soare — un pravoslavnic *te-deum*, şi însfîrşit, în faţa mulţimiĭ adunate şi spre strălucita dovedire a mărinimieĭ imperiale, se fripse afară în mijlocul uneia din marele pieţe ale oraşuluĭ nişte boĭ împănaţĭ (farcis) cu păsărĭ de tot soiul şi acoperiţĭ cu cordele, pentru a-ĭ împărţi apoĭ noroduluĭ. Nu maĭ este de nevoe să pomenesc de iluminaţia finală făcută cu mult gust de părtaşiĭ la ospăţul făcut spre maĭ marea glorie a biruitoareĭ împărătese (p. 13).

Petrecerile maĭ ţinură cîtăva vreme la Iaşĭ, reţinînd în capitala Moldoveĭ pe călătorul nostru, cînd luceafărul oştiriĭ ruseştĭ, necomparatul iubit al Ecaterineĭ, Potemkin, murĭ în mijlocul cîmpuluĭ, afară de oraşul de unde plecase la drum,[8] de urmele exceselor sale. Ingroparea străluciuluĭ general fu ultima întîmplare însemnată în timpul celeĭ dintîiŭ şederĭ a sale în Moldova. Adus la Iaşĭ îndată, a treia zi Potemkin fu pus pe un măreţ pat de paradă şi arătat privirilor noroduluĭ într-o odae îmbrăcată cu negru, în cap cu o cunună, semn al vrednicieĭ sale de Hatman al tuturor Cazacilor, şi în mînă cu toiagul de comandă (bâton de commandement). In jurul patuluĭ acestuia, pus supt un umbrar (dais) de postav stacojiŭ, cu cusuturĭ de aur şi de argint, eraŭ aşezate pe perne de brocart, toate decoraţiile primite de dînsul de la stăpîna sa şi de la ceilalţĭ principĭ aĭ Europeĭ. Secriul era încunjurat de ceĭ d-intîiŭ ofiţerĭ aĭ armateĭ şi de copiĭ de casă cerniţĭ (p. 15). In urma caruluĭ, ducînd rămăşiţele celuĭ înaintea căruia Moldova tremurase, pe lîngă muzicele militare, ceĭ 10,000 de oamenĭ de escortă, Cazacĭ Turcĭ şi Tatarĭ, urmaŭ cu ochiĭ în lacrămĭ, aceiaşĭ boerĭ, care se plecase adînc înaintea papucilor cusuţĭ cu aur aĭ solilor preaînaltuluĭ Sultan. Şi mîne, tot boerimea ţăriĭ ar fi avut o asemenea purtare plină de înţelepciune faţă cu cel dintîiŭ Ferenţ care ar fi trecut munţiĭ pentru a le prezenta, spe sărutare, botforiĭ.

După o şedere de patru lunĭ călătorul părăsi Iaşiĭ la 9 Ianuarie 1793 şi după o îndelungată rătăcire, în noaptea de earnă, ajunse la Bender pentru a apuca de acolo drumul peste Nistru, în Crimeea întîiŭ, pe care o cutreeră în două expediţiĭ, apoĭ la Moscva şi St. Peterzburg.

---

7. Voayge, 15,

8. P. 44, spre „la nouvelle ville de *Nicolai*, située à vingt milles de Jassy."

IV

In capitală auzi de plecarea misiuniĭ luĭ Kutuzov. Generalul pornise înainte cu o parte din suita sa, cînd el se afla încă în oraş. Acel dor de a vedea cerurĭ nouă care alcătuia, cum am văzut, un caracter de căpetenie în firea tînăruluĭ rus, îl făcu să ceară de la curte primirea luĭ între numeroşiĭ următorĭ aĭ ambasadoruluĭ. Porni la 9 Martie 1783, după şapte lunĭ de şedere în Peterzburg, la Elizabetgorod întîlni escorta generaluluĭ, la 4 Iunie, şapte sute de oamenĭ, bogat împodobiţĭ, ducînd după dînşiĭ un lung şir de trăsurĭ de lux, trecură Nistrul la Dubasarĭ, unde călătorul întîlni iarăşĭ pe Moldoveniĭ cunoscuţĭ luĭ de acum aproape doĭ anĭ. După schimbarea cu trimişiĭ turcĭ, ambasada porni înainte prin Paşcanĭ, Chişinăŭ, Călăraşĭ şi Volcineştĭ. Inaintea roditoarelor cîmpiĭ ale Basarabieĭ admiraţia «întrecea orĭşice marginĭ.» «O ţară delicioasă», şopoteşte tînărul rus lîngă al doilea conac. «un sit fermecător», exclamă el puţin maĭ departe, pentru a striga însfîrşit în faţa dealurilor Călăraşuluĭ băsărăbean : «E cu neputinţă de văzut o ţară maĭ frumoasă şi care să ofere puncte de vedere maĭ răpitoare decît acea pe care o străbăturăm pentru a ajunge aicea» (p. 90). Eraŭ într-un ceas răŭ spuse cuvintele acestea poate, şi n-ar fi stricat dacă frumoasa noastră Basarabie s-ar fi părut maĭ puţin ispititoare Ruşilor tinerĭ şi bătrînĭ din suita luĭ Kutuzov.

Prin Volcineştĭ şi Unceştĭ, soliĭ împărăteseĭ se apropiaŭ de Iaşĭ. Multe lucrurĭ se schimbase de la plecarea călătoruluĭ nostru. Pacea de la Iaşĭ încheiată, dăduse iarăşĭ liniştea încercateĭ Moldove, unde pretutindenea harniciĭ locuitorĭ ridicaŭ bordeele lor date la pămînt de furia năvălitorilor. Spre a jupi din noŭ pe ceĭ ce începeaŭ a se întrema, Turciĭ trimisese domn în scaun iarăşĭ pe Mihail Suţu, «un om mic, bine la faţă (de bonne mine), căruia barba albă şi lungă îĭ dădea un aer de gravitate obicĭnuit la mariĭ demnitarĭ turceştĭ» (p. 306).

La Ţuţora, ca ne-altă-dată în ţanalele primiriĭ solilor streinĭ, fiul domnuluĭ însuşĭ şi nu hatmanul numaĭ [9] eşi înaintea musafiruluĭ cu o mulţime de dregătorĭ şi oaste moldovenească în juru-ĭ. Fără îndoială că vor fi fost acolo după *rînduеala* conştiinciosuluĭ

[9]. Cronice, III, p. 322—3: Ţeremoniile ce se fac la soliĭ streinĭ ce trec prin oraşul Iaşuluĭ mergînd la Ţarigrad.

Gheorgache, și slujitoriĭ și aga și *paiciĭ* și ciohodariĭ și boeriĭ marĭ și micĭ și maĭ ales zgomotosul mehter-bașa, urmat de toată ceata mehterilor săĭ, veniți spre a desfăta urechile înaltuluĭ trimis al împărătesei. In curînd consulul rus de Severin sosi spre întimpinarea luĭ Kutuzov în fruntea negustorilor și uneĭ părțĭ din orășenĭ. Apoĭ Vinerĭ 24 Iunie, la nouă ceasurĭ de dimineață, alaiul porni cătră oraș, între mulțimea sătenilor, făcînd gard de de amîndouă părțile drumuluĭ, în sunetul asurzitor al meterhaneleĭ, aĭ căria aleșĭ mehterĭ făceaŭ să resune dealurile de accentele *nuveturilor* și *pestrefurilor* pe care le *băteaŭ* cu mîndrie.

De cînd supt Neculaĭ Movrocordat, domnul însușĭ eșise întru întimpinarea soluluĭ leșesc, Voevodul Mazoviĭ, nu se pomenise în Moldova de venirea unuĭ *obraz de cinste* așa de însemnat. De aceia în loc ca singur Postelnicul să primească în marginea orașuluĭ pe trimis cu sacramentalele cuvinte : «Adecă cum că prea Inaltatul Măria sa, Domnul nostru, se bucură de venirea Dumitale», [10] însușĭ Mihail Suțu aștepta sosirea miciĭ oștirĭ a ambasadoruluĭ, la o leghe după Țuțora. Domnul era într-un rădvan cu șase caĭ foarte frumos; ciohodariĭ și puțina oștire de paradă a țăriĭ îl încunjuraŭ din toate părțile. La sosirea luĭ Kutuzov, trăsura domnească se așeza lîngă a trimisuluĭ, și astfeliŭ, domnul la dreapta și musafirul săŭ la stînga, — lucrul nu se schimba decît, la venirea vre-unuĭ puternic pașă, cînd domnul apuca înainte saŭ alteorĭ alăturea chiar, făcînd «voroavă», dar la stînga,—întreg alaiul porni cătră capitală. «Toată lumea era la ferești pentru a vedea cortegiul nostru», spune călătorul. Eraŭ chiar uniĭ suițĭ pe coperemîntul caselor. [11] La gazda pregătită, unde întrară „după obiceiŭ în mijlocul «sloboziriĭ de toate tunurile», [12] și, fie zis în treacăt, nu eraŭ tocmaĭ multe «toate tunurile» un strălucit ospăț aștepta pe drumețĭ. Domnul însușĭ se puse în capătul meseĭ, la dreapta, avînd lîngă el întreaga boerime ; suita ambasadoruluĭ se înșira lîngă Kutuzov, la stînga. Fără îndoială, însușĭ marele păharnic umplea păharul bătrînuluĭ vodă, [13] și marele stolnic aducea bucatele

---

10. Cronice, III, p. 322.
11. Voyage, p. 93.
12. Cronice, III, p. 322.
13. Voyage, ib. Cronice, p. 325.

alese înaintea străluciteĭ adunărĭ.[14] După masă însfîrşit, oaspeţiĭ domnuluĭ avură încă odată plăcerea de a asculta pestrefurile armonioaseĭ meterhanele. «Muzică», spune tînărul rus, necunoscător de drăgălaşul eĭ nume, «destul de asemănătoare cu muzica turcească». Şi nu e o nedreptate, faţă cu dibaciul mehter-başa, presupunerea că «nu puţin vor fi ajutat şi pestrefurile sale la adîncul somn care cuprinse întreaga escortă a ambasadoruluĭ».[15]

Urmară patrusprezece zile de nesfîrşite şi feliurite petrecerĭ (aiurea tot călătorul vorbeşte numaĭ de «dix jours passés au milieu des plaisirs et des fêtes» p. 97). După o vizită curiozităţilor oraşuluĭ — şi întreg oraşul trebue să fi fost o curiozitate pentru dînsul, — între care bine cunoscuta bae turcească (bain turc) cu măestrele frecăturĭ ale băiaşilor săĭ, îĭ dădură o strălucită idee de ştiinţa *scăldătorească* a strămoşilor noştri (p. 95), cele două mese de rigoare sfîrşiră într-un chip vrednic zilele de traiŭ bun petrecute la Iaşĭ. După ceremonialul curţiĭ fanariote, ceremonial părăsit încă de la Mateiŭ Ghica (1753 – 6), pe rînd domnul şi ambasadorul îşĭ «făcură masă», cel dintîiŭ începînd. «Nimic maĭ măreţ decît ospăţul dat de trimisul nostru», spune călătorul şi fără îndoeală că principele fanariot, pentru care culmea mulţămiriĭ era să-şĭ spăimînte musafiriĭ cu luxul săŭ oriental, nu se va fi lăsat maĭ pe jos. Masa domnească se făcu la divanul cel mic,[16] ambasadorul ospătă la gazda sa, poate acelaşĭ palat Ipsilante unde stătuse Potemkin. Intreaga familie a domnuluĭ era de faţă, boeriĭ poftiţĭ aduseră cu eĭ jupănesele şi copiiĭ lor. Pentru cine cunoaşte rîsipitoarele obiceiurĭ ale timpuluĭ nu e de mirare admiraţia streinuluĭ faţă cu găteala cucoanelor moldovence, pe acele vremurĭ de cheltuelĭ nebune, cînd haina arnăuţilor nu se maĭ cunoştea de mulţimea auriturilor şi femeile bogaţilor dregătorĭ aĭ statuluĭ purtaŭ averĭ de om întregĭ pe rochiile lor de sărbătoare. Şi maĭ gîndiţi-vă că era o rară ocazie această trecere a uneĭ aşa de numeroase ambasade şi că temperamentul amoros al strămoaşelor noastre le făcea uşor accesibile farmecelor muscăleştĭ; oastea din 1792 pricinuise o înflăcărare fără exemplu (p. 339), aşa că nu era de puţină însemnătate judecata frumoşilor musafirĭ cu cozile pudrate,

[14]. Voyage, p. 326.
[15]. Voyage, p. 94.
[16]. Cronice, III, 323.

trimişi de Dumnezeŭ însuşi spre mai marea fericire a lumii feminine a oraşului.

Petrecerea fu destul de veselă. Intiiŭ cucoanele învăţară pe musafiri deosebitele jocuri localnice, jocuri pe care călătorul le descrie astfeliŭ mai tîrziŭ : «Bărbaţii şi femeile se aşază într-un cerc, ţiindu-se de mînă fiecare, cu picioarele foarte înapoi, lungii şalvari roşii ai bărbaţilor atîrnînd pînă pe montul piciorului şi pe călcie, femeile acoperite de la umere pînă la mijloc de o caţaveică cu blana în afară, scoţînd îngrozitor pîntecele înainte, şi dîndu-şi înapoi genunchii ; în această poziţie, le vezi mişcând mînile metodic, şi ca printr-un resort, picioarele mergînd şi viind dinainte înapoi şi de înapoi înainte cu spinarea îndoită gîtul ţapăn, ochiul întunecat şi ţintit, se învîrtesc din timp în timp cadenţat de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta. Acest danţ e foarte nostim (amusant) şi se chiamă horă». La rîndul lor, tinerii dănţuitori ruşi arătară cucoanelor jocuri streine, vestita *anglaise* şi poloneza, şi balul se petrecu repetînd de o parte şi de alta jocurile învăţate. Petrecerea ţinu pînă în ziuă, cînd un *souper* după obiceiul apusean sfîrşi această noapte memorabilă. Un al doilea bal urmâ la palat, saŭ mai bine la curte Locuinţa domnului nu era tocmai strălucită, mai ales după ocupaţia ruesască : bolnavii şi caii oştirii năvălitoare împărţise pe rînd odăile întinse dar cam goale ale bătrînei clădiri (p. 327). Pregătirile însă învinseră cu mult pe acele ale ambasadorului. Fanarioţii nu eraŭ oameni să se lase întrecuţi în cheltueli, fie chiar de un trimis al prea puternicei împărătese a răsăritului. «Simandicoşii» gospodari căutaŭ să impue prin lux acel respect ce nu se putea acorda însuşirilor naturale cu care-i înzestrase Dumnezeŭ. Alaiul domnesc era alcătuit totdeauna din toţi slujbaşii curţii, şi la invitaţia făcută de Romanţov lui Grigorie Ghica de a se primbla cu el prin oraş, ceremoniosul «prinţep de Moldavia»[17] nu se putu opri de a striga : «Ce ar zice supuşii mei, dacă ar vedea pe stăpînul lor pe jos ? Rog pe Excelenţa voastră să mă scutească.»[18] Supt corturi, prînzul cel mai bogat, mai delicat şi mai ales se oferi suitei ambasadorului. Mărgăritarele şi pietrele scumpe ale «cucoanelor» dădeaŭ încă o

---

17. Cronice, III, p. 323.
18. Voyage, p. 327.

strălucire ospățului, urmat de un al doilea bal, unde, cunoștința fiind maĭ veche, legătura fu maĭ *intimă* între localnice și streinĭ. Plecarea din capitală fu întovărășită de aceleașĭ pompe, de aceleașĭ *slobozirĭ de tunurĭ* și de aceleașĭ pestrefurĭ. Un dejun, o zacuscă adecă, la Galata, supt corturĭ împodobite cu florĭ și cordele, maĭ adunâ odată pe vizitatorĭ cu primitoarea boerime. «Multe păhare se rîdicară», zice «tînărul rus», în «cinstea Domnuluĭ de față», și însfîrșit, după o mîncare bună și o băutură și maĭ bună (p. 98), bine hrănita ambasadă își luâ ziua bună pentru a apuca drumul Bîrladuluĭ.

Orașul, ars de oștirile sultanuluĭ, nu arătâ nimic însemnat privirilor curioase ale călătorilor. Aproape în aceiașĭ stare eraŭ și Focșaniĭ unde, după un an de pace, multe din casele dărîmate nu se rîdicase încă din cenușa lor. E greŭ să-țĭ opreștĭ un sentiment de jale la vederea tuturor acestor pustiirĭ (p. 99). De aicea, «tînărul rus» se abătu din cale cu cîțĭva din tovarășĭ pentru a vizita la munțĭ mînăstirile pe care, în curioasa sa romînească, le botează *Lagnera* și *Otobesch.* Nu știŭ dacă există vre-o mînăstire Odobeștĭ, e probabil însă că, după recomandația vre-unuĭ cucernic boer care-l va fi îndreptat la *Mera*, călătorul va fi vizitat frumoasa și bine așezata mănăstire Mera de lîngă Milcov zidită la 1706 de Constantin Cantemir. După o scurtă călătorie prin aceste minunate ținuturĭ, aceștĭ excursioniștĭ din al 18-lea veac se întoarseră înapoĭ la Focșanĭ. «Te crezĭ», spune Rusul nostru, vorbind de măreția munților Putneĭ, «despărțit de ce maĭ este pe pămînt, și nu cunosc alt loc maĭ potrivit pentru ceĭ cărora singurătatea li-ĭ dragă.» E poate singura mărturie de admirație adusă de un strein munților noștri (p. 100).

Prin Rîmnic, ambasada înaintâ în ținuturĭ abia rîdicîndu-se după grozăviile războiuluĭ. Locuitoriĭ săracițĭ de prădăciunile necurmate ale prietenilor și vrăjmașilor se împotriveaŭ la orĭce aducere de proviziĭ la conace. Ispravnicul local intervenea însă îndată, și sfîrcul biciuluĭ făcea să răsară din calicia goală a țăranuluĭ amărit «dejunuri mărețe» și gazde cu îmbielșugare pentru oamenĭ și nenumăratele lor bagaje. Locurile eraŭ aproape pustiĭ, marĭ buruene sălbatice acopereaŭ numaĭ cîmpiile fără de capăt. Lăsînd în urmă Buzeul și apoĭ Mărgineniĭ (Prahova), alaiul ambasadoruluĭ ajunse însfîrșit, la 29 Iulie, în preajma Bucureștilor.

Ca şi la Iaşĭ, domnul le eşi înainte, încunjurat de o numeroasă suită de ostaşĭ călărĭ şi pe jos. «Alaiul era nesfîrşit, maĭ numeros şi maĭ măreţ decît cel al domnuluĭ Moldoveĭ». Maĭ bogat decât Suţu şi domnind peste o ţară maĭ bogată, Alexandru Moruzi se arătâ mult maĭ rece însă în primirea costisitorilor musafirĭ. După un prînz în corturĭ, solul porni înainte către oraş. De două orĭ maĭ mare decît Iaşiĭ, numărînd între 50—60,000 de locuitorĭ (p. 329), actuala capitală avea un aspect maĭ trist şi maĭ puţin variat decît aceştia. Călătorul fu lovit de frumuseţea primblărilor de lîngă Dîmboviţa (*Embrovitz*). «Ele alcătuesc», zice el (p. 106), «frumoase poene şi marĭ alee, şi eştĭ sigur că întîlneştĭ, maĭ ales spre seară, o foarte numeroasă lume, pe care răcoarea loculuĭ o atrage». O maĭ îndelungată şedere îl făcu să descopere alte două caractere, maĭ puţin plăcute decît răcoroasele preumblărĭ, în reşedinţa domnească. Aerul stricat şi lipsa de apă începeaŭ să îmbolnăvească pe ceĭ din suită, şi nu puţin contribuia la aceasta, îmbielşugata cantitate de carne cocîndu-se la soarele de Iulie pe tejghelele de pe marginea stradelor.

Altfeliŭ, petrecerea în Bucureştĭ fu cu adevărat o necurmată petrecere. Din ziua întîiŭ încă, abia trecuţĭ printre gardul mulţimeĭ adunate, musafiriĭ domneştĭ fură primiţĭ la conac cu un îmbielşugat prînz la care luâ parte Moruzi însuşĭ cu slujbaşiĭ ce-l urmaŭ, aşezaţĭ şi aicĭ la dreapta meseĭ, pe cînd membriĭ ambasadeĭ ocupaŭ locurile din stînga. Neapărat că accentele duioase ale meterhaneleĭ şi tabulhanaleĭ nu vor fi lipsit de la o aşa de solemnă ocazie. Pe urmă veniră fără intrerupere, în strălucite şirurĭ, *concertele* luĭ mehter-başa şi ospeţele, balurile şi focurile de artificiĭ. Din cînd în cînd, domnul primbla cu mîndrie pe oaspeţiĭ săĭ pe la feliuritele sale case de ţară din împrejurimĭ. Intr-una din acestea, aşezată în faţa oraşuluĭ, un mare bal, urmat de supeŭ, adunâ întreaga lume aleasă din ambasadă. In grădinile luminate cu picurătoare lumînărĭ de săŭ fără îndoială, focurĭ de artificiĭ, care, după cum se vede, aŭ un trecut frumos în ţara noastră, îşĭ rîdicaŭ spre cerul de Iulie sulurile de scînteĭ roşiĭ şi albastre. Aproape de ziuă,—Moruzi ţinea maĭ mult la somn decît vecinul săŭ din Moldova,—cociile şi rădvanele curţiĭ duseră pînă la conace pe invitaţĭ, care, cîteva zile după aceasta, părăsiră oraşul.

Era la 10 August, într-o Miercurĭ. După un prînz la amba-

sador și o scurtă *siestă*, ambasada porni pe răcoare, supt un cer înorat, încunjurați, ca de o aureolă, de mari valuri de colb stîrnite de furtună. Domnul îi petrecu pînă la Văcăreștĭ, de unde-și luâ ziua bună în sunetul clopotelor și al pestrefurilor mehterești, legîndu-se la un loc cu cîntecele maĭ apusene ale muziceĭ ruseștĭ a trimisuluĭ. Noaptea ș-o petrecură în lagăr, lîngă Sabar, apoĭ, trecînd Argeșul, ajunseră la Odaia (*Adaja*). In aceiașĭ zi de Duminică 13 August, un mare număr de luntre duse întreaga armată de 700 de oamenĭ la Rusciuc, în zgomotul tunurilor. «Cerul era așa de curat că se vedea foarte lămurit Giurgiul și cetățuia, precum și o parte din țara romînească» (p. 114).

V.

După două lunĭ de călătorie prin Adrianopol și Silivria, solul întrâ în Constantinopole la 7 Octomvrie 1793.

Negoțierile ținură pînă în primăvara anuluĭ următor, și călătorul putu să-șĭ sature privirile de tot farmecul exotic al bătrîneĭ cetățĭ împărăteștĭ. Dorul luĭ era însă să se întoarcă prin țările romîneștĭ, care așa de mult, zice el, îl interesase. La 11 Martie 1794 însfîrșit, Kutuzov părăsi Constantinopolul, apucînd iarăși drumul Bulgarieĭ.

De astă-dată, conacele le eraŭ pregătite în obicĭnuitele locurĭ de oprire ale pașilor viind în Moldova. [19] Trecînd prin Măcin, cunoscutele cîmpiĭ cu iarba înaltă duseră pe călător la Brăila. Comerțul de altă dată prin Dunăre și Marea neagră era intrerupt de multele nevoĭ ce căzuse peste țară. La venirea «tînăruluĭ rus», orașul, teatru al atîtor asalturĭ, era numaĭ reședința unuĭ *nazîr* însărcinat cu primirea tributuluĭ, iarna și primăvara. Aicea veneaŭ vitele și vestițiĭ caĭ aĭ raeleĭ, oile menite pentru pilaful ienicerilor și carnea sărată odată pregătită (p. 265) într-un ostrov al Dunăriĭ, numit chiar *al căsăpiilor* (des *Boucheries*), mierea și vinul, untul și lîna, pornite toate către depărtatul Constantinopole. Un *methmendar* cu *mehtupurĭ* aștepta la Dunăre venirea ambasadoruluĭ. Miercurĭ, 27 Aprilie, se făcu trecerea. Caiĭ pregătițĭ de dînsul duseră pe drumețĭ înspre Galațĭ.

---

19. Cronice, III, p. 327.

Oraşul, rîdicat din ruinile sale, înfăţişa un aspect vesel şi însufleţit. Luntrele cu moron descărcaŭ la malurĭ, o mulţime nesfîrşită de lucrătorĭ cioplea, aduna şi aşeza lemne pentru corăbiĭ. De departe se vedeaŭ numaĭ ascuţitele vîrfurĭ de clopotniţă ale numeroaselor bisericĭ înşirîndu-se pînă departe în marginea apeĭ. Boerimea întreagă le eşi întru întimpinare, în lungile lor caftane, cu clasicul işlic învălit cu piele de astrahan umbrindu-le feţele maĭ mult saŭ maĭ puţin bărboase, pe cînd puţinele tunurĭ ale oraşuluĭ întovărăşaŭ cu bubuitul lor sunetul clopotelor de la bisericĭ. *Secretarul* luĭ Suţu, un oarecare Kodrik, salută pe Kutuzov în numele stăpînuluĭ săŭ. Interiorul portuluĭ era plăcut prin gospodăreasca şi îngrijita curăţenie a caselor de lemn, cu lungĭ copereminte sfîrşite prin streşine: *patru*, singure patru case de piatră, priveaŭ de sus pe umilitele şi fragilele lor vecine. Intr-una din acestea, cea maĭ frumoasă, Kodrik pregătise conacul ambasadoruluĭ, a căruia suită fu împărţită pe la curatele căsuţe cu îmbielşugata streşină. Lungĭ şirurĭ de dughene împrejmuiaŭ toate stradele neregulate ale oraşuluĭ. Singura petrecere a streinilor fu un început de pîrjol, foarte primejdios în acest tîrg de lemn, stîns îndată însă de oameniĭ soluluĭ, şi o excursie la Gherghina, cetatea de lîngă Siret, unde ochiĭ călătoruluĭ painjeniţĭ de minunatul vin din împrejurimĭ trebuiră să se încurce dese-orĭ în citirea inscripţiilor de pe vechile medaliĭ aflate cu acest prilej (p. 281—8).

Pe lîngă Brateş, ambasada ajunse la al doilea conac, Prival, [20] şi apoĭ, printr-un ţinut «perfect cultivat», la Tecucĭ, *satul* Tecucĭ. Locurile i-se părură «fermecătoare», gazdele minunate. Clopotele uniceĭ bisericĭ salutară venirea streinilor, şi în curînd săteniĭ însuşĭ le eşiră întru întimpinare cu două prapurĭ (bannières déployées), şi în fruntea lor, hatmanul însuşĭ într-o *cocie* cu doĭ caĭ. Casele nouă nu se cunoşteaŭ de urmele războiuluĭ; dar din opt sute, numaĭ o sută rămăsese (p. 290). Focşaniĭ se arătară în curînd pe înfloritele malurĭ ale Milcovuluĭ; numaĭ partea muntenească a oraşuluĭ număra patrusprezece bisericĭ, dintre care şase de cărămidă şi o mînăstire închinată la Salonic (p. 294). Odobeştiĭ se zăreaŭ departe în munţĭ.

Porniţĭ în zorĭ de ziuă din Tecucĭ, călătoriĭ străbătură şesul

20. Privla, cf. Cronice, III, p. 324.

Bîrladuluĭ, semănat din loc în loc de nesfîrşite hanurĭ ţinute de ţăranĭ. Pretutindenea, pe un teren accidentat, semănăturĭ desfăşurîndu-se, ca o plăcută «grădină engleză», înaintea uimiţilor ochĭ aĭ streinuluĭ. In oraş, boerimea veni să se închine la puternicul sol moschicesc şi îndată după aceasta, de Severin, consulul din Iaşĭ (p. 297). La 1 Maiŭ, o vale întinsă duse ambasada pînă la Docolina; tot maĭ ispititor se făcea ţinutul cu cît înainta spre Vasluĭ. Pădurĭ începeaŭ a se arăta pe marginile drumuluĭ, şi livezĭ, stupĭ nenumăraţĭ umpleaŭ curţile înverzite ale satelor. Bîrladul urma a-şĭ purta capricioasele cotiturĭ în apropiere, printre dealurĭ şi dumbrăvĭ.

«Sînt puţine ţărĭ în Europa, spune entuziast tînărul rus, saŭ cel puţin nu le ştiu eŭ încă, în care împărţirea şesurilor, dealurilor şi munţilor să fie aşa de minunată pentru agricultură şi perspectivă ca în Moldova. Firea e maĭ mare şi maĭ măreaţă în Elveţia, dar aicea e maĭ dulce şi maĭ plăcută, dacă îndrăznesc a spune aşa.» In cîntecul privighetorilor (p. 229) ajunseră la Vasluĭ, unde li-se dădu gazdă la cadiul (?) tîrguluĭ. O excursiune prin împrejurimĭ încredinţă şi maĭ mult pe drumeţ de frumuseţe locurilor şi de hărnicia pămîntenilor.

A doua zi eraŭ la Scînteia, unde poposiră şi dimineaţa, după trecerea printr-o măreaţă pădure, Iaşiĭ li-se arătară călătorilor din înălţimea dealurilor împrejmuitoare. Cîţiva ostaşĭ călărĭ, cu suliţĭ şi două steagurĭ le eşiră înainte pentru a-ĭ petrece pînă la conacul pregătit între viile semănate cu vesele case de ţară; Frumoasa probabil, fost spital supt invazie, li-se arătă în vîrful dealuluĭ săŭ înverzit. Indată după oprire, nepotul domnuluĭ şi o parte din boerime spuseră cuvintele obicĭnuite de bună venire a ambasadoruluĭ, care intră în aceiaşĭ zi, Miercurĭ 10 Maiŭ, în capitala Moldoveĭ. Corturĭ pregătite anume îl aşteptaŭ la o jumătate de leghe înainte. Pentru a doua oară, Mihaiŭ Suţu avu deosebita cinste de a primi pe atotputernicul ambasador: bătrînul domn înainta spre tabără într-o bogată caretă trasă de şase caĭ albĭ, avînd de jur împrejur straja sa de ciohodarĭ. Inainte, după călărimea şi oastea pe jos a domnuluĭ, boeriĭ deschideaŭ calea pe caĭ cu arşelele bogat împodobite.

Urmă a doua zi obicĭnuitul prînz de bună venire, la care luă parte fanarioticul vodă cu înalţiĭ săĭ dregătorĭ. Meterhaneaua făcu să-şĭ audă iarăşĭ asurzitoarele melodiĭ pentru nerecunoscătorul strein,

care nu se sfieşte a pune maĭ pe jos de «dibaciĭ maeştri» aĭ Germanieĭ şi virtuoşiĭ Italieĭ pe atît de iscusiţiĭ mehterĭ aĭ curţiĭ moldoveneştĭ. Un bal la palat adunâ iarăşĭ suita ambasadoruluĭ; ospăţul dat cu acest prilej se pregăti în însăşĭ sala de încheere a păciĭ, divanul cel mic poate, obicĭnuitul loc de ospătare al feţelor de cinste venite din streinătate. Domnul însuşĭ asista cu întreaga familie, şi călătorul putu să-l vadă în odaia de alăture cu picioarele greceşte încrucişate pe o bogată perină. Danţurĭ pămîntene, la sunetul pestrefurilor, mănţinură petrecerea. In ziua următoare, solul dărui domnuluĭ din partea stăpîniriĭ sale, prin întîiul săŭ secretar Lebedev, «o blană de vulpe neagră, preţuită la treĭ sute de ruble, cu patru pieĭ de samurĭ din Camceatca, făcînd patru sute, o blană de cacom, de optzecĭ, şi pe deasupra încă zece livre de ceaiŭ şi aceiaşĭ cantitate de rubarbă (rhubarbe)». Soţia sa primi la rîndul eĭ «un surguciŭ de diamante, socotit şase miĭ de ruble, treĭ bucăţĭ de stofă de fir de aur, făcînd cam treĭ sute, şi zece livre de ceaĭŭ. Ceasornice de aur împodobite cu mărgăritare fură trimise în schimb ambasadoruluĭ.

In acest timp călătorul nostru părăsi gazda sa de la căpitanul ispravnic pentru a vedea curiozităţile, rămase încă necunoscute luĭ după cele dintîiŭ două vizite la Iaşĭ.

După ce nu prea admirâ o mînăstire modernă «decorată cu un mare număr de stîlpĭ fără nimic deosebit», tînărul rus se duse la Treĭ-Ierarhĭ. «Vreme de cincĭzecĭ de anĭ, spune el, optzecĭ de lucrătorĭ fură ocupaţĭ cu zidirea bisericiĭ. E o clădire foarte mare arătînd urme de cea maĭ depărtată vechime. Numărul podoabelor ce se văd acolo, toate aşezate după stil, trebue să fi costat multă muncă pe arhitectul însărcinat cu îndeplinirea acesteĭ marĭ lucrărĭ. In deobşte podoabele acestea sînt frumoase şi împărţite cu tot atîta îngrijire cît şi gust. Arhitectul acesta fu destul de răŭ răsplătit pentru sîrguinţa şi hărnicia sa, precum se poate judeca după legenda saŭ inscripţia care există încă. Se dă ca sigur că, îndată ce lucrarea fu sfîrşită, îl omorîră, de frică să nu-ĭ vie poftă să zidească aiurea o clădire ca aceasta (p. 312).

Un ultim bal sfîrşi seria de petrecerĭ făcute în onoarea ambasadeĭ. Toţĭ boeriĭ eraŭ de faţă cu gătitele lor cucoane, despre ale cărora diamante şi mărgăritare vorbeşte cu o adîncă admiraţie scriitorul nostru, şi fără îndoială că multora li-se va fi îmbucurat

fața la vederea coziĭ pudrate a unuĭ bine cunoscut membru *al solieĭ*. De astă-dată, spre marea bucurie a tuturora, muzica rusească înlocui obicĭnuita meterhanea domnească. A doua zi, trimisul părăsi Iașiĭ, ducîndu-se către Unceștĭ, de unde străbătînd Basarabia,—care încă odată trezește mirarea tînăruluĭ rus prin frumusețile pămîntuluĭ săŭ—trece Nistrul, la Bender, Miercurĭ 24 Maiŭ 1794. Aicĭ se închee legăturile acestuĭ curios turist rusesc din al 18-lea veac cu țările noastre.

VI

In călătoria sa, drumețul nostru a putut să vadă multe, și multe sînt și cele ce ni-le spune asupra celor întîlnite de dînsul. Curiozitatea sa firească îl făcu apoĭ să se intereseze cu luare aminte de cele atingătoare de țările romîneștĭ: noțiunile sale asupra producțiilor țăriĭ nu sînt de loc de desprețuit, și izvoarăle vorbitoare par a fi fost destul de bune. Atît după ultima trecere prin Moldova cît și după străbaterea Munteniei (p. 264—93 și 313—41) el consacră un număr îndelungat de paginĭ pentru a lămuri pe cititorĭ asupra acesteĭ frumoase «terra ignota» pentru apusenĭ. O adîncă mirare te cuprinde cînd vezĭ pe «tînărul rus» vorbindu-țĭ, și nu tocmaĭ așa de răŭ, de colonizarea luĭ Traian, de năvălirile barbarilor, de coborîrea din munțĭ a luĭ Dragoș, fiul luĭ Bogdan, de închinarea către Turcĭ. Toată «descrierea Moldoveĭ» a luĭ Cantemir nu era streină de aceste cunoștințe curioase și necomplecte. In orĭce caz nu acolo va fi aflat turistul nostru că locuitoriĭ Dacieĭ romane eraŭ „drojdia Italieĭ și Grecieĭ“ și că viciile și mișelia moștenită i-aŭ aruncat la picoarele năvălitorilor, că pierderea cunoscuteĭ cățele Molda făcu pe întristatul eĭ stăpîn să boteze pe locuitoriĭ ținuturilor udate de trădătoarea apă *Romînĭ* (Romains) (p. 314), că însfîrșit Stefan cel Mare, *regele Ungarieĭ* (p. 313), căruia i-se supusese țara, porunci fiuluĭ săŭ Bogdan s-o închine. Totușĭ am văzut aiurea că hotărîrea asupra numeluĭ nostru ca popor e mult maĭ conformă faptelor decît aceste notițe răŭ înțelese asupra începutuluĭ Moldoveĭ.

Cu totul altfeliŭ și necomparat maĭ bogate și maĭ sigure sînt datele sale asupra stăriĭ de atuncĭ a țărilor. In foile pomenite nimic nu lipsește din producțiile amîndurora: autorul ne vorbește în

Muntenia de prețul grînelor (p. 266), de cultura viței (p.266-7), de *pădurile* de *copacĭ* roditorĭ (p. 267-8), de plantațiile de tutun, hrănind atuncea tîrgurile din Turcia, Tataria și Polonia (p. 268), de *scumpĭ* trebuitorĭ la pregătirea marochinuluĭ, și de două plante cu numele imposibil de înveselitor «*Weyd*» boind în albastru și «jasba galban» (iarbă galbănă?), *fragĭ* coloratĭ în *galbăn*. Urmează însemnărĭ asupra pășunilor, de unde 30,000 de vite cornute se exportaŭ prin Bosnia la Constantinopole, asupra cailor și «milioanelor» de oi, cumpărate de Turcĭ cu un *leŭ* una. Nu e puțin de mirare pomenirea neașteptată a uneĭ fabrice de postav la *Fumatu* (?) lîngă Bucureștĭ și nu lipsește nicĭ prețul fabricațiilor, albastre și cenușiĭ, douăzecĭ de parale cotul. Cum se vede, șalvariĭ colosalĭ aĭ timpuluĭ țineaŭ maĭ puțin decum s-ar crede pe orientaliĭ noștri strămoșĭ. Ceara —și autorul vorbește de o ceară verde, *naturală*, întrebuințată pentru făclii—și sarea exploatată la «12 leghe de Bucureștĭ» (p. 270) se găsesc și ele în această descriere economică, alăturea cu aurul adunat din rîurĭ de țiganiĭ domneștĭ. In Moldova, pe urmă, observă călătorul îmbelșugarea grînelor pe minunatul *pămînt negru*, deosebitul gust — și în această materie datele sale arată un adînc cunoscător — al vinurilor de Cotnarĭ, așa de alese încît «fără îndoială e vinul cel maĭ excelent și maĭ generos din Europa», întrecînd chiar și pe acel de Tokaĭ, caiĭ, pe care Turcul îĭ pune alăturea în frumusețe cu copiiĭ persianĭ, vînatul feliurit din pădurоșiĭ Carpațĭ. Și pretutindenea vezĭ omul care prin sine însușĭ a aflat cele ce le povestește.

Pe cît de adîncă însă îĭ este admirația pentru binecuvîntatele țărĭ dunărene, pe atîta de dureroasă e întipărirea pe care i-o produc sălbaticiĭ și nenorociții locuitorĭ, ale cărora case mărunte, cu ferestrile de beșică, cu acoperemîntul de stuh, le văzuse el, la rarĭ întinderĭ răzlețite pe cîmpiile acoperite de neînfrînate vegetațiĭ parazite ale amînduror țărilor. Bulgaria, deși supt apăsarea cîrmuireĭ directe a Turcilor, e maĭ bine cultivată decît această regiune nenorocită, unde treĭzecĭ și nouă din patruzecĭ de părțĭ sînt lăsate în păragină (p. 265); cu excepția regiuniĭ de răsărit a Moldoveĭ, în ținuturile Vasluiuluĭ și Bîrladuluĭ maĭ ales, totul e o nemărginită pustietate, pe care singure înaltele valurĭ de buruiană se clatină, fîșiind la vînt. Puținul grîŭ, orz, meiŭ și cucuruz ce se face pe aceste locurĭ părăsite ajunge abia pentru hrana zilnică a popu-

lației, pe care boerul localnic o aduce într-o astfeliŭ de sărăcie încît numaĭ să nu moară de foame. Aceasta nu, să nu moară de foame, fiindcă *omul* e al luĭ și e un braț maĭ puțin la lucrul răŭ exploatatelor și întinselor sale moșiĭ. «Mizeria și lenea, spune călătorul după aceste grozave descrierĭ, saŭ pentru a zice maĭ bine nimicirea neamuluĭ omenesc în aceste locurĭ pare un lucru de necrezut, dar, cugetînd la urmările despotizmuluĭ oriental, rafinat de hospodarĭ robĭ și tiranĭ în acelașĭ timp, nu te maĭ mirĭ de nimic» (p. 265). Dacă vre-unul din aceste dobitoace de muncă, așa de improstite, zice tot el aiurea, încît nicĭ suferința nu ș-o maĭ pot cunoaște, dacă aceasta strivită „talpă a caseĭ" maĭ adună, prin multă muncă, cîte ceva maĭ bun în bordeiul săŭ, ispravnicul intervine, ispravnicul fără altă leafă decît «voia de a prăda și a fura (escroquer) pretutindenea pe unde poate», și puținul luĭ avut se duce de umple punga streinuluĭ, care-l amenință la nesupunere cu unul din acele procese fanariote care nu se sfîrșaŭ totdeauna cu moartea omuluĭ măcar (p. 327). Maĭ adauge-se din vreme în vreme, cîte un războiŭ sălbatic lăsînd numaĭ pămîntul gol în urma oștirilor năvălitoare, și astfeliŭ numaĭ tabloul acesteĭ osînde de un veac întreg va fi desăvîrșit. «Așa este schimbarea lucrurilor omeneștĭ. Coborîtoriĭ Romanilor, aĭ acesteĭ coloniĭ pe care împăratul Traian a așezat-o pe aceste locurĭ, după ce aŭ învins pe vechiĭ stăpînitorĭ, aŭ ajuns robiĭ unuĭ popor barbar și odată necunoscut» (p. 274).

Nu e de mirare deci că pe șase sute de leghe de pămînt, locuesc, după dînsul, abia *șase sute de miĭ de oamenĭ.* Și încă și aceia scad necontenit, supt genunchiul de fier al nevoiĭ. Transilvania e plină de emigrațĭ, primițĭ cu brațele deschise de un guvern inteligent și luminat (p. 277). Dubasariĭ sînt aproape numaĭ un tîrg de fugarĭ (p. 78). La Chișinăŭ bieții oamenĭ se plîng streinilor de strașnica apăsare și cerere de banĭ, urmînd după pustierea războiuluĭ. Nicĭ un om nu atinge optzecĭ de anĭ, spune călătorul, deși boale nu prea sînt în acest climat sănătos (p. 318).

Totușĭ aceste jertfe ale stăpîniriĭ fanariote păstrează în nenorocirea lor aceiașĭ bunătate de inimă, aceleașĭ voioase obiceiurĭ de ospitalitate ca altă-dată. Pretutindenea afară de județul Vasluĭ și cîteva ținuturĭ prea maltratate de invazie, locuitoriĭ fac tot ce le stă prin putință pentru a primi bine pe musafiriĭ trimișĭ de

Dumnezeŭ. Nicĭ o dezmințire nu poate fi maĭ puternică la învinuirea că omorul unuĭ om strein nu e păcat la dînșiĭ (p. 355) decît bucuria naivă cu care toțĭ aĭ caseĭ îșĭ lasă odăile streinilor pentru a-șĭ face un culcuș în tinda întunecoasă saŭ supt aer liber, pe prispă. Dacă este vre-unul hursuz și neprimitor, ca gazda de la Bucureștĭ, nu e Romîn ci Grec (p. 108). In amîndouă țările oameniĭ sînt veselĭ, adevărațĭ latinĭ, sorbind și înțelegînd repede cuvîntul de glumă, voinicĭ și gata de luptă. «Cu piciorul în scara unuĭ cal bun, Moldoveanul ar declara războiŭ celuĭ maĭ groznic împărat de pe lume» (p. 330). E leneș ce e dreptul, dar pentru ce ar munci cu drag cînd rodul ostenelelor sale se duce aiurea, în lăzile boeruluĭ orĭ în pungile dabilaruluĭ, și dacă prea-ĭ face cu ochiul une-orĭ păharul, multe maĭ suferе și el bietul om, și ertat îĭ e să aibă această singură mîngîere la sărăcia luĭ goală. Iar cît despre zgîrcenie, „tînărul rus“ s-a înșelat de sigur, cînd a pus-o în spinarea Romînuluĭ.

Nu maĭ puțin cunoscută decît lumea țărănească îĭ sînt călătoruluĭ luxoasele și leneșele cercurĭ stăpînitoare care monopolizează întreaga bogăție a țăriĭ. I-a văzut la petrecerile domnuluĭ și la balurile ambasadoruluĭ: pe aceștĭ apaticĭ boerĭ, plecațĭ sărutătorĭ de papucĭ turceștĭ, dibacĭ curtizanĭ aĭ solilor streinĭ și meșterĭ storcătorĭ de avere în moșiile lor puțin îngrijite; pe aceste «cucoane» cu haina scînteetoare de diamante și mărgăritare, cu capul plin doară de o rețetă de șerbeturĭ saŭ de o intrigă de dragoste de vre-un frumos beizadea orĭ cu un elegant atașat de ambasadă. I-a văzut pe eĭ purtîndu-șĭ ișlicele tot așa de goale ca și frunțile lor plecate, pe ele arătîndu-șĭ frumosul păr încărcat cu giuvaerurĭ, sub policandrele de aur, în monotonul și tacticosul depănat al meterhaneleĭ și tabulhanaleĭ domneștĭ. I-a auzit stîlcindu-șĭ barbara grecească orĭ franțuzească și *talienească*, nu maĭ puțin fără Dumnezeŭ, în lungile sfaturĭ pe macat, prin fumul ciubucelor or aromaticelor cafele. I-a văzut, i-a ascultat, și i-a fost silă.

In amîndouă călătoriile sale prin Iașĭ, în trecerea sa prin Bucureștĭ, călătorul a zărit încă și barba albă, aerul adormit al luĭ Mihaiŭ Suțu și răceala vicleană a luĭ Moruzi. Nimic maĭ înveselitor decît tabloul domnuluĭ fanariot, așteptîndu-șĭ osînda de azĭ pînă mîne, neîndrăznind, de frica uneĭ surprinderĭ, să-șĭ scoată din lăzĭ lucrurile scumpe, dar luxos și iubitor de parade ca unul din ceĭ maĭ puternicĭ împărațĭ orientalĭ. Suțu nu ese fără șase caĭ la

rădvan, și totuși vecinul său îl întrece în pompă. Ca toate însă în această epocă, și aceasta este spoială, spoială ca și aurul de pe hainele arnăuților. Dați cortina într-o parte în liniștitele între-acte ale comediei fanariote și veți vedea un întunecat și lacom boer bătrîn trăind așa de economicos, așa de sordid chiar în zgîrcenia sa cum nu trăește „un simplu particular“ în Franța sau aiurea. Iar cît despre situația sa politică, iată cuvintele observatorului: «E o tristă poziție acea a unui domn moldovenesc. Locul de hospodar pe care-l ocupă e prea nesigur și prea trecător (*précaire*) pentru ca să poată face mult bine, sau chiar ca să aibă mult gust de a-l face. E foarte rar ca hospodarii să păstreze acest post mai mult de cinci ori șase ani, pentru că guvernul turcesc îi schimbă foarte des, fie din zgîrcenie, fie din lăcomie, ca să primească mai des pocloanele și sumele ce i-se cuvin la fiecare luare în stăpînire, fie din politică, pentru a nu lăsa unui domn vremea de a-și alcătui o partidă însemnată în țară» (p 95).

* * *

Acuma un veac în plină domnie fanariotă, un enigmatic vizitator, atașat de ambasadă și excursionist cu patimă, bun observator și cercetător neobosit, străbate în mai multe rînduri țările noastre, pe deplin necunoscute, pentru a culege datele din a sa *călătorie în Crimeia.*

Vreme a trecut de atuncea. Toate s-au schimbat, și noi mai mult decît toate. Sînt pămînturi pe care „tînărul rus“ le-a admirat ca ale noastre și pe care de mult ticăloșia vremilor le-a făcut să nu mai fie astfeliu. In schimb una din dorințele sale s-a împlinit: mult-puțin, *filozofia* ș-a găsit locul și în atita timp întunecata „Valahie“. Călătorul nostru ar fi dorit-o în 1792, însă așa de mult nu mai este ce a fost odată încît un alt „tînăr rus,“ pornind din același Peterzburg, admirînd aceleași locuri, ale sale acuma prin putere, venind prin aceleași binecuvîntate ținuturi ale Moldovei, care nu mai sînt aceleași, s-ar plînge mai degrabă de incomoditatea pentru oarecare pretenții a unei „filozofii“ prea multe pe malurile Dunării.

Dr. N. LEON

CONTRIBUȚIUNI
ASUPRA
Fluturilor crepusculari din România
(Urmare și sfîrșit)

3. Zygaenidae, Lat.

Aŭ antenele maĭ mult saŭ maĭ puțin umflate dincolo de mijlocul lor, la bărbat uneorĭ pectenate. Ochĭ simpli (punctațĭ), uneorĭ le lipsesc, abdomenul gros. Aripile anterioare înguste, lungĭ, colorate, cu luciŭ metalic saŭ prăfuite, în genere pătate, aripile posterioare în genere roș, întinse în timp de răpaos; aŭ un zbor greoiŭ și zboară în timpul zileĭ cînd arșița soareluĭ e foarte mare. Cînd sînt atinșĭ, contrag antenele și picioarele și lasă să curgă din încheeturile lor niște picăturĭ galbene oloioase.

Omizile aŭ 16 picioare păroase și cu cap mic.

Genus Zygaena.

Aripile anterioare albastre saŭ verzĭ foarte închis, cu luciŭ metalic, cu pete roș-carminiĭ, aripile posterioare roșiĭ. Aripile umflate puțin spre vîrf, nedentate. Toate speciile aŭ între ele mare asemănare prin aparență, mărime, culorĭ și obiceiurĭ.

Zygaena Punctum, Och., Boisd. — Zygaena Punctată.

Aripile anterioare sînt albastre verziĭ saŭ albastre

negriĭ, prăfuite, cu o bordură albastră negrie şi franjurĭ gălbiĭ cu patru pete roşiĭ, din care cea de la bază este oblongă, uneorĭ se desparte în două aşa că sînt cincĭ pete, alte două maĭ micĭ şi punctiforme se află deasupra acestor basilare, şi ultima se află spre vîrful aripilor. Aripile posterioare sînt roş deschis ca cinabru, cu o bordură îngustă albastră oţelie, franjurile sînt albastre oţeliĭ.

Posed exemplare din împrejurimile Iaşuluĭ, Botoşanilor şi Romanuluĭ.

Zygaena Filipendulae, Linn. Fab. God.
Zigaenă de Filipendulă, de aglică.

♂2.6—3,2

Aripile anterioare verzĭ cu un luciŭ metalic puţin auriŭ, maĭ deschise saŭ maĭ închise, bătînd uneorĭ în albastru, cu o margine anterioară castanie, franjurĭ castaniĭ saŭ violete. Aripile prezentă şase pete roşiĭ ca carminul, o păreche la bază oblonge, cele patru sînt rotunde şi maĭ micĭ. Aripile posterioare sînt roşĭ ca carminul, cu o bordură albastră cu luciŭ metalic. Corpul este albastru negru (închis) cu luciŭ metalic, antenele deasupra albastre închis, dedesubt negre. Această specie e cea maĭ comună şi se întîlneşte în toate pădurile şi livezile. Posed exemplare adunate de mine în împrejurimile Iaşuluĭ, Botoşanilor şi de Keminger la Comăneştĭ. Trăeşte în timpul luĭ Iunie şi August după localităţĭ.

Omida trăeşte în Maiŭ şi Iunie pe *Trifolium*, *Hieracium*, Plantago, Taraxacum, Veronica, Briza media şi Lotus corni culatus. Pupa e oblongă şi de culoare galbenă ca pucioasa.

Zygaena Ephialtes, Fab., Och., Boisd.—Zygaenă de coronişte.

Sphinx Trigonellae, Esp. Sphinx coronilae, Hübner.

2,6 — 3,6

Aripile anterioare sînt negre bătînd în albastru cu luciŭ metalic, cu cincĭ saŭ şase pete, din care două basilare portocaliĭ, cele două mijlociĭ albe şi inegale, şi cea dinspre vîrful aripiĭ tot albă. Aripile posterioare de aceiaşĭ coloare ca cele anterioare şi cu o singură pată albă. Antenele şi corpul de aceiaşĭ coloare cu aripile; abdomenul cu un inel roş portocaliŭ. Trăeşte în Iulie prin locurile de pe ţărmurile pietroase; prin viile de la Socola, grădina Copoŭ, Pester şi alte împrejurimĭ ale Iaşuluĭ, la Botoşanĭ le-am găsit în pădurile mînăstiriĭ Agafton şi mînăstiriĭ Doamneĭ.

Omizile trăesc în Iunie pe maĭ multe leguminoase.

Zygaena Iassyensis N. Leon (nova species).

Aripile anterioare verziĭ închis cu luciŭ metalic cu cincĭ pete, două basilare una oblongă şi una aproape triunghiulară două roş carminiĭ, două mijlociĭ aproape rotunde, una superioară maĭ mică carminie şi una inferioară maĭ mare roş închis. Aripile posterioare de aceiaşĭ coloare ca şi cele anterioare pătate cu roş carminiŭ uniform dinspre bază pînă ce trece de mijlocul aripiĭ. Antenele şi corpul colorate, ceva maĭ închis ca aripile. Abdomenul cu un inel roş; trăeşte în împrejurimile Iaşuluĭ. Omizile nu le cunosc.

Zygaena Onobrychis, Och., Fab.—Sparcetă.

Zygaena carniolica, Fab. Scop.—Sphinx cafra, Esp.

Aripile anterioare sînt verzĭ închis cu un luciŭ metalic bătînd puţin în albastru; franjurile de tot micĭ şi

galbene albiĭ. Şase pete roşĭ brodate împrejur cu alb atît deasupra cît şi dedesupt; cele două basilare oblonge sînt neegale; cele treĭ ce urmează sînt rotunde, şi cea dinspre vîrf e semilunară. Aripile posterioare sînt roşiĭ pe amîndouă părţile, aŭ o margină albastră verziŭ închis; antenele negre, corpul verde închis bronzat. Zboară in Iulie. Posed un exemplar în colecţia Keminger.

Omida galbenă verde deschis cu pete negre pe fiecare inel, dispuse în trăsăturĭ longitudinale. Trăeşte în Iunie pe Hedysarum Onobrychis şi Astragalus Glycyphyllos. Pupa albă de formă Ovoidă.

Zygaena Lonicerae, Esp., Och.—Zygaenă de Loniceră.

2,5—3,6

Aripile anterioare sînt de un verde albăstriŭ închis cu un luciŭ metalic. Cincĭ pete roşiĭ, din care două basilare oblongĭ, două mijlociĭ şi una înspre vîrf. Aripile posterioare sînt pe amîndouă părţile roş carminiŭ, cu o margină albastră închis cu luciŭ metalic. Antenele sînt negre; corpul negru albăstriŭ. Zboară la sfîrşitul luĭ Iunie şi Iulie prin livezĭ.

Omizile trăesc în Maiŭ pe Vicia, Lotus şi Trifolium. Ele sînt păroase galbene verziŭ şi pătate cu negru. Pupele se găsesc pe gramineĭ.

Zygaena Trifolii, Och., Esp.—Zygaenă de Trifoiu
Sphinx Orobi, Hübn.

Aripile anterioare sînt albastru închis, cu luciŭ metalic, cu cincĭ pete roşiĭ care se deosebesc pe amîndouă feţele. Aripile posterioare sînt pe amîndouă feţele roş carminiŭ, cu o bordură albastră închis. Antenele şi corpul sînt negru albăstriŭ.

Zygaena Minos, Och., Boisd.—Zygaena neagră cu treĭ pete.

2,6—2,2

Aripile anterioare sînt albastre închis, cu treĭ pete roșiĭ longitudinale ; una pleacă de la bază și se întinde pînă la mijlocul aripiĭ, a doua pleacă tot de la bază, și se întinde pînă la o treime din aripă, a treia ia naștere dintre cele două precedente și merge înspre vîrful aripiĭ. Aripile posterioare sînt roșĭ pe amîndouă părțile cu marginea albastră închis. Anteneĭe și corpul sînt negre; franjurile superioare sînt galbene.

Zygaena Achilleae, Och.,—Zygaenă de coada șoareceluĭ.

Sp. Loti, Hübner.—Spb Achilleae Esper.

2,2—2,8

Aripile anterioare sînt la vîrf rotunzite, la bărbat negru albăstriŭ saŭ negru verziŭ fără luciŭ. Franjurile marginale sînt gălbiĭ, uneorĭ deabia vizibile, și bătînd puțin în violet. Fețele sînt în număr de cincĭ, cele basilare oblongĭ. Din cele două pete mijlociĭ cea superioară se află pe nervatura costală, cea inferioară e mult maĭ mare și colțurată. A cincea dinspre vîrful aripiĭ pare că e constituită din două și are forma uneĭ rinichĭ cu fața convexă spre vîrful aripiĭ și cu cea concavă spre partea inferioară mijlocie. Pe partea inferioară a aripilor petele se confundă toate la un loc.

Aripile posterioare roșiĭ carminiĭ cu o margine albastru închis, care devine ceva maĭ lată spre vîrful aripilor. Franjurile sînt saŭ castaniĭ saŭ bat în violet. Fluturele zboară în luna luĭ Iunie.

Omida trăește în luna luĭ Maiŭ pe Lotus corniculatus, Coronilla minima, Astragalus monopessulanus și alte leguminoase.

Syntomis.

Aripile anterioare maĭ marĭ, cele maĭ micĭ înguste cu pete străveziĭ, antenele maĭ scurte decît corpul, filiforme şi puţin maĭ umflate la mijloc.

Syntomis Phegea, Och.,—Syntomis de păpădie.

Sphinx Phegea, Hübn.—Sphinx Phegeus, Esp.

2,0—2,6

Aripile anterioare sînt negre bătînd în albastru, aŭ şase pete albe, din care una la bază, două la mijloc după care apoĭ urmează cele treĭ. Aripile posterioare sînt mult maĭ micĭ decît cele anterioare şi aŭ cîte două pete albe. Toate patru aripile sînt dedesubt ca şi deasupra colorate.

Antenele sînt filiforme, şi la amîndouă genurile de o pătrime de groase, negre, şi la vîrf alb cenuşiŭ. Capul şi spetele sînt păroase şi negre. Abdomenul e lung, albastru închis cu inelul întîiŭ şi al cincilea galbene. Picioarele sînt negre. Zboară în Iunie şi Iulie. Omida e neagră cu buchete de perĭ cenuşiŭ închis capul şi picioarele roşiĭ, trăeşte în Aprilie şi Maiŭ, după ce a ernat pe Rumex Taraxacum, Scabiosa, Plantago, transformîndu-se într-o pupă ovală brună.

Atychia Ochs., Ino Leach.

Procris Fabr.

Corpul gros ; antenele se îngroaşă spre vîrf, pe faţa inferioară crenelate. Capul cu ochiĭ punctaţĭ. Femeia maĭ mică şi maĭ greoae decît bărbatul.

Omida scurtă groasă, capul mic, pe spete cu negeĭ păroşĭ în formă de stea.

Pupa moale.

Atychia Statices — Och., Atichie de statice. (*Limba peșteluĭ*).

2,2—2,6

Aripile anterioare sînt pe fața lor superioară verzĭ bronzate, bătînd uneorĭ puțin în albastru; aripile posterioare sînt foarte puțin prăfuite cu cenușiŭ închis.

Antenele sînt verzĭ cu luciŭ metalic și aŭ pe partea lor inferioară cîte două rîndurĭ de creste. Capul, toracele și abdomenul bat puțin în auriŭ. Zboară de la începutul lui Iunie pînă la sfîrșitul luĭ Iulie.

Omida negrie cu două rîndurĭ de pete pe spete, albiĭ saŭ galbene, și cu dungĭ laterale roșiĭ. Trăește în luna lui Maiŭ pe măcriș (Rumea acetosa).

Atychia Globulariae Och., — Atichie de globularie.

2,2—2,6

Aripile anterioare pe fața lor superioară verzĭ bronzate cu franjurĭ cenușiĭ.

Antenele sînt subțirĭ. Omida este neagră, pe spete cu o linie îngustă galbenă.

I. BIANU

Articolul prepus **eĭ** la numele proprii feminine.

Articolul masculin la genet. și dat. sing. pus înaintea numelor proprii masculine (fiul *luĭ* Petru, spune *luĭ* Ioan) a avut în vechime un corespondent feminin *eĭ*, care a dispărut de mult din limbă.

Cipariŭ (Principie de limbă p. 134) zice: «Iar încît «pentru numele feminine, ceĭ vechĭ se par a fi prepus și «aicĭ articolul feminin *eĭ* saŭ *iĭ*, de care uz însă numaĭ prea puține urme aflăm.» Apoĭ citează *numaĭ* două exemple din *Paliia* (Pentateucul) tip. la Orăștie în Transilvania la 1581 și anume Genes. XVIII, 10: «ĭaca mueriei tale *ii* Sara fi-va feciorŭ» ; XXXVIII, 13: «spuseră ĭară *ii* Tamarŭ». Amîndouă exemplele sînt la cazul dativ. Chiar în acelașĭ text XXXVIII, 11 se găsește și forma maĭ modernă: «zise dereptŭ acéia Iuda Tama*reei* nurori-sa».

Intr-un document mult maĭ noŭ, scris la Iașĭ la 1679 (7187) Iunie 19, asupra căruia mi-a atras atențiunea D-l Tanoviceanu, se află două exemple de *eĭ* la genetiv sing.

Un exemplu este foarte clar: «Ș-au pus ḑi Dumnia-«luĭ Alexandru Buhuș Hatmanul cu fata *eĭ* Cĭolpănésă, » a-

decă «cu fata Cĭolpănései». Celalalt exemplu este maĭ puțin clar, dar confirmat prin cel citat. Se zice în document: «au ținut acéle sate fata (e)ĭ Cĭolpănésă care...»; *ei* nu este scris întreg, ci deasupra luĭ *a* final al vorbeĭ «fata» este scris *i* final, care obicĭnuit se scrie în acel timp printr-o linie strîmbă așezată orizontal și tăiată pe la mijloc cu o trăsurică verticală; *e* din *ei* a fost uitat de scriitor saŭ a fost sacrificat în abreviare.

Documentul acesta are și interesul de a atinge genealogia luĭ Gligorie Ureche, al căruĭ rang de boerie scriitorul nu-l știa, din care cauză lasă după nume loc alb. Este vorba de *Alexandra* fata luĭ Gligorie Ureche «pre care o au fost ținut Chiriĭac Păharnicul».

Din cauza îndoituluĭ interes pe care il prezentă, publicăm aicĭ documentul întreg în transcriere.

Originalul se află în colecția Academieĭ romîne pachet. XLVII, doc. 187.

† *Ion Duca Voevoda bojĭiu milostĭiu gospodar zemle Moldavskoi. Dat-am cartĭa domnieĭ mĭale boĭarinuluĭ nostru credincios și cinstit dumi-sale luĭ Alexandru Buhuș hatmanul, ca să fie tare și putĭarnic cu cartĭa domnieĭ mĭale a opri și a ținĭa satul Posadnicii care ĭaste la ținutul Iașilor, și satul Lunganiĭ ce ĭaste la ținutul Cărlegătureĭ, și satul Dumbrăvița ce ĭaste la ținutul Sucĭavă cu tot locul din hotar în hotar și cu tot venitul,—care sate au fostu Alexandreĭ fĭateĭ luĭ Grigorĭe Urĭache pe care o au fostu ținut Chiriĭak Păharanicul. și după moartĭa lor. au ținut acéle sate fata-ĭ Cĭolpănĭasă care au fostu a doa fămĭae luĭ Chiriac păharnicul. și pentru acĭale sate avăndu întrebare. ș-au pus ḑi dumnĭaluĭ Alexandru Buhuș hatmanul cu fata eĭ Cĭolpănésă cĭ-aŭ fostu după Chiriĭac păharnicul. și la ḑi n-au venit și peste ḑi au trecut doaâ săptămânĭ și tot n-au maĭ venit să-ș alégâ. Pentr-acéĭa domnĭĭa mĭa am socotit după lĭagĭa țărâĭ, ducă n-au venit la ḑi, o*

am dat rămasă, și satele care maĭ sus scriu să aibă a le ținĭa dumnéluĭ Alexandru Buhuș hatmanul cu tot venitul. nerușăite în vecĭ. Nicĭ altă pără să nu maĭ scornéscă în veciu peste cartĭa domniĭ mĭale.

U Ias 7187 Iunie 19.

[P. G.]

Notă. Prietenul Bianu mă roagă să complectez articolul său printr-o notiță asupra persoanelor de care se vorbește în acest document. O fac cu plăcere, deși eŭ însumĭ am oarecare nedumerirĭ în privința lor.

In document se vorbește de judecata între hatmanul Alexandru Buhuș cu soția a doua a luĭ Chiriac păharnicul pentru satele Lunganiĭ, Posadnicĭ și Dumbrăvița. Păharnicul Chiriac avea aceste sate după prima sa soție Alexandra fata luĭ Gligorie Ureche, decĭ ele nu puteaŭ reveni în nicĭ un chip soțieĭ a doua. Fata Ciolpăneseĭ, soția a doua a luĭ Chiriac păharnicul, știind probabil că nu are nicĭ un drept, nicĭ nu se prezentă în judecată, și de aceia Duca Vodă atribue moșiile jeluitoruluĭ Alexandru Buhuș prin cartea de judecată din 19 Iunie 1679.

Sub punctul de vedere juridic, documentul nu prezentă dar nicĭ o dificultate.

Gligorie Ureche, saŭ maĭ bine zis cronicarul Ureche, și hatmanul Sandu Buhuș sînt persoane cunoscute, rămîne însă de cercetat ce era rudă Buhuș cu Ureche pentru ca să pretindă moșiile rămase de la fata luĭ? De asemenea ne vom întreba cine este Chiriac păharnicul, ginerele luĭ Ureche?

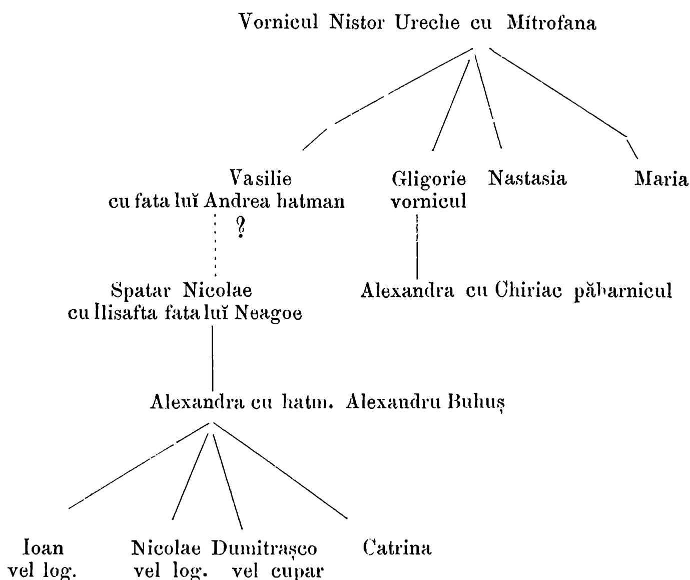
Din documentele mînăstiriĭ Secul, publicate de Episcopul Melhisedec,[1] se vede că vornicul Nistor Ureche a avut 4 copiĭ: Vasile, Gligorie, Nastasia, Maria. Vasilie, fiul cel maĭ mare, a ținut în căsătorie pe fata luĭ Andrea hatmanul[2], și *pare* că a avut fiŭ pe spătarul Nicolaĭ Ureche. Din căsătoria luĭ Neculaĭ Ureche cu Ilisafta, fata luĭ Neagoe, s-a născut Alexandra,[3] căsătorită cu hatmanul

1. Melhisedec, Notițe istorice și archeologice. Bucureștĭ 1885 p. 13—15.
2. Document din 28 Aprilie 7132 (1624) aflător la Academia romînă pachetu XLVII doc. No. 233.
3. Wickenhauser, Bochotin oder Geschichte der Stadt Czernäuz. Wien 1874, p. 85.

Alexandru saŭ Sandu Buhuș[4]. Aceștia la rîndul lor aŭ avut 4 copiĭ, pe Ioan Necolaĭ, Dumitrache și Catrina[5].

Gligorie a avut o fată, numită tot Alexandra, care s-a măritat cu Chiriac păharnicul.

Vom rezuma cele de maĭ sus într-un tabel genealogic.

Singurul lucru obscur pînă aicĭ este dar punctul de a se ști dacă spătarul Nicolae era fiul luĭ Vasilie Ureche, saŭ era fiul luĭ Gligorie, orĭ al unuĭ alt Ureche. Ultima ipoteză trebue înlăturată, căcĭ de am admite-o, atuncĭ reclamantul Buhuș ar fi fost rudă prea depărtată și ar fi fost înlăturat de la moștenire de descendențiĭ luĭ Vasile, aĭ Nastasieĭ și aĭ Marieĭ, ca rude maĭ apropiate.

De-asemenĭ nu putem admite că spătarul Nicolae era fiul luĭ Gligorie Ureche vornicul. In adevăr, vornicul Ureche se găsește în divanul domnesc pînă în August 1647, e dar puțin probabil ca

4. Document din 16 Noemvrie 7263 (1754) aflător la Sf. Spiridon, Moșia Șepteliciĭ No. 11.
5. Document din 20 Maiŭ 1811, aflător la Academia romînă, pachetul II No. 49.

pînă în anul 1679 Iunie în 19, data documentuluĭ publicat de D-l Bianu, să fi murit și el si fiul săŭ spătarul Nicolaĭ și nepoata sa de fiŭ Alexandra, femee deja căsătorită. Cu alte cuvinte e puțin probabil, și prin urmare inadmisibil, ca în timp de 30 de anĭ să treacă treĭ generațiunĭ. E cu mult maĭ verosimil că Vasilie, care era fratele cel maĭ mare, să fi avut un fiŭ pe spătarul Nicolae, al căruĭ ginere Buhuș reclama în 1679 moștenirea Alexandreĭ păharniceasa, vară primară a tatăluĭ săŭ.

Voiŭ maĭ adăoga că, dacă Nicolae ar fi fost fiul luĭ Gligorie Ureche, rudenia între fiica sa Alexandra și Alexandra păharniceasa ar fi prea apropiată (nepoată de frate) și e probabil că n-ar fi lăsat moștenirea mătușeĭ sale să o stăpînească Chiriac păharnicul, așteptînd să revendice, după moartea luĭ, de la fata Ciolpăneseĭ, soția luĭ în a doua căsătorie.

In fine o ultimă probă, și cred că ia e decizivă.

Intr-un document care se află în arhiva Sf-luĭ Spiridon, copiiĭ luĭ Dumitrașco Buhuș biv clucer, fiul luĭ Sandul Buhuș hatmanul și Alexandreĭ fata luĭ Neculaĭ Ureche ce a fost spătar mare își împart moșiile părințeștĭ. [6] Intre aceste moșiĭ se afla și satul Șeptelicii, care după cum se vede într-un alt document a fost cumpărat de Andreĭ hatmanul în anul 1589 Iunie 12.[7]

Cum a întrat această moșie în mîna Buhușeștilor? Dacă admitem că Nicolae Ureche era fiul luĭ Vasile nepot de fata luĭ Andreĭ hatmanul, răspunsul e ușor, moșia merge în linie descendentă. Dacă dincontra admitem că spătarul Nicolae Ureche era fiul luĭ Gligorie, atuncĭ o dilemă se impune. Saŭ Vasile a avut copiĭ, saŭ n a avut.—Dacă a avut copiĭ, ce caută moșia Șepteliciĭ a soțieĭ sale la frate-săŭ Gligorie, în loc să o moștenească copiiĭ? Dacă n-a avut, pentru ce n-aŭ reluat rudele soțieĭ sale zestrea înapoĭ?

Negreșit că se poate ca Vasile să fi vîndut moșia Șepteliciĭ frateluĭ săŭ Gligorie, saŭ se poate ca soția luĭ Vasile să fi lăsat moșia moștenire soțuluĭ săŭ și de la acesta să treacă prin fratele

---

6. Document din 16 Noemvrie 7253, citat maĭ sus.

7. Document slav din 12 Iunie 7097, aflător la Sf. Spiridon, moșia Șepliciĭ No. 7.

săŭ Gligorie la Nicolae Ureche, apoĭ la Sandu Buhuş hatm. ; însă aceste ipoteze sînt maĭ puţin probabile.

Prin urmare putem afirma aproape cu certitudine că hatmanul Alexandru Buhuş reclama în 1679 moştenirea vereĭ primare a socruluĭ săŭ spătarul Neculaĭ Ureche.

Ne maĭ rămîne o chestiune de examinat. Cine era Chiriac păharnicul care a fost prima oară căsătorit cu fata luĭ Gligorie Ureche, iar în a doua căsătorie a ţinut pe fata unuĭ Ciolpan ?

Boerĭ cu numele Chiriac nu prea abundă în documente, şi maĭ ales cu funcţiunea de păharnic eŭ nu cunosc decît unul, pe păharnicul Chiriac Sturza, fiul vistieruluĭ Mateĭ Sturza. Data se potriveşte de minune, fiindcă păh. Chiriac Sturza a trăit pe la începutul celeĭ de a doua jumĕtate a secoluluĭ al XVII-lea. Se pare dar că Chiriac păharnicul e păharnicul Chiriac Sturza.

Insă aicĭ este o mare dificultate.

După genealogia Sturzească, confirmată în această privinţă de o mulţime de alte documente, Chiriac a ţinut în căsătorie pe Aniţa fata cluceruluĭ Lupul Prăjescul şi a avut cu dînsa 7 copiĭ, 4 fete şi 3 băeţĭ, din care se trag toţĭ Sturzeştiĭ actualĭ. Duca admitem identitatea luĭ Chiriac păharnicul cu Chiriac Sturza păharnicul, atuncĭ fericitul înmulţitor al familieĭ Sturza a trebuit să aibă treĭ soţiĭ, anume pe fata luĭ Gligorie Ureche vornicul, pe a luĭ Ciolpan şi pe a luĭ Lupul Prăjescul clucerul.

Lucrul nu este imposibil, cu toate că după legislaţiunea acelor timpurĭ, căsătoria întîiŭ era calificată *lege*, a doua *ertare*, iar a treia *curvie* (Pravila luĭ Mateiŭ Basarab şi a luĭ Vasile Lupu) ; dar orĭ în ce caz nu trebue admis cu uşurinţă.

Şi, ne maĭ vine în minte încă o reflecţiune.

Aniţa Prăjasca era saŭ prima soţie saŭ ultima, fiindcă, după documentul publicat de D-l Bianu, Ciolpăneasa a succedat pe fata luĭ Ureche. Dacă Aniţa a fost primă soţie, păharnicul Chiriac era un straşnic himenofil, de oarece s-a dus de două orĭ înpeţit cu 7 copiĭ după el şi a reuşit să convingă pe domnişoarele Ureche şi Ciolpan să se decidă să fie mame vitrige la 7 copiĭ!

In a doua ipoteză se pare că păharnicul Chiriac, care nu făcuse nicĭ un copil din două căsătoriĭ, ş-a găsit în fine soţia ce căuta în Aniţa Prăjescu, care singură i-a dat 7 moştenitorĭ. Insă, în acest caz trebue să admirăm longanimitatea hatmanuluĭ Buhuş

saŭ abilitatea luĭ Chiriac. In adevăr, după ce-ĭ moare soţia Alexandra, fata luĭ Ureche, Chiriac se căsătoreşte a doua oară cu Ciolpăneasa, a treia oară cu Prăjasca, şi tocmaĭ după ce face 7 copiĭ cu dînsa şi moare, rudele soţieĭ sale dintîiŭ revendică Lungeniĭ, Posadniciĭ şi Dumbrăviţa de la soţia sa de a doua.

Nicĭ una din aceste două ipoteze nu este cu neputinţă, o recunosc, dar amîndouă sînt greŭ de crezut, maĭ ales cea de adoua. Voiŭ maĭ adăoga că prima ipoteză, care pare maĭ plauzibilă, are încontra eĭ cuvintele din document: «*fata-i Ciolpănĭasă* care a fost *a doua* fămĭae luĭ Chiriac păharnicul;» în adevăr, dacă Ciolpăneasa era a doua soţie, şi înaintea eĭ Chiriac fusese căsătorit cu Alexandra Ureche, Aniţa n-a putut fi prima soţie a luĭ Chiriac.

In rezumat dar Chiriac păharnicul se poate să fie Chiriac Sturza; raritatea numeluĭ, funcţiunea şi timpul confirmă această presupunere, însă sînt motive foarte puternice de a ne îndoi de această identitate. De aceia eŭ o daŭ ca simplă ipoteză, care are necesitate de confirmaţiune.

Incît despre Ciolpăneasa, al căriĭ nume prezentă fenomenul gramatical relevat de D-l Bianu, nu pot să spun cum se numea tatăl săŭ. Ceia ce ştiŭ despre Ciolpăneştĭ este că pe la finele secoluluĭ al XVI şi începutul secoluluĭ al XVII, această familie era printre familiile de frunte ale ţăriĭ. Toma Cantacuzino vornicul, unul din primiĭ Cantacuzineştĭ veniţĭ în ţările romîne, a ţinut în căsătorie pe Ethimia fata cluceruluĭ Grigorie Ciolpan[8]; soţia luĭ Chiriac poate să fie soră saŭ nepoată de frate Ethimieĭ Cantacuzino.

I. Tanoviceanu.

---

8. Vezĭ Studiul nostru: Inceputul Cantacuzineştilor în ţările romîneştĭ, publicat în această revistă an. III No. 1 pag. 19.

M. STRAJAN

PREMIILE ȘCOLARE

O datină foarte răspîndită atît la noĭ cît și în alte țărĭ, maĭ ales în țările neolatine, este împărțirea premiilor școlare la sfîrșitul anuluĭ. Să nu se confunde însă sărbătoarea anuală a școalelor, în-contra căria n-avem nimic de zis, cu distribuirea premiilor, care face parte din ia.

Afară de lucrul în sine, maĭ întîiŭ însușĭ modul cum se face la noĭ distribuirea premiilor prezentă multe laturĭ de criticat. Așa de. ex., în loc să se determine numărul și calitatea pemiilor după numărul elevilor demnĭ de premiat, se face dincontră. Se pun cîte treĭ premiĭ pentru fiecare clasă și se daŭ celor treĭ elevĭ care întrunesc notele maĭ marĭ din clasă față cu ceilalțĭ elevĭ, merite saŭ nu a fi premiațĭ. Iar dacă sînt în clasă maĭ mult de treĭ elevĭ demnĭ de premiŭ, atît maĭ răŭ pentru eĭ.

La unele școale particulare am observat, ce e drept, că toțĭ e-leviĭ saŭ toate elevele cu note superioare se premiază, dîndu-se fie-care premiŭ atîtor elevĭ saŭ eleve cîte-l merită. Dar aicĭ dăm adeseorĭ peste un alt răŭ, maĭ mare decît cel dintîiŭ. Este abuzul ce se face cu distribuirea premiilor, dîndu-se și acelora care nu le merită, ca să se cruțe amorul propriŭ și vanitatea părinților și elevilor ; ceia ce face ca premiile să-șĭ piardă însemnătatea ce li-se atribue, în-tocmaĭ cum se întîmplă cu decorațiunile civile distribuite de guvern.

Un alt inconvenient este în materialul din care consistă pre-

miile. S-ar părea că destinațiunea premiuluĭ este de a da elevuluĭ, ca răsplată pentru silință şi purtarea sa, o carte de lectură plăcută și instructivă, care să-l desfăteze în vacanță și să-ĭ rămîe suvenire în biblioteca sa. In loc de aceasta, se daŭ adeseorĭ manuale de școală, uneorĭ foarte rele, cumpărate ca hatîr de la autoriĭ lor pentru acest scop. Prin aceasta, distribuirea de premiĭ se abate de la scopul săŭ, care nu este ajutorul școlarilor lipsițĭ cu cărțĭ didactice, căcĭ și dacă i-s-ar da această destinațiune, ia nu s-ar putea ajunge, de vreme ce eleviĭ premiațĭ adeseorĭ sînt avuțĭ și n-aŭ trebuință de asemenea ajutoare, iar eleviĭ lipsițĭ de mijloace sînt mult maĭ numeroșĭ decît premiile ce se pot da pentru o clasă.

Dar să presupunem că nicĭ materialul premiilor nicĭ distribuirea lor nu lasă nimic de dorit. Să ne închipuim, că se daŭ atîtea premiĭ cîțĭ elevĭ sînt demnĭ de premiat; că premiile se daŭ după anume note, cum am văzut la școala comercială din Craiova, așa că toțĭ eleviĭ care aŭ de ex. nota 10 saŭ 9 jum. să primească premiul întîiŭ, și dacă într-o clasă nu sînt asemenea note, să nu se dea nimăruĭ acest premiŭ. Să admitem maĭ departe că nu se face nicĭ o favoare, nicĭ o nedreptate, în darea notelor și în alegerea premianților, că nicĭ profesoriĭ nicĭ direcțiunea nu se pot înșela în ce privește valoarea elevilor; să admitem asemenea că obiectele de premiĭ, cărțĭ, coroane saŭ medaliĭ, sînt pe deplin corespunzătoare scopuluĭ lor; — ni-se impune întrebarea, dacă însușĭ principiul de a se da premiĭ școlarilor este bun și admisibil din punctul de vedere pedagogic?

Care este scopul premiilor școlare? De a răsplăti silința la studiĭ și buna purtare a elevuluĭ? Saŭ de a răsplăti fericitele dispozițiunĭ, cu care l-a înzestrat natura și l-a făcut superior altora? In cazul al doilea instituțiunea premiilor n-are nicĭ un înțeles, pentru că nu e meritul luĭ dacă cineva se naște maĭ inteligent decît altul; în întîiul caz ia ar avea înțeles întrucît purtarea și silința atîrnă maĭ mult de voința lucruluĭ.

Insă în ambele cazurĭ premiul deprinde pe elevĭ a aștepta recompensa pentru împlinirea datorieĭ lor și a lucra în vederea aceșteĭ recompense; el pune motivul activitățiĭ și purtăriĭ lor în afară de eĭ, în cîștigarea unuĭ bun care atîrnă de părerea saŭ bunăvoința altora; și astfeliŭ se deșteaptă și nutrește în eĭ senti-

mentul vanității și al ambițiunii rău înțelese saŭ al interesuluĭ personal.

Nu este oare aceasta încontra principiilor și scopuluĭ educațiunii? Intocmaĭ cum ar fi încontra principiilor arteĭ cînd un pretins pictor saŭ poet ar întreprinde facerea unuĭ tabloŭ saŭ uneĭ poeme cu intențiunea de a fi recompensat prin foloase materiale, saŭ fie și numaĭ prin admirațiune și glorie. Cine nu simte în sine, în propria sa inspirațiune, un motiv maĭ puternic decît acesta, să fim siguri că nicĭ nu va fi în stare a produce o adevărată o peră de artă. Poetul cîntă, nu pentru a fi lăudat, ci pentru că nu poate face altfeliŭ, pentru că simte o trebuință irezistibilă de a spune sentimentele și viziunile sale; el cîntă *«precum omul respiră, cum pasărea ciripe, cum sună o biată liră, cum vîntul suflă geme, cum apele murmură.*[1]

Asemenea arteĭ este și educațiunea. Ia încă este o artă, cea maĭ grea și cea maĭ nobilă, destinată a crea, nu imaginĭ, ci oamenĭ în carne și oase, care să se apropie de idealul umanitățiĭ. Nu în afară trebuesc căutate îndemnurile lucrărilor, deprinderilor și purtăriĭ elevuluĭ, ci în el însușĭ, în trebuința lăuntrică de a se dezvolta și a se manifesta. Educațiunea trebue să fie o evoluțiune, o desfășurare spontanee a naturiĭ omeneștĭ; prin urmare ia trebue să fie liberă de orĭce influențe externe care ar putea impiedeca saŭ micșora această spontaneitate și care ar da dezvoltăriĭ facultăților altă țintă și altă direcțiune decît acea croită de însușĭ natura.

O asemenea influență exercită asupra elevuluĭ instituțiunea premiilor. Căcĭ una din două: Saŭ școlarul nu se gîndește în cursul anuluĭ la premiĭ, cum fac ceĭ maĭ mulțĭ copiĭ, și atuncĭ premiul pierde însemnătatea ce i-se atribue de a îndemna pe școlariĭ ceĭ bunĭ să devină și maĭ bunĭ și pe ceĭ răĭ să se îndrepteze; saŭ că elevul cugetă la premiĭ, și atuncĭ activitatea luĭ devine interesată, nu maĭ este o dezvoltare pornită de sine, liberă și prin urmare desfătătoare și plăcută ca orĭce expansiune a vieții, ci este o muncă pentru răsplată. Și închipuiți-vă apoĭ starea morală a școlaruluĭ, cînd la sfîrșitul anuluĭ nu-șĭ ajunge scopul de a fi premiat, cum trebue să se întîmple celor maĭ mulțĭ, avînd în vedere micul număr al pre-

1. *Poetul murind* de Lamartine, tradus de Eliade.

miilor. Pe lîngă descurajare se adaoge atuncĭ în inima școlaruluĭ adeseorĭ indignațiunea și pierderea respectuluĭ către autoritățile școlare, de către care se crede nedreptățit ; și se naște astfeliŭ acea dizarmonie funestă între școlar și familia sa și între școală, care paralizează saŭ cel puțin micșorează influența bine-făcătoare a școaleĭ ; pentru că, cum se știe și s-a spus de atîtea orĭ, școala nu poate produce rezultatele dorite decît atuncĭ cînd merge în armonie cu familia.

«Trebue să avem în vedere» — zice un pedagog german vorbind despre educațiunea germană[2] — «că ia culminează în formarea caracteruluĭ. Iar firea caracteruluĭ este de a asculta totdeauna de o trebuință morală internă și de a nu se determina nicĭodată printr-o necesitate externă. Omul de caracter nu caută la foloasele saŭ dezavantajele ce-ĭ poate aduce lucrarea sa : cu deosebire nu caută la recompensă ; el îșĭ face datoria pretutindenĭ și totdeauna fără privirĭ läturare. Calea sa îĭ este dinainte dezignată ; el poartă cîrma și compasul în propriul săŭ piept, și sub nicĭ o condițiune nu se lasă a fi condus de vre-un interes personal cît de depărtat. Prin urmare o educațiune care, ca cea germană, tinde la dezvoltarea caracteruluĭ, nu poate stabili împlinirea datorieĭ ca un merit ; întrînsa conștiința datorieĭ se înțelege de sine și nu cere nicĭ o răsplată.»

Ceia ce zice Jessen despre educațiunea germană trebue să zicem despre educațiune în general și în special despre educațiunea noastră a raseĭ latine, care este maĭ pornită spre vanitate și fanfaronadă decît rasa germană. Și nu știŭ dacă este altă țară care să aibă maĭ mare trebuință de cultivarea caracterelor decît patria noastră. Profunda corupțiune a moravurilor din trecut, întrodusă și alimentată prin influențe streine, maĭ ales prin domnia distructivă și pustiitoare a Fanarioților, ale căriĭ urme și azĭ le maĭ simțim ; scăderea influențeĭ religioase, cauzată prin starea actuală de tranzițiune la o cultură maĭ adevărată supt influența științeĭ și civilizațiuniĭ europene, sînt cauzele materializmuluĭ și sensualizmuluĭ, de care ne plîngem atît de mult ; ele fac anevoios, dacă nu imposibil, cultul unuĭ ideal maĭ înalt, căruia oameniĭ să se închine maĭ mult decît plăcerilor și intereselor personale, de care sînt condușĭ astăzĭ ceĭ maĭ mulțĭ.

---

2. Jessen : Pedagogische Skizzen, p. 24.

De aci vine că oamenii la noi sînt aşa de puţin statornici, aşa de schimbători în dorinţele şi hotărîrile lor ca şi clima în care trăim, şi sînt aşa de puţine caractere încît un om de caracter în iviaţa publică ar trebui să fie obiectul unui deosebit cult de adoraţiune.

Ca să revenim la chestiunea noastră, instituţiunea premiilor nu este de natură a ajuta dezvoltarea caracterelor. Dacă are vre-o nrîurire, ia e tocmai contrară acestui scop, căci încă odată, scopul educaţiunii nu este de a creşte saltimbanci intelectuali, care să pună binele suprem al vieţii în obţinerea cu orice preţ a unei recompense, ci de a forma oameni de caracter, oameni ai virtuţii şi ai binelui, oameni pregătiţi a eşi învingători în lupta cea mare a vieţii. Şi armele cele mai bune pentru acest scop sînt ştiinţa împreunată cu virtutea şi înţelepciunea.

— Şi răsplata victoriei ?—veţi întreba.

Virtutea îşi are răsplata în sine însuşi, ne spune o maximă veche ; iar un filozof german zice : «Eŭ nu cunosc bunuri mai scumpe în viaţă decît o conştiinţă liniştită în pieptul meŭ şi privirea cerului înstalat deasupra mea.»

Aş fi terminat, dacă n-aşi avea de întimpinat unele obiecţiuni.

In viaţă, mi-se-va zice, aprobăm şi aplăudăm recompensa meritelor ; chiar atribuim o mare influenţă morală statuelor, serbărilor aniversare şi altor semne prin care ne exprimăm recunoştinţa pentru faptele mari ale oamenilor de acţiune şi pentru operele de ştiinţă, de literatură şi artă ale acelora care s-aŭ distins în aceste cariere. Apoi însuţi ai comparat educaţiunea cu o artă. Nu comiţi deci o nedreptate către tinerimea şcolară, dacă osîndeşti şi ceri desfiinţarea datinei premiilor, care le înveseleşte atît de mult sărbătoarea de la sfîrşitul anului şcolar ?

Trebue a deosebi meritul de către împlinirea datoriei. Sînt lucrări ce fiecare membru al societăţii e obligat să le împlinească; şi sînt alte lucrări care întrec datoria. Ce face cineva peste ceia ce e dator să facă, cum sînt sacrificiile de tot feliul pentru binele altora, saŭ operele de ştiinţă şi artă, producte ale unor daruri distinse ale naturii, acestea constituesc meritele autorilor lor, şi numai meritele, iar nu împlinirile datoriilor sînt obiectul recunoştinţei şi admiraţiunii.

Şi e drept şi salutar, ca să fie aşa. Nivelarea inteligenţelor şi caracterelor omeneştĭ nu e nicĭ posibilă nicĭ de dorit. Totdeauna a fost şi va fi o clasă de elită, o aristocraţie, în societate; numaĭ cît aristrocraţia uneĭ adevărate civilizaţiunĭ nu va fi întemeiată pe privilegiĭ omeneştĭ, ca cea din trecut, nicĭ pe avere, ca plutocraţia de azĭ, ci pe valoarea morală şi intelectuală ce o daŭ omuluĭ cultura, talentele şi operele sale.

Nicĭ în şcoală nu e posibilă nivelarea. Şi aicĭ sînt marĭ deosebirĭ între şcolarĭ în privinţa facultăţilor morale şi intelectuale, ca şi în privinţa educaţiuniĭ şi exterioruluĭ. Insă aci nu poate fi vorba de merite care să trebuiască recompensate, ci numaĭ de împlinirea datorieĭ. Şcolarul nicĭ nu poate şi nicĭ nu i-se ţine în seamă maĭ mult decît împlinirea datorieĭ. Distincţiunea unora faţă cu ceilalţĭ pe acest teren ar fi îndeajuns relevată prin note şi clasificare, precum negligenţa e pedepsită prin nepromovare şi prin alte mijloace de disciplină.

Cu modul acesta, sărbătoarea şcolară, care ar trebui organizată maĭ artistic decît se face azĭ de obiceiŭ, n-ar produce nemulţămire nimenuĭ, afară poate de ceĭ leneşĭ saŭ răĭ, ar avea maĭ multă influenţă morală, n-ar maĭ deştepta vanitatea unora, nicĭ bănuelile şi rancunele altora.

O singură obiecţiune s-ar maĭ putea face relativ la eleviĭ care se disting în vre-o artă cultivată în şcoală, saŭ în lucrul de mînă, şi relativ la inteligenţele superioare precocĭ. Insă ceĭ dintîiŭ ar fi îndestul recompensaţĭ prin arătarea progresuluĭ lor la solemnitatea şcolară, prin expunerea de tablourĭ, de lucru de mînă şi prin executărĭ muzicale. Iar lucrările ce ar putea produce o inteligenţă precoce fiind încă în şcoală, în afară de obligaţiunile disciplinare, sînt excepţiunĭ atît de rare încît nu pot fi prevăzute şi regulamentate prin dispoziţiunĭ generale.

Toate acestea şi alte amănunte ar intra în planul sărbăriĭ şcolare din Iunie; căcĭ o repet, dacă doresc desfiinţarea premiilor şcolare, ale căror inconveniente şi ale căror contrast cu principiile pedagogice am încercat să le arăt aci, sînt amic al sărbătorilor şcolare, a căror organizare şi însemnătate educativă voiŭ căuta să o studiez într-un alt articol.

M. VLADESCU

Despre o Chytridinee Saprophită.

Exceptîndu-se genul *Nephromyces Giard,*[1] nu cunoaştem printre Chytridineele pînă acum descrise decît două specii, *Rhizophidium xylophilum* (Cornu) Dang. şi *Rhyzophlyctis rosea* (De Bary şi Woronin), care să se dezvolte în alte condiţiunĭ biologice decît în acele comune paraziolor. Toate celelalte Chytridinee sînt în adevăr, după cum se ştie, parazite interne saŭ externe, care atacă şi destrug cu multă uşurinţă maĭ ales plantele şi animalele inferioare, (Alge, Ciupercĭ, Protozoare). Numaĭ acelea pentru care *Giard* a creat genul *Nephromyces,* şi care trăesc în rinichiĭ *Molgulidelor,* ar respecta, după acest autor, ţesutul viŭ al oaspeluĭ şi nu ar consuma pentru nutrirea sa decît produsele excreţiuniĭ sale urinare,

1. Comptes Rendus de l'Académie des Sciences, 17 Avril 1888.

în loc de a vătăma oaspeluĭ, i-ar servi curățindu-ĭ rinichiĭ, care, neavînd nicĭ un canal de deșertare, s-ar umplea complect de produsele excretate și astfeliŭ secrețiunea urinară ar fi jenată saŭ chiar oprită, iar existența animaluluĭ periclitată. Dacă această interpretațiune este adevărată, atuncĭ avem în acest caz o curioasă formă de Simbioză între un animal și un vegetal lipsit de clorofilă: animalul procurînd prin excrețiunea sa urinară alimentul necesar ciuperciĭ, care la rîndul săŭ aduce un serviciŭ real animaluluĭ descărcîndu-l de produse a căror aglomerare i-ar fi vătămătoare. Orĭcum ar fi, Nephromyces este singurul printre Chytridinee care nu consumă substanța vie a oaspeluĭ, ci substanțele organice moarte, excretate de acesta. Trăește în interiorul unuĭ organizm viŭ, adecă în condițiunile paraziților, fără a se nutri ca eĭ ; și dincontra se nutrește ca o Saprofită fără a trăi în condițiunile Saprofitelor. Ar fi interesant a se ști dacă această Chytridinee ar putea trăi prezentindu-i-se aceleașĭ substanțe nutritive afară din corpul animaluluĭ.

O Chytridinee cu totul saprofită, și în privința mediuluĭ în care se dezvoltă și în privința substanțelor ce-ĭ servă la alimentațiune, am întîlnit într-o veche recoltă de *Vaucheria gemminata* făcută în împrejurimile Iașuluĭ în toamna anuluĭ 1890 și conservată și acum în laboratorul nostru de la Universitate.

Formele pe care le-am întîlnit în ciclul dezvoltăriĭ sale sînt: Zoosporĭ, Zoosporange și sporĭ durabilĭ (kiștĭ). Zoosporiĭ, de formă sferică saŭ puțin ovală, prezentă un cil posterior, lung de 2½—3 orĭ lungimea corpuluĭ, și un globul strălucitor la extremitatea pe care se inseră cilul. Puțin timp după eșirea lor din Zoosporange, eĭ prezentă deformărĭ amoeboidale analoage cu acelea descrise pentru prima oară de *Schenk* la Zoosporĭ de *Rhizidium intestinum* și

Chytridium Legenaria[2] și care aŭ fost în urmă observate[3] la cele maĭ multe Chytridinee.[4]

După cîtva timp Zoosporiĭ se opresc în contact cu resturile organice, provenite din destrugerea tuburilor de Vaucheria, saŭ în contact cu zooglea unor bacteriĭ (bacilĭ) ce se dezvoltase la exteriorul unora dintre tuburile moarte ale algeĭ dar care își maĭ păstraŭ încă forma, saŭ în fine în contact direct cu alga, dar totdeauna încunjurate de același mediŭ încărcat cu resturĭ organice. După retractarea cilului, fiecare Zoospor conservă încă cîtva timp mișcările amoeboidale, maĭ mult metabolice, căcĭ nu se maĭ deplasează. In această stare se nutresc, și cu cît cresc cu atît iaŭ o formă sferică. In tot timpul creșteriĭ lor nu am putut constata prezența uneĭ membrane învălitoare, și conturul adeseorĭ puțin neregulat indică lipsa uneĭ astfeliŭ de membrane. Cînd aceste sfere, constituite într-o masă protoplazmatică fin granuloasă și cu un nucleŭ central, aŭ ajuns să aibă 40—55 μ. în diametru, se încunjură de o membrană și devin astfeliŭ tot atîtea Zoosporange. In

---

2. *Ueber das Vorkommen contractiler Zellen im Pflanzenreiche*, 1858, p 10 și 11.

3. *Zopf, Zur Kenntniss der Phycomyceten. I. Morphologie und Biologie der Ancylistern u. Chytridiaceen* (Nova Acta der Ksl. Leop. Carol. Deutsch. Ak. d. Naturf. Bd. XLVII No. 4, 1884, pag. 183 și nota 1).

4. Astfeliŭ de mișcărĭ amoeboidale am observat și la Zoosporiĭ uneĭ alteĭ Chytridinee, care trăește în interiorul tuburilor de *Vaucheria gemminata* din împrejurimile Iașilor, și care pare a fi *Rhizidium Vaucheriae* descris de *Carol Fisch* (*Beiträge zur Kenntnis der Chytridiaceen*, 1884, pag. 24 și urm.) și pe care *A. Fischer* (*Rabenhorst, Kryptogamen-Flora* etc., I Bd. IV Abtheilung, 1892 pag. 117) îl descrie sub numele de *Entophlyctis Vaucheriae* fără a da descripțiunea Zoosporilor, cu toate că Fisch îĭ descrie și figurează atît pe ceĭ eșițĭ din germinarea sporilor durabilĭ (l. c. p. 27) cît și pe ceĭ eșițĭ din Zoosporange (l. c. pag. 29 fig. 2?). Zoosporiĭ observațĭ de mine sînt oblongĭ cu un lung cil posterior (de 3—4 orĭ lungimea corpuluĭ), iar nu sfericĭ și cu cil scurt ca ceĭ observațĭ de Fisch. Asupra acestuĭ parazit, răŭ studiat, voiŭ prezenta un studiŭ posterior.

interiorul fiecăruĭ din aceste Zoosporange sferice se dezvoltă prin formațiunea simultanee 16—22 Zoosporĭ, care es printr-o deschidere circulară făcută de o parte a păretelui Zoosporangeluĭ. Golirea Zoosporangeluĭ se face deodată. Zoosporiĭ es împreună și formează o masă comună la exteriorul deschiderii membraneĭ Zoosporangeluĭ, rămas gol. Eĭ par a fi încă ținuțĭ inglobațĭ de o substanță care le împiedică mișcările și care pare a fi formată de stratul periferic de sub membrană al conținutuluĭ Zoosporangeluĭ. Imediat după eșirea lor, și prin diluarea substanțeĭ intermediare, Zoosporiĭ încep a se agita, se separ și se răspîndesc în apă unde se mișcă prin mișcărĭ sacadate, așa de caracteristice Zoosporilor de Chytridinee.

Alăturĭ cu Zoosporangĭ, am observat formațiunea de Perenosporĭ (sporĭ durabilĭ saŭ kiștĭ), care deriva fiecare din cîte un Zoospor. Fiecare spor durabil e constituit dintr-un invăliș îngroșat, dur, rezistent și puțin gălbiŭ la exterior. In interior se află un nucleŭ central foarte aparent și o protoplazmă fin granuloasă. Cîteva picăturĭ oleioase se află în contact cu membrana. Forma Perenosporilor este sferică, și aŭ suprafața verucoasă, ceia ce face ca în secțiunea optică să prezente eșiturĭ colțuroase. De partea internă membrana este netedă. La germinațiune fiecare Perenospor devine un Zoosporange. Zoosporiĭ eșițĭ din Pereonosporĭ sint constituițĭ ca și ceĭ eșițĭ din Zoosporange și reproduc aceleașĭ fenomene, pe care le-am descris maĭ sus.

Putem din cele expuse caracteriza această Chytridinee saprofită cum urmează :

Saprocystis g. n. *Zoosporange sferice, externe, deschizîndu-se la maturitate printr-un por circular, așezat la nivelul membraneĭ* ; *Rhizoizĭ absențĭ. Zoosporĭ sfericĭ, uniciliațĭ, cu cil posterior, prezentînd deformațiunĭ amoeboidale, eșind*

din Zoosporange, aderenţĭ într-o masă comună şi transformîndu-se în mase protoplazmice nude, sferice, care devin Zoosporange sau Perenosporĭ. Perenosporĭ sfericĭ, cu învăliş îngroşat, rezistent, cu conţinut protoplazmic granulos şi picăturĭ oleioase, devenind la germinaţiune Zoosporange.

Saprofit liber în mijlocul resturilor provenite din destrugerea tuburilor de *Vaucheria* saŭ aderente cu tuburile rămase nedestruse.

S. Iassiensis sp. n. *Zoosporange sferice, 40—55 μ.D., producînd 16—32 Zoosporĭ. Zoosporĭ sfericĭ, 3—4 μ. D., cil posterior lung de 2½—3 orĭ lungimea corpuluĭ. Perenosporĭ verucoşĭ, 40—55 μ. D.*

Hab. Resturĭ de Vaucheria distruse, în împrejurimile Iaşuluĭ.

Din descripţiunea precedentă rees două caractere însemnate, particulare genuluĭ *Saprocystis*; anume prezenţa de *Zoosporange externe lipsite cu totul de Rhizoizĭ,* fie chiar reduşĭ la expresiunea lor cea maĭ simplă, la o mică eşitură veruciformă, şi al doilea *existenţa sa de Saprophit.*

In memoriul săŭ asupra genuluĭ *Chytridium,* care a devenit în urmă centrul serieĭ Chytridineelor (Archimycete, Fischer, 1892), *Alexandru Braun* [5] reunise într-o secţiune din acest gen, sub numele de *Phlyctidium,* speciile ale căror *Sporange externe* în raport cu oaspele, se deschid printr-un *por aşezat la nivelulul membraneĭ* saŭ la extremitatea uneĭ slabe excrescenţe tubiforme şi aĭ căror *Rhizoizĭ lipsesc cu totul* saŭ sînt reduşĭ la un simplu prolongiment veruciform. Cea maĭ mare parte însă din speciile clasate de Braun în acest subgen, rîdicat maĭ tîrziŭ la rangul

5. *Ueber Chytridium* etc. (Aus d. Abhandl. d. Berl. Akad. d. Wiss. 1855). 1856, pag. 74.

de gen, [6] aŭ fost, în urma unor observaţiunĭ maĭ complecte raportate de diferiţĭ autorĭ la alte genurĭ. Astfeliŭ unele aŭ servit de tip pentru crearea altor genurĭ, [7] iar cele maĭ multe aŭ fost lăsate în genul Chytridium, şi Rhizidium [8] căcĭ s-a constatat prezenţa Rhizoizilor la baza Sporangelor.

Deşi numărul speciilor din genul Phlyctidium a fost astfeliŭ foarte redus, totuşĭ printre cele şase speciĭ admise de Schroeter (l. c. pag. 190, Saccardo l. c. pag. 308) găsim treĭ la care Rhizoiziĭ sînt reduşĭ la un mic filament acicular (*Phl. Hydrodictyi, Phl. minimum*) saŭ la o simplă eşitură veruciformă (*Phl. mammillatum*); iar două (*Phl. Volvocinum, Phl. microsporum*) care nu aŭ de fel Rhizoizĭ[9]. Lipsa Rhizoizilor la Chytridineele fixate la exteriorul ospeluĭ nu este prin urmare un caz cu totul neobicĭnuit. Decĭ

6. *Schröter* (în Cohn's *Kryptogamen-Flora von Schlesien, Pilze*, pag. 190) 1889.

7. *Schenk, Algologische Mittheilungen*, IV, *Rhizophidium*, 1858.

8. Cea maĭ mare confuziune există actualmente în privinţa acestor genurĭ. Aşa, pe cînd Schröter (l.c.) mănţine rîdicînd la rangul de gen secţiunile stabilite de Braun în genul Chytridium, cum şi genul Rhizophidium creat de Schenk în 1858 din Chytridium (Phlyctidium) globosum, Braun şi după exemplul săŭ le gasim trecute şi în Saccardo (*Sylloge Fungorum* vol. VII pars 1), alţĭ mycologĭ, în publicaţiunĭ maĭ recente, le alipesc la alte genurĭ. Dangeard (*Les Péridiniens et leurs parasites* în Journal de Botanique 1888 No. 9—10 şi Le Botaniste 1. série, 2. fascicule 1888 Novembre) rataşează aceste două genurĭ (Phlyctidium şi Rhizophidium) la genul Chytridium, care ia astfeliŭ o extindere foarte mare şi o variabilitate de caractere neobicĭnuită; dincontra A. Fischer (*Rabenhorst's Kryptogamen.-Flora* etc., 1. Band, 46 Lieferung, 1892) mănţine genul Rhizophidium, in care confundă pe lîngă genul Phlyctidium şi o mulţime de speciĭ alipite pînă la dînsul genuluĭ Chytridium, încît acum genul Rhizophidium ia o extindere foarte mare, iar genul Chytridium e foarte restrîns. Numaĭ un studiŭ monografic, bazat pe observaţiunĭ propriĭ asupra întregiĭ seriĭ, ar putea clasifica relaţiunile de înrudire şi prin urmare a da o clasare maĭ logică a diferitelor speciĭ. Un astfeliŭ de studiŭ urmărim noĭ asupra Chytridineelor din ţara noastră.

9. Cea de a şesea specie, *Phl. Pollinis-Pini*, prezentă un miceliŭ format din rhizoizĭ des şi mult ramificaţĭ (Zopf, Ueber einige niedere Algenpilze, Halle 1887, pag. 6 şi urm.).

nu se poate admite fără rezervă, după exemplul D-luĭ Dangeard,[10] că este incompatibilitate între prezența unuĭ Sporange exterior și absența filamentelor radiculare. De altfeliŭ chiar cazul pe care pare a se baza maĭ ales acest autor nu e deciziv pentru această interpretare. Phlyctidium sub-angulosum Braun, care nu prezintă de loc Rhizoizĭ cînd Sporangele e complect dezvoltat, prezentă în timpul perioadeĭ sale vegetative[11] un prolongiment plazmatic care se introduce în substratul nutritor (teaca gelatinoasă de la Oscillaria și Lyngbia,[12]. Acest Rhizoid protoplazmatic, care e retractat cînd corpul parazituluĭ devine Zoosporange, nu poate fi identificat cu Rhizoiziĭ care de la început sînt învăliți de o membrană și a căror protoplazmă nu e întrebuințată la formarea Zoosporilor, ci maĭ mult cu un pseudop, destinat a mări suprafața de absorpțiune și a căuta alimentul maĭ departe.[13] Dar chiar în afară de aceste exemple nu se poate admite *a priori* incompatibilitate absolută între prezența Sporangelor externe și lipsa filamentelor nutritoare. După cum printre genurile cu Sporange intra-matricale sînt unele care posedă filamente nutritoare,

---

10. Annales des Sciences Naturelles. Botanique, 7. sér., t. IV, pag. 291.

11. Dangeard, Ann. des Sc. Nat., 7. sér. t. IV, pag. 292.

12. Aceasta explică pentru ce acest prolongiment rhizoidiform rămîne maĭ scurt cînd parazitul crește pe filamentele maĭ largĭ de Lyngbia, și se alungește din potrivă maĭ mult cînd parazitul e fixat pe filamentele foarte subțirĭ de Oscillaria (Dangeard, l. c., p. 293).

13. Examinînd cu atențiune studiul D-luĭ Dangeard, se observă oarecare contradicțiunĭ. Așa la pag. 292 spune că protoplazma Rhizoiduluĭ se retrage în umflătura exterioară care devine Sporange, iar în fig. 3 pl. 13, Rhizoidul e arătat separat cu o membrană destul de groasă de această umflătură. Comparînd de asemenea fig. 5 pl. 13 din Ann. des Sc. Nat. cu fig. 24 pl. 4 din Le Botaniste 2. sér. 2, fasc. a aceluiași autor, se poate vedea, cum observă A. Fischer (l. c., pag. 92) că autorul a confundat pe Chy. sub-globosum Braun cu *Resticularia nodosa*, descrisă de dînsul în această din urmă publicare.

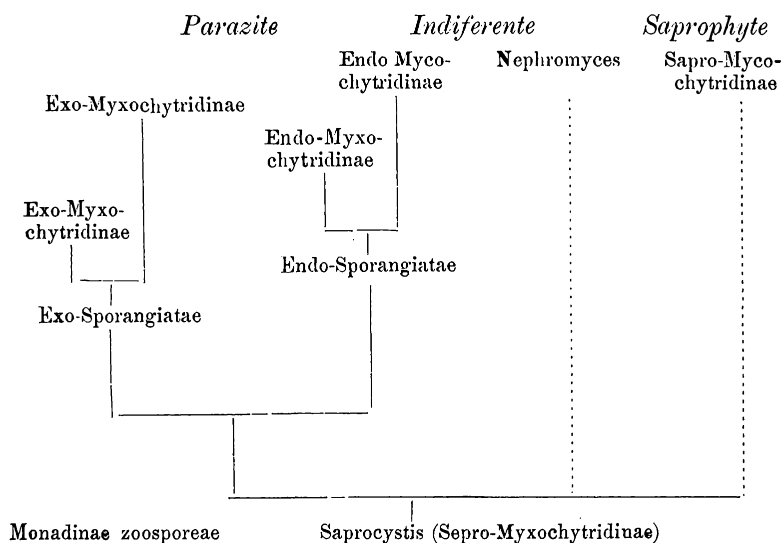
iar altele nu, tot asemenea se poate ca printre cele cu Sporange extra-matricale unele să fie lipsite de filamente nutritoare. Aceasta depinde de mediŭ, de condițiunile externe și maĭ cu seamă de modul de dispersiune a alimentelor, ceia ce a provocat cu timpul diferențe corespunzătoare în modul de germinare a Zoosporilor. Dacă oaspele atacat a putut oferi alimentul necesar dezvoltăriĭ parazituluĭ, fără ca acesta să fie obligat de a mări suprafața luĭ absorbantă, cum pare a fi cazul pentru Chytridium (Phlictidium) microsporum Now. și Ch. (Phlyc.) Volvocinum Braun[14], dezvoltarea Rhizoizilor a putut foarte bine să nu aibă loc. Așa se întîmplă cu G. Saprocystis. Avînd alimentul răspîndit în jurul săŭ, îl absoarbe prin toată suprafața sa. Absorbțiunea nu e deci localizată pe o anume parte a corpuluĭ care să prezinte o formă (de Rhizoizĭ) adaptată la funcțiune. Acest caracter, cum și starea de saprophit care trebue considerată ca o stare precedentă stăreĭ parazitare, ne arată în acest gen pe cel maĭ puțin diferențiat dintre Chytridinee, și fac ca el să stabilească o legătură directă între acestea și *Monadineele Zoosporee*[15]. Ad-

---

14. In acelașĭ caz pare a fi și *Chytridium Coleochaetes* Now. (Cohn's Beitr. z. Biol. d. Pfl. II, 1876, pag. 80) și *Ch. decipiens* Braun (Abh. Berl. Acad. 1855 pag, 54) care infectează oogoniile de la *Coleochaete pulvinata*, respectiv de la diferite *Oldogonium*, după ce acestea s-aŭ deschis, și consumă oosfera din interiorul lor.

15. Apropierea între Chytridinee și Monadineele Zoosporee nu este atît de strînsă încît să permită unirea lor în aceiașĭ grupă, cum face Sorokine (*Aperçu Systematique des Chytridiacées* etc. în Archives Bot. du Nord d. la France 1883). Dangeard (*Mémoire sur les Chytridinées*, le Botaniste I-ère S. II fasc.pag. 66) a arătat deosebirea esențială între aceste două grupe. Nu credem însă că contactul între ele s-ar putea face prin *Sphaerita* Dang., *Mycromyces* Dang., care sînt endoparazite, ci maĭ probabil prin genurile Saprophite din ambele grupe, care aŭ maĭ mare asemănare, de oare ce parazitizmul fiind o adaptare secundară presupune o diferențiare maĭ înaintată în ambele direcțiunĭ.

mițind o adaptare din ce în ce maĭ pronunțată pentru viața parazitară și ținînd seamă și de diferențiarea părțiĭ absorbante, s-ar putea exprima cam în modul următor. diferențiarea Chytridineelor :

DĂRĬ DE SEAMĂ

Raphaël Blanchard, Les animaux parasites introduits par l'eau dans l'organisme. Paris, G. Masson, 1892.

Acelaşĭ, Sur les végéteaux parasites non microbiens transmissibles des animaux à l'homme et réciproquement. Paris, Publication du Progrès Médical, 1892.

Aceste două lucrărĭ le-am primit în timpul din urmă din partea autoruluĭ. In întiia se studiază animalele parazite la om şi la animalele domestice întroduse in organizm prin apa de băut. După ce enumeră şi descrie în opt capitole paraziţiĭ protozoarĭ, condiţiunile de dezvoltare şi ouăle Helimintelor, Cestoiziĭ, Trematoziĭ, Nematoiziĭ, Gordienĭ, Annelidele şi Linguatulidele ; rezumă în următoarele propoziţiĭ precauţiunile la care trebue să ne supunem pentru a sta la adăpost de atacurile lor :

1. O apă de riŭ nu poate servi la alimentaţiunea saŭ la întrebuinţarea eĭ domestică, fără un examen microscopic prealabil, decit atuncĭ cînd ia este luată chiar de la izvor, departe de orĭce populaţiune, de orĭce grajdiurĭ saŭ de orĭce depozit de dejecţiunĭ umane saŭ animale.

2. Dacă e adusă din depărtare, atuncĭ ia trebue să circule printr-un sistem de canale metalice saŭ de pămînt

şmălţuite, al căror impermeabilitate perfectă trebue să fie obiectul uneĭ supraveghĕrĭ neîncetate.

3. Pentru orĭce apă de fluviŭ, de rîŭ, de lac, de fîntînă, de citernă, higiena ordoană de a determina, prin cercetărĭ microscopice a sedimentelor şi a reziduluĭ din filtraţiune, natura exactă şi preciză a organizmelor care trăesc (ouă, embrionĭ saŭ larve libere, animale adulte).

4. După rezultatele acestuĭ examen, întrebuinţarea acesteĭ ape va fi oprită saŭ va fi permisă.

5. Chiar în acest din urmă caz, şi maĭ cu seamă în circumstanţele cînd analiza microscopuluĭ n-ar fi putut fi făcută, trebue să nu întrebuinţăm decît apa filtrată.

6. Dacă această operaţiune nu poate fi executată, este indispensabil de a fierbe apa care avem să întrebuinţăm.

7. Supuind apa treptat la fierbere şi apoĭ la filtraţiune, ia devine maĭ sigur inofensivă.

In a doua lucrare, autorul descrie ciupercile parazite la om, transmise luĭ de animalele cu care el vine în contact (cînele, mîţa, calul, boul, şoareciĭ, guzaniĭ, epuraşiĭ etc.), din care la următoarele patru:

Achorion Arloingi Busquet, 1891,
Achorion Schoenleini Remak, 1845,
Trichophyton depilans Mégnin, 1878,
Trichophyton tonsurans Malmstein, 1848,

se poate demonstra sigur transmisiunea lor; apoĭ următoarele patru:

Actinomyces bovis Harz, 1877,
Microsporon Andouini Gruby 1834,
Lepocolla repens Eklund, 1883,
Aspergillus fumigatus Fresenius,

a căror contagiune directă de la animale la om este foarte probabilă dar nesuficient demonstrată. In fine apoĭ ma-

descrie încă 13 genuri ca nesuficient studiate: și în urmă face concluziunea rezumînd în următoarele puncte:

1. Un oarecare număr de dermatoze, pricinuite de fungĭ (ciupercĭ) sînt transmise omuluĭ de animalele cu care el se află în contact.

2. Prin frequentarea zilnică a animalelor domestice, omul este decĭ expus a contracta un număr de boale cutanee.

3. Orĭce animal a căruĭ piele prezentă un aspect anormal (desquamațiunĭ, cojĭ etc.) saŭ al căruĭ păr începe a cădea saŭ a se rupe spontaneŭ trebue să fie izolat, supus la o strictă observațiune și tratat prin procedurile paraziticide.

4. Așternutul care a servit la animale trebue ars. Eslele grajdiurilor, poețile, hamurăria, învălitoarele trebuesc dezinfectate. Covoarăle, plapomele etc. pe care se culcă mîțele și cîniĭ vor fi trecute prin etuvă.

5. Omul și el poate comunica unele dermatomicoze animalelor domestice.

6. Pînă cînd tratamentul medical nu va opri boala saŭ cel puțin nu o va atenua indeajuns, ca să nu maĭ fie nicĭ o îndoială de contagiune, trebue să ne abținem de orĭce contact cu animalele acestea, căcĭ putînd să se infecteze din noŭ devin pentru a doua oară propagatoriĭ boaleĭ.

7. Statul trebue să oprească printr-un regulament special introducerea pe teritoriŭ a orĭcăruĭ animal de proveniență streină la care ar fi recunoscut special existența uneĭ dermatoze parazitare și transmisibile, nu numaĭ de la animal la om, dar chiar de la animal la animal.

Amîndouă lucrările se recomandă de la sine medicilor, veterinarilor și higieniștilor.

Dr. N. Leon.

H. Stanley, *Intunecimele Africeĭ.*

D-l Henry Stanley, îndrăznețul și cunoscutul exploatator al Africeĭ, a dat de cîtva timp publicitățiĭ cartea sa intitulată în ediția franceză «Dans les ténèbres de l'Afrique». Această scriere conține pe de oparte peripețiile prin care a trecut expedițiunea străbătînd întunecimile codrilor, înfruntînd greutățile drumuluĭ, apărîndu-se în potriva înveninatelor săgețĭ ale sălbaticilor ; pe de altă parte cîteva revelațiĭ științifice și etnologice, care în special aŭ atras atențiunea noastră.

Să spunem în cîteva cuvinte scopul expedițiuniĭ și cuprinsul cărțiĭ.

Chedivul Ismail, vice-regele Egiptuluĭ, cu ajutorul Anglieĭ întinse cuceririle sale în mijlocul Africeĭ. Generalul Sir Samuel Baker cucerește Darfurul, Bahr-el-Kazarul, Murüngher, Senaarul și provincia Equatorul. La 1879 Ismail fiind răsturnat, în locul luĭ vine fiu săŭ, Chedivul Tewfik. Triburile cucerite se răzvrătesc sub teribelu Mahdiŭ Mahomed Ahmed. Lord Wolesley în fruntea a 13,000 oa menĭ înădușă răscoala.

Gordon în 1874—1876 cucerește Sudanul de sus pînă la Albert Nianza. Unul dintre ofițeriĭ luĭ Gordon a fost și medicul Eduard Schnitzler, de origine evreŭ, născut la Oppeln în Prusia, care, după ce slujise în Turcia, Armenia, Siria și în Arabia, se duse în Egipt și apoĭ cu Gordon la Kartum, de unde fu trimis ca guvernator al provincieĭ Equatorul, sub numele de Emin-Effendi-Hakim, adecă «Doctorul cel credincios» — Emin Pașa este un om erudit și un poliglot, vorbește și scrie limba franceză, germană, engleză, italiană, turcă, cunoaște maĭ multe idioame din Africa, este de o ordine și disciplină rară. Vrîsta luĭ este de 40 anĭ, smolit la față, potrivit la statură, slăbănog și foarte miop.

In 1885 Ianuar 25, Kartumul este încunjurat de armata războiniculuĭ Mahomed Ahmed, și în urma uneĭ crîncene lupte, Gordonn este ucis, Cordofanul, Darfurul, Senaarul, Bar-el-Kazarul. Kartumul declarate sub puterea Mahdiilor. Singura provincie Equatorul rămase sub stăpînirea luĭ Emin-Pașa.

Luĭ Emin, rămas cu 1800 soldațĭ, cu toate drumurile în-

chise, cu atacurile vecînice a luĭ Kaba-Riga, și cu munițiunĭ puține, îĭ era peste putință a apăra o provincie întreagă. In 1886 Emin cere ajutorul Angliei, arătînd neputința de a se împotrivi și nicĭ de a se retrage. Intreaga ziaristică cere ajutor luĭ Emin, publicul se agitează, se constitue un comitet, diferitele societățĭ, comercianțiĭ, industriașiĭ, fabricanțiĭ, particulariĭ, statul chiar damele fac ofrande în banĭ, munițiunĭ și cele trebuitoare uneĭ expedițiunĭ, și în puțin timp se strînge suma de 537,000 francĭ și tot ceia ce trebue. Stanley este chemat, i-se încredințează conducerea expedițiuniĭ și averea adunată, el îșĭ alege ofițeriĭ, între care-s D-niĭ maior Bartelo, căpitan Nelson, locotenent Straes, Josefson, Jameson, Trup, Vard, hirurgiĭ Boni și Parke, toțĭ oamenĭ curajoșĭ și experimentațĭ. Se obține autorizarea a cîtorva puterĭ, se fac comenzĭ în Egipt de oamenĭ și producte, și în luna luĭ Ianuar 1887 expedițiunea pleacă. La Alexandria se ia autorizarea Kedivuluĭ, la Zanzibar a Sultanuluĭ, se fac învoelĭ cu Tipo-Tib, un șef de bandă care cutreera toată partea estică de la Tanganica, se înrolează 800 Zanzibarienĭ, Somalĭ și Sudanejĭ pentru a transporta munițiunĭ și bagaje, apoĭ trece cu vaporul prin Matadi și lacul Stanley la Jambuja, unde sosește la 15 Iunie 1887. Aicĭ se construește un fort, se lasă parte din munițiunĭ și bagaje sub conducerea majoruluĭ Bartelo, și a ofițerilor Vard, Trup, Jameson și Boni, cu 129 oamenĭ și 87 carabine care formează arier-garda. Stanley cu 389 oamenĭ, 357 carabine și ceilalțĭ ofițerĭ, pleacă înainte desfăcuțĭ în patru companiĭ.

De la Jambuja încep greutățile expedițieĭ. Pădurea este deasă, tufărișul și plantele agățătoare închid drumurile, adesea-orĭ se fac tunelurĭ, se trec pîrae și bălțĭ, furnicile roșie pișcă și produc umflăturĭ, viespile înțapă, canibaliĭ urmăresc trupa hămăind și urlînd ca cîniĭ și trăgînd cu săgețĭ înveninate. Foametea începe, bolile, moartea seceră trupa, dezertoriĭ fură merindele și munițiunile, canibaliĭ fură morțiĭ lăsațĭ în urmă. In asemenea condițiunĭ maĭ sînt încă 2750 kilometri pînă la șesul erbilor.

Dar cu cît corpul expedițiuniĭ înaintează în fundul pădurilor, cu atîta tabloul se posomorăște, cu atîta greutățile cresc, cu atîta victimele cad. Arboriĭ, înalțĭ de la 6—54 metri și deșĭ se înlănțuesc unul de altul și formează deasupra o boltă ca domul unuĭ templu uriaș, unde lumina soareluĭ nu străbate, unde stelele nu se ză-

resc. Maĭ jos nenumărate plante agăţătoare suite pe trunchiurĭ formează ghirlande uriaşe spînzurate în aer, în toate formele, în toate direcţiunile; printre dînsele semănate, florĭ în miĭ de culorĭ formează în bolta uriaşă o draperie fără sfîrşit.

Maĭ jos încă tufe, tufe de tinerĭ arborĭ, formează boschete în feliurite forme, incunjurate de trandafirĭ, liane şi florĭ, lîngă care se rîdică o dantelă de delicate ferege. Licheniĭ îmbracă scoarţa arborilor, care uniĭ se rîdică drept în sus ca pilastriĭ uneĭ catedrale, alţiĭ, încovăiaţĭ şi întortochiaţĭ ca şerpele phiton, îţĭ daŭ în lumina semi-obscură albăstrie înfăţoşarea uneĭ feeriĭ. Jos de tot, în bălăriea erbilor cu diferite forme de frunze ce se rîdică de la un metru pînă la 2 metri de înălţime, trîntiţĭ zac la pămînt unul peste altul uriaşiĭ arborĭ căzuţĭ de bătrîneţe, răsturnaţĭ de vijelie, trăsniţĭ de fulgere. Eĭ sînt morţiĭ bătrîneĭ pădurĭ; scheletul lor dessuchiat de frunze serveşte drept hrană şi adăpost la o mulţime nesfîrşită de insecte. Pleacă un moment urechia şi ascultă cum milioane de glasurĭ să aud, cum tîrîe, cum zgîrie, cum ţipă această nesfîrşită populaţie. Războaele furnicilor, ţipetele de desperare a musculiţelor prinse de paiajin, paiajiniĭ prinşĭ la rîndul lor de viespĭ şi duşĭ încă viĭ la puiĭ lor, viespile prada unor ulĭ micĭ, aceştia mîncaţĭ de buhniţe: aşa o vecĭnică viaţă, care curge ca undele trecătoare ale nestatornicilor ape şi o vecĭnică luptă pentru viaţă. Foamea e stimulentul lupteĭ.

Cînd o poiană se deschide printr-un foc saŭ altă întîmplare şi razele binefăcătoare ale soareluĭ năvălesc spre ale da o nouă viaţă, o grupă de tinerĭ arborĭ se ivesc şi cresc cu o repejune uimitoare; cine iĭ voinic şi născut întîiŭ, acela atinge vîrful bolteĭ, a căriĭ înălţime este de 45 metri. Aceştia sînt arboriĭ fructiferĭ care atîta timp aŭ hrănit caravana cu poamele lor nutritive, precum bananiĭ şi portocaliĭ, amestecaţĭ cu arboriĭ de construcţiĭ, pe crăcile cărora un freamăt fără sfîrşit se aude, ţipete, şuere, cîntărĭ melodioase ale feliuritelor pasărĭ galbene, roşiĭ albastre, ca aurul, ca fierul, ca undele măriĭ, papagaliĭ, ibisul, pasărea soareluĭ, a paradizuluĭ, pasărea muscă, levandierĭ, melifagĭ, gaiţe, etc. zboară în toate părţile. In depărtare se aude un foşnit greoiŭ şi trăsniturĭ de crengĭ uscate: este un elefant care fuge dinnaintea caravaneĭ şi se afundă în pustiul negru al păduriĭ. Un şuer puternic se aude: este un şerpe gigantic care trece, Rîul Ituri este plin de şerpĭ de apă şi de uscat care, încolătăciţĭ

pe arborĭ, îşĭ poartă capul lor deasupra apeĭ : şerpele phiton, boa, luneta, viperĭ nenumărate.—Insectele ca puzderia umplu văzduhul şi pămîntul, începînd de la puriciĭ luĭ Faraon şi pînă la furnicile roşiĭ ; toţĭ înţapă, mănîncă, rod, fără a fi văzuţĭ, fără a te putea apăra. Elefantul, bouriĭ, bivoliĭ sălbaticĭ, gazela, o specie de cerbĭ micĭ, sînt locuitoriĭ acestor pădurĭ, iar hipopotamiĭ a rîurilor celor largĭ pînă la 400 şi 500 metri, care curg cîte odată limpezĭ şi linişţiţĭ ca apele unuĭ lac, cîte odată tulburĭ şi furioase ca o cascadă. In pădurĭ sălbaticiĭ pun feliurite capcane, suliţe înveninate, şanţurĭ ascunse, în care se prind animalele. Legea care domneşte în această lume sălbatică este «dreptul celuĭ maĭ tare». Din cînd în cînd un pîrăuţ cu apă rece se furişează printre lianele care îl acopăr ; dincolo o baltă mare care miroase greŭ, un aer înăduşitor îţĭ închide respiraţia. Eştĭ dorit să vezĭ o leacă de cer, să te încălzească soarele, să respirĭ puţin aer. Dacă eşĭ la malul unuĭ rîŭ, o bucurie te cuprinde cînd vezĭ luminînd cerul albastru, soarele arzător, care îţĭ usucă umezala de pe tine. O lene parcă te cuprinde, o greutate îţĭ moleşeşte trupul, căldura creşte din ce în ce, o înăduşală este în aer şi o tăcere adîncă. Atuncĭ zăreştĭ pe cer în depărtare un punct negru care se apropie, este un nor, vîntul începe a sufla din ce în ce maĭ tare, frunzile zboară împrăştiate, cerul se înegreşte, vîntul se preface în uragan, crăcile şueră, se aud trăsniturĭ în pădure, un copac cade la pămînt şi turteşte alţĭ zece sub dînsul, fulgerul spintecă cerul, ecoul răsună de bubuitul tunetuluĭ, apele rîuluĭ se întorc din matca lor, eştĭ asurzit de furia uraganuluĭ şi de urletele păduriĭ. Dar deodată cataractele ceruluĭ se deschid, o ploae torenţială stînge toată furia giganţilor, şi apoĭ plouă, plouă mereŭ.

In aceste locurĭ totul este pe o scară uriaşă şi sălbatică de la abundanţa soluluĭ pînă la ploile furioase.

De la 1 Iunie 1887 şi pînă la 31 Maiŭ 1888 aŭ fost 138 zile de ploae. In timp de 9 lunĭ vîntul sufla de la sudul Atlanticuluĭ. Pădurile, lacurile Tanganica, Albert-Eduard şi Albert înlesnite de aceste vînturĭ fac multe ploĭ abundante şi pentru aceasta rîurile Ituri şi Aruhuimi, cele maĭ importante din acele regiunĭ, sînt vecĭnic pline şi navigabile.

Codriĭ Africeĭ se întind între 25° 30' şi 29° 50, latitudine la Est

de la Jambuja pînă la Indo-Sura, pe o întindere de aproape 840,000 kil., nesocotindu-se și celelalte resturĭ de pădurĭ. Acestea după indicațiunile făcute de Speke, Schweinfurt, Junker și Stanley. (vezĭ vol. II, p. 68).

Popoarele sălbatece care locuesc marginea rîurilor și fundul pădurilor se împart în două diviziunĭ marĭ și bine caracterizate.

1. Sălbaticiĭ cu înălțimea ordinară, care par a fi maĭ înaintațĭ în inteligență, cultivatorĭ, păstorĭ, locuesc cu preferință în pădure pe marginea rîurilor, iar la șes în țara erbilor

2. Piticĭ a căror înălțime nu trece de la 92 — 138 cm., greutatea maximă 40 kilo (v. II p. 92), circumferența capuluĭ lățime 0,515, în lung 0,616 circumferența pieptuluĭ 0,647, pîntecele 0,705, brațul stîng 0,190, lung. brațuluĭ drept 0,102, indexul 0,051, piciorul 0,159, jamba 0,56, piciorul măsurat din dos 0.470, brațul pînă la vîrful degetuluĭ 0,492. Sînt acoperițĭ de păr a căruĭ lungime este de 12 milimetri și maĭ mult; mînile foarte delicate, foarte agerĭ, pielea ca arama și palidă. Sînt îmbrăcațĭ cu scoarțe de copac saŭ piele de animal (v II p. 38,).

Herodot iĭ menționează. Greciĭ pomenesc despre luptele acestor sălbaticĭ, cu Cocostîrciĭ. Hecateŭ iĭ menționează cu 500 anĭ înainte de Hristos, iĭ așază în apropiere de centrul lumiĭ. — Aceștĭ mirmidonĭ aŭ fost aruncațĭ la început pe malurile Nigeruluĭ și fiind neîncetat împinșĭ de triburile năvălitoare s-aŭ retras în fundul pădurilor; eĭ sînt frațĭ cu Bușmeniĭ din Africa meridională, cu Uatua din basenul Lulunguluĭ, cu Akka din Montbutu, cu Balia din Mabodé, cu Uabutu din basenul Ituruluĭ și cu Batua din jurul munteluĭ Luna.

Sălbaticiĭ cu înălțimea ordinară aŭ înălțimea, trăsăturile și caracteristicele popoarelor din Africa centrală. Eĭ se împart în următoarele triburĭ principalĭ. La Nord: Ababua, Mabodé, Monviĭ și Balessiĭ, la Sud: Bakuniĭ și Bakuru. Aceste triburĭ se subîmpart în alte nenumărate triburĭ. Limba ce o vorbesc este idiomul Bakumu, vorbit în partea despre orient a căderilor luĭ Stanley și pînă la căderile rîuluĭ Panga. Idiomul Monvu de la Panga pînă la

Ngaizu, la Est de care se vorbește limba Balessilor pînă la Indendura, apoĭ vine acel al Babuseilor, în fine maĭ multe triburĭ care nu înțeleg limba orașelor celor maĭ apropiate. Toate aceste triburĭ sînt cuprinse între Oceanul Atlantic și 32° long. Est. Ele aŭ o asemănare maĭ mare saŭ maĭ mică între ele. D-l Stanley, stabilește la 20° long. Est linia despărțitoare între două familiĭ de aceiașĭ origine și rasă. Uniĭ diferă de ceilalțĭ prin organizarea lor superioară, ceĭlalțĭ nu cresc vite marĭ, ci numaĭ micĭ, precum capre, oĭ. Cultivă maniocul cu preferință. Amîndouă diviziunile cultivă ambele speciĭ de banan. Ceĭ maĭ inculțĭ se îmbracă cu scoarțe de copac și pieĭ de animal, ceilalțĭ aŭ ștofe și îmbrăcăminte. Uniĭ dintrînșiĭ practica circumciziunea, toțĭ sînt canibalĭ. Armele sînt cam aceleașĭ, lancea lată, cuțitul cu două saŭ treĭ lame ascuțit pe amîndouă părțile, sabia încovăiată, arce, săgețĭ micĭ otrăvite, aŭ scaune micĭ, canapele, oale, cerceĭ, brațelete, tambure, cornurĭ, tam-tam, instrumente de fierărie și de teslărie. Exista însă o deosebire bătătoare la ochĭ între tatuajul corpuluĭ, liniile desemnate pe față, ornamentele pe care le anină la buza superioară, la gît, la cap; aceste deosebirĭ provin de acolo că fiecare trib dorește a se deosebi cît maĭ mult de triburile vecine. Toate triburile între ele se aseamănă ca trăsăturĭ, ca coloarea fețeĭ, dar dacă ar fi printre dînșiĭ un Zanzibar saŭ un Somal, s-ar vedea imediat caracteristicele alteĭ rase, atît de mare este deosebirea. — Sălbaticiĭ care trăesc în pădurĭ diferă de ceĭ de la șes numaĭ prin coloarea pieleĭ. Ceĭ din pădurĭ sînt arămiĭ bătînd în galben, coloare datorită umbreĭ codrilor. Ceĭ din șes sînt arămiĭ bătînd în negru, prin influența arșițeĭ soareluĭ. Printre sălbaticĭ se observă uniĭ care aŭ fața maĭ blîndă și maĭ plăcută, alțiĭ care sînt foarte urîțĭ și respingătorĭ. Ceia ce este de însemnat este demnitatea cu care căpitaniĭ îțĭ răspund. Eĭ știŭ bine că moartea cea maĭ crudă îĭ așteaptă, totușĭ sînt curajoșĭ și demnĭ. D-l Stanley dînd drumul la vre-o cîțĭva captivĭ, aceștia nu aŭ vroit a se duce crezînd că este o cursă, maĭ pe urmă fiind convinșĭ aŭ rămas foarte mirațĭ de acest procedeŭ foarte curios pentru dînșiĭ. După cîteva zile s-aŭ întors înapoĭ în cortul D-luĭ Stanley, aŭ convorbit cu dînsul, aŭ primit mîncarea ce li-s-a dat și aŭ aprins pipele, aŭ maĭ stat și apoĭ aŭ mulțămit și s-aŭ dus fără frică.

Afară de aceștĭ sălbaticĭ, am zis că maĭ sînt și piticiĭ. Aceștia se deosebesc de ceĭ întîiŭ nu numaĭ prin micimea fiziculuĭ ci și prin

gradul lor de inteligență și moralul lor decăzut. Eĭ sînt împrăștiațĭ printre Ballejĭ, de la Ipoto la muntele Pisgah, între rîul Ngaizu și Ituri, o regiune așa de mare cam cît două treimĭ din Scoția. Eĭ sînt nomazĭ, trăesc în fundul pădurilor în locurĭ foarte retrase; acolo deschid poenĭ unde îșĭ așază casele lor, care aŭ forma unuĭ jumătate de oŭ tăiat în lungime; comunitatea saŭ satul lor este răspîndit pe o întindere de 4 pînă la 5 kilometri, 12 sate la un loc abia ar da 2000 pînă la 2500 suflete; eĭ se așază cu preferință în apropiere de drumurile principale care duc de la tîrg la tîrg, saŭ aproape de cîmpurile de semănătură și de copaciĭ de bananĭ, pradă și fură neîncetat; eĭ sînt parazitele celorlalte triburĭ și selbaticiĭ sălbaticilor, pentru aceia cînd sînt prinșĭ de agricultorĭ, sînt ucișĭ fără cruțare. Vînatul este îndeletnicirea lor obicĭnuită și sînt foarte ghibacĭ, eĭ mînuesc cu înlesnire micile lor săgețĭ, fac capcane, șanțurĭ și lațurĭ în care se prinde vînatul mare și mic; femeile lor șed acasă, pregătesc mîncarea, împletesc mrejile pentru vînat și cresc copiĭ, pe care de micĭ îĭ pun de trag în țintă spre a se deprinde. Cînd vînatul saŭ hrana se împuținează, eĭ se strămută în altă parte. Aŭ un șef de familie; maĭ mulțĭ șefĭ de familie aleg un rege, căruia îĭ dă ajutor și îĭ arată respect, ceia ce nu împiedecă pe rege a merge și el la vînat și la furat banane și semănăturĭ, de asemenea și regina. Una din aceste regine a fost prinse de oameniĭ expedițiuniĭ și adusă luĭ Stanley, care o descrie ca o frumusețe de forme: ochiĭ marĭ ca de gazelă, trupul mic și delicat, mînile subțirĭ și frumos tăiate. Piticiĭ aŭ capre foarte frumoase pe care le mulg, cînĭ de rasa parias foarte inferiorĭ; o singură mîță s-a găsit și aceia ținută în cușcă. Eĭ sînt îmbrăcațĭ cu o scoarță de copac saŭ piele de animal, cu care se învălesc în jurul talieĭ și la care atîrnă cuțitul și lancea; tolbele de săgețĭ sînt făcute cu îngrijire. Femeile aŭ un feliŭ de sacĭ de piele pe care îĭ țin în cap și în care îșĭ transpoartă copiĭ. Eĭ sînt ceĭ maĭ perfecțĭ cunoscătorĭ aĭ pădurilor și servesc ca admirabilĭ conducătorĭ. In prepararea otrăvilor sînt foarte meșterĭ. D-l Stanley arată că una din otrăvurile lor este preparată din trupul furnicilor roșiĭ, care întrodusă pe ascuțitul săgeților produce vărsăturĭ, tetanos, apoĭ moartea după 2—3 ceasurĭ.

In privința acestor pigmeĭ, iată ce afirmă D-l Stanley la pag. 346 din vol. I. «In 2 Aprilie 1888, Saa-Tato împreună cu alțĭ cîțĭva ne-

aŭ adus 5 pigmeĭ prinșĭ la niște copacĭ de bananĭ, patru femeĭ și un băiat, aparținînd la două tipurĭ deosebite. Una din femeĭ era eșită din acel trib numit Akka cu ochĭ micĭ de momițe, răutăcioșĭ înfundațĭ și apropiațĭ unul de altul, ceilalțĭ aveaŭ ochĭ marĭ scînteetorĭ, fruntea largă și bombată, figura rotundă, picioare și mînĭ micĭ cu puțin prognatizm, în totul bine formațĭ, dar pe o scară redusă, cu fața în coloarea câfeleĭ cu lapte saŭ a ciocolateĭ. Femeia cu ochiĭ răutăcioșĭ, buzele atîrnînd pînă aproape de bărbie, pîntecele proeminent, pieptul strîmt și prăbușit, uneorĭ lăsat în jos, brațele lungĭ, picioarele lăsate îndărăt și gambele scurte. Aceasta este veriga de mult căutată între omul modern și străbuniĭ luĭ Darwinienĭ. Acest tip bestial merită fără îndoială a fi pus printre ceĭ maĭ de jos și maĭ degradațĭ aĭ specieĭ omeneștĭ.»

Această afirmațiune a D-luĭ Stanley cum că ar fi găsit printre aceștĭ pigmeĭ unul care ar reprezenta specia atît de mult căutată și discutată în știință, specie care să reprezente inelul de legătură dintre om și antropitec ni se pare cam riscată.

Să urmărim caravana care de la 28 Iulie a plecat din Jambuza prin codriĭ nepătrunșĭ, cu busola și sextanul în mînă, îndreptîndu-se neîncetat spre Est. Mulțĭ, foarte mulțĭ aŭ căzut pentru vecie; foametea, boalele i-aŭ secerat fără milă. Ceĭ ce aŭ trăit, cîte n-aŭ văzut cîte nu aŭ întimpinat, descurajarea și oboseala de cîte orĭ nu le-a stors lacrămĭ amară din ochĭ, în sălbătăcia fără mîngîerĭ fără speranță. Cînd încetul cu încetul pădurea începe a se rări, un vînt ușor sufla de la Est, printre copacĭ cerul se zărea, poenĭ maĭ marĭ, și apoĭ deodată un orizon întins se deschide, lumina și căldura soareluĭ învălesc vesel pe călătorĭ, sus un cer auriŭ, jos un covor verde de iarbă molatică care se întinde ca o mare fără țărm, vînatul cu prisosință în șesurĭ depărtate, semănăturile aurite se plecaŭ la bătaia vîntuluĭ, turmele de vite stăteaŭ a lene la marginea piraelor răcoritoare, iar departe, mult departe în albastrul ceruluĭ aproape de norĭ, o dungă zugrăvea coama unor munțĭ. Toțĭ pentru un moment fură uimițĭ de măreția tablouluĭ, și un Ișalah de bucurie izbucni din pieptul a 200 de oamenĭ hemesițĭ de foame, zdrobițĭ de oboseală. Eraŭ în țara erbilor, la 12 Dechemvrie 1887. Speranța răsări în inima lor deznădăjduită, puterĭ nouă însuflețiră convoiul tăcut și trist pînă atuncĭ.

In mijlocul lanurilor satele cu casele bine acoperite, cu ham-

bare și țarcurĭ, grădinĭ și livezĭ dovedeaŭ că poporul ce locuește acest șes bogat era agricolĭ și păstorĭ.

Abundanța era simțită și caravana înainta cu repejune. Dar locuitoriĭ autohtonĭ nu cu aceiașĭ bucurie primeaŭ o turmă de flămînzĭ necunoscuțĭ. Eĭ ș-aŭ pregătit arcurile, alarma s-a dat, și sate întregĭ cu miĭ de oamenĭ s-aŭ înfățișat ca să ceară streinuluĭ socoteală. Dar la săgețile lor; care nu băteaŭ nicĭ la 150 pașĭ, le răspundeaŭ 200 carabine Remington, care omoară la 800 metri, împotrivirea era peste putință, și trupă trăia în belșug din vitele și grînele autohtonilor. Așa aŭ străbătut eĭ prin semănăturĭ și grădinĭ, printre sălbaticiĭ, care urlaŭ și-ĭ hămăiaŭ, pînă ce aŭ ajuns la capătul uneĭ pădurĭ pe un tăpșan întins, aproape de cursul unuĭ rîŭ limpede, unde Stanley s-a oprit și, cu scîndurile de la casele unuĭ oraș părăsit din apropiere și cu lemnul din pădure, în maĭ puțin de o săptămînă a construit un fort, pe care la numit fortul «Bodo», cu întăriturĭ, șanțurĭ, gardurĭ, iar înlăuntru case, hambare, șurĭ și tot ce trebuește. A arat și semanat grîŭ și orez, a răsădit bananiĭ și alțĭ copacĭ fructiferĭ.

După cîteva săptămînĭ, cînd totul a fost bine alcătuit, locotenentul Staers pleacă cu 100 carabine spre a veni în ajutorul bolnavilor lăsațĭ în urmă și a căpitanuluĭ Nelson care de asemenea era bolnav. Stanley rămîne în fort, ocupîndu-se cu apărarea fortuluĭ, cu privigherea plantațiilor și a semănăturilor.

După ce Staers se întoarce cu bolnaviĭ, doctorul Parke și căpitanul Nelson, Stanley pleacă el însușĭ cu 100 carabine și cu Jemson pentru a aduce ariergarda lăsată la Iambuya cu munițiunile și averea expedițieĭ, iar ceilalțĭ rămîn pentru căutarea bolnavilor și paza fortuluĭ. După multe necazurĭ, Stanley găsește ariergarda, și iată ce află Maiorul Bartelo, comandantul ariergardeĭ, împușcat de un Sudanez într-o răscoală, Vard dus cu Tipo-Tib la cataractele luĭ Stanley, după cum primise ordin. Trupa plecase în Anglia fiind bolnavă, Jemson mort de frigurĭ galbene, hirurgul Bony deabea mănținuse trupa și păzise munițiunile și averea încredințată. Se fac pregătirĭ, se strînge trupa, se angajază oamenĭ și se pleacă.

Cînd toțĭ aŭ fost întrunițĭ în fortul Bodo, după un popas de cîteva zile, Stanley trebuia să plece în căutarea luĭ Emin-Pașa. El împreuna cu Jemson, Staers, D-rul Parke și 200 carabine pleacă

către lacul Albert Niamza. Acolo găsește pe Emin cu 1,800 Egipteni, îi predă munițiunile, citește în fața soldaților lui Emin hatișeriful Kedivului de Egipt prin care îi îndeamnă a se reîntoarce în Egipt saŭ a rămînea în provincia Equator pe propria lor răspundere fără ajutorul luĭ.—Emin nu să poate decide pentru plecare, el este un om pasionat de științâ și nu este general; posedă colecțiunile cele maĭ însemnate, de botanică, ornitologie, entomologie, geologie; el studia etnologia, făcea observațiuni meteorologice, astronomice, și intra în toate științele, avea o ordine și o disciplină în astă privință pe cît nu o avea ca general; note, carnete, scrieri de a luĭ eraŭ pline de erudiție și observațiunĭ nouă. Supușiĭ luĭ cultivaŭ bumbacul, făceaŭ agricultura, aveaŭ vite și maĭ luaŭ cu puterea și de la popoarele sălbatice. Armata luĭ era împărțită în treĭ stațiunĭ militare, și fiecare soldat era un șef de familie. Dar munițiunile eraŭ pe sfîrșit. Mahdiiĭ de oparte, Kaba-Riga, un puternic șef de Arabĭ, de alta, îl sileaŭ adesea să piardă din teritoriŭ și din avutul săŭ. Comunicațiunea era întreruptă din toate părțile și distanța prea mare ca să primească ajutoare.

D-l Stanley raportează la pag. 415 vol. I ceia ce Emin Pașa i-a istorisit în privința șimpanzeilor aproape de stațiunea Musa. El zice: «Nu aș fi crezut dacă nu aș fi văzut cu ochiĭ meĭ cum șimpazeiĭ se servesc de torțe aprinse în timpul nopțiĭ spre a culege fructe din arborĭ.» La această afirmațiune a luĭ Emin Pașa a răspuns cu un succes și într-un mod științific «Revue Scientifique» No. 8 din 23 August, respingînd ca nedovedită și neîntemeiată această observație.

Dnpă ce D-l Stanley fixează un termen de pregătire luĭ Emin, se reîntoarce la fortul Bodo, lăsînd pe Jemson spre a hotărî pe Emin să plece în Egipt.

Pe cînd Stanley să reîntoarce diu fortul Bodo, cu toată trupa spre lacul Albert Niamza, primește știrea că soldațiĭ lnĭ Emin s-aŭ răsculat, sub pretext că Emin vroește a-ĭ trăda, aŭ arestat pe pașa și pe Josefson, Mahdiĭ aŭ năvălit și aŭ luat cu putere o stație militară. Aproape de lacul Niamza, Stanley se oprește și, cu ghibăcia și tactica sa de om energic și înțelept, reușește a aduce în tabăra sa pe Emin și Josefson și o parte din armata rămasă credincioasă pașeĭ. Incetul cu încetul răscoala se înădușă de la sine, și în timp

de 3 lunĭ aproape 1600 soldațĭ cu ofițerĭ, familiile lor, femeĭ și copiĭ, averea lor în turme de vite și grîne se aflaŭ în corturile luĭ Stanley gata a pleca la Zanzibar.

La 27 Martie 1889, Stanley pleacă, avînd sub conducerea sa aproape 3,000 oamenĭ, munițiunĭ și vite, și se îndreaptă cătră muntele Ruvenzori, lacul Albert Eduard prin Ankora, apoĭ prin Victoria Nyanza la Zanzibar, unde ajunge la 16 Ianuar 1890. Astfeliŭ că Stanley a străbătut tot curmezișul Africeĭ, întrînd prin partea apusaană pe unde se varsă rîul Congo în Oceanul Atlantic, a mers spre Nord pe rîul Airumini, a ajuns la lacul Albert Niamza unde se afla Emin, apoĭ tot înainte a inclinat spre sud-vest și de la Uiamzi direct spre răsărit pînă la Zanzibar în Oceanul Indian. Aicĭ colonia germană dă un banchet de mulțămire D-luĭ Stanley. Emin Pașa căzînd de pe o fereastră este greŭ rănit. După cîteva zile de căutare, declară că vroește a se reîntoarce cu toată comoara sa de descoperirĭ și avuțiĭ în Germania, mulțămește de atențiunea Anglieĭ și osteneala D-luĭ Stanley, iar Stanley, foarte surprins de convertirea luĭ Emin Pașa, care făgăduise a merge la Londra, pleacă împreună cu ofițeriĭ săĭ în Anglia, unde fu primit în aplauzele generale și căpătă din partea societăților și a regineĭ cele maĭ frumoase darurĭ.

Descrierea D-luĭ Stanley cuprinde, după cum am văzut, pe lîngă revelațiunile etnografice și geografice, încă următoarele descoperirĭ care merită asprimea uneĭ criticĭ.

1. D-sa zice că muntele Ruvenzori descris de d-sa ar fi Munțiĭ Luniĭ, menționațĭ de vechiĭ cartografĭ și călătorĭ, care pînă acum aŭ fost pierduțĭ și nu s-a putut preciza locul anume unde sînt ; că muntele Ruvenzori este izvorul Niluluĭ.

Maĭ întîiŭ cu nimic nu a dovedit d-sa aceasta, părerea d-sale este o presupunere ca multe altele și prin urmare nu are valoarea uneĭ descoperirĭ certe.

2. Că găsind un pitic diform a dedus că acela este inelul de trecere între antropomorf și om fără a o dovedi.

3. Că Emin-Pașa ar fi spus că a văzut momițe servindu-se de torțe aprinse în timpul nopțiĭ culegînd fructe din copacĭ, lucru cu desăvîrșire contestat.

In definitiv scrierea D luĭ Stanley este importantă întru atîta că face cunoscută o lume nouă, centrul Africeĭ, care se credea pînă acum sterp și năsipos, vegetația luxuriantă din părțile acelea, bogăția și productivitatea abundantă a pămîntuluĭ, frumuseța și sălbătăcia locurilor, triburile nenumărate, starea lor primitivă. Descripțiunea poetică și stilul preciz al autoruluĭ te face să visezĭ o adevărată lume nouă plină de cruzime și de poezie. In ce privește însă partea științifică, autorul nu a reușit a dovedi cîteva afirmațiunĭ, și în partea aceasta este maĭ slab. Totușĭ întreaga operă este o lucrare de merit și cetind-o parcă o părere de răŭ te cuprinde că nu aĭ putut fi față la atîtea scene mărețe și impuitoare.

Grig. I. Alexandrescu.

Louis Proal. Le crime et la peine. Paris 1892, XV. și 536. pag.

Este, o recunosc, o manie la modă, deși foarte veche, de a-șĭ bate joc de Academiĭ, pe cît timp cineva n-a căpătat încă titlul de academician. Am voit să scap de acest curent, dar mărturisesc că mi-a fost peste putință cînd am citit opera D-luĭ Proal, pe care a încoronat-o Academia de științe morale și politice din Pariz.

Dar de ce să mă mir?

Un autor care pe prima pagină amestecă pe prudhomescul Proudhon cu Acolas și Moleschott, apropiind pe tipul declamatorilor de cel maĭ ilustru din reprezentanțiĭ modernĭ aĭ școaleĭ pozitiviste, nu putea să găsească maĭ bunĭ admiratorĭ decît în acele capete atît de pline de știință, însă de știință veche, încît știința nouă nu-șĭ maĭ găsește locul să între în ele!

Ce este cartea D-luĭ L. Proal și care e cuprinsul săŭ?

Ia are o mare importanță, căcĭ exprimă o tendență, și voiŭ adăoga îndată, o tendință reacționară în știință.

Școala pozitivistă, care a renovat științele sociale, a început de cîțiva anĭ să lucreze și pe terenul dreptuluĭ penal. Noua școală pozitivistă penală, numită școala italiană, fiindcă în Italia s-a luat naștere și îșĭ are ceĭ maĭ

iluştri reprezentanţĭ, zgudue din temelie vechile principiĭ ale legislaţiuniĭ penale. Orĭce s-ar zice şi orĭce s-ar face, lucrările D-lor Lombroso, Garofalo, Ferri şi alţiĭ vor face o epocă în ştiinţa penală. Negreşit că eĭ aŭ putut să se înşele în cîteva puncte secundare, saŭ chiar principale, şi maĭ ales D-l Lombroso, care, după cum zicea amicul săŭ Moleschott, *a la phrase ailée,* însă fondul va rămînea, şi nicĭ un om serios şi nepărtinitor nu va putea contesta serviciile aduse de eĭ ştiinţĭ penale.

In faţa acestuĭ noŭ altar, către care se îngrămădeşte toată noua generaţiune setoasă de adevărata ştiinţă, adepţiĭ vechilor doctrine filozofice spiritualiste se zbuciumă cu desperare văzînd cum pe fiecare zi rîndurile lor se împuţinează prin moartea bătrînilor, pe care tineriĭ nu se prea grăbesc să-ĭ înlocuiască. Precum bolnavul care în agonie face sforţărĭ desperate spre a lupta cu moartea, astfeliŭ şi filozofiĭ spiritualiştĭ încearcă prin încoronărĭ şi alte recompense să atragă la eĭ pe cîţiva tinerĭ de talent spre a întîrzia sfîrşitul uneĭ doctrine care de sigur că ş-a trăit traiul. Astfeliŭ îmĭ explic încoronarea opereĭ D-luĭ Proal de către Academie.

Trebue să dăm această dreptate D-luĭ Louis Proal, că fiind dat subiectul saŭ maĭ bine zis tema, nu se putea dezvolta maĭ multă ştiinţă şi un talent maĭ deosebit. Rare-orĭ, nu un jurist, căcĭ D-l Proal e membru la Curtea de Apel din Aix, dar chiar un filozof saŭ un erudit a posedat maĭ bine toată filozofia veche şi modernă. Plin de erudiţiune şi dotat cu o memorie puţin comună, D-l Proal pare că găseşte o plăcere să jongleze cu legiuitoriĭ şi filozofiĭ tuturor timpurilor.

Orĭce temă, orĭce idee ar susţinea, eruditul magistrat, o întăreşte şi o poleeşte cu un nume mare al istorieĭ: Confucius, Zoroastru, Moise, Platon, Xenofonte şi Aristotel, Seneca, Ciceron, Sf. Augustin, Spinoza, Grotius, Leibnitz, Kant etc. sînt scoşĭ ca printr-un farmec, orĭ de cîte orĭ este trebuinţă de ajutorul lor spre a confirma zisele autoruluĭ. Moleschott, Lombroso, Garofalo, Ferri, Fouillé, Tarde, Paulhan, Guyau, Stuart Mill, Spencer, Maudsley şi alţĭ filozofĭ şi naturaliştĭ contemporanĭ sînt de asemenĭ citaţĭ şi analizaţĭ la fiecare pas, însă spre a fi combătuţĭ, arătîndu-se erorile şi contrazicerile lor. La Mettrie

și d'Holbach, dintre filozofiĭ secoluluĭ trecut, aŭ de asemenea darul de a atrage o mare parte din săgețile spiritualistuluĭ de la Aix.

D-l Proal împarte materia ce tratează în două părțĭ: 1. Crima, 2. Pedeapsa. In prima parte autorul examinează diferitele teoriĭ asupra explicațiuniĭ crimeĭ. A tout seigneur, tout honneur. D-l Proal începe lupta combătînd teoria atavizmuluĭ susținută de d. Lombroso, capul nouăĭ școale. După D-l Lombroso, criminalul e un tip atavistic, o rămășiță din copilăria popoarelor rătăcită în mijlocul societățiĭ moderne. In celebra sa operă „L'uomo delinquente", profesorul de la Turin compară pe criminalul cu animalul, cu sălbaticul și cu copilul, treĭ tipurĭ cu care după dînsul criminalul se aseamănă prin moralitate și în parte prin fizicul săŭ. D-l Proal combate această teorie, arătînd că omul primitiv și copilul nu sînt inferiorĭ în moralitate omuluĭ modern; in urmă examinează caracterele fiziologice și anatomice ale criminaluluĭ și arată că ele nu diferă în realitate de acelea ale omuluĭ normal. «D-l Lombroso» zice dînsul cu mult spirit, «semnalează ca un indiciŭ al criminalitățiĭ coloarea neagră a păruluĭ. Lucrul nu e de mirat, fiindcă observațiunile sale sînt făcute asupra Italienilor. Dacă ar fi examinat Danezĭ saŭ Germanĭ, ar fi găsit maĭ mulțĭ criminalĭ cu părul blond decît negru». (pag. 66 și 73). Dacă uniĭ din criminalĭ ne par siniștri, această iluziune nu provine decît din cauza costumuluĭ care urîțește pe deținuțĭ (pag. 65).

Incheind studiul săŭ asupra caracterelor anatomice ale criminaluluĭ, D-l Proal invoacă încontra D-luĭ Lombroso antropologiștĭ dintre ceĭ maĭ distinșĭ și adepțĭ aĭ școaleĭ italiane, citînd zisele lor în privința caracterelor distinctive ale criminaluluĭ. «D-l Brouardel a zis în congresele de antropologie criminală din Pariz că căutarea anomalieĭ criminale e iluzorie; D-l Manouvrier că cercetările anatomice n-aŭ descoperit un singur carac er excluziv criminalilor saŭ uneĭ categoriĭ de criminalĭ. D-l Benedict însușĭ, un antropologist distins, care în congresul din Roma dedese o mare importanță semnelor antropologice în raport cu criminalitatea, a declarat în congresul din Paris că: toate aceste metode craneometrice indică maĭ

mult diletantizm decît rigoare științifică, că ele n-aŭ dat decît rezultate (renseignements) arbitrariĭ și că juriștiĭ aŭ multă dreptate să nu se încreadă în prezenturile pe care le fac antropologiștiĭ». Pornirea nereflectată care făcuse să se adopte de atîția învățațĭ și filozofĭ distinșĭ explicațiunea crimeĭ prin atavizm, acum dar a dispărut. Așa încît, D-l Dr. Lombroso, care e un om de spirit, n-a putut să se oprească ca să zică surizînd, ca răspuns la aceste critice, «că nu era departe pentru dînsul de la Capitoliŭ la stînca Tarpeiană» (pag. 83).

Inutil să spun că după părerea mea autorul francez are dreptate în această parte a criticeĭ sale. D-l Lombroso singur nu maĭ susține astăzĭ cu energia de altă-dată diferitele particularitățĭ fiziologice ale criminaluluĭ.

Intr-un al doilea capitol, D-l Proal examinează crima in raport cu ereditatea și recunoaște că există această putere care poate împinge pe om spre crimă, dar nu totdeauna crima este ereditară. «Dacă vițiul ar fi ereditar, zice dînsul, ar fi și virtutea. Eĭ bine: experiența de toate zilele ne arată că părințiĭ ceĭ maĭ oneștĭ aŭ adeseorĭ copiĭ vițioșĭ și criminalĭ» (pag. 96). Pe de altă parte omul poate rezista aplecărilor sale, fiindcă ereditatea poate fi combătută prin educațiune.

In urmă trecînd la teoria d-luĭ Despine, după care criminalul este atins de o insensibilitate morală care-l pune într-o stare sufletească analoagă cu nebunia, D-l Proal contestă că această obliterațiune saŭ absență a sensuluĭ moral ar fi congenitală. «Dacă criminalul, zice dînsul, ar fi împins la crimă prin organizațiunea sa ca o fiară răŭ-făcătoare, firea sa ar rămînea totdeauna aceiașĭ. Vipera încetează vre-odată să muște? Lupul îșĭ lasă oare năravul săŭ? .... Pe cînd lupul se poartă totdeauna ca lup, criminaliĭ nu s-aŭ purtat totdeauna ca criminalĭ. 1. Eĭ aŭ avut adesea bune antecedente. 2. După condemnarea lor, eĭ se îndreptează cîte-odată» (pag. 108).

Cu atît maĭ puțin D-l Proal nu admite că criminalul este un alienat, și spre a proba aceasta, dînsul arată diferențele între purtarea alienatuluĭ și a nebunuluĭ care comite o crimă (pag. 135—137).

Criminalul este un degenerat, cum pretind D-niĭ

Maudsley, Ferré, Topinard, Motet şi alţiĭ? Slăbiciunea spirituluĭ lor provine din slăbiciunea fiziculuĭ?

D-l Proal, combătînd această idee, arată maĭ întîiŭ că degeneraţiĭ nu sînt criminalĭ, fiindcă eĭ nu aŭ conştiinţa dezvoltată, nicĭ voinţa liberă, de aceia legea-ĭ declară neresponsabilĭ. Incît despre adevăraţiĭ criminalĭ, autorul contestă că ar fi slabĭ la minte, sînt criminalĭ de toate gradele de inteligenţă, degradaţiunea fizică şi morală a unora dintrînşiĭ este efectul iar nu cauza criminalităţiĭ.

Examinând oarecare factorĭ în raport cu criminalitatea, cum sînt sexul, rasa, climatul, nutrimentul, mizeria, imitaţiunea etc., D-l Proal contestă că uniĭ din eĭ, cum sînt rasa saŭ ignoranţa, aŭ influenţa asupra criminalităţiĭ, iar alţiĭ, deşi aŭ, însă nu destrug voinţa omuluĭ, şi prin urmare nu sînt adevărata cauză a crimeĭ. Vorbind de slaba influenţă a ştiinţeĭ asupra moralităţiĭ, autorul, după ce citează pe Rousseau, Voltaire, şi pe Oraţiu ca exemple de mare capacitate şi de lipsă de caracter, adaogă: «Cînd se presupune că e destul de a raţiona bine pentru ca cineva să se poarte cum se cade, uităm cu totul că omul nu e un pur spirit, că plăcerile simţurilor aŭ multă putere asupra omuluĭ, că pasiunile fac adeseorĭ să tacă raţiunea» (pag. 178).

In urmă D-l Proal discută dificila chestiune a liberuluĭ arbitru şi o rezolvă în sens afirmativ. Ca argument, dînsul invoacă sentimentul chiar al criminalilor care primesc pedeapsa recunoscîndu-şĭ greşala, şi adeseorĭ remuşcările îĭ conduce chiar la sinucidere. In această parte, autorul e foarte slab, e destul să citească cineva pag. 311 şi 312, în care dînsul dă ca un argument al liberuluĭ arbitru reabilitaţiunile şi graţia, spre a se convinge că toată ştiinţa şi talentul uneĭ persoane sînt insuficiente spre a susţinea o teză aproape pierdută ştiinţificeşte. Saŭ din tactică de luptă saŭ din lipsă de logică, în loc de a proba liberul arbitru prin argumente pozitive de oarecare valoare, autorul se mulţămeşte a combate oarecare din argumentele contestabile ale deterministilor.

In a doua parte D-l Proal se ocupă de pedeapsă şi începe prin a combate ideia luĭ Littré care susţine că crima la vechile popoare ar fi fost considerată ca un fapt material dînd naştere la reparaţiune, iar nu ca un lucru ru-

şinos, ca o greşală morală. Încontra luĭ Littré, autorul invoacă mărturia a maĭ multor istoricĭ şi filozofĭ din antiquitate. Răzbunarea care se vede în copilăria popoarelor implică o idee morală, căcĭ ia este sinonimă cu o pedeapsă dreaptă. Ideia de pedeapsă n-a venit oamenilor ca o despăgubire, ci ca o noţiune morală rezultînd din ideia că culpabilul trebueşte pedepsit.

In capitolul următor intitulat «La responsabilité morale et la peine», autorul caută să probeze că pedeapsa se fondează pe ideia responsabilităţiĭ morale, care provine din liberul arbitru. Toate legislaţiunile vechĭ şi moderne aŭ admis aceste ideĭ. «Astfeliŭ că, pe cînd în filozofie nu este chestiune maĭ obscură, maĭ controversată, decît aceia a liberuluĭ arbitru, în legislaţiune dincontra nu există chestiune maĭ clară şi maĭ puţin discutată» (pag. 348). La obiecţiunea ce fac uniĭ filozofĭ că codicele penal pedepseşte une-orĭ fapte neintenţionate, in care nu se cuprinde nicĭ un element moral, de exemplu omorul saŭ rănirile prin imprudenţă, autorul răspunde că culpabilul este pedepsit fiindcă a comis o greşală (une faute) pe care ar fi putut să o evite. «Intenţiunea, zice dînsul, care agravează culpabilitatea nu e condiţiune a responsabilităţiĭ morale. Cineva poate fi răspunzător pentru o negligenţă, pentru o greşală vătămătoare semenilor noştri pe care ar fi putut-o evita» (pag. 395).

Fără libertate nu exista dar nicĭ o responsabilitate penală, nicĭ chiar civilă. Platon care susţinea că nebunul trebue să răspundă cel puţin civil, nu a reuşit să convingă pe D-l Proal. Incît despre persoana ipnotizată, magistratul din Aix recunoaşte că voinţa sa este influenţată, însă crede că libertatea, şi prin urmare şi responsabilitatea, nu incetează cu desăvirşire. Dînsul are puţină încredere în crimele săvirşite din cauza suggestiuniĭ, pe care le numeşte în deriziune crime de laboratoriŭ.

Capitolul al XVII-lea, întitulat «Determinizmul şi pedeapsa», e unul din cele maĭ importante, căcĭ in acest capitol autorul examinează şi caută să combată una din doctrinele cele maĭ răspîndite in lumea ştiinţifică.

După ce arată că maĭ mulţĭ filozofĭ din secolele trecute şi din secolul nostru susţin că, deşi criminalul nu e culpabil, precum nu e nicĭ maşina stricată nicĭ anima-

lul răŭ-făcător, însă trebue suprimat, autorul zice: «De sigur, dacă criminalul este o mașinărie rea, o plantă veninoasă, o substanță corozivă, el poate fi suprimat fără ca să ne preocupăm de responsabilitatea sa . . . . . Insă pentru aceasta trebue probat că aceștĭ oamenĭ sînt animale. Inainte de a mĕ omorî, zice Lejuinais măcelaruluĭ Legendre, fă ca să se decreteze că sînt un boŭ. Această probă însă nu s-a făcut pînă acum. Crima alterează natura omenească, dar nu o suprimă; criminalul nu încetează să aparțină omeniriĭ» (p. 391).

D-l Proal arată apoĭ consequențele contradictoriĭ la care ajung teoriile deterministe, dintre care unele susțin impunitatea, iar altele pedepsirea chiar a nebunuluĭ. Maĭ mult decît atît, dînsul observă că pedeapsa în teoria deterministă nu este eficace, fiindcă eficacitatea uneĭ pedepse depinde de acceptarea sa, criminalul însă nu se va resemna cu pedeapsa dacă va crede că ia nu e dreaptă, și ia nu-ĭ va părea dreaptă dacă va crede că nu e liber. Teoria deterministă suprimă rușinea crimeĭ și remușcările, ia transformă circumstanțele atenuante în circumstanțe agravante, fiindcă, cu cît omul va fi maĭ sărac, maĭ incult, maĭ slab la minte, maĭ răŭ educat, cu atît el este maĭ periculos pentru societate, și prin urmare trebue a-l speria printr-o pedeapsă maĭ aspră spre a reținea relele luĭ dispozițiunĭ.

După ce în capitolele următoare D-l Proal combate aplicațiunea darwinizmuluĭ la dreptul penal, adecă curățirea raseĭ prin pedeapsa cu moarte, utilitarizmul luĭ Bentham și sistemul reparațiuniĭ susținut de Herbert Spencer, dînsul, ajungănd la concluziune, susține că crima nu este o fatalitate organică nicĭ socială și că e chiar un pericol a susținea niște astfeliŭ de ideĭ. «Est-ce apporter de meilleures lois — exclamă autorul — que d'ébranler les fondements de la morale et du droit sans pouvoir les remplacer? Quelle utile découverte que la négation de la liberté morale! Comme cette doctrine de la fatalité va élever les coeurs, faciliter l'éducation et l'amendement des détenus! Comme elle apprendra aux hommes à resister à leurs passions en leur enseignant qu'elles sont irrésistibles!» (pag. 533).

De almintrelea autorul nu susține liberul arbitru din cauza utilitățiĭ sale, ci fiindcă această idee e pentru dîn-

sul o veritate vie, vădită, stabilită de fapte, de observarea criminalilor și de propria lor mărturisire. «Dacă n-aș fi convins—zice dînsul—de falsitatea teorieĭ deterministe, eŭ nu m-aș crede în drept să o combat numaĭ din cauza periculoaselor sale consequențe» (pag. 518).

Acesta e în rezumat cuprinsul opereĭ D-luĭ Proal, pe care a încoronat-o Academia de științe morale și politice din Pariz. Trebue să recunoaștem autoruluĭ că în opera sa sînt condensate o mulțime de chestiunĭ de cea maĭ mare importanță socială, și că, în general, ele sînt tratate cu o competență netăgăduită. Pe lîngă aceasta totdeauna autorul e plin de deferență pentru doctrinele ce combate, chiar atuncĭ cînd ele iĭ par că susțin ideile cele maĭ bizare.

Spre a face critica acesteĭ însemnate opere, ar trebui să lungim peste măsură această dare de seamă, deja prea lungă. Ne mulțămim să relevăm în cîteva cuvinte unde ni-se pare că consistă slăbiciunea doctrineĭ autoruluĭ.

D-l Proal recunoaște că ereditatea, educațiunea, mizeria, ignoranța, imitațiunea etc. influnțează voința omuluĭ, că libertatea omuluĭ nu e decît relativă (pag. 427)· însă, împreună cu filozofiĭ și naturaliștiĭ spiritualiștiĭ Buffon, Cuvier, Flourens, Chevreul, J. B. Dumas, Claude Bernard, Pasteur, de Quatrefages, dînsul crede că omul, animal prin corpul și întru cîtva prin inteligența sa, posedă *quelque chose de plus,* și de acolo rezultă manifestațiunile sale morale saŭ imorale (pag. 521). Toate cauzele maĭ sus zise influențează voința, însă nicĭ una dintrînsele nu o nimicește. D-l Proal demonstrează, și aci are dreptate, că natura nu e suficientă spre a determina crima, fiindcă ia poate fi combătută prin educațiune, că educațiunea, mizeria, ignoranța etc. nu sînt irezistibile, în sensul acesta că fiecare din ele pot fi învinse prin alte circumstanțe.

Însă este o parte slabă saŭ falșă în argumentarea D-luĭ Proal, acea că dînsul însemnează fiecare forță în parte.

In adevăr, dacă aceste forțe se combat între ele, este posibil ca forțele tinzînd într-o direcțiune bună să învingă, și de aci iluziunea liberuluĭ arbitru; dar dacă toate aceste forțe concurg spre răŭ, dacă ereditatea, educațiunea, ignoranța și mizeria etc. împing pe un individ spre infracțiune, putea-va el rezista acestor forțe reunite? Merg maĭ departe și mă întreb dacă una singură din aceste forțe, nu poate

să fie la uniĭ indivizî atît de tare încît eĭ să nu poată rezista? Căcĭ, se poate zice, dacă omul ar putea rezista totdeauna răuluĭ, cum susţine D-l Proal, pentru ce el nu-ĭ rezistă cînd ştie bine ce-l aşteaptă din partea societăţiĭ, şi cînd însuşĭ recunoaşte că cea ce face este răŭ?

Prin urmare nu e destul a proba liberul arbitru arătînd că ereditatea poate fi combătută prin educaţiune saŭ că o educaţiune rea nu e suficientă spre a conduce neapărat pe om la crimă, ci trebue a examina dacă complexul forţelor care lucrează asupra voinţeĭ este orĭ nu este în stare să determine direcţiunea în care ia se manifestă. Iată chestiunea capitală pe care, după cum am zis, fie din tactică de luptă fie din defectuozitate de logică, D-l Proal nu o examinează, deşi ia este capitală în discuţiune.

In rezumat dar, opera D-luĭ Proal rămîne un studiŭ excelent prin amănunte şi punctele pe care le tratează, însă ia nu ş-a atins scopul pe care il urmăreşte principalmente, infirmarea principiilor nouăĭ şcoale penale şi a doctrineĭ deterministe.

I. **Tanoviceanu.**

F. Paulhan. *Le nouveau mysticisme.*—Paris, Felix Alcan, 1891, 1 vol. de 201 paginĭ.

In această scriere, D-l Paulhan, cunoscut prin cercetările sale psihologice, îşĭ propune să schiţeze principalele elemente ce compun spiritul şi ideile societăţiĭ contemporane, făcînd şi caracteristica generală sub care se va prezenta spiritul în viitor. Totodată se încearcă să determine împrejurările care aŭ adus situaţiunea actuală şi diferitele faze prin care aŭ trecut ideile începînd din secolul XVIII.

In capitolul I, care poartă titlul: *L'anarchie intellectuelle et morale,* ne arată cum în secolul trecut, cercetările ştiinţifice începînd să se accentueze din ce-în ce maĭ mult, aŭ pus în evidenţă slăbiciunea religiuniĭ creştine, care pînă atuncĭ putuse să se susţină, neavînd nicĭ un duşman care să-i-se opue şi să sfarme piedestalul săŭ, rîdicat de veacurile intoleranţeĭ şi ale fanatizmuluĭ odios.

Atuncĭ un gol pare că se sapă în sufletul oamenilor din secolul trecut, gol pe care uniĭ se încearcă să-l împle, căutînd o nouă religiune, acea *a naturiĭ*. Dar idealul acesta nu se potrivea de loc cu iluziunile, optimizmul şĭ speranţele într-un viitor ce părea atît de strălucit în ochiĭ acelora care voiaŭ să dezrădăcineze ideile învechite şi să rupă lanţurile tradiţiuniĭ

Intrînd în secolul XIX găsim pe un om care caută să restabilească întru cîtva gloria religiuniĭ catolice. Acesta e Victor Cousin. Insă filozofia luĭ eclectică şi spiritualistă nu putea să-şĭ creeze o poziţie inatacabilă faţă cu ştiinţa, care-şĭ întindea necontenit terenul în spiritul veacului.

In urma acesteĭ încercărĭ nereuşite, găsim, pe lîngă geniul luĭ Darwin, treĭ marĭ oamenĭ care aŭ avut o puternică înfluenţă asupra mersuluĭ ideilor, începînd de la jumătatea secoluluĭ nostru şi pînă azĭ. Aceştia sînt: H. Taine cu spiritul săŭ generalizator şi preciz, spirit care aplicat în artă şi istorie a avut o influenţă atît de fecundă; E. Renan, cu inteligenţa sa fină; şi Littré, vulgarizatorul ideilor pozitiviste, care însă fu uitat, atribuindu-i-se în acelaşĭ timp ideĭ pe care nu le-a avut

Pe această cale se întroduce un spirit noŭ, care avea să dea loviturĭ puternice în credinţe, tradiţiunĭ şi prejudeţe, spirit care e caracterizat prin iubirea de realitate, de adevăr, de analiză aprofundată şi de detail şi care s-a introdus în critică, roman, arte ş. a.

In acelaşĭ timp teoriile pesimiste ale luĭ Schopenhauer şi Hartmann se întindeaŭ în afară de Germania.

Dar pe lîngă foloasele nenumărate aduse de spiritul noŭ de analiză şi preciziune, el începe a greşi într-o parte, manifestînd maĭ mult dorinţa de a cunoaşte şi înţelege decît de a judeca şi apreţia.

Relaţiile familiare slăbesc. In politică, entuziasmul prea mare aduce o continuă instabilitate şi variaţie de ideĭ. Situaţia economică începe a-şĭ arăta organizaţiunea sa viţioasă, şi chestiunile atît de grave dintre muncă şi capital ajung obiectul unor discuţiunĭ foarte viĭ.

In mijlocul acestor frămîntărĭ continue, unitate în scop către care să tindă toţĭ şi fiecare să-l aibă ca ideal-lipseşte. «Nous savons, zice D-l Paulhan (p. 44), ce qu'est

un médecin mieux que ce que doit être un homme vivant en société, parceque nous ne savons pas encore ce que doit être cette société.»

Alcoolizmul, boalele și degenerările de tot soiul se manifestează cu o putere maĭ mare. Totodată specializarea prea mare prezentă inconveniente; căcĭ spiritul devine unilateral, se închide numaĭ o specie de ocupațiunĭ, fără a vedea maĭ departe și a se interesa de mersul general al ideilor. Această anarhie se arată și în literatura de acum 20 anĭ, și pentru aceasta n-avem decît să cetim *Les Blasphèmes* ale luĭ Jean Richepin.

Acestea sînt în rezumat ideile din primul capitol.

In cel următor, intitulat: *L'amour du mal,* D-l Paulhan caracterizează sub acest nume epoca intermediară între anarhia intelectuală și morală și spiritul actual; dar, bine înțeles, nu poate fi vorba de o deosebire tranșantă între aceste epocĭ; căcĭ în fiecare este ceva din epoca precedentă.

Dînd definiția acesteĭ stărĭ psihice speciale unora și pe care o numeste *l'amour du mal,* zice: «L'amour du mal est cet état singulier dans lequel un malade se reconnaît malade et se réjouit dans sa maladie qu'il admire complaisamment.» [1].

Maĭ în jos apoĭ zice: «Il est des gens qui parraissent prendre réellement plaisir à se tourmenter eux-mêmes et à qui quelque chose semble manquer lorsqu'ils n'ont pas de sujet de chagrin.»

Aicĭ D-l Paulhan, ca și Sir John Lubbock în opera sa *Le bonheur de vivre,* scrisă sub influența optimizmuluĭ antic, a stoicilor și a altor filozofĭ care aŭ avut inima «vecĭnic tînără și ferice» și care ne arată un spirit bine equilibrat și neatins de *boala veaculuĭ,* comite aceiașĭ greșală. John Lubbock spune că e de datoria noastră să căutăm fericirea, să nu fim pasivĭ și să ne supunem cu un feliŭ de fatalizm nenorocirilor ce ne vin. Să căutăm singurĭ să ne formăm viața; căcĭ atuncĭ vom găsi destule lucrurĭ care să ne înveselească și să ne facă un traiŭ maĭ fericit.

Din citațiile de maĭ sus se vede că și D-l Paulhan

1. Pag. 58.

crede, în acelașĭ chip ca și John Lubbock, că adecă este în puterea cuiva să meargă spre fericire și să nu-șĭ vîre gîtul sub jugul greŭ al pesimizmuluĭ. Adevărat, omul poate întru cîtva să șĭ facă printr-o voință puternică un *modus vivendi* după cum dorește ; de asemenea puțin adevăr este în proverbul latin, *faber est suae quisque fortunae ;* dar nu trebue să uităm doĭ factorĭ care determină chipul de a lucra al unuĭ om și să zicem ca Lamennais că «împrejurările nu formează pe om» (les circonstances ne forment pas les hommes) ; aceștĭ doĭ factorĭ sînt : fatala lege a eredităţiĭ și influența mediuluĭ social. Chipul de a vedea lumea e datorit dispozițiunilor moștenite și împrejurărilor în care trăim. In aceștĭ doĭ factorĭ să căutăm izvorul pesimizmuluĭ, cauzele și împrejurările care fac pe om să vadă totul sub coloarea neagră a suferințelor și durerilor. Cînd se vor modifica împrejurările, cînd se va stabili o armonie în mediul social, numaĭ atuncea se va găsi un *remedium animae* pentru această boală. Dar și atuncea va rămînea tirania eredităţiĭ, însă aceasta tot va putea fi îndreptată maĭ mult saŭ maĭ puțin în alt sens prin educație și ideile ce vor însufleți societatea în viitor, dacă sperăm la un equilibru general în care nu se va maĭ vedea această boală, pesimizmul.

După ce D-l Paulhan arată că sînt unele spirite care nu se mulțămesc cu suferințele lor, ci vreaŭ să vadă și pe alțiĭ în aceiașĭ stare, și după ce atinge foarte pe scurt iubirea aceasta de răŭ și în literatură, vine la explicarea cauzelor ce aŭ determinat un asemenea curent.

O cauză e următoare. Spiritul întrodus la mijlocul veaculuĭ acesta e caracterizat prin tendența de analiză minuțioasă, prin curiozitatea de a pătrunde în esența lucrurilor maĭ mult decît prin ale judeca și aprecia. Din aceasta rezultă că noĭ ne ascundem personalitatea noastră, nu ne exprimăm dacă un lucru este plăcut saŭ urît, răŭ. saŭ bun, ci căutăm numaĭ satisfacerea curiozităţiĭ noastre. De oarece însă și urîtul ne oferă un cîmp larg de observație, lăsînd la o parte impresiunea displăcută pe care poate ne-o produce, îl luăm ca un obiect de studiŭ și de analiză. Spiritul acesta pur științific, întrodus în literatură și maĭ ales în roman (școala luĭ Zola), a adus aceleașĭ efecte. Artistul vede cu același ochiŭ o privighetoare și

un liliac, zice Taine, fără a se interesa dacă cea dintîiŭ e frumoasă şi al doilea e urît: e de ajuns că-ĭ satisface curiozitatea luĭ şi găseşte un obiect de studiŭ.

In capitolul III, intitulat: *L'esprit nouveau*, se ocupă de mişcarea actuală a spirituluĭ, după ce a arătat împrejurările care l-aŭ determinat. Ne vorbeşte puţin despre progresele hipnotizmuluĭ, despre reînvierea tendenţeĭ mistice actuale către spiritizm şi despre formarea de nouă societăţĭ teozofice.

In filozofie am avut pozitivizmul, după care vedem evoluţionizmul, combătut actualminte de Roberty; neocriticizmul cu filozofiĭ săĭ, Renouvier şi Pillon; avem apoĭ pe Fouillée şi Guyau.

In literatură, un fapt remarcant e succesul romanelor ruse, datorit în mare parte D-luĭ de Vogüé. Cînd aceste romane s-aŭ răspîndit în Europa, cititoriĭ aŭ găsit nu numaĭ analiză psihologică şi lucrurĭ care satisfac setea lor de realizm, ci un fond filozofic pe care nu-l aflaŭ la Zola saŭ Flaubert: mila pentru ceĭ ce sufer, «religiunea dureriĭ.»

In economia politică, mişcarea socialistă caută să dea o soluţiune chestiunilor grave de organizaţie socială.

Critica literară are ca reprezentanţĭ pe F. Brunetière şi Lemaître.

In literatură găsim pe lîngă numele luĭ Zola pe acela al luĭ Daudet, Bourget, E. Rod, Villiers de l'Isle, Adam ş. a.

Alăturĭ cu acestea, chestiunile de învăţămînt şi de educaţiune sînt studiate după o metodă ştiinţifică.

In general, iată cum caracterizează D-l Paulhan mişcarea contemporană a spirituluĭ.

«Ainsi le besoin de science et le besoin d'idéal nous paraissent être les deux principales tendances qui se retrouvent dans toutes les formes diverses de l'esprit nouveau. Le besoin de science n'est pas une nouveauté, il est emprunté à l'état psychologique qui a immédiatement précédé celui qui aujourd'hui se forme, le besoin d'idéal est plus ancien encore, éclipsé quelque temps, amoindri, non disparu—il ne saurait l'être—il se réveille aujourd'hui aussi vivace, semble-t-il, qu'il l'a jamais été; une sorte de mysticisme scientifique paraît en voie de formation, et l'union de l'esprit scientifique et de l'esprit de foi, du be-

soin d'harmonie générale poussé jusqu'au mysticisme paraît devoir être la marque distinctive de l'esprit nouveau.» [1]

Ultimul capitol poartă titlul : *L'avenir possible*; aicĭ este vorba de aspectul general sub care se va prezenta viitoarea societate.

Religia creştină s-a arătat slabă faţă cu spiritul ştiinţific, de aceia ia saŭ se va reforma, întroducînd ideile nouă ale timpuluĭ, saŭ, dacă nu va face aceasta, va fi vecĭnic combătută. In cazul întîiŭ poate să maĭ dureze cîtva timp, însă, un amestec hibrid de ideĭ nouă şi de ideĭ învechite, va fi silit să disparä. In ambele cazurĭ dar e ameninţată să se stingă. Care va fi religiunea viitoruluĭ? Maĭ întîiŭ fiecare în special îşĭ va face pentru sine o religiune, saŭ din ocupaţiunile ştiinţifice saŭ din cele artistice saŭ din altele. In acelaşĭ timp religiunea generală pentru toţĭ va fi o solidaritate, o asociaţiune, care să cuprindă întreagă omenire. *Simpatia universală* va fi idealul viitoareĭ religiunĭ ; şi aceasta se va stabili cînd comunicaţia va deveni maĭ extensă şi spiritul de asociaţie se va dezvolta maĭ mult. Putem spera însă şi maĭ departe. Poate că o socialibilitate nu se va restrînge numaĭ într-un colţ al spaţiuluĭ, pe pămînt, ci se va întinde maĭ departe, prin stabilire de comunicaţie între pămînt şi alte corpurĭ din spaţiŭ, realizîndu-se acel ideal pe care Guyau îl numeşte «conştiinţă intercozmică.»

Afară de acestea, observăm că unele spirite, voind să facă să disparä unele din relele sociale din prezent, implorä ajutorul luĭ D-zeŭ ; dacă însă pe viitor se vor afla cauzele unor asemenea rele şi, odată cunoscute, se va aplica remediul cuvenit, atuncĭ intervenţia luĭ D-zeŭ pe care uniĭ o cer azĭ va părea ridiculă. Se va întîmpla ceia ce s-a întîmplat în lecuirea boalelor, unde maĭ înainte, cînd nu se găsea doctoria necesară vre-uneĭ boale, remediul se credea a fi rugăciunea şi implorarea ajutoruluĭ divin, ceia ce azĭ nu se maĭ face ; căcĭ ştiinţa a dat aceia ce maĭ înainte se cerea de la D-zeŭ. «Plus vous reduisez le mal sur la terre, zice D-l Paulhan, plus aussi vous diminuez l'influence divine »

Terminînd, D-l Paulhan închee cu aceste vorbe :

---

1. Pag. 151—152.

«Nous pouvons être heureux de penser que si l'ébauche du bien est rudimentaire encore, elle est peut-être sur le point de le devenir un peu moins, que, si la perfection peut être atteinte, que même si elle ést inaccesible, on s'en rapproche.»

Inainte de a sfîrşi voesc să fac o observaţie. După cuprinsul care l-am văzut se poate obiecta, cu drept cuvînt, de ce D-l Paulhan a pus acest titlu de *Le nouveau mysticisme?* Titlul acesta pare a fi maĭ mult pus pentru excitarea curiozităţiĭ decît pentru ideile ce sînt dezvoltate aicĭ, ideĭ care nu se potrivesc cu acest titlu atît de atrăgător de almintrelea.

Deşi nu vedem ideĭ originale, deşi unele părţĭ sînt cam obscure şi nedezvoltate îndeajuns (ca aceia de la p. 23—37); de şi trebuia mai multă claritate şi unitate în expunere; deşi, în fine, sînt fraze nelămurite şi prea lungĭ, adesea de o pagină întreaga (ca acea de la p. 51); totuşĭ scrierea aceasta a D-luĭ Paulhan poate servi cu oarecare folos acelora care voesc să aibă cîteva cunoştinţe sumare asupra mişcăriĭ ideilor contemporane.

Ov. Densuşanu.

DOCUMENTE

MENEGMII

saŭ

FRAȚĂI CEI DE GEMINE

OBRAZĂLE

Menegmu
Cavalierul Menegmu } amîndoĭ frațĭ de gemine
Demafon, tatăl Isabeliĭ
Isabela, libovnică Cavalieruluĭ Menegmu
Aramia, mătuși a Isabeliĭ și amorezată de cavalierul Menegmu
Valentin, slugă a Cavalieruluĭ Menegmu
Fineta, slujnică a Aramiĭ
Robertem, notariul
Cochelet, neguțătorul.

Facire întăĭ[1]

Arătare întăĭ [2]

Cavalierul Menegmu

«Cu o slugă blăstămată, minte vroi să-m prăpădesc
fire l-au născut în lumi, numaĭ ca să pătimesc
«Lene luĭ ce osîndită, nu mai poci a-i-o răbda
în tot ciasul blăstămatul, turburărĭ vroești-am da
«Știe bine că aștept . . . . dar iată că s-au ivit
de unde vii osăndite? spunemĭ ce aĭ isprăvit

Arătare 2-le

Valentin, Cavalierul.
Valentin întră cu un giamandan în spinari, îl pune gios și șade pe dănsul

«Acum dă o dată stăpăne, puțin mĕ rog a răbda
nu poci sa-ț vorbăsc nimică, răspunsu îndată ț-oi da
«M-am înădușit, nu pot,

---

1. Actul întîiŭ. — 2. Scena întîiŭ

Cavalierul

blăstămate pără cănd
de acest fel de năcazurĭ, ca să-mi dai ai pus de gănd,
«Aț da doaîzăcĭ de bită, mă mir cine m-au oprit
scărnave pără la vamă, atăt ai de zăbăvit
«Să cade atăta vreme să stai pentru zămantan,

Valentin

pe vamişĭ îi ştiĭ stăpăne, că sănt cel maĭ scărnav niam
«Jădoviĭ cu tot că-s jădovĭ, nu sănt aşă de-nfocațĭ
nicĭ îț răspundu într-o slovă, precum aceştĭ blăstămațĭ
«Aşă, ba, stă, dar mă rog, nu am vremi îm răspundu
arhonda le zic ascultă, isprăveşti-m mai curăndu
«Nu mă turbura îm străgă, osîndițiĭ înfocațĭ,
de căt stăpăniĭ lor sănt îndoit maĭ întărtați

Cavalierul

«Numai pentru giamantan, ai fost păr-acum la vamă,

Valentin

ba nu stăpîne mă rog, aştiaptă ca să-ț dau samă,
«Pe vameşul acest scărnav, văzîndu-l că m-ăntărzii
Să nu-i privăsc obrazul, fiind cuprinsu de mănii
«Am socotit că în crăcîmă, maĭ bine poci aştepta
petrec vreme cu odihnă, fără a mă întrista

Cavalierul

«Vinul să te stăpăniască, blăstămatule se poate ?

Valentin

Stăpăne fără metiahna, om nu poțĭ afla la toate,
«Dar de căt vinul maĭ tari, pilda ce ră mă săleşte,
a luneca din cale, aciasta mă prăpădeşte
«Aflu mare bucurie a petrece-n desfătărĭ ;

Cavalierul

Dar de ce să te amestici, în scărnave adunări

Valentin

«In zadar fac sălă-n mine, în zadar eu mă sălesc,
te iubăsc peste măsură, nu poci să mĕ despărțesc

Cavalierul

«Blăstămatule, ce zicĭ?

Valentin

Deprindere ce-am luat
îm dă mie îndrăzneală, ca să-țĭ vorovăsc curat.
«La întămplărĭ de aceste, de multe orĭ aĭ căzut
băndu vin și a nu-l mistui, de căte orĭ ti-am văzut,
«Ti-am văzut cu capul greu, și a nu-l pute sprijini
de căte orĭ ți-am dat măna, voind a te poticni,
«Dar a te duce eu săngur, și a te culca-n pat,
aceste le dau uităriĭ, căcĭ nu sănt de numărat,
«La asămine greșali, trebue să dăm ertari,
ca și alțiĭ să ne criază, cănd săntem într-ace stare

Cavalierul

«Căt pentru vin eu te ert, să-ț fie puțin plăcut,
dar te știu că cu o mie, de năravurĭ eștĭ născut,
«Mai vărtos cătă plăcere, te știu că ai pentru cărță
în căt și însuș cu ochiĭ, ti-am văzut în multe dăță,

Valentin

«Cărțăle de-m sănt plăcute, este ca să trec din vremi,
cănd tu niste nopță întregi, știĭ cum țeu părut de greli,
«Prin crăpăturile ușiĭ, ti-am văzut blăstămănd tari
blăstămam și eu cănd carte, era împrotivitoari,
«A noastră deosebire, este că tu gioci în casă,
iar eu afară pe scară, mă mulțămesc și nu-m pasă

«Cu tot chipul fac sălință, să fiu următor la toate,
bai, gioci, iubești, și eu, nu mă lasu în căt să poate,
«De sănt iubit și aciasta, de la tini-am învățat,
ș-am luat pilda ce bună, tu mai mult m-ai ațățat
«Căci ulițile mai toate, pe toată zăoa alergi,
de-i smolită saŭ bălai, nu te superi să alegi,
«Nu știu de ce Isabela, ia mai mult ti-au biruit,
șă-n dragoste iai[1] te țăne, cu dinadinsul robit

Cavalierul

«Nu stii de ce, și se poate, avăndu atăta frumusață
ca să nu-i să supue, cine-i va căta în față.
«La mătuși-sa întăi, zărindu-o de o dată,
atuncea eu m-afn pětrunsu de cumplita iai săgeată

Valentin

«Eu te știu că într-o vremi, pe mătuși-sa iubiai,
Cu tot că era nebună, nemică nu te sfiai,
«Alegire ta ce bună, însuș cu cali-am aflat,
căci galbinii iai pre bine, știi în căt mi-au agiutat,
«Tu cu mătuși-sa-n casă, eu dedesăm de noroc,
căci cu slujnica Fineta, afara nu ni-aflam loc,
«Și așa cunoști pre bine . . . .

Cavalierul

eu cunosc, am înțăles,
Că vrei să ti arăți cu minte, fiind nebun într-ales,
«Mai mult ca să nu bărfești, ță-i destul, taci de mě lasă,
ia giamantanul mai bine, și purcede, mergi acasă

Valentin ia giamantanul și-l pune iarăși în spinari

«Bine iată mă supui, dar di-aș vre ca să vorbescu,
la niști pricini di aceste, crede-mă mě rătăcescu

1. *iai* în loc de *ei*.

Cavalierul

«Destulu ţă-ĭ di-acum tacĭ.

Valentin

Când vroi cum vorbăsc de bine

Cavalierul

Ce giamantan esti acesta ?

Valentin

Al tău, ce mă-ntrebĭ pre mine.

Cavalierul

«Co-al meu n-ari-asămănare, acista nu esti-al meu,

Valentin

la început ca şi tine, stam la îndoială şi eu,
«Dar de pe scrisul di-asupra, şi de pe a ta pecete,
am eşit din îndoială, m-au făcut a mă pricepe,
«Vezi cea ce zăce aice, caută cea ci-i scris.
la sior Menegmu a casă, ce se află la Paris.

Cavalierul

«Ştiu pre bine aşă este, dar eu mă mer cum de crezi
că giamantanul meu este, acesta pe care vezi,
«Să ştiĭ că nu se poate, acista nu esti-al meu

Valentin

dar cum că samănă bine, ştiu şi mă pricep şi eu

Cavalierul

«Aici-ĭ vr-o nebunie, sănt di-a tali vre un gioc

Valentin

tu mă socoteştĭ stăpăne, că poate sănt dobitoc,
«Intorcăndu-ne den Flandra, cu ce grabă zăoa bună

știi c-ai luat de la polcu[1], ce avei supt a ta mănă
«Și trecănd pe la Peron, cel de pe urmă conac,
de acolo știĭ pre bine, că am purces în olac,
«Ca să n-avem greutate, mi-ai zis în doaî cuvinte,
ca pe posta giamantanul să-l trimăt maĭ înainte,
«Și cu ce maĭ mare răvnă, supuindu-mă l-am dus
și ca să-l scrie de-asupra, înadinsu eu eu i-am pus,
«Apoĭ eu nu socotesc, că am făcut vre-o greșală.

Cavalierul

nu te grăbi c-oi cunoaște, voi eși din îndoială
«Deschide aice îndată, deschide ca să vedem

Valentin scoate un smoc de cai

acum îndată stăpîne, nu grăbi că vremi avem
«E....[2] chee nici de cum nu întră.

Cavalierul

rumpe lanțuh, lăcățică,

Valentin

de vreme ce-m poroncești, n-oi lăsa nici bucățică,
«Lasă că eu găsesc chip

Cavalierul

Ce-m cauțĭ în ochĭ, ce vreĭ ?

Valentin

dar eu nu cunosc nimică, din hainele ce avei.

Cavalierul

«Blăstămatule ce-m spui ?

Valentin

stăpăne nu te grăbi
Căcĭ după cum văz aice, noi n-avem a păgubi

1. Regiment.—2. Cred că traducătorul a voit să zică *Eh* ori *Eĭ*.

«In tot giamantanul tăŭ de zăci lei bani curaţi,
că n-avem înuntru lucruri, noi săntem încredinţaţi

Cavalierul

«Dar scrisorile acele, prin cari mă încredinţa,
dragoste sa Isabela, şi văpaoa-m aţata
«Spune unde l-oi găsi

Valentin
scoate un smoc de cărţă din gaimantan

ţăne altele în loc
măngăe-te cu aceste, potoleşte al tău foc,

Cavalierul
ia cărţăle în mănă

«Ştii că ceĭ ce-s cimpoeşi şi aceĭ ce pre glumescu
cu mine nu petrec bine, şi nu să pre învoescu
Cavalierul ceteşte scrisorileîn vreme ce Valentin căuta în giamantan

Valentin

«Nicĭ de cum găndul meu este, ca să te văz mănios,
vin de cautǎ aice, vin c-om să dăm de folos.
scoate o pungă cu scrisori
«Tărfaloagile aceste, sănt a vr-unui din Maian,
Ce prin giudecăţi aliargă, sau a vr-unuĭ din Norman,
scoate un straiŭ de ţară
«Această haină uşoară şi după moada di-acum
să fac un straiu de vănat, socotesc că va fi bun,

Cavalierul

«O ceriule!

Valentin

In ce merare te văz, peste ce lucru ai dat?

Cavalierul

Asămine întămplare, îi vrednică de ciudat.

Valentin

«Ce s-au întămplat stăpăne, ce nebuniĭ eu văzu
ţ-au cuprinsu mintea cu totul

Cavalierul

Ce văz însușĭ eu nu crezu.
«De-ţ voi spune nu mi-ĭ crede, vei fi și tu la merare.

Valentin

de nu-m vei spune minciuni, crede-mă ţ-oi da crezare

Cavalierul

«Tu știi cum că sănt născut, nu departi de Periom
din familii de cinsti, iară nu de vr-un prost om.
«Murindu-mi părinţăĭ toţă, atăt mamă căt și tată,
șă-n cea mai fragidă vrăstă, prăpădindu nădejde toată
«In fundul unii moșii n-am primit să veţuescu,
am hotărăt ca în oaste, să întru și să trăescu,
«Un frate maĭ rămăsăsă, întru casa noastră toată,
și un unchiŭ cu o scumpete,[1] pociu să zic nemăsurată
«In multe locurĭ străine am călcat peste noroc,
fără a le da de știre, unde sănt și în ce loc
«Știu de la cîţĭ-va drumeţi, cari mi-au spus lămurit,
că ei au luat de știre, cum că de mult am murit.

Valentin

«Aceste eu le știu toate, și că dacă v-ău născut,
au murit maică-ta-ndată, ză bună n-au mai văzut,
«Și cum că sănteţĭ născuţĭ, de gemine amăndoĭ,
văzăndu-vă nu se știa, carele este din voi
«Tot di-o potrivă la toate, și la vorbă și la stat,
în căt atáta potrivă, pe lume nu s-au maĭ dat.

Cavalierul

«Adevărat, ai dreptate, pre bine ne potrivim,

1. Sgîrcenie, avariţie.

putam cu mare lesnire, ori pe cine să amăgim
«Dac-am început a creşte, pe unul ni-au însămnat,
n-ave chip a ne cunoaşte, aşă ni-am asămănat

Valentin

«Aceste eu le ştiu toate, şi alte ori mi-li-ai spus,
turburarea ta îm spune, nu mă lăsa la prepus.

Cavalierul

«Nu este fără dreptate, merare care tu vezi,
căci giamantanul acesta, esti a frateluĭ ce crezi,
«De pe scrisoare aceasta, acum m-am încredinţat,
că unchiul meu îi cu morţiĭ, şi avere au lăsat,
«Frate-meu fără-ndoială, aice a să sosască.

Valentin

Crede-mă veste aceasta, trebue să te-ngrijască.

Cavalierul

«Ascultă mă rog ia sama, fiĭ mă rog ascultătoriu,
vezi să înţelegi pricina, fii cu totul sălitoriu[1]

Ceteşte scrisoare

«Eu te aştept arhonda, ca să-ţi număr şesă zăci de mii de lei, ce unchiul teu prin diata sa, au lăsat ca să-ţ dau, şi să te însoţeşti cu Isabela, pentru care într-atăte rănduri ţ-am vorovit prin scrisorile mele; locul acesta ţă să cuvine, şi tatul iai Demojou grăbeşte însoţăre aceasta, cu ce mai mari răvnă. Nu întărziia dar ca să vii la Paris, cu ce maĭ mare grabă, făcăndu-mi această cinste a crede că sănt.

A dumitali ce mai ascultătoari
slugă
Robertem

Cavalierul

«Acestui cinstit notariu, numele îi Robertem,
el ne căuta acasă, orĭ şi ce pricinĭ avem,
«Numile, scrisul deasupra, toate le ştiu vederat.

---

1. Silitor

toate mă-ncredințază, cum că esti adevărat,
«Frate-meu vrănd ca să vie mai cu grabă în Paris,
giamantanul ca și mine, înainte l-au trimis,
«Și așe tot într-o vremi, a sosi s-au întămplat,
fiind tot c-un nume scrisă, cu greșală s-au luat
«Eu după aceste toate, poci a zăce nedosit,
că-n Paris fără-ndoială, fratemeu este sosit.

Valentin

«Aceasta să poate bine, dar mirare mi-i pre sus,
numai dintr-o însămnari, prilejul ce au adus,
«Din istoria aceasta, am în găndu un gioc să fac,
c-o supțire nebunie s-o aduc spre al meu plac,
«Noi avem știință bună, unchiul tău, c-au răposat,
și din avere lui toată, nimică nu ț-au lăsat,
«Frate-tău cel ce are, le ia toate știu curat,
de acum și Isabela, că-i a lui îi vederat,
«Vezi acum o întămplare, de o dată ce-au adus,
întunecă mintea toată, să înnalță maĭ pre sus.

Cavalierul

«Aceste noi săntem vrednicĭ, îndată a le călca,
inima îm poruncește, nu cred că voi luneca.

Valentin

«Șasăzăci de mii de lei crede-mă nu-i de glumit,

Cavalierul

Bărbăție Valentine, nu-ĭ vremĭ-acum de dormit,
«Eu dacă voi lua banii, ca cănd și el i-au luat,
dar frate-meu și notariul, întăi trebue aflat,
«Aliargă, nu perde vremi, ca să fii înștiințat,

Valentin

eu pentru tine odihnă, nici o dată n-am cruțat,
«In Paris dacă se află, să știi cum că l-am găsit,
dentre atăța prietini, ce am nu va fi dosit.

Cavalierul

«Eu mă duc la Aramia, căci ia ştie c-am venit,
să m-arăt cu făţării că-s de dragoste rănit,
«Ia n-ari nici o ştiinţă, în ce dragosti am căzut,
damile să-nşală lesne, tu ştii bine li-ai văzut
«Zavisnică şi bătrână, chipul eĭ supărătoriu,
obrăznicia ce mare, te face nerăbdătoriu,
«Intr-un cuvînt îĭ nebună. voeşte s-o măgulescu,
interesul mă săleşte, ce să fac mă făţăresc,[1]
«Du-te tu acum la vamă, mergi întreabă ca să vezi,
nu perde cias, nici mănuntă, poroncii ca să urmezi.

Arătare 3-le

Aramia, Fineta, Cavalierul.

«Ah ce bucurie mare, pe Manegmu că-l videm,
cătă fericire astăzi, Fineto vezi că avem,
«De bucurie ce mare, loc nu pociu ca să-m găsăscu,
dar şi a lui bucurie, că-i mare nu mă îndoescu
«Cumu-ţi par Fineto, spune-m.

Fineta

frumoasă în căt găndeştĭ,
veseleştĭ şi legĭ cu lanţurĭ, inimile le robeştĭ,
«Te arăţĭ cum că amoriul, pre tare s-au sărguit,
astăzi prin măinile mele, să străluceştĭ au voit,

Aramia

«Fata aceasta cunosc, că are gustu minunat,
ah! Menegmu bine ai venit, ce noroc ti-au îndemnat,
«N-ai făcut întărzăere, după cum eu socotescu,
ce dumnezeu ti-au împinsu.

Cavalierul

amoriul, nu mă-ndoesc

1. Mă prefac.

Aramia

«Copilașul meu cel dulce.

Cavalierul

îndată ce ți-am văzut,
cum am uitat tot nacazul a-ț spune nu-ĭ de crezut,
«Nu văz alta de căt tine, fără a să-nprumuta,
cu o frumusață străină, frumoasă a s-arăta,

Aramia

«Destul ți-i contenește, spune-mĭ maĭ bine curat,
văpaia dragostii mele, dacă mult ți-au supărat,
«Portretul cel plăcut mie, ce însușĭ tu mi-l-ai dat,
și cu bucurie mare, pri al meu în loc ai luat,
«Mă măngăem cu acela, în vreme ce ai lipsit,
oare tot o bucurie, și tu însușĭ ai simțit?

Cavalierul

«Chipul tău mă stăpănește, în tot locul mă trudesc,
nici noapte nu-m dă odihnă, căcĭ necontenit găndesc.
«Insuși în această noapte, cu un vis m-am zbuciumat,
oh! nălucire pre dulce, minte cum mi-ai fărămat,
«In somnul meu cel mai dulce, cănd mă aflam îm păre,
că îmblam într-o grădină, și soarele răsăre,
«Zorile pre luminate, cu văpai răsărindu
florilor le da puteri, ce se vede înflorindu,
«Și éram pe niște țermurĭ, unei ape ce curgè,
și c-o năvăliri mari, o privem precum fugè,
«Făcè un sunet pre dulce, să prăvălè spumegăndu,
nu mă-nduram a mă duce, priivindu-o curgăndu,
«Ș-acolo pe o verdeață, mă odihnem priivindu,
făr de vesti-ntr-o căruță, te văz din apă eșindu,
«Chipul, portul s-a-ta[1] fața, Afroditiĭ era,
și o mie de amorurĭ, împrejurul tăŭ zbura,
«Ițĭ sufla cu umilință, zefirul cel răcoros,
stiagurile tale toate, videm plutindu bucuros.

1. Cred că e o eroare în scriere, și că traducătorul a voit a zice *ș-a-ta*, adecă *și a ta*.

Fineta

«Mai frumos vis să mai poate ?

Aramia

fărşaşte di-acum mă rog,

Cavalierul

inima me de merare, cuprinsă nu-ş avè loc,

Aramia

«Spune-mi au ca Afrodita, aşă de uşor zburam ?

Cavalierul

nu avei deosebire, la merari eu eram
«Di-ace dulce nălucire, eu stam cu totul uimit,
voiam ca să mă apropiiŭ, găndem că n-oi fi primit

Aramia

«Mă rog să-m spui adevărul, spunem ca să ştiu şi eu,
avănd haina Afroditiĭ, cumu-ţ-părè chipul meu
«Să vedè ace mărimi ?

Cavalierul

Cuvănt aice n-au rămas,
mirosă dumnezăire, asupră-ţi cale di-un cias,
«Şi viind pre cu sfiială, măna ca să-ţ dau am vrut,
şi grădina de o dată nevăzută s-au făcut,
«Intr-o peşteră îndată, di-acolo m-am pomenit,
spre a căriia podoabă, toată fire s-au pornit,
«Acolo întru odihnă, şi cu flori încununat,
vestem văpae me toată, cu un chip pre alinat,
«Te arătai milostivă, cum şi blăndă precum crezi,
Afroditii tu voiai, ca să te asăminezi,
«Şi aşa întrăndu în casă, Valentin al meu cel prost,
den somn ca să mă trezăsc, nevoit îndat-am fost.

Aramia

«Ce părere de răŭ mare, cine dracul l-au adus,
vezĭ o netrebnică slugă, în ce năcaz tiau supus,
«Totdiauna osîndițiĭ, de aceste săvărșescu.

Cavalierul

De nu mi-ĭ împlinit visul, dar eu voi să-l împlinesc.

Aramia

«A mă priimi nu-i vorbă, căcĭ ca să fiĭ mulțămit,
vremelnică fericire, nu vroi s-audu c-ai primit,
«Unire ce fericită, cari am alcătuit,
mai mult să te-ncredințeză, cum că poțĭ a fi unit,
«Intr-această di-acum vrăstă, de ură mai mult mă tem,
știĭ că nestatornicii, noi toți oamenii săntem,
«Nu te însorĭ încă bine, și den zăoa ce dentăĭ,
Dragoste vezi că se stinge, nu-s cele dintăi văpăi,

Cavalierul

«Dragoste me pentru tine, să mă crezĭ că nu-i de spus,
tot amoriul covărșeste, mă rog ca să n-ai prepus,
«Dacă din nenorocire, dar mă tem ca să găndescu,
moarte ta . . . ce vroi să zic, ah să tac, că pătimescu
«La o așă întămplari, și a găndi mă sfiesc.

Aramia

dintre noi gănduri di aceste, să fugă nu le voesc,
«Zăoa întoarceriĭ tale, doresc ca s-o prăznuescu,
a ospăta împreună, a te pofti îndrăznescu,
«Am mai poftit înc-o damă, să vie și ia la noi,
adunare noastră toată, a nu fi numaĭ di doi.

Cavalierul

«Cu cinste ce-m faci madamă, nu pociu ca să-ț mulțămesc
dar o triabă foarte mică, a isprăvi mă sălesc,
«Și ca să mă ntorcu în grabă, m-oiŭ duce acolo drept,

Aramia

mergi, că eu cu nerăbdare, ca să te întorci aștept.

Cavalierul

«Fără nimica zăbavă, îutr-acest ceas mă întorcu.

Arătare 4-le

Aramia, Fineta

nu știe cât mă iubește, nu cunoaște al său foc,
«Dar și eu îl iubesc tari, dragoste me nu-i mai gios,
spune cum îț pare țăe?

Fineta

Nu se poate mai frumos,
«Dar și a sa slugulițā, nu este de pomenit,
îl iubăsc și eu madamă, dar nu știu ce n-au venit,
«Demofon pare că este.

Arătare 5.

Demofon, Aramia, Fineta.

Demofon

«Bună zăoa surioră

Aramia

frate, foarte-ț mulțămesc,

Demofon

viu să ț spui o pricină, și în scurt să ț-o vestesc

Aramia

«Spune-m în grabă ce vrei, căcĭ mă superi ne-ncetat

Demofon

nepoata Isabela, o ştiĭ că-ĭ de măritat.
«Pre Robertem îl ştiĭ bine, răvna luĭ nu-ĭ de dosit
ca să dăm pe Isabela, un om pre bun au găsit,
«Un tănăr cu darurĭ multe, şi cu bani mulţi mai ales,
şesă-zăcĭ de miĭ de leĭ, dumnezău ni-l-au trimes,
«Şi un unchiŭ[1] al săŭ îl face, clironom desăvărşit,
Robertem numără banii, caută să iai fărşit,
«După biletul acesta, pe care îl vezĭ înscris,
astăzĭ este să sosască, fără de greş în Paris

Aramia

«Şi mie îm pare bine.

Demofon

pe acesta di-om lua,
familia noastră toată, ajutor poate afla,
»Şi cunoscăndu surioară, cătu di-acum ti-ai trecut,
ce spre dragosti plecari, din mine s-au prifăcut,
«Eu am dat făgăduinţă, vrăndu ca să ia un fărşit,
că le dai clironomie, cătă ai desăvărşit,
«Şi vei lua numaĭ rodul, cată vremi veĭ trăi

Aramia

frumoasă făgăduinţă, cum îndrăzneşti a grăi,
»Tu ai dat făgăduinţa, mergi de o ia înnapoi,
ce ştiĭ într'aceasta vărstă, ce-oĭ face păr mai apoi,
«Pociu diacum copii a face, pociŭ găndi la măritat

Demofon

sora de cinzăcĭ de ani, cum că eştĭ poati ai uitat

Aramia

«Eu sănt de cinzăcĭ de ani, Fineto ai ascultat ?

1. De aicĭ se vede că chiar la începutul acestuĭ secol în Moldova nŭ se zicea unchiul *moş*, ca astăzĭ.

Fineta

ce mustrari despre rude, de unde acest păcat
«C-au trăit o vremi mică, bătrână să o numiţă
dar cei înţălepţi n-or zăce, mă mir voi cum îndrăzniţi

Demofon

«Soro eu ştiŭ a me vărstă, cinzăcĭ de ani sănt trecuţi
tu peste că eşti mai mare, spune-m cu căţ eşti maĭ mulţŭ
«Giudecă de am dreptate.

Aramia

ba eşti un nebun ales,
cea ce zăci nu se poate, eu îţ spuiŭ pe înţăles,
«De căţ ani sănt eu noi zăce, faţa m-a mărturisi
ia ţ-ia face-a mă cunoaşte şi di-acum a nu greşi,
«Atăta eu pot a zăce, un cuvănt adevărat,
de avere me te lasă, eu îţ spuiu lucru curat,
«Cum că sănt mai sănătoasă, de căt voi eu am sămţăt
ori ce zăci mie nu-m pasă, puiŭ în gănd că ai minţăt
«Eu cred că voiu pune-n groapă, pe voi pe toţă căt sănteţ
copiĭ, nepoată, pre tine, şi pre căţĭ sănt mai semeţ
«Ţăe-ţ zăc, vorbăsc cu tine, ori a auzi n-ai vre.
haide Fineto di-aice

Demofon

ce copilă tinerè

Fineta

«Arhonda di-acum nainte, au să tacĭ să nu vorbeşti,
orĭ călindariu îţ alege, pentru ca să nu bărfeşti,
«Stăpănă-me cum că este, tănără eu o cunosc,
întrebaţi pre cei cu minte, eu să tac să nu vorbăsc

Arătare 6-le

Demofon întru săni

«Eu am cunoscut pre bine, răspunsul ce vre să-m de,
ş-am urmat cu-nţălepciune, chipul ce mi-să cădè
«Să mărg să cat pe notariul, cu dănsul să mă aşăz
şi puindu cu el la cali, odihnindu-mă să şĕz,
«Şi dacă omul acesta, este după cum l-au spus,
să ispră văsc însoţire, fără cel mai mic prepus.

(Va urma)

Manuscriptul „Menegmii."

In vara anuluĭ 1890 fiind invitat la moşia Stolnicenĭĭ de lîngă Paşcanĭ de D-l Iancu Prăjescu, proprietarul acesteĭ moşiĭ, am voit să cercetez şi mica bibliotecă a familieĭ, după cum în anul trecut studiasem arhiva eĭ, adecă documentele Stolnicenilor. Cărţile ce am găsit în bibliotecă sînt puţin importante ; maĭ toate sînt greceştĭ din secolul trecut, şi numaĭ cîteva franceze saŭ romîne ; bună parte din aceste volume sînt cărţĭ didactice şi nu pot avea folos decît să ne arate cultura părinţilor noştri de la începutul secoluluĭ. Biblioteca, afară de cîteva volume, pare a fi aparţinut spătaruluĭ Vasile Milo, tatăl bătrînuluĭ şi renumituluĭ artist Mateĭ Milo, care a ţinut în căsătorie pe Zamfira sora D-luĭ Iancu Prăjescu. După moartea cumnatuluĭ săŭ, spătarul Milo, venerabilul D-l I. Prăjescu fiind epitrop al nepoţilor săĭ Mateĭ şi Alecu, a transportat cărţile tatăluĭ lor la Stolnicenĭ, unde probabil aŭ rămas, fiind-că nepoţiĭ n-aŭ vrut să maĭ ia nişte cărţĭ care nu le maĭ făceaŭ nicĭ o trebuinţă, fiind scrise greceşte.

Astfeliŭ îmĭ explic faptul că se afă în biblioteca de la Stolnicenĭ o mulţime de cărţĭ vechĭ care poartă iscălitura: Vasile Milo spatar şi une-orĭ latineşte Basilius Milo, spatarius.

Pentru a reveni, saŭ maĭ bine zis pentru a veni, la manuscriptul Menegmilor, voiŭ spune că foarte puţine lucrurĭ se pot şti cu siguranţă relativ la acest manuscript. Din notiţa finală se vede că Menegmiĭ s-au tălmăcit în 1803 şi s-au prescris de însuşĭ traducătorul. «S-aŭ tălmăcit şi s-aŭ prescris de mine 1803 Martie 9».

Cine e însă traducătorul?

Se vede o iscălitură în jos tăiată expres cu cerneală, și apoĭ se pare că, spre a fi maĭ sigur că numele se va putea citi, s-a rîciit cu degetul iscălitura pînă chiar s-a rupt hîrtia. In astfeliŭ de împrejurărĭ nu putem da onoarea traducerĭ unuĭ Ioniță Popovicĭ care se vede iscălit alăturĭ, și aceasta pentru 3 motive: 1) nu se vede care ar fi motivul ștergeriĭ celeilalte iscăliturĭ; 2) cerneala și chiar scrisoarea nu seamănă cu a restuluĭ manuscriptuluĭ și 3) e puțin probabil ca o persoană care cunoștea limba și literatura franceză la 1803 și care știa să facă o traducere în versurĭ pe acel timp, să rămînă obscur și necunoscut contemporanilor săĭ. După mine Ioniță Popovicĭ e un șiret prost; departe de a ne face să credem că e traducătorul Menegmilor, eŭ cred că trebue să-l considerăm autorul ștergeriĭ numeluĭ traducătoruluĭ. In loc de recunoștință și slavă, cum spera acest individ, el nu ne inspiră decît ura și dispreț, fiind-că a voit să se împodobească cu pene de păun. Dacă vom fi în eroare, cerem ertăciune oaselor sale, de vor fi maĭ existînd, și-l rugăm ca Episcopul Mitrofan III «a nu ne pune în ponos, ci să ne erte, că și noĭ sîntem oamenĭ, asemenea pătimașĭ ținuțĭ de slaba fire, care nu lasă nicĭ pre un om a rămînea fără greșală».

Imĭ este greŭ să daŭ cu părerea cine este traducătorul Menegmilor: poate să fie spătarul Vasilie Milo, poate să fie o altă persoară din familie saŭ streină .... orĭce conjectură e inutilă, fiind că acest traducător va rămînea probabil dotdeauna necunoscut.

Voiŭ încerca totușĭ să spun cine poate fi traducătorul Menegmilor la finele publicăriĭ lor.

Spre a termina această scurtă notiță, în care în definitiv nu am putut arăta cea ce era maĭ important, voiŭ spune că manuscriptul Menegmilor formează un volum în 4°, legat în piele probabil pe vremea cînd s-a scris; el se compunea din 132 de fețe, scrise destul de citeț, iar fiecare față are 20 de liniĭ. Voiŭ adăoga că manuscriptul este complect și în bună stare, afară de foaia 128, care este dezlegată din volum, și de foaia precedentă, care este ruptă pe jumătate, din ambele foĭ însă nu lipsește nicĭ o literă.

Probabil că această piesă de teatru şi alta tot manuscrisă şi tot în versurĭ din 1825 intitulată «Tragodie luĭ Lentor», aŭ inspirat gustul teatruluĭ în feciorul spătaruluĭ Vasilie Milo. De-i-ar fi dat în gînd spătarulul acest lucru, de ar fi ştiut el că fiu săŭ Mateiŭ va deveni «aftor», de sigur că manuscrisul Menegmilor ar fi fost de mult aruncat în foc, şi el ar fi dispărut pentru totdeauna cu multe alte monumente de limba şi literatura veche romînească

I. Tanovieeanu.

STUDIŬ CRITIC

ASUPRA PIESEI «LES MÉNECHMES»

a lui **Regnard**

şi traducerii eĭ moldoveneştĭ

Manuscriptul prezentat societăţiĭ de către D-l Tanoviceanu datează din 1803 şi dar e scris în litere cirilice. E traducerea în versurĭ a comedieĭ *Les Ménechmes* a luĭ Regnard. Numele traducătoruluĭ e însă din nenorocire foarte probabil apocrif, căcĭ după starea manuscriptuluĭ, semnătura unuĭ Popovicĭ ce figurează în el este, credem, numaĭ acea a unuĭ scrib.

Numele pieseĭ şi punctul de plecare sînt originale ale luĭ Plaut, al căruĭ piesă Regnard abia se poate zice că a imitat-o, întru atît pecetea de originalitate, situaţiunile şi amănuntele sînt ale sale propriĭ, pe cînd imitaţiunile luĭ Rotrou şi Le Noble sînt servile.

Traducătorul era un om cu carte, căcĭ traducerea e maĭ pretutindenea clară, dacă nu totdeauna fidelă. Fapta însă că traduce MéneCHmes prin MeneGmiĭ, e credem numa intuitivă pentru Popovicĭ, ca o lege naturală fiziologică. Ar maĭ fi şi o altă ipoteză: piesa să fi fost tradusă moldoveneşte după o traducere grecească. Insă după cunoştinţa noastră, asemenea traducere n-a existat.

Inainte de a veni la traducera romînească, voiŭ studia şi analiza opera franceză şi pe autorul eĭ, pentru cuvîntul că piesa fiind tradusă în limba noastră, putem astfeliŭ afla către ce gen dramatic eraŭ anume aplecaţĭ părinţiĭ noştri din 1800 şi trage decĭ

în urmă niște concluziunĭ despre starea noastră morală și socială de atuncea. Apoĭ și așa piesele luĭ Regnard sînt în genere prea puțin cunoscute cu tot meritul netăgăduit al acestuĭ autor.

Jean François Regnard, născut în Pariz în anul 1665 și mort în 1709, a trăit deci în marele secol al literaturiĭ franceze, și deși este un poet zis secundar al aceluĭ timp, totușĭ e unul din ceĭ maĭ bunĭ, și poate, ca coardă comică, al doilea după Molière; căcĭ o mare veselie și un natural fericit eraŭ trăsăturile predomnitoare ale caracteruluĭ săŭ.

Regnard era avut, dintr-o familie de nobleță, a iubit foarte mult călătoriile, în care îl atrăgeaŭ chiar emoțiunile primejdieĭ. In viața luĭ rătăcitoare a studiat oameniĭ și lucrurile, și în oarele sale de ticnă a iubit a trăi în Pariz ca un sibarit inteligent.

El a lăsat multe comediĭ, dintre care cele de căpetenie sînt acelea ce le-a scris pentru *Théâtre Français*, ca tocmaĭ *Les Ménechmes* saŭ Gemeniĭ, *Le Joueur*, *Le Distrait*, *Le Légataire Universel* și altele.

Din *Menegmiĭ* luĭ Plaut, Regnard a luat numaĭ cît numele și fapta brută a asemănăriĭ perfecte între doĭ frațĭ gemenĭ ; căc toate incidentele pieseĭ sale sînt cu totul diferite și maĭ cuviincioase pentru teatrul nostru modern.

Comedia aceasta pe timpul săŭ a avut mult succes ; căcĭ subiectul e tocmaĭ dintre acele ce sînt chemate a face efect pe scenăĭ maĭ ales față cu masa publiculuĭ care la teatru căuta numaĭ a se desfăta și nu a asculta dezvoltîndu-se sisteme psihologice, filozofice saŭ sociale.

Doĭ frațĭ gemenĭ, aĭ cărora asemănare e desăvîrșită, trebue să pricinuiască multe încurcăturĭ, răstălmăcirĭ și erorĭ comice, care să dea loc la tot atîtea incidente șagalnice și poznașe. Iată de ce acest subiect comic a fost tratat și în diferite timpurĭ și de maĭ mulțĭ autorĭ. Shakspeare însușĭ l-a tratat sub titlul de «*The Mistakes*», adecă *comedia erorilor*. Tot astfeliŭ și pe aceleașĭ vremurĭ s-a întîmplat, în elementul tragic, și cu faimoasa piesă *Sophonisbe*

Atît în Plaut cît dar și în Rotrou și în Le Noble, unul din Menegmi e însurat. La Regnard, Menegmiĭ sînt amîndoĭ holteĭ. Unul e un provincial grosolan, brutal și necioplit, carele vine la Pariz ca să-șĭ moștenească pe un unchiŭ ca legatar universal, de vreme

ce răposatul nu cunoaştea soarta celuĭ de al doilea nepot al săŭ, carele din tinereţe încă părăsise vatra părintească, ne maĭ dînd de părinţĭ nicĭ de rude, aşa că toţĭ îl credeaŭ mort.

Acest din urmă, cavalierul Menegm, se afla la Pariz de o vreme şi trăia acolo ca un adevărat cavaler dezmoştenit de soartă, alunecîndu-se dar une-orĭ şi în apucăturĭ ce le-ar reproba morala·

O văduvă bătrînă, bogată Araminta, înamorată de tînăr, pare dispusă a îndrepta nedreptatea soarteĭ, propuindu-ĭ a-l lua de soţ. Cavalerul, ca un puiŭ de bodaproste, este cît pe ce se cadă în cursa femeiĭ, ademenit de punga eĭ, cînd deodată, amorul săŭ pentru Isabela fiica luĭ Demofon nimiceşte, din fericire pentru dînsul, toate proectele matrimoniale ale bătrîniĭ cochete. Pe aceiaşĭ Isabelă o avea fratele săŭ de luat în căsătorie, căcĭ după povaţa notaruluĭ Robertin, amicul familiei, Demofon tatăl eĭ o făgăduise luĭ Menegm, după ce aflase despre moştenirea frumoasă ce-ĭ căzuse.

Din cele ce preced şi dintr-o maĭ departe analiză a pieseĭ, vedem că ţesătura eĭ este acea ce se chiamă în terminĭ de teatru un *imbroglio*. Model în genul acesta este *Mélite* a debuturilor luĭ Corneille, adecă o piesă curat de intrigă ; căcĭ în afară de Corneille (după revelaţiunea sa cu «Le Cid») şi Racine, secolul al XVII-a n-a prea cunoscut teatrul psihologic. In timpurile absolut moderne chiar, teatrul şi romanul psihologic datează abia de la Balzac încoace. In Regnard, ca şi în contemporaniĭ săĭ, cu tot talentul netăgăduit al unora dintre dînşiĭ, astăzĭ maĭ ales, vedem multe repetiţiunĭ şi naivităţĭ, chiar şi la Molière, ca d. e. cu faimoşiĭ săĭ *médecins dansants* din «Le Bourgeois gentilhomme» saŭ în insistarea exagerată asupra unor situaţiunĭ groteştĭ şi caraghioase, ca în «Le Médecin malgré lui» şi altele.

Intre aceste naivităţĭ (care sînt ale timpuluĭ şi se datoresc în mare parte succesuluĭ *romanelor eroice*) vom număra d. e. porecla simbolică a numelor propriĭ ale personajelor, de care slăbăciune n-a scăpat nicĭ chiar Molière (maĭ ales în comediile sale uşoare şi chiar şi în «Le Misanthrope»), numirĭ simbolice, ca să zicem aşa, ce le-aŭ luat Francejiĭ cu multe alte defecte din repertoriul teatruluĭ popular italian. Defectul acesta s-a strecurat pînă în zilele noastre şi cred că-l vor păstra mereŭ Italieniĭ şi Francejiĭ în aşa

zisul «Théâtre de *Funambules*» ca în copilăreştele *Arlequinades*, *Pasquinades* şi *Pantalonnades*.

De altmintrelea piesa aceasta a luĭ Regnard nu se prea poate analiza, tocmaĭ pentru că e curat o desfăşurare de fapte şi nu e, precum am zis maĭ sus, o piesă de caracter saŭ de înaltă comedie, ci producţiunea unor incidente multiple şi feliurite, foarte comice saŭ hazliĭ de altmintrelea şi pricinuite toate din încurcătura ce reese din perfecta asemănare între ceĭ doĭ fraţĭ.

Ca stil, tonul comic e potrivit, aşa dar plăcut.

Iată, în puţine cuvinte, şi ţesătura drameĭ. Cavalerul Menegm, carele e un barbat maĭ drăgalaş, maĭ cioplit, maĭ lumeţ şi maĭ plăcut decît necioplitul săŭ frate, izbuteşte printr-un şir de vicleniĭ datorite asemănăriĭ a-ĭ răpi pe pieţita sa Isabela ce-ĭ era menită şi a-ĭ răpi totodată de la notarul Robertin şi întreaga moştenire de 60,000 de scuzĭ lăsată aceluĭ frate în depozit la zisul notar, la carele îndrăzneşte a se prezenta sub numele frateluĭ săŭ, singurul moştenitor putativ. Cavalerul însă în urmă se hotărăşte a-ĭ restitui jumătate din acea avere ce legal îĭ aparţinea şi celuilalt frate; impune însă frateluĭ săŭ condiţiunea de a lua în căsătorie pe bătrîna Araminta de vroeşte a pune mîna pe cealaltă jumătate de avere, vroind maĭ ales, prin chipul acesta, el însuşĭ să scape de întreprinderile amoroase ale bătrîneĭ cochete. Şi lucru ciudat, provincialul, carele se întîlnise cu cocheta şi pe care n-o putea suferi, totuşĭ se hotărăşte la o aşa ne maĭ pomenită căsătorie. Această ultimă situaţiune, după noĭ, nu e verisimilă; căcĭ, despreţuind-o cum o despreţuia, nu avea nevoe de a se căsători cu bătrîna, pe cîtă vreme era şi el de drept moştenitor.

Orĭcum, comedia, ca orĭşice comedie ce se respectă, se termină prin două chiar căsătoriĭ. Mai toată intriga e condusă de *Valentin*, o slugă isteaţă a cavaleruluĭ, un feliŭ de *Scapin*.

Ca factură, limba e curgătoare, versul sprinten, limpede şi clar, rima uşoară şi naturală. Totuşĭ, în ziua de astăzĭ, o asemenea piesă ar putea plăcea numaĭ pentru odată, ca una ce e absolut lipsită de situaţiunĭ morale saŭ psihologice.

La urma urmeĭ, (cu ochiĭ noştri de astăzĭ) toată succesiunea aceasta de fapte s-ar zice — o repetăm — o amintire din repertoriul luĭ «*Polichinelle*» saŭ din al teatruluĭ de „*Fantoches*“ saŭ, pe romîneşte, a *păpuşilor* noastre.

Analiza piesei odată făcută, și genul ei dar lămurit, am putea conchide, în cea ce privește pe părinții noștri de acuma 90 de ani, dintr-o așa alegere de piesă de traducere, că în domeniul plăcerilor spiritului, pe vreme aceia, străbunii noștri se complăceaŭ în plăceri ușoare, naive, dar și morale. Ei nu știŭ nici de tensiune nici de aberațiuni de spirit, de vreme ce quintesența și libertinajul în literatură și pe scenă eraŭ pe atunci lucruri cu totul necunoscute la noi, ca unele ce toate vin cu o civilizație mai învechită și dar mai încercată și mai coruptă.

Traducerea lui Popovici(?) e și ia în versuri, limba absolut moldovenească și curgătoare ; traducătorul cunoștea bine și limba franceză și limba sa. Limba franceză totuși n-o cunoaște într-un mod perfect, precum vom vedea mai la vale. Iată de ce traducerea nu e absolut fidelă ; ba chiar adese-ori e într-un așa chip perifrastică încît ne-am fi întrebat dacă nu e făcută după o altă redacțiune cu variante saŭ lecțiuni diferite, dacă edițiunea ce am avut și care este de la 1820 n-ar fi dat toate variantele după edițiile originale. Astfeliŭ, în actul I ce l-am analizat, singura variantă semnalată este : «Vous *percez* les nuits» în loc de : «Vous *passez* les nuits». De asemenea nu e probabil ca traducerea să fi fost făcută după o traducere grecească, căci după cunoștința noastră, cum am spus deja mai sus, nu a existat o asemenea traducere.

Pentru un asemenea studiŭ ne vom mărgini la actul I, relevînd atît expresiuni topice și tipice cît și mai multe observațiuni asupra modului de traducere.

Așa d. e., chiar de la început, textul zice ca sens :

«M-a scos din sărite ; lua-o-ar dracu sluga.»

Traducătorul traduce :

«Cu o slugă blăstămată mintea voiŭ să-mi prăpădesc.»

La linia a doua cuvintele «*pour me faire enrager*» le traduce prin *pătimesc* în loc de *îmi face în ciudă*, ceia ce e și mai comic și mai în raport cu situația.

Mai multe cuvinte sînt răstălmăcite în traducere ca și cum le-ar fi ignorat sensul; așa de ex.: într-o singură replică a lui Valentin, act. I, scena a II, vedem *noirs brelans*, ceia ce am zice azi *tripots*, tradus prin *„nopți care s-aŭ părut grele“*; *vous jurez* prin *tu joci* ; *„je vous imite en tout,“* prin *vĕ mulțămesc și nu-mi pasă“*;

„și je suis coquet“ prin *„de sînt iubit“* ; și altele de feliul acesta.

Altă-dată, la sfîrșitul multor tirade, vedem ideĭ personale de ale traducătoruluĭ care maĭ totdeauna slăbesc puterea expresivă a textuluĭ ; chiar unele cuvinte și prin urmare și unele situațiunĭ sînt răŭ înțelese, cum am văzut și cum vom maĭ vedea treptat.

Astfeliŭ ca expresiunĭ tipice și moldoveneștĭ ale timpuluĭ vom pune înainte : *lumi*, *spinari*, *gios*, *pără cînd*, *să cadi*, *tari*, *amestică*, *iubăsc*, *sîlă*, *sîlesc*, *vorovăsc*, *ertari*, *mu'țămăsc*, *ti-te*, *dentre*, *den*, *dentăĭ*, și alte multe de soiul acesta ; *arhonda* și *sior* expresiunĭ greco-levantine ; *polc*, rusism, etc.

Ca traducere, în teorie generală, observăm foarte des că timpurile nu sînt fidel reproduse. Așa d. ex. în tirada luĭ Valentin (scena II pag. 4) saŭ, cum zice foarte expresiv vechiul nostru scriitor, Facerea I, Arătarea II, fila IV, se află : «Toute folle qu'elle *est*» e tradus prin «Cu tot că *era* nebună».

Alt defect : răstălmăcirea cuvîntuluĭ, ca de ex.:

In tirada a doua a luĭ Valentin, traducînd *fiers* prin cuvintele *înfocațĭ* și *întărîtațĭ*, schimbă înțelesul.

In tirada a 3-a a luĭ Valentin cuvintele : «Petrec cu odihnă fără a mă întrista» sînt adăogite.

Apoĭ traducătoriul pune cîteodată pe sluga Valentin să vorbească cu stăpînul săŭ la singurit, ca de ex.: *giamandanul acesta e al tăŭ ; ca și tine. . . .*

Pe icĭ pe colo observăm greșelĭ de sintaxă, care însă pot proveni și din fapta că traducătorul avea a se lupta cu forma de versificare, ca d. ex. pag. 6 din manuscript:

«Dar scrisorile acelea prin cari *mă* 'ncredința.

«Dragostea sa Isabela și vapaia-mĭ ațîța.

Lettres tradus ba prin *carte* ba prin *scrisoare.*

Railleur tradus prin *cimpoeș* (Ne ducem la Ureche, care spune că luĭ Aron Vodă ĭĭ plăceaŭ cimpoeșiĭ și măscariciĭ).

Pag. 7 : *Demeurant sans bien* tradus prin «prăpădind nădejdea toată».

Altă dată prin perifrază slăbește expresiunile cele maĭ fericite ale textuluĭ, d. ex :

«Je sais que deux gouttes de lait ne sont pas plus semblables, tradus prin :

«Incît atîta potrivă pe lumi nu s-a mai dat»

Maĭ departe un non sens :

«Mais que fait cette histoire au trouble où je vous vois?» tradus prin
«Turburarea ta îmĭ spune, nu mă lăsa la prepus».

Avem însă de sigur pasajurĭ întregĭ foarte bine traduse, cu toate că astăzĭ orĭ şi ce elev deştept ar traduce mai bine. Putem chiar adăogi, odată pentru totdeauna, că, strict vorbind, nu e un singur pasaj care cu drept cuvînt să fie *perfect tradus*.

Aceste rezerve făcute, Ca exemplu de traducere nimerită vom da între altele replica luĭ Valentin din pag. 3 începînd cu cuvintele «Deprinderea ce am luat» saŭ încă scrisoarea luĭ Robertin din pag. 8, ce o reproducem în întregime atît în original cît şi în traducere:

Je vous attends, monsieur, pour vous remettre comptant les soixante mille écus que votre oncle vous a laissés par testament, et pour épouser mademoiselle Isabelle, dont je vous ai plusieurs fois parlé dans mes lettres: le *parti* vous convient fort, et son père Démophon souhaite cette affaire avec passion. Ne manquez donc point de vous rendre au plus tôt à Paris et faites moi la grâce de me croire votre très humble et très obéissant serviteur
Robertin

Eu te aştept, Arhonda, ca să-ţĭ număr şăsă zăcĭ miĭ de leĭ ce unchiul tăŭ prin diata sa aŭ lasat ca să-ţĭ dau şi să te însoţeştĭ cu Isabela, pentru care întratîtea rîndurĭ ţ-am vorbit prin scrisorile mele; *locul* * acesta ţise cuvine, şi tatăl eĭ Demofon grăbeşte însoţirea aceasta cu cea maĭ mare rîvnă. Nu întîrziè dar ca să vii la Paris cu cea maĭ mari grabă, făcîndu-mĭ această cinste a crede că sînt a dumitale ce mai ascultători slugă
Robertin

Altă-dată textul nu e de feliŭ înţeles, ca d. e. în pasajul următor:

Cela pourrait bien être et je suis stupéfait
Des effets surprenants que le hasard a fait
Il faut que justement je fasse une méprise
Et que notre bonheur vienne de ma sottise.
Nous trouvons en un jour un vieil oncle enterré

Aceasta se poate bini dar *mirarea mi-ĭ presus*
Numaĭ dintr-o însămnare prilejul ce am adus
Din istoria aceasta am în gînd un gioc să fac
C-o subţire nebunie s-o aduc spre al meu plac
Noĭ avem ştiinţă bună, unchiul tăŭ c-aŭ răposat

* *Parti* luat drept *partie*.

Qui laisse de grands biens dont il vous a frustré
Un frère qui reçoit tous ces biens qu'on lui laisse
Et qui vient enlever encor votre maîtresse
Voilà tout à la fois cinq ou six incidents
Capables d'étourdir les plus habiles gens

Şi din averea luĭ toată nimică nu ţ'au lasat
Frate-tău, *cele ce are*, le ia toate ştiu curat
De acum şi Isabela că ie a luĭ e vederat
Vezi *acum o întîmplari de o dată ce au adus*,
Iutunecă mintea toată, se înalţă mai presus.

Ca model de versurĭ bine traduse*, vom cita pasajul următor:

«Votre image m'occupe et me suit en tous lieux;
«La nuit même ne peut vous cacher à mes yeux
«Et cette nuit encore je rappelle mon songe
«O douce illusion d'un aimable mensonge!
«Je me suis figuré dans mon premier sommeil
«Etre dans un jardin, au lever du soleil,
Que l'aurore vermeille avec des doigts de roses
«Avait semé de fleurs nouvellement écloses.

Chipul tău mă stăpîneşte în tot locul mă trudesc;
Nicĭ noaptea nu-mĭ dă odihnă, căcĭ necontenit gîndesc
Insuşĭ în această noapte cu un vis m-am zbuciumat,
O nălucire prea dulce, minte cum m'aĭ fărămat!
In somnul meu cel maĭ dulce cînd mă aflam, îmĭ părè
Că umblam într'o grădină şi soarele răsărè
Zorile pre luminate cu vapae răsărind
Florilor le da putere ce se vede înflorind

Idee curioasă, numele propriŭ *Araminte* îl face *Aramia.*

Maĭ departe, cuvîntul *unique* îl traduce prin sensul săŭ figurat *desăvîrşit*, în loc de a-l traduce în sensul săŭ propriŭ de *singur.*

In scena a cincea, tirada lui Demofon e tradusă rău şi chiar fără de sens.

Maĭ departe: „je me suis bien promis" e tradus prin „ce spre dragosti plecari" etc., unde a confundat verbul reflexiv *se promettre* cu verbul activ *promettre.*

Iar la sfîrşitul actuluĭ:

„Terminons au plutôt l'hymen dont il s'agit"

tradus prin:

„Fără cel maĭ mic prepus....

Aceste toate zise, trebue însă orĭcum să adăugim în favorul traducătoruluĭ că e foarte greŭ de a traduce servil din versurĭ în

* Tot relativ.

versurĭ şi că în aşa caz maĭ ales s-ar potrivi zicătoarea italiană: *Traduttore, tradittore.* Incît, în afară de acele lipsurĭ ce am relevat, traducerea moldovenească e bună şi chiar foarte satisfăcătoare, dacă ne aducem aminte că a fost lucrată acuma aproape 90 de anĭ înnainte de renaşterea noastră şi cu cît, după cunoştinţa noastră, piesa aceasta este poate întîia încercare de traducere în versurĭ romîneştĭ dintr-o piesă franceză tot în versurĭ.

Ar rămînea în fine încă un punct de lămurit: dacă piesa aceasta a fost jucată?

In lipsă de documente, nu putem răspunde nicĭ afirmativ nicĭ negativ. Ceia ce credem însă este că, dacă piesa a fost jucată, aceasta trebue să se fi întîmplat numaĭ dinaintea unuĭ public restrîns şi ales.

A. G. Suţu.

Notiţă la studiul „Sfîrşitul veacului XVIII-lea în ţările romîne“ (pag. 196). Originalul german al călătorieĭ e citat de D-l Xenopol într-un articol recent din revistă (an. III, No. 2 şi 3) ca aflîndu-se în biblioteca Academieĭ, col. Sturdza, No. 2028, supt titlul: «Reise eines jungen Russen von Wien über Jassy in die Crim und ein ausführliches Tagebuch der im Jahre 1793 von St. Petersburg nach Constantinopel geschickten russische Gesandschaft, Gotha, 1801. Bblioteca naţională din Pariz nu l posedă.

In ceia ce priveşte numele autoruluĭ, Barbier în *Dictionnaire des Anonymes* dă, pomenind traducerea analizată, pe acel al luĭ *Iosef Christian Struwe* (t. IV, p. 1085). Dicţionarele de biografie nu cuprind nicĭ o lămurire asupra personajuluĭ, a căruia familie, de origine germană, e îndestul de cunoscută. Ia a produs pe diplomatul Henric Cristofor Godfrid (1772—1851) şi pe astronomul Frederic-Gheorghe Wilhelm (n. 1795).

N. I.

IAŞI—TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Vol. III — Iunie—Iulie 1892 — No. 6 și 7

ANIVERSAREA

Morții lui Mihail Cogălniceanu

La 4 Iulie s-a împlinit un an de la moartea mareluĭ literat și bărbat de stat al Romînilor îndeobște și al Moldoveĭ în special, Mihail Cogălniceanu. Nu credem maĭ bine a sărbători amintirea durerosuluĭ evenement decît dînd loc în revista noastră cuvîntăriĭ rostite la mormîntul luĭ de D-l profesor Petru Rîșcanu în numele Universitățiĭ de Iașĭ.

Iată acea cuvîntare:

O mare lumină s-a stîns!

Mihail Cogălniceanu nu maĭ este!

A dispărut inteligența vastă care, jumătate de veac, a lucrat așa de mult pentru renașterea și rîdicarea neamuluĭ romînesc! Și, odată cu el, maĭ că dispare dintre noĭ acea *minunată generațiune din 1848*, atît de puternică în concepțiunile sale, atît de statornică în realizarea lor! Generațiunea în care geniul cel bun al Romînieĭ a concentrat tot ce maĭ rămăsese neputrezit în noĭ, în timpul domnieĭ vitrige a Fanarioților, pentru ca din acest sîmbure sănătos să iasă o viață nouă pentru poporul romînesc; generațiunea care a avut curajul a rupe cu privilegiile și cu bunurile de castă; a îndrăznit a înfrunta

pe puternicul împărat al tuturor Rușilor, pe Neculaĭ I, arbitrul Europeĭ în timp de treizecĭ de anĭ; a interesat în favoarea noastră pe Europa luminată și pe împăratul Napoleon III; și a făcut dintr-un popor «a căruĭ origine se pierdea in noaptea veacurilor», cum zicea în 1848 ministrul rusesc Nesselrode, o *Romînie*, mare, puternică, și ocupînd azĭ cu mîndrie un loc de onoare în istoria lumiĭ.

In acea generațiune, fruntașul între fruntașĭ, alesul între aleșĭ, a fost Mihail Cogălniceanu.

Istoric conștiincios și unul din ceĭ maĭ bunĭ scriitorĭ romînĭ; jurnalist maistru în mînuirea condeiuluĭ și admirabil pregătit pentru această misiune; ministru energic și cel întîiŭ bărbat de stat al nostru, Mihail Cogălniceanu a fost și: profesor, militar, tipograf, fabricant de postav, director la ministeriul lucrărilor publice, agricultor de frunte. Nu este ramură a activitățiĭ naționale în care marele om să nu lase urme de activitatea sa; nu era chestiune pe care el să nu o poată tracta cu competență; pentru că inteligența luĭ era fără marginĭ; pentru că munca luĭ era neobosită. Se cunoștea că e urmașul aceluĭ Constantin Cogălniceanu care, numit de către Ioan Teodor Calimah vechil visternicieĭ celeĭ marĭ, «a stătut cu toată silința, tocmind isprăvniciile pe afară, făcînd oamenĭ de treabă, învățîndu-ĭ în ce chip vor urma la toate, care în puțină vreme a îndreptat toate ținuturile, și visternicia le era cu mirare tuturor, începînd a veni banĭ la visternicie.»

Sentinelă pururea trează, Mihail Cogălniceanu a stat la postul săŭ cinzecĭ de anĭ.

Alțiĭ aŭ putut să șovăiască citeodată; descurajațĭ, aŭ putut să amîne pentru alte timpurĭ punerea în lucrare a planurilor lor. Cogălniceanu, el, nu s-a dat în lăturĭ nicĭodată; n-a contenit a munci nicĭ un minut! Și nu l-am văzut noĭ, în ultimiĭ anĭ, zdrobit de durerea uneĭ bolĭ cum-

plite, întreprinzînd campaniĭ energice şi spăriind pe tinerĭ prin activitatea sa?

A început la vîrsta de 19 anĭ, în 1836, prin *Incercare asupra Țiganilor*, publicată în franțuzeşte la Berlin; şi a sfîrşit, în 1891, prin admirabila monografie asupra *Țăranuluĭ romîn*. A început, înainte de 1840, prin a apăra drepturile şcoaleĭ de la Treĭ-Erarhĭ în procesul intentat călugărilor grecĭ de către Epitropia şcoalelor pentru moşiile Iuganiĭ şi Tămăşeniĭ, şi a sfîrşit prin apărarea d epturilor Academieĭ romîne în procesul cu moştenitoriĭ Zappa în 1891.

Şi în acest interval de cinzecĭ şi cincĭ de anĭ, cîte fapte marĭ eşite din aceştĭ creerĭ genialĭ!

Oratorĭ iluştri v-aŭ arătat, d-lor, meritele omuluĭ politic, ale bărbatuluĭ de stat. Reprezentantul Universitățiĭ din Iaşĭ, care se mîndreşte a fi fundată de Mihail Cogălniceanu, se va mărgini numaĭ a atinge maĭ mult fapte care aŭ o importanță culturală.

Care sînt ideile care l-aŭ călăuzit? Care sînt credințele care l-aŭ îmbărbătat în tot cursul vieţiĭ sale, îndelungată şi atît de plină de fapte marĭ?

Mihail Cogălniceanu a crezut în puterea de viață a neamuluĭ nostru; a crezut, maĭ cu seamă, în vigoarea țăranuluĭ, acea «talpă a caseĭ romîneştĭ», cum zicea el cu mîndrie, şi în *Istoria Romînilor* a găsit el «Indreptariul» după care s-a condus în toată viața sa.

«Foaia noastră *Dacia Literară* va fi un repertoriŭ general al literaturiĭ romîneştĭ, în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitoriĭ moldovenĭ şi muntenĭ, ardelenĭ, bănățenĭ, bucovinenĭ, fieştecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul săŭ», scria el în 1840.

Istoria Romînilor l-a încredințat pe el că poporul romînesc nu e un popor decăzut. «Vremea peiriĭ nu ne-a

venit, zicea el patru anĭ maĭ pe urmă în «*Arhiva Romînească*». *Sîngele nostru este tînăr, pentru că este înoit prin nenorocirĭ.*»

Și cînd, după mișcările din 1848, o reacțiune teribilă învălui întreaga Europă ; cînd a venit epoca «cea plină de toate decepțiile» și atuncĭ, spiritul luĭ, îmbărbătat prin publicarea «Letopisițelor», îl face să scrie : «In noĭ este ceva tare, puternic, providențial, care ne-a apărat în niște epoce cînd aŭ căzut imperiĭ mult maĭ zdravene. *Conștiința națională este încă vergură ; coaja singură-ĭ este îmbătrînită.*»

Dar pentru ca istoria să producă roade folositoare în poporul romînesc, Cogălniceanu credea că ia trebue să fie exactă, nepărtinitoare, scrisă după documente sigure, supusă uneĭ critice severe. Atuncĭ numaĭ ar ajunge ia «Invățătoarea vieții,» focarul care să lumineze toate inteligențele și să îndrepteze toate puterile naționale spre fapte marĭ. Activitatea luĭ în această privire a fost nemărginită. «Dacia Literară» «Arhiva Romînească» cuprind o mulțime de documente; «Letopisițele» ne arată trecutul nostru, și publicarea «Croniceĭ Romînilor» a luĭ G. Șincaĭ se datorește în mare parte luĭ.

Așa înțelegea el a lucra pentru istoria națională, și pentru aceia Universitatea din Iașĭ plînge pe bărbatul care a pus temelia istorieĭ Romînilor.

După ce a deșteptat conștiința națională amorțită, Cogălniceanu s-a pus să sfărîme acea «*coajă îmbătrînită*», pentru ca un aer noŭ, curat, dătător de viață, să poată circula în corpul națiuniĭ romîne. *Instrucțiunea publică* i-s-a părut luĭ singurul mijloc pentru a ajunge la acest scop.

Lui i-se datorește aproape tot ce s-a făcut în învățămîntul public.

El a fost unul din întocmitoriĭ aceluĭ înțelept «regu-

lament școlar» din Moldova, în **1851**, prin care s-aŭ redeschis școalele naționale.

El a înființat Universitatea din Iașĭ, în **26** Octomvrie **1860**.

Sub el s-a înființat Universitatea din Bucureștĭ.

In timpul ministeriuluĭ săŭ s-a promulgat «legea asupra instrucțiuniĭ» din **1864**, prin care s-a prevăzut învățămîntul gratuit și «obligatoriŭ».

Școala romînă pierde dar în Mihail Cogălniceanu pe părintele săŭ și pe unul din ceĭ maĭ zeloșĭ apărătorĭ aĭ săĭ.

Dar istoria națională, pentru care muncise el atît de mult; instrucțiunea, pe care o asigurase el prin instituțiunĭ și legĭ înțelepte, trebuia să fie impărtășite tuturor. Trebuia să se bucure de binefacerile școaleĭ tocmaĭ *țăranul*, care, numaĭ el, ne-a scăpat naționalitatea în cursul veacurilor; pentru că numaĭ el nicĭ nu s-a înstreinat nicĭ n-a pribegit în vremurĭ grele nicĭ nu s-a pus sub protecție streină.

Dar școală fără pămînt e o ironie amară, ca și drepturĭ politice fără îmbunătățirea stăriĭ materiale.

Așa credea Cogălniceanu.

De aceia în Divanul ad-hoc, el a fost unul dintre ceĭ maĭ aprigĭ susținătorĭ aĭ «improprietăririĭ țăranilor».

Cînd convențiunea de la Pariz a înzestrat principatele cu un regim constituțional și ne-a redat vechiul drept de alegere a domnilor, Cogălniceanu susținea în «Steaua Dunăriĭ» că instituțiunile sînt totul și că alegerea domnitoruluĭ este o chestiune secundară, pentru ca să se învețe Romîniĭ a nu maĭ aștepta totul de la un singur om.

Cînd Adunarea Moldoveĭ l-a însărcinat să felicite pe domnul ales, pe Alexandru Ioan I, Cogălniceanu ș-a sfîrșit cuvîntarea cu următoarele cuvinte: «Fiĭ bun, Fiĭ blînd,

Măria Ta, fiĭ bun maĭ cu seamă către aceĭ către care maĭ toțĭ domniĭ trecuțĭ aŭ fost nepăsătorĭ saŭ răĭ».

Ministru în 1860, el a străbătut întreaga țară, văzînd totul, cercetînd totul, și punînd să se ardă pretutindenea *butuciĭ* de care eraŭ încătușațĭ preveniții, numaĭ țăranĭ; după cum, prin circularele sale nenumărate, arăta, pentru întîia dată, claselor dezmoștenite că o «nouă eră» s-a început în istoria Romînilor.

Instrucțiunea obligatorie, drepturĭ egale pentru toțĭ, inarmarea țăriĭ și improprietărirea țăranilor; iată programa luĭ Cogălniceanu sub regimul convențiuniĭ de la Pariz.

Numaĭ istoria nepărtinitoare va arăta viitorimiĭ:

Ce luptă, maĭ presus decît omenească, a trebuit să poarte el în Camera din 1862, Cameră care votase o lege rurală prin care se declara «proprietarul stăpîn pe proprietatea sa și țăranul stăpîn pe brațele sale»;

Cîtă iscusință diplomatică a trebuit să întrebuințeze el pentru secularizarea moșiilor mînăstirilor închinate;

Cu cîtă ardoare își apăra drepturile sale minoritatea cu drepturĭ politice de sub regimul convențional, cînd în starea de sărăcie de atuncĭ se cerea un fond de șase miĭ galbenĭ ca să poată cineva vota în orașe;

Cît curaj a trebuit să aibă Cogălniceanu ca să facă pe 2 *Maiŭ*.

In sfîrșit, națiunea aprobînd *statutul* cu aproape 700,000 de glasurĭ, în ziua de 15 August 1864, Cogăluiceanu își putu îndeplini visul săŭ de aur: *împroprietărirea țăranilor èra o realitate.* Ceĭ însurațĭ eraŭ împroprietărițĭ, și însurățeilor li-se da dreptul a cere pururea pămînt pe acele moșiĭ pe care agerul mînistru le zmulsese din ghiarăle călugărilor grecĭ.

Numaĭ acest singur fapt ar fi destul pentru gloria

luĭ Mihail Cogălniceanu în cursul veacurilor. De aceia putea el scrie cu o justă mîndrie, în 1872: «Da, binecuvintez țara mea, pentru că mi-a dat rara fericire de a putea transforma în legĭ pozitive principiile care mi-aŭ încălzit inima în primăvara vieții și aŭ format baza activității anilor meĭ politicĭ.»

In ceĭ de pe urmă nouăsprezece anĭ, Cogălniceanu a luat o mare parte la războiul pentru independență, a sprijinit cu energie drepturile Rominieĭ la congresul din Berlin; și a văzut încoronarea edificiuluĭ la care lucra de o jumătate de veac: *România regat.*

Iată omul, întristată adunare, a căruia moarte o plîngem. Faptele luĭ vorbesc de sine; și inima luĭ e întreagă n acele admirabile discursurĭ, fala parlamentuluĭ romîn, care făceaŭ pururea o impresiune adîncă și, de multe orĭ, storceaŭ lacrămĭ.

Cogălniceanu nu are nevoe de discurs funebru. Cuvintele, orĭcît ar fi ele de măestrite, nu pot adăoga nimic la gloria luĭ. El întră încărcat de glorie și de anĭ, în deplină *nemurire.* A trăit deajuns pentru ca să moară fără dușmanĭ. El nu maĭ are nevoe de apologiștĭ. Douăzecĭ și cincĭ de anĭ trecuțĭ, de la 1866 încoace, aŭ făcut să nu maĭ rămie nicĭ o urmă din pata pe care crezuseră că-ĭ vor imprima, pentru vecĭnicie, ceĭ care l-aŭ izgonit din constituantă ca »nedemn» și «imoral», El nu maĭ are de așteptat nimic de la judecata istorieĭ, care ș-a dat verdictul săŭ.

Noĭ nu maĭ putem face nimic pentru gloria luĭ; dar *el* poate face încă mult pentru noĭ.

Universitatea din Iașĭ nădăjduește că statua mareluĭ bărbat se va înălța în fața palatuluĭ ce se va clădi pentru ia, în urma legiĭ făcută de un guvern prieten al școalelor.

Avînd pururea în fața noastră chipul luĭ Mihail Co-

gălniceanu, profesorĭ și studențĭ, tinerĭ și bătrînĭ, ne vom îmbărbăta la muncă: vom lucra fără preget pentru continuarea crezuluĭ săŭ poetic; vom păstra nestins focul sacru al patriotizmuluĭ, înțelepciuniĭ și științeĭ; vom căuta ca focarul din Iașĭ să-șĭ întindă razele sale binefăcătoare și asupra fraților din părțile răpite de la mama lor; și vom iubi fără marginĭ, cum a iubit Cogĕlniceanu, pe țăranul romîn, «talpa caseĭ romîneștĭ».

Grig. I. Alexandrescu

Legile și Moravurile

(CONFERENȚĂ)

Doamnelor și Domnilor,

Avînd deosebita onoare a vă vorbi despre obiceiurile pămîntuluĭ ale poporuluĭ nostru față cu legile, caut încă de la început să vă cer ertare dacă subiectul va fi, pe cît de neîndestulător, pe atît și de puțin documentat. In adevăr, puține și neîndestulătoare studiĭ și cercetărĭ s-aŭ făcut pînă acum din acest punct de vedere. Datinile, moravurile, obiceiurile poporuluĭ nostru le cunoaștem tot atît de puțin ca și un strein care s-ar încerca să le învețe acum.

Evenimentele grele prin care a trecut țara noastră, lupta neîncetată ce a încercat ia pentru a-șĭ dobîndi un loc între statele europene, aŭ atras toate puterile eĭ vitale în această parte, aŭ sleit toate capacitățile marilor bărbațĭ care aŭ luptat pentru această țintă.

Azĭ însă, cînd dezlegarea viețuiriĭ noastre politice este în parte hotărîtă, maĭ mult decît datorĭ sîntem să ne organizăm înlăuntru, să vedem maĭ întîiŭ dacă așezămintele noastre sînt îndestulătoare spirituluĭ și îndeletnicirilor poporuluĭ nostru, adecă aceleĭ obștiĭ, aceleĭ clase de 90 la sută a țăranuluĭ, care alcătuește adevărata temelie a familieĭ noastre romîneștĭ. Căcĭ în adevăr nu cred

că cineva ar putea să-şĭ închipue că un aşezămînt, o pravilă saŭ orĭce îmbunătăţire să fie întocmită numaĭ pentru interesele şi nevoile celor de la tîrg. Aceasta ar fi nedrept şi neomenesc. Şi cu toate acestea, cu părere de răŭ vom dovedi că în ţară la noĭ, aşezămintele şi maĭ cu seamă legile aŭ fost făcute numaĭ în vederea intereselor celor de la tîrg, acelor care, alcătuindu-se în conducătoriĭ ţăranuluĭ, trăesc din munca luĭ, părăsindu-l apoĭ, uitîndu-l şi în urmă dîndu-ĭ legĭ şi înfiinţîndu-ĭ aşezăminte fără a-ĭ cunoaşte nevoile, fără a şti starea luĭ sufletească, geniul săŭ naţional, care este marca familieĭ a orĭcăruĭ popor.

Marele scriitor rus D-l Boghizic în celebra sa operă intitulată «Obiceiurile pămîntuluĭ ale poporuluĭ Rus» cu drept cuvînt susţine că pentru a cunoaşte un popor, pentru a vedea dacă el are dreptul la cutare saŭ cutare legĭ, trebue maĭ întîiŭ a-ĭ cunoaşte şi a-ĭ pătrunde geniul, aspiraţiunile, starea luĭ sufletească, căcĭ numaĭ aşa se poate face ca aşezămintele şi legile ce i-se daŭ să capete o temelie statornică. Altfeliŭ totul va fi zdruncinat şi trecător.

Existenţa noastră în partea despre răsărit a Europeĭ nu ne interesează numaĭ pe noĭ, poziţia noastră geografică interesează pe întreaga Europă, şi de aceia, celelalte naţiunĭ de la apus, încă maĭ de mult, aŭ căutat a ne cunoaşte cine sîntem şi ce parte vom lua în una din cele maĭ grele chestiunĭ ale orientuluĭ pe care poate al 20-lea secol este chemat a o hotărî şi în care se găseşte de o potrivă interesat atît occidentul cît şi orientul. In asemenea timpurĭ de grea cumpănă în care ne vom afla, nu trebue a ne mulţămi de a ne înfăţişa înaintea marilor puterĭ stăpînitoare numaĭ cu frumosul nume de Belgia orientuluĭ, nume pe care un hitru bun de glume ni-l-a dat într-un minut de mîndrie naţională, ci datoria celor zece la sută, a claseĭ conducătoare, este de a dovedi cu fapte şi cu studiĭ originare şi temeinice că geniul nostru naţional are o ţintă cătră propăşire, că poporul are un ideal şi un scop pe care îl urmăreşte, că tendenţele luĭ sînt cătră un viitor liber şi neatîrnat. Şi de unde vom culege aceste dovezĭ dacă nu din obiceiurile, din moravurile, din cîntece, balade, proverbe, din gura însuşĭ a poporuluĭ, care nu a fost şi nu este condus decît numaĭ de geniul săŭ naţional?

Odată cunoscut şi studiat acest geniŭ, toate aşezămintele şi legile trebuesc clădite pe temelia acestuia. Şi aceasta este

atît de adevărat încît luăm în băgare de seamă că toate statele civilizate din timpul de azĭ cu grăbire aŭ căutat să cunoască și să cerceteze obiceiurile și datinile poporuluĭ luĭ.

Franța, Italia, Spania, Germania, Anglia și acum Rusia, aŭ studiĭ și lucrărĭ în această privință de cea maĭ întinsă însemnătate, maĭ cu seamă în privința științeĭ dreptuluĭ, căcĭ multă vreme popoarele aŭ fost stăpînite de legĭ nescrise, de obiceiurĭ, de moravurĭ potrivit dezvoltăriĭ și tendenților luĭ. Aceste moravurĭ aŭ fost apoĭ recunoscute cu putere de legĭ și în urmă codificate sub numele de: Coutumes, Weisthümer, Fueros, Statuta etc.

Invățatul Grimm de la Göttingen în celebra sa operă intitulată «Deutsche Rechtsalterthümer» a dovedit că cu studiul obiceiurilor juridice a poporuluĭ de jos numaĭ se poate a aprofunda originile dreptuluĭ în genere și caracterul propriŭ al națiuniĭ în specie.

Popoare barbare ca Hotentoțiĭ și Bușmaniĭ se guvernează încă de obiceiurile lor juridice, după cum ne raportează Hartmann în scrierea sa «Les Peuples de l'Afrique» (v. p. 82), obiceiurĭ care împlinesc cu îndestulare trebuințele lor zilnice. Alăturea cu dînșiĭ statul cel maĭ civilizat, Anglia, îșĭ regulează raporturile juridice din viața civilă după dreptuluĭ pămîntuluĭ, și legĭ scrise nu există, ci obiceiurĭ scrise.

In sfîrșit dreptul roman intitulat cu drept temeiŭ «rațiunea scrisă» nu-șĭ are izvoarăle sale decît numaĭ în obiceiurile pămîntuluĭ. La început se cuprindea în cele 12 table; maĭ pe urmă însă obiceiurile pămîntuluĭ schimbîndu-se fața cu nouăle trebuințe și cu atingerea popoarelor cucerite, în aceiașĭ măsură s-a schimbat și dreptul strict, devenind dreptul pretorian, acea operă nemuritoare care este oglinda credincioasă a obiceiurilor unuĭ popor, care deși a dispărut, totușĭ însă va trăi încă multă vreme în memoria omenireĭ, ca o dovadă nestrămutată de modul firesc cum acest drept s-a născut, s-a dezvoltat, și va pătrunde multă vreme încă în noaptea veacurilor.

Studiul obiceiurilor, moravurilor și datinele juridice ale unuĭ popor a preocupat încă maĭ de mult pe legiștiĭ, jurisconsulțiĭ și oameniĭ de știință aĭ țărilor civilizate. Incă pe la sfîrșitul veaculuĭ trecut, școala istorică întemeiată de Beaufort și Vico a dovedit că legile unuĭ popor nu sînt născocite de un singur om, saŭ, după cum credeaŭ popoarele în copilăria lor, că divinitatea le-a trimis acele legĭ prin mijlocirea unuĭ șef. Moisi a dat legĭ Ebreilor,

Licurg Spartanilor, Romulus și Numa Romanilor. Legile și așezămintele unuĭ popor nu se închipuesc. Cel mult, un om de geniŭ vede trebuințele, găsește regulele, le așază într-un chip lămurit și hotărît și le dă la lumină sub o formă sentențioasă. Legile sînt făurite de popor însușĭ după trebuințele luĭ, după mintea și necazurile zilnice, sînt trebuințele poporuluĭ închegate sub forma de regule.

Orĭce încercare de a urzi o lege și a o da în ascultarea unuĭ popor a rămas zădarnică. Pilde nenumărate din viața popoarelor ne o dovedesc aceasta.

Marele învățat Locke a încercat să facă o lege model pentru Insulele Caroline. Rousseau visa să organizeze Corsica și Polonia. Chiar marele Bentham încercâ să închipuească un noŭ drept politic pentru Spania: silințe, care aŭ rămas zădarnice și ne luate în băgare de seamă de toată lumea cunoscătoare de ceia ce vrea să zică o lege.

Cu prilejul discuțiuniĭ coduluĭ civil francez din 1804 se propunea o lege care să fie cu totul nouă și îndestulătoare. Spiritul revoluționar de atuncea vroia să rupă cu legile trecutuluĭ, cum a rupt cu calendarul. Era pe atuncĭ timpul școaleĭ raționaliste. Hérault de Séchelles descoperi în biblioteca națională de la Pariz un exemplar din legile luĭ Minos ș-il înfățișâ ca ceva noŭ și îndestulător, crezînd că este deajuns a propune o lege pentru a rupe cu obiceiurile și moravurile poporuluĭ. Propunerea luĭ Séchelles a fost primită cu un lung hohot de rîsete de întreaga lume de jurisconsulțĭ [1].

Am văzut pînă acum în principiŭ ce vrea să zică o lege. Să trecem acum la starea a cîtorva națiunĭ care sînt sub stăpînirea legilor impuse de stat și născocite de învățațĭ.

Marele imperiŭ al Rusieĭ, care are sub stăpînirea sa atîtea națiunĭ, de deosebite rase, cu deosebite obiceiurĭ și moravurĭ, a impus la toțĭ un singur codice scris. Urmarea imediată a aceseĭ stărĭ de lucrurĭ a fost că pretutindenea acel cod nu a fost respectat și înțeles, iar poporul trăia tot sub ascultarea deprinderilor și a obiceiurilor de maĭ înainte. D-l Boghizic profesor la Universitatea

1. Droit Coutumier de Henri Beaune.

din Odesa, fiind însărcinat a constata pricina pentru ce acel cod nu are putere și este neascultat, după un lung și neobosit studiŭ declară că codul scris necorespunzînd obiceiurilor pămîntuluĭ la deosebitele popoare, a rămas și va rămînea neaplicat și nerespectat. D-sa a dovedit că între legea scrisă și impusă și între obiceiul pămîntuluĭ, acest din urmă fiind legea firească trebue să trăiască și să fie ascultat, că orîce mijloc s-ar întrebuința, legea impusă va rămînea fără ascultare.

D-l Boghizic a fost însărcinat să culeagă și să scrie obiceiurile juridice, pe care d-sa, după 10 anĭ de muncă, la 1874 de-abia le-a publicat într-o savantă și erudită scriere, dar aceasta numaĭ pentru Rusia meridională și conține dreptul slav așa precum era în vechile lor obiceiurĭ și cel azĭ în vigoare. Această parte a Rusieĭ este ca o lume nouă pe care autorul a descoperit-o.

In Muntenegro de-asemenea s-a întrodus un codice noŭ, dar în scurtă vreme a rămas neaplicat, și masa poporuluĭ nu asculta decît de obiceiurile pămîntuluĭ.

In Bosnia și Herțegovina, Austria a întimpinat cea maĭ mare greutate cu întroducerea unuĭ cod, care, deși oficialmente recunoscut, totușĭ nu fu primit de popor, care urma a se judeca după obiceiurile pămîntuluĭ.

In Italia și în Franția, codul civil nu este decît o copie credincioasă a obiceiurilor pămîntuluĭ care atîta vreme aŭ stăpînit diferitele provinciĭ și pentru aceia este ascultat de popor.

*

Din cele ce am avut onoarea a vă spune pînă acum, ușor putem să ne încredințăm că legile nu sînt nicĭ pot fi închipuirĭ și născocirĭ de ale învățaților și nicĭ nu pot fi împrumutate de la streinĭ. Ele sînt plăzmuirĭ fireștĭ ale unuĭ popor întreg, care în felurite împrejurărĭ și trebuințe a cernut aceiașĭ nevoe pînă ce la urma urmeĭ i-a dat forma de obiceiŭ și de morav. Și pentru a lămuri și maĭ bine ce vrea să zică o lege am putea zice că:

Legile sînt plăzmuirile fireștĭ ale mediuluĭ, ale loculuĭ și ale stăriĭ de cultură și moralitate a unuĭ popor într-un moment dat.

*

In urma acestor cercetărĭ generale să trecem acum la starea legilor în țară la noĭ față cu obiceiurile pămîntuluĭ.

Și mă întreb încă de la început dacă poporul romîn are saŭ nu obiceiurĭ ale pămîntuluĭ pe care le cinstește și le păzește în afară de legile scrise, și, în al doilea loc, dacă codul civil în specie și toate legile îndeosebĭ sînt înțelese și ascultate de popor.

In adevăr, dacă luăm în băgare de seamă obștea locuitorilor de la țară, vedem că ia întrupează o individualitate cu desăvîrșire deosebită decît cea de la tîrg. Trăește retrasă la o parte în munțĭ și cîmpiĭ, puțin se interesează de tîrgovățul, pe care îl vede din cînd în cînd și pe care îl privește ca pe un om șiret și ghibaciŭ de care se ferește ca de un ceas răŭ ca să nu fie înșelat. Pentru țăran, alta sînt îndeletnicirile viețiĭ luĭ de cîmp, și alta viața zgmotoasă de la tîrg cu toate nimicniciile și maimuțăriile viețiĭ ciocoeștĭ, o privește cu desăvîrșire nepăsătoare, pentru a nu zice cu dispreț. Imprejurările politice, din nenorocire atît de schimbătoare la noĭ în țară, iĭ sînt necunoscute. Biserica, spitalul și școala sînt așezăminte fără nicĭ un folos pentru dînsul, după cum vom vedea îndată, legile și autoritățile forme deșarte, greutățĭ care iĭ fac maĭ mult răŭ decît bine. Sărac și fără nicĭ un ajutor decît brațele luĭ arse de frigul erniĭ și pîrlite de arșița soareluĭ, nu are nicĭ o nădejde, nicĭ o siguranță în toate legile, ce-ĭ îngrădesc maĭ mult libertatea luĭ. Sceptic și rece se retrage în căminul săŭ, unde, încălzit de dragostea copiilor, poate căpăta nouă puterĭ ca să lupte contra nevoilor viețiĭ. Iarna la vatra cu foc, la șezătorĭ, la nunțĭ și botezurĭ, vara la umbra codruluĭ, în cîmpul cu florile, în holdele aurite dacă maĭ cînta cîntece voiniceștĭ, spune poveștĭ, balade, istorisirĭ, care maĭ reînvie timpurile de vitejie de altădată. Astfeliŭ păstrează el zi cu zi, an cu an, veac cu veac comoara neprețuită de moravurĭ, de obiceiurĭ. El se naște, se însoară și moare fără ca să aibă nevoe de legile ce i-se impun. Nașterea copiluluĭ o declară la primărie fiind-că primarele îl silește. Copilul îl dă la școală tot pentru acelașĭ lucru. Se însoară cu formă la primărie cînd are parale, cînd nu trăește tot așa de fericit și în nelegiuire, și dacă se judecă el este adesea chemat în judecată, nu are nicĭ o încredere în judecată. Dacă moare, nu lasă testament, și iĭ este tot una orĭ ce formă, pentru că toate aceste instituțiunĭ nu sînt pricepute de dînsul, nicĭ chiar acele care sînt în vigoare la noĭ de multă vreme.

Citeva pilde ne vor lămuri.

Copiiĭ născuțĭ morțĭ la țară sînt îngropațĭ de părințĭ saŭ de

moașe într-un loc singuratic, fără autorizarea primăriei. Nenumărate cazuri judecate de tribunalele din țară dovedesc acest obiceiŭ, deși legea pedepsește pe făptuitor. De unde vine această călcare de lege și pentru ce după atîția ani a unei legi în vigoare, ia nu este respectată ?

Cunoscînd obiceiul nestrămutat a poporului că copilul născut mort nu este creștinat și primit la biserică, iar pe de altă parte locuitorii necunoscînd spiritul legii pentru ce trebue să se declare și copilul născut mort la primărie, este ușor de înțeles pentru ce locuitorii urmează acest obiceiŭ moși din strămoși. Chiar copiii născuți vii sînt adeseaori nedeclarați la primărie și cazurile ar fi poate mai dese dacă preutul nu ar refuza botezul pînă ce nu i-se înfățișază actul de naștere. Deși legea pedepsește pe părinți, cazurile tot se întîmplă adeseaori, pentru că pentru un țăran nașterea unui copil nu este, ca pentru un tîrgovăț, o nenorocire, o greutate mai mult de suferit, la țară un copil este un ajutor, o bucurie, o speranță mai mult, este cum se zice ca mîna cea dreaptă. Pentru aceia nașterea și botezul unui copil sînt încunjurate de o mulțime de petreceri și veselii, la care ia parte aproape tot satul, și cine din sat nu știe că la casa cutărui sătean s-a născut o fată saŭ un băiat, cum îl chiamă și cine l-a botezat? Ofițerul stării civile îndeplinește un act de prisos dacă constată nașterea. Cînd se însoară un flăcăŭ de la țară, cîte acte consfințite de obiceiŭ și de moravuri nu îndeplinește el, de asemenea și fata. De cînd întră pețitorii în casa socrilor și pînă la uncrop a doua zi după nuntă, cîți martori nu sînt și cine din sat nu cunoaște acest fapt? De la flăcăul și fata care joacă în horă și pînă la bătrînii sprijiniți în cîrjă, care privesc cu drag, aŭ știință de această căsătorie. Săptămînî întregi se primblă cu lăutarii prin sat chiuind și dînd din puști și pistoale. Chiar aŭ rămas proverbul că «daŭ din puști ca la nuntă». Adeseaori se întîmplă că fete și flăcăi din satele învecinate sînt poftiți la petrecere.

Și se întreabă țăranul în simplicitatea lui dacă atîtea formalități nu sînt îndestulătoare ca să rămîe căsătoria cunoscută pentru totdeauna. Ar trebui să moară tot satul, ba și satele învecinate, ca să nu se poată dovedi o căsătorie. Iată pentru ce căsătoria înaintea ofițerului stării civile este la țară o formă îndoelnică fără nici un chef, fără nici o veselie, care să atragă lumea și martorii.

Şi nu este aci nicĭ locul nicĭ timpul a vă descrie încă tabloul hazliŭ şi fără nicĭ o autoritate a ofiţeruluĭ stăriĭ civile de la ţară care, adeseaorĭ fiind un om care nu ştie carte, este reprezentat prin un notar şchiop, beat saŭ bîlbîit, care, după ce a sfinţit pe mirĭ, apoĭ le ceteşte cu un glas funebru un şir de articole într-o limbă neînţeleasă şi streină mirilor. Şi cum o asemenea stare de lucrurĭ să nu fie ridiculizată de ţăran şi prin urmare nerespectată.

Dacă ţăranul se îmbolnăveşte, arare-orĭ găseşte loc în spital, şi medicamente la primărie niciodată. Medicul de plasă se mulţămeşte a semna condica de prezenţă; nicĭ o îngrijire, nicĭ un serviciŭ conştiincios, decît cu rare excepţiĭ. Şi cine nu ştie că medicul de sat nu este decît o funcţiune fără îndatorirĭ serioase, fără a aduce vre-o îmbunătăţire în masa poporuluĭ. Pentru aceia tot babele satuluĭ aŭ rămas medicii ţăranuluĭ şi cuptorul spiţerie. Cînd moare un om de la ţară, ceĭlalţĭ zic că «aşa i-a fost scris». Ţăranul are drept mîngîere un fel de fatalizm caracteristic popoarelor din orient.

Şcoala pentru ţăran este o adevărată năpaste. Maĭ întiiŭ, un copil pentru un ţăran este cum am zis ca «mîna cea dreaptă», şi apoĭ, dacă copilul învaţă patru clase primare saŭ o meserie, el se face scriitor, notar saŭ perceptor, şi astfeliŭ este pierdut pentru vecie, căcĭ la urma urmeĭ înfundă o temniţă, şi aşa nenorocitul părinte îşĭ perde copilul, ţara pierde un agricultor şi societatea cîştigă un puşcăriaş maĭ mult în sînul eĭ. Pildele sînt aşa de multe încît pot mărturisi că nu este aproape sesiune de curte cu juraţĭ înaintea căria să nu se înfăţişeze un acuzat perceptor, notar saŭ primar pentru delapidărĭ şi falşurĭ.

Şi ţăranul să nu credeţĭ că este strein de toate acestea şi nu-şĭ dă seamă foarte bine; pentru aceia şcoala de la ţară este o nenorocire şi ţăranul are dezgust şi frică de şcoală. Nu maĭ vorbesc de preoţĭ care nu ştiŭ şi nicĭ pot să-şĭ menţie autoritatea şi demnitatea şi căror în mare parte se datoreşte starea decăzută a religieĭ.

*

Pînă aicĭ am văzut cum cele maĭ însemnate aşezăminte nu sînt înţelese şi ascultate de ţăran din pricină că pe de o parte nu sînt

potrivite obiceiurilor luĭ, pe de alta astfeliŭ alcătuite încît ca ţăraranul să tragă un folos vădit şi imediat.

Şi pildele nu lipsesc pentru a dovedi că aproape toate aşezămintele sînt tot astfeliŭ ascultate şi cinstite de masa poporuluĭ. Dacă vom arunca acum o privire generală asupra cîtorva legiuirĭ judecătoreştĭ şi administrative care de la 1866 şi pînă azĭ s-aŭ schimbat de atîtea orĭ, vom înţelege încă şi maĭ bine uşurinţa cu care acele legĭ aŭ fost votate şi aplicate, iar ca urmare trebuinţa vădită de a fi schimbate.

Legea judecătoriilor de ocoale s-a schimbat pînă acuma de treĭ orĭ. Maĭ întîiŭ subprefecţiĭ, care judecaŭ pînă la oarecare sumĭ cîteva fapte penale şi contravenţiunĭ, apoĭ judecătoriile de ocoale, însfîrşit judecătoriile comunale, care sînt un feliŭ de juriŭ în materie civilă, şi azĭ este un proect de lege pentru judecătoriĭ ambulanţĭ. Toate aceste legĭ nu aŭ adus nicĭ un folos, nicĭ o îmbunătăţire.

Legea muncilor agricole, de-asemenea schimbată în maĭ multe rîndurĭ nu a adus nicĭ un folos şi îmbunătăţire. Cine nu ştie cîte neînţelegerĭ şi nedreptăţĭ aŭ suferit ţăraniĭ cu aceste legĭ.

Dar pilda cea maĭ bătătoare la ochĭ în această privinţă este legea silvică, care pedepseşte cu amendă şi închisoare pe acel ce va tăia o cracă din pădurea statuluĭ saŭ va scăpa o vită la păscut, într-o pădure supusă regimuluĭ silvic.

Cu toată această aspră şi barbară lege, totuşĭ ia este cea maĭ neascultată şi maĭ călcată de populaţia de la ţară. Şi în adevăr, cum este cu putinţă ca locuitoriĭ din înfundăturile munţilor, unde codri deşĭ bătrînĭ de cînd lumea se întind în dosul caselor lor, şi din care părinţĭ din părinţiĭ lor aŭ tăiat lemne pentru trebuinţele lor, acum să nu poată lua o cracă de uscătură la vreme de iarnă saŭ să pască o vită în timpul veriĭ. — Şi de aceia adeseaorĭ se văd în timpul erneĭ cete de 40 şi 50 mocanĭ, şalgăĭ întrînd cu puterea în pădurile statuluĭ şi tăind lemnele trebuitoare în potriva garzilor foresterierĭ. Procese nenumărate la tribunalele de Neamţ, Bacăŭ şi Suceava aŭ dovedit acest fapt. Şi dacă în faţa judecăţiĭ sînt întrebaţĭ pentru ce aŭ comis acest fapt, apoĭ îţĭ dă următorul răspuns, pe care eŭ însumĭ ca judecător la tribunalul Neamţ l-am însemnat:

Gh. Lupu Pipirigeanu în etate de 75 anĭ, nalt şi voinic cît

un brad, cu capul și barba albă ca piscul unuĭ munte, eșind în fruntea a 40 oamenĭ, care eraŭ daţĭ judecăţiĭ, iată ce răspunde : «Să trăeștĭ, domnișorule, cum să nu tăem lemne din pădure dacă frigul ne silește și prin meleagurile acelea, codriĭ îs de cînd lumea, părinţĭ din părinţiĭ noștri aŭ tăet din trînșiĭ, știŭ că nu ne poate sili nime ca să coborîm din munţĭ cale de treĭ zile pe vreme de viscol și troian și să cumpărăm lemne din tîrg. D-l Stat ne oprește în adevăr, dar d-sa poate este tînăr și nu știe că așa este obiceiul prin partea loculuĭ». Iată un răspuns lămurit care adeseaorĭ a cutremurat și a pus pe gîndurĭ pe judecătoriĭ, care sînt chemaţĭ a aplica o lege pe cît de nepotrivită cu obiceiul loculuĭ din partea aceia, pe atît și de neomenească, și astfeliŭ siliţĭ cîteodată sînt judecătoriĭ a asculta de autoritatea obiceiuluĭ pămîntuluĭ, și tălmăcind și răstălmăcind legea o reduc la o aplicaţie nulă, pentru a nu zice ridiculă.

Dar nu numaĭ la ţară nu se respectă legile din cauză că vin în contrazicere cu obiceiurile pămîntuluĭ, ci și la tîrg.

Legea organizăriĭ judecătoreștĭ din 1865 prevedea costumul magistraţilor. De atuncĭ și pînă acum judecătoriĭ aŭ îmbracat toga pentru puţin timp, apoĭ iarășĭ aŭ părăsit-o. Circulărĭ ministeriale adeseaorĭ aŭ atras atenţiunea judecătorilor în această privinţă, cu toate acestea, legea căzuse în desuetudine, în uitare. In timpul din urmă a trebuit din noŭ alte ordine aspre ca să se reia iarășĭ costumul.

Pentru ce această călcare de lege tocmaĭ din partea celor care sînt chemaţĭ a o aplica ? Pentru că la noĭ în ţară o asemenea măsură nu este potrivită cu obiceiul, este o născocire adusă din Franţa, unde de sute de anĭ exista aceia ce se numea «la noblesse de robe». Acolo poporul, lumea, obiceiurile aŭ consfinţit această lege, și pentru aceia ia nu poate cădea în uitare. La noĭ însă o asemenea lege este cu desăvîrșire streină și prin urmare cu o ascultare puţin serioasă.

S-a făcut legea în potriva comerţuluĭ ambulant. Cu toate acestea aducerea eĭ la îndeplinire a rămas nulă și comerţul ambulant există, pentru că nevoia săraculuĭ care îșĭ vinde paltonul saŭ lucrul din casă pentru a-șĭ acoperi o trebuinţă zilnică care nu-l așteaptă, cere a exista o instituţie unde săracul să poată găsi în moment banĭ. Casele de economie și agricole sînt pentru ceĭ avuţĭ;

pentru omul sărac însă nicĭ un ajutor, nicĭ o instituție care să-l slujească la nevoile zilnice.

Mă opresc a face lista tuturor legilor care atît la țară cît și la tîrg nu aŭ nicĭ o ascultare, nicĭ o aplicație, pentru că mi-ar trebui numaĭ pentru aceasta un studiŭ deosebit, și nicĭ timpul nicĭ locul nu-mĭ permite. Din aceste puține pilde citate pînă aicĭ vedem că, de cîte orĭ o lege vine în contrazicere cu obiceiul saŭ cu nevoile poporuluĭ, de atîtea orĭ ia rămîne fără aplicație.

Acum să vedem dacă sînt obiceiurĭ care sînt ascultate de popor în afară de legea scrisă.

Aci, Domnilor și Doamnelor, exemplele sînt nenumărate. Dacă din întîmplare vețĭ deschide codul civil, vețĭ vedea că copiiĭ naturalĭ născuțĭ în afară de căsătorie nu pot să moștenească pe tatăl lor, nicĭ să-l oblige a-ĭ recunoaște de fiĭ. Cu alte cuvinte, copiiĭ născuțĭ în afară din căsătorie nu aŭ tată. Pentru ce? vă vețĭ întreba. Pentru că este un text lămurit de lege, vă va răspunde un jurist, fără să-șĭ maĭ bată capul a vă lămuri că codul civil romîn este o copie greșită și sărită, o traducere nechibzuită a coduluĭ civil francez, făcută de 6 oamenĭ deosebițĭ fără a se sfătui, și în maĭ puțin de șase săptămînĭ această lege a fost votată și aplicată; fără a vă lămuri că, dacă de la acest articol vă vețĭ întoarce numaĭ cîteva file, vețĭ găsi un alt text de lege care este perfect opus cu principiul declarat maĭ sus și anume art. 679 care zice: «Cînd defunctul nu are nicĭ rude în grad succesibil *nicĭ copiĭ naturalĭ*, bunurile succesiuniĭ trec la soțul în viață nedespărțit.» Și așa trecînd din articol în articol, contrazicerile vor fi din ce în ce maĭ bătătoare la ochĭ, pînă ce la urma urmeĭ te trezeștĭ într-un haos de ipoteze și de închipuirĭ, unde nu numaĭ mintea d-voastră se va rătăci ca în nesfîrșit, dar chiar aceĭ ce zilnic se îndeletnicesc cu tălcuirea pravililor rămîn adeseaorĭ pe gîndurĭ. Acest codice este legea pe care trebue poporul să o înțeleagă și să o respecteze, pentru că tot un jurist vă va spune cu autoritatea unuĭ principiŭ că: nimăruĭ nu-ĭ este învoit a nu cunoaște legile.

Cu toate acestea, să nu credețĭ că masa poporuluĭ, chiar dacă ar cunoaște acest codice cu nenumăratele luĭ contrazicerĭ l-ar respecta, pentru că la țară copiiĭ născuțĭ de o femee care trăește fără căsătorie cu un om, tot satul îĭ considera pe aceĭ copiĭ ca copiiĭ aceluĭ tată; tatăl de asemenea; și nu esteni cĭ o deosebire între

copiĭ naturalĭ și legitimĭ, ba nicĭ prin gînd nu a trecut poporuluĭ ca să născocească măcar vre-o denumire pentru asemenea feliŭ de copiĭ. Cînd moare tatăl, eĭ vin parte dreaptă la moștenire, toțĭ îșĭ împart averea frățește, dacă nu cumva vre-un jurisconsult de la tîrg prinde de veste, și atuncĭ îndată se *restabilește autoritatea coduluĭ civil.* Chiar la tîrg, cîțĭ din părințĭ nu aŭ dat pe sub mînă parte din averea lor la copiiĭ naturalĭ, pentru că sentimentul de tată și legăturile fireștĭ nu izvorăsc din codul civil, ci din alt izvor maĭ curat, din inima omuluĭ, din bunul luĭ simț.

După art. 684 C.C., văduva care are copiĭ nu are drept la moștenirea bărbatuluĭ săŭ, ci numaĭ la folosința uneĭ părțĭ din avere, parte egală cu a unuĭ copil; dacă în urma bărbatuluĭ săŭ nu aŭ rămas copiĭ, atuncĭ soția ia numaĭ o a patra parte din averea bărbatuluĭ, cealaltă avere se întoarce în averea rudelor bărbatuluĭ. Și această mică parte din avere o capătă soția numaĭ atuncĭ cînd dovedește că este săracă.

Nu mă încerc să fac un curs de drept asupra acestuĭ text, el este o absurditate, ca și multe altele admise în cod. Femeia și maĭ cu seamă femeia de țară care muncește din zorĭ și pînă în seară alăturĭ cu bărbatul și poate adeseaorĭ și maĭ mult, adunînd împreună cu dînsul un mic avut, la bătrînețe codul civil îĭ zice: «Nu, tu veĭ lua a patra parte din averea adnnată de tine, restul se va reîntoarce la familia bărbatuluĭ». Eĭ bine, o asemenea dispoziție fără socotință, poporul nu o cunoaște. La țară, mama stăpînește toată averea, și ia dă copiilor adeseaorĭ ceia ce vroește, îĭ înzestrează. La țară sînt averĭ și gospodăriĭ stăpînite de mamă, și nimăruĭ dintre sătenĭ, afară de notar, profesor și popă, nu-ĭ trece prin cap că acea avere ar fi a altuĭ cuiva decît a soțieĭ. In Franța nu de mult s-a făcut un proiect de lege în care se recunoștea soțieĭ dreptul la jumătatea averiĭ bărbatuluĭ. Iată o dispoziție care se apropie de obiceiul și înțelepciunea poporuluĭ nostru, care încă părințĭ din părințĭ l-a consfințit și pe care morav codul civil, legea ce ne stăpînește, îl nesocotește, deși el trăește încă ascuns în masa poporuluĭ, la adăpostul nepăsăriĭ jurisconsulților.

Lăsînd la o parte articolele din codice care nu numaĭ că se bat cap în cap între dînsele, dar sînt cu desăvîrșire în potriva obiceiurilor pămîntuluĭ, să aruncăm acum o privire generală asupra principiuluĭ care stăpînește legea scrisă și acel al obiceiuluĭ pămîn-

tuluĭ, și vom vedea încă și maĭ lămurit dezacordul între ele. Codul civil declară starea de diviziune ca un principiŭ general, din potrivă la țară temelia vieții poporuluĭ ţintește maĭ mult către comunitate. In adevăr, observînd dreptul de familie la țară, recunoaștem că părintele nu este numaĭ un șef așa să zic spiritual, ci el este și un administrator, un șef pentru tot ceia ce privește bunurile puse saŭ cîștigate în comun cu copiiĭ, frațiĭ, rudele sale și chiar streiniĭ precum servitoriĭ saŭ copiiĭ crescuți de suflet. Locuitoriĭ aceluiașĭ sat se consideră intre dînșiĭ ca neamurĭ, fiind-că sînt legațĭ prin botez, cununiĭ, căsătoriĭ și prin faptul că sînt vecinĭ. Cuvîntul de vecin la țară are un alt înțeles decît la tîrg. Vecinul te apără la întîmplare de foc, de prădăciunĭ, ia parte la supărarea și veselia ta, te sfătueștĭ cu dînsul la interese, muncesc împreună la cîmp, împrumută unul altuia banĭ și lucrurĭ, la vreme de nevoe îl ține în casă pe vecin, într-un cuvînt este o legătură foarte mare de interese și sentimente, și precum o casă se ține de alta, toțĭ sînt vecinĭ și se consideră ca neamurĭ. De aci denumirile de moș, mătușă, bădiță, leliță, care arată în mod evident înrudirea lor, saŭ maĭ bine considerațiunea lor între dînșiĭ. Sfezile, neînțelegerile și chiar adeseaorĭ interesele de banĭ și proprietate sînt judecate între dînșiĭ, hotărîte de popă împreună cu maĭ mulțĭ gospodarĭ, și numaĭ buclucașiĭ și ceĭ tîrîebrîŭ se duc la judecată. Și această stare de comunitate se observă încă și maĭ bine la răzășĭ, care maĭ toțĭ sînt neamurĭ, și adeseaorĭ vezĭ locurĭ întinse împărțite în fâșiĭ de pămînt care își aŭ denumirea familieĭ, de pildă: pămîntul Ciuchеștilor, Lupeștilor, Tăuteștilor, Bădărăilor etc.; familiĭ foarte vechĭ, oneste, care trăesc între dînșiĭ și aŭ o iubire și o admirație pentru proprietate, demnă de imitat. Intre țăranĭ ca și între răzășĭ sînt șefiĭ, capiĭ de familiĭ numițĭ gospodarĭ, oamenĭ cu cuprindere. Sub ordinile lor staŭ soția, copiiĭ, nepoțiĭ, servitoriĭ, apoĭ toțĭ aceĭ streinĭ care muncesc la dînșiĭ, se împrumută cu banĭ saŭ sînt săracĭ și ajutațĭ de dînșiĭ. La petrecerĭ și la biserică, la sfaturĭ, la orĭce învoelĭ, tocmelĭ saŭ împăciuirĭ, eĭ aŭ cuvîntul cel întîiŭ, eĭ conduc și alcătuesc orĭce dispozițiĭ. Tot avutul este a șefuluĭ, toțĭ muncesc. Femeia toarce, țese, coase și face îmbrăcămintea bărbatuluĭ, a copiilor, a slugilor. Copiiĭ muncesc alăturea cu tata la cîmp, ară, seceră, adună, tot produsul se pune la un loc, și de acolo trăesc, se hrănesc și vînd. Fetele și băețiĭ cînd es din casa părintească sînt

înzestrați ; de asemenea și slugile, copiii de suflet și toți aceï care se aciuiază pe lîngă casa gospodaruluï. Văduvele satuluï, oamenii săracï și neputincioșï sînt ajutațï. Copiiï poartă numele părintelui: Gheorghe a Lupuluï, Vasile a luï Tănase. Femeia de-asemenea: Iliana luï Gh. Rotariŭ, Maria luï Vasile Pădurariŭ etc. Dacă copiiï rămîn micï de tată și sînt crescuțï de mamă, atuncï mama este șeful familieï și copiiï poartă adeseaorï numele mameï: Tănase a Ilincăï, Iordache a Marieï Jitărițeï. Membriï uneï familiï care recunosc de șef pe unul din eï cel maï bătrîn formează astfeliŭ un feliŭ de comunitate și sînt adesea rude îndepărtate și chiar streine. Dacă părintele moare, mama, cum am zis, rămîne stăpîna averiï ce a maï rămas. Ia adeseaorï «se lasă danie» unuia dintre copiï care este cel maï mare saŭ cel maï cuminte, și comîndul eï rămîne acestuia, care este dator să-ï poarte grijile după moarte. Așa acest frate devine acum șeful familieï și începe a munci și a lucra el pentru comunitate, adecă pentru aceï ce se strîng în jurul luï; și în măsura în care familia și membriï comunitățiï devin maï numeroșï, în acestă măsură capătă cinste și drepturï, el șade în capul meseï, el este acum șeful, luï i-se dă tot respectul, pe care îl capătă atît în casă cît și afară în sat.

Așa se nasc, trăesc și dispar comunitătile la țară. Copiiï cît trăesc în casa părintească nu aŭ avere, ca și în dreptul vechiŭ roman, unde fiecare eraŭ sub puterea părintească, nu puteaŭ avea un pecul, o avere specială și proprie a luï. Acest drept l-aŭ căpatat maï tîrziŭ, cînd dreptul pretorian a hotărît că eï pot avea ceia ce se numea: peculium castrense saŭ quasi castrense.

Tot așa și la țară, copiiï nu aŭ avut al lor, chiar majorï fiind, întru cît trăesc în casa părinților. Cu toate acestea soția poate să-șï strîngă ceia ce se numește comîndul, iar fetele să-șï facă zestre din munca și cîștigul lor, cu vînzare de lapte, ouă, găinï etc. Dacă băețiï sînt luațï în armată, părințiï fruntașiï satuluï, oamenï cu dare de mînă, procură băiatuluï lor toate cheltuelele trebuitoare, precum: cal, strae etc. Cu cît observăm și studiem maï mult viața țăranuluï, cu atîta ne convingem că starea de comunitate este regulă. Exemple de comunitate se observă maï cu seamă în satele îndepărtate de orașele marï, în munțï, în locurile retrase, printre răzășï, și maï cu seamă la Romîniï din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Macedonia, unde obiceiurile, datinile, și moravurile s-aŭ

păstrat cu maĭ multă putere din cauza jugulu strein și a deosebiriĭ de naționalitățĭ.

Inceputul comunitățiĭ la poporul romîn este foarte vechiŭ. Cantemir îl amintește, hrisoavele fac pomenire de dînsa, și pentru a dovedi aceasta, iaŭ în sprijinul păreriĭ mele, autoritate iubituluĭ și învățatuluĭ nostru istoric D-l A. D. Xenopol, care cu destulă erudiție, iată ce zice d-sa la pag. 94 a vol. 4 în Istoria Romînilor cu privire la obiceiurile pămîntuluĭ.

«Dacă trecem acum la dreptul civil și anume la unul din așezămintele sale maĭ de temelie, organizarea proprietățiĭ, găsim urmele uneĭ comunitățĭ a eĭ, care începe la legăturile de sînge și sfîrșește la proprietariĭ ceĭ maĭ apropiațĭ. Instreinarea moșieĭ nu este învoită proprietaruluĭ la orĭcine fără deosebire. El este dator să întrebe întîiŭ pe rudeniile sale cele maĭ de aproape dacă nu vor să o cumpere, apoĭ pe proprietariĭ înconjurătorĭ, și numaĭ cînd uniĭ și alțiĭ refuză a o dobîndi atuncĭ poate să o vîndă și la streinĭ.»

Tot d-sa adaoge că «moșneniĭ lăsaŭ proprietatea lor indiviză. Proprietarul decĭ nu putea dispune după placul săŭ de dreptul de proprietate asupra porțiuniĭ nedevize din pămîntul obștesc spre a nu jigni prin introducerea unuĭ strein buna pace și liniștea comunitățiĭ.»

O altă formă a comunitățiĭ maĭ caracteristică încă era înfrățirea, adecă cînd doĭ proprietarĭ se prindeaŭ frațĭ nedespărțițĭ. In acest caz cel rămas în viață moștenea pe cel mort, afară numaĭ dacă lasă copiĭ. Cu nenumărate documente dovedește D-l Xenopol acest obiceiŭ, care încă și acum se maĭ găsește foarte rar printre răzășĭ. Eŭ cunosc un singur caz de înfrățire între doĭ răzășĭ de lîngă Bîrlad, căcĭ acest obiceiŭ a fost înădușit de sistemul donațiunilor, carĭ azĭ la țară se obicĭnuesc. Oameniĭ bătrînĭ fără urmașĭ se daŭ danie la alțiĭ tinerĭ cu tot avutul și pămîntul lor, și aceștia se îndatoresc a ținea pe bătrînĭ în casa lor cu cele trebuitoare, purtîndu-le și stîlpiĭ după moarte. Nenumărate acte făcute adeseaorĭ prin tribunal dovedesc acest obiceiŭ. Ca o amintire a acestuĭ obiceiŭ de înfrățire a maĭ rămas numaĭ proverbul: «sînt ca frațĭ de cruce, trăesc ca frațĭ nedespărțițĭ».

Ceia ce este de luat în băgare de seamă este că acest principiŭ

al comunităţiĭ nu se aseamănă nicĭ cu comunitatea şi dreptul absolut al părinteluĭ din dreptul roman, nicĭ cu comunitatea din dreptul vechiŭ german, care făcea din şeful de familie, şeful religios şi politic.

Forma şi principiul aceşteĭ comunităţĭ se apropie maĭ mult de forma de comunitate economică, pe care Emile de Laveley a făcut-o cunoscută de curînd în remarcabila sa operă intitulată «Formele primitive ale proprietăţiĭ». Comunitatea la noĭ pare a fi de origina slavă. Cumcă obiceiurĭ juridice ale poporuluĭ aŭ existat încă din timpurĭ îndepărtate, istoria bazată pe documente am văzut că o dovedeşte. Maĭ mult decît atîta, toate legiuirile existente înainte de codul actual pomenesc şi respectează obiceiul pămîntuluĭ, precum: Codul luĭ Ipsilant 1776, Codul luĭ Andronachi Donicĭ 1814, în vigoare încă în Basarabia, Codul Calimah şi Caragea, Regulamentul organic 1832.

Asemenea obiceiurĭ juridice ale poporuluĭ există şi azĭ, deşi ele aŭ fost înăduşite de o lege streină, greşită şi neînţeleasă, care încă după 25 anĭ nu s-a putut împămînteni şi a rămas streină poporuluĭ, precum va rămînea încă şi de acum înainte. Şi este oare cu putinţă ca poporul să-şĭ piardă tezaurul săŭ de obiceiurĭ, să se deznaţionalizeze pînă într-atîta încît geniul naţional să nu maĭ aibă puterea de conservare? Este cu putinţă ca aşezămintele streine, legile streinilor aduse fără chibzuire şi fără nicĭ un studiŭ să fi înlocuit aşezămintele, legile şi obiceiurile care părinţĭ din părinţĭ le-aŭ avut şi care aŭ ocrotit şi însufleţit poporul în vremurĭ de grele nevoĭ şi de primejdiĭ naţionale ?

Aceasta ar fi singura pildă în viaţa popoarelor. Este cu neputinţă ca o lege ca a coduluĭ civil, streină, plină de contrazicerĭ şi neînţeleasă, să înrîurească un popor întreg şi să înlocuiască un obiceiŭ, un morav care de sute de anĭ a mulţămit trebuinţele zilnice a vieţiĭ noastre civile. Cînd legile sînt simple închipuirĭ şi născocirĭ, ele nu rămîn decît pe hîrtie, obiceiurile se ascund adînc în masa poporuluĭ, unde aŭ rădăcinile încă sănătoase şi verzĭ, şi precum arboriĭ în timpul ierniĭ friguroase şi a viscolilor geroase îşĭ retrag mîzga în rădăcinile ascunse în pămînt pentru a-şĭ conserva viaţa, astfeliŭ şi popoarele, cînd la suprafaţa lor se aşază o pătură nefirească, o falşă civilizaţie, care este indeferentă poporuluĭ, atuncĭ tot ce este maĭ sănătos, moravurile şi obiceiurile, se ascund adînc

în masa poporuluĭ, unde trăesc departe de zvonul și parada falșeĭ civilizațiĭ, așteptînd alte timpurĭ, cînd geniul național, redeșteptat ca dintr-o lungă amorțire, să reînvie și să însuflețească adevărata propășire, adevărata viață națională, care să însemneze individualitatea aceluĭ popor. Iată ce zice D-l Fedor Demelic în darea sa de seamă asupra dreptuluĭ consuetudinal al Slavilor meridionalĭ: «In adevăr s-a văzut exemple în viața popoarelor și istoria ne arată adeseaorĭ popoare care s-aŭ oprit în dezvoltarea lor naturală din cauza unuĭ eveniment care, fără a distruge viața lor națională, le aruncă într-un fel de amorțire. S-ar crede atuncĭ că ele staŭ pe loc, cu toate că geniul lor național nu încetează de a trăi și a se fortifica retrăgîndu-se în cîntece și istorisirĭ populare, în moravurĭ și întreprinderĭ războinice și aventuroase, care continuă existența și eroizmul străbunilor. Cînd momentul emancipăriĭ sosește din cauza uneĭ neașteptate schimbărĭ politice, așa de frequente în istorie, acel popor trezit de viata națională se găsește in mijlocul uneĭ lumĭ nouă, și atuncĭ, pentru a nu rămînea în urmă, se forțează a atinge într-o zi civilizația pe care nu o poate să o procure decît lucrărĭ de secolĭ. Cuprins atuncĭ ca de niște frigurĭ a progresuluĭ, înlocuește toate vechile sale instituțiunĭ naționale prin așezăminte streine și distruge de cele maĭ adeseaorĭ cel maĭ nobil germine a viețiĭ sale naționale prin importațiunĭ streine nechibzuite, fără de rădăcinĭ în pămîntul național». Mi-am luat voia a face această citațiune pentru că ia fotografiază în modul cel maĭ desăvîrșit starea noastră politică și culturală. In adevăr, pe cînd în occident popoarele se agitaŭ și vărsaŭ sîngele pe strade pentru recîștigarea cîtorva libertățĭ, pe cînd poporul murea pe baricade apărîndu-șĭ drepturile luĭ, pe cînd popoarele de acolo cereaŭ o constituție, noĭ zăceam sub cea maĭ crudă tiranie, în cea maĭ neagră ignoranță, uitațĭ și necunoscuțĭ de nime. Sărăcia, jugul și umilința eraŭ soarta acesteĭ țărĭ.

Cînd la 1848 vîntul libertățiĭ sufla de la apus, trezițĭ ca dintr-un somn în care ne adîncise secolĭ de tiranie, eram gata a ne jertfi pentru recîștigarea libertăților și a drepturilor noastre. O mînă de tinerĭ însuflețițĭ de cea maĭ sfîntă iubire de țară, aprinșĭ de ideile revoluționare pe atuncĭ foarte în vază la Pariz, sosesc în țară, gata să răscoale poporul, să facă baricade, să moară pentru dînsul, să devie martirĭ, să semene astfeliŭ sămînța libertățiĭ și a

recîştigăriĭ drepturilor omuluĭ. Nicĭ o puşcă nu s-a descărcat, nicĭ o baricadă nu s-a rîdicat, nicĭ un dram de sînge nu s-a vărsat, împrejurările aŭ venit astfeliŭ încît; ajutînd pe acest mănunchiŭ de tinerĭ sincerĭ, curagioşĭ şi iubitorĭ de ţară, s-a făcut unirea, s-a dat constituţie, împroprietărirea ţăranilor, legĭ nouă, şcolĭ, şi în maĭ puţin de 25 anĭ, ţara a fost înzestrată după chipul şi asemănarea popoarelor din occident. Instituţiĭ, legĭ, aşezăminte, port, limbă, obiceiurĭ, moravurĭ, toate aŭ fost aduse din alte ţărĭ. S-aŭ zvîrlit la o parte şi s-aŭ ars cărţile, legile, toate aşezămintele greceştĭ şi ruseştĭ, s-aŭ alungat cu grăbire de prin saloane şi din tîrgurĭ limba greacă şi rusească, care atîta timp aŭ fost la modă, şi s aŭ înlocuit prin ce, prin limba poporuluĭ, prin legĭ şi aşezăminte naţionale izvorîte din geniul naţiuniĭ, din inima şi sufletul poporuluĭ? Nu! ele aŭ fost înlocuite prin importaţiunĭ franceze şi germane. Un amestec de limbă, de moravurĭ, de ideĭ, de principiĭ de legĭ, tîrgoveţiĭ, clasa pretinsă cultă, repede şi-le-aŭ apropiat, pentru a nu rămîne un minunt în urmă, cu noua civilizaţie. In maĭ puţin de 20 anĭ, Romîniĭ nu-şĭ maĭ cunosc limba, aŭ uitat datinile strămoşilor lor, ş-aŭ înfiinţat un noŭ sistem de purtare, de logică, de principiĭ, saŭ întrecut care maĭ de care a veni cu o lege, cu o dispoziţie, cu o idee copiată din altă ţară, aŭ propus-o, şi în aplauzele generale a fost primită. Un altul a răsturnat acea lege, propuind o alta maĭ democratică, maĭ liberală, zicea el. Legea propusă de un an era veche, s-a răsturnat, s-a admis pe cea nouă iarăşĭ în mijlocul aplauzelor, şi aşa maĭ departe. O dispoziţie a dărîmat pe alta, şi aşa în scurtă vreme cea maĭ desăvîrşită neînţelegere s-a stabilit. Populaţia de la oraşe s-a frămîntat atît de mult, s-a silit aşa de tare a rîdica o civilizaţie de secolĭ încît azĭ este obosită şi ameţită. La început, clasa cultă şi conducătoare a plecat odată cu masa poporuluĭ, căria de bună credinţă i-a făgăduit multe, sprijinindu-se pe dînsa, în zelul şi în frigurile însă de care a fost cuprinsă, această clasă conducătoare a alergat, a fugit prea repede ca să prindă visul şi speranţele eĭ, lăsînd departe, mult departe în urma eĭ, masa poporuluĭ, care, văzîndu-se părăsită şi uitată, s-a retras iarăşĭ în sine şi nepăsătoare ne priveşte ca pe nişte streinĭ, pentru că la tîrgurĭ s-a stabilit peste tot locul şi în toate clasele sociale raporturĭ factice. O civilizaţie curat nefirească şi streină a adus instituţiĭ fără temelie, care nu aŭ nicĭ o putere morală, nicĭ

o temeinicie, care să se sprijine pe caracterul, aspirațiile și gradul de cultură al poporuluĭ.

In aceste condițiunĭ nu este greŭ a observa că între populația de la țară și cea de la tîrg s-a deschis o largă prăpastie, s-a născut două națiunĭ deosebite, cu două modurĭ de aspirațiĭ, cu două feliurĭ de instituțiĭ. Şi în adevăr, țăranul are mediciĭ, astronomiĭ, justiția, ingineriĭ, limba, moravurile, filozofia, literatura, muzica sa și tot ceia ce satisface trebuințele luĭ fizice și sufleteștĭ. Pentru aceia tîrgovățul este pentru dînsul un strein, pe care îl privește și sceptic și rece. Pentru ceĭ de la tîrg, țăranul este un om prost, un mojic, un bădăran, căruia nu i-se cuvine nicĭ o luare aminte ; fără însă ca să-șĭ dea seamă că această clasă de bădăranĭ este păzitorul credincios al comoriĭ noastre naționale, el a păstrat și va pastra încă secolĭ tot materialul literar popular, toate obiceiurile și datinile noastre naționale în timpiĭ de răstriște și de năvălire a elementuluĭ strein și cotropitor.

Aceasta este, Doamnelor și Domniĭ meĭ, spectacolul trist, tabloul adevărat al acesteĭ stărĭ de lucrurĭ. Și pentru a rezuma cele ce am avut onoarea a vă spune, încheind voiŭ zice că : sînt legĭ scrise de care poporul nu ascultă, că sînt moravurĭ juridice nescrise care sînt adevăratele legĭ respectate de popor.

I. TANOVIÇEANU

ISTORIA MOŞIEĬ SĂVENII

Scoasă din scrisorile eĭ cele vechĭ

Moșia Săvenii se află în plasa Bașeŭ, așa numită după rîul Bașeŭ, în județul Dorohoiŭ, și are o întindere de 2671 fălcĭ (3826 hectare), din care 401 sînt astăzĭ ale sătenilor după legea din 1864, care le-a dat pămînt. Moșia face parte din Comuna Săveniĭ, în care se află tîrgușorul și satul cu aceiașĭ numire. Numărul locuitorilor din tîrgușor și din satele ce se cuprind în comună este astăzĭ de 3289. [1]

Istoria moșieĭ Săveniĭ nu se sue maĭ sus de întîia jumătate a veaculuĭ 16-lea, fiindcă nu ni-s-aŭ păstrat scrisorile maĭ vechĭ ale eĭ.

---

1. Scot următoarele științe din neprețuitul „Dicționar geografic al județuluĭ Dorohoiŭ de N. Filipescu Dubăŭ, prelucrat de C. Chiriță, revizor scolar“, care în curînd va eși de sub tipar:

Comuna Săveniĭ are 3189 locuitorĭ, din care 2600 tîrgușorul Săveniĭ, 439 satul Săveniĭ și 150 Bozieniĭ. Din 675 familiĭ din tîrgușorul Săveniĭ, 433 familiĭ sînt evreeștĭ. Evreiĭ aŭ 5 sinagoge și 6 belferiĭ (școale biserieeștĭ); iar biséricĭ creștine nu se află decît una în tîrgușor zidită în 1880 de locuitorĭ, și alta în sat zidită în anul 1805 de Maria Luchi.

Tîrgușorul Săveniĭ este scaunul subprefecturiĭ, și este vestit prin tîrgul de vite ce se ține între 10—25 Iulie. (Fața 304 și 305 a dicționaruluĭ, cuvîntul Săveniĭ.)

Dintr-un uric de la Iliaș Vodă din 5 Maiŭ 1548 (7056) se vede că moșia Săveniĭ a fost înainte vreme a unuĭ strein Sava husarul, de la care fără îndoiala că ș-a luat numele de Săveniĭ. Sava husarul a trăit pe timpul luĭ Petru Vodă Rareș (1527-1537 și 1540-1546), și făcîndu-se viclean domnieĭ, a fugit în Țara Leșască (Polonia), faptă pentru care Petru Vodă i-a luat moșia și a dat-o danie unuĭ boer moldovean. Cu greŭ ne este însă ca să spunem numele aceluĭ boer, fiindcă uricul luĭ Iliaș Vodă, după care vorbim noĭ, nu-l pomenește. Știm însă că el era de neam Șeptelicĭ orĭ Ghianghia, fiindcă puținĭ anĭ în urmă moșia *Săvianĭ* se împarte între Cozma Ghianghe, părcălabul de Roman, și între Anghelina, Nastasia și Tudosca, fetele cumnatu-săŭ Andreica Șeptelicĭ, fostul părcalab. Moșia fiind de moștenire, cum se zice în uricul din 1548 de la Iliaș Vodă, din două una: orĭ ia a fost dată de Petru Rareș luĭ Șeptelicĭ tatăl părcălabuluĭ Andreica și el a lăsat o moștenire fiuluĭ săŭ Andreica și gineruluĭ săŭ Cozma Ghianghe, părcălabul de Roman, orĭ din potrivă ia a fost dată luĭ Ghianghe bătrînul și el a lăsat-o moștenire fiuluĭ săŭ Cozma Ghianghe și gineruluĭ săŭ Andreica Șeptelicĭ, fostul părcălab.

Orĭcum ar fi, moșia se împarte, și Iliaș Vodă întărește împărțeala, între Cozma Ghianghe și nepoatele sale, fetele luĭ Andreica Șeptelicĭ, prin uricul din 5 Maiŭ 1548, cea maĭ veche din scrisorile Săvenilor.

In anul 1592, adecă 44 de anĭ maĭ tîrziŭ, moșia Săveniĭ se stăpînea de Anghelina, una din fetele luĭ Șeptelicĭ, și de 3 nepoțĭ aĭ săĭ Ionașco, Grigorie și Gheorghe, fiiĭ luĭ Ghianghie biv hatman și nepoțiĭ luĭ Cozma Ghianghe părcălabul de Roman.

Aceasta se vede dintr-o carte de judecată de la Aron Vodă din 24 Fevruarie 1592 (7100), prin care se dă rămasă giupîneasa luĭ Dumitru Moviliță, ce făcuse pîră pentru Săvenĭ în potriva Anghelineĭ Șeptelicĭ și a nepoților săĭ de văr Ionașco, Grigorie și Gheorghe Ghianghia.

Se pare însă că o parte din Săvenĭ, se înstreinase (poate de Nastasia și Tudosca, surorile Anghelineĭ), orĭ se dedese zestre, fiindcă în anul 1626 Maiŭ 16, giupîneasa Maria Căzaca Trifăneasa vinde o parte din satul Săveniĭ luĭ Ionașco Ghianghe, marele vornic, care maĭ avea și alte părțĭ de moștenire părintească.

De aicĭ se vede că lipsesc cel puțin treĭ zapise: unul cînd ș-aŭ împărțit frațiĭ Ionașco, Gheorghe și Grigorie Ghianghe ocinile părinteștĭ și s-aŭ venit Săveniĭ în partea luĭ Ionașco Ghianghe, fratele cel maĭ mare; al doilea, zapisul de împrumut al luĭ Vasile Șepteličĭ hatmanul către Ionașco Ghianghe logofătul cel mare, prin care zălogește partea sa din Săvenĭ pentru 10 epe prețuite drept 100 galbinĭ; și în sfîrșit zapisul de vînzare al luĭ Dumitrașco Șepteličĭ, fratele luĭ Vasile hatmanul, tot către Ghianghe, prin care-ĭ vinde partea sa din Săvenĭ drept 100 de galbenĭ.

Aceste două zapise din urmă sînt de mare preț, fiindcă după cum vom vedea maĭ la vale, ele aŭ pricinuit multe judecățĭ între urmașiĭ luĭ Ghianghia logofătul și aĭ luĭ Șepteličĭ hatmanul. Dar maĭ înainte de a vorbi despre aceste învăluirĭ ne vine rîndul aicea a spune cine a fost Ionașco Ghianghia, logofătul.

Ionașco Ghianghia a fost pe vremile acelea un boer dintre ceĭ maĭ dintîiŭ. Pe la anul 1607, el era vornic de gloată, în 1609 spătar, iar în 1616, și poate chiar în 1615, a ajuns logofăt mare, adecă cel maĭ dintîiŭ boer al țăriĭ, și a stat în această slujbă aproape 8 anĭ sub patru domnĭ: Radu Mihnea Vodă, Gașpar Vodă, Alexandru Iliaș și Ștefan Tomșa. In anul 1623, Radu Mihnea Vodă, în a doua domnie a sa, a numit în locul săŭ logofăt mare pe Dumitrașco Ștefan, tatăl luĭ Gheorghe Ștefan, care a stătut maĭ tîrziŭ domn țăriĭ, însă după 8 anĭ, Moisi Moghila Vodă face din noŭ pe Ionașco Ghianghia logofăt mare (în 1630), slujbă în care el a rămas în a doua domnie a luĭ Alexandru Iliaș și pînă în a doua domnie a luĭ Moisi Moghilă, pînă în anul 1634, cînd este din noŭ scos de Vasilie Vodă Lupul, care a numit în locul săŭ pe Pătrașco Bașotă. Chiar în vremea pe cînd era Dumitrașco Ștefan logofăt mare, Ionașco Ghianghia, după o scurtă mazilire, fusese numit vornic mare de țara de jos, care este a doua boerie după logofăt mare. [2] Ca dovadă că Ghianghia n-a

2. Toate cele spuse maĭ sus despre Ghianghia sînt scoase din scrisorile timpuluĭ aceluia, văzute de noĭ la Academia Romînă, la St. Spiridon din Iașĭ și aiurea, din „Documentele Miclăușenilor“ tipărite de episcop. Melhisedec în Revista D-luĭ Tocilescu pentru Istorie și Archeologie și din Wickenhauser, Solka.

murit ci a fost scos de Vasilie Lupu, este un zapis din anul 1634 luna Iunie în 10, în care se vede iscălit cu boeria de biv, adecă fost logofăt. [3]

Cum a ajuns Ghianghia aşa de iute logofăt mare fără să fi avut tată (de oarece se vede că n-avea tată chiar în anul 1592) care să-l ajute la înaintare, nu trebue să ne mirăm. Maĭ întîiŭ, Ghianghia era boer de neam mare şi cu ştiinţă de carte, lucru rar pe vremile acelea. Pe de altă parte el era rudă de aproape cu Lupu Stroicĭ, care îndelungată vreme a stătut logofăt mare la o mulţime de domnĭ şi care de bună seamă l-a ajutat la început să înainteze, fiindcă ţinea pe o nepoată saŭ poate chiar pe fata luĭ.

Tot după soţie, Ghianghia era văr cu Miron Barnovschi Vodă, care şi el ţinea pe o fată saŭ nepoată a luĭ Lupu Stroicĭ logofăt.

Si acum să ne întoarcem la cele ce s-aŭ întîmplat după vremĭ la moşia Săveniĭ.

Cătră anul 1620 Ionaşco Ghianghia logofătul îşĭ mărită pe fata luĭ Safta cu medelnicerul Lupul Prăjescul, fiul luĭ Nicoară Prăjescul vistierul cel mare, şi-ĭ dă zestre satul Chelmeştiĭ din Hotin şi o altă moşie (numele rupt în zapis) în ţinutul Romanuluĭ. [4] Tot atuncĭ pesemne i-a fi dat şi moşia Săveniĭ în Dorohoiŭ, pentru că altfeliŭ nu se înţelege cum această moşie ar fi întrat la neamul Prăjeştilor.

Se maĭ poate iarăşĭ ca moşia Săveniĭ să fi venit de la Ghianghia logofătul la ginerele săŭ Lupu, nu prin zestre, ci prin moştenire după moarte orĭ prin împărţeală ; însă zapisul de împărţeală nu l-am găsit printre hîrtiĭ, şi nicĭ foaia de zestre a Safteĭ fata luĭ Ghianghia, de aceia nu putem să spunem nimic temeinic despre acest lucru, ci voim maĭ bine să tăcem decît să fim vorbitorĭ de lucrurĭ deşarte.

Atîta numaĭ ştim bine din scrisorĭ că moşia Săveniĭ de la logofătul Ghianghie a trecut la ginerele săŭ medelnicerul Lupu Prăjescul.

---

3. Hîrtiile Stolnicenilor (Suceava) la D-l I. Prăjescu plicul VIII, bucata 6.
4. Scrisorile Stolnicenilor, plicul IV, bucata No. 1, la D-l I. Prăjescu.

Cearta începe între neamul Prăjeştilor şi al Şeptelicilor, cele două neamurĭ care stăpîneaŭ Săvianiĭ pe la sfîrşitul domnieĭ luĭ Gheorghe Ştefan.

In acea vreme, Neculaĭ Mogîldea păharnicul cel mare, ginerele hatmanuluĭ Vasile Şeptelicĭ, a pîrît pe Ioniţă Prăjescul, sulgerul cel mare, care maĭ pe urmă a stat vornic mare pe la anul 1660 în vremea luĭ Ştefan Vodă fiul luĭ Vasile Lupu Vodă, spunînd că Ghianghia logofătul a împresurat jumătate din Săvenĭ, partea socruluĭ săŭ, *de la sine şi fără nicĭ o ispravă*, pe vremea luĭ Alexandru Vodă, cînd s-a întîmplat luĭ Şeptelicĭ nevoe. [5] Domnul găseşte că Vasile Şeptelicĭ n a vîndut moşia nicĭ a pus-o zălog, şi de aceia osîndeşte pe Ioniţă sulgerul să dea înapoĭ moşia şi să primească 100 de ughĭ şi 10 epe, stricînd totdeodată şi vînzarea luĭ Dumitraşco Şeptelicĭ, fiindcă a fost făcută cu meşteşug din partea luĭ Ghianghia, spunînd luĭ Dumitraşcu că a cumpărat partea frateluĭ săŭ Vasilie. Această hotărîre e din 18 Dech. 1657.

Două lunĭ în urmă Ioniţă Prăjescu sulgerul, şi Statie vistierul al doilea, care pe semne îĭ era cumnat, daŭ zapis la mîna luĭ Neculaĭ Mogîldea că aŭ primit 10 epe şi 100 ughi, şi decĭ să aibă a-şĭ stăpîni jumătate din Săvenĭ.

Cincĭ zile maĭ tîrziŭ, boeriĭ ceĭ marĭ aĭ vremiĭ aceleia mărturisesc şi eĭ că Ioniţă Prăjescul şi Statie sulgerul (?) aŭ primit 10 epe şi 100 de ughĭ de la Neculaĭ Mogîlde. Aicĭ ne vine locul a spune care a fost Mogîlde păharnicul. Păharnicul Neculaĭ Mogîldea a fost un om de seamă în vremile acelea. El era unchiŭ luĭ Gheorghe Ştefan Vodă, de aceia din puţin a scăpat să nu fie omorît de Vasilie Lupul, cînd a aflat că vine Gheorghe Ştefan, fostul luĭ logofăt, cu oaste în potriva sa. Miron Costin ne spune că domnul a dat pe fraţiĭ Ciogoleştĭ şi pe Ştefan sărdariul pe mîna seimenilor, care i-aŭ omorît, iar pe Mogîldea l-aŭ

5. Cronicarul Miron Costin spune ce nevoe s-a întîmplat luĭ Şeptelicĭ. Vorbind de omorîrea luĭ Gaspar Vodă de către hatmanul Şeptelicĭ şi de Goia postelnicul, pe care o nnmeşte: *„spurcată şi groaznică faptă, şi neauzită în toate ţările creştineştĭ,“* adaogă maĭ la urmă: „Plătit-aŭ apoĭ cu capetele sale această faptă, şi Şeptelicĭ şi Goia, de la Alexandru Vodă, pre lege direaptă; că le-aŭ tăiat capetele, iar trupurile le-aŭ aruncat în eşitoare. Şi cu cale aŭ făcut; că după spurcata faptă, scîrnava moarte vine. (Edit. Cogălniceanu din 1872, T. I, p. 2.)

luat legat la puştĭ pînă la Hotin.[6] Maĭ pe urmă, cînd Vasile Lupu a fost gonit din scaun de Gheorghe Ştefan, tot Miron Costin ne spune că-ĭ da din cetatea Hotinuluĭ ajutor «Mogîlde păharnicul de care s-a pomenit maĭ sus că l-aŭ legat la puştĭ».

«Aŭ slobozit tîrgoveţiĭ, şi spun cu învăţătura Mogîldeĭ păharnicul, un sacaluş, din care sacaluş glonţul foarte pe aproape de Vasilie Vodă aŭ lovit. Spurcată şi nebunească faptă, şi nu fără osîndă cît de tîrziŭ».[7] Păharnicul Mogîldea a luat aşijderea parte la lupta de la Valea-Seacă, unde oastea luĭ Gheorghe Ştefan Vodă a înfrînt oastea luĭ Vasilie Vodă, care era sub porunca luĭ Ştefăniţă păharnicul nepotul luĭ Vasilie Lupu.[8] Pesemne că, după ce Gheorghe Ştefan a fost scos din domnie de Turcĭ, Neculaĭ Mogîldea a plecat împreună cu domnul, ca unul ce-ĭ era unchiŭ, căcĭ vedem că moşia Săveniĭ e dată cumnatuluĭ săŭ Ilie Şeptelicĭ postelnicul în 25 Martie 7166 (1658) de Gligorie Ghica, fiul domnuluĭ, care pînă la venirea tatăluĭ săŭ Gheorghe Ghica de la Constantinopole pare că i-a ţinut locul în domnie.[9]

După Gheorghe Ghica a venit domn Ştefan Vodă, fiul luĭ Vasilie Lupu, cel răsturnat de Gheorghe Ştefan nepotul Mogîldeĭ. Păharnicul Mogăldea la începutul acesteĭ domniĭ, temîndu-se de răzbunarea domnuluĭ, nu îndrăzneşte să se întoarcă, ci rămîne în ţara ungurească. Domnul îĭ ia toate ocinile şi moşiile. Maĭ pe urmă Mogîldea pleacă capul şi vine în ţară, Ştefan Vodă îl iartă şi-ĭ dă moşia Săveniĭ înapoĭ în 25 Fevruarie 7168 (1660).

După moartea luĭ Ştefăniţă Vodă a venit domn Eustratie Dabija, şi cum pe vremile de demult în Moldova judecata unuĭ domn mergea de iznoavă la alţĭ domnĭ, neamul Prăjeştilor nu s-a ţinut rămas cu judecata luĭ Gheorghe Ştefan Vodă, socotind-o părtinitoare ca judecată de nepot.

Decĭ din noŭ s-aŭ sculat cu pîră la domn în potriva luĭ Neculcea Mogîldea, care pe acea vreme a fost stat părcălab la Su-

6. Cogălniceanu Letop. T. I. p. 325.

7. Ibidem p. 328.

8. Ibidem p. 338.

9. Vezĭ articolul nostru „Suirea pe tron a primuluĭ Ghica" în această Arhivă, an II, No. 2. p. 79 şi urm.

ceava, Stati sulgerul cel mare și Lupașco și Toderașco nepoții luĭ Ghianghia logofătul.

Insă nicĭ de astă-dată n-aŭ fost Prăjeștiĭ maĭ cu noroc, căcĭ Dabija Vodă încă i-a dat rămas în 15 Fevruarie 1662, întărind judecata luĭ Gheorghe Ștefan Vodă, iar Mogîldea și femeia luĭ Grozava, pentru ca să nu se maĭ scoale nicĭ odinioară cine-va din neamul Prăjeștilor cu pîră, aŭ pus fierîe 12 talerĭ la visterie [10]. Boeriĭ vremiĭ aceleia iarășĭ aŭ dat carte de mărturie de judecată domnească în mîinile luĭ Neculae Mogăldea.

Se vede că pe lîngă Prăjeștĭ și Șeptelicĭ maĭ eraŭ și alțĭ răzeșĭ stăpînĭ în moșia Săveniĭ, căcĭ maĭ tot din aceiașĭ vreme se găsește un zapis prin care popa Eremia din Dășenĭ a dat un pomăt în Săvenĭ (1665 Dech. 7), luĭ Prodan Ropcianul, al căruĭ neam a ajuns maĭ la urmă să stăpînească jumătate din moșie.

In anul 1668 (7176) Ghenarie în 30, Dumitrașco cuparul, feciorul luĭ Grigorașco Prăjescul, nepot luĭ Lupu Prăjescu, strănepot luĭ Ghianghia log., care stăpînea pe acea vreme jumătate din Săvenĭ, se împrumută de la unchiașul Gheorghiță logofătul [11] cu 100 de galbenĭ și-ĭ pune zalog moșia Săveniĭ. Lucrurile se schimbase: de unde înainte Ghianghia și neamul Prăjesc aveaŭ a lua de la Șepteliceștĭ și-ĭ ţineaŭ părțile lor zalog, de astă-dată Șepteliceștiĭ aveaŭ de luat de la Prăjeștĭ și ţineaŭ în zalog, partea lor din Săvenĭ.

Un an după aceia, Dumitrașco Prăjescul vinde partea sa, adecă jumătate din Săvenĭ, unchiuluĭ săŭ Gheorghiță logofătul drept 800 de leĭ înaintea maĭ multor boerĭ între care și Prodan Drăgușescul fost șetrar.

Astfeliŭ moșia Săveniĭ ese din stăpînirea Prăjeștilor, urmașiĭ luĭ Ghianghia hatmanul și Ghianghia logofătul, și Șepteliceștiĭ se fac stăpînĭ pe întreaga moșie în 28 Aprilie 7177 (1669).

Partea care era a Septelicilor de moștenire s-a dat de zestre, cînd, nu pot să știu, de către Neculae Mogîldea și femeia Grozava feteĭ lor, care s-a măritat după Prodan Ropcianul fost șetrar.

După moartea luĭ Prodan, jumătate din moșia Săvenĭ s-a împărțit între copiiĭ luĭ, anume Sandul și Vasilie, care aŭ stăpînit-o împreună cîtva timp. Maĭ apoĭ, jumătatea din Săvenĭ, care era a

10. Despre fierîe saŭ hărîe vedĭ notița D-luĭ Xenopol în această Arhivă, vol. I, pag. 361.

11. Gheorghe Șeptelicĭ, vtori logofăt, era unchiŭ luĭ Prăjescu.

Ropcenilor, a eşit din mînile lor într-acest chip. Intîmplîndu-se că aŭ venit Tătariĭ pe vremile acelea de turburare, eĭ aŭ prins şi aŭ luat rob pe unul din Ropcenĭ, pe Vasilie. Iar fratele săŭ Sandu n-a voit să-l lase în robie, ci a căutat să-l răscumpere de la Tătarĭ, şi neavînd cu ce-l plăti a vîndut jumătate din Săvenĭ vistieruluĭ Iordache Roset drept 150 talerĭ şi a scos din robie pe fratele săŭ Vasilie. Iar zapisul ce l-a fost dat Sandul Ropcianul în mîna d-sale vistiernicului Iordache s-a iscălit maĭ apoĭ şi de Vasilie scriind în zapis: «Vasilie Ropcianul ce-aŭ fost rob». Boeriĭ vremiĭ aceleia aŭ întărit zapisul de vînzare cu mărturiile şi iscăliturile lor în anul 1690; de asijderea şi Domnul Constantin Vodă a dat carte domnească de întăritură [12].

Cealaltă parte din Săveniĭ care fusese cumpărată de Gheorghiţă Şeptelicĭ logofăt al doilea de la Dumitraşco Prăjescu cuparul a fost dată de zestre la o altă fată a luĭ Gheorghiţă log. anume Safta, care a fost măritată după un Savin vel ban. Copilul banuluĭ Savin şi soţieĭ sale Safta a vîndut şi el partea luĭ de moşie tot luĭ Iordache Roset în 10 Ghenarie anul 7216 (1708) cu 200 de talerĭ bătuţĭ. Şi astfeliŭ s-a făcut Iordache Roset biv vel vornic stăpîn peste întregul sat Săveniĭ, care se împărţise în două cu 160 de anĭ maĭ înainte în anul 1548.

De aicĭ iar lipsesc scrisorile Săvenilor. Totuşĭ se maĭ găseşte în anul 1741 Fevruarie 23 o carte de la Grigorie Ghica Vodă, dată luĭ Neculaĭ Costin biv vtori log. Nicolae Costin, ca să-şĭ ia dijma de pe moşia luĭ Săveniĭ. Cine era însă vtorĭ log. Nicolae Costin, cum i-a întrat moşia în mînă şi cum i-a eşit, scrisorile Săvenilor nicĭ într-un chip nu arată. Se maĭ găseşte în sfîrşit o scrisoare din 1742 Iulie, în care se vede că moşia Săveniĭ era pe acea vreme a luĭ Andreĭ Ruset vel ban, şi că banul Ruset a avut judecată pentru ia cu călugăriĭ de la mînăstirea Putna înaintea luĭ Sandul Sturza vel logofăt.

Această scrisoare e cea din urmă din vechile scrisorĭ ale Săvenilor.

Din scrisorile maĭ nouă ale moşieĭ şi din tipăriturĭ se maĭ

---

12. Document din 20 Septemvrie 1690, citat greşit de Al, Papadopol Calimah (Notiţă ist. asupra oraşuluĭ Botoşanĭ. Analele Academieĭ Seria II. T. IX. Sect. 2-a pag. 50) şi de Th. Codrescu (Uricar. T. VII, p. 43) cu data **de 1671 Sept. 20** şi Bolceanu în loc de Ropceanu.

poate adăoga ceva despre istoria Săvenilor în veacul trecut, care este așa de întunecoasă din pricina lipseĭ de izvoară de ale timpuluĭ.

Dintr-o anafora din anul 1805 se vede că biv vel logofătul Neculaĭ Roset, fiul vistiernicului Iordache Roset, s-a judecat pentru hotarăle moșiilor Pustiĭ și Petricaniĭ cu moșia Săveniĭ a spătaruluĭ Iordachi Luchi și a nepotuluĭ de soră a soțieĭ luĭ Luchi, spătarul Nicolae Stratulat. Decĭ către începutul veacului nostru moșia Săveniĭ se stăpînea de familiile Luchi și Stratulat, care aveaŭ aceste moșiĭ de pe femeĭ.

De unde aveaŭ însă familiile Luchi și Stratulat moșia Săveniĭ? Cine era soția luĭ Iordache Luchi, și cine era mama spătaruluĭ Nicolae Stratulat, care după cum se vede din anafora era soră cu soția luĭ Iordache Luchi?

Spița neamuluĭ Costinesc, făcută în anul 1789 și tipărită de D-l V. A. Ureche la sfîrșitul tomuluĭ I al «Operelor complecte» ale luĭ Miron Costin, răspunde la toate aceste întrebărĭ.

In această spiță se vede că Nicolae Costin Brănișteanu, logofătul, care nu poate fi altul decît Nicloae Costin biv vtori logofăt de care pomenește cartea luĭ Grigorie Ghica Vodă din 23 Ferv. 1741, a avut 2 fete, una măritată cu Stratulat și alta cu Luchi. Prin urmare moșia Săveniĭ a fost dată de zestre de Nicolae Costin, strănepotul luĭ Miron Costin logofătul, la 2 fete ale sale pe care le-a măritat după Stratulat și Luchi.

La anul 1816, moșia era tot a luĭ Stratulat; soția sa Safta Cantacuzino, care se numea așa pesemne fiindcă se măritase de al doilea, a vîndut moșia Săveniĭ luĭ aga Alecu Greceanu, care maĭ în urmă a spus că a cumpărat-o pentru postelnicul Constantin Negri. In vremea cumpărăriĭ moșieĭ, Negri era ținut zălog de Turcĭ, la Constantinopole, și în urmă a fost tăiat. Fiul săŭ Nicolae Negri trimis pentru învățăturĭ la Atena, a rămas acolo unde trăește pînă astăzĭ, în 26 Ianuarie 1889 el a vîndut moșia D-luĭ Const. Corjescu.

Rămîne însă lucrurĭ care nu le-am putut afla, anume: De unde avea Nicolae Costin moșia Săveniĭ în 1741? Cînd a eșit o parte din moșie din mînile Roseteștilor, care o aveaŭ încă în anul 1742? Cum a căpătat Safta Cantacuzino saŭ Stratulat întreaga moșie Săveniĭ?

Orĭcum ar fi, e un lucru care ne bucură în istoria acesteĭ moșiĭ. Prin multe mîinĭ streine trecut-a acest pămînt al Săvenilor de 350 anĭ. După ce a fost stăpînită în veacul al 16-lea și al 17-lea de familiile romînești Șeptelicĭ, Ghianghia, Prăjescu, Mogîldea, Ropcianul, el întră în mîinile Roseteștilor, Stratulat, Luchi, familiĭ romîneștĭ fără îndoială, dar de viță streină, la care staŭ aproape 200 de anĭ, pînă cînd întră iarășĭ în stăpînirea unor Romînĭ de viță romînească, adecă a țăranilor împroprietărițĭ în 1864 și a D-luĭ Const. Corjescu.

Cît de plăcut și îmbucurător ar fi istoricul moșiilor dacă s-ar putea totdeauna încheia ca acela al Săvenilor, adecă pămîntul romînesc de pretutindenea să fie al Romînilor, fiindcă eĭ și moșiĭ ș strămoșiĭ lor l-aŭ apărat în zile de grele nevoĭ.

A. D. XENOPOL

OCUPAŢIA RUSEASCA ŞI REGULAMENTUL ORGANIC

1828—1834

(Un capitol din vol. VI al Istorieĭ Romînilor)

1. OCUPAŢIA RUSEASCA

Ruşiĭ ocupase principatele romîne în 1828 şi luase în locul domnilor fugiţĭ ocîrmuirea ţărilor. Stăpînirea lor în ele trebuia să ţină un timp destul de lung; căcĭ ţările romîne eraŭ să fie deşertate, după cum s-a spus, după plata întregiĭ despăgubirĭ de războiŭ[1]. Din pricina lipseĭ de banĭ a Porţiĭ, ele rămaseră sub Ruşĭ pînă la 1834.

Cu toate că Ruşiĭ, urmînd politica lor tradiţională, se dădeaŭ şi acuma drept liberatoriĭ provinciilor dunărene, eĭ nu încetase de a întrebuinţa şi de astădată puterile acestora, spre înlesnirea operaţiilor războiuluĭ. Eĭ întocmiră o ocîrmuire provizorie sub comitele Pahlen, care însă, neexecutînd cu toată asprimea ordinele privitoare la nevoile armateĭ, fu scos şi înlocuit cu generalul Joltuhin, tot atît de sălbatic, aprig şi neomenos pe cît de blînd şi îndurător se arătase Pahlen. Atuncĭ începu acea hăţuială a poporuluĭ romîn prea bine cunoscută şi care nu-şĭ maĭ găseşte asemenele

1. Actul adiţional publicat în Acte şi documente relative la istoria renaştereĭ Romînieĭ, I, p. 329. Cf. p. 331: „Les provinces de Moldavie et de Valachie seront gardées en dépôt par la cour impériale de Russie jusqu'à l'entier acquittement de la somme."

eĭ în analele omeniriĭ. Sfîrşindu-se războiul pe la Septemvrie 1829, Rusia se gîndi că venise timpul ca să înceteze cu exploatarea ţărilor romîne, şi întorcînd cruzimea în blîndeţe să caute a ademeni iarăşĭ inimile fraţilor creştinĭ la o plecare cătră dînsa, restabilind astfeliŭ adevăratele eĭ interese în răsărit, uitate de nevoe cît timp ţinuse războiul. Gîndul ascuns al Ruşilor ni-l destăinueşte darea de seamă a luĭ Kisseleff cătră împăratul Neculaĭ, asupra reorganizăriĭ principatelor romîne, în care spune că: «aşezarea ţărilor este o afacere neapărată pentru buna stare a unor regiunĭ megieşite cu noĭ *şi o măsură care va întări influenţa noastră politică asupra Orientuluĭ.*»[2]

Starea ţărilor romîne era într-adevăr cu totul deznădăjduită, adusă pe de o parte prin asupririle armatelor ruseştĭ, care, nedînd timp locuitorilor spre a-şĭ cultiva pămîntul, pricinuise o foamete cumplită, peste care veni să se altoiască o ciumă omorîtoare, încoronarea neapărată a orĭcăriĭ atingerĭ maĭ îndelungate cu molipsitele malurĭ ale Bosforuluĭ. Insuşĭ administratorul ţărilor romîne, comitele Pavel de Kisseleff, rînduit de Ruşĭ în atare însuşire două lunĭ după încheerea tratatuluĭ de Adrianopole, în 15 Noemvrie 1829, face despre situaţia ţărilor romîne în momentul cînd el apucă ocîrmuirea lor următorul tabloŭ, care de sigur că nu poate reproduce în abstractele ideĭ toată grozăvia spăimîntătoareĭ realităţĭ: «Ciuma care se înrădăcinase în Muntenia de la 1812, la începutul războiuluĭ din urmă s-a răspîndit în ambele principate, şi în anul 1829 bîntuia în amîndouă capitalele, 23 de oraşe şi 300 de sate. Trebuinţa măsurilor de carantină, ţepuirea oraşelor şi a satelor îngreuiaŭ mijloacele de traiŭ, împiedecînd aducerea proviziilor de hrană de la un loc la altul. Răul se mărea prin boala şi căderea vitelor. Numaĭ în treĭ ţinuturĭ, în răstimpul de cîteva lunĭ, aŭ că-

2. Darea de seamă a generaluluĭ comite Pavel de Kisseleff despre administraţia sa în Moldova şi Valahia de la 15 Noemvrie 1829 pînă la 1 Ianuarie 1834 publicată în vol. I, al lucrăriĭ D-luĭ A. R. Zabloţkiĭ Desiatovskiĭ: Comitele Pavel Kisseleff şi epoca sa, material pentru istoria împăraţilor Alexandru I, Neculaĭ I şi Alexandru II, St. Peterzburg 1882, 4 vol., care conţine texte parte ruseştĭ parte franceze. Darea de seamă a fost tradusă în romîneşte de D-l A. Papadopol-Calimah, în Analele Academieĭ romîne, Seria II, Tom. IX, p. 114 şi urm., şi reprodusă de Uricarul D-luĭ Th. Codrescu în vol. IX şi X. Locul citat se află la D. Papadopol p. 141 şi în Uricarul X, p. 287.

zut maĭ mult de 100,000 de capete de vite, pe calea înspre Bucureștĭ și Dunărea. Neputința transporturilor militare aducea adesea nevoia de a se lua proviziile de la locuitorĭ. Requiziția pusă în lucrare în timpul veriĭ din 1829 a provocat nemulțămirĭ în popor, cu atît maĭ mult că țăranul se vedea despoiat de avutul săŭ tocmaĭ în momentul cînd încheerea păceĭ însufla tuturor speranța în micșurarea sarcinilor. Țăraniĭ îndeobște se găseaŭ într-o mizerie extremă. Neatîrnat de împrejurările războiuluĭ, recolta cea proastă, adusă maĭales printr-o pustiere ne maĭ pomenită făcută de lăcuste, ciuma, grozava peire a vitelor, peste care se adăogeaŭ abuzurile funcționarilor administrativĭ, care căutaŭ să se acopere cu pretextul cererilor ruseștĭ — toate acestea provocaŭ nemulțămirea încontra Rușilor. Se maĭ adăugea și lipsa de banĭ, adusă prin scăderea număruluĭ contribuabililor, reduşĭ în Moldova de la 51,111 la 38,748. Peste 80,000 de chitanțe pentru predarea de provizie rămăsese neplătite de către însușĭ administrația noastră.[3]

Aceste rele ascuțite întunecaŭ și făceaŭ deocamdată să fie uitate acele datorite dezorganizăriĭ totale a puterilor publice, care se moștenise și se agravase din ce în ce, cu cît înaintase destrăbălarea ocîrmuiriĭ, și pe care Kisseleff era să le descopere de îndată ce o stare maĭ puțin bîntuită era să se așeze peste țările romîne.

Kisseleff temîndu-se a lua asupră-șĭ răspunderea uneĭ însărcinărĭ atît de complicate, vroi la început să o refuze ; dar fu determinat a o primi prin însușĭ stăruințele împăratuluĭ, și alegerea acestuia căzuse asupra unuĭ om vrednic, care se apucâ de uriașa luĭ lucrare cu o hotărîre și o lepădare de sine într-adevăr uimitoare. Orĭcîte nedreptățĭ am suferit de la Rușĭ, istoria nu va putea decît să recunoască nu numaĭ faptele, dar maĭ mult încă scopurile cele bune pe care Kisseleff le-a avut față cu poporul romîn.

Ocîrmuitorul trebuia să înceapă prin ceia ce era maĭ neapărat, stingerea molimeĭ omorîtoare. El luâ îndată măsurile igienice de curățire și dezinfectare a orașelor și satelor, întrebuințind, spre a determina pe locuitorĭ a da ajutorul cuviincios, intervenirea cleruluĭ. Nu puțin avu de luptat Kisseleff cu fatalizmul cel orb al

3. Darea de seamă a luĭ Kisseleff în Uricarul, IX, p. 396. Comp. Drăghicĭ, Istoria Moldoveĭ pe 500 de anĭ, II, p. 189.

oamenilor neștiutorĭ, care credeaŭ că toate măsurile sînt zădarnice și că nu poțĭ lupta contra voințeĭ luĭ Dumnezeŭ[4]. In cincĭ săptămînĭ se curățiră 36 de orașe și 3,496 de sate, iar la 1 Ianuarie 1830 ciuma încetase, și la 15 April nu maĭ rămăsese nicĭ un bolnav. Deși înlăturarea calamitățiĭ fu datorită poate maĭ mult stingeriĭ eĭ fireștĭ, totușĭ nu puțin contribui lucrarea luĭ Kisseleff a atrage asupra măsurilor luĭ luarea aminte a publiculuĭ și a-l predispune pentru primirea reformelor ce vroia să întroducă.

Pentru a apăra țările romîne de întoarcerea boaleĭ, el le împărți în circumscripțiĭ de observare, autoritățile administrative fiind îndatorate a raporta îndată celor superioare cazurile de bănuială.

Odată cu această îngrijire pentru înlăturarea ciumeĭ, Kisseleff fu adus a se ocupa cu îmbunătățirea ramuluĭ medical, nefiind pînă atuncĭ absolut nicĭ o administrațiune medicală, saŭ vre-un așezămînt atingător de medicĭ saŭ spițerĭ. El înființă decĭ comitete medicale în Iașĭ și Bucureștĭ, care începură a funcționa pe la 1830 și aveaŭ drept cădere a observa feliuritele boale din țară, a cerceta diplomele înfățișate de medicĭ și farmaciștĭ, a îngriji de punerea în stare a spițeriilor, a da consultațiĭ gratuite celor lipsițĭ de mijloace. Se rînduiră medicĭ și prin districte, pe unde se putură afla. O măsură însemnată fu întroducerea altoituriĭ, ca apărătoare încontra vărsatuluĭ.

Tot în scopul apărăriĭ locuitorilor de boale molipsitoare, comitele de Kisseleff înființă o carantină dealungul Dunăriĭ, numind ca inspector general a întregiĭ liniĭ pe generalul Mavros, ajutat de maĭ mulțĭ dregătorĭ rușĭ.

Deabia însă se mîntuise țările romîne de ciumă, și iată că în 1831 holera se întinde asupra lor, venind de astădată din părțile ruseștĭ. Intr-un raport al luĭ Kisseleff din 10 Iunie 1831, el arată cancelaruluĭ de Nesselrode că «pustierile pe care boala le face în Iașĭ sînt fără seamăn, lucru de care se poate orĭcine convinge din lista morților de la 1—9 Iunie. Numaĭ cu mare greutate am putut parveni a deșerta acest oraș infect și nesănătos de $^2/_3$ din proporția sa. Ceĭ 8—10 miĭ de locuitorĭ rămașĭ daŭ de la 150—180 victime

---

4. Darea de seamă citată în Uricarul IX, p. 339. Cf. un raport al luĭ Kisseleff c. Nesselrode, 10 Iunie 1831 idem, VIII, p. 384.

pe zi, fără ca să se poată face între acestea vre-o deosebire în număr după clasele poporuluĭ. Bogațĭ cît și săracĭ sînt tot atît de neputincioșĭ față cu biciul ce ĭĭ lovește. Din toțĭ mediciĭ, unul singur se maĭ îngrijește de bolnavĭ, întrucît ceilalțĭ toțĭ, parte aŭ murit, parte aŭ fugit. Nu este nicĭ o umflare a zice că de la boerul cel maĭ bogat pînă la meseriașul cel maĭ nevoiaș, toțĭ sînt lovițĭ de așa deznădăjduire că nicĭ un mijloc, fie de convingere, fie de asprime, nu poate să-ĭ îndemne la îndeplinirea datoriilor. Tribunalele aŭ încetat din lipsă de judecătorĭ și de împricinațĭ.»[5]

Deși o atare împrospătare a nenorociriĭ de abia înlăturate, putea să descurajeze pînă la un punct pe Kisseleff, mărimea caracteruluĭ săŭ se vede din aceia că, pe cînd toțĭ fugeaŭ, el stătu pe loc, hotărît a-șĭ duce datoria pînă la sfîrșit, dispunînd ca în caz de a luĭ primejduire să fie înlocuit cu generalul Dietrich.

El ia însă măsurĭ nu maĭ puțin energice spre a combate și această nouă epidemie, scoțînd oameniĭ din orașe la cîmp în barace și împrăștiind pretutindenea instrucțiĭ asupra moduluĭ de a combate și a preveni molipsirea. În totul el constată că din 2,871,162 de locuitorĭ aĭ ambelor țărĭ romîne se îmbolnăvise 33,650 și murise 26,218, care rezultat comparat cu mortalitatea din Ungaria se arată ca mult maĭ favorabil.

După ce Kisseleff contribue la înlăturarea ciumeĭ și a holeriĭ, el ia măsurĭ pentru îndepărtarea foameteĭ, dînd făină locuitorilor din rezervele armateĭ și maĭ aducînd alta de la Odesa. El ia totodată o măsură maĭ obștească, pentru a preveni reivirea uneĭ lipse, înființînd coșerele de rezervă, în care țăraniĭ trebuiaŭ să depună în fiece an o parte din recolta lor, preschimbată la fiecare săceriș, pentru a avea în cazurĭ de lipsă.[6]

Ocîrmuitorul, după ce ajunse să asigure existența fizică a poporuluĭ încredințat îngrijirilor luĭ, se apucă de reorganizat și în-

5. Raportul din 10 Iunie citat în nota precedentă.

6. S-a spus că coșerele fusese înființate de Kisseleff, în scopul de a crea magaziĭ de proviziĭ pentru trebuințele oștirilor ruseștĭ (Elias Regnault, Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, Paris, 1855, p. 175). Calomniarea intențiunilor luĭ Kisseleff se vede de pe aceia că el înființase atare magaziĭ după ce Rușiĭ sfîrșise războiul. Și apoĭ chiar azĭ nu se discută reînființarea lor, deși sub o altă formă?

tocmit așezămintele luĭ, care se aflaŭ cu toatele în cea maĭ deplină destrăbălare. Așa în privirea siguranțeĭ publice, parodia de poliție ce exista maĭ înainte era așa întocmită încît, în loc de a împiedeca furtușagurile, le înlesnea. Anume spătarul în Muntenia și hatmanul în Moldova aveaŭ pentru paza obștească sub eĭ o samă de catane; dar această strajă nu era plătită, ci avea dreptul de a lua a 10-a parte din lucrurile prinse de furat. Se înțelege de la sine că ia avea interes să fie cît de mulțĭ tîlharĭ, spre a-șĭ spori folosul. De aceia se încheiaŭ adevărate tovărășiĭ între garda spătărească saŭ hătmănească și bandele de hoțĭ, care niciodată nu eraŭ prinse, deși se lăsaŭ în aparență a fi surprinse, spre a îndreptăți împărțirea prăziĭ. Spătarul saŭ hatmanul vindea posturile de polcovnicĭ și căpitanĭ cu 15—20,000 de leĭ, în loc de a le plăti leafa. Aceștia la rîndul lor vindeaŭ posturile maĭ micĭ, și catanele însușĭ trebuiaŭ să *plătească dreptul lor de a sluji* cîte cu 7 leĭ pe lună.[7]

Kisseleff, pentru a îndrepta o astfeliŭ de stare de lucrurĭ, întocmi maĭ întîiŭ o strajă polițienească, compusă din două corpurĭ de dorobanțĭ, unul în Moldova de 1,074 de oamenĭ, altul în Muntenia din 4,470 împărțițĭ pe județe și plășĭ, spre paza liniștеĭ publice. El maĭ luâ măsura foarte nimerită de a îndatori pe locuitoriĭ satelor a nu maĭ găzdui oamenĭ necunoscuțĭ, făcînd obștia răspunzătoare de faptele unor asemenea. Se institue apoĭ un cordon de grănicerĭ din 79 de sate de margine, care avea de apărat hotarăle țăriĭ de trecerea oamenilor fără căpătîiŭ. Pentru a se putea da guvernuluĭ țăriĭ și autoritatea trebuitoare, se înființează o strajă pămîntească, compusă în Moldova din 1,096, iar în Muntenia din 4,587 de oamenĭ, avîndu-se totodată ca scop din partea Rusieĭ de a forma în țările romîne sîmburele uneĭ puterĭ militare, care ar fi întrebuințată încontra Turcieĭ în viitoarele războae.[8]

Această măsură dădu însă naștere la niște răscoale în Moldova, una la satele ungureștĭ din ținutul Romanuluĭ, alta la Delenĭ și a treia la Herța, care trebuiră înădușite cu ajutorul oștiri-

---

7. Darea de seamă în Uricarul X, p. 283. Comp. raportul luĭ Barbu Știrbeiŭ asupra stăriĭ Munteniеĭ din 1832 în Convorbirĭ literare, XXII, p. 738.

8. Depeșa din 14 Aprilie a luĭ Kisseleff c. Nesselrode, rezumată de Papadopol-Calimah, l. c. p. 90.

lor ruseștĭ. Ele fusese ațîțate prin uneltirile celor nemulțămițĭ cu reformele luĭ Kisseleff, care le răpea mijlocul de a se maĭ îmbogăți prin jafurĭ.[9]

Instituirea uneĭ polițiĭ preventive făcînd maĭ puțin trebuitor elementul de spaimă în aplicarea pedepselor, comitele de Kisseleff crezu că poate să maĭ îndulcească prea cruda lor asprime. El desființă tortura și pedepsele cele barbare aplicate criminalilor; ba el merse pînă acolo să înlăture de fapt chiar pedeapsa morțiĭ, înlocuind-o cu munca silnică pe viață.

Nu puțin contribui la liniștita petrecere a locuitorilor Munteniei cedarea către ia a cetăților turceștĭ de pe malul muntenesc, stîrpindu-se astfeliŭ cuiburile de vecĭnicĭ prădăciunĭ din sînul chiar al țăriĭ.

Unul din neajunsurile de căpetenie ale vechiuluĭ sistem de ocîrmuire repeta în toate ramurile eĭ meteahna capitală constatată la organizarea polițieĭ, anume împărțirea dregătoriilor publice la aceĭ ce dădeaŭ maĭ mult spre a lor dobîndire și care se mulțămeaŭ cu o leafă de rîs ce nu acoperea nicĭ procentele capitaluluĭ dat spre obținerea funcțieĭ. Prin stoarcerĭ abuzive și nedreptățĭ strigătoare la cer, ceĭ miluițĭ cu dînsa izbuteaŭ însă a scoate de pe spetele poporuluĭ încă un cîștig însemnat peste toate cheltuelele făcute. Așa bunăoară zapciiĭ (funcționarĭ analogĭ subprefecților de astăzĭ), deși aveaŭ sub a lor ocîrmuire plășĭ uneorĭ de 10,000 de locuitorĭ, primeaŭ ca leafă lunară numaĭ suma de 15 leĭ adecă $^1/_2$ de galben. Sameșiĭ saŭ casieriĭ de district aveaŭ leafă cîte 100 de leĭ pe lună și trebuia să plătească ocuparea postuluĭ lor, după însemnătatea districtuluĭ, cu 5—20,000 de leĭ, răspunșĭ mareluĭ vistiernic. Să se adaogă la atare izvor de corupție graba pe care slujbașiĭ trebuia să o pună în lucrare, eĭ fiind schimbațĭ la fiece an.[10]

Neexistînd nicĭ un control, și fiecare dregător știind că cu sfîrșitul anuluĭ înceta izvorul cîștiguluĭ săŭ, el se silea din răspu-

---

9. Drăghicĭ, Ist. Moldoveĭ, II, p. 184.

10. Raportul luĭ Barbu Știrbeiŭ, Conv. lit. XXV. p. 740. Darea de seamă a luĭ Kisseleff, Papadopol-Calimah, l. c. p. 140. Const. Radovicĭ din Goleștĭ. Insemnarea călătorieĭ mele în aniĭ 1824, 25 și 26, Buda, 1826 (Bibl. Acad. și 4,706) p. 99. Maĭ vezĭ și un ordin al împ. Neculaĭ c. comitele Pahlen, 1828, Doc. col. Hurm. supl. IV. p. 326.

terĭ să-l facă cît se poate de productiv. Mijlocul întrebuințat de eĭ era pe de o parte jefuirea privaților, pe de alta apropriarea banilor publicĭ. Ispravniciĭ, zapciiĭ, sameșiĭ, condicariĭ și îndeobște tot omul ce dispunea de o fărîmă cît de mică din autoritatea statuluĭ, ascundeaŭ totdeauna adevărul asupra număruluĭ contribuabililor, dînd numaĭ o parte din sumele încasate de la eĭ la fondurile publice și oprind restul spre propriul lor folos. Nefiind nicĭ un mijloc de garantare a intereselor private, încăsătoriĭ banilor publicĭ luaŭ apoĭ contribuția de două saŭ chiar de treĭ orĭ de la aceĭ cu dare de mînă, punînd adeseorĭ pe ceĭ ce aveaŭ să plătească pentru ceĭ lipsițĭ. Uneorĭ maĭ ghibacĭ, combinaŭ ambele modurĭ de despoere, ceia ce se întîmpla maĭ ales la requizițiile în natură. Așa bunăoară «se cerea de la un district o sută de cară de fîn ; ispravniciĭ le împărțeaŭ înadins la cantoanele cele maĭ depărtate de locul transportuluĭ și unde atare product se făcea maĭ puțin ; țăraniĭ alergaŭ îndată să roage pe ispravnicĭ să primească banĭ ; treĭzecĭ, patruzecĭ saŭ cinzecĭ de leĭ de car, și chiar îndoit și întreit, dacă era vreme de iarnă, numaĭ să-ĭ îngădue să nu dea fînul. Ispravniciĭ primeaŭ baniĭ și urmaŭ aceiașĭ tactică cu toate cantoanele, pînă la cel din urmă, care era silit în sfîrșit a da tot fînul cît trebuia.»[11]

Dările eraŭ împărțite asupra satelor după capriciŭ, maĭ ades după favoare, fără privire la numărul adevărat al contribuabililor. Un sat cu 100 de locuitorĭ plătea adeseorĭ o dare maĭ însemnată decît unul de 500. Dar contribuția către stat, deși mare și îngreuetoare, reprezenta totdeauna numaĭ o mică parte din tot ce se lua; căcĭ toțĭ funcționariĭ trebuind să-șĭ scoată despăgubirile și cîștigurile lor, aruncaŭ asupra satelor cheltuelĭ înzecite. Pe lîngă aceste lipitorĭ statornice se maĭ iveaŭ încă și altele trecătoare, dar mult maĭ lacome, Turciĭ, care veneaŭ saŭ treceaŭ prin țărĭ.

Dar apoĭ cînd se arunca vre-un impozit asupra averiĭ văzute a locuitorilor, vite, vin, albine, oĭ? Implinirea unor asemenea se lăsa cu totul la bunul plac al unor oamenĭ care îșĭ făcuse o tristă reputație de lăcomie și de nesaț, ca uniĭ ce eraŭ socotițĭ maĭ în stare a stoarce din impozit suma cea maĭ mare cu putință. Plîn-

11. Raportul luĭ Știrbeiŭ, l. c. p. 743.

gerile locuitorilor în atare împrejurări rămîneaŭ neascultate, pentru că orîce îngrădire a împlinitorilor ar fi fost protivnică interesuluĭ guvernuluĭ.

Domniĭ însă, întinzînd pînă la așa grad abuzurile, eraŭ datorĭ să dea oarecare foloase boerilor, ca să-ĭ ademenească a le suporta nesuferitul despotizm. Aceste foloase eraŭ iarăşĭ izvorul unor nouă feluri de fărădelegĭ. Sub pretext de ajutor pentru lucrarea pămînturilor boereștĭ, domniĭ încuviințaŭ boerilor poslușnicĭ dintre țăranĭ, scutițĭ de orîce dare, în afară de scutelnicĭ, care răspundeaŭ darea boerilor în loc de a o plăti către vistierie.

Aceste două categoriĭ de oamenĭ, aparațĭ de dărĭ către stat, se urcaŭ împreună la cifra uriașă de 100,000 de familiĭ, a patra parte a sumiĭ tuturor contribuabililor. Se înțelege că micșurîndu-se numărul dajnicilor, trebuia, spre a se mănținea neatins venitul țăriĭ, să se încoarde tot maĭ mult contribuțiile pe ceĭ impușĭ.[12]

In privirea comerțuluĭ, el era aproape cu totul paralizat prin privilegiul ce-șĭ luase Turciĭ de a se aproviziona eĭ întîiŭ cu toate obiectele trebuitoare lor, pe prețurĭ impuse de eĭ, și care nu despăgubeaŭ adeseorĭ pe producător nicĭ de cheltuelele produceriĭ. In ordinea judecătorească, domnul stăpîn pe toate drepturile oamenilor, pe care el le hotăra, și maĭ mult decît atîta, hotărîrea unuĭ domn putînd fi revocată de altul următor, și expunînd decĭ averile oamenilor la toate schimbările provocate de urile de partizĭ saŭ de dușmăniile personale.[13]

In toate celelalte ramurĭ ale vieţiĭ publice, precum în învățătură, lucrărĭ de interes general, îngrijire de agricultură și industrie, o deplină părăsire și delăsare deplină a mersuluĭ lor la voia întîmplăriĭ: iată în trăsăturĭ generale, singurele pe care poate să le reproducă gîndirea, icoana uneĭ realitățĭ de o mie de orĭ maĭ rea și maĭ usturătoare.

In locul acesteĭ stărĭ destrăbălate se introduc reformele prevăzute prin regulamentul organic. Rusia era împinsă, după cum spune Kisseleff, «a interveni în afacerile ocîrmuiriĭ principatelor de interesul și îngrijirea pe care le datorește la niște provinciĭ mărginașe. Ia trebuia să caute a stabili buna stare viitoare a locui-

---

12. Darea de seamă a luĭ Kisseleff, l. c., p. 140.
13. Raportul luĭ Barbu Știrbeiŭ, l. c., p. 749—750.

torilor principatelor și a da prin efectele organizației lor celeĭ nouă popoarelor creștine din răsărit o dovadă morală a generozitățiĭ protecțieĭ sale, care trebuia să mănțină influența eĭ asupra lor.»[14]

Și într-adevăr, din momentul ce Rușiĭ îșĭ pusese ca țintă cotropirea împărățieĭ turceștĭ, prin pornirea încontra eĭ a popoarelor creștine ce o locuiaŭ, ia trebuia să atragă simpatiile acestora prin perspectiva uneĭ stărĭ maĭ bune decît aceia în care se aflaŭ sub apăsătoarea ocîrmuire turcească. Și dacă realitatea nu corespunse întotdeauna scopuluĭ urmărit ; dacă Rușiĭ apăsară în timpul ocupațieĭ principatelor pe locuitoriĭ lor maĭ greŭ chiar de cum o făcuse Turciĭ, aceasta se întîmplă în totdeauna, încontra vroințeĭ ocîrmuiriĭ centrale, de către organele eĭ subalterne, militarĭ maĭ ales, care eraŭ împinșĭ de nevoile momentuluĭ a uita scopul maĭ înalt al politiceĭ moscovite.

De astădată însă, omul ales de împăratul spre a îndeplini ținta politiceĭ ruseștĭ se întîmplase, pentru fericirea țărilor romîne, să fie o minte luminată și un caracter liberal și neprihănit, care era să întreacă peste măsura permisă de interesele politice ale Rusieĭ îngrijirea de acele romîneștĭ. Și dacă Kisseleff ar fi fost alcătuitorul întreguluĭ complex de legĭ care poartă numele de regulamentul organic, el ar fi imprimat și organizăriĭ politice acelașĭ spirit liberal și de dreptate care caracterizează părțile întroduse de el.

Și cu toate acestea, în maĭ multe rîndurĭ Kisseleff era să părăsească nesfîrșită lucrarea încredințată luĭ. Așa maĭ întîiŭ el vroește să se retragă în Martie 1830, din pricina unuĭ conflict cu comandantul suprem militar Diebitsch Zabalkansky. Intrucît războiul se sfîrșise, împăratul, pentru a împăca pe Kisseleff și a-l face să rămînă în postul unde pînă atuncĭ chiar dăduse dovezĭ de înaltă destoinicie, îĭ încredințează și comanda supremă a armateĭ de ocupație, pe cît timp aceasta era să maĭ țină.[15] Puțin timp după aceia, în 14 Aprilie 1830, se închee convenția adițională la tractatul de Adrianopole, în Peterzburg, prin care se dispunea ca deșertarea principatelor să se facă după plata celuĭ întîiŭ milion din despăgubirea de războiŭ. Atare reducere a ter-

14. Memoriul luĭ Kisseleff din 8 Martie 1832, reprodus din publicația rusească citată maĭ sus (p. 347 nota 2) în Uricarul IX, p. 329.

15. Papadopol Calimah, l. c., p. 84.

menuluĭ se făcuse de Ruşĭ, maĭ ales din consideraţie către Austria, încontra păreriĭ căpiteniilor ruseştĭ, dintre care mareşalul Diebitsch susţinea că de aceia ceruse el termenul de zece anĭ ca drept de ocupaţiune a principatelor de Ruşĭ, sperînd că în acest timp Europa se va deprinde cu ideia încorporăriĭ lor în împărăţia rusească.[16] Şi Kisseleff era de părere a se prelungi pe cît se putea ocupaţia ţărilor romîne, maĭ întîiŭ pentru a păstra Rusieĭ poziţia precumpănitoare pe Dunărea, apoĭ spre a putea pune regulamentul în aplicare încă sub ocîrmuirea luĭ, temîndu-se că, dacă ar fi lăsat să fie aplicat de domniĭ naţionalĭ, atuncĭ toate dispoziţiile privitoare la ţăranĭ, la care Kisseleff ţinea foarte mult, eraŭ să fie înlăturate prin intervenţia boerilor pe lîngă domnĭ.[17]

Stăruinţa cea prea mare a luĭ Kisseleff de a prelungi ocupaţia, pe care guvernul rusesc sub presiunea Austrieĭ era dispus să o scurteze, îĭ atrage din partea ministruluĭ Nesselrode bănuiala că ar urmări interese personale în mănţinerea ocupaţieĭ principatelor. Kisseleff atuncĭ îşĭ dă din noŭ dimisia în 27 Iulie 1833. Deşi de astădată retragerea luĭ este primită, el urmează înainte a conduce ocîrmuirea pînă la 11 Aprilie 1834, cînd, prezentînd Porţi lista boerilor din care trebuiaŭ să se aleagă domniĭ, el părăseşte ţările romîne.[18]

2. REGULAMENTUL ORGANIC: PARTEA POLITICĂ ŞI ADMINISTRATIVĂ

Prin tratatul de Akerman din 1826 se prevedea că «spre a se îndrepta gravele atingerĭ aduse ordiniĭ în feliuritele ramurĭ ale ocîrmuireĭ interne prin turburările întîmplate în Moldova şi în

---

16. Idem, p. 99. Memoriul luĭ Kisseleff din 8 Martie, Uricarul, IX, p. 335. Actul convenţiuniĭ de Peterzburg lipseşte din Documentele privitoare la renaşterea Romînieĭ. Comp. Kisseleff c. Nesselrode, 19 Fevruarie 1832, Uricarul, VIII, p. 399.

17. Kisseleff c. Nesselrode, 3 Septemvrie 1831, idem, p. 386. Cf. Papadopol Calimah, p. 91.

18. Idem, p. 102.

Muntenia, gospodariĭ vor fi ținuțĭ a se ocupa fără cea maĭ mică întîrziere împreună cu divanurile respective de măsurile trebuitoare pentru a îmbunătăți starea principatelor, și acele măsurĭ vor forma obiectul unuĭ regulament obștesc pentru fiecare provincie fiind pus de îndată în lucrare.[1]

In urma acesteĭ convențiĭ Poarta dă un hatișerif, îndatorind pe Grigorie Ghica al Munteniеĭ și pe Ioan Sturza al Moldoveĭ ca împreună cu divanurile să alcătuiască acele legĭ constitutive pentru ambele țărĭ. Domniĭ rînduesc cîte o comisie ; dar boeriĭ fiind protivnicĭ reformelor și Turciĭ lucrînd pe sub ascuns pentru zădărnicirea întreprinderiĭ începute chip din ordinul lor,[2] aceste comisiĭ nu fac nimica și sînt de la sine desființate prin declararea războiuluĭ în 1828.

Guvernul rusesc, odată cu începerea dușmăniilor și ocuparea principatelor, ia el în mînĭ întocmirea regulamentuluĭ și trimite pe Daschkoff în țările romîne cu o instrucție ministerială asupra spirituluĭ în care trebuia întreprinse reformele. Generalul Joltuhin, urmașul luĭ Pahlen în administrarea principatelor, institueşte comisiile din boerĭ moldovenĭ și muntenĭ, care încep lucrarea lor, cum spune generalul Kisseleff, în mijlocul vuetuluĭ războiuluĭ.[3] Aceste comisiunĭ apucînd să întocmească, *conform instrucțiilor rusești*, capitolele cele dintîiŭ ale regulamentuluĭ, acele privitoare la organizarea politică a principatelor, care conțineaŭ după cît se vede ideile guvernuluĭ central, Kisseleff nu putu să le maĭ modifice și le primi astfeliŭ cum fusese redactate, deși ele nu corespundeaŭ cu vederile luĭ.[4] Tot restul regulamentelor fu întocmit de comisiile în-

1. Convenția de la Akerman, reprodusă în Acte și documente privitoare la renașterea Romînieĭ, I, p. 317.

2. Papadopol-Calimah, l. c., p. 82. Comp. memoriul luĭ Kisseleff din 8 Martie 1832, Uricarul, IX, p. 30 : „Les causes qui ont servi d'obstacle à l'exécution de cette partie de la convention d'Akerman sont connues. La Porte n'y ayant pas franchement adhéré, lui suscitait des entraves, en se servant de la classe privilégiée, qui persistait dans le maintien d'un ordre de choses qu'elle exploitait à son profit.“

3. Discursul luĭ Kisseleff la deschiderea adunăriĭ extraordinare de revizie a regulamentuluĭ din Muntenia, 10 Martie 1831, Uricarul IX, p. 283. Comp. Papadopol-Calimah, p. 141.

4. Kisseleff c. Butenieff, 30 Oct. 1832, Uricarul. IX, p. 359: „Les deux prémiers chapitres du réglement ont été rédigés et présentés avant moi, par mon

trunite în Bucureştĭ ale Muntenilor şi Moldovenilor, sub neîncetatul control al comiteluĭ Kisseleff.

Comisia din Bucureştĭ se alcătuia, sub preşedinţa consilieruluĭ de stat Minţiaki, pentru Muntenia din banul Grigorie Băleanu şi vornicul Gheorghe Filipescu, numiţĭ de autoritatea rusească, iar logofătul Stefan Bălăceanu şi hatmanul Alexandru Villara aleşĭ de adunare, avînd de secretar pe vornicul Barbu Ştirbeiŭ. Pentru Moldova figuraŭ vistiernicul Costache Paşcanu şi vornicul Mihaiŭ Sturza numiţĭ de Kisseleff, iar vornicul Costache Conache şi vistiernicul Iordache Catargiu aleşĭ de obşteasca adunare, şi avînd ca secretar pe Gheorghe Asaki. Un membru din adunarea obştească a Munteniei, Ioan Văcărescu, protestînd încontra preşederiĭ comisieĭ de întocmire a regulamentelor de cătră un general rus, încontra obiceiuluĭ ţăriĭ, care cerea ca mitropolitul să fie în fruntea eĭ, este dat afară din adunare şi surgunit imediat.[5]

In timpul cît comisia lucrâ în Bucureştĭ, se iviră în ţările romîne părerĭ deosebite asupra organizăriĭ lor, unele cu ideĭ înaintate, sprijinind libertatea şi democraţia din partea urmaşilor *carvunarilor* din 1821; alţiĭ cerînd o întocmire aristocratică care să mărginească numaĭ în favoarea privilegiaţilor puterea cea prea mare a domnuluĭ. Kisseleff văzînd aceste apucăturĭ, care puteaŭ să stînjinească lucrarea regulamentuluĭ, chiamă la Bucureştĭ pe cîteva din căpeteniile acestor frămîntărĭ şi-ĭ ţine aicĭ la gazde silite, sub privegherea poliţieĭ, pînă la desăvîrşirea lucrăriĭ comisieĭ, care se îndeplineşte în Aprilie 1830.[6]

---

prédécesseur." Aiurea Kisseleff c. Orloff, anexă la depeşa luĭ din 27 Iulie 1883, Uricarul IX, p. 367, repetă că „primele capitole ale regulamentuluĭ aŭ fost redactate după instrucţiile ministeriale." Vom vedea maĭ jos criticile luĭ Kisseleff la adresa lor.

5. Heliade, Echilibrul între antiteze, Bucureştĭ, 1859—1869, p. 61, arată că Văcărescu fusese îndemnat la atare pas prin maĭ mulţĭ alţĭ membri, care nu vedeaŭ cu ochĭ bunĭ amestecul Ruşilor în legislaţia internă a Munteniei. Aceştia eraŭ: Grigorie Brăncoveanu, Constantin Bălăceanu, Barbu Văcărescu, Constantin Cîmpineanu, Scarlat Grădişteanu, Grigore Cantacuzino, Ioan Filipescu şi Emanoil Băleanu. Ordinul de surgun al luĭ Ioan Văcărescu, vezĭ în Analele parlamentare ale Romînieĭ, I. p. 67.

6. Drăghicĭ, Ist, Mold., II, p. 181—182. Comp. procesul verbal de deschidere a şedinţelor comisiuniĭ muntene din Bucureştĭ, 4 Iulie 1829, în Analele parlamentare ale Romînieĭ, I, p. 99.

Regulamentul fiind astfeliŭ alcătuit, după instrucțiile ruseștĭ, pentru organizarea politică, și sub priveghere a luĭ Kisseleff pentru cea administrativă de comisia mixtă din Bucureștĭ, este trimis la Peterzburg împreună cu o deputație de treĭ membri care-l lucrară: vornicul Mihaiŭ Sturza, logofătul Alexandru Villara și aga Gheorghe Asaki.[7] Se întocmește la Peterzburg o comisie compusă din aceștĭ boerĭ și doĭ funcționarĭ rușĭ, Catacazi și Mințiaki, sub președința secretaruluĭ de stat Daschkoff,[8] care comisie maĭ face cîteva modificărĭ ; apoĭ ambele regulamente, al Munteniеĭ și al Moldoveĭ, sînt trimise îndărăt luĭ Kisseleff, spre a le da în dezbaterea și votarea adunărilor extraordinare, ce trebuia să fie întrunite spre acest scop. După ce el este dezbătut, modificat și primit de adunărĭ, apoĭ întărit de Poartă, este pus în lucrare și anume la Iulie 1831 în Muntenia și la Ianuarie 1832 în Moldova.

Am spus maĭ sus că partea organizăriĭ politice a regulamentuluĭ fusese lucrată încă înainte de venirea luĭ Kisseleff, care îndeplini apoĭ rămășița dispozițiilor de natură administrativă. Fără îndoială, partea cea maĭ bună și folositoare țărilor romîne din legislația rusească este această din urmă, pe cînd organizarea politică a statelor era întocmită maĭ mult pentru a sluji ca instrument de dominațiune intereselor ruseștĭ.

Măsurile prevăzute de Kisseleff în regulamentul organic nu sînt decît complectarea acelora luate, de la început chiar, de ocîrmuitorul rus spre a întroduce ordinea și a înlătura abuzurile. Așa el cuprinde pe lîngă regulamentarea maĭ amărunțită a carantinelor, coșerelor de rezervă, polițieĭ și străjiĭ pămînteștĭ, acea a ocîrmuiriĭ orașelor și îmbunătățiriĭ stăriĭ lor prin paveluirea și iluminarea stradelor precum și prin măsurile de apărare contra foculuĭ. Se maĭ prevăd mijloace pentru construirea șoselelor. Regulamentul

---

7. Papadopol-Calimah, p, 90.

8. Idem. Din toată această expunere rezultă cu evidență că, deși Rușiĭ aŭ luat prin instrucțiile și privegherea lor o parte însemnată la lucrarea regulamentuluĭ, el cu toate acestea nu a fost lucrat la Peterzburg, după cum pretinde Kuch, Moldauisch-Valachische Zustände in den Jahren von 1828 bis 1843, p. 9 și 14 ș Elias Regnault, Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, p. 168, ceia ce nicĭ se putea face fără concursul boerilor, singurĭ cunoscătorĭ aĭ stăriĭ țărilor,

înfiinţează pentru întiia oară în ţările romîne o contabilitate regulată, care să facă cu putinţă controlarea daraverilor ce încăpeaŭ pe mînile slujbaşilor statuluĭ, regulează dreptul la pensie dupănişte norme fixe şi nu numaĭ după bunul plac al principeluĭ, precum era maĭ înainte; organizează serviciul instituţiunilor publice, precum a Sf. Spiridon, a cutieĭ mililor, a învăţăturiĭ publice, a apelor, punîndu-le toate sub controlul statuluĭ prin epitropĭ instituiţĭ la fiecare din ele; ia măsurĭ pentru alcătuirea unuĭ corp de medicĭ, înfiinţînd un comitet sanitar care să aibă îngrijirea sănătăţiĭ şi a igieneĭ publice; întocmeşte un regulament al farmaciilor, impunînd acestora păzirea tuturor regulelor pentru ca medicamentele date să fie în condiţiunĭ bune şi să înlăture greşelile primejdioase; regulamentează serviciul moaşelor şi acel al copiilor găsiţĭ; prevede pentru oraşe dispoziţiĭ relative la curăţenia şi păzirea măsurilor igienice, regule asupra îngropăriĭ morţilor, asupra rîdicăriĭ nouălor clădirĭ în scopul de a păzi un sistem şi a aduce înfrumuseţarea tîrgurilor; orîndueşte regimul închisorilor, institue actele stăriĭ civile, dînd întocmirea lor în sarcina bisericilor; însfîrşit alcătueşte o nouă organizare judecătorească, întroducînd principiul inamovibilităţiĭ, care trebuia să fie pus în lucrare nouă anĭ după întroducerea regulamentuluĭ, dînd împărţirea dreptăţiĭ la tribunalele ţinutale, un apel la divanul apelativ şi pentru unele pricinĭ în ultimă instanţă la divanul domnesc, şi regulînd tot mecanizmul lor atît administrativ cît şi judecătoresc. Pentru sătenĭ se întocmesc judecătoriĭ rurale compuse din preot şi treĭ juraţĭ aleşĭ, care trebuia se judece dimineaţă după biserică afacerile de mică însemnătate între sătenĭ. Kisseleff întroduce pentru prima oară în ţările romîne principiul lucruluĭ judecat pentru pricinile hotărîte de divanul domnesc; maĭ institue registrele ipotecare şi acele pentru transcrierea contractelor de zestre şi a actelor de vînzare; maĭ adaoge dispoziţiĭ asupra afaceriĭ hotărniciilor şi mănţinînd întocmirea comisieĭ epitropiceştĭ, regulamentează maĭ cu deamănuntul interesele minorilor. El pune totodată se traducă în romîneşte condica luĭ Calimah din Moldova, să îngrijeşte de dezvoltarea instrucţieĭ publice în limba naţională, ducînd astfeliŭ maĭ departe începuturile luĭ Grigorie Ghica şi Ioan Sturza.

Toate întrebările atinse de regulament sînt tratate pe cît se poate în chip amănunt, cuprinzînd în articolele ce le regulează o

sumă de dispozițiĭ care dovedesc un spirit practic și o adîncă cunoștință în arta de a legifera.

Nu se poate tăgădui că regulamentul organic constitue un progres simțitor asupra stăriĭ haotice de maĭ înainte. El introduce regule fixe și statornice în locul chibzuiriĭ momentane și a bunuluĭ plac; răstrînge arbitrarul, înlocuindu-l cu norme diriguitoare; întroduce răspunderea legală în locul neresponsabilitățiĭ de maĭ înainte. Prin regulamentul organic se întroduce pentru prima oară în societatea romînească ideia interesuluĭ public, și anume ca ceva superior celuĭ individual, care pînă atuncĭ totdeauna covîrșise pe celălalt. Ideia statuluĭ putem zice că se năștea pentru prima oară la Romînĭ, în concepția eĭ modernă, ca viața unuĭ tot întemeiat pe norme obșteștĭ, adecă pe legĭ. Intr-un cuvînt, regulamentul organic căutase să prindă viața romînească, șovăindă și plutitoare în voia întîmplăriĭ, în regulele precize, fixe și nestrămutate ale unor prevederĭ formulate în chip general; era substituirea viețiĭ legale aceleĭ arbitrare de pînă atuncĭ.

Dacă însă, îndeobște vorbind și în multe din dispozițiile sale, regulamentul organic era un progres netăgăduit asupra stăriĭ anterioare, în chip absolut el rămînea cu mult în urma uneĭ legiuirĭ ce ar fi ținut seamă de aspirațiile și nevoile omeneștĭ. El nu recunoștea principiul cel mare al libertățiĭ și, maĭ mult încă, nicĭ pe acel al egalitățiĭ proclamate de revoluția franceză, și urma înainte de a trata omenirea ca și cînd ar fi izvorît din două soiurĭ de sînge deosebit, acel al nobililor și acel al țăranilor. El recunoștea boerilor privilegiul, cel de atîta timp vînat de eĭ, de a fi scutițĭ de orĭce soiŭ de contribuțiĭ, care eraŭ să apese numaĭ asupra țăranilor, pe cînd din potrivă toate foloasele procurate de viața statuluĭ: legiferarea, alegerea domnuluĭ, funcțiunile, pensiile și gradele superioare în armată, eraŭ păstrate numaĭ nobleţeĭ, cu înlăturarea desăvîrșită a elementuluĭ țărănesc. Cu alte cuvinte, boeriĭ eraŭ să tragă din noua organizare toate foloasele, iar țăraniĭ să-ĭ ducă toate poverile.

Regulamentul organic urmărea apoĭ, pe lîngă ținta luĭ legiuitoare încă o alta care corupea pe cea dintîiŭ, anume aceia de a asigura pentru totdeauna înrîurirea politică a Rusieĭ în țările romîne, și anume nu numaĭ cum spune Kisseleff, prin crearea uneĭ

ocîrmuirĭ model, ci prin măsurĭ pozitive, prin întocmirea de aşa natură a joculuĭ puterilor statuluĭ, ca el să atîrne în totdeauna de puterea proteguitoare, ca intrînsa să stea ultima raţiune a existenţeĭ lor.

Un lucru trebue să ne lovească cînd privim la organizarea politică dată de Rusia ţărilor romîne, anume împrejurarea ca ia să introducă ca principiŭ de guvernămînt sistemul constituţional. Rusia tocmaĭ să se facă sprijinul acestuĭ regim ne poate părea îndestul de curios. Rusia, care acasă la dînsa nu cunoaşte altă vroinţă decît acea a Ţaruluĭ, care înăduşă orĭce năzuinţă spre libertate sub cele maĭ grele pedepse, cum putea ia, fără a dezaproba regimul sub care trăia, patrona într-o ţară vecină şi supusă eĭ un sistem de ocîrmuire care trebuia să fie numaĭ decît o critică vie a propriuluĭ eĭ sistem? Pentru a înţelege aceasta, trebue să amintim că popoarele civilizate se deosebesc de cele neculte prin tendinţa politiciĭ lor. Pe cînd la cele dintîiŭ toate silinţele poporuluĭ nu sînt îndreptate asupra stăriĭ lăuntrice, la cele din urmă luarea aminte principală a statuluĭ se îndreaptă în afară. Cele dintîiŭ fac să slujască relaţiunile lor exterioare în folosul stăriĭ lor din lăuntru, pe cînd cele de al doilea întrebuinţează puterile viĭ ale poporuluĭ numaĭ pentru ajungerea ţintelor exterioare. Intr-un cuvînt, cele dintîiŭ fac o politică de pace, cele de al doilea una de cucerire. Rusia, ca stat în care civilizaţia este încă înapoiată, va aţinti luarea eĭ aminte de căpitenie asupra moduluĭ de a menţinea şi întinde influenţa eĭ în afară, şi ia se va preocupa puţin de contrazicerile în care ar putea să cadă relativ la politica sa internă, de îndată ce o măsură oarecare poate să-ĭ asigure un avantaj de cucerire.

Şi într-adevăr că sistemul, întru cîtva reprezentativ, pe care Rusia îl introducea în principate, îĭ asigura o influenţă din cele maĭ puternice asupra mersuluĭ acestora. Maĭ întîiŭ prin faptul că noua organizare se înfăţişa ca o reînoire a unor forme vechĭ (adunarea maĭ putea trece drept obştească adunare saŭ divanul maĭ lărgit la vremurile de înainte), ia trebuia să fie primită de popor cu cea maĭ mare uşurinţă, de vreme ce în ia tradiţiunile politice ale ţăriĭ păreaŭ respectate; dar sub masca formeĭ vechĭ, Rusia introdusese, prin mijlocirea unor modificărĭ puţin aparente, o transformare radicală, care făcea din aşezămintele ţărilor romîne un instrument

pentru intrigile ruseşti, şi dădea soarta lor în mînile acestei puteri.

Mijloacele prin care Rusia îşi asigura înrîurirea ei în principate, eraŭ tot atît de simple pe cît şi de ghibace. Intr-un sistem constituţional, puterile cele mari ale statului sînt adeseori în luptă una cu alta, şi una din greutăţile cele mai mari ale acestui regim este tocmai de a le pune în armonie. Rusia găsi un mijloc minunat de a îndepărta acest pericol, făcînd să atîrne împăcarea între puterile statului de la arbitrajul curţii proteguitoare. Articolele 56 şi 57 (formulate identic în ambele regulamente, al Munteniei şi Moldovei) sună anume:

Art. 56. «In caz de nesupunere saŭ de dezordine gravă între membrii adunării generale ordinare, hospodarul o disolvă, şi va fi ţinut de îndată a face raportul săŭ către Inalta Poartă şi către curtea proteguitoare, cerînd încuviinţarea de a putea convoca o altă adunare.»

Art. 57. «Adunarea generală ordinară are dreptul de a expune, prin anaforale adresate principelui, nemulţămirile ţării, şi chiar la vreme de nevoe a le aduce la cunoştinţa superioară a ambelor curţi, arătînd mijlocul cel mai potrivit pentru a lor îndreptare.»

Principele deci se va putea plînge în potriva adunării la curtea proteguitoare (căci Poarta nu mai avea nici o însemnătate) şi o va putea disolva, iar adunarea va putea întrebuinţa acelaşi mijloc pentru a scăpa de un principe, ceia ce era totdeauna cu putinţă, faţă cu dreptul de destituire. Apoi Rusia putea prea uşor, prin intrigile ei, să mijlocească denunţarea din partea adunării a unui principe neplăcut, pentru a nu da destituirii sale altă faţă decît aceia că era făcută pentru interesul ţării, precum vom vedea că a şi făcut-o cu Alexandru Ghica din Muntenia.

Regulamentul organic păstrează principiul guvernului electiv, dar denaturează modul alegerii. Naţiunea întreagă nu mai alege pe domnul ei, luîndu-l fără deosebire din toate clasele, încît se putea întîmpla ca pînă şi călugării să dobîndească puterea supremă. Domnul nu poate fi ales decît dintre cei 15 saŭ 20 de boeri puşi în vîrful piramidei nobiliare, şi la alegerea lui se poate zice că iaŭ parte numai boerii, întrucît din 150 deputaţi numai 27 reprezintă clasele de jos, şi aicea încă numai meseriaşii şi comercianţii, pe cînd ţăranii, marea masă a poporului, nu este de loc reprezentată.

In adunarea ordinară apoĭ iaŭ parte numaĭ boeriĭ, și anume treĭ episcopĭ, 20 de boerĭ de clasa întîiŭ și 19 deputațĭ aĭ celor 2,000 de boerĭ de clasa II și III. O adunare decĭ de 42 de membri reprezentă interesele a 2,000,000 de oamenĭ, și aceștĭ 42 de membri sînt luațĭ din singura clasă a boerilor, într-o țară în care proprietatea fonciară se bucura încă de atîtea privilegiĭ ! Plugariĭ, adecă cele $^{9}/_{10}$ ale populațieĭ, sînt reprezentațĭ în camera legiuitoare prin însușĭ oameniĭ aceia ce aŭ interes a-ĭ apăsa cît se poate maĭ mult, pentru a se îmbogăți din apăsarea lor.[9]

Chiar Kisseleff recunoaște nepotrivirea uneĭ atarĭ organizărĭ, în care toată puterea politică se dădea în mînile aceleĭ clase ce avea interes tocmaĭ a trăi din munca și ostenelele părțiĭ de jos. El critică compunerea adunăriĭ numaĭ din boerĭ, «care impresoară și silnicesc drepturile claselor de jos și care aŭ devenit judecătorĭ în propria lor cauză,» avînd totdeauna îngrijirea a arăta că «cele două capitole din regulament (care cuprindeaŭ organizarea politică) s-aŭ edictat înainte de venirea luĭ,» și cerînd de la Butenieff ministrul Rusieĭ din Constantinopole, «ca să caute a lua regulamentul din mînile Turcilor, și să introducă în el oarecare îndreptărĭ privitoare la adminiătrația *în folosul poporuluĭ pe care nu-l putem lăsa în bunul plac al claseĭ boereștĭ*.[10]

Dar guvernul rusesc care apucase să întocmească capitulele privitoare la organizarea politică înainte de întrarea luĭ Kisseleff în ocîrmuirea țărilor romîne, și care era departe de a fi îmboldit de aceleașĭ simțiminte generoase, hrănite încă și adăogate prin simpatia izvorîtă din zilnicul contact cu o populație întreagă apăsată și nenorocită, privea atare organizare din punctul de vedere al intereselor ruseștĭ, și nu din acel al poporuluĭ romîn, și este învederat că pentru Rușĭ era neapărat, spre a putea face ca în totdeauna vroința lor să triumfe în principate, ca să aibă plecată către eĭ clasa boerească, singura cu importanță politică în țările romîne. De aceea și instrucțiile guvernuluĭ rusesc, care legase chiar

---

9. Heliade, Mémoire justificatif de la Révolution roumaine, Anexa III: Requète adressée à Sa Hautesse le Sultan par la lieutenance princiaire de Valachie le 3 Août 1848, p. 52.

10. Kisseleff c. Butenieff din 20 Dechemvrie 1832, reprodusă de Papadopol-Calimah, l. c. p. 97

mînile luĭ Kisseleff, favoriza în toate modurile tagma boerilor. Aceiașĭ tendință de dominare a Rusieĭ în principate se maĭ vădește din alte dispozițiĭ, și într-un chip mult maĭ direct, bunăoară la numirea inspectoruluĭ carantinelor, care trebuia să fie comun ambelor principate și era să fie în comun orînduit de ambiĭ gospodarĭ *în unire cu consulul rusesc.*[11] Atare măsură îndreptățește părerea că Rușiĭ aŭ căutat a se folosi de întocmirea carantinelor pentru a izola cît se poate maĭ mult pe Romînĭ de Turcia și a priveghia orĭce soiŭ de corespondență a lor, putînd inspectorul să cerceteze toate scrisorile ce treceaŭ peste Dunărea.[12]

Regulamentul organic dînd alegerea domnitoruluĭ uneĭ adunărĭ în care Rusia putea să facă totdeauna a pătrunde voința eĭ, apoĭ tractatul de Adrianopole dînd curțiĭ ruseștĭ un rol precumpenitor la destituirea principilor în caz de abatere, iar dreptul conferit adunăriĭ de a se plînge contra domnitoruluĭ la curțile suzerane și proteguitoare procurînd Rusieĭ, orĭcînd voia, pretextul destituiriĭ, se înțelege de la sine cum prin asemenea măsurĭ, prea bine și ghibaciŭ combinate, ia căpăta soarta întreagă a țărilor romîne la dispoziția eĭ.[13]

Dacă fiecare din aceste dispozițiĭ luate în parte putea părea ca introduse în folosul principatelor, este învederat că din combinarea lor rezulta pentru Rusia o putere atît de mare încît vechile provinciĭ turceștĭ se schimbaŭ în niște anexe ale imperiuluĭ Țarilor. De aceia și viața țărilor romîne va fi, de la introducerea regulamentuluĭ organic înainte, aproape cu totul înădușită de apăsarea rusească.

Imperiul Norduluĭ fusese nevoit să încunjure acțiunea luĭ a-

---

11. Art. 183 al regulamentuluĭ Moldoveĭ și 188 al aceluĭ muntenesc.

12. Edouard Thouvenel, La Hongrie et la Valaquie, Paris, 1840, p. 227: „On doit voir dans les quarantaines moins encore une précaution sanitaire qu'un but politique. La Russie a voulu séparer les principautés aussi complètement que possible de la Turquie."

13. Incă maĭ înainte de înființarea regulamentuluĭ, Rușiĭ aveaŭ așa de mare putere asupra mănțineriĭ domnilor incît le dădeaŭ a înțelege că numaĭ purtîndu-se într-un chip plăcut eĭ, ar putea să-șĭ păstreze scaunele lor. De aceea Ribeaupierre spunea luĭ Grigorie Gkica al Munteniei că numaĭ dacă se va conduce după placul curțeĭ sale va putea spre a rcăpăta domnia.

supra principatelor de toată această rețea mascată, fiindcă vroia să ascundă de ochiĭ Europeĭ lovitura dată Turcieĭ prin anexarea tăinuită a principatelor. Tot din această pricină reduce Rusia, prin convenția de Petersburg, dreptul eĭ de ocupație a țărilor romîne pînă la plata celuĭ întîiŭ milion din contribuția de războiŭ, în locuĭ plățiĭ eĭ integrale, cum era prevăzut prin tratatul din 1829. Guvernul central apoĭ respinge întotdeauna propunerile luĭ Kisseleff, care dorea pe cît se putea maĭ mult prelungirea ocupăriĭ principatelor, ba chiar susținea părerea luĭ Diebitsch de a întinde această ocupare atît de mult încît, deprinzînd pe Europa cu ideia anexăriĭ principatelor către Rusia, încorporarea lor în ia să nu maĭ lovească pe nimenea.[14]

Ministeriul rusesc se prefăcea a se teme ca ocupația principatelor să nu aducă pagube băneștĭ, întrucît nu se știa dacă veniturile lor vor acoperi cheltuelele de administrație. El adaoge că în cugetul împăratuluĭ nu intră de loc întinderea hotarălor pînă la Dunărea, și maĭ puțin încă ar dori M. S. ca prin asemenea hotărîre să dea loc la neliniștea aliaților săĭ și la ocările neprietinilor.[15] Adevărata pricină a opririĭ împăratuluĭ stătea în acest de pe urmă gînd, formulat cam dulce prin teama neliniștiriĭ aliaților. Orloff răspunde luĭ Kisseleff, care stăruia pentru anexarea principatelor, că mergînd la Petersburg va lucra în sensul ideilor luĭ, «dar că se teme de neizbîndă din cauza alianțeĭ strînse a Rusieĭ cu Austria.»[16]

3. REGULAMENTUL ORGANIC; REFORMELE ECONOMICO-SOCIALE.

Partea însemnată a regulamentuluĭ este acea privitoare la regularea condițieĭ celor două clase, singurele însemnate ale poporuluĭ romîn, boeriĭ și țăraniĭ, precum și a raporturilor lor mutuale.

Noua legiuire începe printr-o serie de desființărĭ a vechilor așezăminte care trebuiaŭ să fie înlocuite cu nouăle întocmirĭ. Se desființează din Muntenia repartiția impozitelor pe *lude*, adecă pe aso-

---

14. Kisseleff c. Orloff, 18 Iunie 1833. Papadopol-Calimah, p. 101, spune: „Eŭ vorbesc așa pentru că privesc Dunărea ca hotarul imperiuluĭ rusesc, și fără să mă uit la Nesselrode (ministrul) și la toțĭ politicianiĭ din Petersburg."

15. Papadopol, p. 101.

16. Idem, p. 102.

ciațiile de maĭ multe familiĭ impuse colectiv la darea biruluĭ;[1] și în ambele țărĭ romîne se suprimă dările indirecte care întraŭ în punga principeluĭ, numite rezumaturĭ, precum dijma, tutunăritul, vinariciul, oeritul, desetina și vădrăritul, precum și toate atribuțiile unor părțĭ din aceste veniturĭ către dregătoriĭ saŭ case publice. Maĭ sînt înlăturate și alte dărĭ indirecte foarte năpăstuitoare, precum căminăritul, fumăritul, gărdărăritul, soponăritul, groșeritul, harabagilîcul, pogonăritul, vadra stărostească, căldărăritul, cîntăraritul, scunița, spendonia și altele încă ce ajutaŭ la cheltuelile țăriĭ saŭ eraŭ legate de deosebite dregătoriĭ.

Se maĭ desființează vama internă percepută de la toate obiectele desfăcute in țară, în piețe saŭ bîlciurĭ, precum și amenzile pentru vitele de pripas, care fură înlocuite cu o despăgubire hotărîtă de judecătoriĭ comunalĭ în caz de stricăciunĭ pricinuite. Se maĭ înlătură apoĭ și toate prestațiunile în natură, precum acele pentru popasurile ispravnicilor, zapciilor, slujitorilor, căpitanilor și trimișilor stăpîniriĭ, de asemenea cererile de salahorĭ de transporturĭ și întocmire a podurilor; nu maĭ puțin contribuțiile în orz și fîn pentru deosebitele trebuințe ale statuluĭ. Se maĭ desființează însfîrșit scutelniciĭ și poslușniciĭ boerilor, rînduindu-se cu toțiĭ în numărul birnicilor și dîndu-se boerilor dreptul de a lua în locul lor cîte 24 de leĭ pe an din casa statuluĭ după numărul scutelnicilor de care se bucuraŭ.

In locul tuturor acestor dărĭ și contribuțiĭ desființate, regulamentul întroduce o singură dare directă de 30 de leĭ de cap de familie, rîdicată de la țăranĭ sub forma cisleĭ și impuse personal asupra familiilor foștilor mazilĭ, ruptașĭ saŭ rupte.[2] Pentru neguțătorĭ și meseriașĭ, impozitul direct este înlocuit cu o patentă proporțională cu întinderea daraverilor lor. Boeriĭ sînt scutițĭ de orĭce impozit către stat și pot exercita orĭce comerț fără a fi supușĭ la plată de patentă. Maĭ sînt scutițĭ de dărĭ clerul și corpul academic.

Suprimarea dărilor indirecte și maĭ ales acea a prestațiunilor în natură venea fără îndoială în folosul poporuluĭ de jos, maĭ în-

1. Ist. Rom. V, p. 418 nota 18.
2. Asupra mazililor vezĭ Ist. Rom. vol. III, p. 524 și V, p. 598.

tiiŭ fiindcă aceste impozite eraŭ nedrepte, impunîndu-se adeseaorĭ numaĭ uneĭ părțĭ din țară, acea unde se ivea nevoia, apoĭ fiindcă dădeaŭ loc, prin nedeterminarea lor, la o sumă de abuzurĭ cu priejul împliniriĭ, abuzurĭ de care se foloseaŭ maĭ ales boeriĭ însărcinațĭ cu atare treabă, însfîrșit din pricină că fiecare sat cisluindu-se pentru plata salahorilor, a transporturilor a materialelor saŭ alte prestațiunĭ cerute, fruntașiĭ acelor sate hotăraŭ prețurile după a lor vroință, ca să ia o parte pe seama lor și printr-o cislă nedreaptă, făcută numaĭ de dînșiĭ să împovoreze pe ceĭ săracĭ cu toată greutatea.

Dacă însă țăraniĭ se foloseaŭ din suprimarea prestațiunilor în natură, acea a dărilor indirecte, pe care maĭ înainte le plăteaŭ și boeriĭ, aduse scutirea totală a acestora de orîce împărtășire la sarcinile statuluĭ. Clasa boerească nefiind supusă la bir, căutase încă din vremile Fanarioților a se emancipa și de dările indirecte, și am văzut cum Constantin Mavrocordat rîdicase toate acele dărĭ asupra boerilor, urcînd spre compensarea vistierieĭ birul țărănesc. Nu e vorbă, domnul grec se încercase a lua de la boerĭ, pentru această scutire de dărĭ, prea marea lor autoritate asupra țăranilor. Deși această de pe urmă parte din reformele luĭ Mavrocordat se desființă după eșirea luĭ din domnie boeriĭ nu uitară folosul dobîndit de eĭ și în tot decursul epoceĭ fanariote eĭ căutară prin toate mijloacele a înlătura de pe eĭ sarcina dărilor indirecte. Modul cel maĭ obicĭnuit era înapoerea sumelor încasate de la eĭ, sub formă de milă domnească. De la un timp, clasa boerească începe a privi favoarea ca un drept, ceia ce se vede maĭ ales din anaforaua boerilor către domnul Moldoveĭ Ioan Sturza din anul 1827, în care boeriĭ aŭ curajul să susțină că toate timpurile de la originea țărilor romîne, clasa lor ar fi avut privilegiul de a nu fi supusă la nicĭ un feliŭ de dare, neadevăr flagrant dovedit prin întreaga istorie trecută a țărilor romîne.[3] Dacă însă atare recunoaștere a uneĭ nedrepte uzurpărĭ fusese maĭ mult zmultă de la Ioan Sturza decît învoită de el, prin regulamentul organic ia capătă o sancțiune legală, și boeriĭ ajung însfîrșit după multă trudă a-șĭ vedea încununate dorințele lor. Kisseleff, care apăra interesele țăranilor vroise să întroducă o dare fonciară pe moșiile tuturor, adecă pe ale boerilor;

3. Ist. Rom., passim.

dar propunerea luĭ este respinsă de comisia din Bucureștĭ prin jurnalul săŭ din 15 Ianuarie 1830, motivînd astfeliŭ neprimirea ĭe: «A se impune proprietaruluĭ niște îndatorirĭ către sătenĭ în scopul de a-ĭ pune în stare să-șĭ plătească birul și a impune totodată și proprietatea fonciară, ar fi a se îndatori pe această din urmă la un impozit îndoit, fără a-ĭ lăsa nicĭ unul din foloasele de care se bucură aiurea.»[4] Ar zice cineva că proprietariĭ puneaŭ gratuit pămîntul la dispoziția cultivatorilor, și că obligațiunile proprietarilor către țăranĭ nu-șĭ aveaŭ equivalentul lor în munca prestată lor de țăranĭ.

Desființarea scutelnicilor și a poslușnicilor pare a lovi maĭ mult în interesele boerilor. Se știe că scutelniciĭ eraŭ oamenĭ scutițĭ de bir către stat, trebuind să-l răspundă proprietaruluĭ, care prefăceaŭ suma de banĭ într-un adaos de muncă. Scutelniciĭ însă fiind tocmaĭ din această pricină adeseorĭ apăsațĭ de boerĭ, căutaŭ să se scuture de acest raport. Maĭ ales după hrisovul luĭ Alexandru Moruzi din 1804, după care se mărginește scutirea lor de bir numaĭ la unul din cele patru sferturĭ, scutelniciĭ nu maĭ aveaŭ interes a rămînea și birnicĭ pentru $^3/_4$ din contribuție și îndatorițĭ către boerĭ; eĭ se lepădaŭ mereŭ de scutelnicie, încît boeriĭ numaĭ cu cea maĭ mare greutate îĭ rețineaŭ în slujba lor. Atare împrejurare făcuse pe mulțĭ boerĭ să prefere a se lepăda de scutelniciĭ care eraŭ trecuțĭ în rîndul birnicilor, fiind despăgubițĭ cu o sumă de leĭ pe an din vistierie.[5]

In 1814, boeriĭ Moldoveĭ dobîndise de la Calimah un noŭ a-

4. Uricarul, VIII, p. 112, Kisseleff într-o scrisoare c. Nesselrode din 8 Martie 1832, idem, IX, p. 333, recunoaște el singur că: „la masse des habitants paye à la vérité à la noblesse directement les droits seigneuriaux; elle lui paye indirectement les pensions et les traitements, puisqu'elle supporte exclusivement le poids des charges publique; mais elle connait désormais le cercle de ses devoirs." Slabă compensare și adeseorĭ numaĭ teoretică a uneĭ nedreptățĭ invederate.

5. De Bauer, Mémoires historiques, p. 275: „Les skoutelniks sont exemptés du tribut, et si les boyards n'en veulent pas, ils reçoivent à toutes les capitations pour chaque skoutelnik 2 lei par mois du trésor public en dédommagement de la liberté donnée au serf." cf. vol. V, p. . Anaforaua din 1804, Uricarul, I, p. 18: „Văzînd scutelniciĭ odihna birnicilor, de multe orĭ s-aŭ ispitit ca să se lepede de slujba lor."

șezămînt, după care vistieria se obliga a le răspunde pe lîngă scutelnicĭ și doĭ leĭ pe lună saŭ 24 pe an, din care banĭ boeriĭ eraŭ obligațĭ să răspundă la rîndul lor darea scutelnicilor cătră vistierie, rămînînd aceștia apărațĭ numaĭ de havalele, adecă de muncĭ și prestațiunĭ în natură, iar din bir numaĭ pe un singur șfert.

Cu alte cuvinte, prin hrisovul luĭ Calimah se reîntregea scutirea totală a scutelnicilor de bir, întrucît vistieria scădea celelalte treĭ șferturĭ ale biruluĭ scutelnicilor din ceĭ 24 de leĭ încuviințațĭ boerilor spre acest scop. Cu toate că printr-o atare măsură se dădea putință boerilor de a se folosi de întreaga slujbă a oamenilor lor de scuteală, hrisovul din 1814 maĭ adaoge o altă favoare boerilor, dîndu-le alt rînd de oamenĭ de slujbă scutițĭ cu totul de dărĭ sub numele de slugĭ boereștĭ saŭ poslușnicĭ.[6]

Ințelegemĭ decĭ opoziția pe care Kisseleff o întîlni în boerĭ, cînd fu vorba de a se desființa oameniĭ lor de slujbă,[7] întrucît boeriĭ înțelegeaŭ să cîștige încă cît se va putea prin regulamentele nouă, dar să nu piardă nicĭ cel maĭ mic drept de care se bucurase înainte, preferînd menținerea stăriĭ existente, care le aduce marĭ foloase tocmaĭ prin putința abuzurilor de totfeliul.[8]

Să intrăm însă în partea de căpitenie a dispozițiilor regulamentare, acele care stabileaŭ normele diriguitoare în raporturile dintre proprietarĭ și cultivatorĭ.

O parte din populația Munteniei și a Moldoveĭ suferise cea întîiŭ scădere în poziția eĭ încă de la descălecarea Făgărășenilor și a Maramureșenilor și întemeerea unitățiĭ de domnie în țările de la baza Carpaților. De atuncĭ se ivise clasa rumînilor din Muntenia și a vecinilor din Moldova. La început însă clasa țăranilor supușĭ era departe de a fi redusă în stare înjosită în care o găsim maĭ tîrziŭ. Ia poseda încă partea eĭ de pămînt în proprietate, încercînd o știrbire numaĭ în libertatea eĭ prin îndatorirea impusă a uneĭ

---

6. Anaforaua din 1814, Uricarul, I, p. 37 : „Și aceĭ cu scutelnicĭ și breslașĭ care va cere trebuința a se alcătui ca să-ĭ apere și din darea biruluĭ vor plăti birul scutelnicilor și a breslașilor dintru aceĭ doĭ leĭ ce vor lua din vistierie pe numărul scutelnicilor."

7. Kisseleff c. Nesselrode, 12 Oct. 1830, Papadopol-Calimah, p. 91.

8. Raportul luĭ Luitprandi, idem, p. 74. Comp. Memoriul luĭ Kisseleff din 8 Martie 1832, Uricarul IX, p. 332: „La classe des privilégiés ne peut donc que vouloir le maintien plus ou moins intégral de l'ancien ordre de choses.

cîtimĭ de muncă în favoarea proprietaruluĭ și a dijmuiriĭ recolteĭ sale. Cu încetul însă condiția țăranuluĭ supus se înrăutăți din ce în ce, maĭ ales prin înmulțirea număruluĭ lor, căzînd tot maĭ mulțĭ țăranĭ din pricina nevoilor băneștĭ din starea liberă în acea supusă. Puțin cîte puțin supușia primitivă se schimbă în șerbire, pierzîndu-se libertatea strămutăriĭ. Odată cu această înlănțuire maĭ strînsă a stăriĭ lor se petrece o prefacere în raportul lor cu pămîntul pe care îl locuiaŭ.

Invechindu-se eĭ pe moșia ce devenise boerească, multe din familiile lor stingîndu-se saŭ prefăcîndu-se populația satuluĭ adăogîndu-se cu alțĭ locuitorĭ, într-un cuvînt timpul a-tot-cotropitor învăluind și mestecînd relațiile primitive, se pierdu cu încetul amintirea aceia ce fiecare romîn saŭ vecin stăpînea cînd încăpuse în acea stare, și țăraniĭ supușĭ nu maĭ fură privițĭ decît ca niște oamenĭ ce se hrăneaŭ pe moșiile proprietarilor. Totușĭ rămăsese o urmă neștearsă a vecheĭ legăturĭ dintre pămînt și locuitorĭ, anume că el nu putea fi vîndut singur și dezlipit de moșia pe care locuia, și în aceasta stă una din deosebirile de căpetenie între șerb și robul țigan. O atare normă îndeobștie respectată a obiceiuluĭ pămîntuluĭ, care cînd era încălcată constituia o fărădelege, nu se poate pricepe fără rădăcina din care se trăgeaŭ, foasta proprietate a țăranuluĭ supus pe moșia locuită de el. Dar atîta rămăsese din vechiul săŭ drept; ba el fu chiar întors și interpretat în defavoarea luĭ, anume că dacă țăranul nu putea fi despărțit de pămîntul pe care se hrănea, nicĭ el nu avea voe a se desface de el, de unde apoĭ izvorî în timpurĭ de neagră nedreptate principiul că țăranul nu maĭ putea părăsi moșia stăpînuluĭ.[9]

Incercările domnitoruluĭ fanariot Constantin Mavrocordat de a emancipa pe țăran din nedreptul lanț sub care îl încujbase marea proprietate nu avură alt efect decît a-l supune la birurĭ maĭ grele, care rămaseră apăsînd asupra luĭ, cu toate că libertatea dobîndită un moment în schimb pentru acea îngreuere dispăru înaintea revoluțieĭ claseĭ boereștĭ, care răsturnă pe domn împreună cu așezămintele introduse de el.[10]

9. Istoria țăranilor supușĭ vezĭ în Ist. Rom. vol. II, p. 33—65, 228—230, 253—254, 436—444; III, p. 402—419, 558—575, și 568; V, p.

10. Ist. Rom. Vol. V, p. 109.

După această reamintire a dezvoltăriĭ condiţieĭ ţăranilor supuşĭ în vremile maĭ vechĭ, să expunem maĭ departe istoricul relaţiilor lor cu proprietariĭ de la reformele luĭ Constantin Mavrocordat încoace, spre a înţelege rostul dispoziţiilor regulamentuluĭ organic în această privire.

La început, îndatorirea ţăranuluĭ supus de a face munca cîmpuluĭ pentru proprietar, nu era mărginită prin nicĭ o dispoziţie. Cum spun documentele, la început ţăraniĭ lucraŭ «fără soroc.»[11]

Incă de pe la 1670 găsim însă pe Gheorghe Duca voevodul Moldoveĭ hotărînd într-o pricină dintre ţăraniĭ de pe Bîrnova şi egumenul mînăstiriĭ ca locuitoriĭ satuluĭ Ciorbeştĭ să fie îndatoriţĭ a «lucra în toate lunile cîte 2 zile călugărilor la trebile lor, aşijderea şi călugăriĭ să le dea loc de fîn pre hotarul satuluĭ să-şĭ cosească.»[12] Se vede decĭ că cu timpul, în urma plîngerilor repetate ale ţăranilor că ar fi obijduiţĭ cu munca din partea proprietarilor, se stabilise nartul zilelor de muncă la 24 pe an. Constantin Mavrocordat nu face decît a consfinţi un obiceiŭ ce începuse a deveni obştesc cînd prin hrisovul săŭ pentru dezrobirea vecinilor în Moldova din 1749 hotărăşte ca «slujba lor să fie mărginită la 24 de zile de om într-un an, orĭ la ce lucru se vor pune, şi dijmă să dea.»[13] Tot acel domnitor dispune ca pentru lăturaşĭ, adecă pentru aceĭ ce nu eraŭ vecinĭ, munca să fie numaĭ de 12 zile, dînd şi dijma obicĭnuită.[14]

Raportul dintre sătenĭ şi proprietarĭ fiind de tot nelămurit prin fixarea cea cu totul neîndestulătoare numaĭ a număruluĭ zilelor de muncă, urmaŭ între ambele clase frecărĭ mutuale, ce dădeaŭ loc la nemulţămirĭ şi plîngerĭ vecĭnice. Ţăraniĭ pretindeaŭ că

---

11. Hrisov de la Grig. Ghica din 1773, Uricarul, IX, p. 26. Anaforaua divanuluĭ Moldoveĭ din 1775, Mag. istoric II, p. 295.

12. Vezĭ hrisovul luĭ Duca din acel an în Uricarul, V, p. 233.

13. Mag. ist., II, p. 291.

14. Hrisov din 1742, Uricarul, V, p. 400. Dispoziţia aceluiaşĭ domn din hrisovul săŭ din Muntenia dat în anul 1746 prin care reducea numărul zilelor de muncă numaĭ la 6 se explică prin ţinta specială a luĭ (Ist. Rom. V, p. 112). Tot aşa se explică şi hrisovul luĭ Scarlat Ghica din 1768, care făgădueşte locuitorilor înstreinaţĭ ce vor reveni în ţară să fie datorĭ a lucra stăpînuluĭ în anul I numaĭ 3 zile, în al 2-lea 6 şi în al 3-lea 9. Mag. ist., II, p. 301. G. Neculcea în Letopiseţe, II, p. 460.

li-se cere prea multă muncă peste orînduiala tocmită: iar proprietarii arătaŭ din potrivă că sătenii numai le calcă moșiile dar slujbă nu fac precum s-ar cădea. Grigorie Ghica venind în întiia luĭ domnie în Moldova face dreptate îmbelor părți, reducînd pe de o parte numărul zilelor de muncă numaĭ la 12 oare, iar pe de alta hotărînd nartul munciĭ ce fiecare locuitor era dator să îndeplinească în cursul uneĭ zile.

Printr-un hrisov al săŭ din 1766, el dispune anume ca *douăsprezece zile* să lucreze fieștecare sătean într-un an stăpînuluĭ moșieĭ, însă patru zile primăvara, patru vara și patru toamna, iar ceĭ de la satele de margine (expușĭ la prădăciunĭ) numaĭ jumătate, adecă șase zile pe an. Nartul munciĭ era: 60 de palme pe zi arătură, 12 prăjinĭ fălceștĭ prășit, treĭ clăĭ secerat, jumătate de falce cosit: muncă care întrecea pe acea ce poate să o îndeplinească un om într-o zi și care reprezenta în realitate un număr îndoit, pricină pentru care nicĭ boeriĭ nu se opuseră la aparenta reducere a număruluĭ zilelor.[15] Boeriĭ se răzgîndiră în curînd, și la a doua domnie a luĭ Ghica (1774-1777) eĭ cer printr-o anafora ca domnul să revină asupra dispozițieĭ sale. Printr-o anafora din 1775, eĭ expun istoricul relațiilor lor cu țăraniĭ arătînd cum maĭ întîiŭ aceștia lucraŭ fără soroc, iar de la Constantin Mavrocordat înainte li-s-a hotărît un număr de 24 zile, care număr însă ar fi cu totul neîndestulător; eĭ cer decĭ să fie sporite la din zece zile una, adecă la 36 pe an, și nicĭ măcar nu pomenesc de reducerea număruluĭ zilelor la 12 făcută de Ghica în întîia luĭ domnie.[16] Domnul, prin hrisovul săŭ din 1776 saŭ 1777, deși recunoaște în principiŭ cererea boerilor, totușĭ găsind că «starea locuitorilor nefiind într-această îndemănare,» n-a lăsat a se îndeplini atare dreaptă și potrivită cerere, ci el lasă tot 12 zile într-un an, precum fusese maĭ înainte. Pentru a face însă dreptate măcar întru cîtva cereriĭ boerilor, adaoge pe lîngă cele 12 zile fixate prin hrisovul săŭ din 1766 încă următoarele îndatorirĭ asupra țăranilor: să facă două clăcĭ pe an stăpînuluĭ, și să întocmească iazurile și morile, să dea ajutor la repararea acareturilor și să facă cîte o podvoadă (cărătură cu îndepărtare măsurată).[17]

---

15. Hrisovul din 1766 în Uricarul, II. p. 218,

16. Anaforaua din 1775 în Mag. ist., II, p. 295.

17. Hrisovul reprodus în Uricarul IV, p. 26, cu data greșită de 1773, în-

Boeriĭ însă îşĭ cercaŭ norocul cu fiecare domn, spre a exploata şi maĭ deplin munca ţăranuluĭ. Eĭ readuc cererea lor la Alexandru Moruzi în 1805 jeluindu-se că chiar acele 12 zile pe an ţăraniĭ le fac numaĭ «numărînd zile fără să lucreze slujba ce se cuvine unuĭ muncitor pe o zi, izvorînd din această pricină necontenite prigonirĭ între stăpînĭ şi sătenĭ.» Boeriĭ nu maĭ stăruise asupra număruluĭ zilelor, care era maĭ la urmă cu totul indiferent, şi obţin de la domn un nart de muncă a ţăranuluĭ de peste tot anul, anume 80 de prăjinĭ, adecă o falce de arat şi grăpat, 15 prăjinĭ praşilă, în care se cuprinde strînsul şi căratul recolteĭ făcute pe ele, 30 de prăjinĭ de secere cu căratul snopilor la ariĭ, o falce de fîn cosit, adunat şi clădit în stog, patru clăcĭ, să care două cară de lemne, să dreagă morile, se facă îngrăditurĭ ţarinilor, şi să-ĭ dea încă şi dijma din toate productele sale ; să nu aibă voe a vinde băuturĭ în sat decît stăpînul moşieĭ.[18]

Sub această legiuire se afla Moldova la întroducerea regulamentuluĭ.[19] Cum hotărăşte această cîtime de muncă pe care trebuia s-o jertfească ţăranul în favoarea proprietaruluĭ ?

In Moldova, nartul munciĭ fixat de regulament e următorul :

---

trucît în el chiar vorbeşte de anaforaua din 1775 prin care boeriĭ ar cere ca „lucrul locuitorilor să fie zeciuiala zilelor unuĭ an," arătînd totodată prin aceasta că se referă învederat la anaforaua citată în nota precedentă. Tot aşa de greşit a fost citit şi reprodus numărul zilelor de muncă acordat de domn, redat de D-l Codrescu cu 61 (!) în loc de 12, adecă maĭ mult decît chiar ceruse boeriĭ, 36. — Apoĭ publicarea rusească şi romînească intitulată : Alcătuirea ponturilor pentru îndatoririle dintre stăpîniĭ moşiilor şi locuitoriĭ din oblastia Basarabieĭ, 16 Maiŭ 1829 (Bibl. Acad. col. Sturza, No, 4107), vorbind despre anaforaua din 1773 prin care boeriĭ cer 36 de zile şi de hrisovul dat asupra eĭ, spune că Gr. Ghica a refuzat cererea boerilor „pînă cînd locuitoriĭ nu vor veni la o maĭ bună stare şi lasă în deplină putere pomenitele de el osebite ponturĭ ce se numesc a vistierieĭ, prin care s-aŭ hotărît ca lucrătoriĭ de pămînt să lucreze pomeşnicilor 12 zile pe an şi dijmă să dea" (p. 8).

18. Anaforaua din 1805, Uricarul, II, p. 129—130, am chibzuit o măsurată îndatorire a slujbiĭ anuluĭ.

19. Dacă mărginim acest studiŭ numaĭ la Moldova spunem din pricină că numaĭ asupra ei există documente publicate care pot înlesni asemănarea măsurilor regulamentare în starea de maĭ înainte. In Muntenia a fost însă aproape aceleaşĭ raporturĭ, deşi starea de lucrurĭ era ceva deosebită.

țăranul era îndatorit să lucreze pe an cele 12 zile tradiționale.[20] Nartul muncii pe zi era însă următorul: Se hotăra cîtimea muncii pe o zi la 14 prăjini arătură în moină saŭ 9 în țelină pentru fiecare păreche de boi; 12 prăjini prașilă, cuprinzîndu-se în ziua de prașilă, adunatul, căratul productelor la coșer și construirea acestuia în caz de lipsă; 16 prăjini secere saŭ 20 prăjini cosit de grîŭ, cuprinzînd și transportul și clăditul la arie. O falce de fîn de cosit împreună cu clăditul si îngrăditul stogului era să fie socotită drept 4 zile de lucru. In afară de atari îndatoriri mai avea de făcut țăranul o podvoadă de îndepărtare de la 8—16 oare; iar cînd distanța era mai mică de 8 oare, să care două cară de lemne, saŭ cînd nu ar avea boi, să-i facă un adaos de 4 zile de muncă pe an și să dea mînă de ajutor la repararea acaretelor. In afară de aceste îndatoriri de muncă, țăranul trebuia să mai dea proprietarului și dijma din recoltele sale, pe care trebuia să o ducă la locul arătat de el.

In Muntenia, condițiile muncei eraŭ ceva mai ușoare decît în Moldova. Pentru arătură se prevedea 10 prăjini pogonești, adecă 180 de stînjini pătrați, ceva mai mult decît în Moldova, unde se cereaŭ numai 14 prăjini fălcești, adecă 165 de stînjini pătrați.[21] La prașilă, în Muntenia se cerea numai $^1/_5$ de pogon saŭ $254^1/_5$ st. □, iar în Moldova 12 pr. fălcești saŭ 432 st. □. Secerișul era în Muntenia de 2 clăi cîte de 26 de snopi de 4 palme de circumferență, transportul lor la arie fiind pe seama proprietarului, ceia ce corespunde la seceratul a cel mult 6 pr. pogonești saŭ 282 st. □, pe cînd în Moldova ziua de secere cuprindea 16 prăjini pe lîngă cărat și clădit, adecă 556 de st. □. Cositul unui pogon era socotit drept o zi, iar strînsul și clăditul lui în stog drept o alta, ceia ce urca pentru Muntenia cositul și clăditul unei fălci saŭ a $2^1/_2$ pogoane

---

20. Art. 120 al regul. Munteniei și 141 al celui moldovenesc. Fusese vorba un moment de a se urca cifra iar la 24; dar atare idee fusese părăsită de teama unei răscoale. Papadopol-Calimah, p. 91.

21. Reducem pentru asemănare măsurile în valoarea comună a stînjinilor pătrați. Falcea are 80 de prăjini în lung și 4 în lat; pogonul 24 pr. în lung și 6 în lat; prăjina în îmbele țări are 3 stînjini. Prin urmare o prăjină fălcească va avea 3 st. în lung și 12 (patru pr.) în lat = 36 st. □; o prăjină pogonească va avea 1 st. lung și 18 lat = 54 st. □; o falce va avea dincontra în st. □ 2880, iar un pogon 1296.

la 5 zile pe cînd în Moldova, era socotit drept 4. Deși o asemănare deplină nu poate fi stabilită că între muncile agricole cerute în Muntenia și acele din Moldova, totuși reese din cît se poate face în atare privire că îndatoririle impuse țăranuluĭ muntean eraŭ maĭ ușoare decît acele cerute de la cel din Moldova.

Revenind la cîtimea munciĭ cerute în Moldova, dacă comparăm acea cerută de legiuirea din 1805 cu acea a regulamentuluĭ organic, avem reduse în zile de lucru *reale* :

6	zile pentru	o falce de arătură
5	« «	prășit a 15 prăjinĭ, cu adunatul și căratul acestora
5	« «	seceratul și transportul a 30 de prăjinĭ
8	« «	o falce de cosit și clădit
4	« «	patru clăcĭ
2	« «	căratul lemnelor
6	« «	meremeturile acaretelor
3	« «	îngrădirea țarinilor
4	« «	cele două podvoade dintîiŭ
43		totalul zilelor de muncă după legiuirea din 1805.

După regulament, munca este mult maĭ grea în realitate, deși în aparență maĭ ușoară, căcĭ nartul eĭ nu maĭ este hotărît ca după hrisovul din 1805 *pe an*, ci se dispunea cîtă munca omul are să îndeplinească *pe zi*, și dacă unele pot fi lucrate în decursul uneĭ zile, altele aŭ nevoe de 4 saŭ 5 zile spre a fi efectuate, cu toate că regulamentul le socoate drept o singură zi de muncă. Iată decĭ reduse în zile *reale* muncile regulamentuluĭ:

2	zile pentru	14 prăjinĭ de arătură, pe care regulamentul le cere într-o zi
16	« «	prașilă a 4 zile regul. a 12 prăjinĭ pe zi, cu adunatul și căratul recolteĭ
8	« «	secerea a 3 zile regul. a 16 prăj. pe zi și transportul
8	« «	coasa uneĭ fălcĭ de iarbă, după reg. în 4 zile
4	« «	două podvoade
2	« «	căratul lemnelor
4	« «	patru clăcĭ
44	report	

44	report		
6	zile pentru	meremetul acareturilor	
3	« «	îngrăditul țarinilor	
53	de zile de muncĭ reale după regulament.[22]		

Să cercetăm acuma ce dădea proprietarul în schimb țăranuluĭ pentru munca luĭ, și spre a putea judeca dacă regulamentul a îmbunătățit saŭ înrăutățit soarta acestuĭ din urmă, să reluăm iarășĭ asemănarea între starea anterioară și acea creată prin noua legiuire.[23]

După anaforaua din 1805, care consfințea după cît se vede un vechiŭ obiceiŭ, proprietariĭ eraŭ datorĭ să pună la îndămîna țăranuluĭ:

8 fălcĭ pentru 16 vite fruntașuluĭ, fînaț
6 « « 12 « mijlocașuluĭ
3 « « 4 « codașuluĭ
1 « « 3 « stăriĭ a patra ; apoĭ acelașĭ număr de fălcĭ pășune, și pentru arătură după «gloată», adecă numărul sufletelor din casă ; în totul decĭ aproximativ 20 de fălcĭ fruntașuluĭ, 15 mijlocașuluĭ, 8 fălcĭ codașuluĭ și chiar celor maĭ săracĭ 2—3 fălcĭ. Aceasta pentru moșiile așezate în partea cîmpuluĭ dintre Prut și Nistru, unde locul era maĭ larg ; pentru moșiile dintre Prut și Siretiŭ se dădea 6 în loc de 8 fălcĭ de fînaț, tot atîta pășune și arătura trebuitoare, în totul decĭ 14—16 fălcĭ ; de asemenea mijlo-

22. Asupra evaluăriĭ munciĭ zilelor regulamentare în zile reale, adecă cît se poate lucra în o zi, am consultat pe maĭ mulțĭ proprietarĭ, între alțiĭ pe D-l Livaditti. Dacă luăm în băgare de seamă abuzurile ce trebuiaŭ să se comită, atuncĭ socoteala luĭ Bălcescu, care socotea 56 de zile de lucru pentru Muntenia și 72 pentru Moldova, nu pare exagerată. Vezĭ scrisoarea luĭ anonimă : Question économique des principautés danubiennes, Paris, 1850, asupra abuzurilor comise la prestațiunea muncilor, vezĭ cele ce spune Badea, unul din deputațiĭ țăranilor în comisia din 1848, Aricescŭ. Chestiunea proprietățiĭ dezbătută de proprietarĭ și sătenĭ în 1848, Bucureștĭ, 1862, p. 32 : „Lucrăm o săptămînă întreagă cu carul cu boĭ pentru a căra porumb la pătul și nu ni-se ține în seamă decît o zi.“ Neculaĭ Suțu, Notions statistiques sur la Moldavie, Jassy, 1849, p. 89, spune : „Le travail si l'on tient compte des transports et des réparations obligatoires, ne peut être exécuté ou moins de 30—40 jours réels.“

23. Comparația sîntem iarășĭ nevoițĭ a se mărgini la Moldova, pentru Muntenia lipsindu-ne documentele asupra stăriĭ înainte de regulament.

cașuluĭ 4 fălcĭ fînaț saŭ în totul vr-o 10, codașuluĭ cîte 2 fălcĭ saŭ în totul 4—5 fălcĭ; la locurile strîmte însă spre munte, aceste din urmă cifre eraŭ înjumătățite.[24]

Să vedem cît loc dă regulamentul organic muncitoruluĭ de pămînt. Maĭ întîiŭ 10 prăjinĭ fălceștĭ pentru casă și grădină, $1\frac{1}{2}$ fălcĭ pămînt de arătură, 40 prăjinĭ fînaț și 20 prăjinĭ imaș independent de numărul vitelor sale; apoĭ pentru o părechĕ de boĭ 60 prăjinĭ fînaț și 60 imaș, nefiind dator proprietarul a da maĭ mult decît pentru patru boĭ și o vacă. După atare dispoziție, în cazul cel maĭ bun, țăranul nu putea obținea maĭ mult de $1\frac{1}{2}$ falce arătură, 2 fălcĭ fînaț și $1\frac{7}{8}$ imaș, împreună cu locul de case în totul maximum $5\frac{1}{2}$ fălcĭ de loc pentru întreaga luĭ gospodărie.

Dacă comparăm întinderea de pămînt încuviințată țăranuluĭ prin regulament cu aceia ce o avea după hrisovul din 1805, găsim că ia *a fost redusă prin noua legiuire la maĭ puțin de jumătate, pe cînd cîtimea de muncă curată a fost sporită*, încît și în privirea raporturilor dintre boerĭ și țăranĭ tot clasa acelora a fost folosită, și precum îndeobște regulamentul organic a fost favorabil boerilor recunoscîndu-le niște drepturĭ și privilegiĭ nouă de care niciodată eĭ nu se bucurase, astfeliŭ fu sporită tot în a lor favoare

24. Hrisovul din 1805 în Uricarul, II, p. 136, reprodus după original. După alt urbariŭ publicat după o copie de Mag. ist. II, p. 306, care conține numaĭ ponturile, adecă însemnarea îndatoririlor reciproce ale sătenilor și proprietarilor fără anaforaua însoțitoare, fără dată, deși se spune a fi de pe vremile luĭ Moruzi, se dă într-un chip deosebit numărul fălcilor puse la îndămîna țăranuluĭ de proprietar, anume: fruntașuluĭ 4 fălcĭ fînaț, 4 pășunat și 4 arătură, în totul 12, mijlocașuluĭ 9 și codașuluĭ 6 fălcĭ, iar claseĭ a 4-a 3 fălcĭ, fără a se arăta însă dacă această cîtime este pentru partea cîmpuluĭ dintre Prut și Nistru saŭ pentru acea dintre Prut și Siretiŭ. Este învederat însă că trebue să dăm preferența originaluluĭ publicat în Uricarul. — Că țăraniĭ aveaŭ întinderĭ marĭ de pămînt la dispoziția lor după legislația veche, se vede și din arătarea deputaților țăranĭ în dezbaterile divanuluĭ ad-hoc al Moldoveĭ (Buletinul acelor dezbaterĭ, Iașĭ 1858, No. 2; ședința din 18 Dechemvrie 1857), unde eĭ arată că ,,înainte de regulament săteanul avea 10, 15 și 20 de fălcĭ, rîdica vite, ișĭ prindea nevoia; cu regulamentul munca s-a împovorat, iar pămînturile s-aŭ micșurat.“ Tot așa observă și un călător ungur, Vincenz Batthyany, Reise durch einen Theil Ungarn's, Siebenbürgens, der Moldau und Bukovina im Jahre 1805, Pest 1811, p. 105: „Der moldauische Bauer ist von seinem Herrn *mit Grundstücken reichlich ausgestattet*, und entrichtet ihm dafür nur den Zehnten des Erträgnisses und 12 Probetage.“ Kisseleff însușĭ recunoaște acea împrejurare. Vezĭ nota urm.

și exploatarea elementuluĭ țărănesc, dîndu-le asupra munciĭ acestuia o maĭ mare întindere în schimb pentru maĭ puține îndatorirĭ din parte-le.

Atare rezultat fusese obținut de boerĭ printr-o crîncenă îndărătnicire și încleștare de pretinsele lor drepturĭ, din care Kisseleff cu toată autoritatea luĭ nu putu rupe nicĭ un crîmpeiŭ. El arată de maĭ multe orĭ personajelor politice cu care stătea în legătură părerile sale asupra releĭ întocmirĭ a dispozițiilor privitoare la relațiile dintre boerĭ și țăranĭ. Așa într-o scrisoare a sa către Butenieff, ambasadorul Rusieĭ la Constantinopole, el spune că «ar trebui numaĭdecît să se introducă oarecare schimbărĭ în atare dispozițiĭ, care fiind redactate numaĭ de boerĭ nu aŭ avut în vedere decît interesul excluziv și răŭ înțeles al proprietățiĭ ; că comitetul însărcinat cu a lor redactare ar fi lăsat să se strecoare prin nebăgare de seamă saŭ în chip precugetat dispozițiĭ ce ar putea da loc la încălcărĭ care ar fi îngreuetoare și puțin echitabile pentru țăran; că adunarea generală de revizie, compusă de asemenea numaĭ din boerĭ, se grăbi poate pentru aceleașĭ motive a investi acele clauzule de a eĭ întărire. In curînd însă neajunsurile eșiră la lumină și este neapărat a se adopta în privirea dispozițiilor de care e vorba niște amendamente, cu atîta maĭ mult că astfeliŭ cum sînt concepute dispozițiile actuale daŭ putința principeluĭ și adunărilor, ale căror interese de proprietar sînt identice, de a întrebuința toate mijloacele vechiuluĭ regim pentru a zdrobi clasele de jos.» Pintre dispozițiile care ar trebui schimbate saŭ lămurite, Kisseleff enumeră hotărîrea prețuluĭ de despăgubire pentru muncile neprestate, lăsat la arbitrul proprietaruluĭ, împrejurarea că nu se face nicĭ o deosebire în prestarea muncilor pentru aceĭ țăranĭ care din pricina îngustimiĭ moșiilor nu ar fi putut obținea întregul pămînt propus de regulament. Maĭ ales însemnată este însă următoarea observație a administratoruluĭ rus, privitoare la întinderea pămîntuluĭ concedat țăranilor din Moldova, despre care spune că regulamentul, «deși a mănținut numărul de zile de muncă fixat de vechia legislație (am văzut că chiar l-a sporit), *el nu încuviințează sătenilor acelașĭ spațiŭ de pamînt*, și în loc de a determina ceia ce se afla nehotărît în vechia lege, el lasă să subsiste pentru evaluarea munciĭ clauzule învederat îngreuetoare pentru sătenĭ, și care o devin încă

și maĭ mult de cînd spațiul de tărîm la care aveaŭ dreptul pînă acum este comparativ redus la jumătate.»[25]

Urmările restrîngeriĭ pămîntuluĭ concedat locuitoruluĭ fu fatale pentru economia traiuluĭ săŭ. Intreaga luĭ subsistență o trăgea din vite. Ingustîndu-i-se locul de fînaț și de pășune, el fu silit să restrîngă cultura luĭ de animale. Regulamentul, reducînd cîtimea pămîntuluĭ dat în chip obștesc la ceia ce maĭ înainte se dădea codașuluĭ, reduse pe toțĭ țăraniĭ în stare de codașĭ, adecă cu maximum patru boĭ avuție. Mijlocașul deacum înainte nu va maĭ avea decît doĭ boĭ, precum avea în vremurĭ vechĭ starea a patra, iar codașul ajunsese într-o stare aproape necunoscută timpurilor de maĭ înainte, adecă de a se hrăni numaĭ din munca brațelor luĭ, «cu palmele» după rostirea obicĭnuită.

Și să nu se creadă că numaĭ în Moldova cîtimea pămîntuluĭ fu redusă din ceia ce era maĭ din vechĭ. Și în Muntenia se petrecu același lucru, deși poate într-un chip maĭ puțin izbitor, precum se întîmplase și cu zilele de muncă maĭ puține la număr în Muntenia decît în Moldova. In acea țară anume se puse la dispoziția locuitoruluĭ, în afară de 400 stînjinĭ pătrațĭ pentru casă și grădină (în Moldova 10 prăjinĭ fălceștĭ, adecă 30 stînjinĭ $\times$ 12 = 360 de stînjinĭ pătrațĭ), 3 pogoane de pămînt pentru arătură, cîte $1/2$ pogon péntru fiecare cap de vită imaș, maximum pentru numărul de 5, și cîte un pogon de fînaț ; în totul decĭ vre-o 11 pogoane, ceia ce în fălcĭ de cîte $2^1/_2$ pogoane la falce face mai puțin de $5^1/_2$ fălcĭ cîtimea de pămînt dată țăranuluĭ moldovean. Și însușĭ atare cîtime este încă redusă prin faptul că, după un amendament al adunăriĭ de revizie, locul de fînaț dat țăranuluĭ se micșurează de la 5 pogoane la 3, pe motivul că țăranul ar avea «cocenĭ, pae și mohor», și atare amendament, lucru caracteristic, trece cu aproape unanimitatea glasurilor, pe cînd la toate celelalte există o majoritate și o minoritate, anume 43 din 44 membri prezențĭ, și singurul ce

25. Kisseleff c. Butenieff, 2 Aprilie 1832, Uricarul IX, p. 339 și 340—342 : „Elles (les clauses du réglement moldave) n'accordent pas aux villageois le même espace de terrain et laissent subsister pour l'évalution du travail des clauses évidemment onéreuses pour les villageois et que le deviennent encore plus depuis que l'espace de terrain auquel ils avaient jusqu'ici droit, est comparativement réduit de moitié."

se împotriveşte lui este vornicul Barbu Ştirbeiŭ, domnul de maĭ tîrziŭ al Munteniei.[26]

Ne am putea aştepta cel puţin ca regulamentul organic să suprime şerbirea ţăranuluĭ şi să-ĭ dea libera voe de a se strămuta unde l ar povăţui interesul. Se şi proclamă principiul acesta civilizator şi umanitar, dar boeriĭ iaŭ măsura de a încunjura învoirea strămutăriĭ de atîtea condiţiĭ îngreuetoare încît principiul însuşĭ rămîne o literă moartă. Anume ţăranul trebuia, pentru a se putea strămuta: 1) să prevină pe ispravnic şi pe proprietar cu 6 lunĭ înainte; 2) să plătească proprietaruluĭ în banĭ equivalentul munciĭ sale şi a celorlalte îndatorirĭ pe un an de zile (fixarea sumiĭ se lasă la arbitriul stăpînuluĭ, de oarece nu era indicată prin regulament); 3) să plătească la casa comunală impozitul pe un an; 4) să lase în folosul proprietăţiĭ casa şi plantaţiile sale fără nicĭ o despăgubire; 5) să achite capitaţia luĭ pe toţĭ aniĭ ce maĭ rămîneaŭ pînă la noul recensiment, ce se făcea la 7 anĭ, afară decît în cazul cînd vistieria ar vrea să-l strămute cu cisla în noua sa aşezare (dispoziţie lăsată iarăşĭ la placul organelor ocîrmuiriĭ, care eraŭ totdeauna să fie în partea proprietaruluĭ). Este învederat că nicĭ un ţăran nu ar fi fost în stare să îndeplinească astfeliŭ de îndatorirĭ şi că decĭ libertatea de a se strămuta era ca şi nescrisă.[27] Kisseleff puse piept şi aice pentru a îndulci măcar întru cîtva soarta ţăranilor, dar înzadar. El scrie necăjit către Butenieff jeluindu-se contra «bărboşilor din Moldova, (boeriĭ de clasa I care purtaŭ barbă) care ar fi ceĭ maĭ turburătorĭ intriganţĭ din toţĭ oameniĭ cu barbă care viermuesc sub căciula ceruluĭ. Adunarea compusă din boerĭ nu a făcut altă-ceva decît a încălca drepturile claselor inferioare; fiind constituiţĭ judecătorĭ în propria lor cauză, este lucru firesc ca să caute numaĭ a-şĭ spori propriile lor privilegiĭ în dauna acelora ce nu sînt reprezentaţĭ nicĭ apăraţĭ de nimenea, aŭ mers atît de departe încît printr-un articol viclean al clăciĭ aŭ legat de pămînt pe sătenĭ, care sînt liberĭ de drept, şi în toate zilele tind a face din eĭ nişte robĭ pentru a-ĭ apăsa încă şi maĭ mult.[28] Kisseleff

---

26. Analele parlamentare ale Romînieĭ, I, p. 562.

27. A. G. Golescu, De l'abotition de servage dans le principautés danubiennes. Paris, 1856, p. 37.

28. Kisseleff c. Butenieff, 30 Oct. 1832, Uricarul, IX, p. 358: Je suis de-

merge atît de departe în apărarea intereselor muncitorilor încît el vroeşte a face să se întroducă nişte modificărĭ în dispoziţiile privitoare la raporturile dintre boerĭ şi ţăranĭ prin ambasadorul rusesc din Constantinopole, pe care-l roagă să dea înapoĭ regulamentele ce fusese înaintate Sultanuluĭ, spre a întroduce în ele schimbările trebuitoare. Ambasadorul se teme însă de a da urmare cereriĭ luĭ Kisseleff, pentru ca nu cumva Turciĭ să se folosească de împrejurare spre a trăgăna încă şi maĭ mult recunoaşterea nouăĭ legiuirĭ.[29] Şi cu toate acestea Kisseleff se ferĭceşte că a putut obţinea în favoarea ţăranilor condiţiunĭ fără asemănare maĭ favorabile decît acele conţinute în instrucţiile ministeriale şi că a putut reprima încercările de împotrivire ale casteĭ nobiliare prin singurul mijloc al raţiuniĭ, fără a recurge la măsurĭ constrîngătoare.[30] Inţelegem decĭ din aceste vorbe ale luĭ Kisseleff unde stătea temelia împotriviriĭ boerilor contra vederilor prea liberale ale guvernatoruluĭ rusesc, anume în instrucţiile ministeriale. Pe de altă parte ni-se pare că Kisseleff vroeşte a se înşela singur asupra lucrăriĭ maĭ mult silite pe care o făcuse, constrîns fiind atît de instrucţiile ministeriale cît şi de opoziţia înverşunată a boerilor, cînd înalţă atît de mult în repeţite rîndurĭ binefacerile aduse poporuluĭ de jos prin întocmirea regulamentuluĭ, pe care el însuşĭ a văzut cît de amar o critică tocmaĭ în atare privire. Astfeliŭ, după cele arătate maĭ sus privitoare la raporturile dintre boerĭ şl ţăranĭ şi care după însuşĭ părerile luĭ Kisseleff eraŭ îngreuetoare pentru ceĭ din urmă, cum poate el să arate că «izbutise a face să se primească de casta nobiliară, la care singură aparţine reprezentaţia naţională, dispoziţiile uneĭ legiuirĭ protivnice intereselor sale !» [31] In privirea exploatăriĭ

---

puis 15 jours à batailler avec les barbus moldaves qui sont assurément les plus turbulents intrigailleurs de tous les hommes à barbe qui pullulent sous la calotte du ciel.“ Aiurea el adaoge că „poziţia mea este foarte delicată şi nu ştiŭ la ce rezultat voĭ eşi; eŭ singur sînt nevoit să apăr pe aceştĭ oamenĭ (ţăranĭ) contra uneĭ oligarhiĭ lacome şi turbate. „Kisseleff c. Nesselrode, 16 Ianuarie 1833, Papadopol-Calimah, p. 99.

29. Kisseleff c. Butenieff, 2 Aprilie 1832, Uricarul, IX, p. 338. Butenieff, c. Kisseleff, 26 Ianuarie 1833, Papadopol-Calimah, p. 99.

30. Kisseleff c. Orloff, 27 Iulie 1833, Uricarul, IX, p. 370.

31. Idem, p. 369. Maĭ vezĭ alte locurĭ în care Kisseleff îşĭ laudă opera idem p. 368, şi Kisseleff c. Nesselrode, 26 Septemvrie 1832, p. 355, 357.

muncii țărăneștĭ am văzut că boeriĭ cîștigase prin regulament, dînd țăranilor maĭ puțin pămînt decît înainte pentru maĭ multă muncă, și aceasta tocmaĭ acuma cînd, prin deschiderea navigațieĭ pe Dunărea și Marea Neagră, proprietariĭ eraŭ să se folosească maĭ mult din productul munciĭ țărăneștĭ, recoltele pămîntuluĭ, pentru care se ofereaŭ prețurĭ din ce în ce maĭ urcate, și dacă starea boerilor se păru că sufere o știrbire prin desființarea scutelnicilor și a poslușnicilor aceștia fură înapoiațĭ cel puțin în parte claseĭ boereștĭ prin așa numițiĭ slujbașĭ volnicĭ, oamenĭ iarășĭ scutițĭ de dărĭ și îndatorițĭ a presta slujbe boerilor, pe care aceștia aveaŭ voe să-ĭ aleagă din zece familiĭ unul. Kisseleff pare că vrea să se înșele pe el însușĭ cînd spune că, «deși masa locuitorilor plătește direct către nobilime drepturile boereștĭ și indirect încă lefile și pensiile eĭ, ia singură suportînd toată greutatea sarcinilor statuluĭ, totușĭ ia cunoaște deacum înainte cercul datoriilor sale și știe că în afară de ele nu maĭ are nicĭ o obligație.»[32]

Indatoririle claseĭ țărăneștĭ sînt pozitive și neîndoelnice, iar foloasele sînt puse numaĭ în perspectivă, și anume dacă s-ar fi găsit o ocîrmuire care să aplice cu sinceritate regulamentul. De aceia și Kisseleff, știind cît de mult vor atîrna de la punerea în practică a legiuiriĭ urmările eĭ asupra soarteĭ țăranuluĭ, se temea să încredințeze de îndată aplicarea eĭ demnitarilor indigenĭ și cerea ca începutul să se facă tot sub ocîrmuirea provizorie rusească.

In rezumat, regulamentul organic, în privirea orînduiriĭ interne a claselor sociale, poate fi caracterizat, cum aŭ făcut-o revoluționariĭ din 1848 în tînguirea lor către Poartă, că «prin el boeriĭ s-aŭ bucurat de toate drepturile, scutire de dărĭ, funcțiunĭ publice, legiferare, onorurĭ, pe cînd țăranul poartă toate sarcinile, birurĭ, dijme, muncĭ și toate greutățile statuluĭ.»[33]

Regulamentul organic era răŭ văzut de Turcĭ, care bine înțeles se împăcaŭ greŭ cu ideia ca o țară supusă lor să fie regulamentată de altă putere. Ia înțelegea apoĭ prea bine uriașa înrîurire pe care Rusia trebuia s-o dobîndească în principate prin organizarea cea nouă. De aceia Poarta, după ce căutase să

---

32. Memoriul luĭ Kisseleff din 8 Martie 1832, idem, p. 333.

33. I. Heliade, Mémoire justificatif de la révolution roumaine, annexe III, Requête adressée a sa hauttese le sultan par la lieutenance princière de Valachie le 3 Avril 1848 p. 52.

zădărnicească lucrarea comisieĭ instituite conform convențieĭ de Akerman, se silea, acum neputînd respinge legiuirea întocmită de Ruşĭ, cel puțin să trăgăneze pe cît va putea aprobarea eĭ.[34] Opoziția Turcilor contra regulamentului era cu atîta maĭ firească cu cît era ințețită de Austria, care se temea ca o maĭ bună organizare a țărilor romîne nu numaĭ să facă a înceta emigrarea populațieĭ lor în provinciile austriace dar chiar să provoace o eşire a poporuluĭ din aceste din urmă către acele dintîiŭ.[35] Austria maĭ era apoĭ nemulțămită că regulamentul supunea la dărĭ pe toțĭ neguțătoriĭ şi meşteriĭ, şi pe aceĭ supuşĭ austriacĭ, ceia ce o făcea să peardă influența ce o avea maĭ înainte în principate prin împrejurarea că, supuşia austriacă scutind de impozite, ia era căutată chiar de mulțĭ băştinaşĭ.[36]

Ocupația rusească dintre aniĭ 1828—1834 a făcut fără îndoială un bine țărilor romîne, întrucît le-aŭ subtras maĭ mult încă decît înainte de sub corupta şi corumpătoarea ocîrmuire turcească şi a pus bazele uneĭ stărĭ maĭ orînduite în haosul şi dărăpănarea ce exista maĭ înainte ; a întrodus ideia stabilitățiĭ şi a legiĭ în locul vecĭniceĭ schimbărĭ şi a nesiguranțe care mîncase măduva poporuluĭ romîn : statornicie în ocîrmuirea superioară prin aşezarea domnieĭ pe viață ; statornicie în dregătoriĭ făcîndu-se numirile pe 3 anĭ, cu dreptul de a fi reîntărit în caz de destoinicie, în locul pierzătoruluĭ schimb anual al dregătorilor ; statornicie maĭ ales în aşezarea dărilor, care deveneaŭ o afacere de legislație şi nu maĭ puteaŭ fi impuse după bunul plac al principilor ; statornicie în justiție prin întroducerea binefăcătoruluĭ principiŭ al lucruluĭ judecat. Regulamentul organic deprinse pe popor cu ideia că statul este creat, nu pentru mulțămirea scopurilor private ale celor ce-l conduc, ci pentru îngrijirea intereselor publice. El a maĭ favorizat, precum vom vedea la locul cuvenit, cultura şi dezvoltarea națională şi a recunoscut pînă la un punct comunitatea de interese ale ambelor țărĭ surorĭ, prima realizare în practică a începutuluĭ uniriĭ lor.

---

34. Kisselleff c. Nesselrode, 26 Septemvrie 1832, Uricarul IX, p. 356.

35. Kisseleff c. Diebitsch, 13 Maĭ 1830, Papadopol-Calimah, p. 88. Kisseleff c. Nesselrode, 12 Oct. 1830, idem p. 91—92. Kisseleff c. Nesselrode 8 Martie 1832, idem p. 97 ; în Uricarul, IX, p. 335.

36. Kisseleff c. Nesselrode, 27 Maiŭ 1830, Papadopol-Calimah, p. 89.

Dacă aceasta este partea cea bună a ocupaţieĭ ruseştĭ şi a regulamentuluĭ organic, apoĭ ele avură şi o alta bogată în colorĭ negre care lua cu o mînă ceia ce dădea cu cealaltă. Autoritatea turcească nu fusese respinsă spre a lăsa loc uneĭ libere dezvoltărĭ, ci fusese înlocuită cu acea rusească, care chiar de la început se arată foarte apăsătoare. Regulamentul era un organ minunat pentru această înrîurire, care schimbă ţările romîne din paşalicurĭ turceştĭ în guvernamente moscovite. Inlăuntru regulamentul, care începuse a introduce ideia dreptăţiĭ, o necunoştea tocmaĭ într-un punct care, maĭ ales prin obştimea luĭ, trebuia să lovească minţile drepte şi echitabile, nedreapta întocmire a raporturilor dintre ţăranĭ şi proprietarĭ.

Era firesc lucru ca emanciparea dobîndită într-o parte a vieţiĭ romîneştĭ să voiască a o întinde asupra întreguluĭ eĭ, ca respingerea apăsăriĭ turceştĭ să facă nesuferită mistuirea aceleĭ ce o înlocuise, ca ideia dreptăţiĭ introdusă în unele părţĭ din organizmul statelor romîne să caute a pătrunde în a lor întregime ; iată pentru ce mişcarea începută prin regulamentul organic nu se putea opri aicea, ci trebuia să meargă maĭ departe spre viaţa deplină şi demnă a unuĭ popor liber şi de sine stătător. Odată cu noua viaţă, introdusă în ţările romîne întîiŭ prin restabilirea domniilor naţionale, apoĭ prin reformele regulamentuluĭ, se trezi în adîncul sufletuluĭ lor vechia acea năzuinţă după libertate şi neatîrnare pentru care se vărsase atîta sînge generos în timpul perioadeĭ eroice a istorieĭ sale. Multe pericole era să înfrunte din noŭ poporul romîn, de multe orĭ era să-şĭ pună în cumpănă întreaga luĭ existenţă, decît să sufere martirul de a fi «în vecĭ smerit.» Se credea doar menit, al odrasla poporuluĭ rege, spre alte destinurĭ decît de a sătura pungile turceştĭ saŭ a sluji drept vită de cărat la oştirile moscovite. Vrea să ajungă şi el odată în rîndul popoarelor, el care simţea că fiinţa luĭ constituia o puternică individualitate, că sîngele săŭ se cobora din străbunĭ care fusese odată fala neamuluĭ omenesc. Iată ideile care frămîntaŭ totdeauna a luĭ minte, sub domnia turcească, sub acea a Grecilor din Fanar ca şi sub acea a Muscalilor. Ideia originiĭ sale nu-l părăsise niciodată şi aicĭ a stat scăparea luĭ ; căcĭ orĭce s-ar zice de împrejurările exterioare care aŭ favorizat dezvoltarea luĭ, dacă nu ar fi fost un

simbure ce a putut fi favorizat, cum s-ar fi putut naşte frumosul arbore ce se înalţă astăzi ?

Cit despre întrebarea dacă sintem datorĭ recunoştinţă Rusieĭ pentru că, orĭcum ar fi, ne-a scăpat de sub stăpînirea turcească, la aceasta se poate răspunde că slujba ce ia ne-a făcut-o n-a fost întreprinsă în interesul nostru, ci în al eĭ propriŭ, ca ia, după cum spunea însuşĭ Kisseleff, prin proteguirea noastră să-şĭ intemeeze maĭ bine înrîurirea asupra popoarelor orientuluĭ, spre a putea cu ajutorul lor dărăpăna maĭ bine împărăţia mahomedană. Recunoştinţa însă este un sentiment ce nu se poate naşte şi nu poate fi datorit decît pentru o faptă neinteresată. Apoĭ scoaterea noastră de sub apăsarea turcească nu a devenit folositoare decît întru cît a fost urmată maĭ tîrziŭ de înlăturarea de peste capetele noastre şi a celeĭ ruseştĭ ; de altfeliŭ dacă această din urmă ar fi putut să se împlînte în corpul ţărilor romîne pînă la adîncimea aceleĭ dezrădăcinate de eĭ a poporuluĭ turcesc, ne-am fi pierdut sub ia încă maĭ curînd fiinţa noastră de cum am fi putut-o pierde sub Ruşĭ. Aceştia ne ucideaŭ pe încetul storcîndu-ne viaţa materială ; Ruşiĭ vroiaŭ să ucidă sufletul, înlocuind în corpurile noastre sufletul romînesc cu acel rusesc, nu atacaŭ numaĭ forma materială ci substratul intelectual. Dacă decĭ trebue să ne fericim că prin acţiunea Rusieĭ am scăpat de asuprirea turcească, trebue să o facem de o mie de orĭ maĭ mult că prin acea a Europeĭ am scăpat de prietenia rusească. Şi apoĭ se maĭ cuvine oare Rusieĭ să vorbească de recunoştinţă, ia care ş-a înfipt ghiarăle în corpul ţărilor romîne, rupînd a patra parte din întregimea lor, ca încoronarea uneĭ izbînzĭ repurtate încontra acelora din asuprirea cărora vroia tocmaĭ să ne mîntue.

DĂRĬ DE SEAMĂ

Traugott Tamm, Ueber den Urspung der Rumänen. Ein Beitrag zur Ethnographie Südosteuropas, Bonn, 1891, un vol. de 250 pg.

Autorul, după ce arată că în chestiunea stăruinţeĭ Romînilor aŭ jucat pasiunile politice un rol mult maĭ mare decît dorinţa după aflarea adevăruluĭ, începe studiul săŭ prin analiza romanizăriĭ peninsuleĭ balcanice şi ajunge la rezultatul că cel puţin Moesia nordică trebue să fi întrat puternic în cercul culturiĭ romane (p. 19). Deşi nu putem admite cu D-l Tamm că Traian ar fi cucerit Dacia spre a asigura maĭ bine graniţele romane, cînd este cunoscut că el păşi numaĭ în al doilea războiŭ la nimicirea statuluĭ dac, de năcaz pentru necredinţa luĭ Decebal, sîntem pe deplin de părerea luĭ asupra colonizăriĭ provincieĭ. El admite maĭ mult o romanizare a elementuluĭ autohton, după cum se petrecuse lucrurile şi în Galia, decît o înlocuire a luĭ prin «nenumăraţĭ coloniştĭ romînĭ,» cum spune Eutropius. Maĭ ales protestează şi cu drept cuvînt contra stranieĭ ideĭ, susţinute de ceĭ maĭ mulţĭ din cercetătoriĭ maĭ noĭ, la noĭ între alţiĭ de D-l Tocilescu, după care un puternic element colonizator ar fi venit în Dacia din Azia minoră, micşu-

rîndu-se astfeliŭ înrîurirea elementuluĭ roman în favoarea aceluĭ grecesc. Şi cu toate acestea, productul deznaţionalizăriĭ Dacieĭ n-a fost grecesc ci roman. Ceia ce a lovit pe epigrafiştĭ a fost prezenţa *cîtorva* inscripţiĭ care amintesc nume şi zeităţĭ greceştĭ, pe cînd eĭ aŭ lăsat cu totul afară din băgare de seamă *enorma* mulţime a celor de caracter roman, lîngă care acele greceştĭ alcătuesc numaĭ o neînsemnată excepţiune. D-l Tamm se fereşte de a cădea în asemenea greşală şi susţine precum am făcut şi noĭ în Istoria Romînilor din Dacia Traiană, puterea covîrşitoare a elementuluĭ roman; care-şĭ asimila toate cele streine, fie de baştină, fie introduse. Maĭ ales arată apoĭ D-l Tamm atracţiunea cea însemnată pe care trebuia să o exercite asupra lumiĭ romane stăpînitoare prezenţa minelor din Dacia. Astfeliŭ tae autorul din rădăcină ipoteza luĭ Rösler, care susţine că Daciĭ neromanizîndu-se şi Dacia devenind o ţară curat de coloniĭ în care Romaniĭ nu prinseră nicĭodată rădăcină, eĭ putură fi foarte uşor îndepărtaţĭ dintr-o ţară ce nu devenise patria lor.

Tamm pune mare valoare pe argumentul geografic formulat de Kiepert că Romîniĭ de astăzĭ ar ocupa tocmaĭ aceleaşĭ regiunĭ pe care le ţineaŭ străbuniĭ lor, Daciĭ romanizaţĭ. Acest fapt este atît de hotărîtor încît toţĭ aceĭ ce sînt de altă părere ar trebui să aducă dovezĭ neîndoelnice. Romîniĭ de astăzĭ locuesc atît în centrul Carpaţilor cît şĭ în regiunile ce îĭ încunjură, în cîmpia Tiseĭ, în Moldova, Muntenia, trecînd de aicĭ peste Nistru în Rusia şi peste Dunărea în Serbia şi Bulgaria. Către nord chiar se întinsese în timpul veaculuĭ de mijloc o puternică pînză de Romînĭ, care a fost însă slavizată prin covîrşitorul element rutean. «Pentru atare concepere vorbeşte împărţirea de astăzĭ locală a poporuluĭ romîn, peste şi în jurul înaltuluĭ podiş transilvan, maĭ clar şi maĭ convingător

decît pot să o facă documentele saŭ scriitorii (p. 48).» Pretutindenea lățirea Romînilor de la munte către șes a întins elementul lor, romanizînd pe acele streine; și că Romînii aŭ venit de la munte către șes și nu invers se vede din aceia că cu cît te urcĭ maĭ adînc în munte cu atîta maĭ curat și maĭ plin întîlneștĭ elementul romînesc, care dincontra slăbește și se rășchiră cu cît se îndepărtează spre vale.

Trecînd apoĭ la pretinsa identitate a limbiĭ macedoromîne cu acea dacoromînă, din care ar rezulta numaĭdecît o comunitate de origine, D-l Tamm sfîrșește cercetarea sa raportînd cuvintele luĭ Tomaschek de pe cînd era adversarul teorieĭ Rösleriene că «romanizarea ambelor popoare, cel macedo- și cel dacoroman, lucrînd asupra a două baze asemănătoare, trebuia să producă rezultate analoage chiar lucrînd asupra unor teritoriĭ deosebite.» Și apoĭ Macedoromîniĭ sînt urmașiĭ coloniilor romane din Moesia superioară acea ce se atingea cu Dacia; între străbuniĭ lor și aceĭ aĭ Dacoromînilor a fost o atingere maĭ îndelungată, pînă pe la năvălirea Slavilor, care împinse către sud populația Moesieĭ; prin urmare e firesc lucru ca între dialectele lor să se găsească o asemănare. D-l Tamm atîta numaĭ găsește că nu e dovedit că Romîniĭ Moesieĭ aŭ emigrat către sud. Se vede că nu cunoaște pe strategul bizantin Kekavmenos, care afirmă lămurit tocmaĭ atare împrejurare.

In chestiunea părăsiriĭ Dacieĭ, autorul ne pa'e a proceda prea după chipul avocaților. Mereŭ impută luĭ Rösler că nu ar dovedi spusele sale și că decĭ nu ar trebui să fie crezut. In istorie însă nu merge ca în trebile juridice, și chiar cînd adversarul nu dovedește arătările sale, trebue să le dovedească acel ce le susține. Și Tamm ar fi putut răsturna spusele luĭ Vopiscus, dacă ar fi arătat că el nu făcea decît reproducea însemnările jurnaluluĭ împăratuluĭ, care tocmaĭ părăsise Dacia și avea decĭ interes a acoperi

măcar întrucît se putea rușinea suferită. Cu drept însă observă el că, dacă a fost ca Romanii să părăsească Dacia, a trebuit să înceapă a o face cu mult înainte de Aurelian, de cînd ia începuse a deveni prada barbarilor. Raportînd cuvintele luĭ Rösler care explică păstrarea Macedoromînilor prin adăpostirea lor în munțĭ, Tamm exclamă cu drept cuvînt: «Dar pentru D-zeŭ! pentru ce să nu se admită același lucru și pentru populația din Dacia? Pentru ca să nu se fi adăpostit ia în munțiĭ țăriĭ sale, ci să se fi dus la sudul Dunăriĭ, spre a căuta adăpostire și aicĭ tot în munțĭ?» Pe de altă parte însă ne arată Tamm o nedeplină cunoștință a chestiuniĭ cînd pentru creștinizmul roman în Dacia aduce numaĭ declamările luĭ Tertulian, în care cu drept nu prea era încredere, și nu ia în ajutor bogata nomenclatură religioasă de origine latină a limbiĭ romîne. Autorul însă arată foarte bine contrazicerile în care Rösler cade vroind să-șĭ construiască cu orĭce preț teoria. În totul, lucrarea D-luĭ Tamm dovedește că autorul vede lucrurile just, deși nu este pe deplin pregătit pentru tratarea celeĭ maĭ grele chestiunĭ a etnografieĭ europene.

A. D. Xenopol.

Rudolf Bergner, Die Frage der Siebenbürger Sachsen, Weimar, 1890. O broșură de 42 de paginĭ. Fascicului I al Biblioteceĭ coloniale editate de Institutul Geografic din Weimar.

După o schiță istorică, care nu are scopul de a aduce la lumină nimica noŭ, autorul expune luptele Sașilor din Transilvania pentru limba și naționalitatea lor de la intervenirea dualizmuluĭ austro-maghiar; silințele desperate ale Ungurilor de a sfărăma puternica constituție a națieĭ săseștĭ întemeiată pe vechĭ privilegiĭ și lupta eĭ contra atacurilor aduse. Cea întîiŭ lovitură fu dată Sașilor în 1873

prin împărţirea cea nouă dată regiunii locuite de eĭ şi anume în 4 părţĭ alipite pe lîngă 4 comitate maghiare, prin care alipire se rîpi Saşilor precumpenirea ce o avuse pînă acuma în cele 7 ale lor scaune. Anume comitatul Sibiuluĭ numără astăzĭ 63,000 de Germanĭ şi 104,000 ne-Germanĭ; comitatul Tîrnaveĭ-marĭ 61,000 de Germanĭ contra 75,000 ne-Germanĭ; acel al Braşovuluĭ 32,000 contra 51,000 şi acel al Bistriţeĭ Năsăuduluĭ 32,000 contra 60,000; încît pretutindenea Saşiĭ aŭ rămas în minoritate. Prin legea apoĭ care cere fiecăruĭ dregător ştiinţa limbiĭ maghiare se silesc tineriĭ Saşĭ, în loc de a merge ca înainte să înveţe la universităţile germane, să meargă la Cluj saŭ la Buda-Pesta, încît s-a tăiat contactul Saşilor cu patria mumă Germania. In 1879 se aduse în sfîrşit cea maĭ grea lovitură Saşilor prin impunerea limbiĭ maghiare în toate şcoalele ca materie obligatoare. Nimenea nu poate îmbrăca o funcţiune, nicĭ măcar de profesor de orĭce materie la orĭce şcoală, care nu va poseda limba maghiară, şi aceĭ ce nu o ştiaŭ atuncĭ eraŭ obligaţĭ să o înveţe pînă în 4 anĭ. Din punctul de vedere german, Bergner arată cît de straniŭ ar fi ca Saşiĭ să se lepede de o naţionalitate care numără 80,000,000 de suflete pentru a adopta pe acea a 6,000,000, să se lepede de limba germană, cu care pot pătrunde orĭunde şi să înveţe pe acea maghiară cu care nu te poţĭ înţelege nicĭ măcar în însuşĭ satele Transilvanieĭ. D-l Bergner atinge în cîteva cuvinte şi asupririle paralele cărora sînt expuşĭ Romîniĭ, bunăoară procesul luĭ Baritz, în urma achităriĭ căruia de către juraţiĭ din Sibiŭ se strămută scaunul juraţilor la Cluj, într-un centru al maghiarizmuluĭ, pentru ca nicĭ un ziarist romîn să nu maĭ scape de pedeapsă; uzurparea din partea ministeriuluĭ a împărţiriĭ gratificăriĭ anuale de 24,000 de fiorinĭ către feţele bisericeştĭ şi care maĭ înainte se dădeaŭ la preoţiĭ sermanĭ, acuma

însă la aceĭ *patrioțĭ*, adecă la aceĭ dispușĭ a-șĭ mînca propriul neam în folosul Maghiarilor.

A. D. Xenopol.

Dr. A. Corre, *Crime et Suicide.*— Paris, Octave Doin, 1891, 1 vol, de 654 paginĭ.

Antropologia criminală, o știință atît de nouă, promite, în urma progreselor pe care le-a realizat, să producă rezultate fecunde.

Primele cercetărĭ datează de acum 20 anĭ, cînd în 1871 Cesare Lombroso publică prima edițiune a operiĭ sale «L'uomo delinquente.» Bazele nouăĭ științe eraŭ puse, și în Italia, oamenĭ ca Enrico Ferri, baronul Garofalo, Sergi, Ottolenghi, Frigerio, Marro, Virgilio, Puglia și Napoleone Colajanni continuă prin operele lor și cercetările numeroase publicate în «l'Archivio di psichiatria, scienze penali e antropologia criminale» curentul întrodus de Lombroso.

In Franța, Lacassagne cel întiiŭ dă un avînt puternic studiilor de antropologie criminală, și pe lîngă el întîlnim pe alțiĭ, ca Kocher, E. Laurent, Raux, Corre, Tarde, Joly, Guillot și Bertillon, care toțĭ se îndepărtează de școala italiană.

In Anglia, Thomson, Maudsley, Hack-Tuck, Havelocq, aduc nouă rezultate în domeniul criminologieĭ. In Austria găsim pe Benedikt, în Rusia pe D-na Paulina Tarnowski și Dmitri Drill, în Olanda pe von Hamel, în Spania pe Alvarez Taladriz, director la «Revista de Antropologia criminal.»

Afară de acestea, în 1885 se ține primul congres la Roma, în 1889 un altul are loc la Pariz.[1]

In anul acesta, D-l Corre, autor al operelor «Le crime aux papays créoles» și «Les criminels», publică o nouă lucrare «Crime et Suicide,» în care vine să determine principalele elemente ce constituesc etiologia crimeĭ și a sinucideriĭ. Pentru aceasta analizează

---

1. Asupra nouălor cercetărĭ de antropologie criminală vezĭ Lombroso, „l'Anthropologie criminelle et ses récents progrès", 1890 ; E, Laurent, „l'Anthropologie criminelle et les nouvelles théories du crime," 1891 ; și X. Francotte, „l'Anthropologie criminelle" 1891.

treĭ factorĭ principalĭ care contribuesc la geneza tendenţelor criminale şi la impulsul spre sinucidere, şi aceştĭ factorĭ sînt următoriĭ: factorĭ individualĭ, sociologicĭ şi cozmicĭ, dînd preponderanţă celor dintîiŭ. Prin această diviziune, Dr. Corre se deosebeşte de alţĭ criminologĭ, care în studiile lor aŭ procedat pe o cale unilaterală, dînd o importanţă mare numaĭ unora din factorĭ şi lăsînd pe al doilea plan numeroase elemente, care şi ele aŭ o influenţă decizivă în formarea caracterelor. Aşa Ferri dă o importanţă maĭ mare influenţelor individuale şi sociale. Colajanni (în «Sociologia criminale») vede o acţiune puternică în influenţele sociale; Lombroso (în «L'homme criminel») pune maĭ presus de toate influenţele individuale pe care el le reduce la atavizm.

Printre factoriĭ individualĭ ereditatea exercită o acţiune însemnată pentru a împinge pe om la acte antisociale saŭ la sinucidere. Studiile consacrate acesteĭ ramurĭ din psihologie de către persoane ca Gall, Lucas, Ribot, Despine, Thompson, Lombroso, Virgilio, Marro şi Weisman aŭ explicat şi rezolvit multe probleme, a căror soluţiune a făcut ca natura omuluĭ să nu maĭ fie privită ca în veacurile trecute. Degenerescenţele pe care le observăm la o sumă de indivizĭ ş-aŭ rădăcinile lor în caracterul pe care l-aŭ avut părinţiĭ lor. Senilitatea, ftizia, alcoolizmul, isteria, epilepsia, nebunia, boalele nervoase ale părinţilor sînt atîtea elemente suficiente de a transmite copiilor degenerescenţe psihice şi somatice sub diferite forme şi care se manifestează în chipul de a lucra, ducîndu-ĭ pe uniĭ la comitere de crime saŭ la sinucidere.

Puterea eredităţiĭ este atît de mare încît o aceiaşĭ dispoziţiune se continuă timp îndelungat în sînul aceleiaşĭ familiĭ din generaţiune în generaţiune. Se găsesc familiĭ de criminalĭ care ş-aŭ transmis din tată în fiŭ dispoziţiunile lor. Aşa este acea a luĭ Tristan L'Hermite, Fournier, Lamiy, Villet ş. a., şi caracterul moştenit poate să se cristalizeze în libertate într-un mediŭ şi în familiĭ în care «din ceĭ dintîiŭ anĭ copilul este dresat, este învăţat cum să meargă fără a face zgomot, să vadă fără a fi observat, să deschidă încuetorile cu un cuiŭ, să ascundă obiectul furat şi să strige el însuşĭ după hoţ, cînd este urmărit.» (Maxime du Camp).

Tendenţa către sinucidere se poate explica de-asemenea în multe cazurĭ printr-o degenerescenţă: nebunie, alcoolizm ş.a.

Temperamentul intervine de-asemenea pentru a determina mo-

dul de purtare al unuĭ individ: altfeliŭ lucrează un nervos, altfeliŭ un limfatic, altfeliŭ un sanguinic. Şi din cunoaşterea luĭ urmează că, atuncĭ cînd este vorba de condamnarea cuiva, pedeapsa trebue să fie maĭ îndulgentă în caz cînd avem de a face cu un temperament morbid.

Dar nu numaĭ atîta. Fiecare posedă ceva din caracterul general al raseĭ din care face parte; altfeliŭ este sălbaticul, altfeliŭ Chinezul, altfeliu Semitul, altfeliŭ Francezul, Italianul, Germanul, Englezul. In privinţa crimeĭ şĭ a sinuciderii, Evreiĭ comit puţine crime grave, mărginindu-se la delicte maĭ uşoare; sinuciderea la eĭ e restrînsă; la Engejĭ, criminalitatea şi sinuciderea sînt foarte răspîndite; în Germania, statisticele luĭ Bodio ne daŭ un contingent enorm de crime şi sinuciderĭ; în Franţa, crimele şi sinuciderile sînt numeroase, dar în orĭce caz maĭ restrînse decît în Anglia şi Germania; în Rusia, criminalitatea e mare şi sinuciderile sînt propagate chiar de secte, ca a *Filipovţilor*, *Klystylor* ş. a.

Diferitele pasiunĭ, ca alcoolizmul, răspîndit atît de mult în Danemarca, Rusia, Anglia, Belgia, Germania, în America unde în Statele Unite se consumă o cantitate colosală de whiskey, brandy, tafia ş. a.; absintomania — pasiune descrisă de fraţiĭ de Goncourt în personajul Barnier din «Soeur Philomène» — care a luat progrese atît de îngrijitoare şi dezastroase în Corsica; haşişul, opiul şi alte multe excitante sînt atîtea cauze de degenerescenţă pentru un individ şi contribuesc la întinderea criminalităţiĭ.

Imitaţiunea, suggestiunea şi contagiunea sînt alţĭ factorĭ care explică frequenţa crimelor şi a sinuciderilor. Un acelaşĭ lucru poate suggera asupra maĭ multor persoane care presupun o stare psihică întru cîtva analoagă, ideia sinuciderii. Aşa la Brest în 1890, un tînăr se aruncă de pe puntea naţională, şi într-un scurt timp se văd 3 sinuciderĭ întîmplate în aceleaşĭ împrejurărĭ. In armată este suficientă o sinucidere pentru ca aceiaşĭ idee să fie suggerată maĭ multora, şi aceasta numaĭ din cauza suferinţelor provenite din brutalitatea celor de sus. Sinuciderea între doĭ se explică de-asemenea prin suggerarea ce o face unul asupra altuia, fiind stăpîniţĭ fiecare de o aceiaşĭ pasiune, ca amorul d. e., pasiune care prezentă multe cazurĭ de sinuciderĭ întîmplate în asemenea condiţiunĭ.

In crimă observăm acelaşĭ lucru. Citirea jurnalelor, a «fap-

telor diverse» de sensaţie, a romanelor poate întipări tendenţe criminale asupra unor persoane dezechilibrate, de o impresionabilitate cerebrală delicată. La Pariz în 1881, un băiat de 15 anĭ omoară un copil de 6 anĭ, şi cînd este interogat el, mărturiseşte că a citit multe romane şi drame judiciare în care a găsit o scenă analoagă cu aceia pe care a executat-o.

In fine, sexul şi vîrsta unuĭ individ aduc cu sine frequenţa maĭ mare saŭ maĭ mică a sinuciderii şi crimiĭ.

Pe lîngă factoriĭ individual, aceĭ sociologicĭ aŭ o influenţă nemăsurată asupra organizmuluĭ unuĭ individ şi asupra chipuluĭ săŭ de a lucra.

Civilizaţiunea actuală, pe lîngă binefacerile sale, ofere un contingent mare de condiţiunĭ care ajută la răspîndirea criminalităţiĭ şi a sinucideriĭ. Nebunia, isteria, neurastenia, pasiunĭ ca alcoolizmul aŭ luat în actualitate o dezvoltare îngrijitoare; organizaţia economică dă în mîna unora forţa cu care apasă pe ceĭ slabĭ; mizeria naşte tendenţe către criminalitate saŭ sinucidere; deşi instrucţiunea s-a răspîndit, imoralitatea n-a scăzut, ci a luat din contra o extensiune maĭ mare;[1] lupta pentru existenţă — struggle-for-liful— este dintre cele maĭ încordate; relaţiunile familiare sînt slăbite; legislaţiunea este prea încărcată şi tîrăşte după ia prea multe *impedimenta*, ceia ce face că ia nu este cunoscută, şi mulţĭ comit delicte din cauza aceasta; ia lasă pe uniĭ să înşele în ascuns, iar un nenorocit, care fură o pîne este condamnat.

Afară de aceştĭ doĭ factorĭ, maĭ sînt şi influenţele coznice care determină dispoziţiunĭ deosebite în organizmul individuluĭ; la polĭ, spiritul de solidaritate este dezvoltat din cauza condiţiunilor în care trăeşte omul acolo; crimele sînt puţin numeroase, sinucideri însă se întilnesc maĭ multe; la equator, omul e laş şi crud,

1. Aşa s-a observat că în Franţa în departamentele de la nord şi cele de la est, unde sînt maĭ multe şcolĭ, se întîlnesc maĭ mulţĭ delinquenţĭ. Şi aceasta provine numaĭ din cauza sistemuluĭ de educaţiune, care este foarte neglijată; nu-ĭ deajuns să învăţăm pe cineva carte, ci trebue să-ĭ formăm şi caracterul prin educaţie; căcĭ după cum zice Queletet „instrucţia, care nu consistă decît în a şti scrie şi citi, devine cele maĭ adeseorĭ un noŭ instrument de crimă." In Franţa în perioada dintre 1876—1885, dintre 100 acuzaţĭ 69 ştiŭ a citi şi scrie, 4 sînt cu o cultură superioară; în vreme ce la 1840, Benoiston de Chateauneuf arată că majoritatea acuzaţilor era incultă.

violent, leneş, spiritul luĭ e lipsit de vivacitate: crime numeroase, sinucideri puţine; în climele stîmpărate septentrionaliĭ aŭ un spirit equilibrat, raţional; dar mizeria şi alcoolizmul aduc după ele criminalitate şi multe cazurĭ de sinucidere; meridionaliĭ posedă o inteligenţă vie, sînt pasionaţĭ, duc o viaţă uşoară; desperărĭ care să ducă la sinucidere sînt puţine, afară numaĭ la femeĭ, care fiind foarte pasionate prezentă multe cazurĭ de sinucidere (aşa e în Spania); criminalitatea însă e destul de răspîndită.

După uniĭ autropologiştĭ, căldura are o influenţă îndemnătoare spre crimă; însă D-rul Corre inclină spre opinia că temperatura caldă deprimă maĭ mult decît timulează şi susţine că influenţa luminiĭ asupra celuleĭ nervoase ar fi maĭ mare decît acea a căldurii. Deosebirea însă pe care o face D-rul Corre între influenţa luminiĭ şi acea a căldurii nu ni-se pare de loc întemeiată; căcĭ ambele aceste fenomene sînt atît de strîns legate între ele încît atuncĭ cînd unul îşĭ măreşte energia şi celalalt se supune aceleiaşĭ legĭ.

Astfeliŭ tratează, în rezumat, D-rul Corre etiologia crimeĭ şi a sinucideriĭ şi numaĭ analizînd aceste 3 categoriĭ de factorĭ, dînsul priveşte chestiunea nu dintr-un punct de vedere unilateral, ci sub toate feţele, şi de aceia lucrarea de faţă poate folosi mult acelora ce o vor consulta.

Maĭ înainte de a încheia însă această dare de seamă voiŭ face cîteva observaţiunĭ.

Vorbind despre criminalitate în raport cu frequenţa maĭ mică saŭ maĭ mare a eĭ la diferitele popoare şi analizînd caracterul naţiuniĭ engleze şi a celeĭ germane, dă nişte apreţierĭ care nu prea sînt adevărate, arată ura ce o are pentru aceste două popoare, rîdicînd însă pînă la cer rasele latine şi în special naţiunea franceză şi lasă să se vadă prea mult şovinizm, ceia ce nu se prea potriveşte cu răceala unuĭ adevărat om de ştiinţă. Iată ce zice la p 149—150:

«L'Anglais, avec cette conviction que la terre et les mers lui appartiennent ou doivent lui appartenir, arrive à absorber le droit des autres dans ses intérêts propres; son patriotisme repose sur un egoïsme féroce, doublé de l'ignorance ou du dédain des sentiments de probité: il avale plus de provinces qu'il n'en a con-

quis par les voies régulières, et sa conduite récente vis-à-vis du Portugal a soulevé l'indignation de l'Europe entière: lui seul n'a rien éprouvé de troublant dans un acte d'aussi odieuse duplicité et d'aussi insigne làcheté. Cette absence de l'idée de justice contribue à rendre stable et homogène une race qui accepte toutes les inégalités sociales comme chose naturelle, l'association de la plus noire misère aux fortunes les plus excessives, sous le leurre d'une liberté individuelle, au fonds plus limitée qu'elle n'en a l'air.»

Nu voesc să maĭ continuu cu apreţierile asupra Englejilor, ci să arăt chipul în care Dr. Corre judecă pe Germanĭ. Iată ce zice la p. 154:

«Ceux-la aussi n'ont que les mots de Dieu et de vertu à la bouche, que la bave et le venin pour leurs adversaires, à défaut de la force écrasante. Voyons à quoi se réduisent leur moralité et leur aptitude civilisatrice. Constatons d'abord que, sous le rapport social, ils en sont toujours à la période des castes et du militarisme. Ils ont une noblesse fière et brutale, qui n'aspire à se maintenir que par la guerre; une bourgeoisie timide, parfois grossière en ses appetits et servile en sa conduite: le peuple, malgré la diffusion de l'instruction, commence à peine à deviner ses droits et à sentir sa valeur. Ce tout, rendu homogène sous une formule presque féodale, possède une puissance intellectuelle très remarquable, mais plus dissolvante que créatrice, et, avec des qualités très réelles, des défauts qui l'exposent à devenir antipathique aux contacts un peu prolongés.»

Nu tăgăduesc că poate să fie icĭ şi colo cîte un adevăr; dar chipul acesta de a vedea caracterul Englejilor şi al Germanilor este prea unilateral, excluzivist şi îngust.

Pe lîngă aceasta, D-rul Corre, deşi în maĭ multe locurĭ arată cum religiunea a în avut cele maĭ multe cazurĭ o influenţă negativă asupra moralităţiĭ, totuşĭ vorbind despre numărul restrîns al crimelor şi sinuciderilor în departamentele de la centrul şi vestul Franţe şi la Evreĭ, atribue faptul acesta persistenţeĭ sentimentuluĭ religios. Chestiunea aceasta a raportuluĭ dintre religiune şi moralitate aŭ tratat-o atîţia autorĭ încît este inutil a maĭ insista asupra eĭ şi a repeta ceia ce s-a spus de atîtea orĭ; şi n-am decît să citez o operă maĭ recentă, acea a luĭ Guyau, «L'irreligion de l'avenir,» unde la capitolul intitulat, «la religion et la moralité populaire,» se

arată îndestul de clar prin fapte numeroase că prescripțiunile religioase nu împiedecă niciodată pe criminal de la comiterea delictelor, ci din contra s-a văzut de multe ori că el imploră ajutorul lui D-zeŭ pentru reușita actelor sale.[1] Aceia ce împiedecă criminalitatea este equilibrul în organizația socială, și aceia ce ocazionează imoralitatea nu este lipsa de religiune, ci persistența în sînul societății a unor factori și împrejurări anumite, împrejurări de care civilizațiunea actuală n-a fost scutită, ci care s-aŭ accentuat chiar mai mult, transmise fiind din trecut multe din ele. Nu religiunea ne va explica cauzele mizeriei și imoralității dintr-o localitate oarecare, ci existența unor împrejurări determinate, și acestora trebue să le atribuim prezența unei stări atît de mizerabile în care stă cufundată o mare parte din societatea actuală și al cării tabloŭ întunecat ni-l dă Raffalovitch în «Journal des Economistes,» vorbind despre situația tristă în care se găsește majoritatea populațiunii din Londra, tabloŭ care nu se deosebește de loc, prin adevărurile crude pe care le spune, de descrierea pe care ni-o dă Mercier în «Tableau de Paris» asupra existenței ce o ducea contingentul imens al nenorociților din veacul trecut.

M-a surprins mult faptul că D-rul Corre dă religiunii o influență asupra moralității, dînsul care a analizat cu atîta pătrundere acele 3 categorii de factori și a arătat rolul fiecăruia în explicarea etiologe crimei și a sinuciderii ; dar cu toate aceste două observațiuni pe care le am făcut, lucrarea D-rului Corre merită atenția cititorilor ; căci în ia găsim o sumă de fapte, observațiuni juste și capitole interesante ca : «l'imitation, la suggestion et la contagion ; la civilisation et les régimes, les professions et les classes.

Ov. Densușianu.

1. In privința moralității Evreilor nu inclin de-asemenea la părerea că religia are o influență atît de mare asupra lor. Și la ei, unele împrejurări, ca cucerirea Canaanului, ne arată pînă unde poate merge dezlănțuirea pasiunilor celor mai barbare ale omului. In secolul nostru, sub Imperiul lui Napoleon, bande de Evrei prădaŭ Țările-de-Jos, Alzația, și Lorena, dar afară de aceste cazuri și altele mai rare, ei se mărginesc numai la delicte mici. Această împrejurare însă s-ar putea explica mai bine prin caracterul rasii lor, prin condițiunile în care trăesc și foarte puțin prin influența religiunii, care în adevăr a exercitat o acțiune asupra istoriei lor însă nu atît de mult cum se crede.

Vezi în această chestie seria de articole publicate în „Revue des deux Mondes," 1891, de D. A. Leroy-Beaulieu sub titlul „les Juifs et l'antisémitisme" și opera lui De Candolle „Histoire de la science et des savants" p. 402—407.

Pr. Dim. Dan, *Armeniĭ orientalĭ din Bucovina*, Cernăuțĭ 1891, broșură în 80, pag. 45.

In studiul acesta, D-l Dan, paroh în Lujanĭ, se ocupă: 1) cu vechimea Armenilor în Bucovina, și cînd autorul zice Bucovina, noĭ trebue a înțelege Moldova, de oarece pe vremea cînd aŭ venit Armeniĭ prin aceste locurĭ, Bucovina nu era ceva deosebit de Moldova; 2) cu datinile religioase ale Armenilor orientalĭ; 3) cu datinile lor profane.

Elementul armenesc prezentă un interes cercetătoruluĭ istoric prin faptul că și acum, după atîtea sutimĭ de anĭ, se află într-o stare de separatizm social, stare datorită conservatorizmuluĭ de rasă unic în feliul săŭ. Multe neamurĭ aŭ venit și s-aŭ așezat în țară la noĭ de la suta a XII-a încoace, dar toate aproape s-aŭ asimilat nouă; singurĭ Armeniĭ trăesc și astăzĭ ca Armenĭ în ciuda vremurilor. Stabilițĭ totdeauna prin tîrgurĭ, și mult puțin în masă compactă, îmbrățișînd din prima dată comerțul, ramură puțin, dacă nu de feliŭ exploatată de Romînĭ, Armeniĭ ș-aŭ putut păstra individualitatea lor proprie ca rasă, limbă și credință. Comerțantul ca traficant n-are altă moșie decît banul; nefiind strîns legat de pămînt ca țăranul agricultor, el fuge și-șĭ mută locuința după vremurĭ. Indată ce împrejurările politice fură defavorabile Armenilor — căderea capitaleĭ lor *Anni* în mîna Egiptenilor 1378 — eĭ ișĭ părăsiră patria și căutară locurĭ maĭ bune prin alte părțĭ. Astăzĭ, Armeniĭ îĭ găsim răzlețițĭ maĭ pe toată suprafața globuluĭ, *pretutindenea și totdeauna ca negustorĭ.*

Prin părțile Dunărene aŭ început a veni încă din suta a XI-a coloniĭ de Armenĭ, așezîndu-se prin diferite puncte, unde în mare parte îĭ găsim și astăzĭ. Așa în *Ar-*

geş, pe care D-l Hăjdăŭ îl crede a fi descălecat de Armenĭ, căcĭ chiar cuvîntul *Argeş* în armeneşte ar însemna *vultur*, vechia marcă a judeţuluĭ (cf. studiul D-luĭ A. D. Xenopol în Arhiva, anul I). In Iaşĭ, Botoşanĭ, Focşanĭ, Suceava, găsim coloniĭ de Armenĭ din timpurĭ foarte vechĭ: în Botoşanĭ 1350, în Iaşĭ 1395 (v. Bisericile armeneştĭ în Romînia de păr. Melhisedec).

D-l Dan se ocupă special cu Armeniĭ din Suceava a căror viaţă e pe deplin studiată dintr-o sumă de izvoară rutene, germane şi chiar armeneştĭ. Aprope tot ceia ce se referă la trecutul Armenilor în ţară la noĭ e amintit în scurt: starea Armenilor supt diferiţĭ domnĭ toleranţĭ saŭ nu; starea bisericiĭ armene, maĭ ales aceleĭ din Suceava, despre care vorbeşte pe larg. Luptele din biserica armeană pentru unire cu papalitatea şi amestecul domnilor noştri în aceste lupte sînt iarăşĭ bine arătate. Armeniĭ ca neguştorĭ ş-aŭ însuşit averĭ marĭ în ultimele timpurĭ, cu care ş-aŭ cumpărat o sumă de moşiĭ, şi autorul se sileşte a arăta chiar pe nume care moşiĭ aŭ cumpărat.

Venind la partea dogmatică, care formează partea II a studiuluĭ, autorul în scurte cuvinte îşĭ spune vederile asupra chestiuniĭ dacă Armeniĭ sînt saŭ nu *monofiziţĭ*, adecă dacă cred că Hristos a avut 2 naturĭ, divină şi umană, saŭ numaĭ una.

D-l Dan zice: Armeniĭ n-aŭ primit ca bun sinodul al IV-a Calcedonean din cauză că n-aŭ înţeles hotărîrile luate asupra celor 2 naturĭ în Hristos, şi *aceasta din cauză că limba armeană nu are termenĭ pentru a deosebi expresiunile*: *φύσις*=natură, *οὐσία*=substanţă şi *ὑπόστασις* =persoană, de aceia şi ziceaŭ că Hristos are o singură natură în loc de o singură persoană.

Astăzĭ însă biserica armeană-orientală recunoaşte dog-

ma despre cele 2 naturĭ în Hristos, cum ne arată cărțile de ritual: «Prin tine ni-s-a arătat cel crucificat, *ca om* și *că D-zeu....*», iar pe *Eutihie* îl numără și ia între ereticĭ; etc.

Autorul pe scurt atinge toate chestiunile religioase și dacă vede cîteva deosebirĭ în ritual saŭ în unele rugăciunĭ, nu ia biserica armeană ca eterodoxă, ci ca ortodoxă, căcĭ chiar și titlul cărțiĭ privește pe Armeniĭ *orientalĭ* în înțeles dogmatic nu geografic.

Cu prilejul acesta e bine a aminti discuțiunea care s-a încins între 2 scriitorĭ din Iașĭ asupra faptuluĭ dacă biserica armeană e monofizită saŭ nu. E vorba de D-l Gh. Aramă, profesor la Seminarul Veniamin (Monofizitizmul b. armene, Iașĭ 1891) și D-l Luca Sarmacaș, fost profesor la școala armenească din Iașĭ (Răspuns, Iașĭ 1891). Discuțiunea între d-lor nu e finită și s-a iscat în acest mod.

D-l Aramă în a sa Istorie Bisericească partea II (Iașĭ 1890), ocupîndu-se de biserica armeană, zice că e monofizită; la această aserțiune, D-l Sarmacaș se silește a proba cît de netemeinică e această părere. Expunerea D-luĭ Sarmacaș e complectă și probele pe alocurea foarte convingătoare. Admițînd în fond că Armeniĭ recunosc dupla natură a luĭ Hristos, a-ĭ taxa de ortodoxĭ numaĭ după deosebirile de ritual și practică bisericească ar fi a ne ținea prea pretențioșĭ, de oarece în sînul aceleiașĭ bisericĭ, la același popor practica nu e uniformă; cîte practice deosebite nu găsim chiar în biserica munteană față cu cea moldoveană? Separatizmul bisericiĭ armene de cea greacă, vechimea sa cea mare, independența sa față cu biserica mumă, întroducerea în biserică a limbiĭ armene în locul celeĭ greceștĭ aŭ fost deajuns a-ĭ da acel caracter deosebitor la care unită ura și blasfemele Grecilor să se vadă întrînsa o biserică ortodoxă. Dacă la acestea maĭ adăugăm

că influenţele la care a fost supusă biserica armeană aŭ fost deosebite, că masa credincioşilor era alcătuită din indivizĭ cu alte apucăturĭ, credinţe şi tradiţiunĭ sociale, ne vom explica acele particularităţĭ, învălite cu caracterul comiculuĭ şi a şăgalniculuĭ de cătră Grecĭ şi Romînĭ.

Noĭ admitem părerea autoruluĭ acesteĭ broşurĭ, nu şi a D-luĭ Sarmacaş, căcĭ chestia naturiĭ duple în Hristos e aşa de abstractă şi nelogică în fundamentele eĭ că mintea luĭ Kant n-ar fi în stare s-o desluşască.

In partea a III autorul insistă asupra practicelor *profane* ale Armenilor, adecă uzurile sociale, caracterele Armenilor ca neam, meşteşugurile lor, politeţa armenească, familia armeană etc.

Maĭ de mult existaŭ la Armenĭ 3 stărĭ sociale: întiia se întitula *der* (domn), a doua *baronĭ*, iar a treia *amir* (principe). Obiceiul de a *bate palma* la tocmeală, cum şi de a *strînge mîna* e luat de la Armenĭ.

Sînt interesante ultimele rîndurĭ cu privinţă la bucătăria armenească. Iată cîteva nume de mîncărĭ armeneştĭ: *haltameichĭ* (o plăcintă), *dalausi* (o turtă), *bahlava, musaca, infea* (colţunaşĭ), *lohum* (biscuits), *gortol* (crupe), *babatcĭ* (învîrtită), *mamagighĭ* (o turtă), *erusta* (tocmagĭ); apoĭ maĭ prepară *corabia, herisa, lavats, thumac* şi *dalcacalva*.

Gh. Ghibănescu.

DOCUMENTE

MENEGMII

saŭ

FRAȚĂI CEI DE GEMINE[1]

(Urmare)

Facire a doa

Arătare[2] *întăĭ*

Cavalierul, Valentin.

Valentin

«Pe frate-tăŭ ca să-l aflu, eŭ știu cee ce am tras,
am căzut de pe picioare, suflet nu mi-aŭ maĭ rămas,
«Dentr-o margini la alta, tot Parisul[3] am călcat

1. Aflînd că Biblioteca Statuluĭ din Iașĭ posedă un manuscript al Menegmilor, l-am confrontat cu acel original pe care îl posed; variantele celor două manuscripte le-am semnalat în note sub indicațiunea M. B. I., adecă Manuscriptul Bibliotecei din Iașĭ. Actul întîiŭ fiind deja publicat, variantele, foarte importante de altmintrelea, le voiŭ publica maĭ tîrziŭ.

Manuscriptul se află în catalogul Bibliotecei Iașĭ No. 5 și poartă numărul de ordine 2638; el s-a scris de la 30 Iulie pînă în 10 August 1813 de un Costache și are 122 de fețe. Foaia întîiŭ a manuscriptuluĭ este tăiată, așa că nu se poate afla nicĭ din acest manuscript cine e traducătorul Menegmilor. Manuscriptul e complet și bine conservat, afară de copertă, care este mîncată de carĭ.

I. Tanoviceanu

2. Cortul (M. B. I.) 2. **Parizul** (M.B.I).

n-am lăsat loc nicăiure, acum di-abè am picat
«Dar uliță n-au rămas,[1] unde să nu întâlnesc
din datornicĭ câte unul, și drumul să nu cărnesc,
«Știi pe marchezul cel falnic, și pi-acela l-am tălnit,
o sută cinzăcĭ de galbini,[2] îĭ un anu și n-aĭ plătit.

Cavalierul

«Adevărat, ai dreptati, mi-ĭ rușine [3] di-acel om,
căcĭ știĭ cum că mi-au dat mie, baniĭ ca un galanton.
«Cu baniĭ ceĭ dennainte,[4] aceluia să[5] plătescu
de datorie acee, să cat să mă mântuescu

Valentin

«Ne mai știindu în ce parti, să mă duc ca să-l găsăsc,
am hotărît ca la vamă, de voiŭ merge nu greșăsc,
«Și cu vamesii în sfadă, pe frate-tăŭ am văzut,
că-ĭ giamantanul pricina, nu mi-au fost greu de crezut.
«L-am cunoscut de departi, căcĭ așă asămănațĭ,
încât de crezut nu este, nu s-au maĭ dat la alțĭ frațĭ,
«Chipul, statul și voroava, tot una o socotești,
pe ori-cine[6] aĭ voință, lesne poți să-l amăgești.
«Iară la minte cu tine, să află foarte maĭ gios,
politică[7] nice cum n-are, la vorba iute și gros,
«Să cunoaște foarte bine, că în Paris nu-ĭ crescut,
îl vez cum că-i de la țară, în Picardia născut.

Cavalierul

«Nu este pre de mirari, că chipul luĭ[8] esta gros,
căcĭ fiind crescut la țară, cum va fi politicos ?
«Numaĭ în Paris[9] aice, să poate a să ciopli,
de a sa sălbătăcime,[10] poate a să domoli !

---

1. Uliță n-am găsăt una (M.B.I.). 2. La el o sută de galbini (M.B.I). 3. Mă rușinez (M.B.I.). 4. Maĭ corect, ceĭ maĭ dintîiŭ. 5. Ce voĭ lua să-ĭ (M.B.I.). 6. Or pe cine (M.B.I). 7. Politeță. 8. Îĭ (M.B.I.). 9. In Paris numaĭ (M.B.I.). 10. Sălbătăcie (M.B.I.).

Valentin

«De departi-am luat sama, pentru sfada ce avè,
și dac-au eșit îndată, i-am arătat răvna me,
«Cu o măgulire mică, așă l-am înduplecat,
căt să mă primască slugă, îndată-l văzuĭ plecat,
«La tractir[1] aici aproape, i-am zis[2] cum că lăcuesc,
de isprava me ce bună, am cuvănt să mă fălesc,
«Și asă în lostărie[3] aicĭ înnainte drept,
fără de întărzăeri, ca să vie îl aștept.

Cavalierul

«Spune-m de cari pricină, te văz așă de voios ?

Valentin

Nărocul astăz îm pari, cu priința și folos,
«Umblăndu într-această vremi, fără să mă măgulesc,
cu asămănare noastră, am ceva să isprăvesc.
«Tu să iaĭ pe Isabela, pre cu[4] lesne hotărăndu,
și de la notariŭ toțĭ baniĭ, căt s-a putè maĭ curănd,
«Doaî lucrurĭ de o dată.

Cavalierul

Așă cu adevărat.

Valentin

«Eŭ voiŭ isprăvi pre lesne, veĭ vedè foarte curat,
frate-tăŭ cest de la țară, pe Aramia să ia,
«Țăe ț-oĭ da pe nepoata, iar Fineta esti-a me.

Cavalierul

«Indrăznețul nostru scopos, cum îl vom alcătui ?
cu ce chip noi să începim ? trebue a sfătui.

---

1. Trahtir (M.B.I.) = restaurant. 2. Să vie (M.B.I.). 3. Restaurant. 4. Pe (B.M.I.).

Valentin

«Hainile aceste toati, trebue ca să le scoţĭ,
vez ce poartă clironomiĭ,[1] caută aşă[2] să porţi,
«Hainele tali cernite ; clironomiĭ aşă port.

Cavalierul

Di-acest nu ştiu nimică, şi nicĭ cunosc a lor port
«Păr acum clironomiĭ, în mănă nu mĭ-aŭ venit.

Valentin

Dacă-i eşi la ivală, arată-te can mîhnit.
«Fă pe notariŭ să te sămtă, şi te poartă binişor,
a pune măna pe banĭ, îĭ chipul cel maĭ uşor.

Cavalierul

«Unuĭ frati-nşălăciuni, este lucru cu păcat.

Valentin

Ce deşertăciune mari. oh căt eştĭ de delicat !
«Ce te trudeştĭ cu aceste, ce te superĭ în zădar ?
dacă ţ-ăĭ isprăvi triaba, poţĭ să-ĭ facĭ şi luĭ un dar,
«El de ar fi luat baniĭ, eŭ sănt bine încredinţat,
că baniĭ toţĭ pentru dănsu, să mă crez i-ar fi cruţat.

Cavalierul

«De mă vez pentru aceasta, cum că m-am înduplecat,
o fac pentru Isabela, greşesc cu acest păcat.
«O iubăsc peste măsură, îţ arăt adevărat,
Şi ia tot într-o văpai, văz că ardi-adevărat [3]
«Tatul iaĭ nu mă cunoaşte, ştiinţă n-are nicĭ pic,
n-am vrut să-ĭ daŭ cunoştinţă, nicĭ prepusul cel maĭ mic,
«Sabie şi măntăluţa[4], avere me[5] îĭ curat,
ce nădejde mă hrăneşte, la ce s-ar fi bucurat
«Dar încă o cugetari, cugetul mi-au turburat[6]

1. Moştenitoriĭ (M.B.I.).2. Vezĭ şi tu (M.B.I). 3. Vederat (M.B.I). 4. Sabie me şi mantaoa (M.B.I). 5. Averea-i toată (M.B.I). 6. Găndul mi-l-au (M.B.I.).

Valentin

«Spune-m ace cugetari.

Cavalierul

Nu știĭ cee ce-am lucrat,
«Am dat inscris Aramieĭ, m-am legat ca să o iau

Valentin

Frica aceasta să-ț iasă, ascultă-mă ce-ț zic eu,[1]
«Di-ar fi ca să iau pe toate, la căti-am făgăduit,
s-ar face o herghelie, cine li-ar maĭ fi hrănit ?
«Noĭ să ne cătăm de triabă, lucrul a începe vezĭ,
Hainele să schimbĭ îndată, frățini-tăŭ să urmezĭ.
«Cu cămașă destrămată, cu haina nĭagră-nbrăcat,
cu o sabie cuzbată[2] cu pantalir[3] înodat,
«La perucĭ deosăbire, cunosc bine că n-aveț,
vă asămînațĭ pre bine, tot di-o potrivă sănteț.
«Mergi aceste de gătește, căcĭ nu-ĭ vremi de codit.

Cavalierul

Să mănăncu la Aramia, am dat vorbă, sănt poftit.

Valentin

«Măni acolo poțĭ a mergi,[4] eŭ altile socotesc,
trebile maĭ bine-ț cată ; dar pe frate-tăŭ zăresc,
«El vine pe iastă parte, tu pi-aice să te ducĭ,
nu maĭ aștepta aice, pe de iastă parte fugĭ.

Cavalierul

«Dar spune cu toati-aceste.

---

1. Ce te-nvăț eŭ (M.B.I.). 2. Incujbată (M.B.I.). 3. Cu un pantaler (M. B.I.). 4. Poțĭ mergi (M.B.I.).

Valentin

Dă-m pace că nu ti-ascult,
«Deplină înștiințare, iț voi da pesti-un menut.

Arătare[1] *2-le*

Menegmu cernit, Valentin.

Valentin

«Iată la ce de pe urmă, mulțămesc că ti-am văzut,
de căndu te aștept aice, să-ț spui maĭ nu-ĭ de crezut.

Menegmu

«Așă, dar eu nu credem, în viață să răzbat,
pără a veni aice, năcaz de moarti mi-au dat.
«Ce iadu, ce țară cumplită, căte poticĭ am înblat,
peste atăte primejdiĭ în viață me n-am dat.
«Fără a da piste cursă, nu poțĭ ca să facĭ un pas,
că tălhariĭ te-npresoară, pretutindene eștĭ tras,
«De zapciĭ un număr mare, sabiĭ în mănă avăndu,
îĭ priveștĭ la giudecată, pe toțĭ oameniĭ trăgănd.
«Orĭ pe cine văd cu ochiĭ, maĭ pe toțĭ îĭ ocărăsc,
să-ĭ priveștĭ hiorĭ[2] iț vine, cu ce chip posomorăsc,
«O carătă trece tari, lucru cari-ĭ maĭ urăt,
dacă m-am scăldat în tină, di-abiè nu m-aŭ omorăt,
«Puțăn vrăndu ca să mă apăr, un vezăteŭ blăstămat,
cu biciușcă pe spinari, căte i-au plăcut mi-au dat.
«Ci zgomot și ce străgari, cred că într-acest oraș,
dracul fără îndoială, au ales luiș lăcaș.[3]

Valentin

«Cu adevărat Parisul, ca iadul îl vezĭ că-ĭ curat.

---

1. Cortul (M.B I.). 2. Fiorĭ (M.B.I.). 3. Ș-au ales lui lăcaș.

Menegmu

In cel maĭ tălhăresc codru, nu poțĭ fi maĭ supărat,
«Giamantanul[1] meu cu totul, cine dracnl l-au luat?
ci-am știut am făcut toate, și nicĭ locul n-am aflat
«In locul luĭ găsăsc altul, cu niște borfe[2] să crezĭ,
de zăci leĭ în lăuntru, lucrurĭ nu poțĭ ca să vezĭ,
«De la mueri vez răvașă, căte vrei blăstămățăĭ.

Valentin

Aice c-o minte mare, trebue ca să te țăĭ.

Menegmu

«Aceasta mi-ĭ destul mie, de-acum m-oiŭ învăța,
a lua sama maĭ bine, și lucrul meŭ a cruța,
«Dintr-o norocire mari, baniĭ meĭ s-aŭ întămplat,
dănd giamantanul[3] la posta, cu mine de i-am luat.

Valentin

«Din ce mai mică mișcari, să cunosc ceĭ înțălepțĭ,
a-l pricepi 'ncredințari[4] mult nu trebui s-aștepțĭ,
«Pentru dumneta[5] am gata, un departament[6] curat,
ca să petreci în odihnă, de vălmășag[7] apărat,
«Spune-m vr-o zăbavă mari, aice aĭ[8] în oraș.

Menegmu

O triabă mică mă țăne, dar n-aș zăbăvi nicĭ cias,
«Cu această 'nștiințari, ca să mă fălesc eu vreu,
Spre însurare mi-ĭ venire

---

1. Gemendanul (M.B.I.). 2. =Haine și albiturĭ vechĭ și de puțină valoare. 3. Gemandanul (M.B.I). 4. Să cunoști încredințare (M.B.I). 5. Scris în prescurtare *dum*. 6. Apartament, 7. Vălmășag saŭ în vălmășag,=turburare. 8. Ai aice M.B.I.).

Valentin

Dar acista-i lucru greu,
«Intr-o zi numaĭ, aceasta, nu poţĭ ca s-o isprăveştĭ,
trebue la mizloc vreme, şi aşă să nimereşti

Menegmu

»Şasăzăcĭ de miĭ de leĭ, maĭ am ncă neluaţ,
unuĭ unchiŭ clironomii, care mie sănt lăsaţ,
«De[1] dragoste luĭ ce mari, de nimene aţăţat
avere lui căta ari, mie mi-au încredinţat

Valentin

«Dar moştenire aceasta, numaĭ ţăe au lăsat?

Menegmu

Am maĭ avut înc-un[2] frate, dar de mult au răposat,
«De doaîzăcĭ de ani tocma, întru un mormănt pre prost,
au luat drumul cel vesnic, săracul parcă n-aŭ fost.
«Ş-acum acolo petrece.

Valentin

Dumnezăŭ l-aŭ odihnit,
şi pe tine să te-agiute, să-ţ vezĭ găndul înplinit.
«Dacă aĭ vr-o trebuinţă, în cari pociŭ să-ţ slujesc,
poronceşte mă rog slobod, ţărimoniĭ nu voesc,
«Tot Parisul cunosc bine, spre slujbă sănt sălitoriŭ,
fără interes mă aflu, cătră toţĭ ascultătoriŭ.

Menegmu

«Nu veĭ şti oare a-m spune, unde lăcueşti-un om,
neguţătoriŭ pre-de cinte,[3] ce îl chiamă Demofon?[4]

1. Din (M.B.I.). 2. Eu un (M.B.I.). 3. Pre cinstit (M.B.I.). 4. Numele îĭ Demofon (M.B.I)

Valentin

«Demofon ?

Menegmu

Așă îl chiamă, numele așă îĭ este.

Valentin

Așă de lesne ca mine, altul nu ță-l nemerește,
«Și la el de ai vr-o triabă, ca să mergim noĭ putem.
Dar nu știĭ și lăcuința, notariuluĭ Robertin ?
«Voesc să știŭ și pre dănsul.

Valentin

care altul vederat,
Gazda luĭ poate să afli, decăt mine maĭ curat,
«Și la dănsul denpreună, putem merge amăndoi.
(întru sine)[1]
Vai mie ! văz pe Fineta, ia vine aicĭ la noi.
«Ah ! de n-ar veni aice, căcĭ de istov m-am smintit.

Arătare[2] *3-le*

Fineta, Menegmu, Valentin.

Fineta

Ce dracul faci tu aice, și staĭ ca un par înfipt,
«Stăpăna me supărată, bucatele s-au străcat,
arhonda[3] îm pare bine, că aice ți-am aflat.

Menegmu

«Și cu ce cuvănt te bucurĭ ?

Fineta

Vinem înnainte ta,
«Ca să cunosc ce-ĭ pricina, de ne faci a aștepta,

1. Frumoasă traducere a cuvîntuluĭ : à-part. 2. Cortul (M.B.I.). 3. =Domnule

«Stăpănă-me în merari, nu maĭ este de răbdat,
Dar spune-m den ce pricină, eu te văz acum schimbat?
«Pentru ce te afli jalnic, de ce în strae cernit,
prifacire mă rog spune-m din ce pricin-au venit ?
«Pentru că-ĭ să viĭ[1] la masă, prifacire aĭ făcut,
de unde vine aceasta ?

Menegmu

Ce-ț pasă cum mi-aŭ plăcut ?
«Eu mă port precum îm place, îmbrac cea ce voesc,
fetele ce sănt aice, crede-mă te nebunesc,
«La 'ntilnirĭ cu îndrăznială, la vorbă cu-n chip ciudat,
le socoteștĭ fărmăcate, saŭ peste ceva c-au dat

Valentin

«Acesta-ĭ firi aice,[2] să nu-ț-pae de merat,
așă sănt fetile toate, aceasta o știu curat.

Fineta

«Den răvna ce către tine, a întreba mă sălesc,
cum că-ĭ a me datorii, ca să știu eu[3] socotescu.
«După stăpănă-me răvnă, și dragoste maĭ ales,
ca să-ĭ urmez mi-să cade.

Menegmu

Nu știŭ, nicĭ am înțăles.....

Fineta

«Și păr acum încă nu știĭ.

Menegmu

Dracul să ma ia de știu,
maĭ lesne-m este a crede, că sănt mort iară nu viu.

Numaĭ că-ĭ să viĭ (M.B.I.). 1. =Aceasta e obicĭnuit, e natural aicĭ. 2. Ca să știu o (M.B.I.).

Fineta

«Dar eu am bună ştiinţă, că cerecare aĭ făcut,
şi de vraĭ încredinţare, şi ca să cunoştĭ maĭ mult,
«Poţĭ dacă-ĭ avè plecare, ca să ĭ fiĭ iaĭ şi bărbat.

Menegmu

Cine, eu s-o iau pe dănsa ?

Fineta

Aşă [1]

Meuegmu

Cine, eu ?

Fineta

Nu-ĭ vr-un lucru de merat.
«Ştiŭ că a ta cugetari, spre dănsa au stăruit.

Menegmu

Voroava iaĭ îĭ frumoasă, dar nu ştie ce-au grăit.
«Iată pozovencă bună, şi om a te odihni.

Valentin

De pe chip ia să cunoaşte.

Fineta

Incă păr a nu veni,
«Pisti-o mie de libovnicĭ,[2] pe stăpînă-me cerè,
dar ia pe Menegmu îl ceri,[3] altul n-au vrut nicĭ a vre.

Menegmu

«De unde ştiĭ cum mă chiamă ?

1. Tu (M.B.I.). 2. =Peţitorĭ. 3. Voeşte (M.B.I.).

Fineta

Tu de unde m-aĭ știut ?

Menegmu

Eu zăcĭ că te știu pe tine ?

Fineta

Așă.

Menegmu

Nicĭ te știu, nicĭ tĭ-am văzut

Fineta

«Lasă glumile 'ntr-o parti, lasă chipul fățăresc,
n-aĭ știință de Fineta, ș-Aramieĭ că slujesc.
«Căndu veneĭ la noĭ acasă, nu m-aĭ văzut sau glumeștĭ ?

Menegmu

Dar m-aĭ văzut tu vr-o dată ?

Fineta

Așă.

Menegmu

Nu știĭ ce [1] grăeștĭ.
«Orĭ găndul nu mă înșală, orĭ mă aflu amețit,
Dar în școala ce ti afli, om nu iasă procopsit.

Fineta

«Lasă glumile 'ntr-o parte, în zădar de ce vorbim,
stăpănă·me te așteaptă, a merge să ne grăbim,
«Vrănd ca să-ț facă plăcere [1], chip maĭ bun au socotit
pe o priiatină încă, la masă o au poftit,
«Fimei pre iscusită, cari șade lăngă noĭ.

1. Cee ce (M.B.I.). 2. Plecare (M.B.I.).

Menegmu

Meşteşugul vi-ĭ[1] de trebă, dar iĭ numaĭ pentru voĭ.

Fineta (cătră Valentin)

«Spune-m tu din ce pricină, îl văz la minte turbat
peste ce au dat îndată de-l văz aşă de schimbat ?

Valentin (încet cătră Fineta)

«Crede-mă nu ştiu ce-oĭ zăce, în ce păcat au căzut,
vorba luĭ esti 'ntra-iure, săngură tu l-aĭ văzut,
«Une-orĭ îm voroveşte, atîta de încurcat,
căt giurămănt pociŭ a face, cum că este fărmăcat.

Fineta

«Cum să poati-aşă în grabă, din minte cum s-aŭ eşit,
căcĭ eŭ l-am văzut pre dănsul, om întreg desăvărşit ?

(cătră Menegmu)

«Cu ce întriagă sămţăre, vreĭ să-m daĭ răspunsu curat ?

Menegmu

Priiatină eşti nebună, saŭ bată[2] co adevărat[3]
«Cu poveşti nu-m bate capul, căcĭ eu basne nu ascult,
mă[4] turburĭ peste măsură, de[5] doaĭ ceasurĭ maĭ mult.
«Care drac e Aramia, acee ce m-au iubit,
ce prietină, ce masă, ce mi aĭ zis, ce aĭ vorbit?[6]
«Vorba iaĭ toată nebună, eŭ nu pociŭ să înţeleg,
alghebra parcă-m ceteşte, saŭ alcoranul întreg.

Fineta

«Tu să-ţ viĭ di-acum în firi, precum văz nu aĭ în găndu,
nicĭ veĭ fi la noĭ la masă.

1. Meşteşug aveţĭ (M.B.I.). 2. Beată (M.B.I.). 3. Iţ spuĭ curat (M.B.I.). 4. Pre (M.B.I.). 5. Sănt (M.B.I.). 6. Voit (M.B.I.).

Menegmu

Mergĭ la dracul maĭ curăndu.
«Stăpăni-ta mergi de-ĭ spune, că în cursa ce-au întinsu,
să vor prinde alte pasărĭ, căcĭ pre mine nu m-aŭ prinsu.
«Tu a sa mizlocitoari, în vrednicia ce crezĭ,
nu poţĭ a fi fericită, procopsală nu-ĭ să vezĭ,
«Iĭ s-agiungĭ o ticăloasă, în stare ce nu găndeştĭ
cu meşteşugul acest, nu poţĭ ca să procopsăştĭ,
«Dintr-această 'nvăţătură, mult poţĭ a te folosi.

Fineta

Vom vedè şi maĭ pe urmă, veĭ pute a te dosi.
«Să văz şi stăpăniĭ mele, tot într-aiure veĭ grăi.
Pără îĭ voiŭ spune toate, nădăjduesc c-oĭ trăi,
(cătră Valentin)[1]
«Pre vrednică slugulіţă a unuĭ stăpăn netot,
maĭ rămăĭ cu sănătate, să maĭ stau aicĭ nu pot.
«Crede-mă, sănt ameţită, minte mi-au întunecat.

Arătare[2] *4-le.*

Menegmu, Valentin

Menegmu

Dumnezăule ce ţară ! cc loc aicĭ blăstămat,
«Bine îm zisăse mie, că pintr-alor interes,
fimeile de aice, cerceteazǎ fără gres[3]
«Cini-au sosit, ce om este, şi din ce loc au picat
ca de li a veni la mănă, să nu-l lasă că-ĭ păcat.

---

1. Aceasta e din M.B.I.. 2. Cortul (M.B.I.). 3. Fără greş (M.B.I.).

Valentin

«Socotescu că de la postă în ştiinţă au luat,
cum că viĭ ca să iaĭ baniĭ, ce unchiul tău ţ-au lăsat.

Menegmu

«Aşă făr de îndoială, cu acest chip să silesc,[1]
dar eu nu sănt de acie, ce lesne să amăgesc
«Pe mine să m-amăgiască, nu poate ori care omu,
orĭ ce ispită va face, în zădar căcĭ eu nu dorm.

Valentin

«Stăpăne maĭ mult aice, să nu stăm te sfătuesc,
căcĭ fimeile maĭ toate, au chipurĭ de amăgescu,
«Inima ce maĭ cumplită, o înduplecă ş-o ţăn

Menegmu

Sfatul ce-m dai îm pre place, să întrăm aicĭ puţăn.

Arătare[2] *5-le*

Aramia, Fineta, Menegmu, Valentin

Aramia

«Din toate cele ce-m zicĭ, eŭ mă mer cum poţĭ de crezĭ.

Fineta

De spuiŭ[3] minciunĭ fă cercari, *vorbeşte-ĭ ş-apoĭ să crezĭ*[4]

Aramia

«*Arhonda cu nerăbdare,*[5] eu aştept ca să te văz,
dar nu-m dai încredinţari, dragoztii cari-i eu crez.[6]

---

1. Să mă silesc (M.B.I.) 2. Cortul (M.B.I). 3. De-ţĭ spuĭ (M.B.I.). 4. Vorbele subliniate lipsesc în M.B.I. 5. Idem. 6. Idem.

«Ştiĭ că te aştept cu masa, ştiĭ în căt eu te doresc,
cum că îm sămţĭ bucurie, nemică nu mă 'ndoesc

Menegmu

«Intru adevăr, madamă, pociŭ să te încredinţăz......
că[1] sănt în mari mirari...... dar[2] aceasta cari văz,
«Inco asupra de măsură........ lucru cari n-am crezut,
cea ce văz crez că este.... ce vicleşug necăzut.[3]
«Cu toate că-ĭ făr de cali, ş-ăn[4] chibzuială greşăştĭ,
răspunsu să-ţ daŭ nu să cade, că nu 'nţăleg că grăeştĭ

Aramia

«In năcaz şi turburari, întru cari te privăsc,
de vr-o dosnică tămplari, foarte tari mă 'ngrijăsc.
«In ce năcazurĭ[5] te afli, peste ce e ce aĭ dat,
arată fătul meŭ mie, îm spune neapărat.
«N-aĭ avut vr-o bătălie ?[6]

Menegmu

Războaile nu iubăsc.

Aramia

Avere cătă am toată, pentru tine o jertfăsc,
«Căndu-ĭ dragoste la mizloc, şi la unire găndeştĭ,
Atuncĭ binele şi răul, fericire le socoteştĭ,
«Este tot de o potrivă, la doĭ libovnicĭ curaţĭ,
Şi răul nu se pre sămte, dacă sănt doĭ îngiugaţĭ,
«Orĭ şi la ce întămplare, împreună a fi voesc.

Menegmu

Pentru că părtineştĭ lumiĭ, văzăndu-te-ţ mulţămăsc,
«Dar dintr-a ta bunătate, nu vreu să mă 'npărtăşăsc.
O păstriază pentru alţăĭ, căcĭ eu nu mă 'ndatoresc.

---

1. Dar (M.B.I.). 2. De (M.B.I.). 3. Nevăzut (M.B.I.). 4. Şi (M.B.I.). 5. Necazul (M.B.I.). Nu aĭ avut vre o sfadă (M.B.I.).

Aramia

«Dar eu nu 'nţăleg nimică, de cele ce îngăimezi.

Fineta

Tot maĭ aştiaptă madamă, di-acum nainte să vezĭ

Valentin

«Vorba luĭ cu obrăznicii, nu ştiu în ce au picat.

Aramia

Poftim să mergem la masă.

Menegmu

Eu n-am poftă de măncat,
«Am aiure trebuinţă.

Aramia

A te stingheri[1] nu vreu
dar a ta mare răceală, a răbda îm este greu.

Menegmu

«La dracu, ce buiguială, aceasta ce aŭ păţăt.
nicĭ căldură, nicĭ răceală, pentru ia eu[2] n-am sămţăt.

Fineta

«Datu-s-au mă rog, vr-o dată, aşă obraznic a fi,
arhonda, ia-ţ sama bine, şi maĭ mult nu maĭ bărfi
«Căcĭ să ştiĭ cu 'ncredinţare, că aicĭ de-ĭ mai veni,
O să-ţ crăp capul cu uşa, şi pe urmă ti-oĭ goni

Menegmu

«De voĭ maĭ călca aici, şi de nu-ţ fi odihniţĭ,
să-m zdrobiţĭ capul cu uşa, ş-aşă să mă izgoniţĭ.[3]

1. =Impiedeca. 2. Dînsa (M.B.I.) 3. Aceste două versurĭ lipsesc în M.B.I.

Aramia

«Dar de unde viĭ îm spune, cu ce cuvănt tăinueştĭ ?

Menegmu

Eu te ştiu că ştiĭ pre bine, apoĭ ce te făţăreştĭ,
«Om într-adinsu ştiu că ţăneţ, înştiinţari-aţ luat,
cine sănt, de unde viu,[1] ştiu bine că m-aţ aflat.

Aramia

«Ce om, ce înştiinţari ? Pentru cine îm vorbeştĭ ?

Menegmu

Nu găndi că n-am ştiinţă, de toate căte găndeştĭ
«Cercetările ce faciţ, ca pe toţĭ să-ĭ obliciţĭ,[2]
să-ĭ puteţ pune la mănă, cu chipul care voiţĭ
«Du-te aiure de cată, căcĭ omul nu v-aţ găsit,
N-o scoateţ la cap cu mine, nimică n-ai folosit.

Aramia

«Fineto, îş perde minte.

Fineta

Lucru mari n-am perdut,
Cu asupra de măsură, vin să vede c-au băut,
«Vinul făr de îndoială, cunosc că l-au ameţăt.

Menegmu

A maĭ răbda nu să poate, stărvul acest împuţăt,
«Eu nu-m văz capul de triabă, şi de grijă turburat,
Pricinií să-m dau[3] curmare, am venit aicĭ curat,
«Iar nu să mănăncu cu voi,[4] cu muerĭ făr de obraz,
cari ca să vicleniască, le cunosc[5] cum că fac haz.

1. De unde viu şi eŭ cine sănt (M.B.I.). 2. =Aflaţĭ. 3. Ca să pociu da (M,B.I.) 4. Ele (M.B.I.). 5. Cunoştĭ (M.B.I.).

Aramia

«Pentru noĭ această hulă, ceriule mă rătăcescu!

Fineta

Crezut-aĭ acum madamă, cum că eu nu îț bărfesc?
«De vreĭ pentr-a noastră cinsti, lasă-mă ce știu să fac,
Cu o bătai de frunte, să-ĭ vinim acum de hac.

Menegmu

«Mă rog maĭ faceț răbdare, maĭ staț că m-aț amețăt,

Fineta

Intr-atîta bărbăție, pâr acum nu m-am sămțăt,
Eu m-oiu apuca de slugă, tu pe stăpîn să-l răzbațĭ.

Valentin

Eu cu tine n-am nimică,[1] pentru ce viĭ să mă bațĭ,
«Război a face cu tine nu am poftă, nu voesc,
Dacă el vă ocărăște, spune-m eu ce vă greșesc?

Aramia

«Căt sănt de nenorocită, pentru ce am arătat
Dragoste me ce adăncă, unuĭ așă blăstămat,
«Fineto, tu știĭ pre bine, de tine n-am tăinuit.

Fineta

A grăi cum nu te superĭ, cu-n căine nelegiuit?

Menegmu

«Măngăeță-vă madame, dragoste cum au venit,
Iarășĭ săngură sa mergi[2] fără cuvănt de măhnit.

---

1. Nu am sfadă (M.B.I.). 2. Va merge (M.B.I.).

Aramia (ducăndu-să)

«Lipsește nelegiuite, ură di-acum să aștepți

Menegmu

Infricoșări de aceste, îm sănt ușoare săgeți

Fineta

«Lepădatule de lege, osăndite ce să-ț fac,
Ceriul să te pedepsască, iadul să-ț vie de hac,
«Nu ț-am făcut cum să cade, unuĭ așă blăstămat,
Să-ț dau o batae bună, și[1] să te fi zugrumat.

Aratăre[2] *6-le*

Menegmu, Valentin

Menegmu

«Să rămăneț sănătoasă, prințipesălor di-acum
Spre învăpăere voastră, vă[3] găsăț altul maĭ bun[4]

Cătră Valentin

«N-aĭ văzut cu ce iuțeală, amăndoaî s-au pornit,
Să-ț spun drept a lor ispită, puțăn de nu m-au rănit,
«Dracul întinsăsă cursa, slujnica m-au amețăt,
fiind la chip mai frumoasă, și duhul iaĭ maĭ sămțăt.

Valentin

«Pără la ce de pe urmă, ca un vetiaz ti-aĭ purtat
crede-mă fără de glumă, vrednic eștĭ de lăudat,
«Dar aicĭ în lostarii,[5] a întra să ne grăbim,
decăt să dăm în belele, iĭ maĭ bine să vorbim,
«Dacă m-aĭ socoti vrednic, poțĭ a mă orăndui,
ori și la ce trebuință, și știu că nu ti-i căi.

---

1. Sau (M.B.I.). 2. Cortul (M.B.I.). 3. Să (M.B.I.). 4. In M.B.I., aceste două versurĭ sînt în scena precedentă. 5. Restaurant.

Menegmu

«Ardu într-o văpai mari, libovnicu să-m zăresc,
nu pociu să-ţ arăt dorire, cătă am să mă-ntâlnesc.

Valentin

«Primblă-te puţăn în casă, ş-apoĭ oriunde-ĭ voi,
ca să mergem împreună, crede-mă ni-om învoi.

Menegmu

«Mergĭ di-acum te odihneşte.

Valentin (întru sine)

la stăpănul meu să mergu,
să văz triaba luĭ cum merge, şi di-au apucat pi'ntregu.
«In ce lucrari au pus-o, şi cum îĭ şade cernit,
bărbăţie Valentine, nu te da, c-ai nemerit.

(Va urma)

Zapis din 1575.

In anul al II-lea No. 7 p. 437—439, al acesteĭ reviste am publicat sub titlul «Un document preţios de limbă» un zapis din anul 1575.

Cu acea ocaziune regretînd că timpul nu mi-a permis, cînd am fost la Glogova, de unde am copiat acel document, ca să-l transcriŭ cu litere chirilice, am promis să îndeplinesc această lacună. Această promisiune o îndeplinesc acum, mulţămind atit D-luĭ Colonel Glogoveanu, care mi-a pus cu atita amabilitate actele la dispoziţiune, cît şi D-luĭ Inginer Paciurea care a binevoit a scoate un facsimile după documentul ce am publicat.

I. Tanoviceanu.

Căpitanul Iordache la mănăstirea Secul.

După un martur ocular.

Călătorul rus Covalevsky în descrierea călătorieĭ luĭ din Carpaţĭ, făcută în 1840, se ocupă de Romînĭ. El descrie întiiŭ în colorĭ viĭ caracterul cel viteaz al Oltenilor prin următoarele cuvinte:

«Locuitorii Valahiei mari sînt săraci, slabi și apăsați. Urmele mînilor Beșliilor turci se văd încă. Ce să faci? Mîna a fost grea. Numai Valahia mică totdeauna s-a deosebit și acum se deosebește cu caracterul său propriu. Ți-se repauzează sufletul trecînd în această parte a Romîniei. Și mersul îndrăzneț și vorba liberă, chipul viețuirii și armele, care mai des se întîlnesc, și o bravură în toate apucăturile, arată nu numai o vecinătate ci și o unitate spirituală cu Slavonii.» (Observăm cum Rusul caută să explice eminentele însușiri ale Oltenilor prin faptul că s-ar înrudi cu Slavii. După aceia Covalevsky raportează că trecînd pe la mînăstirea Peștera a întîlnit aici trei călugări, dintre care unul Bulgar, camarad de arme al căpitanului Iordachi de la Secul. Fiind instigat de Covalevsky, el a început următoarea narațiune). «Cînd ne retrăgeam pe frontiera Austriei în Moldova, noi rămăsesem vre-o 300, iar Turcii erau pînă la 3000; spre nenorocirea noastră se mai bolnăvi și căpitanul Iordachi. Am început a ne sfătui ce-i de făcut, mai ales că primisem o scrisoare de la Ahmet Pașa, unde ni-se promitea ertare tuturor care ne vom da fără arme: însă Iordachi, deși era bolnav de moarte, s-a sculat atunci și cînd a răcnit odată, volintirul care era mai aproape de solul Turcului i-a și retezat capul acelui sol. Ne-am decis să trimitem în tîrg la Nemți peste Carpați ca să cerem un doctor. M-am dus eu. M-au purtat mult prin tîrg de la unul la altul, ba cu santinelă, ba cu onoare, și la urmă n-au dat doctor, ci au zis să vie bolnavul la doctor, adăugînd în secret că ne vor primi și pe noi, numai să lepădăm armele. Eu am spus lui Iordachi totul, cum s-a petrecut lucrurile. Nu-mi trebue mie doctor, a zis el, nu mor eu de boală, dar nici armele nu depun cît sînt viu, voiu muri cum se cade! A doua zi fiindu-i mai bine ne-am retras spre mînăstirea Se-

cul, unde ne-am închis. Turcii ca furnicile aŭ încunjurat zidurile mînăstirii: la început nouă ne era totul pe mînă: băteam vîrtos în Turci; nu ajungea plumb, încărcam cu argint, iar cine avea aur, acela nici aurul nu-l cruța, numai să-l lipească în Turc, crezînd că pe ceia lume ni-se va da înzecit. Mai la urmă ne veni și nouă greŭ; nu mai era nici o pîne. Căpitanii (Iordachi și Furmachi) aŭ început a se sfătui, ne-am încercat a trimite noaptea mici cete afară din mînăstire, dar nu se mai întorceaŭ, Iordachi aŭ numărat jumătate din voluntari și a zis: Voi duceți-vă cu Furmachi și cercați a străbate printre Turci, iar ceilalți rămîneți cu mine, vom vedea pe urmă ce-i de făcut. Mi-se părea că căpitanul cugeta să năvălească asupra Turcilor, cînd se va putea măsura cu dînșii în putere, iar de nu, el era decis ce să facă. Mie mi-a fost sortit la eșire. La adio Iordachi m-a chemat la dînsul și mi-a zis: Dacă va mai rămînea cineva dintre voi viŭ, să scrie surorii mele și să-i spue să nu plîngă, că eŭ am murit pentru credință (za veru). Atîta ne-am mai văzut. Pe loc ce am eșit din ograda mînăstirii, Turcii aŭ și zburat asupra noastră ca albinele la fagur. La început am cercat a ne ținea grămadă, dar unde a fost chip; cînd te întorceai cu sabia, vedeai că camarazii lipsiaŭ cînd de o parte, cînd de alta; te trezeai că te împunge chiar pe tine, ba ici, ba colo. Pe căpitanul l-aŭ tăiat în bucăți; dar turcărime cît a năvălit, of D-zeule! Deodată Turcii s-aŭ întors de la noi, ca și cum ar fi isprăvit totul, și aŭ alergat la mînăstire. Cînd m-am uitat eŭ, porțile eraŭ deschise și Turcii se grămădeaŭ în ele. Oare ce să fie? m-a întrebat un camarad. Răŭ, frate. Nu sfîrșisem bine vorba, cînd deodată pămîntul s-a zguduit sub noi, deasupra mînăstirii s-a rîdicat un sul negru de fum și praf și s-aŭ detunat zidurile mînăstirii. Iordachi a dat foc prăfăriei și s-a aruncat cu Turcii în

aer! Voinicului și moarte voinicească! D-zeŭ să-l odihnească! Cînd a înoptat, ne-am strîns vre-o cincĭ, care fără mînă, care fără picior, care fără armă, și temîndu-ne să nu cădem în mînile Turcilor am trecut Carpații pe pămîntul Austrieĭ. De atuncĭ am maĭ cercat a ne tîrîi prin lume, dar îmĭ părea lumea amară, simțeam o greutate pe suflet, deși cugetul este curat... Eŭ am venit la călugărie aicĭ la Peștera.»

Covalevsky zice despre Iordache că era fidel și ținea promisiunile ca un adevărat Slavon cunoscut de Rușĭ în luptele din Serbia, pentru care aŭ primit rangul de ofițer.

D-l Ioan Caragiani a dovedit într-un chip evident în «Studiŭ istoric asupra Romînilor din peninsula Balcanuluĭ» (lucrare din care aŭ apărut pînă acum numaĭ 13 colĭ) că Iordachi căpitanul cel cu moartea atît de eroică era Romîn Macedonean.

August Scriban

Două documente

din muzeul arheologic al Academieĭ teologice de Kiev

I

Daniil cu mila lui Dumnezeu mitropolit Proelavie, Tomarova, Hotin, a toat marginea Dunria și a tot Nistrul.

Prin darul și puterea a pre sfințitului și de viață făcătoruluĭ Duh: ci s-au dat smerenii noastre de la marile arhiereul Domnul nostru: Is. Hs.: iată au venit înainte smerenii noastre acest temtor de Dumnezeu bărbat anume: Toader: cu mult pleccĭune cerşind darul prioțiĭ de la smerenia noastră: decĭ și noĭ preamăruntlŭ cercetind și prin dumnezeiască pravilă ispitind: a doa oar prin vrednică mărturie ce ș-au adus de la părintele Săucel duhovnicesc: l-am făcut întăi ceteți, ipodiacon, ierodiacon și priot desăvîrșit aicea la sfînta mitropolie a noastră ot Focșani ocra......im (locul e stricat) unde să cinstește și să prăznuește hramul sfăntului ierarhului Nicolae: și voe i-am

dat să boteze, să cunune și toate slujbile bisericești cîte să cade prioții sale: drept aceasta i-s-au dat cartea mitropolii noastre cu pecetia mitropolii noastre pecetluită și de condeil nostru iscălită: și ori unde s-ar întămpla a fi toți să-l aibă la cinste și la evlavie ca pre un vas ales al biserici a răsăritului și slugă lui Dumnezeu: amin:

1761 April 21 dnia.

(L. S.) isc.: Daniil mitropolit Proelavie

II

Noĭ Grigorie Ghica voevoda bojiiu milostiiu gospodar zemli Moldavscoĭ: Adecă au vinitu în nainte domnii mele și denainte a tuturor boiarilor noștri a mari și a micĭ cești oamini anume: Hortolomei și soru-sa Anița ficiorii lui Nekifor, și Ștefan și Tănasie ficiori lui Gavril, nepoți de ficiori lui Nekifor, și Măriuța femeia lui Dănilă Geamăn, și Kirika ficior Nastasii ci-au fostu fată lui Nekifor și Măriuța femeia lui Mihalaki Loghin și frații ei Vasilie și Antonie și Simina ficiori lui Hortolomei, si Micul și Darie și Acsintie, ficiori lui Neculai Colțun, nepoți lui Ștefan Colțun, și Constantin Colțun ficioru lui Ștefan Colțun cu ficiorii lui Ioniță și Simion și Safta și Agafița și Agapie și Sofronie și Acsintie ficiori Aniții a fetii lui Nekifor, toțĭ nepoți și strănepoți lui Nekifor și a frăținesău lui Ștefan, și ni-au arătatu o mărturie din veleatu 7237 săpt. 12 di la boiarii noștri Toadir Stărce vornicul di poartâ i Velicìko Kuzepos i Darie căpit. cu iscăliturili lor și cu multe peceți a megieș și a răzeșilor, scriindu și mărturisindu, că din poronca Domnii mele au mersu acei boiari la satu la Sinești ce iaste la Cornu în ținutul Iașului, ș-au luatu sama acestor oamini mai sus numiți pentru multa strănbătate ci-au avutu ei dispre răzeșii lor, ș-au strănsu oameni bătrăni megieș și răzeș,

din sus și din jos, și luănd sama au aflatu precum acești oamini Neculai Colțun și Hortolomei și soru-sa Anița sîntu drepți moșeni în Sinești di pe Grigorie Brițcan, care acel Gligore Brițcan au fostu răscumpăratu o parte di moșie din Sinești din tot locul și din tot hotarul, dreptu șesăzăcĭ di lei di la Ramandi ci-au fostu visternic cînd au răscumpăratu răzeșii totu satul Sinești, și pe urma lui Gligorie Brițcan au rămas acea parte di moșie în măna ficiorului său lui Vasile Brițcan și s-au sculatu acestu Vasile Brițcan mai pe urmâ rămăindu moșie în măna luĭ ș-au văndut-o lui Nekifor ci-au fostu pe urmă călugăru și luĭ Ștefan Colțun, frate lui Nekifor, totu dreptu șezăcĭ di lei și dintr-acești bani au datu Nekiforu călugărul trizăcĭ și cinci di lei și frate-său Ștefan Colțun au dat doîzăcĭ și cinci di lei ș-au plinitu 60 lei; care acestu Ștefan Colțun, fratele luĭ Nekiforu călugărul, are ficiori pe Neculaĭ Colțun și pe Costantin Colțun. Decĭ să-șĭ stăpăniască ei cu niamul lor parte dintr-ace cumpărătură pe acei doîzăci și cinci de lei; și Hortolomei și cu soru-sa Anița și cu alți frați a lor, ce sintu ficiori lui Nekiforu călugărul, iarăș să-ș stăpănească dintr-ace cumpărătură parte lor pe 35 lei. Și întrebăndu să arăte zapisul di cumpărătura lui Hortolomei și soru-sa Anița, ci-au cumpărat tată-său Nekifor, așe au datu eĭ samă: că acel zapis s-au răsăritu de la dănșii și să fi căzutu la măna Gogului și Gogul tăgăduești zicăndu ca nu știe nimică, ș-au arătatu ei o mărturie de la răposatul Antioh Jora lo..f..t (logofăt) pre cum au mărsu în nainte acelui boiari o babă bătrănă an....e (anume) bunița Simioniasă și așe au mărturisitu cu sufletul ei și cu frica luĭ Dumnzău pentru acel zapis a lui Hortolomei și a nepotului său Ursului ficiorul Aniții c-au fostu căzutu la măna ficiorului ei Sandulu și săl fi datu Sandul în măna Goguluĭ și

Sandul încă să fi mărturisitu la moarte lui cu limbă di moarte în nainte măne-sa și a altor oamini, cum că adivăratu l-au datu în mîna Gogului și aducîndu pe Gogul faţă în ainte lor ș-au datu credinţa înpreună cu femeia luĭ în nainte acelor boiari cum că nu știu nimică de zapis și li-i mare năpaste și i-au datu pace; iar pe urmă au arătatu ei un ispisocu di la Ghiorghie Stefan voivodă din văletu 7165 fev. 12 însămnăndu toate părţili răzeșilor di răscumparături, ci-au răscumpăratu răzeșii totu satul Sinești di la Ramandi vist. și cine cîtu au datu, și s-au aflatu într-acel ispisocu daţi zece lei pe o parte dintr-aceli părţi ce s-au răscumpăratu și numile omului s-au aflatu ras în ispisocu, și întrebăndu pe toţi răzeșii cine să fie ras numile acelui om și a cui nume să fi fostu scris acolo, iar răzeșii ar fi zis toţi că nu știu cine au ras, iar numili îl știu că este numili Acsinii femei lui Nekiforu, care s-au fostu călugăritu acel Nekiforu după ce au muritu femeia lui Acsinie. Iar Hortolomeĭ și cu soru-sa Aniţa au zis că n-au fostu numili Acsinii ci-au fostu numili lui Nekifor a tatului loru scris în ispisocu unde era ras, numai să-l fi ras săminţie acei Acsinie, puindu pricină că să fi datu Acsinie acești zece lei, cîndu au fostu fată mare zicăndu săminţie Acsinii cum că nici copii n-au avutu cu Nekiforu. Și socotindu acei boeri să-ș di Hortolomei împreună cu soru-sa Aniţa credinţa, cum au datu tatul lor Nekifor călugăru acei zece lei di mai sus scriș pentru ace parte di moșie după ce au luatu pe Acsinie, iar n-au datu Acsinie pănă au fostu fată mari, și așe au giratu Hortolomei și cu soru-sa Aniţa, cum că au datu tatul lor Nekifor călugăru acei zece după ce au luatu pe Acsinie. Decĭ văzindu și noi c-au giratu într-acesta kipu, au datu și acei boeri să stăpăniască Hortolomei și cu soru-sa Aniţa și cu alţi fraţ a lor ce li s-a vini parte di moșie pe

acei zece lei, precum ţinu şi alţi răzeş răscumpărători pe ace moşie. Aşijdire au mai arătatu un zapis di la Vasil Briţcan, ficiorul lui Gligori Briţcan, precum au văndut parte aceasta ce scriem mai sus, c-au văndut-o întăi lui Ştefan Colţun şi frăţine-său lui Nekifor ci-au fostu călugăru. Iar mai pe urmă s-au sculatu şi iaraş au văndut-o Stratului Bărcarilui ginerili Ganii din Săpoteni toată parte tătăne-său lui Gligori Briţcan cu trii fălci di vie, şi cu pometu din dial şi din vale şi cu 12 nuci mari, şi cu trii prăsazi şi cu cinci meri tomnateci dreptu şăptezăci di taleri, şi rămăindu la ficiorul său Kiriacu Bărcari această moşie ce mai sus scrie, s-au sculat acest Kiriacu sin Stătulat Bărcaru ş-au datu danie cu meştirşugul lui Tofan căpitan şi întribăndu-ş răzeşiĭ cu căpitanul Tofan la Domnia sa Mihai Vodă aşe i-au gidicat să-ş di Tofan căp. credinţa precum i-au dat-o danie şi nu i-ar fi dat Tofan căp. nimică să-ş ţie moşie; iar Tofan căp. n-au vrut să giri şi au spus drept că i-au datu noîsprăzici lei lui Kiriacu şi iau mai făcut multu bine fiindu Kiriacu la nevoe, şi aşe au socotitu din vreme că au cumpărat-o aceşti oameni înainte această parte Ştifan Colţun şi cu frati-său Nekifor călugăru. Is mai aproape ficiorii acestora oamini Neculai Colţun şi Hortolomei şi Constantin Colţun şi Aniţa soru lui Hortolomei şi Tănasie Bulmacu şi Ştifan Bulmacu bratu Tănasie, căce este şi acestu Tănasie Bulmacu în săminţie acestoru oamini, iar alţi răzeş să n-aibă parte într-această răscumpărătură ce au răscumpărat-o ei di la Tofan căp., şi i-au dat lui Tofan căp. 19 lei în măna lui în nainte acelor boiari şi Tofan li-au făcut zapis la măna lor, ca-s nu mai aibă el triabă cu această parte. Şi aşezăndu cu toate aceste, au purces acei boeri hotarnici di li-au tocmitu şi nişti pietre hotară ce lipsisă şi au mărsu întăi din capul hotarului din gĭos dispre pădure

ș-au pus stălpu de piatră într-un piscu în hărtopu din dial di lacu, undi au mai fostu stălpu vechi; cercăndu locu[1] stălpului celui vechi au aflatu cărbuni și di acolo au mersu prin hărtopu și pisti piscu, undi să numești c-au fostu moara olarilor, și di acolo pe podiș can la vale lăngă o vălce în costiși ș-au pus stălpu di piatră; și di-acolo dreptu la vale și pisti vălce și la dial totu în sus pe lungul hotarului drept în podiș can în scapătu și s-au pus stălpu di piatră; și di acolo în sus dreptu totu în lungul hotarului pănă în muche dialului într-o movilită, și iarăși s-au pusu stălpu di piatră, dreptu diasupra culmii; și de acolo dreptu la vale pisti ponoară și pisti cula lăngă drumul cel mari într-un stălpu vechi; și di acolo la dial pisti podiș și pisti o vălce dreptu în costiși lăngă o sărătură au aflătu stălpu di piatră vechi; și di acolo dreptu la dial și pisti dial și la vale și pisti vale ce să cheamă Vale Stogurilor can pin fundul văiĭ și dispre soare apune, și di acolo dreptu la dialu și-n muche dialului este stălpu di piatră; și di acolo totu pe podișu în sus și la vale prin hărtopu pe suptu zare dialului pe dispre soare apune și mergĭ totu în sus îspre Culișoara și trece Culișoara în cea parte și la dialul podișul pănă în prăvalul dialului și este stălpu di piatră di popreşti locul undi să întănpină hotarul Sineștilor cu a Găorenilor in capete; și di acole în gĭos totu zare dialului pe hotarăl cel vechi care hotărăște mai di multu. Și așe s-au așezatu acești stălpi di desparte hliza Brițcanilor dispre hliza lui Gligori Băraril; care într-aciastă hliză, ce să numește hliza Bărarilui, are parte și popa Gligorie și cu soru-sa Kelsie și cu fratili lor Lazor. Și așe să-ș stăpăniască aceşti oameni ce mai sus scriem anume: popa Gligorie și Kelsie și cu Lazor ce s-ar alegi părțili lor; iar

partea lui Gligori Băraril ce s-ar alegi au rămas la măna ficioruluĭ săŭ lui Tănasie ginirili Treliĭ, şi Tănasie aŭ văndut-o lui Nekifor călugărul dreptu patruzăcĭ lei, care au rămas să o stăpăniască feciorii lui Nekifor călugărul anume : Hortolomei şi soru-sa Aniţa şi cu alţi fraţi a lor. Iar pentru hliza Briţcanilor, ce mergi pi din sus di stălpi pe dispre soare apune, au rămas să o stăpăniască ficioriĭ lui Ştifan Colţun anume : Neculai Colţun şi cu frati-său Costantin Colţun, şi ficiorii luĭ Nekifor Călugăru anume : Hortolomei cu soru-sa Aniţa si cu alţi fraţi a lor şi cu Gavril Bulmacu, care din Gavril Bulmacu este Tănasie Bulmacu şi cu frate săŭ Ştifan Bulmacu şi ficioriĭ Nastasiĭ suroriĭ luĭ Gavril Bulmacu anume : Andriĭ şi Măriuţa şi Sandul şi Kirica. Şi precum au aflatu şi li-au hotărătu şi i-au aşezat acei boeri hotarnicĭ cu oameni bătrîni răzeşĭ li-au dat şi mărturie. Care Domnia me dacă a văzutu mărturia acelor boerĭ hotarnicĭ cu iscăliturile lor şi cu peceţili răzeşilor am crezut şi li-am datu şi di la Domnia me şi li-am întăritu tuturor acelor mai sus numiţi pe aceste părţi di moşie ce li-au ales lor din satu din Sineşti, şi li-au hotăratu ca să le fie loru, şi ficĭorilor lor şi nepotilor şi strănepoţilor lor. Şi di la Domnia me drepte ocini şi moşii şi uricu şi întăritură cu totu hotarul şi cu totu vinitul neclătitu neruşiitu stătători în veci şi altul nime să nu să amestece piste această carte a Domnii mele.

u Ias vlet 7249 avgust 10

(locul sigiliului)

iscălitura nediscifrabilă

Simion Keşco uricaril

Documentul, în mare parte stricat, e scris cu cerneală neagră pe hîrtie, într-o singură foae. Sigiliul e imprimat pe hîrtie cu cerneală roşie. Inscripţia de pe marginea sigiliuluĭ e nedescifrabilă; în mijlocul sigiliuluĭ însă se observă de o parte capul de boŭ cu steaoa intre coarne iar de alta vulturul cu crucea in cioc.

Vespasian G. Erbiceanu

NOTIȚE ȘI INFORMAȚIUNI

Din Biblioteca Evoluționistă de sub direcțiunea D-luĭ Henry de Varigny a apărut întîiul volum sub titlul:

«Le Darwinisme par Alf. Russel Wallace,» (traducere) edițiunea Lecrosnier Paris 1891. Această lucrare pune în evidență originea speciilor după principiile lui Darwin, maĭ adăugînd și un număr însemnat de experiențe și observațiunĭ de aproape 30 anĭ încoace; cum și teoria selecțiuniĭ naturale, unde adaoge un număr însemnat de observațiunĭ. Intreaga lucrare se bazează pe principiul cel mare al evoluțiuniĭ. In curînd va urma o dare de seamă asupra acesteĭ importante lucrărĭ.

Gr. O. B.

* * *

Tot din Biblioteca Evoluționistă a eșit al II volum sub titlul: «Les effets de l'usage et de la désuetude sont-ils héréditaires? par «William Platt Ball» (traducere). Această lucrare caută să restoarne întreaga părere a luĭ Darwin sprijinită de alțĭ autorĭ, între care maĭ ales Spencer,

asupra eredităţiĭ, aducînd oarecum un sprijin acelor care combat Darwinizmul. In curînd va urma o dare de seamă.

Gr. C. B.

* * *

In editura Librărieĭ Reinwald a apărut traducerea importantelor lucrărĭ ale luĭ A. Weissmann, întitulată «Essais sur l'hérédité». Această lucrare este un foarte puternic sprijin pentru lucrarea ce am anunţat maĭ sus a luĭ Ball, şi asupra acesteia vom face cît de curînd o dare de seamă.

Gr. C. B.

IAȘI—TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE DIN IAŞI

Vol. III August—Septemvrie 1892 No. 8 şi 9

† Grigorie Cobălcescu

In 20 Maiŭ a. c. a răposat eminentul învăţat şi profesor de Geologie al Universităţiĭ din Iaşĭ, Grig. Cobălcescu, fost preşedinte al Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ. Nu putem maĭ bine apreţia activitatea acestuĭ bărbat, cu care Romînia a pierdut unul din cetăţeniĭ săĭ ceĭ maĭ de valoare şi societatea unul din membriĭ eĭ ceĭ maĭ de frunte, decît reproducînd discursul rostit la a luĭ înmormîntare de D-l Vasile Buţureanu, profesor de chimie la liceul din Iaşĭ.

Intristată adunare,

In numele Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ, daţi-mĭ voe a rîdica slaba mea voce pentru a arăta ce pierdere mare încercăm noĭ membriĭ acesteĭ societăţĭ, prin dispariţiunea din mijlocul nostru a nepreţuituluĭ Grigorie Cobălcescu.

Cînd dispare un om care a exercitat prin inteligenţa şi caracterul săŭ o acţiune aşa de puternică şi fecundă asupra tinerimiĭ de erĭ încît, ajunsă astăzĭ matură, să se poată vedea în ia valoarea ace-

luĭ om, este pe de o parte o datorie, iar pe de alta o dureroasă ocaziune pentru aceĭ ce aŭ avut fericirea de a fi maĭ aproape de el, pentru a face să apară clară şi grandioasă figura luĭ. Şi pentru aceasta va trebui să avem în vedere nu numaĭ profesorul şi savantul, dar şi persoana.

In viaţa unuĭ om ca mult regretatul Grigorie Cobălcescu, sînt atîtea lucrurĭ pentru care noĭ îl regretăm încît este peste putinţă ca cu o singură ochire să putem îmbrăţişa vastul cîmp în care el a lucrat. Vom încerca a arăta cît de mare a fost activitatea şi influenţa aceluia pe care astăzĭ îl plîngem cu toţiĭ, asupra Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ al căria cel întîiŭ preşedinte a fost; — căcĭ noĭ tineriĭ nu trebue să pierdem niciodată xemplele marĭ de perseverenţă în muncă şi de activitate.

Dacă Societatea ştiinţifică şi literară există astăzĭ, aceasta se datoreşte iniţiativeĭ luĭ Grigorie Cobălcescu, care, încunjurat de un grup de oamenĭ de bună voinţă, a pus bazele eĭ, luîndu-şĭ sarcina dificilă de a o conduce în modul cum credea el că e maĭ bine pentru a corespunde scopuluĭ ce urmărea. Pentru aceasta, de la început a ştiut a da lucrărilor şi discuţiilor ce aveaŭ loc în această societate un caracter serios şi adevărat ştiinţific ; era de admirat tactul cu care conducea aceste discuţiunĭ şi talentul ce avea de a suleva discuţiunĭ ştiinţifice de ordinea cea maĭ înaltă, provocînd astfeliŭ un schimb de ideĭ care de multe orĭ aveaŭ efecte chiar asupra convingerilor sale personale. Şi în Grigorie Cobălcescu nu trebue să vedem numaĭ pe savantul profesor şi geolog, dar şi pe eminentul patriot, care găsea de multe orĭ în inima sa acele cuvinte puternice care să facă a tresări în noĭ sentimentul naţional. Pentru el, înfiinţarea acesteĭ societăţĭ a avut un dublu scop, pe de o parte de a rîdica nivelul cultural al Iaşuluĭ, iar pe de alta de a strînge şi maĭ

mult legăturile de intimitate între membriĭ eĭ, tinzînd prin aceasta la formarea caracteruluĭ serios şi integru al acesteĭ tinere societăţĭ, pe care voia a o rîdica nu numaĭ în faţa concetăţenilor săĭ dar chiar a ţăriĭ şi a Europeĭ întregĭ. Da, întristată adunare, nu exagerez cînd zic a Europeĭ întregĭ ; aceste eraŭ propriile sale cuvinte , căcĭ zicea el : dacă noĭ, o ţară mică, nu ne putem face cunoscuţĭ prin forţa noastră fizică, să o facem aceasta prin lucrările noastre, care, deşi la început vor fi micĭ şi maĭ puţin importante, vor ajunge cu timpul maĭ marĭ. Acesta era, întristată adunare, nobilul ideal pe care îl urmărea Grigorie Cobălcescu şi deşi înaintat în vrîsta, nu se dădea înapoĭ la nicĭ un sacrificiŭ.

Cu cîtă ardoare nu ne ţinea în curentul lucrărilor nouă, cu cît foc nu ne arăta ideile, pot zice geniale, pe care le avea, ştiind să ne intereseze pe toţĭ, să ne entusiasmeze, dîndu-ne nouă tinerilor idealurile înalte pe care le avea ; şi pentru a-şĭ ajunge şi maĭ sigur la scop, adăogea fapte la vorbe ; cu riscul de a-şĭ zdruncina sănătatea, el nu înceta de a se ocupa continuŭ în laboratoriul săŭ atît de lucrările sale propriĭ cît şi cu eleviĭ, pe care astfeliŭ îĭ forma însuflîndu-le aceleaşĭ gusturĭ şi dispoziţiĭ pentru ştiinţă ca şi ale sale. De aicĭ un număr de elevĭ distinşĭ care aŭ eşit din Universitatea din Iaşĭ şi care făceaŭ onoare atît acesteĭ instituţiĭ cît şi distinsuluĭ eĭ profesor. Lucrările luĭ personale nu le ascundea, nu făcea secret din ele ; nu se temea a-şĭ expune părèrile şi vederile luĭ şi a le discuta cu oricare din noĭ ; şi aicĭ, să-mĭ daţĭ voe a aduce un omagiŭ caracteruluĭ săŭ integru şi independent, nu se credea niciodată atins şi nu se supăra cînd foştiĭ luĭ elevĭ, deveniţĭ colegiĭ luĭ, aveaŭ curajul de a discuta cu el chestiunĭ de ştiinţă şi chiar de a-l combate.

Această independență de caracter științific ne arată valoarea luĭ științifică, căcĭ el nu se temea niciodată că eleviĭ luĭ vor căuta a-l eclipsa; dincontra el căuta a-ĭ asocia la lucrările luĭ propriĭ saŭ a-ĭ îndrepta spre alte cercetărĭ.

Această continuă preocupație de lucru a fost ideia pe care a urmărit-o în tot timpul cît a fost președintele nostru. Dar, întristată adunare, puterile omuluĭ nu sînt nesfîrșite: ajunge un moment în care osteneala fizică doboară cele maĭ marĭ aspirațiunĭ. Ca și lucrătorul harnic și conștiincios care, după ce a lucrat toată ziua, aruncîndu-șĭ o ultimă privire asupra ogoruluĭ săŭ lucrat cu sudoarea fețeĭ sale, se întoarce acasă mulțămit pentru a se odihni de munca ce ș-a dat, astfeliŭ și Grigorie Cobălcescu, după ce a văzut că opera luĭ a dat semne de viață că societatea fundată de el poate exista de sine, că curentul ce i-a dat o va conduce pe drumul cel bun, s-a hotărît a rămînea simplu membru al acesteĭ societățĭ, lăsînd altora maĭ tinerĭ rolul pe care el l-a avut timp de 2 anĭ ca președinte al eĭ.

In intimitatea acesteĭ viețĭ din societatea noastră mi-a fost dat a fi maĭ aproape de iubitul meŭ profesor și a avea astfeliŭ un schimb maĭ intim de ideĭ, fie din cauza asemănăriĭ ocupațiunilor noastre, fie pentru că ne înțelegeam maĭ bine. Să-mĭ permitețĭ dar ca, trecînd peste epoca de încercare prin care a trecut la începutul anuluĭ acestuia, care-ĭ pusese viața în pericol și care a întrerupt astfeliŭ relațiunile între noĭ, să ajung la însănătoșarea luĭ și să merg maĭ departe, considerînd această epocă ca o continuare a intimitățiĭ noastre din societate.

Pentru mine, Grigorie Cobălcescu după această încercare îmĭ apărea ca regenerat, întărit cu puterĭ nouă și speram că această intimitate științifică va dura mult timp

încă, şi aceasta maĭ ales fiindcă venea cu ideĭ nouă, aspiraţiunĭ înalte şi o dorinţă de lucru maĭ mare decît chiar pînă atuncĭ. In adevăr, abia reuşise a-şĭ aranja laboratorul săŭ de geologie şi mineralogie, pentru înfiinţarea şi complectarea căruia lucrase atît de mult, şi pe care voia a-l complecta prin adăogirea unuĭ laborator de himie analitică, şi deja, neobosit, cu o ardoare juvenilă îşĭ propunea a lucra pentru a-şĭ aranja materialul de mare importanţă pe care şi-l adunase, dar pe care nu-l putuse studia complect din lipsa unuĭ local ; începuse deja lucrările asupra apelor de la Balta-Albă, unde-şĭ propunea a face în curînd o nouă escursiune. Dar o idee îl preocupa : dintre numeroşiĭ săĭ elevĭ, nicĭ unul nu îmbrăţişase cariera profesată de el ; nu se specializase nicĭ unul în geologie saŭ mineralogie. Cine îl va înlocui cu demnitate în greaua misiune de profesor, cu atît maĭ mult că era singurul ce cunoştea geologia Romînieĭ, care astăzĭ în urma pierderiĭ luĭ Gr. Cobălcescu este redusă la nişte note izolate, cărora cu greŭ se va da un curent ; de aceia zicea el în sînul adunăriĭ profesorilor Universităţiĭ, cu ocazia discuţiunilor asupru îmbunătăţirilor de făcut: «Aş dori să maĭ staŭ încă profesor 3 saŭ 4 anĭ, pentru a-mĭ forma un demn succesor, pentru a marca bine cum trebue a se face un curs de universitate.» Această idee îl făcuse a se gîndi a-şĭ redacta lecţiunile sale, începînd prin cristalografie, partea mineralogieĭ pe care o afecta maĭ mult. In ziua de 21 Maiŭ trecut trebuia să înceapă aranjarea şi revizuirea acestor lecţiunĭ, pe care, după îndemnul săŭ, le adunasem de la eleviĭ luĭ.—Pe lîngă aceasta, redactarea lecţiunilor sale de mineralogie şi geologie pe care le profesa la Institutele-Unite,era una din ocupaţiunile luĭ.

Iată, întristată adunare, numeroasele lucrărĭ în mij-

locul cărora se afla Grigorie Cobălcescu în ultimiĭ timpĭ aĭ vieţiĭ luĭ şi iată de ce Grigorie Cobălcescu a fost un adevărat apostol al ştiinţeĭ, iată în fine de ce perderea ce suferim astăzĭ este aşa de mare încît cu greŭ se va repara. Căcĭ cu greŭ se vor găsi uniţĭ în aceiaşĭ persoană omul de ştiinţă integru şi patriotul.

In numele Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ depun înaintea acestuĭ mormînt regretele eterne ale membrilor eĭ pentru pierderea celuĭ întîiŭ al eĭ preşedinte.

ELENA SEVASTOS

BĂIAT ORĬ FATĂ[1]

Tata, de îndată ce află că are să-ĭ vie o mîngîere, o bucurie în casă, socoate că a fi băiat și înfiripează în închipuirea-ĭ visurĭ care de care maĭ de fericire și de noroc: că i-a fi băiatul frumos, voinic și cuminte, ajutor la muncă saŭ că se va rîdica cine știe la ce treaptă! de mărire și strălucire. Dragostea de tată vede nu copilul de acuma ci acel ce va fi. Va fi băiat, prin care are să trăiască după ce va muri. In sfîrșit tata dorește băiat pentru ca toată lumea să-ĭ zică voioasă: «bravo, cu noroc, să-țĭ trăiască flăcăul, sprijinul bătrîneţeĭ, și să te bucurĭ de dînsul!»

Mama, cînd aude ce-ĭ spune bărbatul, deodată pare că-ĭ strînge ceva inima și singură în sufletul săŭ îșĭ zice, în gînd: «dar de-ar fi fată, ce-a maĭ fi? oiŭ mărita-o de tînără și atuncĭ oiŭ avea și fată și băiat, poate a fi frumoasă și cuminte, am să-o învăț gospodină și m-oiŭ bucura maĭ repede decît de un băiat.» Femeia, orĭcum, are inimă maĭ duioasă decît bărbatul. Mama și tata maĭ de grabă îs sprijinițĭ de fată. Și la urma urmeĭ, fiecare e cu norocul luĭ, și în inima eĭ de mamă pregătește cuvinte atingătoare, cu care să-șĭ înduioșeze bărbatul și să lase maĭ eftin. Dar n-apucă bine să des-

---

1. Un capitol din scrierea asupra obiceiurilor poporului romîn la naşter şi înmormîntare, care va apărea în curînd.

chidă gura şi să zică : «dar de s-ar întîmpla să fie fată ?» şi e întimpinată «ca nu cumva să maĭ vorbească despre asta, ca să nu fie într-un ceas răŭ ! nu ştie că de se naşte o fată şi pietrele îĭ plîng de milă. In data mare trebue să-ĭ pregătească zestre, că «moşia mărită, urgia,» iar de nu, împleteşte codiţe albe mult şi bine. Pe urmă de unde ştiĭ, poate, Doamne fereşte, e nenorocită ? Şi apoĭ, de ce am maĭ vorbi de asta, cînd mie-mĭ spune inima că are să fie băiat, aşa şi aşa.» Că de-ĭ tata bălan, doreşte copilul cu părul negru ca corbul şi ochiĭ ca mura, saŭ din potrivă ; căcĭ omul doreşte ceia ce n-are. De-ĭ maĭ egoist, că are să-ĭ semene ruptă bucăţică : aceiaşĭ ochĭ, aceiaşĭ frunte, aceiaşĭ gură, aceiaşĭ borticică în barbă într-un cuvînt două picăturĭ de apă. Şi iar începe cu lauda şi cinstea ce i-se cuvine băiatuluĭ, de înghiaţă pe limbă cuvintele duioaseĭ mame, care la rîndul săŭ zice : «de te-ar auzi D-zeŭ, să fie într-un ceas bun cu noroc !» Şi tot pe zi pe zi ce merge gîndul ce-a încolţit în inima eĭ că copilul ce-l poartă e băiat creşte, tot creşte, pînă ce rădăcinile şi crengile îş cuprind întreaga fiinţă.

Mătuşa cutare i-a spus că femeia însărcinată cu băiat porneşte totdeauna cu piciorul drept, care-ĭ maĭ umflat şi ajunge cîte odată de nicĭ nu-l poate mişca de durere, din care pricină şi şchiopătează. Băiatul mişcă în partea dreaptă.

Alte femeĭ îl presură cu sare pe cap, şi de o vede că se atinge cu mîna de gură, Doamne fereşte, nu-ĭ spune, de ce să o întristeze? O lasă pînă ce odată se prinde de nas şi atuncĭ îĭ atrage luarea aminte ca să-ĭ facă bucuria că va avea băiat. Femeiĭ însărcinate cu băet îĭ curge sînge din nas, e gingaşă la mîncare, îĭ place borş acru, umblă moartă după zarzăre şi perje verzĭ.

De are de maĭ înainte şi alt copil, îşĭ aduce aminte că întîiŭ şi întîiŭ a zis tată şi a chemat fratele. De copilul ce-l are e cu codiţa pe frunte şi chică rotundă, face băiat. Femeia însărcinată cu băiat are faţa curată. I-se pare că-şĭ aduce aminte bine că în timpul concepţiuniĭ bărbatul îĭ fusese maĭ drag decum îĭ era ia luĭ.

I-se pare că va avea băiat unde-ĭ pîntecele ţuguiat pe cînd cu fată e lată în şele. De-ĭ bărbatul mult maĭ în putere decît femeia atuncĭ e băiat.

Femeia care are obiceiŭ să doarmă pe partea dreaptă face numaĭ băeţĭ.

Băiatul mişcă maĭ curînd decît fata, mişcările luĭ fiind mult maĭ puternice.

Ştiindu-se că femeia poartă copilul patruzecĭ de săptămînĭ, de obiceiŭ fata mişcă la douăzecĭ de săptămînĭ, iar băiatul poate să mişte cu una, două şi chiar cu opt săptămînĭ maĭ înainte, după cum sînt şi fete care mişcă cu una, două şi chiar opt săptămînĭ maĭ în urmă de cele douăzecĭ săptămînĭ. Poporul zice că, cu cît copilul e maĭ deştept, cu atîta mişcă maĭ curînd, şi numaĭ foarte rar, o minune ca fata să mişte maĭ înainte de douăzecĭ de săptămînĭ.

De va naşte femeia băiat, laptele e gros, iar de va fi fată, atuncĭ e subţire. Fata se zice că se naşte spre împlutul luminiĭ.

Se zice că de însemnĭ un oŭ la o cloşcă şi ese cocoşel, aĭ să aĭ băiat. Pentru ca femeia să facă băiat, să mănînce sămînţă de la buruiana ce-ĭ zic *Veronica*, cele cu florĭ albastre sînt pentru băeţĭ, iar cele cu florĭ albe sînt pentru cine vrea să aibă fete. Pentru ca o femee să aibă băeţĭ, trebue să fie supusă la un regim alimentar mult maĭ nutritor.

Unele femeĭ socot că cunosc sexul copiluluĭ după explicarea visurilor. Un lucru însă este sigur, fiecare femee, fie ia cît de puţin observatoare de sine însuşĭ, după ce a avut treĭ, patru, cincĭ, şase copiĭ, îţĭ poate spune cu siguranţă ce sex maĭ poartă sînul eĭ.

Atît femeia cît şi bărbatul timp de nouă lunĭ de zile se hrănesc cu mîngîerĭ zădarnice ce şi-le închipuesc singurĭ, pînă în minutul naşteriĭ, şi de e fată toţĭ tac, deabia dacă unul îndrăzneşte să zică cu jumătate de gură, «*să fie cu noroc*,» ca şi cum s-ar teme de nenorocire şi ar vrea să o alunge.

Pentru uniĭ din bărbaţĭ, cuvîntul de fată îĭ fulgeră ca trăsnetul, şi deodată nicĭ nu se uită la ia; apoĭ îĭ prinde mila şi numaĭ tîrziŭ, încetul cu încetul, încet se deprind a o iubi, cînd rîde de găngureşte. Mameĭ de la început nu i-ĭ prea dragă, că îĭ scade din dragostea bărbatuluĭ, după cît i-se pare, că socoteşte că n-a fost vrednică să-ĭ facă un băiat. Maĭ pe urma, cînd mama începe a o iubi şi vede pe bărbatul săŭ rece, o doare în inimă şi la rîndul eĭ i-se răceşte dragostea pentru el, şi în unele case de aicĭ vine traiul cel răŭ şi chiar despărţenia.

La Israeliţĭ, pe cînd botezul feteĭ se închee cu punerea numeluĭ, cine nu ştie ce sărbare de bucurie e cumătria unuĭ băiat ?

După vechiul testament, cînd o femee năştea o fată, purifi-

cațiunea din toate punctele de vedere era de două orĭ maĭ lungă decît după băiat. Acest obiceiŭ s-a păstrat la Israelițĭ și pînă în ziua de astă-zĭ.

Țăranul cînd aude că i-a făcut nevasta fecior, aleargă la crîșmă de aduce rachiŭ înoptit și înzecit maĭ mult decît dacă ar fi fost fată și se îngloadă în datoriĭ la boer și pe un an de zile, numaĭ ca să facă cumătrie ca pentru băiat. Nu-e vorbă, sînt și uniĭ din bărbațĭ care îșĭ iubesc femeia și ca să nu se supere de va face fată apucă eĭ cu o perdea maĭ sus și tot îĭ cîntă că doresc fată și că o fată le-ar fi maĭ dragă decît un băiat. Dar asta-ĭ numaĭ din dragostea pentru mamă, și numaĭ D-zeŭ știe ce se petrece în sufletul luĭ; așa-ĭ pentru cel întîiŭ copil; maĭ în urmă, cînd soțiĭ știŭ dragostea de părinte, îs mulțămițĭ și de o fetiță. De are cineva maĭ mulțĭ băețĭ, o fetiță e dorită din inimă, și cînd le vine una, o primesc cu bucurie. De trăesc însă oameniĭ o viață întreagă fără să știe ce-ĭ dragostea de copil, atuncĭ o fetiță chiar de ar căpăta, li-s-ar părea că aŭ prins pe D-zeŭ de un picior. Dar, pentru ca părințiĭ să nu se hrănească cu zădărniciĭ, e foarte bine ca să știe chiar de la început de îĭ băiat orĭ fată copilul ce-l poartă mama în sînul eĭ.

Controlînd experiența poporuluĭ cu părerile doctorilor și scriitorilor care aŭ tratat această chestiune, ele se potrivesc peutru unele cazurĭ, ce e dreptul, dar pentru altele nu, decĭ unde-ĭ excepție nu e lege. Ca lege este însă următoarea: e după perioadă copilul e băiat, iar de e înainte atuncĭ îĭ fată.

Cele întîiŭ zile după zămislirea copiluluĭ, mama nu maĭ este ce a fost. Pare că nu se maĭ cunoaște pe ia însușĭ, e ceva noŭ, neînțeles, care se arată încă în feliŭ de feliŭ de chipurĭ și de așa zise bolĭ. Orĭ că pierde somnul și pofta de mîncare; îĭ place un feliŭ de bucate ce nu i-a maĭ plăcut pînă atuncĭ; umblă după acriturĭ saŭ nicĭ nu le poate vedea în ochĭ; fuge de oamenĭ și de ar putea ar sta cu capul în perină; vede ceva și i-e poftă, aceasta merge pînă la ridicol, văd o coloare frumoasă numaĭ decît să pue limba pe ia; unele gustă lut, humă, cridă, var, năsip că l-e poftă și că nu pot altfeliŭ odată cu capul. Nu pot să audă înaintea lor pomenindu-se nicĭ un feliŭ de mîncare. Unele se sfădesc, plîng de toată nimica, sînt neîmpăcate, nimic nu le poate mulțămi, caută numaĭ nod în papură, l-e lehamite de toate, le vine parcă să-șĭ ia lumea în cap, să-șĭ facă seamă, să bea spirtoase saŭ să ia patima

tutunuluĭ, saŭ aŭ o lene mare de nu se pot întoarce; unele mănîncă maĭ mult decît se cuvine în cele dintiiŭ timpurĭ, saŭ nimic nu le prieşte; le face răŭ mîţa, cînele saŭ alte soiurĭ de animale; altele sar în sus cînd aud rupînd pînză nouă, îşĭ astupă urechile şi fug cale de o poştă de hîrcîiturile cu unghia pe părete saŭ cu cuţitul pe o farfurie; unele nu pot vedea nicĭ auzi vorbind pe omul prost, ba ajung chiar că vederea luĭ le face răŭ. Pe unele le prinde frica de întunerec. O împrejurare curioasă mi-a fost raportată de D-na Balmiş din Bistriţa, din Deal, că o cunoscută a eĭ, de îndată ce a rămas însărcinată, se frămînta toată casa şi nu-şĭ găsea loc de odihnă şi de dormit decît pe piatra unuĭ mormînt din ţinterimul bisericiĭ, unde adormea şi se odihnea liniştită, păzită fiind de bărbatul eĭ; iar că de îndată ce a avut copilul, a prins-o o groază de ţinterim de l-a ocolit toată viaţa. Pe unele le arde un foc în piept; nu pot ţinea în gură un fir de aţă, nicĭ nu pot lua o gură de apă ca să stropească florile orĭ albiturile; unele aŭ gutunar, marĭ durerĭ de cap, crampe de stomah saŭ chiar spazmurĭ; cîte odată le vine pofta de a spune minciunĭ, de a amăgi pe alţiĭ, fie în şagă orĭ înadins; altele capătă pofta furatuluĭ; o profesoară se zice că a rămas cu această patimă şi pînă în ziua de azĭ tot de la o sarcină.

Tot la această manie a furatuluĭ la femeĭ însărcinate se vede adeseaorĭ că trebue atribuite furturile comise de dame, de altfeliŭ foarte cum se cade prin magaziĭ. In India, ura pentru fată era consequenţa religioasă; mîntuirea oamenilor atîrna de la urmaşĭ, şi sufletul bunuluĭ rătăcea deznădăjduit împrejurul locurilor fericite pe cît timp copiiĭ nu-ĭ celebraŭ sacrificiul funebru *Sraddha*, pe care fetele nu-l puteaŭ împlini.

Cînd se năştea un băiat, tata alerga de-ĭ aducea ceia ce natura are maĭ dulce şi pămîntul maĭ scump: miere şi aur[2], spunîndu-ĭ cuvintele cele maĭ dulcĭ; iĭ zicea *Putra*[3], adecă

---

2. Lois de Manou, t. II, p. 29: Une cérémonie est prescrite à la naissance d'un enfant mâle. On doit lui faire goûter du miel, du beurre clarifié et de l'or, en récitant des paroles sacrées.

3. Lois de Manou, liv. IX, v. 138. Par la raison que le fils délivre son père du séjour infernal appelé *Paut*, il a été appelé „Sauveur de l'enfer“ (Pouttra) par Brahma lui-même.

«mîntuitorul iaduluĭ,» saŭ «copilul datorieĭ,» care plătea datoria strămoșilor. Un băiat la Indienĭ rîdică mama la cel întîiŭ rang printre celelalte șepte saŭ opt soțiĭ ; din potrivă, pentru fată, nu eraŭ nicĭ cîntece sfinte nicĭ sărbărĭ religioase; cu ce să o primească la întrarea-ĭ în viață, cu lapte, cu miere, re igia nu spune. Ce-ĭ pasă? E o fată, e o nimică. Legislatorul nu spu ie decît ca să-ĭ dea un nume ușor de rostit și frumos. [4]

Mama tremură și plînge. Femeia[5] ce nu face decît fete poate fi alungată de bărbat.

In Atena, la nașterea uneĭ fete atîrna deasupra ușiĭ o furcă cu un caer de lînă,[6] pe cînd pentru băiat atîrnaŭ ghirlande de maslin care spuneaŭ întreguluĭ oraș că un băiat s-a născut în casa aceia. O fată, ca și cum ar fi fost o diformitate[7], sea expune foarte des de părințĭ, cînd eraŭ săracĭ.

In Roma punea copilul la picioarele tateĭ,[8] care îl rìdica saŭ îl lăsa după voe. De cîte orĭ patricianul, cu toată furia mîndrieĭ înșelate, se înturna de la sermana fetiță, care sta plîngînd pe pămînt dar în zadar. La străbuniĭ Francejilor, nașterea uneĭ fete părea o nenorocire. Istoria[9] spune că Ludovic XI, cînd iĭ aduse întîiul copil, pe Jeanna de Valois, mînia sa fu atît de mare că n-a vrut să se uite la ia, a plecat îndată din Nogent de Rotrou la Pariz, a oprit petrecerile publice, iar copila, îndepărtată la Castelul de Linières timp de 4 anĭ, a fost lipsită de dezmierdările mameĭ sale și nu vedea pe tatăl săŭ niciodată. Nașterea unuĭ băiat nu îndulci pe

4. Lois de Manou, liv. II, v. 33.

5. Une femme stérile peut être répudiée la huitième année, celle dont tous les enfants sont des filles, la onzieme (Lois de Manou, liv. IX. v. 81).

6. Antiquités grecques, t. II, chap. 15.

7. Deux mots servaient a exprimer le malheur des enfants rejetés par leur père, ἀποτίθεσθαι, pour désigner l'exposition d'un enfant condamné à périr comme contrefait, ἐκτ θεσθαι pour marquer l'abandon d'un enfant que ses parents, trop pauvres, ne pourraient nourrir. Cet abandon menaçait particulièrement les filles : leur education plus coûteuse et leur établissement plus difficile en faisaient souvent un fardeau (Antiquités grecques, t. II, ch. 13).

8. L'enfant nouveau-né n'etait légitimé que quand le père l'avait levé de terre (terra levaverat). De là le mot „élever". Adam, Antiquités romaines, t. I. p. 76.— Dionizиŭ de Halicarnas cartea VIII.

9. Histoire de Jeanne de Valois, par Pierquin de Gembloux.

Ludovic al XI pentru nevinovata sa fiică; întîia oară cînd o văzu zise: n-așĭ fi crezut-o atît de urîtă. Pe urmă, de cite orĭ o vedea, se supăra într-atîta încît guvernanta sermaneĭ copile o ascundea în faldurii rochieĭ cînd îl vedea trecînd pe tată-său. Se zice că într-o zi un feliŭ de turbare nebună îl cuprinse, c-o lovi cu sabia la tîmpla stîngă, făcîndu-ĭ o cicatrice care nu s-a șters niciodată și ar fi omorît-o dacă guvernorul săŭ Linières n-ar fi întors arma. Lăsînd deoparte caracterul sălbatic și crud al luĭ Ludovic XI, se vede zugrăvit bine inima de tată în toate treptele societățiĭ.

Țăranul ia în rîs pe tatăl ce n-are decît fete; țăranul francez de n-are băețĭ zice că n-are copiĭ. Arendașul Creton a căruĭ femee naște o fată zice și pînă astă-zĭ că i-a pierdut nevasta. Aceasta-ĭ un fapt îndestul de complex și misterios; mîndria saŭ prejudițiul n-ar putea da explicare, care trebue căutată aiurea.

Cea ce deosebește dragostea părintească de toate celelalte sentimente, cea ce o rîdica deasupra celorlalte, este prevederea.

Iubitul, amicul, fratele, bărbatul pot iubi tot cu atîta pasiune și devotament ca și tata și mama, dar dragostea lor aproape întreagă este numaĭ asupra prezentuluĭ.

Grija tateĭ și a mameĭ din potrivă nu se oprește nicĭ la sănătatea nicĭ la talentul nicĭ la fericirea minutuluĭ; eĭ văd totdeauna copiiĭ lor pînă peste 10 anĭ; aceste sînt sentimentele viitoruluĭ.

Sentimentul de prevedere, baza dragosteĭ părinteștĭ, este tocmaĭ aceia ce scoate țipetul de durere la nașterea uneĭ fete. Orĭce tată simțitor, cînd primește pentru întîiașĭ dată fetița în brațele sale, se întreabă, cu o neliniște de miĭ de orĭ maĭ mare decît de ar fi un băiat, ce va ajunge ia. Viața e atît de nesigură pentru o fată! Săracă, calea-ĭ stă deschisă spre nenorocire; bogată, cîțĭ sorțĭ de durere morală! Cu ce să trăiască în viață? De n-are zestre, cu ce să o mărite în această lume, unde femeia este silită a-șĭ cumpăra bărbatul? De nu se mărită, cum să o fereștĭ de cădere? De cade, cum să o rîdicĭ în această stare de lucrurĭ, unde fiecare greșală e socotită cu asprime? Bogăția, strălucirea pozițiuniĭ, sănătatea, frumusețea, dorurile sufletuluĭ, inteligența, învățătura, talentele, nu ajung pentru a asigura un părinte, căcĭ el știe că viața fiiceĭ sale nu e decît o viață relativă; va fi în mîna și în voia altuia; de aceia descurajarea în inima părintească.

Dragostea nu trăeşte numaĭ prin cuvîntul «*te iubesc*» ; dragostea durează şi nu se poate stînge cînd fiinţele ce se iubesc lucrează şi gîndesc împreună : o iubire care nu cuprinde întreaga noastră viaţă prin acelaşĭ feliŭ de muncă nu umple decît jumătate a sufletuluĭ nostru; dovadă-s toate dragostele care într-o bună dimineaţă răsar fără să ştie de ce şi pentru ce, şi care tocmaĭ din pricina asta nu pot ţinea maĭ mult decît primăvăraticele florĭ. E sigur că numaĭ acea dragoste va fi trainică cînd ceĭ ce se iubesc vor fi călăuziţĭ de aceleaşĭ ideĭ, de aceleaşĭ sentimente, de aceleaşĭ idealurĭ şi speranţe ; tocmaĭ dragostea părintească se duce vecînic pe drumul speranţeĭ, care maĭ aproape saŭ maĭ departe se rupe într-o prăpastie înfricoşată, în fundul căria stă un mormînt cu braţele deschise. Meseriaşul, neguţătorul, văd în fiul lor creşterea meşteşuguluĭ, a numeluĭ şi a caseĭ luĭ. Scriitorul păstrează feciorului său ideile pe care el nu le-a putut realiza, vede în trînsul fericirea, gloria, renumele la care el nu s-a putut rîdică. Astfeliŭ se prelungeşte viaţa noastră pămîntească, zilele noastre legîndu-se de ale luĭ ne arată perspectiva infinituluĭ în locul aceleĭ vederĭ depărtate a morţiĭ. Insfîrşit, cea maĭ însemnată şi cea de pe urmă consideraţie pentru toţĭ scriitoriĭ, meseriaşiĭ, răzeşĭ, lucrătorĭ, este aceia că fiecare lasă feciorului numele său. Aceasta nu are însemnătate numaĭ pentru boerĭ ci şi pînă la treapta cea maĭ de jos a societăţiĭ.

De aĭ o fată, nicĭ una din aceste bucuriĭ, din pricina organizaţieĭ sociale. Orîce legătură este ruptă între tată şi fiică. Cînd se mărită, orîce comunitate de lucru şi de gîndirĭ, afară de rare excepţiunĭ, este aproape cu neputinţă între tată şi fiică, şi chiar dacă părinţiĭ ar voi să dea fiiceĭ lor o educaţie maĭ serioasă, rîdicîndu-ĭ sufletul la un nivel maĭ înalt, se tem ca nu cumva aceasta să fie cauza unor lupte nesfîrşite şi discordiĭ în căsătorie cu un bărbat care n-ar fi în stare să o priceapă. In fine, o teamă adesea ridiculă de a nu-şĭ putea mărita fata şi ruşinea de a avea vre-odată o fată bătrînă în casă, este încă una din cauzele pentru care se simte cineva nenorocit cînd i-se naşte o fată. Cuvintul de fată bătrînă înspăimîntă pe părinte, căcĭ numaĭ aceasta înseamnă că copilul luĭ este lipsit de cele maĭ blînde şi scumpe fericirĭ ale sufletuluĭ omenesc; dar adeseaorĭ înseamnă pe lîngă mizerie şi lipsă încă şi adeseaorĭ ridicolul. E o ruşine să fie cineva fată bătrînă, şi toate privirile se aţintesc asupra-ĭ, căcĭ lumea-ĭ

răutăcioasă; caută o altă pricină decît sărăcia, și tot scormolind în trecutul nenorociteĭ victime, găsește însfîrșit o meteahnă saŭ vregreșală tăinuită. Și maĭ la urma urmeĭ, pentru ce să înegreștĭ celibatul feteĭ și să trecĭ cu vederea pe al bărbatuluĭ? Oare un holteiŭ tomnatic este o ființă maĭ vrednică de respect? Maĭ totdeauna, egoiste neîncrezător, adeseaorĭ căzut prada unor patimĭ din cele maĭ rușinoase și nu cată în celibat decît mijlocul prelungiriĭ destrăbălărilor tinereţeĭ. Din potrivă, fata bătrînă adesea rămîne astfeliŭ fie că a fost încrezătoare unor făgăduinţe mincinoase orĭ că s-a jertfit familieĭ sale, și astfeliŭ cauza celibatuluĭ eĭ este saŭ o nenorocire saŭ un sentiment nobil de devotament. Inimeĭ sale îĭ trebue o familie; orfană, ia se alipește de buniĭ săĭ, în lipsa lor iubește o soră, o prietenă, și pentru copiiĭ acesteia se însărcinează cu trebĭ de acele în care răbdarea și afecțiunea eĭ sînt adesea puse la încercare. Invaţă copiiĭ a citi, îĭ îmbracă, îĭ duce la primblare și găsește pentru dînșiĭ totdeauna un cuvînt dulce de *tante berceuse*; ia simte trebuința de a iubi, și neavînd copiiĭ eĭ, iubește animalele domestice, florile, copiiĭ săracilor, pe care îĭ îmbracă și-ĭ hrănește simţindu se mama acelora ce nu aŭ. Dacă fetciorul e speranța, fata e mîngîerea familieĭ. Și cu toate acestea priviĭ din punctul de vedere al sentimentelor, ce nedreaptă e preferința, părinților pentru băeţĭ! Cînd mama plînge, oare feciorul o mîngîe? Cînd tata sufere, oare feciorul îl îngrijește? Tata vine seara obosit și îngrijit, cine-ĭ ese în pragul caseĭ? Cine-ĭ șterge fruntea îngrijită? Fata. Băiatul după ce se face mare, își cată de nevoile luĭ, mult dacă de două treĭ orĭ pe an îl vezĭ pe acasă. Pasiunile, plăcerile îĭ învălue viața, nu ascultă nicĭ de sfaturile tateĭ nicĭ de lacrămile mameĭ; el ascultă numaĭ de frigurile vieţiĭ. Fata din potrivă, înfățișază educațiunea domestică.

Fata devine creatorul, căcĭ îĭ formează sufletul, și inima sa nu te părăsește, cînd se duce la casa eĭ. Dacă te părăsește, o face ca să fie mamă la rîndul eĭ, și trecînd din noŭ atuncĭ ca învățătoare drumul ce ia îl petrecuse ca elevă, fiecare din amintirile eĭ va fi un gînd de recunoștință pentru părinţiĭ eĭ.

In sfîrșit vine bătrînețea părinților, și cu bătrînețea vin ţiindu-se de mînă toate greutățile vieţiĭ; atuncĭ băiatul, care vine rar și care nu știe ce vrea să zică a mîngîia, ce ușurare îţĭ poate aduce? din potrivă, fata, fie văduvă saŭ liberă, stă duioasă la căpătîiu-ţĭ

de suferință și te mîngîe cu bunătatea-ĭ dulce și încrezătoare ; cîte o-dată fata, pe lîngă tatăl său ia locul de mamă pe lîngă copil ; cîteodată cu aceleașĭ vorbe dezmierdătoare și mîngîioase iĭ alintă bătrînețea.

Prin aceste binefacerĭ, fata luptă în inima părintească în potriva prejudițiilor care o lovesc de la naștere. In acest leagăn de copil găsim toate lanțurile care așteaptă pe femee : lipsa de educațiune pentru fata bogată, lipsa materială pentru fata săracă, îndepărtare de la cele maĭ multe din profesiunĭ, starea supusă în casa bărbatuluĭ. Astfeliŭ se arată trebuința tuturor schimbărilor a căror urmare de ideĭ va aduce dezvoltarea. Aceste schimbărĭ sînt grele, dar perfecționarea familieĭ este cu acest preț. Atuncĭ numaĭ fata amestecată în viața morală și materială a părinților săĭ va fi socotită ca o tovarășă și ca un ajutor în această casă unde ia-ĭ privită adesea ca o greutate ; ia va fi bucuria, după cum feciorul e mîndria părinților, și înaintea noastră se va desemna cea întîiu imagine a acestuĭ ideal pe care noĭ îl urmărim, unitatea născîndă a dezvoltăriĭ diferențelor.

După Fustel de Coulanges, credințele relative la morțĭ și cultul care li-se datorea formaŭ familia cea veche și i-aŭ dat cele maĭ multe din regulele sale. S-a văzut că omul după moarte era socotit ca o ființă fericită și divină, dar cu condiție ca aceĭ ce trăesc să-ĭ aducă totdeauna prînzurĭ funebre; dacă aceste darurĭ încetaŭ, era cădere pentru mort, care ajungea în rîndul demonuluĭ nenorocit și făcător de răŭ. In timpul cînd aceste bătrîne generațiĭ începuse a-șĭ închipui viața viitoare, ele nu gîndise la recompensă și la pedeapsă ; ele crezuse că fericirea mortuluĭ nu atîrnă de purtarea ce o avuse în timpul viețiĭ, dar de cea ce făceaŭ urmașiĭ pentru dînșiĭ : de aceia fiecare tată aștepta de la urmașĭ pomenire care trebuia să-ĭ asigure la maniĭ săĭ odihna și fericirea.

Această părere aŭ fost principiul fundamental a dreptuluĭ domestic la ceĭ vechĭ : trebuia maĭ întîiŭ ca fiecare familie să trăiască necontenit. Morțiĭ aveaŭ trebuință ca urmașiĭ lor să nu se stîngă, în mormînt unde eraŭ n-aveaŭ altă neliniște decît aceasta ; singura lor gînd re ca și singurul lor interes era ca să aibă totdeauna un *bărbat* din sîngele lor pentru a aduce jertfe mormîntuluĭ. Indieniĭ ziceaŭ că stîngerea uneĭ familiĭ cauzează ruina eĭ religioasă, căcĭ străbuniĭ lipsițĭ de jertfe cad în locuința nenorociților.[10]

---

10. Bhagavad-Gita, I, 40.

Oameniĭ din Italia şi din Grecia aŭ gîndit astfeliŭ mult timp. Dacă nu ne-aŭ lăsat în scrierile lor o expresiune a credinţeĭ lor aşa de curată ca acea pe care noĭ o găsim în vechile cărţĭ din Orient, cel puţin legile lor sînt faţă pentru a mărturisi vechia lor părere. La Atena, legea însărcina pe cel întîiŭ magistrat al oraşuluĭ de a priveghia ca nicĭ o familie să nu se stîngă. De-asemenea fegea romînă era cu luare aminte de a nu lăsa să cadă nicĭ un cult domestic.[11] Se citeşte în discursul unuĭ orator atenian : Nu este un singur om, care ştiind că trebue să moară, are aşa puţină grijă de dînsul însuşĭ pentru a vroi să-şĭ lese familia fără urmaşĭ, căcĭ atuncĭ n-ar fi nimene pentru aĭ aduce cultul care se cade morţilor. Fiecare avea un interes puternic de a lăsa un fiu după dînsul, fiind încredinţat că va fi fericit ; era o datorie cătră [illegible] bunĭ, pentru că fericirea lor nu ţinea maĭ mult decît familia. Legile luĭ Manu numeaŭ pe fiul cel întîiŭ născut : acela care este născut pentru împlinirea datorieĭ.

Noĭ atingem aicĭ una din caracteristicele cele maĭ însemnate ale amilieĭ la ceĭ vechĭ. Religia care l-a format cere cu stăruinţă ca să nu piară.

O familie care se stînge este un cult care moare ; trebue a ne închipui aceste familiĭ în epoca unde credinţele încă nu eraŭ stricate. Fiecare dintrînsele are o religie şi zeĭ, depozit scump, asupra căruia ia trebue să vegheze ; altfeliŭ religia s-ar trece de pe pămînt, vatra eĭ s-ar stînge, toată seria morţilor ar cădea în uitare şi în vecînica mizerie; marele interes al vieţiĭ omeneştĭ este de a continua descendenţa pentru a continua cultul. In virtutea acestor opiniunĭ, necăsătoria era în aceleaşĭ timpurĭ un lucru barbar, o nenorocire ; o bărbărie, pentru că celibatarul punea în pericol fericirea manilor familieĭ sale ; o nenorocire, pentru că după moartea sa nu primea nicĭ un cult. Aceste legĭ pentru mult timp împiedecară celibatul ; cele întîiŭ legĭ arătară că celibatul este un lucru vrednic de pedepsit.

Dioniziŭ din Halicarnas care compuse vechile Anale ale Romeĭ zice că a văzut o lege veche care silea pe tinerĭ să se însoare.[12] Cicero în scrierea luĭ asupra legilor condamnă celibatul.[13]

---

11. Cicero, De legibus, II, 19 : Perpetua sint sacra.
12. Dioniziŭ din Halicarnas, IX 22.
13. Ciceroo, De legib. III. 2.

In Sparta, Licurg lovea cu o pedeapsă aspră pe cine nu se însura. Bărbatul e al familieĭ, a venit la viața ca să urmeze cultul, n-o poate părăsi fără urmașĭ, urmașĭ legitimĭ.

Copilul natural, *νοθος*, *spurius*, la Latinĭ, nu împlinea rolul însemnat de religie, sîngele nu era de ajuns, trebuia legătura cultuluĭ ; fiul uneĭ femeĭ nelegitime nu lua parte la cult, nu aducea jertfe, nu era moștenitor ; căsătoria era deci obligătoare ; căsătoria n-are de scop plăcerea obiectul său principal nu era legătura a două ființe care-șĭ plăceaŭ și care voiaŭ a se întovărăși pentru fericire și pentru greutățile vieții. Efectul căsătorieĭ în ochiĭ religieĭ și a legilor la ceĭ vechĭ era unind două ființe în acelașĭ cult, cult domestic, de a naște un al treilea care să fie în stare a urma acest cult. Aceasta se vede din formula sacramentală care era pronunțată la căsătoriĭ : «duceri uxorum liberorum quaerendorum causa.»

Herodot citează doĭ regĭ spartanĭ care ș-aŭ alungat femeile pentru că eraŭ sterpe. Carvilius Ruga zice : Aulu-Geliŭ, un om dintr-o familie mare, se despărți de femeia sa pentru că nu-ĭ făcea copiĭ ; el o iubea și-ĭ plăcea conduita eĭ, dar jertfi iubirea religieĭ, căcĭ jurase la căsătorie că o lua de nevastă ca să-ĭ facă copiĭ.[14] Religia zicea ca familia să nu se stingă ; Orĭce afecțiune, orĭce drept natural trebuia să plece capul dinaintea acesteĭ regule. Dacă o căsătorie era stearpă din pricina bărbatuluĭ, familia trebuia tot să fie continuată, atuncĭ un frate saŭ un neam al bărbatuluĭ îĭ luâ locul și femeia trebuia să se dea acestuĭ bărbat.[15]

Această religie avea atîta putere că datoria religieĭ trece înaintea tuturor celorlalte.

Maĭ mult încă, legislațiile vechĭ prescriaŭ căsătoria văduveĭ, cînd ia nu avuse copiĭ, cu cel maĭ aproape neam al bărbatuluĭ săŭ. Fiul care năștea era socotit fiul mortuluĭ.[16]

Nașterea uneĭ fete nu îndeplinea obiectul căsătorieĭ. In adevăr, fata nu putea continua cultul, din cauză că în ziua cînd se mărită ia renunță la familie și la cultul tătăluĭ săŭ, aparținînd familieĭ și religieĭ bărbatuluĭ. Familia ca și cultul nu se continuaŭ decît prin bărbațĭ, fapt de căpetenie, ale căruĭ urmărĭ se vor vedea

---

14. Aulius-Gellius, IV 3 ; Valeriu Maximus, II 1, 4.

15. Plutarh, Solon, 20 ; Licurg, 15. Legile luĭ Manu, IX, 121.

16. Legile luĭ Manu, IX, 69, 146. De-asemenea la Evreĭ ; Deuteronomul, 25.

în altă parte. Băiatul era acceptat căcĭ era trebuitor ; familia, străbuniĭ, vatra, îl cereaŭ. Vechile legĭ índiene ziceaŭ că printrînsul un părinte plătește datoria sa către zeiĭ manĭ aĭ străbunilor săĭ și îșĭ asigură luĭ însușĭ nemurirea.

Intrarea acestuĭ fiŭ în familie era însemnată printr-un act religios ; trebuia maĭ întîiŭ să fie primit de către tată, acesta cu titlul de stăpîn și de păzitor trecător al vetreĭ ; reprezentantul străbunilor trebuia să spue dacă noul venit era saŭ nu era din familie. Naşterea nu forma decît legătura fizică, declarația părinteluĭ era legătura morală și religioasă. Această formalitate era deopotrivă de datorie la Roma, în Grecia și în India.

In credințele Romînilor, care și ele preferă într-un chip aproape absolut pe băiat feteĭ, a trebuit, pe lîngă considerațiile sociale, să se păstreze în chip neconștiut și acestelalte de caracter moral-religios, ale căror fundament religia ce le hrănea, a fost distrus prin suprimarea cultuluĭ păgîn de către religia creștină.

A. D. XENOPOL

Războiul din 1828 — 1819. Pacea de Adrianopole.

(Un capitol din Istoria Romînilor.)

Inainte de a începe povestirea faptelor războiuluĭ, să aruncăm o ochire asupra moduluĭ cum politica rusească îșĭ închipuia starea și relațiunile celorlalte puterĭ fiindcă aceasta ne va lămuri, cum de cabinetul de St. Petersburg îndrăznea a declara acest războiŭ, fără a se teme de o complicație europeană. Și este într-adevăr de admirat cu cîtă pătrundere politica rusească judeca starea Europeĭ și cum prevederile eĭ fură pe deplin realizate prin tripla alianță, încheiată cu Anglia și Franța, sub scutul căreia Rusia putu să întreprindă noul săŭ războiŭ în potriva Porțiĭ. Considerațiunile politice ce determinară pe Rusia la războiŭ se află expuse în o interesantă depeșă a ambasadoruluĭ rusesc din Pariz, Pozzo di Borgo către ministrul săŭ contele de Nesselrode, din 28 Noemvrie 1825.[1]

In privința Porțiĭ, Rusia nu cunoștea alt mijloc decît violența și siluirea, întrucît ia era obiectul încontra căruia se îndreptaŭ silințele, ia piedica năzuințelor ruseștĭ. Fiind Poarta ținta supremă a politiceĭ ruseștĭ, trebuia întrebuințat în contra eĭ mijlocul suprem și aruncat totul în cumpăna războiuluĭ, silind-o să se plece cu orĭce preț în favoarea Rusieĭ. De aceia «trebue pregătit toate

---

1. Aktenstücke der russischen Diplomatie von Fr. Paalzow, Berlin 1854, II, p. 32—64.

pentru a se putea pătrunde pînă la capitală, și repejunea operațiunilor va micșura pericolul lor și zădărnici combinațiunile protivnicilor. Tot atît de neapărat ar fi de a atrage în partea noastră pe Sîrbĭ și în genere pe creștiniĭ ce s-ar arăta cît de puțin plecațĭ la aceasta, iar cu deosebire pe Grecĭ, fără însă a-ĭ recunoaște ca națiune saŭ a se lua în privirea lor vre-o îndatorire. Ar fi deajuns de a le face cunoscut prin agențĭ neoficialĭ, că scăparea lor atîrnă de la hotărîrea luată de M. S. împăratul ; că trebue să se pregătiască a urma cursuluĭ împrejurărilor după sfaturile sale ; că eĭ între aceste se vor putea apăra încontra Turcilor, cu un succes cu atît maĭ mare, cu cît dușmănia Rusieĭ cu Poarta ar împiedeca pe aceasta de a îndrepta încontra lor toate puterile. Armata noastră în Georgia trebue iarășĭ ținută gata. In cazul cînd am fi nevoițĭ a conduce războiul contra Porțiĭ pînă la extrem, ar fi folositor dacă am putea face și pe Persia să ia parte la el».[2]

Aceasta fiind linia de purtare a Rusieĭ față cu Poarta, ambasadorul se întreabă care ar fi aceia a țărilor Europeĭ în privirea Rusieĭ ? «Dacă ar fi permis a crede în înțălepciunea lor, atuncĭ cele treĭ puterĭ continentale ar trebui să se grăbească a declara Turcilor, că furtuna care-ĭ amenință este productul a însușĭ nedreptățiĭ și îndărătniciei lor, și că alt mijloc de scăpare nu ar fi, decit ca eĭ să primească intervenția Rusieĭ, și să se înduplece a încheia cu Greciĭ un armistițiŭ pentru împăcarea neliniștei. Dar noĭ nu trebue să privim lucrurile numaĭ din acest punct de vedere.»[3]

Și acuma ambasadorul începe a enumera temeiurile care l-ar face să sprijine o politică războinică, chiar în cazul cînd puterile Europeĭ ar fi protivnice uneĭ asemene urmărĭ.

Anglia nu ar putea declara războiŭ pentru a sprijini pe Turcĭ maĭ întîiŭ din motive economice ; căcĭ rumperea cu Rusia ar neliniști creditul public pînă la un oarecare grad, ar spori căderea fondurilor publice, și făcînd baniĭ maĭ scumpĭ, ar jigni pe toțĭ aceĭ care speculaŭ pe eftinătatea lor. Dacă Englejiĭ vor fi încontra noastră, eĭ ne vor bloca fără îndoială porturile ; dar declărîndu-se eĭ pentru Turcĭ vor împinge pe Grecĭ în spre noĭ, în protiva cărora eĭ vor lucra cu necesitate, și atuncĭ noĭ cîștigăm pe toțĭ creș-

2. L. c., p. 47.
3. L. c., p. 48.

tinii Turciei europene, în favoarea noastră. Dincontra dacă Anglia gîndeşte a se mări şi ajută pentru a zice aşa dizolvarea imperiului otoman, ia va fi nevoită a se da după sistemul nostru...... Toate aceste sînt împrejurări care vor determina pe Anglia a dori o împăcare, chiar atunci cînd ar fi urmat o rumpere.[4]

Austria este de sigur în înţălegere cu Anglia asupra mijlocului de a face Rusiei rău; dar «cu toată această înţălegere, nedumeririle se vor arăta de îndată ce va fi de nevoe a se trage sabia. Se pretinde că prinţul Metternich ar fi zis că el poate în totdeauna să arunce pe Anglia în protiva noastră, dacă noi am lua armele în mîni; dar Anglia va pretinde la rîndul ei ca şi cabinetul din Viena să se hotărască, şi atunci Austria se va expune celor mai mari primejdii, şi va trebui să se pregătească pentru jertfele cele mai însemnate. Politica noastră ne impune a păşi odată cu energie contra acestei puteri, şi a o convinge prin pregătirile făcute, că dacă va întreprinde o mişcare încontra-ne, se va revărsa pe capul ei una din furtunile cele mai cumplite. De aceia e probabil că prinţul Metternich saŭ va declara Turcilor, că ei trebue să se plece la propunerile de împăcare, şi va arăta intrarea noastră în principate, ca urmarea unei hotărîri provocate de dînşii, saŭ se va arunca după placul săŭ asupra altor provincii ale imperiului otoman. In cazul întîiŭ am fi înţeleşi, în al doilea ne-am înţelege. De aceia e de crezut că prinţul în loc de a stîrni pe Anglia la războiŭ îşi va da osteneala a o reţine şi a o îndupleca la sistemul împăciuirii. El ştie că dacă lucrurile se înveninează, şi dacă sînt aduse la extrem, Turcii vor fi alungaţi din Europa, oricare ar fi certele ce s-ar naşte pentru împărţirea moştenirii lor. Această întîmplare ar fi pentru curtea din Viena cea mai puţin de dorit; chiar o sporire de teritoriŭ încă nu ar precumpeni dauna ce ar răsări pentru dînsa din poziţia cea nouă, pe care am lua-o noi prin această împrejurare.»[5]

«Cabinetul francez sub conducerea D-lui de Villèle este de asemenea protivnic Rusiei; însă este în neputinţă de a întreprinde ceva din cauza stării lăuntrice a Franţei, care ar face ca «şase

4. L. c., p. 49.
5. L. c., p. 53 şi 6 2.

lunĭ după declararea de războiŭ, atît ministrul care ar fi propus-o cît și regele care ar fi ascultat-o să se expună uneĭ răsturnărĭ sigure. Pentru a lucra în potriva noastră, ar trebui ca Franța să se predea în mînile Austrieĭ și a Anglieĭ, ceia ce ar produce maĭ multă nemulțămire decît gelozia trezită prin întreprinderile noastre. Apoĭ ce despăgubire ar putea oferi Franțieĭ curțile din Viena și Londra, pentru primejdiile și jertfele la care s-ar expune prin un războiŭ? Nu există nicĭ un sat, nicĭ o stîncă a căror stăpînire i-s ar putea concede. Ia ar fi decĭ tratată ca un gladiator, pe care-l conducĭ în arenă numaĭ pentru plăcerea de a-l vedea murind. In sfîrșit unde ș-ar alege cîmpul de bătae? Flotele sale n-ar spori puterea Anglieĭ și armatele sale, dacă ar vroi să se lovească cu noĭ, știŭ soarta ce le așteaptă. Franța decĭ nu se poate declara încontra noastră, pentru că poziția sa geografică, politică și morală nu-ĭ permite a lua parte la o legătură în potriva Rusieĭ.»[6]

Cît despre Prusia, putere pe care am văzut-o pînă acuma maĭ totdeauna alăturea cu Rusia în afacerile orientuluĭ, ambasadorul e de părere că «cabinetul prusian trebue cîștigat prin deplina noastră încredere, și convins că rolul pe care il atribuim ar fi foarte potrivit pentru mănținerea relațiunilor mutuale și pentru sporirea înțelegeriĭ fericite care subsistă pînă acum între ambele curțĭ.»[7]

Pe lîngă aceste Rusia maĭ spera că țările apusuluĭ vor fi reținute de la un războiŭ cu dinsa prin frica revoluțiuniĭ, căcĭ «răzvrătitoriĭ s-ar folosi de această împrejurare pentru a încerca nouă turburărĭ.»[8]

Cît de sănătos judeca Rusia, ne o dovedește încheerea tripeĭ alianțe după propunerea Anglieĭ, prin care însușĭ această putere înlesnia Rusieĭ războiul încontra Porțiĭ numaĭ pentru a putea fi și ia amestecată, și pentru ca Rusia să nu pășească singură în potriva aceleĭ împărățiĭ de la existența căreia Anglia vedea, ce e drept cam tîrziŭ, că atîrnă în mare parte însușĭ fericirea și prosperitatea locuitorilor eĭ. Dar Anglia se înșală foarte răŭ în preve-

---

6. L. c., p. 54.
7. L. c., p. 59.
8. Depeșă a conteluĭ Lieven, ambasador rusesc în Londra cătră contele Nesselrode din 30 Oct. 1825, în Paalzow, l. c., III, p. 4.

derile sale; căcĭ Rusia de îndată ce se văzu asigurată din partea eĭ, declără Porțiĭ războiŭ deosebit și pentru motive particulare, și apoĭ cînd Anglia și Franța se retraseră din lupta în potriva Porțiĭ, Rusia urmâ înainte duelul întreprins pentru propriul eĭ folos, ascunzînd scopurile sale sub masca îndeplinireĭ vroințeĭ europene.

Războiul începu ca de obiceiŭ prin ocuparea principatelor. Opt diviziunĭ de infanterie și patru de cavalerie în număr total de 105,000 de oamenĭ trec Prutul în ziua de 7 Maiŭ 1828, ocupînd de îndată Iașiĭ și peste cîteva zile și Bucureștiĭ, unde așăzară pe contele Pahlen ca șef al ocirmuiriĭ civile și apoĭ înconjurînd Brăila singura cetate otomană pe malul stîng al Dunăreĭ, o și iaŭ după un asediŭ de o lună de zile, pe la 15 Maiŭ. Turcia se afla în pozițiunea cea maĭ critică, lipsită pe de o parte de armata eĭ cea maĭ bună, prin măcelăria Ienicerilor, pe de alta de flota sa distrusă la Navarin, astfeliŭ că, pe cînd în celelalte războae, Turcia dominase în totdeauna pe marea Neagră, în acesta Rusia îĭ luase locul, și făcînd din această mare baza operațiunilor sale, îșĭ aproviziona oștile cu mult maĭ mare ușurință. Rușiĭ trecură decĭ Dunărea fără a încerca nicĭ o împotrivire, și pe la sfîrșitul luĭ Iulie, înconjurară cetățile Șumla, Varna și Silistria. Aice însă întimpină o rezistență așa de puternică, încît împăratul Neculaĭ, ce venise în persoană înaintea Varneĭ, găsi cu cale a maĭ aduce altă oaste din Rusia, care urcă numărul Rușilor la 160,000 de oamenĭ. Orĭ cît eraŭ Turciĭ de desorganizațĭ, eĭ se opun totușĭ Rușilor cu o mare energie, și dacă trădarea n-ar fi venit în ajutorul Rușilor, Varna poate cu greŭ ar fi fost luată. Campania anuluĭ 1828 trebue însă să ia capăt cu luarea acesteĭ cetățĭ (sfîrșitul luĭ Septemvrie), căcĭ Șumla și Silistria rezistaŭ cu tărie, și iarna căzînd în acel an foarte timpuriu, împiedecă pe Rușĭ a merge maĭ departe.

Rușiĭ, se înțelege că nu lipsise a ataca pe Turcĭ și prin Azia pentru a rezlăți puterile lor, și campania din acea parte, sub conducerea luĭ Pașchevicĭ, se arată mult maĭ favorabilă progresuluĭ armatelor ruseștĭ. Acesta ia Kars, Baiazid, Ardahan și alte cetățĭ; dar cu toate asemenea foloase, hotărîrea războiuluĭ nu putea să atîrne de la expediția aziatică, întru cît Turciĭ ar fi putut pierde și maĭ multe din provinciile cele sărace și ne populate a le Azieĭ fără a fi pușĭ într-o poziție critică. Izbînda nu putea fi căutată decît în Europa, pe unde se mergea drept asupra capitaleĭ, asupra

inimeĭ împărăţieĭ. De aceia şi Ruşiĭ fac, în iarna anuluĭ 1828, pregătirile cele maĭ însemnate, şi împăratul luînd comanda supremă din mînile bătrînuluĭ Wittgenstein, o încredinţează luĭ Diebicĭ care îndreptăţi în totul, prin o conducere inteligentă şi energică, aşteptările suveranuluĭ săŭ. Pe de la jumătatea luĭ Aprilie 1829 Ruşiĭ trec iarăşĭ Dunărea şi înconjură Silistria, pe cînd armata lor principală atacă pe Reşid paşa lîngă Şumla, la Kulektşe, şi sfărîmă cu totul oastea otomană (sfîrşitul luĭ Maiŭ). Puţine zile după aceia Silistria este luată. Dispunînd de maĭ multe trupe, Diebicĭ se preface că vra să atace Şumla şi face pe Reşid paşa să concentreze în jurul eĭ toată armata sa, pe cînd în ascuns el trimite o parte din oastea rusească, ca să treacă Balcaniĭ, lucru în care izbîndeşte pe deplin, astfeliŭ că în 19 August Diebicĭ apare pe neaşteptate înaintea porţilor Adrianopoleĭ, unde Ruşiĭ învingătorĭ dictează pacea Turcilor buimăciţĭ.[9]

Ce făceaŭ în acest timp Franţa şi Anglia? Cea dintîiŭ, neavînd nicĭ un interes diametral opus Rusieĭ, nevoind pe de altă parte a sluji planurile Austrieĭ şi a le Anglieĭ neputînd primi nicĭ o despăgubire pentru jertfele ce ar fi chemată a face,[10] în sfîrşit condusă de un rege (Carol al X-le), ce avea simpatiĭ personale pentru ţarul Neculaĭ, se arată cu cea maĭ deplină bună voinţă către planurile ruseştĭ şi pentru a ajuta şi ia pe Grecĭ, trimite în anul 1828 o expediţie în Morea spre a alunga de acolo pe Ibrahim paşa, generalul luĭ Mehmet-Ali, care ameninţa pe Grecĭ cu o totală nimicire prin cruzimele sale cele ne maĭ pomenite. Cu toate că o asemenea urmare din partea Franţeĭ, nu era decît consequenţa tratatuluĭ din 6 Iulie 1827, Anglia îşĭ pune toate silinţele pentru a zădărnici expediţia Francejilor, şi dentru a izbuti în aceasta, stărueşte la Mehmet-Ali ca să retragă trupele din Grecia, prin care pe de o parte se nimiceşte ţinta expediţieĭ franceze, iar pe de alta se face Grecilor cel maĭ mare bine, căcĭ scăpîndu-ĭ de duşmaniĭ lor ceĭ maĭ neîmpăcaţĭ şi teritoriul lor fiind liberat de jafurĭ şi pustierĭ, eĭ încep a se organiza sub conducerea înţeleaptă

---

9. Rosen, Geschichte der Türkei, I. p. 67 şi urm.

10. Depeşa luĭ Pozzo di Borgo către Nesselrode din 28 Noemvrie 1828, în Paalzow, l. c., III, p. 18.

a fostuluĭ ministru rusesc Capo d'Istria, și pun astfeliŭ baza statuluĭ lor viitor.

Anglia din potrivă, văzînd că prin tratatul de alianță cu Rusia, ia înlesnise acesteia planurile sale cotropitoare împotriva împărăției otomane, pe care am văzut că acuma simția cel maĭ mare interes a o păstra și apăra, se întoarce în curînd la o politică protivnică Rusieĭ, maĭ ales sub presiunea opinieĭ publice care cerea cu orĭ-ce preț intervenirea Anglieĭ pentru încetarea dușmăniilor.[11] Chiar ministrul care se legase cu Rusia prin acel nenorocit tratat îșĭ exprimă cătră ambasadorul rusesc temerile sale, «ca evenimentele să nu împingă pe împăratul peste marginile cuvenite și să nu se nască de acolo o zguduirea generală a Europeĭ.»[12] Anglia decĭ care se temea maĭ ales ca flotele ruseștĭ, legindu-se cu cele franceze să nu-ĭ rîpească stăpînirea mărilor,[13] nu putea cu nicĭ un preț să permită o așăzare a Rușilor în Constantinopole. Dar pentru a se putea opune cu tărie puhoiuluĭ rusesc îĭ trebuia o aliată, și întru cît am văzut că Franța și Prusia nu vroiaŭ să-ĭ stee în ajutor în asemenea împrejurare, ia se îndreptâ cătră Austria, unde reuși pe deplin.

Am văzut maĭ sus cum Austria era cu deosebire pornită în potriva Rusieĭ, și cauza acesteĭ schimbărĭ de politică din ceia ce era în vechime, este ușor de înțăles. Turciĭ încetase de a maĭ fi pentru Europa un izvor de spaimă și de turburare, și rolul lor îl îndeplinea acuma Rusia, dacă nu cu maĭ multă îndrăzneală, cel puțin cu o maĭ mare consequență și statornicie ; pericolul nu maĭ venea de la Sud ci se întorsese din partea Norduluĭ, și pe cînd acel ce amenințase cîndva Europa nu fusese decît productul ureĭ și a fanatismuluĭ, prin urmare a simțimîntuluĭ, acel ce venea de la Rușĭ se arată că rezultatul cugetăriĭ recĭ și a combinăriĭ politice. Pe cînd unul avea toată pornirea și sălbătăcia patimeĭ, acestalalt era caracterizat prin stăruința și ghibăcia ce în totdeauna însoțește interesul.

---

11. Depeșa principeluĭ Liewen cătră Nesselrode din 1 Iulie 1829. Paalzow l. c., III, p. 47.

12. Ibid. p. 45.

13. Depeșa luĭ Pozzo di Borgo cătră Nesselrode din 28 Noemvrie 1828, în Paalzow, l. c., III, p. 28.

Precum însă Anglia nu putea învoi așăzarea Rușilor în Constantinopole, așa Austria nu putea să se împace cu anexarea cătră Rusia a principatelor, prin care ar fi devenit pentru această împărăție un vecin foarte amenințător. De aceia Anglia și Austria se întîlnesc în politica lor și pun o stavilă armatelor rusești, tocmaĭ atuncĭ cînd luînd Adrianopole, nu maĭ aveaŭ de făcut decît un pas, pentru a pune mîna pe însușĭ capitala împărățieĭ Otomanilor. In asemenea împrejurărĭ însușĭ progresele cele atît de fericite a le Rușilor complica pozițiunea lor. Dacă nicĭ după luarea Adrianopoleĭ Turciĭ n-ar fi cedat, ce era de făcut? De mers asupra Constantinopoleĭ? Dar aice se loviaŭ de Englejĭ și Austriacĭ. Ce e drept, Rusia avea un sprijin puternic în Franța și Prusia; dar regele Franțeĭ era bătrîn; apoĭ nemulțămirile cu ocîrmuirea sa se adunaŭ pe fiece zi și amenințaŭ de a izbucni de la un moment la altul—ceia ce se și întîmplă în 1830. Dacă o nouă revoluție politică ar face din Franța dușmana Rusieĭ? Pe de altă parte Rusia nu putea cu nicĭ un preț face întîile propunerĭ de pace, căcĭ aceste ar fi compromis toată izbînda războiuluĭ. In mijlocul unor atarĭ greutățĭ înțelegem prea ușor cum de Rusia dorea cu sinceritate încheerea uneĭ păcĭ, care chiar nu ar fi corespuns pe deplin năzuințelor sale.[14] Turciĭ la rîndul lor, spăriețĭ peste măsură prin luarea Adrianopoleĭ, eraŭ și eĭ dispușĭ a închea pacea. In o asemene stare de lucrurĭ intervenirea Prusieĭ, care trimite pe generalul de Müffling la Constantinopole, fu foarte bine primită din toate părțile, căcĭ toate doreaŭ cît maĭ grabnic restabilirea uneĭ păcĭ.

Aceasta se și face în orașul unde se opriseră pajurile rusești ($^2/_{14}$ Septemvrie 1829), în cuprinderea următoare.[15]

In privirea teritorială Poarta cedează Rusieĭ maĭ multe cetățĭ pe litorarul aziatic și în Europa gurile Dunăriĭ, de la vărsarea Prutuluĭ în Dunăre pînă la brațul Sfîntuluĭ Gheorghe, îndatorindu-se Turcia a lăsa nelocuită o întindere de pămînt, cale de două oare în jos de brațul citat al Dunăriĭ. «Principatele Moldoveĭ și

14. **Rosen**, l. c., I, p. 100

15. Acte și documente relative la renașterea Romînieĭ publiaată de Ghenadie Petrescu episcop de Argeș, Dimitrie A. Sturza membru Academieĭ romîne și Dimitrie C. Sturza, I, p. 318.

a Valahieĭ, care s-aŭ pus prin o capitulaţie sub suzeranitatea Inalteĭ Porţĭ, şi a căror prosperare Rusia o garantează, vor păstra privilegiile şi libertăţile care le sînt asigurate în deosebite timpurĭ fie în capitulaţiile lor saŭ în tratatele dintre ambele imperiĭ, fie în hatişerifele Inalteĭ Porţĭ. Prin urmare se vor bucura de liberul exerciţiŭ al cultuluĭ lor, o deplină siguranţă, o ocîrmuire naţională şi neatîrnată şi o nemărginită libertate a comerţuluĭ.» (Art. 5). Serbia se va bucura de toate privilegiile şi libertăţile stipulate prin convenţia de la Akerman. (Art. 6). Corăbiile ruseştĭ precum şi acele ale tuturor naţiunilor, ce sînt în pace cu Poarta, vor putea face negoţ în toată libertatea în marea Neagră şi vor putea trece prin Bosfor şi Dardanele. Poarta se obligă a plăti o dezdăunare de 1,800,000 galbenĭ olandezĭ neguţitorilor ruşĭ, care aŭ suferit nereptăţirĭ de la anul 1806 în coace precum şi despăgubire de războiŭ ce se va hotărî în urmă,[16] pînă la plata căreia principatele romîne vor rămînea ocupate de trupele ruseştĭ. Poarta se îndatoreşte a adera la trătatul din 6 Iulie 1827 privitor pe Grecia, cu alte cuvinte a recunoaşte neatîrnarea eĭ.

Către acest tratat se adaoge o convenţie separată asupra Moldoveĭ şi a Valahieĭ, ţările acele ce se bucuraŭ în totdeauna de o deosebită luare aminte din partea Rusieĭ. Aceasta conţine următoarele dispoziţiunĭ:

Poarta cedează Valahieĭ toate oraşele şi posesiunile sale de pe malul stîng al Dunăriĭ. Se dă principatelor voia de a stabili cordoane sanitare şi carantine, precum şi de a întreţine un număr de păzitorĭ armaţĭ pentru paza lor; ele sînt totodată scutite de a da Porţiĭ zaharea în natură, pentru aproviztonarea oştilor saŭ a capitalieĭ, fiind aceste toate înlocuite prin o sumă în banĭ adausă la tribut; de asemenea sînt scutite de a maĭ da lucrătorĭ pentru trebuinţele armatelor Porţiĭ. «Pentru a da administraţieĭ acestor provinciĭ o bază maĭ statornică, durata guvernuluĭ hospodarilor nu va maĭ fi de 7 anĭ, ci eĭ vor fi de acuma învestiţĭ cu această demnitate pe viaţă, afară de caznrile de abdicare şi de destituire din cauză de delict.»[17]

«Inalta Poartă, dorind să asigure în toate modurile buna stare

16. Fixată maĭ întîiŭ de Ruşĭ la 10,000,000 galbenĭ olandezĭ.
17. Doc. renaşteriĭ Romînieĭ, I., p. 3 6.

viitoare a principatelor, se leagă în mod solemn a confirma regulamentele administrative, care în timpul ocupaţieĭ celor două provinciĭ de către armatele curţiĭ împărăteştĭ, vor fi făcute după dorinţa exprimată prin adunările celor maĭ notabilĭ locuitorĭ aĭ ţăriĭ, şi care vor trebui de acuma înainte să slujească de bază pentru regularea lăuntrică a acelor două provinciĭ, întru cît, bine înţeles zisele reglemente nu ar atinge întru nimic drepturile de suveranitate ale Inalteĭ Porţĭ.»

Pentru a judeca cît cîştiga Rusia prin acest tratat, reproducem aicĭ însuşĭ cuvintele ministruluĭ Nesselrode, adresate prin o depeşă din 12 Fevruarie 1830 către marele principe Constantin.[18]

«Pacea din Adrianopole a mărit preponderenţa Rusieĭ în Orient. Ea a întărit graniţile Rusieĭ, a despovorat comerciul săŭ, a asigurat interesele sale. Faptul că Turcia este mărginită a exista numaĭ cît sub protecţia Rusieĭ, a pleca urechia sa numaĭ la cererile Rusieĭ, este după părerea împăratuluĭ maĭ potrivit pentru interesele noastre politice şi comerciale decît orĭce altă combinaţie, care ne-ar fisilit saŭ a întinde stăpînirea noastră prin cucerirĭ, saŭ a pune în locul împărăţieĭ otomane nişte state nouă, care în curînd ar fi rivalizat cu noĭ în putere, cultură, activitate şi bogăţie. Fiind că noĭ nu am vroit răsturnarea ocîrmuiriĭ turceştĭ, apoĭ căutăm mijloacele de a o mănţine în starea eĭ actuală. Punctul important a treceriĭ Bosforuluĭ a fost rezolvit într-un senz care va pune în mirare pe celelalte puterĭ, chiar şi pe Anglia; căcĭ pavilionul englez e departe de a fi tratat cu aceiaşĭ consideraţie ca al nostru. In ce priveşte pe Serbia Poarta s-a plecat cu grăbire la ascultarea cererilor noastre. Moldova şi Valahia sînt înapoiate; cucerirea lor ne ar fi fost cu atîta maĭ puţin de folos, *că noĭ acuma*, *fără a întreţine trupele acolo*, *putem dispune de acele provinciĭ* după placul nostru în timp de pace ca şi de războiŭ. Despăgubirea va fi treaba trătărilor de împăcare, care deşi nu vor împovora imperiul otoman cu o greutate prea nesuferită, totuşĭ vor da în mînile noastre cheia poziţieĭ, cu care putem lesne ţinea împărăţia în şah; apoĭ ia va aduce pe Turcĭ a recunoaşte o datorie care va aminti anĭ îndelungaţĭ poziţia lor faţă cu Rusia, şi le va imprima în conşti-

18. Reproduse în Fr. V, Hagen. Geschichte der orientalischen Frage. Frankf. a M. 1877, p. 25.

infă siguranța peireĭ lor în cazul cînd ar vroi să ni-se opună o adoua oară.»

Ne vine la întîia privire greŭ a crede că Rusia să nu fi dorit răsturnarea ocîrmuiriĭ turceștĭ, și am putea lua această depeșă drept încercarea ministruluĭ de a îndreptăți politica urmată de el de a arăta sub colorile avantajoase ale calcululuĭ politic oprirea necesară a armatelor ruseștĭ la Adrianopole. Noĭ sîntem însă dispușĭ a admite de sincere aceste destăinuirĭ ale politiceĭ ruseștĭ și a crede, împreună cu Nesselrode, că răsturnarea împărățieĭ otomane ar fi făcut, în acele timpurĭ și împrejurărĭ, maĭ mult răŭ decît bine Rusieĭ. Ia nu era încă pregătită pantru primirea moșteniriĭ împărățieĭ turceștĭ. Ia știa, de la împărț'rea Polonieĭ, ca dacă poțĭ da ființă pînă și cugetelor celor maĭ nedrepte, singura condiție este de a nu avea dușmanĭ, de a-țĭ face chiar aliațĭ din toțĭ aceĭ ce ar putea să se folosească din actul de dezbrăcare, și tocmaĭ Austria, puterea cea maĭ interesată la împărțirea Turcieĭ, nu era de loc înțeleasă cu Rusia asupra moduluĭ acesteĭ împărțirĭ. Apoĭ Rusia atît de ocupată în alte părțĭ, nu avuse încă timpul a pregăti popoarele din peninsula Balcanuluĭ. Nefiind sigură de sentimentele lor către dînsa, ba chiar în privința Grecilor fiind pînă la un punct încredințată de lipsa lor de simpatie, ia nu putea să se expună a le elibera de sub stăpînirea turcească, înainte de a le fi cîștigat inima și mințile pentru primirea fără opunere a dominăriĭ ruseștĭ, temîndu-se cu drept cuvînt, să nu le arunce altfeliŭ în brațele Austrieĭ. A purta însă un războiŭ și cu Austria, îĭ vinea cu atîta maĭ greŭ, cu cît pierderile sale în războiŭ cu Austria, îĭ vinea cu atîta maĭ greŭ cu cît pierderile sale în războiul cu Turciĭ fusese foarte însemnate ; dacă nu atîta prin bătăliĭ, apoĭ de sigur prin cumplita epidemie ce bîntuise armatele ruseștĭ în tot timpul războiuluĭ.

Rusia decĭ asigurată de preponderența eĭ asupra Turcieĭ, trebuia să se pregătiască a-ĭ da lovitura hotărîtoare, și anume în două direcțiunĭ : Maĭ întîiŭ ia trebuia să cîștige pe Austria în favoarea sa ; apoĭ să-șĭ asigure înrîurirea asupra populațiunilor din pensula Balcanuluĭ, începînd cu Romîniĭ, poporul acel ce-ĭ stătea maĭ în cale și asupra căruia ia îșĭ punea în totdeauna politica la încercare, înainte de a se apuca de lucrărĭ maĭ îndepărtate.

Urmările războiuluĭ și a păciĭ din 1829 asupra țărilor romîne fură din cele maĭ însemnate. Pentru a judeca greutatea lor, să a-

runcăm o ochire îndărăpt de la cele dintîiŭ pasurĭ făcute de Rușĭ pre a pune stăpînire pe dînsele.

Tratatul de la Cuciuc-Cainargi (1774) recunoștea Rusieĭ, numaĭ un drept încă foarte nehotărît, acela de a protegui țările romîne. Ambasadorul rusesc din Constantinopole putea, cînd va cere nevoia, să vorbească în favoarea lor, și prin însușĭ tratatul se stimuta spre folosul lor maĭ multe condițiĭ princioase.

Acest cîștig nu putea mulțămi pe Rușĭ, întrucît era vederat maĭ mult în interesnl principatelor decît în acel al Rusieĭ. Ia căuta deci să-l întindă în orice chip, și folosindu-se de încurcăturile Porțiĭ din 1802, ia dobîndi pentru principate un hatișerif, în care Poarta recunoștea, de o cam da'ă din bună voia eĭ, dreptul Rusieĭ de a consimți la destituirea domnilor. Fiind însă că o asemenea dispoziție nu îndatorea pe Poartă întru nimic, Rusia îĭ cere prin tratatul de la Akerman 1826, ca să se lege față cu dînsa asupra acestuĭ punct, știind bine că prin o asemene condiție Poarta ș-ar înstreina de fapt maĭ tot dreptul eĭ de suzeranitate asupra țărilor romîne. Impărțirea acestuĭ drept între două state de o putere neegală nu însamnă altă ceva decît predominarea celuĭ maĭ tare.

Glasul Rusieĭ fiind totdeauna cu mare greutate în Constantinopole, numaĭ aceĭ domnĭ puteaŭ fi sigurĭ pe tronul lor în principatele romîne, și numaĭ aceĭ puteaŭ spera a fi realeșĭ la împlinirea soroculuĭ de 7 anĭ aĭ domnieĭ lor, care prin purtarea lor către Rusia dobîndise favorurile acesteĭ puterĭ.[19]

Tratatul de Akerman care prefăcea dreptul general de protecție în unul special de amestec la punerea în lucrare cea maĭ de căpitenie a autorităţiĭ suzeranuluĭ—numirea domnuluĭ—dădea Rușilor pe de o parte în mînĭ soarta țărilor romîne, pe de alta reducea maĭ la nimica dreptul de suzeranitate al Porțiĭ. Totușĭ prin schimbarea domnilor la 7 anĭ se reînoia prea des această punere în lucrare a dreptuluĭ de suzeranitate a Porțiĭ. De aceia prin tra-

19. Astfeliŭ ambasadorul Rusieĭ Ribeaupierre scrie luĭ Ghica în 9 Iulie 1827 : „je place ma confiance dans votre zele à remplir fidèlemeet les fonctions honorables que la Porte vous à confées, et que la Russie voudratt sanctionner par ses suffrages. „Plus l'époque approche où un changement du chef de l'administration pourra avoir lieu. plus je vondrais vous devoir de la recennaisance pour vos soins assidus." Felix Colson, De l'état present et de l'avenir des principautés etc. Paris 1830, p. 43.

tatul de Adrianopole (1829) se stipulează ca domniĭ să fie aleșĭ pe viață. Aceasta s-ar părea întrodus în folosul principatelor, care suferise foarte mult tocmaĭ din pricina deselor schimbărĭ de domnie; dar păstrarea dreptuluĭ de destituire, prin împreună învoire, dovedește într-un chip vederat că Rusia tindea numaĭ să împiedece amestecul cel prea des al Turcilor la *numirea* domnilor, păstrîndu-șĭ neatins amestecul săŭ la *destituirea* lor, o izbîndă neîndoelnică a politiceĭ ruseștĭ.

Dar pe cît Rușiĭ cîștigaŭ înrîurire asupra țărilor romîne, pe atîta eĭ perdeaŭ în simpatie. Am arătat maĭ sus cum încă de pe vremile împărăteseĭ Caterina, Romîniĭ începuse a cunoaște pe Rușĭ în adevărata lor fire, cum învățase a vedea în eĭ niște asupritorĭ cel puțin tot atît de barbarĭ, cruzĭ și neomenoșĭ ca și Turciĭ. Atare purtare brutală a Rușilor în principate, se reproduse în războaele din 1789 și 1806. Apoĭ Romîniĭ suferise două pierderĭ de teritoriŭ, acea a Bucovineĭ în care Rușiĭ fusese niște complicĭ pasivĭ și acea Basarabieĭ în care eĭ fusese autoriĭ uneĭ despoerĭ vădite. Romîniĭ decĭ trebuiaŭ să cunoască în sfîrșit cine eraŭ Rușiĭ și ce scopurĭ aveaŭ eĭ asupra țărilor romîne; că nu iubirea și comunitatea religiuniĭ împingea pe Rușĭ a se face, cu saŭ fără voe, apărătoriĭ Romînilor, ci numaĭ cît propriul lor interes și dorința lor nesățioasă de dominare, de întindere și de cucerire. Dacă maĭ rămăsese încă vre-o urmă de simpatie pentru Rușĭ în țările romîne, ia fu cu totul stînsă în războiul acesta. Purtarea Rușilor întrecu de astă dată toate închipuirile; iar necazurile poporuluĭ—sporite încă și prin o ciumă hultuită pe o foamete cumplită, care secera oameniĭ cu miile și o boală de vite care reduse numărul lor la maĭ puțin de o pătrime ajunseră la un grad ne maĭ pomenit. «Suferințele zice St. Marc de Girardin sînt maĭ presus de orîce descriere. Nicĭ odată n-a fost o maĭ înspăimîntătoare nimicire de ființĭ viețuitoare.»[20] «Bărbațĭ și femeĭ sînt pușĭ la cară, avînd drept conducătorĭ niște Cazacĭ care nu cruțaŭ nicĭ bățul, nicĭ vîrful lanceĭ lor. Peste 30,000 de Romînĭ sînt luațĭ de la lucrarea cîmpuluĭ pentru a sluji ca vite de tras. Ceĭ maĭ ferícițĭ fugiaŭ în munțĭ, unde nu aveaŭ altă hrană decît scoarța copacilor. Mitropolitul Valahieĭ fu surgunit în Basa-

---

20. Souvenirs de voyage, I. p. 225.

rabia, pentru că ceruse mila năvălitorilor; e drept că el se opusese ca clerul să nu fi zmuls de la altare, pentru a merge să care munițiunele de războiŭ. Generalul Joltuhin, om sălbatec și nemilos răspunse la arătările ce-ĭ făcuse: Nu ne pasă de a ști cine fac slujbele, oamenii saŭ dobitoacele; numaĭ cît ordinele să fie executate. Dezordinile, delapidările și în sfîrșit lăcustele produseră foametea; ciuma se ivi în urmă, adusă prin mizerie, prin carăle pline de rîniți și prin înspăimîntătoarea mortalitate a boilor, grămădiți fără prevedere saŭ căzînd de oseneală pe drumurĭ, pe care le umpleaŭ cu leșurile lor descompuse.»[21]

---

21. Vezĭ: Elias Regnault, Histoire politique et sociale des principautés, p. 160. Drăghicĭ, l. c., p. 178 și Felix Colson. De l'état présent et futur des principautés p. 451. Starea actuală a țăriĭ Romîneștĭ în Portofolio, reprodus de Uricarul VI, p. 5—24. Cu toate aceste împăratul Neculaĭ ordonase apărarea țărilor romîne de orĭce abuzurĭ. Rescriptul luĭ c. Feldmareșalul Wittgenstein, 1828, Uricarul IX, p. 390.

I. TANOVICEANU

PROBE NOUĂ

de

Falşitatea Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ.

§ I.

E poate o muncă nefolositoare de a maĭ aduce nouă probe de falşitatea «Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ» pe care foarte puţine persoane îl maĭ iaŭ astăzĭ în serios în urma diferitelor studiĭ ce s-aŭ făcut asupra luĭ. Se pare chiar că ar fi vorba de închiderea discuţiuniĭ fiindcă văd că cel maĭ recent studiŭ asupra acestuĭ document poartă titlul de «Epilogul isvoduluĭ luĭ Clănăŭ.»[1] Dacă maĭ intervin şi eŭ în discuţiune ca să probez falşitatea izvoduluĭ, motivul este, pe de o parte fiindcă tot maĭ există persoane care cred în sinceritatea luĭ,[2] iar pe de altă parte pentru că am să aduc cîteva argumente nouă, care probează în mod topic falşitatea acestuĭ celebru izvod.

1. Gh. Ghibănescu. Epilogul Isvoduluĭ luĭ Clănăŭ., Iaşĭ 1891 pag. 39. Extras din Uricarul luĭ Codrescu vol. XVII.

2. N. Blaremberg. Essai comparé sur les Institutions et les lois de la Roumanie; Bucarest 1885 p. 49 ; Simion Mangiuca : Rumaenische Revue 1887 (după citaţiune); Th. Codrescu Uricar, Iaşĭ 1891, T. XVII. p. 391. Confr. Melhissedec, Cronica Huşilor Bucureştĭ 1869 ; apendice p. 15 şi urm. unde înaltul prelat susţine cu multă convincţiune sinceritatea Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ.

Maĭ înainte însă voiŭ face un mic istoric al chestiuniĭ, care cred că are oarecare interes în fondul discuţiuniĭ.

In 23 Maĭ 1856 D-l G. Boldur Costache, capul oasteĭ Moldoveĭ, adresează bătrînuluĭ George Asachi următoarea scrisoare :

«Onorandu D-luĭ post. Georgi Asachi

«Incăpînd în mînele mele fragmentul unuĭ document de o însem«nătate istorică a Patrieĭ, scris în vechia limbă romînă, am socotit «de folos a-l supune în critica cunoscătorilor filologĭ, pentru care «vă poftesc a orăndui să se publice pe a mea socoteală, acel frag«ment împreună cu prefaţa alăturată, în număr de una mie e«xemplare. Pre lîngă aceste cred că s-ar cuveni a adăogi cătră «text o traducere în limba Romînă modernă, spre a putea înlesni «inţălegerea originaluluĭ vechĭ, şi a litografi o faţă de facsimile a «originaluluĭ.

«Cu astă ocazie vă înoescŭ rostirea sentimentelor de aleasă «consideraţie, cu care am fost şi sănt

A D-voastre
Umelit
Şerbu
Georgi Kostaki

«Iaşiĭ 23 Maĭ 1856.»

Conform dorinţiĭ exprimată prin această scrisoare, Gheorghe Asaki, publică în tipografia sa «Institutul albineĭ» o broşură de 16 paginĭ sub titlul de «*Fragment istoric*,» scris în vechea limbă romînă din 1495, scos la lumină în Moldova la 1856.

Neobositul fruntaş al limbiĭ şi literaturiĭ romîneştĭ, se pare că nu prea avea încredere în acest document. El se mulţămeşte a-l publica fără nicĭ un comentar şi nu-l însoţeşte nicĭ chiar de traducere în limba romînă modernă, cu toate că hatmanul George Costache îl ruga prin scrisoare să facă această traducere. Asache nu negligea de a litografia o pagină a documentuluĭ, lucru de mare utilitate pentru critica luĭ, şi pune în capul broşuriĭ următoarea notă «Istŭ fragment istoric scris pe hîrtie pergamentă, se compune «din 8 filecare fie, lungă de 5 palmace $9^1/_2$ liniĭ, lată de 4 palmace «precum se vede din alăturatul facsimile, aceste file aŭ fost legate «cu un găitan roşŭ.»

Pe coperta publicaţiunii Asaki maĭ adaogă următoarele cuvinte «conform cu voinţa editoruluĭ, acest fragment istoric se împărţeşte gratis cu Gazeta de Moldaviea.»

Laconizmul luĭ Asaki e caracteristic.

Iată un om care de o jumătate de secol muncea ca un titan pentru progresul limbiĭ şi literaturiĭ, romîneştĭ; i-se trimite un document de o importanţă nespusă istorică şi limbistică, primul document de limba şi istoria romînă, şi Asaki nu găseşte să zică un singur cuvînt nicĭ ca să-şĭ exprime bucuria luĭ patriotică pentru această frumoasă descoperire, nicĭ ca să arăte marea luĭ importanţă. Maĭ mult decît atîta, Asaki nu face traducerea documentuluĭ în limba romînă modernă, după cum il învita Ecs. sa D. Gheorghi Boldur Costachi, şeful oasteĭ Moldoveĭ, cavaler a maĭ multor ordine!

Cum se explică acest lucru? Eŭ nu găsesc decît această explicaţiune: Asaki cunoştea foarte bine şi trecutul nostru şi pe contimporaniĭ săĭ; el vedea că «Fragmentul istoric» nu e decît o falşificaţiune tendenţioasă, probabil că chiar mirosea pe falşificatorĭ, însă iĭ venea greŭ să spună ceia ce ştia şi ceia ce credea; de aceia el prefera să tacă, fiind convins că falşificarea e prea grosolană, pentru a nu fi cunoscută de orĭcare cercetător serios al istorieĭ trecutuluĭ nostru. Aceasta e atît de adevărat încît cînd Vodă Ghica a rînduit o comisiune ca să cerceteze documentul, în care se afla şi Asaki, bătrînul literat nu esită a se uni cu ceilalţĭ, membri spre a declara că documentul e falş.[1]

Maĭ este încă un lucru straniŭ.

Acest preţios fragment istoric care sue origina familieĭ Boldur aproape la prima descălecare, la Traian, cade în mîna unuĭ Costache, care cu multă galantonie, era să zic patriotizm, il tipăreşte cu cheltuiala sa, il distribue gratis la abonaţiĭ Gazetiĭ Moldoveĭ, şi-ĭ însoţeşte de o prefaţă. In această prefaţă D-l Boldur Costache ne spune multe lucrurĭ, unele ştiute de toată lumea, însă uită să să ne spună un lucru foarte trebuincios de ştiut, cînd se găseşte un document atît de important, anume unde a găsit dînsul «Fragmentul istoric». In scrisoare către Asaki dînsul zice: «Incăpînd în mînele mele fragmentul unuĭ document de o însemnătate istorică a

1. Papadopol-Calimah. Anal. Acad. rom. Seria II-a T. IV (1882) p. 97.

patrieĭ etc., dar cum şi de la cine a încăput acest document? Aceasta nu ne o spune generosul editor, ci se mulţămeşte a supune fragmentul în critica cunoscătorilor filologĭ, de care după cum să ştie, eraŭ pline ţările romîneştĭ pe acele timpurĭ! Prin urmare rezerva luĭ Asaki, găsirea documentuluĭ de o persoană care pretindea că se trage din Boldur, tăcerea sa asupra loculuĭ şi circumstanţelor în care s-a găsit documentul, şi in fine pierderea saŭ maĭ bine zis eclipsarea luĭ ulterioară sînt deja puternice presumţiunĭ că Izvodul luĭ Clănăŭ este o scriere apocrifă.

De aceia cu tot entusiazmul ce a escitat acest document în iubitoriĭ istorieĭ şi limbiĭ romîneştĭ, entusiazm de care am fost şi eŭ cuprins într-atît încît învăţasem pe nevăzute maĭ multe părţĭ din el; critica maĭ întîiŭ surprinsă şi favorabilă, s-a pronunţat în urmă definitiv contra luĭ. D-niĭ Lejean, Hăjdeŭ şi Rösler, maĭ tîrziŭ D-niĭ Grig. Tocilescu, Ar. Densuşianu, Al. Philipide şi Gh. Ghibănescu, aŭ arătat că Izvodul luĭ Clănăŭ e opera unuĭ falşificator modern. Un excelent studiŭ critic, din nenorocire neterminat, este acel publicat de D-l Tocilescu în a sa «Revistă pentru istorie»: «Aparţine istorieĭ literaturiĭ romîne—zice dînsul—a accentua faptul «însemnat în sine, pentru că el determină treapta în care s-a aflat «şi se află la noĭ critica istorică şi diplomatică, că un document «ca izvodul spătaruluĭ Clănăŭ, a putut fi privit şi recunoscut de «autentic fără nicĭ o cercetare, fără nicĭ o analiză, fără chiar o «umbră de îndoială, intrînd astfeliŭ pe nesimţite în manualele de is-«torie şi de literatură romînă, în cărţĭ şi publicaţiunĭ serioase, nu-«mărînd între apărătoriĭ săĭ bărbaţĭ ca Heliade, Asaki(?), Seulescu «I. Maiorescu, Arune Pumnul, Bolintineanu, Episc. Melchissedec, G. «Baritz, N, Ionescu, V. A. Ureche, A. Vizanti, Grig. Lahovari etc.»[1]

De sigur că distinsul academician ar fi putut, în studiul săŭ, să insiste maĭ puţin asupra metatezeĭ luĭ *l* în numele Clănăŭ care nu e imposibilă, orĭce ar zice dînsul,[2] asupra luĭ *vél* în loc de *vel*, *Pétru* în loc de *Petru* etc., şi să nu treacă cu vederea alte lu-

---

1. Gr. Tocilescu, Revista pentru Istorie, Arhiologie şi Filologie. Studiĭ critice asupra cronicilor romîne, an. II, vol. 3 p. 468.

2. D-l Tocilescu afirmă că în toate documentele *fără excepţiune* se citeşte numaĭ Clănăŭ spătaru, iar nu Călnăŭ (op. cit. p. 479). Cu mult maĭ bine făcea dîn-sul, dacă evita această afirmaţiune pe atît de categorică pe cît e de neexactă. In

crurĭ cu mult maĭ importante. Așa de exemplu, înainte de a discuta chestiunea dacă se putea scrie *vél* în loc de vel pe timpul luĭ Stefan cel Mare, D-l Tocilescu trebuia să se întrebe, dacă era uzitată această particulă, *sub orĭce formă*, la finele seculuĭ al XV-le. De asemenea spre a ști dacă *Arbure hatmanul* a luat parte la bătălia din Codrul Cozminuluĭ, trebue să știm prealabil dacă pe acel timp exista boeria de hatman. Orĭcum ar fi însă, studiul D-luĭ Tocilescu, asnpra Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ, așa incomplect cum este și cu toate că d-sa nu era destul de preparat ca să-l studieze sub punctul de vedere al numelor și al titlurilor ce figurează într-însul este totușĭ cel maĭ bun studiŭ critic, pot zice chiar lovitura de grație a «Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ.»

Lacuna ce există în studiul D-luĭ Tocilescu, asupra numelor a fost împlinită în parte de D-l Ghibănescu, însă din nenorocire în studiul publicat de d-sa există cîteva erorĭ, și pe lîngă acesta el e incomplect.

De aceia cred că prezentul studiŭ nu este de prisos; în urma luĭ va maĭ fi încă necesitate ca o persoană competentă, să studieze «Izvodul» sub raportul limbiĭ, și apoĭ se va putea închide discuțiunea. De sigur că în urma celor ce s-aŭ scris pînă acum în privința acestuĭ document, și în urma argumentelor nouă ce voiŭ aduce în prezentul studiŭ, e imposibil a maĭ susține în mod serios sinceritatea luĭ. Insă aceste multiple criticĭ nu cred că sînt nefolositoare, fiindcă combătînd ce este fals, arată ceia ce ar fi trebuit să fie dacă «Izvodul» ar fi fost sincer. Ca valoare negativă, -diul meŭ, ca și altele ce vor veni după el, este de prisos, însă ca valoare pozitivă, ca unul ce arată persoanele și întru cîtva orga-

adevăr varianta Călnăŭ în loc de Clănăŭ, se găsește nu numaĭ în tratatul latin publicat in Hurmuzaki. Documente 1891. T. II p. 444 și de însușĭ D-l Tocilescu în extract, în a sa Revistă pentru Istorie T. IV, p. 498, dar chiar într-un document slav inedit din 14 Martie 7010 (1502) aflător la Academia romînă No. 18 al documentelor cu pecetia de ceară atîrnată. Și voiŭ adăoga că transpozițiunile de această natură eraŭ foarte uzitate pe acel timp; mă voiŭ mărgini să citez numele Stărce și Străce, Totrușan și Trotușan; ambele forme se găsesc prin documentele de la începutul seculuĭ al XVI-lea, prin urmare transpozițiunea literiĭ *l* în Clănăŭ e un lucru foarte natural. E de regretat că un învățat de talia D-luĭ Tocilecu, se expune să facă o afirmațiune atît de neîntemeiată.

nizaţiunea ţăriĭ la finele secoluluĭ al XV-lea, el are o importanţă specială, care depinde de la competenţa maĭ mare saŭ mică a aceluia care-l scrie. Aşa ca «Izvodul luĭ Clănăŭ», prin studiile ce a provocat şi provoacă asupra luĭ, va avea meritul, unicul după mine, a face să se reverse oarecare lumină asupra sfîrşituluĭ secoluluĭ al XV-lea. E într-adevăr cazul de a zice cu optimizmul părinţilor noştri grecizaţĭ καθ ἐμπόδιον πρὸς καλὸν,—toată piedica spre bine.

Iată cea ce m-a făcut să intervin şi eŭ într-o discuţiune aproape închisă, saŭ, ca să nu displac D-luĭ Ghibănescu, să fac un post scriptum la epilogul d-sale.

§ 2.

Acum vin la motivele care mă fac să afirm cu siguranţă, că Izvodul luĭ Clănăŭ este nu numaĭ o falşificaţiune, dar o falşificaţiune grosolană, opera uneĭ persoane care cunoştea foarte puţin secolul XV-lea.

Maĭ întîiŭ sub raportul exterior el nu prezentă caracterul scrisoriĭ de la finele secoluluĭ al XV-lea. Să se ia toate documentele aceluĭ timp, să se confrunte cu facsimilele din «Fragmentul istoric» şi se va vedea cu înlesnire că nicĭ-unul nu seamănă cu el. Să nu-mĭ obiecteze că nicĭ-unul nu seamănă cu Izvodul luì Clănăŭ, fiindcă nicĭ unul nu e scris de Clănăŭ; obiecţiunea ar fi puerilă şi iată pentru ce. O scrisoare are două caractere: unul e caracterul general al epoceĭ şi altul e caracterul individual al scriitoruluĭ. Un paleograf orĭcît de slab, va preciza data unuĭ document după scrierea luĭ cu o aproximaţiune de 50 de anĭ, cel mult un secol, nicĭ odată însă nu va confunda, de exemplu, scrisoarea secoluluĭ al XVI-lea, cu scrisoarea secoluluĭ al XVIII-lea.

Această deosebire e cu mult maĭ uşoară de făcut la noĭ, unde scrierea s-aŭ modificat necontenit şi într-un mod caracteristic.

Ziceam că scrisoarea fragmentuluĭ istoric, nu purta caracterul graficeĭ secoluluĭ al XV-lea. In adevăr, caracteristica graficeĭ acestuĭ secol şi chiar a celuĭ următor, este scrisoarea de tipar iar nu scrierea cursivă. Pe la finele domnieĭ luĭ Ştefan cel mare, literile eraŭ marĭ, regulate şi citeţe, aruncăturile rare, iar legăturile între litere neuzitate, fiindcă pe acel timp nu se întro-

dusese încă scrisoarea cursivă. Mîna și tiparul scriaŭ într-un singur feliŭ; mîna de ordinar maĭ bine, tiparul maĭ răŭ, iată singura deosebire; nu venise însă timpul pe atuncĭ ca scriitoriĭ să-șĭ caute o altfeliŭ de scrisoare maĭ lesnicioasă, scrisoarea numită cursivă.

Ignorantul falșificator al Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ, nu știa aceste lucrurĭ, și de aceia a întrebuințat scrisoarea altuĭ secol, care probabil că îĭ era maĭ ușor de imitat. El a comis, dacă mi-se permite această expresiune, un anacronizmu paleografic.

Pînă acum m-am mulțămit a spune că facsimilul din «Fragmentul istoric», nu are caracterul scrisoriĭ de la finele secoluluĭ al XV-lea, acum merg maĭ departe și voesc a preciza de unde ș-a luat falșificatorul caracterul scrieriĭ sale. In tot secolul al XV-lea într-al XVI-lea, și în hrisoave chiar în secolul XVII-lea, găsim scrisoare de tipar. Cam pe la anul 1600 apare scrisoarea cursivă, pentru motive care nu e locul a le indica aice, și după un secol de luptă, înlocuește pe cea de tipar, chiar prin hrisoave. Insă această înlocuire se face treptat: la începutul secoluluĭ al XVII-lea scrisoarea cursivă e un mixtum compozitum de scrisoare de tipar și de scrisoare cursivă, în care cea de tipar predomină. In urmă încetul cu încetul scrisoarea cursivă se formează, așa că la finele secoluluĭ XVII-lea ia se deosebia foarte mult de scrisoarea de tipar.

Facsimilul publicat la începutul Fragmentuluĭ istoric, arată caracterul uneĭ cursive dezvoltate, ceia ce ne duce către finele secoluluĭ al XVII-lea saŭ chiar începutul secoluluĭ al XVIII. Rotunzimea și neregularitatea literilor, legătura între ele, aruncăturile, în fine subțirimea scrisuluĭ, toate acestea sînt atîtea caractere ale scrisoriĭ de la finele secoluluĭ al XVII-lea și atîtea diferențe cu scrisoarea secoluluĭ al XV-lea.[1]

Nu numaĭ că facsimilile publicat de Asaki poartă caracterul

---

1. Cînd am scris aceste liniĭ nu citisem încă studiul D-luĭ Tocilescu, asupra „Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ"; dacă l-aș fi citit probabil că nu m-așĭ maĭ fi ocupat de caracterele paleografice ale documentuluĭ. Acum însă fiindcă am tratat această chestiune, lăs neschimbat ceace am scris (Confr. Tocilescu op cit. p. 494). Mă mulțămesc să adaog liniile ce urmează în text după prezenta notă, și să observ că nu cred intemeiată părerea D-luĭ Tocilescu că reforma graficeĭ slavone de Petru cel mare, a influențat scrisoarea romînească în sens de a introduce scrierea cursivă. Această scrisoare apare în țările romîneștĭ cu mult maĭ înainte de relațiunile cu Rușiĭ, decĭ ia nu se poate considera ca o înriurire rusească.

scrisoriĭ de pe la anul 1700, dar chiar el seamănă de minune cu scrisoarea unora din dieciĭ timpuluĭ. D-l Tocilescu în studiul săŭ a comparat această scrisoare cu scrisul principeluĭ Dimitrie Cantemir, pe care l-a facsimilat alăturĭ cu facsimilele din «Izvodul Clanăŭ.» S-ar putea găsi alte modele de scrisoare din acel timp, care seamănă şi maĭ mult, noĭ înşine am văzut şi am putea reproduce alte cîteva modele, însă credem inutil de a facea aceasta în urma comparăriĭ făcută de D-l Tocilescu.

§ 3.

Odată studiate caracterele paleografice, trec la conţinutul «Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ.»

El ne duce tocmaĭ la secolul al III-lea după Christ., cînd Romaniĭ aŭ părăsit Dacia Traiană, şi vorbindu-ne de organizaţiunea coloniilor remase, ne arată cine eraŭ capiĭ lor. Voiŭ trece cu vederea pomenirea de judeţul Roman în al III-lea secol, cînd acest judeţ a trebuit să ia nume după oraşul Roman, iar oraşul Roman a fost înfiinţat de Roman vodă, după descălecătoarea a doua. Cea ce probează acest lucru e că mult timp în documente el se numeşte Novograd, adică : Cetatea nouă. Numele însă din document ne daŭ proba cea maĭ vădită a falşităţiĭ sale. In adevăr iată, care eraŭ maĭ mariĭ Moldoviĭ pe acele timpurĭ depărtate :

La judeţul Lăpuşna :

«Mari giudi : Coman Golăĭ şi Pretoreanĭ 12 moşnenĭ bătrînĭ, Giurgiŭ Solca, Mitru Şăndrea, Vlad Negrilă, Danciŭ Loca, Solomon Maghenicĭ, Coman Crăulea, Clavdi Benga, Moisă Bosle, Coman Răut, Rof Sascăŭ, Vlad Purice, Coman Vlasăĭ.»

Prin urmare în anul 264, adică la mijlocul secoluluĭ al 3-lea p. Chr., cînd influenţa romană, trebuia să fie încă tare, nu găsim nicĭ un pronume roman, absolut nicĭ unul între ceĭ 13 dregătorĭ aĭ Lăpuşneĭ, găsim dincontra nume curioase pentru Romanĭ, ca Danciŭ, Vlad, Moisă, Sascăŭ, Maghenicĭ, Crăulea etc.

Dar să continuăm cu judeţul Bărlad.

«Mari giudi: Florea Ceauru şi 12 moşnenĭ bătrînĭ preatoreanĭ : «Clavdi Ghenghe, *Săla Clanăŭ*, Trohin Cehan, Miron Veaveriţă, «Danciŭ Ulio, Dorofti Huru, Nestor Bujoranu, Samoil Jora, Samson «Dabija, David Tomşa, Iolean Dubăŭ şi Tit Balş.»

Aicĭ falşificatorul devine cutezător; afară de Ulio, toate celelalte nume sînt nume istorice, saŭ cel puţin nume de familiĭ cunoscute; toată boerimea romînească a secolilor XV, XVI şi XVII e reportată nu la descălecătoarea a 2-a ci la anul 264 după Christ.

La judeţul Lăpuşna falşificatorul îşĭ dă silinţa să inventeze nume, el pune abia treĭ nume istorice între ceĭ 13 dregătorĭ, la judeţul Bîrlad dincontra el inventă un singur nume Ulio, toate celelalte sînt luate din documente şi din istorie. In fine la Roman el amestecă numele istorice cu cele inventate; familia Boldur o pomeneşte maĭ spre sfîrşit, la judeţul Roman, probabil ca să arăte că nu pentru ia s-a scris Izvodul. Vom vedea însă că deşi această familie apare spre sfîrşitul pomelniculuĭ, autorul are grija să adaoge un apendice, în care Boldureştiĭ joacă primul rol.

Dar să trecem la judeţul Roman.

«Mari giudi: Dalmat Ţăutu şi 12 bătrînĭ preatoreanĭ; Ursu Moţoc, Nestor Brustur, Moisă Veariş, Metru Joldea, Giurgea Hudea Marco Şarpe. *Savin Rusăt*, Ili Budac, ***Beanedictu Boldur***, Nestor Arburi, Danciŭ Rusu, Iacobu Danu.»

Aicĭ apar, după cum am spus, familiĭ din istoria Moldoveĭ, amestecate cu nume inventate: Tăutu, Moţoc, Joldea, Şarpe, Arbore, Boldur, şi risum teneatis *Ruset*, îşĭ daŭ mîna cu Brustur, Hudea, Budac etc. Familia Rosetti, venită în Romînia din Constantinopole în secolul XVII-lea, este după Izvod o familie neaoş romînească de la prima descălecătoare! Odată pus pe revista vechilor fămiliĭ boereştĭ ale Moldoveĭ falşificatorul nu se maĭ opreşte, la toate le dă cîte o dregătorie, îngrijind însă maĭ de aproape pe Boldurĭ.

Vlad Tăutu e consu, ***Coman Boldur*** preafect, Dinga Campedure, Crămca vornic de Cîmpulung, Axente Stroicĭ părcălab de Hotin, Coman Tomşa la Tira, ***Loghin Boldur*** la Capobou, Roman Ureche la Neamţo (sic); pe David Purice îl face căpitan la Cahula pe ***Postŭ Bolduri*** la Crăulea, Moisi Baluş la Orheĭ, pe Metru Buhuş la Catilina, pe Leonti Cogălniceanu la Taifalea, pe Lionti Arburi la Vasluiŭ, iar tribuni Ciolpan, Clavdi Baluş etc. Nobleţea din Bucovina şi din Basarabia nu e uitată: vedem numărîndu-se printre dregătorĭ pe Coman Vasălco căpitan de Cirimuş, pe Vlad Rusu căpitan de Roşaţă, pe Pilăt Flondor tribun etc.

In urmă vine descălecătoarea a doua. La această importantă

epocă a istorieĭ noastre, reapar aceleașĭ familiĭ : Uu Purice stă alăturĭ cu un Vultur, nu departe de Dumbravă, un Uliu stă la mijloc între Bou și Șarpe ; Bucium e așezat în oarecare depărtare de Ureache, probabil pentru ca să n-o asurzească. Un Boldur a ajuns mare giudi de Bîrlad, socru luĭ Consu Dragoș fiul luĭ Bogdan. Fiul aceluĭ Boldur e campoduce, și e plăguit în războiŭ cu Unguriĭ; un alt Boldur, cochiŭ vechiŭ, e rănit și el în războiŭ împreună cu Arbure, Ghenghea, Ceauru etc. Francezul zice : «les plaisanteries les plus courtes sont les meilleures ;» prin urmare cred că trebue să mă opresc aci cu glumeața înșirare de nume a Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ. Trebue însă, ca concluziune asupra acestor nume, să facem o observațiune.

Nu e oare curios ca familiile Ceauru, Gheanghea, Dabija, Tomșa, Dubăŭ, Clănăŭ, Cehan, Veverița, Huru, Bujoranu, Jora, Balș, Golia, Șendre Purice etc.. să dateze tocmaĭ din secolul al III-lea după Christ ? Lucrul nu e imposibil o recunosc, dar ni-se va conceda că el e neverisimil. Cum e posibil ca, pe cînd în Occident familiile aristocratice, nu durează în meziŭ decît 3 saŭ 4 secole, așa că familiile care ajung pînă la Cruciațĭ sînt deja un fenomen, familiile romîneștĭ sus citate să străbată prin noaptea secolilor pînă în secolul XVI, XVII-le, și chiar, unele pînă în zilele noastre ?

Cum se face că, familile aristocratice ale Occidentuluĭ, unde există o aristrocație ereditară aŭ trăit abia cîteva secole, iar la noĭ, pe unde aŭ trecut atîtea invaziunĭ, și unde fruntașiĭ eraŭ aleșĭ de popor saŭ de Domn, maĭ toate familiile aristocratice aŭ trăit 15 saŭ 16 secole și totdeauna aŭ figurat printre fruntașiĭ națiuniĭ ? Și ce potop a dat peste aceste familiĭ ilustre de granit, care se jucaŭ cu secolele, ca să se stingă maĭ toate în 2 saŭ 3 secole. Familiile din Izvodul luĭ Clănăŭ, peste care aŭ trecut Goțĭ, Vandalĭ, Gepizĭ, Avarĭ, Hunĭ, Tatarĭ, tot puhoiul barbarilor care aŭ căzut peste Europa, se sting maĭ toate aproape imediat după constituirea Statuluĭ romînesc. Care e motivul aceșteĭ răpede disparițiunĭ, nu a uneĭ saŭ a unor din aceste familiĭ, ci a maĭ tutulor?

Fi-va măcelul din 1565 a luĭ Alexandru Lăpușneanu ?

Dar maĭ toate aceste familiĭ se găsesc și după acest an ; n-are cineva decît să consulte, spre a se convinge, documentele timpuluĭ, și va vedea că se găsesc după această dată, fatala boerieĭ,

peste 30 de familiĭ din Izvod din care bună parte apar foarte tîrziŭ în Letopisițe și în documente.[1]

Din fericire însă avem mijlocul să controlăm așa de aproape numele din Izvodul luĭ Clănăŭ, încît nesinceritatea luĭ devine vizibilă chiar pentru un spirit prevenit în favoarea luĭ.

Ce e drept, noĭ nu avem nicĭ un document de la Bogdan Dragoș, în care să vedem care eraŭ soțiĭ săĭ de arme, însă posedăm documente foarte vechĭ datînd din prima jumătate de secol a descălecătoareĭ în care se face enumerațiunea boerilor de pre acele timpurĭ. Mă voiŭ mărgini să citez două dintr-însele.

Intr-un document din 30 Martie 1392, de la Roman Vodă, se văd figurînd boeriĭ următorĭ : Juga Jiurjevicĭ, Stețcu, Bratul, Netedul, Stanislav, Dragoe, Andriaș, Jiurja, Dragoș Viteazul, Ostravicĭ, Vlad, Ghidev, Grozin, Costin, Oriș.[1]

Opt anĭ maĭ tîrziŭ, găsim boeriĭ următorĭ intr-un hrisov din primele lunĭ, dacă nu din primele zile ale domnieĭ luĭ Alexandru cel bun. Dragoș Viteazul, Andriaș, Stanislav Rotompan, Vlad Vornicul, Drăgoa, B. . . . .[2] de Hîrlăŭ, Duma vornicul, Țiban, ... raet mic, Sandru ot Tudor, Horaeț vistieru, ..., . . . Stolnicĭ Mica ot Melinti, Bratul Stroavicĭ, Iațco (logofăt), Stroe, Ivan.[3] Mare parte din aceștĭ boerĭ se găsesc într-un document de la Juga Vodă, predecesorul luĭ Alexandru cel bun.

Aceste două documente sînt condamnațiunea definitivă a Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ. In adevăr este oare cu putință ca din peste 30 de familiĭ, care în timp de 11 secole (264—1350) se regăsesc printre fruntașiĭ Moldoveĭ, abia una singură (Șendrea) să maĭ rămînă în prima jumătate de secol a descălecătoareĭ și în tot decur-

1. Familiile din Izvod care se găsesc prin documente după anul 1565 sînt: Zbiare, Dinga, Moghilă, Gălăĭ, Moțoc, Dumbravă, Bucium, Huru, Stroicĭ, Jora' Ureche, Ciolpan, Veveriță, Roșca, Boul, Ruset, Gheanghea, Tăutu, Balș, Cehan, Dabija, Tomșa, Dubăŭ, Purece, Ciauru, Bujoranu, Balica, Buhuș, Rusu, Cogălniceanu.

1. B. P. Hăjdeŭ. Arhiva istorică I. s. p. 19.

2. Numele înlocuite cu puncte nu se pot citi în original fiind șterse, însă acest nume se poate suplini cu documentul de la Juga Vodă, publicat în Arhiva romînească de Cogălniceanu, Iașĭ 2-a edit. p. 15.—(Bărlini după mine Bărlicĭ).

3) Document pergament inedit aflător la Academia romînă (Documentele expuse) din 29 Iunie 1400.

sul domnieĭ luĭ Alexandru cel bun printre boeriĭ Moldoveĭ?[4] Şi cum se face că, aceste familiĭ dispărute, ca prin farmec de la anul 1392—1432, reapar treptat una cîte-una, la diferite epoce în secoliĭ următorĭ? Cum se explică faptul că în tot timpul lungeĭ domniĭ a luĭ Alexandru cel bun, care a organizat boerimea Moldoveĭ nu se vede figurînd printre boerĭ familiile de la descălecătoare, ca şi cum marele domn organizator ar fi fost un inamic jurat al vechilor familiĭ de patricianĭ ale ţăriĭ? Am citit 17 hrisoave, edite şi inedite de la Alexandru cel bun, emanînd din diferite timpurĭ între aniĭ 1400 şi 1431, şi în toate aceste documente, conţinînd fiecare de la 16 pînă la 53 boerĭ, găsit decît un singur nume (Şendre) dintre cele din Ivodul luĭ Clănău. Ce cataclizm s-a întîmplat în primiĭ 50 de anĭ aĭ descălecătoriĭ ca toate familiile boereştĭ care din secolul al III-lea după Christ., pînă în zilele noastre aŭ condus destinele Moldoveĭ să se eclipseze cu desăvîrşire în timp de 30 de anĭ? Şi voiŭ adăoga că în tot decursul secoluluĭ al XV-lea nu apar decît 14 familiĭ din cele pomenite în Izvod, dintre care cea maĭ mare parte cătră sfîrşitul secoluluĭ. De la anul 1432—1450 am găsit prin 41 documente edite şi inedite ce mi-a trecut prin mînă, numaĭ pe Şandru, Urechea şi Baluş; de la 1450—1470 în 27 documente pe Zbiare şi Bucium, iar în ultimiĭ 30 anĭ de la 1470—150 în 40 de documente, pe Arbore, Tăutul, Bou, Clănăŭ, Dinga, Moghilă, Purece şi Şarpe. Celelalte 16 familiĭ vechĭ, apar în secoliĭ următorĭ, unele după cum am spus foarte tîrziŭ.

In schimb însă cele maĭ vechĭ familiĭ care se găsesc prin documentele din secolul XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea cum sînt familiile: Rotompan, Netedul, Jumătate, Cupcicĭ, Hudicĭ (forma slavă Gudicĭ), Limbă-dulce, Popşa, Straovicĭ, Ponicĭ, etc., nu se găsesc printre cele aproape 50 de familiĭ citate de Izvod ca contimporane luĭ Bogdan Dragoş. Aşa încît din 50 de familiĭ de la descălecătoare, nu se regăsesc decît treĭ în secolul descălecătoriĭ, adică pînă la anul 1450: Şendrea, Urechea, Baluş, şi din vre-o zece din principalele familiĭ, care se găsesc prin cele maĭ vechĭ documente moldoveneştĭ, absolut nicĭ unul nu se găseşte printre familiile patriciane care împreună cu Bogdan Dragoş, aŭ întemeiat Statul Moldoveĭ, după Izvodul luĭ Clănăŭ!

Faptul vorbeşte de sine e de prisos a maĭ insista.

4. Arhiva Cogălniceanu: loc citat în nota precedentă.

§ 4.

Trec acum la a 3 a şi cea maĭ tare din dovezile de falşitatea Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ. Aci ignoranţa falşificatoruluĭ işĭ atinge culmea eĭ şi, nu numaĭ că ne dă o dovadă decisivă de falşitatea documentuluĭ, dar chiar ne face să întrevedem pe autorul luĭ.

Spătarul Petru Clănăŭ după ce traduce din document adaogă de la el cuvintele următoare:

«Ist izvod în cee vara tănd Arbure Hatman şi Boldur vor-«nicu şi Dragoş vornicu şi Costea paharnicu, dacă răzbim şi fugări «pe Leaşi în vinceala ce avum la codru Cozminuluĭ întră în ţara «lor şi toată Podolia prădă şi jărăşti, aflăl script pe lătinie limba «noastră cea bătrînă de *Huru* ceal mari Canţalar a luĭ Dragoş «Vodă la curtea unuĭ mari boear leaşescu Visnovschi din Liov şi «apucă-l Dragoş vornicu cari hiind tătărescu Soltan nu-l putu pri-«ceape cear hi şi hiind cu mini neamotenie de pe fătu-so Dumi-«traşco gineri-meu, deatel mie şi cumul văzuĭ pohtiĭ al scripti pe «moldovenie şi mĕ pohti şi cuscru Dragoş a i scripti şi luĭ surea-«tul esta cari scosulam a tocma di pe ceal izvod script de Huru «bătrănu, Dumnezăŭ pominească-l ca ni lăsăra ştire de bătrînile «datine a moşieĭ noastre şi hiind în răsuflu acmu şi în pace de «toate părţi scosul-am di pi latinie şi scriptul-am cu mîna mea în «tărgu în Vasluĭ, veanit hiind cu Măriea sa Domnul nostru Stefan «Vodă ceal Mari în ano 7003. Mîsîţa April 13 şi spe creazare am «iscal. şi am pus si peceatea mea.»

«Petru Clănăŭ vel spătar iscal.»

Această notiţă finală, ne spune maĭ multe lucrurĭ care toate sînt false, arhifalşe.

1. Că Arbore hatman a fost la lupta din codru Cozminuluĭ.

O primă neexactitate, care singură e destul să arăte în mod indiscutabil nu numaĭ că documentul e apocrit, dar chiar că falşifiicatorul e un ignorant, este că pe timpul luĭ Ştefan cel Mare nu exista încă hătmănia printre boeriile moldoveneştĭ. Ştiŭ bine că cronicarul Ureche şi după el toţĭ istoriciĭ noştri pînă şi chiar D-l Xenopol spun că hătmănia, ca şi celelalte boeriĭ e creată de

Alexandru cel bun.[1] Insă orîcît de unanim ar fi acordul istoricilor, această idee este greșită, și ca să se convingă cineva n-are decît să ia orîce document din secolul al XV-lea și va vedea că nicĭ unul, dar absolut nicĭ unul nu pomenește pe hatman printre boeriĭ țăriĭ; în locul său însă găsim pe portarul de Suceava, care dispare cînd începe a figura în documente boeria de *hatman i parcalab Suceavscoi.* Nu numaĭ în secolul al XV-lea nu exista boeria noastră în Moldova, dar nicĭ chiar sub domnia luĭ Bogdan, a luĭ Ștefăniță Vodă și a luĭ Petru Rareș, adecă în prima jumătate a secoluluĭ al XVI-lea, tot nu găsim prin documente boeria de hatman; ia apare abia pe la sfîrșitul secoluluĭ al XVI-lea.[2] A' vorbi de hatman moldovenesc pe timpul luĭ Ștefan cel Mare, este ca și cum s-ar vorbi despre Rectorul Universitățiĭ din Iașĭ, despre guvernatorul Bănciĭ naționale saŭ despre Președintele Curțiĭ de compturĭ, din vremea domnieĭ luĭ Ipsilant orĭ a luĭ Mavrogheni !

Este chiar de mirat cum acest punct decisiv, în discuțiune, nu a fost atins de nicĭ unul din criticiĭ anteriorĭ. D-l Tocilescu maĭ ales, atît de aspru pentru alțiĭ, în liniile pe care le-am citat în nota de la pagina 473 nu trebue să ignoreze saŭ dacă știa nu trebuia să omită să spună că pe timpul luĭ Ștefan cel mare, nu existaŭ hatmanĭ, ci portarĭ de Suceava. Cînd un învățat destins ca D-l Tocilescu, ignora un lucru așa de ușor de știut, nu se cuvine ca el să fie așa de sever pentru Bolintineanu, Ioan Maiorescu, Pumnul, Grig. Lahovari și alțiĭ, că nu știaŭ alte lucrurĭ poate maĭ greŭ de știut, maĭ ales pentru dînșiĭ și pentru timpul în care scriaŭ.

Incît despre D-l Ghibănescu care a făcut o adevărată dizertațiune asupra hătmănieĭ, într-o notă din studiul d-sale, mirarea ni-a fost și maĭ mare văzînd cîte erorĭ a acumulat în cîteva liniĭ, fiindcă-l știm că se ocupă foarte serios de trecutul istorieĭ noastre.[3]

---

1. O excepție onorabilă face D-l Brezoianu în cartea sa „Vechile instituțiunĭ ale Romînieĭ" Bucureștĭ pag. 60, care spune că demnitatea de mare hatman a întrodus în Moldova pe la finele secoluluĭ al XVI-lea.

1. Primul document în care am găsit această funcțiune se află la Academia romînă No. 56 pergament cu pecetia atîrnată, din anul 1588. Totușĭ există documente posterioare în care se regăsește funcțiunea de portar de Suceava, voiŭ cita: documentul public. în Revista pentru Istorie a D-luĭ Tocilescu IV. p. 703 din anul 1591, și acel publicat de D-l Hăjdeŭ în Arhiva ist. III, 201, și acel cu No. 58 pergament cu pecetie de ceară aflător la Academia romînă (inedit), ambele din anul 1592.

3) Gh. Ghibănescu: op. cit. p. 4 și 5.

2. O a doua neexactitate de acelaşĭ gen, este că falşificatorul, căzând într-o eroare comună maĭ tutulor cronicarilor şi istoricilor noştri[1] crede că pe timpul luĭ Stefan cel mare existaŭ 2 vornicĭ, pe când in Moldova pe acel timp şi mult timp înainte şi în urmă, n'a existat de cît un singur vornic. In anul 1497, Boldur era ce e drept vornic, dar Dragoş nu se afla pe atuncĭ printre slujbaşiĭ marĭ aĭ ţăriĭ, după cum se poate vedea dintr un document din 22 Ianuarie 7005.[2] Dragoş a fost vornic şi el, însă înaintea luĭ Boldur intre aniĭ 1486—1491.[3] Pe la jumătatea anuluĭ 1491,[4] el sufere dizgraţie şi e numit părcălab de Neamţ, iar în locul său e înaintat Boldur, care de 6 anĭ era vistier. In anul

---

1. Excepţiune onorabilă, domnul Brezoianu, loc. cit. Insuşĭ d. Hăjdeŭ n-a scăpat de această greşală, nicĭ de greşala cu hătmănia. Aşa d-sa publicînd în Arh. ist. (t. I. 1. p. 57). documentul din 20 Sept. 1520, lasă nedecisă chestiunea dacă el este falş saŭ autentic, pe cînd era uşor de văzut că documentul e falş fiindcă în partea sa finală zice : credincioşi boerilor noştri *hatmanului* şi celor *mari vornici a ţerii de jos şi a ţerii de sus*". Maĭ probă vădită de falşitate. nicĭ nu se putea. Probabil însă că d. Hăjdeŭ ignora în 1864 că pe la 1526 nu exista încă nicĭ hatmanĭ moldoveneştĭ, nicĭ doĭ vornicĭ , unul de ţara de jos şi altul de ţara de sus. Cînd învăţaţiĭ noştri ceĭ maĭ marĭ eraŭ atît de superficialĭ, nu ne vom mira că falşificatoriĭ eraŭ atât de cutezătorĭ. Se pare că pe acel timp falşificatoriĭ şi criticiĭ noştri eraŭ cam de aceiaşĭ forţă, ceia ce ştiaŭ uniĭ ştiaŭ şi ceilalţĭ, şi de aceia criticiĭ nu puteaŭ prinde pe falşificatorĭ.

2. Originalul la d. Al. Cantacuzino Paşcanu.

3. Doc. din 7 Octomb. 6995 (1486) orig. Acad. rom. No. 9 pergam. cu pec. de ceară atîrn ; din 15 Sept. 6996 (1487) Orig. Episc. Roman : din 13 Dec. 6996 (1487) public. de Melhissedec. Revista Tocilescu I. 369, din 9 Ian. 6996 (1488) ibidem p. 371—373 ; din 26 Feb. 6996 (1488). Episc. de Roman, 20 Apr. 6996 (1488) ibidem ; 13 Martie 6997 (1489) Hăjdeŭ Arh. ist. I. 155 şi Melhissedec Cronica Huşilor p. 12—14, 29 Ianuarie 6997 (1489) Origin. St. Spiridon. Moşia Băceştĭ Doc. No. 2 ; din 26 Fevr. 6999 (1491). Hăjd. Arh. ist. I. p. 156—157. Aicĭ trebue să notez o mică dificultate :

Intr-un document din 15 Oct. 6999 corăspunzător cu anul 1490, publicat de d. Hăjdeŭ Arh. ist. I. 156, se vede Boldur cu titlu de vornic. Insă saŭ d. Hăjdeŭ a citit răŭ data documentuluĭ, saŭ ceia ce este maĭ probabil, trebue a scădea încontra reguleĭ, 5508, iar nu 5509, cum se scade la documentele după 1 Septemvrie, spre a avea anul 1491. Altmintrelea am avea următoarea serie puţin verosimilă. Dragoş vornic în 13 Martie 1489 ; Boldur vornic în 15 Oct. 1490, Dragoş vornic în 20 Fevr. 1491, şi iarăşi Boldur vornic în 10 Oct. 1491.

4. Doc. din 10 Oct 7100 (1491), orig. la d. Al, Cantacuzino Paşcanu, şi din 14 Nov. 7100 (1491), la Episc. de Roman.

1493 se pare că Dragoș a suferit o a doua dizgrație, în orĭce caz el încetează de a maĭ figura printre sfetniciĭ domnuluĭ. [1] pînă în anul 1498. [2] cînd este din noŭ însărcinat cu pârcălăbia de Neamț, funcțiune în care se găsește și în timpul domnieĭ luĭ Bogdan Vodă, în anul 1507. [3] Prin urmare este o greșală a spune că 2 vornicĭ Boldur și Dragoș. aŭ luat parte la bătălia din Codru Cozminuluĭ, fiindcă pe acel timp și în tot timpul domnieĭ luĭ Ștefan cel Mare nu exista decît un singur vornic: vornicia se bifurcă în Moldova abia după anul 1560.

3. O a treia inezactitate este persoana născocită a luĭ Postea saŭ Costea păharnicul. Intre aniĭ 1490 și 1507 a fost păharnic Mohila saŭ Moghila (Movilă), iar înaintea luĭ Mohila Andreica, și înaintea lui Andreica Ion etc. prin urmare Costea păharnicul nu putea să existe în anul 1497, de oarece pre acel timp nu exista zecimĭ de păharnicĭ ca în secolul nostru și în cel trecut, ci numaĭ unul singur. In toată domnia luĭ Sfefan cel Mare și chiar în domniile precedente, nu am găsit vre-un Costea păharnic. [4]

4. O eroare grosolană istorică este că Huru care scrie în anul 1495 (7003), vorbește de lupta din Codru Cozminuluĭ, întîmplată în anul 1497, adecă cu doĭ anĭ în urmă. Acest anahronizm, de altmintrelea ușor de observat, a fost relevat întîiașĭ dată de Roesler. D-l Tocilescu a insistat asupra luĭ, de aceia e inutil a-l maĭ discuta.

5. O minciună sfruntată este afirmațiunea că Dragoș vornicul ar fi fost de familie tătărească (tătăresc soltan), pe cînd el era Romîn neaoș. Plastograful a voit să profite de circumstanța că

1. Document din 27 Martie 7001 (1491) Acad. Rom. No. 89 pergam. cu pecetie de ceară atîrnată; din 22 Ian. 7005 (1497) la D-l Al. Cautacuzino Pașcanu

2. Doc. din 26 Nov. 7007 (1498) public. de d. Burada în Revista Tocil. V p. 393 și 394.

3. Doc. din 25 Martie 7008 (1500) Academ. rom. No. 80 perg. pecet. de ceară atîrn; din 22 Martie 7115 (1507) orig. St. Spiridon Moșia Băceștĭ doc. No 3, din 20 Febr. 7015 (1507) Acad. rom. pachet XLV. doc. No. 142.

4. Intr-un letopiseț din secolul nostru și care este sub presă, formînd vol. XXI din Uricar. d-luĭ Th. Codrescu, am văzut un Coste păharnicul; care e însă valoarea acestuĭ letopiseț? De unde a luat cronicarul de la începutul secoluluĭ nostru (căcĭ letopisetul e din secolul nostru) pe Costea păharnicul? Iată ceia ce nu pot ști pînă cînd, critica nu se va pronunța asupra acestuĭ letopiseț.

boeriĭ în vechime îșĭ puneaŭ de ordinar numaĭ titlul și numele personal și omiteaŭ numele de familie, pentru ca să facă pe Dragoș fiŭ al luĭ Gihereĭ, hanul tătăresc de la Crîm, după cum ar fi putut să-l facă un Stuart saŭ un Medicis refugiat. In numeroasele documente de la Ștefan cel Mare și de la fiu-săŭ Bogdan (ca la o sută) pe care le am citit pînă astăzĭ, tipărite și inedite, Dragoș se găsește cu titlul de părcălab de Roman, de spătar, de vornic, de părcălab de Neamț, însă fără să se arăte numele săŭ de familie. Din nefericire însă pentru aceia care aŭ fabricat genealogia sionească și Izvodul luĭ Clănăŭ, noĭ am găsit un document inedit de autenticitate neîndoioasă, în care se arată familia luĭ Dragoș. Pînă cînd va exista acest hrisov domnesc de la Ștefan cel Mare, și el se află în bun loc, la Academia romînă, Izvodul luĭ Clănăŭ și genealogia sionească rămîn numaĭ niște tentative de înșălăciune.

Documentul de care vorbesc e din 7 Oct. 6995 (1486) [1] și pomenește printre boerĭ pe *Dragoș* **Boul** vornicul, care de sigur că este tot ce poate fi maĭ puțin tătăresc. Că acest Dragoș Boul vornicul e același cu Dragoș vornicul, rezultă din faptul că el ține în documente tocmaĭ locul pe care-l ocupă în documentele din aniĭ alăturațĭ Dragoș vornicul.

Rareorĭ, îmĭ place să cred, a fost dovedit în mod maĭ flagrant!

6. Petru Clănăŭ se iscălește *vel* spătar, vel, prescurtare din velicăĭ (mare), este de asemenĭ un anahronizm. Fie că pe timpul luĭ Ștefan cel Mare nu existaŭ funcționariĭ inferiorĭ cu titlurile de vtori (al doilea) și treti (al treilea) (vtori logofet, treti vistier), fie că chiar dacă existaŭ, nefiind decît un singur postelnic, spătar, vistier, stolnic mare etc., el era destul de cunoscut, și nu maĭ era necesitate să spună că era mare spatar, saŭ mare vistier, faptul însă e sigur că nu găsim pe acele timpurĭ particula vel.

Dar destul, prea mult chiar am combătut o falsificațiune grosieră, care nu poate să resiste uneĭ criticĭ orĭcît de superficiale. După cum am promis însă, terminînd e locul a ne intreba cine e autorul acesteĭ mistificațiunĭ literare?

---

1. Documentul se află la Academia romînă sub No. 9 al documentelor cu pecetie de ceară atîrnată.

Deja D-l Tocilescu, în studiul săŭ asupra cronicelor romîne, face să se intrevadă în mod foarte transparent pe fabricantul croniceĭ, și promite că la locul cuvenit îl va spune cine este.

«.... Clănăŭ. care, după cum vom dovedi la locul săŭ, pen«tru a justifica o fantastică genealogie «tataro-sultănească», a nea«muluĭ săŭ a plăzmuit un șir de documente de aceiașĭ forță pa«leografică și critică, ca și fragmentul luĭ Huru, documente, care «căzîndu-ne în mînă, ne-a pus în poziţiune de a descoperi în mo«dul cel maĭ sigur pe fabricantul croniceĭ și al acelor documente» [1].

D-l Tocilescu nu-ș-a ţinut promisiunea sa de a ne spune cine este fabricantul croniceĭ, se vede că nu-ș-a găsit încă locul unde trebue să ne spună aceasta, însă din fraza pe care am reprodus-o se vede că dînsul bănuia că Fragmentul luĭ Huru, ar fi făcut de Sioneștĭ.

D-l Ghibănescu e și maĭ categoric. «Alcătuitorĭ documentelor «Sioneștĭ zice d-sa, aŭ luat parte activă la compunerea Izvoduluĭ «luĭ Clănăŭ, în orĭce caz după 1845», și în urmă d-sa ne face un tabel foarte viŭ și pitoresc:

«Imĭ vine a mă duce cu mintea cu 50 de anĭ în urmă, și-mĭ «pare că văd pe frațiĭ Costachi și Antohi Sion, unul păharnic «și altul spătar lucrînd pe întrecute la cele 9 doc. falșe, cârpin«du-le cu crîmpee de fapte și de oamenĭ, de care puteaŭ ști, grație «slabelor cunoștințe istorice ce aveaŭ, alergînd la judecătorie, spre «a-șĭ legaliza spița, ca nimine alțiĭ, publicîndu-le în ziarele timpu«luĭ, pentru a le ști și lumea și a le da un maĭ mare aer de ve«ritate, că eĭ simpli scoborătorĭ din o familie rezeșască de la Co«seștĭ, rîdicațĭ la rangul de boerĭ de clasa 2-a se trag din Ștefan «cel Mare, sînt înrudițĭ cu Cantimireștiĭ, cu Dabija, cu Mircea «Ciobanul cu Vasile Lupu etc, și pot întrece prin nobleța sînge«luĭ pe veneticiĭ de Ghiculeștĭ, Sturzeștĭ, Ruseleștĭ, dacă nu chiar «și pe Balșeștĭ«. [2]

Prin urmare afirmaţiunea este foarte categorică, frațiĭ Costachi și Antohi Sion aŭ plăzmuit Izvodul luĭ Huru. Este aceasta învinovățire întemeiată ?

Acesta e ultimul punct pe care ne propunem să-l examinăm.

---

1. Tocilescu op. cit. p. 48.
2. Ghibănescu op. cit, p. 17 (p. 369 Uricar.) vol- XVII.

Se ştie că familia Sion a prezentat nişte documente din care ar rezulta că autorul eĭ ar fi Dragoş vornicul. După documentele sioneştĭ Dragoş vornicul ar fi de origină tatară, el s-ar fi chemat Demir sultan, fiul hanuluĭ tătăresc de la Crîm, Ghereĭ, şi botezîndu-se a luat numele de Dragoş. Toată lumea recunoaşte astăzĭ că documentele Sioneştilor sînt false. [1]

Acum cînd noĭ am arătat că Dragoş era din familia Boŭ, devine şi maĭ vădit că genealogia sionească, era o genealogie tendenţioasă, ca să-şĭ dea o origină veche şi aristocratică. Cine însă putea fi autorul acesteĭ falşificaţiunĭ ? Există un adagiŭ de drept penal: *is fecit cui prodest*, prin urmare autorul saŭ inspiratorul genealogieĭ sioneştĭ nu poate fi decît un membru al acesteĭ familiĭ, care voia să arăte că Sioneştiĭ se trag din unul din căpitaniĭ iluştri aĭ luĭ Ştefan cel Mare şi din haniĭ tătăreştĭ. [2]

Izvodul luĭ Clănăŭ, care de asemenĭ dă luĭ Dragoş o origine tătărească, se acordă cu genealogia familieĭ Sion ; e dar probabil că a eşit din aceiaşĭ oficină, căcĭ altmintrelea ce interes avea el să confirme o minciună atît de sfruntată ? Să luăm pe de altă parte seama că izvodul, care apoteosise dă pe Boldureştĭ, nu uită nicĭ pe Sioneştĭ, documentul e găsit în Polonia la boerul Vişnovschi de Dragoş vornicul, care era cuscru, nemotenie, cu Petre Clănăŭ, scriitorul izvoduluĭ.

Astfeliŭ Sioneştiĭ, după cum rezultă din acest document, s-ar trage de pe tată din haniĭ tătărăştĭ, iar prin linia femenină Clănăŭ spătarul, descendinte al luĭ Săla Clănăŭ, unul din ceĭ 12 pretoreanĭ aĭ Judeţuluĭ Bîrlad din anul 264.

Prin urmare este mare probabilitate, aproape certitudine că Izvodul luĭ Clănăŭ, e fabricat de fraţiĭ Costache şi Antohi Sion după cum afirmă D-l Ghibănescu şi după cum lasă a se înţelege D-l Tocilescu.

---

1. Ceia ce n-a împiedecat de uniĭ din Sioneştĭ ca să adaoge pe lîngă numele de familie Sion pe acela de Ghereĭ, ca să amintească descendenţa lor din hanul tătăresc Ghereĭ. Tot aşa şi Costăcheştiĭ aŭ luat numele de Boldur în secolul nostru, spre a arăta descendenţa lor din Boldur vornicul.

2. Că aceasta era intenţiunea fraţilor Sioneştĭ, şi că chiar aŭ tras un profit cu fantastica lor genealogie se poate vedea din cele treĭ documente pe care le am publicat la finele acestuĭ studiŭ, sub formă de apendice.

Și acum ne e lesne a explica forma și fondul acestuĭ document. Ceĭ doĭ frațĭ l-aŭ scris romînește fiindcă nu cunoșteaŭ limba slavă ; din aceiașĭ cauză provin toate greșelele și anahronizmele lor. Necunoscînd limba slavonă și neputînd citi documentele secoluluĭ al XV-lea, eĭ nu eraŭ deprinșĭ cu paleografia aceluĭ secol, nicĭ cu instituțiunile orĭ cu persoanele care aŭ jucat rol în decursul luĭ.

Astfeliŭ eĭ, deprinșĭ cu documentele romîneștĭ din a 2-a jumătate a secoluluĭ al XVII-lea, și prima jumătate a secoluluĭ al XVIII-lea, întrebuințează scrisoarea cursivă, admit hatmănia, bifurcă vornicia, pun particula vel înainte de spătar, atîtea anahronizmurĭ, care probează ignoranța falșificatorilor, și a unora din învățațiĭ noștri criticĭ. Tot din aceiașĭ cauză multe din familiile boereștĭ care apar abia în secolul al XVII-lea sînt transportate la descălecătoarea Moldoveĭ și chiar la anul 264, pe cînd cele 12 familiĭ principale ale secoluluĭ descălecătoareĭ, numaĭ treĭ: Șendrea, Urechea și Baluș, sînt enumerate de izvod printre soțiĭ de arme a luĭ Dragoș. Dacă 9 familiĭ boereștĭ, citate de noĭ, care sînt tot atît de vechĭ ca acestea, nu sînt pomenite în cronica luĭ Huru, cauza este că ele găsindu-se numaĭ în *documentele slavone* eraŭ necunoscute de falșificatorĭ, pe cînd dincontra familiile Șendrea, Urechea și Baluș găsindu-se în Letopisețe, în Cantemir și în documentele romîneștĭ, puteaŭ fi cunoscute de Sioneștĭ.

Familia Roset e urcată aproape de prima descălecătoare, probabil pentru a plăti naivitatea luĭ Veniamin Roset, episcopul de Roman, care, unul cel dintîiŭ, a căzut victima plastografiilor sioneștĭ, și a certificat pe baza documentelor prezentate de păh. Sion că această familie se trage din Dragoș vornicul de corenie e Tatar !

Infine Izvodul luĭ Clănăŭ vorbește de Dragoș vornicul, fiindcă Sioneștiĭ care pretindeaŭ că se trag din el, voiaŭ să-șĭ confirme cu această ocaziune fantastică lor genealogie tătărească, și rîdică familia Boldur, pentru că era făcut acest document pentru hatmanul Boldur Costache șeful oasteĭ Moldoveĭ.

CONCLUZIUNE.

Neprețuitul document din 7 Octomvrie 1486, care arată origina eminamente romînă a luĭ Dragoș vornicul, probează în mod

peremtoriŭ falşitatea genealogieĭ sioneştĭ şi a Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ, care daŭ luĭ Dragoş vornicul o origine tătărească. Atît genealogia cît şi izvodul, sînt opera unor falşificatorĭ ignoranţĭ din familia Sion: Că eĭ se chiamă Costache păh. şi Antohi spătarul, lucrul e indeferent şi în orĭce caz eŭ nu pot afirma nimic în această privinţă, cea ce însă mi-se pare sigur e că aceste falşificaţiunĭ sînt datorate Sioneştilor.[1]

Incît despre hatmanul Boldur Costache, dezinteresatul editor, eŭ nu cred să fie cu totul strein acesteĭ mistificaţiunĭ literare şi chiar probabil el a plătit cu mult maĭ mult scrisul decît tipăritul «Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ.»[2] Se vede că nu-ĭ eraŭ destul Exelenţieĭ sale şefuluĭ oasteĭ Moldoveĭ descendinţa din Boldur vornicul de pe timpul luĭ Ştefan cel Mare. In 1841 Sturza Vodă publicase genealogia sa din care ar rezulta că această familie datează de la înce-

1. Despre reputaţiunea Sioneştilor e caracteristică următoare anecdotă: Sărdarul Toader Sion, frate cu Costache şi Antohi era un veşnic postulant la începutul domnieĭ luĭ Vodă Ghica, de aceia Domnul nu vroia să-l primească în audienţă, ştiind că el este un om căruia nu trebue a se încredinţa funcţiunĭ. Intr-o zi sărdarul Toader întîlnindu-se cu Neculae Istrati, unul din ceĭ maĭ de spirit boerĭ aĭ timpuluĭ şi plîngîndu-se că Vodă nu-l primeşte şi nu-ĭ dă slujbă luĭ, care a suferit surghiun la 1848, Istrati îĭ cere petiţiune pe care Sion o purta veşnic la el, pîndind ocaziunea de a o da domnuluĭ, şi-ĭ spune să o lase la el şi să vie peste treĭ zile la palat că va vorbi cu domnul să-l primească. Ghica Vodă în ziua defiptă după ce acordase audienţa luĭ Neculaĭ Istrati, îi dă voe să introducă pe sărdarul Sion, care aştepta cu nerăbdare în sala de alăturĭ. Inainte de a întra Istrati îĭ dă în treacăt petiţiunea pe care Sion voia să o dea domnuluĭ. Insă pe cînd Sion vorbea în ia de isprăvile sale de serviciile aduse ţăriĭ, la ciumă şi la holeră, în hîrtia dată de Istrati se spuneaŭ hoţiile făcute de Sion. Văzînd pe Domn surizînd la lectura aceșteĭ ciudate petiţiunĭ, Sion se credea sigur de slujbă, fără să-ĭ treacă prin minte de farsa luĭ Istrati. După ce termină petiţiunea Domnul întreabă pe bietul sărdar—Adevărate sînt Sioane, toate cîte le spuĭ aicĭ?—Adevărate Măria Ta—răspunde Sion, şi încă sînt maĭ mult decît atîtea, căcĭ nu le-am putut spune pe toate. La aceste vorbe Domnul aruncă rîzind petiţiunea luĭ Sion, şi trece în altă cameră.

D-l Sc. Şişcanu care mi-a narat această anecdotă, pretindea că ia este adevărată, şi că i-s-a raportat de colonelul Botescu, adiutant a luĭ Ghica Vodă, care a fost martur al acesteĭ scene; în orĭce caz admiţînd că ia e o simplă anecdotă tot are meritul şi utilitatea că exprimă foarte bine reputaţiunea de care se bucuraŭ Sioneştiĭ printre contemporaniĭ lor.

2. Altmintrelea nu înţeleg pentru ce hatmanul nu spune unde a găsit izvodul şi cum acest nepreţuit document a putut să fie pierdut în urmă de familia Costache.

putul secoluluĭ al XV-lea, hatmanul Boldur nevoind să se lase maĭ pe jos, se adresează la Sioneștĭ, meșterĭ falșificătorĭ, și comandă un document care să urce orgina familieĭ sale, în cele maĭ depărtate timpurĭ și din care Sturzeștiĭ să fie cu totul eliminațĭ.

Pe atuncĭ eraŭ la modă originile streine pierdute în noaptea secolilor, Balșeștĭ pretindeaŭ că se trag din conțiĭ de Beaux. Sturzeștiĭ din Ion Turzo voevodul Transilvanieĭ; Cantacuzineștĭ susțineaŭ că sînt de origine franceză venită în Constantinopole pe timpul Cruciaților, Sioneștiĭ se coboraŭ în linie dreaptă din haniĭ tătăreștĭ și din sora luĭ Ștefan cel Mare. In fața acestor vechĭ și ilustre originĭ ce rămînea faimoasa familie Costăchească, care în adevăr a jucat un așa mare rol în analele istorieĭ moldoveneștĭ ? Boldur vornicul, de pe timpul luĭ Ștefan cel Mare era prea modern, trebuia fabricată o altă origine maĭ veche, și pentru a ajunge la acest rezultat la cine s-ar fi putut adresa maĭ bine hatmanul Boldur, decît la Sioneștĭ ? Eĭ care aŭ fost în stare să facă din biată lor familie răzășească, aliata celor maĭ ilustre familiĭ, care aŭ fost pe pămîntul Moldoveĭ, nu puteaŭ să aibă greutate a da Costăcheștilor una din marele familiĭ moldoveneștĭ, o origine orĭcît de veche și s-o alieze cu Dragoș Vodă, întemeetorul principatuluĭ.

Izvodul luĭ Clănăŭ e răspunsul luĭ Boldur Costache, la genealogia familieĭ Sturza, redactat de frațiĭ Costache și Antohi Sion. Acesta cred că e adevăratul istoric al plăzmuiriĭ «Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ.» Dacă hatmanul Boldur Costache ar trăi i-s-ar putea spune că în loc de a sui originea familieĭ sale, el a coborît-o cu aproape 2 secole. In adevăr odată descoperită frauda din 1856, cineva e îndrept să se întrebe adevărat să fie oare că Costăcheștiĭ să trag din Boldur vornicul ? Saŭ dincontra, și această descendență este tot un neadevăr ca și descendența Sioneștilor din Dragoș vornicul ? Un minciunos nu maĭ are dreptul să fie crezut ; în orĭce caz spusele sale trebuesc primite sub beneficiŭ de inventar.

Insă despre genealogia Costăcheștilor, cît și despre alte genealogiĭ apărute în secolul nostru, mă voiŭ ocupa în special, în lucrarea ce prepar asupra organizațiuniĭ boerimeĭ moldoveneștĭ între aniĭ 1400 și 1800. De o camdată, încheînd acest studiŭ mă mărginesc să spun :

1. Că descendența Sioneștilor din Dragoș vornicul e un ne-

adevăr tot atît de sfruntat ca și originea tătărească a luĭ Dragoș.

2. Că Izvodul luĭ Clănăŭ este o falșificațiune ignorantă.

3. Descendența Costăcheștilor din Boldur vornicul este un lucru cel puțin îndoios, și care are trebuință de probe.

I. Tanoviceanu.

APENDICE

Inaltuluĭ Ocârmuitor sfat al prințipatuluĭ Moldavieĭ

Pah. Costache Sion.

Jalobă

«Fiind-că după cererea ce prin jalobă am făcut împărăteștiĭ «sale Măririĭ a toată Rosia pentru 2 fiĭ aĭ meĭ, numițĭ cel întăĭ Ioan «și cel al doilea Manoil, ca să fie primițĭ în corposul de cadețĭ. «am primit respuns sub Nº. 8249 avg. 20 de la Derectorul Can-«țalarieĭ Inaltuluĭ Stat, că după voia împărăteștiĭ sale Măririĭ sînt «primițĭ făcîndu-le cuvenitele mărturiĭ 1). Metrica pentru vremea «naștereĭ și a botezuluĭ lor. 2). A doctorilor pentru starea sănătă-«țiĭ lor, și al 3). documentul de nobilitate. Pentru care în cât se «atinge de metrică și de mărturia doctoricească m-am adresat către «locurile competinte. Iar pentru nobilitate rog pe Inaltul sfat că așa «precum este cunoscută familia mea, să bine-voiască a slobozi cu-«venitele atestaturĭ pentru tragerea neamuluĭ spre a le trimete pre-«cum se cer.

844 Sept. 24,

Sion paharnicul.

In Septembrie în 29 se pune pe această jalobă următoarea rezoluțiune:

«După lămuririle ce se vor lua despre drepturile familieĭ jă-«luitoruluĭ căștigate în patrie atît de el cît și de suitoriĭ săĭ se va «face cerșutul atestat».

Iscălițĭ Ghica (?) vel log. Indescifrabil, Mavrocordat.

Prin urmare genealogia Sioneștilor a avut un rezultat practic de a face să se primească fiĭ păh. Sion în școala de Cadețĭ din

Peterzburg, școală rezervată nobililor ; cine știe chiar, dacă plăzmuirea genealogieĭ nu era făcută din vreme pentru acest scop ? In orĭce caz genealogia familieĭ Sion a avut darul să înșele nu numaĭ pe ștabul împărăteștiĭ sale măririĭ a toată Rosia dar și pe toată aristocrațimea moldovenească de pe timpurile acelea, care era cu totul ignorantă de trecutul țăriĭ noastre. Aceasta se poate vedea din alăturatele certificate aflătoare în acelașĭ dosar.

«Din documentele din anul 7204 Iunie 9 și din 1765 Apr. 21 «ne-am încredințat de tragerea neamuluĭ d-sale păh. Sion, precum «glăsuește această mărturie, și am încredințat cu a noastră iscăli«tură».

Veniamin Roset Episc. Roman (pecetie),
Sofronie Episcop Hușilor (isc.).

Mărturie.

«D-luĭ pah. Cost. Sion arătăndu-ne că are dorința a trămite «2 fiĭ aĭ săĭ Ioan și Emanoil în școlile împarăteștiĭ sale Măririĭ în «Petersburg, ne-a rugat să-ĭ dăm o mărturie de tragerea neamuluĭ «săŭ, așa dar noĭ ca uniĭ ce știm *de adevărata tragere a neamuluĭ «săŭ*, (sic), prin aceasta mărturisim că neamul d-sale păh. Costachi «Sion, se trage din vechile neamurĭ boereștĭ a prințipatuluĭ Mol«davieĭ, și toțĭ suitoriĭ luĭ din vechime aŭ fost în rang de boer, «precum și el însușĭ și toate neamurile sale. Și d-luĭ pah. din fra«geda vîrstă se găsește pah. șĭ întrebuințat în slujbele patrieĭ în «toată vremea ; și pentru ca să poată fi copii luĭ primițĭ în rîndul «nobililor împărățieĭ Rosieĭ, și în școalele împărăteștĭ i-am dat a«ceastă mărturie de știința ce avem sub a noastre iscăliturĭ și pu«nerea peceților gherbuluĭ nostru».

«Incredințându-mă din însuși documenturile din 7204 Iunie 9 «și din acel din 1765 Apr. 21. am adeverit și cu a mea iscălitură.

Iscălițĭ și cu pecetie. — Cost. Conachi logofăt cavaler, Alexandru Ghica vel log. Cost. Sturza log. Necolae Cantacuzino log. Todirașco Balș, Stefan Catargiul vel log. Todirașco Sturza log. Iordache Ghica vist. Neculae Roset vist. Costin Catargiu, Alexandru Balș, Petrache Roset.

Anul 1845 Febr. 20 zile.

Aceste documente se află în Arhiva Statuluĭ, din Iașĭ, Dosar. Minister. de Externe No. 1878 din anul 1844. D. Hăjdăŭ încă a publicat fără să se pronunțe, după obiceiŭ, falșa genealogie sionească în Arhiva istorică a sa T. I. partea I. pag. 36 și 37. Cele 2 documente de care se vorbește maĭ sus, din 7204 și 1765 stabilesc falșa origine a Sioneștilor.

Dr. POSSA

EREDITATEA şi EDUCAŢIA[1]

I.

După unele teorii filozofice evoluţia nu numaĭ a omeniriĭ dar chiar şi acea a individuluĭ este fatală, determinată de maĭ înainte de natura sa întinsă şi prin urmare peste putinţă de modificat.

Altele din potrivă susţin deplina putere de înrîurire a generaţieĭ adulte asupra celeĭ tinere încît după ele omul ar fi numaĭ cît productul educaţieĭ.

Dacă aceasta ar fi adevărat, ar urma că noĭ să nu ne maĭ interesăm de educaţia generaţiilor viitoare, de oarece aceasta n-ar putea schimba întru nimic cursul evoluţiuniĭ. De aicĭ s-aŭ născut două curente de ideĭ ; uniĭ care susţin că totul se datoreşte ereditățiĭ, tot viitorul moral al unuĭ copil ar fi conţinut în sinul matern şi s-ar desfăşura inevitabil în cursul vieţiĭ. După eĭ, uniĭ oamenĭ se nasc criminalĭ, aşa cum alţiĭ se nasc poeţĭ, saŭ geniurĭ. Iar al-doilea curent ca reacţiune opusă celuĭ întîiŭ ţinînd seamă de progresul civilizaţieĭ, susţine că totul se datoreşte educaţieĭ, că omul la naştere e ca o ciară maleabilă, căria-ĭ daĭ forma ce voeştĭ. Helveţius se întreabă, dacă toată diferenţa între oamenĭ, nu provine din singura diferenţă în instrucţia primită şi din mediul social, dacă talentul şi virtutea nu se pot învăţa.

---

1. Obiectul uneĭ conferinţe ţinută la Ateneul din Botoşanĭ. în 1892.

In dizertațiunea aceasta, noĭ vom arăta că amîndouă aceste ideĭ sînt exagerate, și vom căuta să demonstrăm că există o mijlocie între puterea eredităţiĭ și acea a educaţieĭ; că ambele nu sînt decît niște obicĭnuinţe, cea întîiŭ incarnată in organe și transmisă prin generaţie, cea a doua cîștigată individual.

Ce este ereditatea?

După Littré ereditatea este facultatea ce aŭ ființele viĭ de a transmite prin calea generaţiuniĭ însușirile originare și în parte chiar cele cîștigate.

Acestea sînt:

1. Structura corpuluĭ, trăsăturile feţeĭ și expresiunea fixionomieĭ. La Romanĭ se dădea nume speciale uneĭ particularităţĭ moștenite; așa ceĭ cu nas mare se numiaŭ *nasone*, ceĭ cu buze marĭ *labione* etc. Chiar istoria modernă n-a uitat a menţiona în Austria *buzele de Habzburgĭ*, iar în Franţa *nasurile de Burbonĭ* care se perpetuaŭ în urmașiĭ acestor familiĭ, ca și alte trăsăturĭ ale feţeĭ ce se păstrează în alte familiĭ, demascînd uneorĭ chiar secrete clandestine. In această chestiune un om de spirit din secolul trecut zicea: «Lumea uită, Dumnezeŭ iartă, dar nasul rămîne.»

2. Stările fiziologice și patalogice aŭ mare putere de transmitere. Astfeliŭ sînt familiĭ în care observăm la foarte mulţĭ membri viaţă lungă, forţă mușculară, sănatate înfloritoare. Aseminea observăm transmiterea dispoziţiunilor la unele bolĭ din familie; dar maĭ ales relativ la boalele nervoase și mintale, analele medicale sînt pline de exemple ce confirmă ereditatea lor în mod prea vădit: așa Epilepsia, Histeria. maniele, monomaniile se perpetuează cu o putere mare. Noĭ trebue să mărturisim că în boalele nervoase se arată ereditatea mult maĭ mult decît în celelalte manifestaţiĭ ale vieţiĭ omeneștĭ, așa un fiŭ poate să nu samene la fizic cu părinţiĭ dar seamănă în boale.

Mania de sinucidere ce e o boală nervoasă este ereditară, așa Esquirol, Moreau, Lucas, Morel, constată nu numaĭ regularitatea cazurilor asemănătoare la descendenţĭ, dar și uniformitatea repetată, identatea vîrsteĭ pentru data morţiĭ și identitatea procedeuluĭ ales. Un monoman se sinucide la 35 anĭ; fiiĭ săĭ fac de două orĭ tentativa de omor just la 35 anĭ, pentru unul nu reușește, pentru altul însă da. Acelaș gen de moarte este tradiţional în familiele maniace, în unele domină înecatul, în altele se spînzură, alţiĭ

se împușcă saŭ junghie etc. S-ar putea zice că exercită un fel de fascinație saŭ suggestiune nervoasă asupra lor.

3. Alcoolizmul nu este ereditar, dar el face ceva maĭ răŭ, căcĭ degenerează rasa pînă o stînge, așa din părințĭ bețivĭ fii săĭ epilepticĭ, istericĭ, idioțĭ, familiĭ de dezechilibrațĭ ce sînt pierduțĭ pentru omenire. Astfeliŭ se citează ca exemplu în Anglia familia *Yake* care avînd de străbun pe un bețiv; a dat naștere în timp de 75 anĭ, la 200 de hoțĭ și asasinĭ, 288 infirmĭ și 90 prostituate.

Incă din cea maĭ veche antichitate s-a constatat ereditatea în familiile de dezechilibrațĭ, pe care astăzĭ îĭ numim cu denumirea prea elastică de «*neurastenicĭ*» și astfeliŭ eraŭ declarate unele familiĭ de impure și proscrise. Biblia aruncă blestemul asupra unor asemenea familiĭ, blestem ce dura pînă la a 5-a generație. Astăzĭ încă se constată că observațiile Evreilor eraŭ juste.

De sigur ceĭ vechĭ aŭ constatat ca și noĭ astăzĭ că calitățile ereditare enumerate maĭ sus nu pot fi modificate prin educație, și decĭ fiind vătămătoare contactuluĭ societățiĭ le proscriaŭ, lucru ce ar trebui să se aplice și astăzĭ pentru a evita perturbările. Decĭ cu regret trebue să mărturisim că ceĭ vechĭ știaŭ maĭ bine ca noĭ astăzĭ să prezerve societatea curățind-o de membriĭ vătămătorĭ.

Pînă aicĭ am enumerat calitățĭ ereditare ce nu se pot modifica prin educație ; acum vine rîndul celor asupra cărora educația exercită o acțiune decizivă. Ele sînt :

4. Instinctele și aplecările la furt, la ucidere etc. Dar aceste instincte primitive și animalice s-a constatat astăzĭ că se pot stînge prin educație.

Instinctul de conservare se naște și apoĭ se perpetuiază, Darwin arată că animalele ce locuesc în insulele deșarte, nu aŭ frică de oamenĭ, cînd îĭ întîlnesc întîia oară, dar cu timpul devin fricoase cu cît ele experimentează mijloacele noastre de distrucție, și apoĭ ele transmit puilor lor obicĭnuința uneĭ neîncrederĭ salutare. Această formă de ereditate este uzitată zilnic de dresatoriĭ de animale, la care se pot fixa unele dispozițiĭ și aptitudinĭ folositoare. La om chiar în educație s-a constatat că maĭ ușor se pot obținea rezultate bune și durabile într-o rasă unde s-a înmagazinat cu secoliĭ un număr de instincte și obiceiurĭ conforme cu o stare maĭ superioară de civilizație, decĭ care a primit din naștere odată cu sîngele și nerviĭ un feliŭ de educație anticipată.

Ereditatea e supusă unor legĭ care nefiind fixe totuşĭ aŭ o normă. Aşa pentru uniĭ, fiiĭ seamănă maĭ mult unuia, alţiĭ maĭ mult celuilalt din generatoriĭ săĭ ; cîte uniia nu seamănă părinţilor ci bunilor saŭ străbunilor. Asemănările nu se prelungesc decît maximum pînă la 10 generaţiĭ, fapt constatat de crescătoriĭ de animale. Această durată de 10 generaţiĭ ar fi pentru oamenĭ pînă la 3 secole.

Unele circumstanţe ce intervin în momentul procreaţiuniĭ pot avea o mare influenţă asupra viitoareĭ fiinţe ; astfeliŭ am văzut maĭ sus ce devin copiĭ procreaţĭ sub influenţa alcoolizmuluĭ. Adeseorĭ unuĭ tată foarte inteligent dar care a dus viaţă grea şi laborioasă, îĭ succede un fiŭ cu facultăţĭ mintale debile ; precum uniĭ părinţĭ prea viguroşĭ sănătoşĭ, pot da naştere unor copiĭ prea inteligenţĭ, dar aĭ căror sănătate nu va fi aşa forte ca a părinţilor. Acestea deşi la prima vedere s-ar părea că sînt excepţiunĭ, dar ele nu sînt decît compenzaţiunĭ, pentru că părinţiĭ inteligenţĭ care aŭ dus o viaţă cu ocupaţiĭ grele intelectuale ş-aŭ obosit creerul şi l-aŭ epuizat, iar ca rezultat al acesteĭ epuizărĭ aŭ dat naştere unor fiĭ cu un creer maĭ mediocru. Asemenea ceĭ viguroşĭ aŭ de ordinar o substanţă cerebrală de bună calitate, în care se imaginează aptitudinea la lucrărĭ intelectuale, dar creerul lor nefiind obosit, ci pot transmite acea aptitudene care se va manifesta la fiiĭ ce-şĭ vor întrebuinţa creerul lor maĭ mult ca părinţiĭ.

Ce este Educaţia?

Educaţia este arta prin care voinţa fermă emanată de la un creer dezvoltat şi activ se impune pe calea *suggestiuniĭ mintale* asupra unuĭ creer maĭ puţin dezvoltat, primitiv fără voinţa adecă pasiv şi succeptibil de a înmagazina impresiunile ce le primeşte.

Scopul esenţial al educaţiuniĭ după Guyau este, de a crea fie prin *suggestiune directă* fie prin *acţiune repetată* o serie de obicĭnuinţe repetate, adecă de impulsiunĭ reflexe durabile, capabile de a dezvolta impulziunile cele bune de origine ereditară, şi dincontra a nimici impulsiunile cele rele ereditare.

După definiţia de maĭ sus vedem că suggestiunea mintală joacă rolul principal în educaţie, trebue se analizăm dar ca să ştim ce e suggestiunea.

La persoanele isterice, neurastenice, neuropatice se poate ob-

serva suggestiunea în mare, de aceia o putem lesne explica prin exemple la aceștia.

Dacă pe o asemenea persoană o punem în stare de somn cataleptic pe calea hipnotizmuluĭ, putem aĭ da ordine pe care după ce o trezim din acest somn le va executa fatalminte fără să-ĭ fie posibil a se împotrivi, aceasta va să zică că noĭ i-am impus voința noastră, impunere ce o maĭ numim suggestiune.

Exemplu : uneĭ persoane ipnotizate putem a-ĭ spune că după ce se va deștepta din somn va simți că e frig în casă și că va căuta o blană să se învălească ; eĭ bine îndată ce se va deștépta începe să tremure și umblînd după blană, deși în realitate va fi poate în mijlocul vereĭ, saŭ va fi în casă o temperatură înaltă. Așa dar noĭ iĭ putem suggera o idee falșă pe care i-o înrădăcinăm.

Tot pe această cale putem aĭ suggera diferite ideĭ și sentimente, așa spre exemplu vom zice hipnotizatuluĭ că în cutare zi, la anumită oară va eși la preumblare, saŭ va executa un alt ordin. Eĭ bine el se va deștepta își va căuta de alte afacerĭ fără să se gîndească la suggestiunea ce-i-am impus, iar cînd vine ziua și oara ce-i-am fixat, el va eși la preumblare părîndu-i-se că o face din propriea-ĭ inițiativă, și se duce chiar de ar tuna și fulgera.

Putem suggera sentimente de simpatie, antipatie, admirație, pasiunĭ, emoțiunĭ ca frica. Putem suggera ideia de a calomnia, a bate, a fura, a ucide etc. Ce e maĭ mult e că aceștĭ oamenĭ executînd actul impus prin suggestiune, eĭ cred totdeauna că fac aceasta din propria lor voință, și găsesc motive de scuze la orĭce acte neraționale ce-ĭ am suggera să facă [1].

S-a maĭ văzut că la persoanele lesne ipnotizabile și neuropatice putem suggera ideĭ și fără aĭ adormi și uneorĭ chiar în cel maĭ scurt timp posibil, în cîteva secunde, e destul a le adresa vorba cu un ton convingător. Faptul acesta trebue a fi cunoscut de justiție, căcĭ joacă un mare rol in chestiunea de răsponzabilitate morală. Putem suggera nu numaĭ ideia de a comite o crimă, dar chiar ideia de a-l face să creadă că a fost martor la comiterea uneĭ crime ; așa dacă am avut intenția să inculpăm pe o persoană inocentă de o crimă, putem prin ipnotizm să ne găsim și martorĭ,

---

1. *Bernheim* prof. Nancy. De la Sugestion et de ses aplic. à la therapeutique, Paris, 1888.

care cu rizicul lor, vor mărturisi detaliele cele maĭ micĭ care le aŭ observat, fiind ferm convinşĭ că aŭ asistat dar care în realitate noĭ îĭ le am suggerat a le crede.

Din cele ce vedem, trebue să ne convingem, după cum D-l Guyau [1]. cel întîiŭ a arătat că e o mare analogie între instinct şi suggestiune. Orĭce suggestiune este după el un instinct în stare născîndă, care se înrădăcinează încetul cu încetul, şi termină prin a se transmite din generaţie în generaţie. Conştiinţa noastră instinctivă nu e decît o suggestiune ereditară.

S-a făcut din suggestiune maĭ multe aplicaţiunĭ, aşa maĭ întîiŭ s-a aplicat în terapeutică pentru a vindeca unele boale nervoase, cu foarte bun succes, aşa se pot vindeca durerĭ nervoase, anchilose isterice, ipohondriĭ etc. Maĭ în urmă s-a aplicat ca corectiv al instinctelor anormale, saŭ ca stimulantă a instinctelor normale dar slabe.

Din cele ce am expus pînă acum vedem că putem căpăta o putere morală imensă asupra nevropaţilor, prin *suggestiunea hipnotică saŭ artificială* ; vom vedea maĭ la vale că şi la persoanele normale se aplică suggestiunea pe o cale maĭ înceată şi fără ipnotizm pe aceasta o numim *suggestiune normală* ce se aplică în educaţiune.

Descoperirile moderne ale suggestiuniĭ ne daŭ posibilitatea de a crea totdeauna într-un spirit, la orĭce moment al evoluţiuni sale un instinct artificial capabil a echilibra inclinaţiunile preexistente ereditare, saŭ de a le stinge chiar. Decĭ suggestiunea care crează instincte artificiale capabile a echilibra pe cele ereditare, constitue o a doua putere, care poate fi comparată cu ereditatea şi a o întrece chiar.

Astfeliŭ doctorul Voisin de la Salpetriera citează o mulţime de exemple. Intre altele pe o femee de 22 anĭ, adusă la Salpetriera, leneşă, murdară, prostituată, a putut să o transforme prin suggestiune ipnotică într-o femee bună, blîndă, curată şi onestă. Ia nu voise a învăţa nicĭ să citească, dar în urma suggestiuniĭ învăţă carte, şi citea cu plăcere paginĭ de morală ; în fine ia fu admisă într-un serviciŭ unde deveni de o moralitate exemplară. Voisin zice că prin suggestiune a transformat pe această femee din un nevrozism desgustător într-un nevrozism blînd.

---

1. Guyau Education et Hérédité. pag. 4. Paris, 1890.

Chiar în clientela sa din oraș D-l Voisin pretinde că a transformat pe o femee ce era foarte răutăcioasă în o femee bună cu barbatul eĭ și incapabilă de a se maĭ sfădi.

Dr. Liebault din Nancy, prin o singură suggestiune a făcut pe un copil leneș să devie foarte aplicat timp de 6 săptămînĭ.

II

Influența eredităţiĭ asupra educaţieĭ.

Spencer a zis cu drept cuvînt: cu cît un organizm este maĭ perfect și prin urmare maĭ complex, cu atît dezvoltarea sa armonioasă întâlnește dificultăţĭ, adecă cu atît educația sa se face maĭ greŭ. La animalele inferioare, educația puilor nu e grea de făcut, ceia ce n-a învățat de la născătoriĭ săĭ, va învăța fără pericol în viață, căcĭ avînd instincte simple, îĭ vor fi de ajuns un mic număr de experiențe. Dar cu cît ne suim în scara zoologică, cu atît evoluțiunea e maĭ lungă și cu atît se arată necesitatea educațiuniĭ. La animalele superioare femeia poartă puiĭ și-ĭ alăptează, și chiar după ințărcat îĭ supraveghează un timp; așa dar la animale chiar vedem că există în stare de germine o pedagogie primitivă, decĭ educațiunea este o prelungire a alăptăriĭ, iar necesitatea sa derivă chiar din legile evoluțiuniĭ.

Care e partea ce se cuvine eredităţiĭ, și care e partea educaţieĭ în manifestația fenomenelor intelectuale și morale?

Uniĭ susțin cum am arătat că totul se datorește eredităţiĭ, D-l Ribot zice că «educațiunea n-are influență eficace decît asupra naturilor și inteligenților mijlociĭ». Dar D-l Ribot e injust, căcĭ noĭ deși recunoaștem că mediul social singur nu poate forma geniurĭ, dar el le manifestă și le pune în evidență acolo unde le găsește. De cîte orĭ nu s-a văzut și contrarul, adecă inteligențe superioare aŭ perit stînse în germine prin circumstanțe defavorabile și mediul social ostil. Iar dincontra cine nu știe cît de mult se atribue educaţieĭ dezvoltarea unor spirite superioare, dacă se nasc în unele familiĭ favorizate de soartă, saŭ ca avere saŭ ca educație. Cine ar putea face în asemenea cazurĭ împărțeala exactă de ceia ce se cuvine educaţieĭ, și cea ce se cuvine eredităţiĭ?

Geniul nu e ereditar, el este o excepție, e un fenomen extraordinar, care nu păzește nicĭ o lege, nicĭ fiziologia, nicĭ psihologia nu pot da un răspuns satisfăcător asupra aceste probleme.

Aşa dacă chiar Beethoven, Mozart saŭ Rossini aŭ fost fiĭ de muzicanţĭ, o deosebire imensă între părinţiĭ lor absolut inferiorĭ şi strălucirea neasemănată a odraslelor lor. In multe cazurĭ însă nu găsim în părinţĭ absolut nicĭ o predispoziţie pentru aptitudinea dezvoltată de fiŭ. Aşa Kant marele filosof german era fiul unuĭ curelar; Schubert unul din ceĭ maĭ încîntătorĭ compozitorĭ de muzică era fiul unuĭ profesor de sat şi Haydn ilustrul săŭ predecesor era fiul unuĭ stoler, din potrivă De Candolle, Bach, Bernoville se cobor din familiĭ întregĭ de botanişti, muzicanţĭ şi matematicĭ.

Adeseorĭ nu găsim nimic ereditar, ci numaĭ o condiţiune necesară geniuluĭ, anume o aptitudine în unele familiĭ maĭ mult la muzică saŭ maĭ mult la ştiinţe, la pictură etc, iar această aptitudine fiind cultivată ajunge a se acumula în cursul generaţielor ca electricitatea în acumulatorĭ, pînă ce se descarcă o dată prin intermediul unuĭ singur membru al familieĭ. Aceasta ne explică cum se găsesc în unele familiĭ maĭ mulţĭ bunĭ muzicanţĭ, matematicĭ, etc, la care se maĭ adaoge şi o stare de suggestiune normală continuă ce exercită părinţiĭ asupra copiilor.

In foarte multe cazurĭ însă geniul se poate produce şi solitar în familiĭ ce nu par preparate pentru aceasta, aptitudinĭ speciale nu se cer, e destul numaĭ ca limba naţională să ajungă la o perfecţie de claritate şi vigoare. Exemple: Bossuet, Pascal, Molière, Voltaire, Rousseau, Byron, Goethe, Dante, Milton, Shakespeare, nu sînt decît geniĭ solitare neexplicabile nicĭ prin evoluţia organică nicĭ prin mediul intelectual, toţĭ descind din familiĭ ce nu aŭ maĭ produs nicĭ macar membri cu inteligenţĭ snperioare.

Printre circumstanţele favorabile impulsiuniĭ spirituluĭ spre ştiinţe este şi curiozitatea. *De Candolle* vede in curiozitate principiul tuturor descoperirilor, cînd înţelegem prin acest cuvînt curiozitatea de lucrurĭ reale şi adevărate, nu de ficţiunĭ. Părintelude familie iĭ incumbă rolul primuluĭ educator, de a escita curiozitatea cînd o găseşte neactivă şi molatecă, de a o opri şi dirija cînd ea e prea energică şi turbulentă. Ilustrul *Faraday* la etatea de 13 anĭ, fiind ucenic la un legător de cărţĭ, citi din întîmplare cîteva file din o mică carte elementară de chimie, se văzu trezindu-se în el geniul latent; el căpătă gust a citi şi controla experienţele despre congelaţia apeĭ: a distilaţieĭ etc. şi de aicĭ înainte studiînd mereŭ ajunge genial.

In chestiune de inteligență de o maĭ mică intensitate, ca talent vocațiune, aptitudinea ereditară nu maĭ joacă nicĭ un rol; așa alegerea uneĭ cariere, se face cele maĭ de multe orĭ după necesitățile ce-l silesc pe un tînăr maĭ mult; uneorĭ chiar din o lectură ce-l captivează și-l suggestionează, saŭ din o converzație.

Influența suggestiuniĭ produsă de mediul social asupra educațieĭ.

Suggestiunea la nevropațĭ nu e de cît exagerarea faptelor ce se petrec în stare normală. Trebue să admitem decĭ o suggestiune psihologică morală și socială, care se produce la ceĭ maĭ sănătoșĭ pe o cale maĭ înceată, fără să capete acea exagerație ce o produce turburările nervoase; spre exemplu o istorisire tristă în o adunare face pe ceĭ maĭ nervoșĭ să plîngă, iar pe ceĭ maĭ puțin nervoșĭ să se emoționeze numaĭ.

Suggestiunea socială este aceia ce ne vine de la întreg mediul social ce ne înconjoară, în care sîntem supușĭ la o infinitate de micĭ suggestiunĭ uneorĭ contradictoriĭ și anihilîndu-se, iar uneorĭ de acelașĭ curent care acumulîndu-se daŭ un efect maĭ mult saŭ maĭ puțin forte de suggestiune. Cu toțĭ sîntem supușĭ suggestiunilor, iar Guyau zice: «*viața socială nu e de cît o balanță de suggestiunĭ reciproce*». Dar posibilitatea de rezistență personală la suggestiune, variază mult după persoane. Sînt unele incapabile a rezista, a căror personalitate nu se numără la suma de motive ce determină acțiunea, ele sufer așa zis de paralizie morală, *Dostoiewsky* observator mare, zice că criminaliĭ sînt în imposibilitate de a opri o dorință: «Rațiunea zice el n-are putere asnpra unor a-«semenea oamenĭ, decît cînd eĭ nu voesc nimic, obstacule la voința «lor nu există. Aceștĭ oamenĭ se nasc cu o idee, care în toată viața «lor iĭ mînă fără cîrmă; eĭ rătăcesc pînă ce întimpină un obiect «ce le trezește cu violență dorința lor, atuncĭ eĭ nu maĭ pun preț «pe capul lor.»

La acestea se maĭ adaogă exemplele care daŭ o putere de a imita. Neuropaților le este de ajuns a vedea o mișcare regulată, ritmică, maĭ mult timp, pentru ca să înceapă eĭ singurĭ a o executa; acesta e un fenomen de suggestiune psiho-motrice, despre care ne daŭ exemple Richet și Féré. Așa dacă facem pe un nevropat să privească mișcările de îndoire și întindere ce facem noĭ din brațe

îndată încep și eĭ a simți că aceiașĭ mișcare se produce și in brațele lor care în realitate staŭ nemișcate, și încă cîteva momente maĭ trec, pînă ce brațele lor încep a produce aceiașĭ mișcare ritmică ce executăm noĭ. Acelaș lucru se petrece cu nevropațiĭ, cînd voind a le suggera o stare de senzibilitate, dureroasă saŭ plăcută, saŭ spre a le suggera o voință, dăm o expresiune potrivită fețeĭ noastre, saŭ un ton de convingere în vorbirea noastră, cu care le impunem.

Vedem prin aceasta că suggestiunea este o putere de transformațiune, prin care un organizm maĭ pasiv tinde a se pune în acord cu un organizm maĭ activ. Acest din urmă dominează pe celălalt și-ĭ regulează mișcările sale exterioare, voința și convingerile sale interne.

Crimele se propagă foarte repede prin suggestiune ca o boală epidemică, și sînt exemple că din citirea in jurnale despre crime comise la care se daŭ detaliĭ de toate peripețiele, s-a văzut producîndu-se în urmă maĭ multe alte crime și de către diferițĭ indivizĭ, dar cu totul identice saŭ aproape identice cu cea ce a fost citită. Din cauza acestuĭ pericol de presă, directorul de la *Morning-Herald* a interzis inserarea în ziarul său de istorisirĭ despre crime, sinuciderĭ, nebuniĭ, putînd fi contagioase. La noĭ în țară, avem în Bucureștĭ un ziar ce face mare comerț prin mahalale numaĭ cu istorisirĭ despre crime; ar trebui decĭ să se stabilească o censură pentru aceasta. In Botoșanĭ chiar întîmplîndu-se o otrăvire în iarna 1891 ce a fost divulgată societățiĭ, am văzut că in curs de 30 zile în urmă, s-a maĭ produs încă 7 otrăvirĭ cu aceiașĭ substanță, deși pînă atuncĭ nu se întîmplase de mulțĭ anĭ, nicĭ de atuncĭ încoace.

Autoritatea ce aŭ unele persoane se explică prin contagiunea ce se exercită asupra uneĭ stărĭ a conștiințeĭ, care e increderea produsă prin intensitatea de afirmațiune. Supunerea este efectul uneĭ suggestiunĭ victorioase. Așa dar temperamentele cele maĭ capabile a cîștiga autoritate asupra oamenilor sînt acele ce afirmă cu maĭ multă convingere, saŭ care par a afirma maĭ mult prin gest și tonul vorbiriĭ.

Suggestiunea ca mijloc de educație morală și ca modificator al eredităţiĭ.

Educațiunea este o continuitate de suggestiunĭ coordonate ș

raţionate, care exercită o influenţă mare pe cale fiziologică şi psihologică.

Starea unuĭ copil ce se naşte este maĭ mult saŭ maĭ puţin comparabilă cu a unuĭ hipnotizat. Toţĭ copiiĭ sînt lesne hipnotizabilĭ şi susceptibilĭ de suggestiune. Tot ce un copil vede şi simte e necunoscut şi e pentru el o suggestiune, iar o serie de suggestiunĭ dă naştere la un obiceiŭ, deprindere, care se poate perpetua uneorĭ toată viaţa ; aşa vedem pe uniĭ copiĭ că devin fricoşĭ numaĭ pentru că îngrijitoarele lor le spun istoriĭ îngrozitoare, pe cînd alţiĭ nu sînt de loc fricoşĭ de oarece părinţiĭ lor aŭ oprit pe slugĭ de a-ĭ speria.

Pe această bază, suggestiunea este introducerea în noĭ a uneĭ *credinţe* ; iar arta morală a suggestiuniĭ se poate defini astfeliŭ : *arta de a modifica pe un individ, convingîndu-l că el este saŭ că poate fi altul decît ce este în realitate.* Educaţiunea trebue să tindă totdeauna la acest scop, adecă de a convinge pe copil că el e capabil numaĭ de bine, şi incapabil la rele, pentru ca să-ĭ înrădăcinăm această putere de credinţă ; să-ĭ spunem că el are o voinţă fermă, spre a-ĭ comunica, suggera, forţa de voinţă ; să-ĭ spunem că el e moralminte liber, stăpîn pe sine, pentru ca idea de libertate morală să tindă a se realiza de sine progresiv.

De multe orĭ e destul să spunem de cîte-va orĭ unuĭ copil, unuĭ tînăr, că noĭ presupunem în el cutare saŭ cutare talent, pentru ca el să înceapă aşĭ da silinţa să justifice această opiniune ; aceasta e o suggestiune prin care-l facem să creadă el însuşĭ că posedă o anumită calitate, şi atuncĭ el începe a lucra cu ardoare în sensul aceleĭ calităţĭ. Dacă ne vom purta răŭ cu uniĭ copiĭ, le vom spune mereŭ că sînt leneşĭ şi incapabilĭ, le vom suggera ideia că sînt în adevăr astfeliŭ, eĭ pierd curajul, zicîndu-şĭ în sine de ce să maĭ înveţe dacă nu vor putea înţelege, astfeliŭ devin leneşĭ şi la urmă incapabilĭ. Cu drept cuvînt s-a zis că arta de a conduce tinerimea consistă în a le presupune pe atîtea calităţĭ bune pe cîte am dori să le aibă.

Acelaşĭ principiŭ se aplică şi la arta de a guverna lumea. A ridica pe un om în stima publică şi în stima sa proprie este mijlocul cel maĭ bun de a-l ridica în realitate. Aşa s-a putut vedea spre exemplu în penitenciare, că ades semi-criminalĭ devin criminalĭ marĭ, numaĭ pentru că sînt trataţĭ ca pe criminaliĭ ceĭ marĭ.

Inversul se întîmplă, dacă spre exemplu un prizonier vede pe un codeținut repezindu-se asupra directoruluĭ să-l lovească și dacă el se opune poate instinctiv numaĭ și-l oprește pe celălalt de a lovi, această acțiune este destul spre a-l salva în el însușĭ, în eul săŭ moral; de aici înainte purtarea sa devine tot maĭ bună pînă ce ajunge model. Dincontra dacă credem pe cineva răŭ, îl vom face cu încetul a deveni maĭ răŭ de cît era în realitate.

Aseminea cînd un copil a comis oarecare greșală, nu trebue cînd îl dojenim să interpretăm acțiunea sa rea în sensul cel maĭ pesimist, căcĭ copilul în genere e prea neconscient pentru a avea o intențiune de tot perversă, iar noĭ educatoriĭ nu numaĭ că ne înșelăm în apreciere, dar chiar dezvoltăm în copiĭ sentimentul de răutate pe care i-l-am presupus. *A presupune un viciŭ, adeseaorĭ înseamnă a-l dezvolta.* Decĭ noĭ trebue să spunem copiilor «tu nu aĭ voit să facĭ aceasta, căcĭ te știŭ că eștĭ copil bun, iar dacă aĭ fi fost copil răŭ iată ce rezultat nedemn ar fi adus fapta ta.»

Pe cît este de bine a face conștiențĭ pe copiĭ de bunele lor aplecărĭ, pe atît e de periculos a-ĭ face conștiențĭ de cele răle, atuncĭ cînd eĭ încă nu-și daŭ seamă.

Sentimentele de simpatie nu se pot naște prin reproșurĭ, spre exemplu părințiĭ ce vor constata indeferență din partea copiilor vis-a-vis de eĭ, prin dojenĭ nu vor reuși a face să nască în eĭ afecțiunea filială; dincontra ar provoca această indeferență saŭ ar mări-o Decĭ în educație trebue să avem ca regulă în materie de sentimente, ca să suggerăm pe cele bune, iar nu să dojenim pe cele rele.

Prin suggestiune putem slăbi saŭ întări momentan inteligența; spre exemplu putem suggera cuiva că e un prost. că e incapabil de a înțelege cutare saŭ cutare lucru, că nu ar putea rezolva o problemă etc., vom dezvolta prin aceasta o neînțelegere, o slăbire intelectuală. Educatorul dincontra trebue să urmeze regula de a sfătui pe copil că *va putea să înțeleagă*, că *va putea să facă*. Pascal zice «Omul este astfeliŭ făcut că dacă îĭ zicĭ mereŭ că e un prost începe a o crede și el, și cu cît apoĭ îșĭ o zice în sine, face pe ceilalțĭ a crede. Căcĭ omul face în sine o converzație interioară, pe care educatorul trebue să o coordoneze.» O zicătoare romînească se poate aplica la vorbele luĭ Pascal: «dacă 3 inșĭ îțĭ spun că eștĭ beat, trebue să mergĭ să te culcĭ.»

Copiii sînt dominați de o doză foarte mare de timiditate înăscută. Eĭ care sînt atît de noĭ și neîndemănatecĭ la toate, le trebue mult curaj spre a se exprima saŭ a face cel maĭ mic gest în fața persoanelor marĭ. Trebue decĭ să-ĭ încurajăm continuu, să acceptăm ca bun tot ce eĭ fac din bună-voință, este foarte important a nu-ĭ lăsa să-ĭ copleșească timiditatea, care le paralizează orĭce inițiativă și buna-voință, observîndu-le numaĭ cu blîndeță cînd trebue a-ĭ face să-șĭ schimbe o acțiune, spunîndu-le că ar reuși maĭ bine dacă ar face altfeliŭ.

Pe lîngă curaj, noĭ trebue să dezvoltăm la copiĭ și încrederea în sine ; pentru aceasta trebue să-ĭ deprindem a îndeplini cîte o mică însărcinare, pentru a-ĭ obicĭnui maĭ întîiŭ să *voiască*, apoĭ să reușească în cea ce a voit, adecă să *poată*. Noĭ cu toțiĭ avem ambițiunea de a putea, dar nu toțĭ avem destulă confiență în noĭ înșine. Fiecare îșĭ zice : «aș putea să fac și eŭ așa» dar nu toțĭ se încearcă a face, saŭ dacă încep, apoĭ renunță curînd și atuncĭ orgoliul, ambițiunea se termină prin o anihilare a euluĭ personal.

Trebue să maĭ dezvoltăm la copiĭ *fermitatea* de voință, căcĭ dacă observăm, copiiĭ iubesc fermitatea chiar cînd aceasta se exercită încontra lor. O voință fermă, energică, a educatoruluĭ, întrebuințată pentru bine și dreptate se impune lor : pe copiĭ îĭ vedem că admiră forța fizică, dar tot așa admiră și forța morală, care e voința. Acesta este un instinct ereditar, dar folositor omeniriĭ. De aicĭ rezultă că copiiĭ se modelează totdeauna după persoanele ce-ĭ înconjoară, eĭ imitează tot ce-ĭ mișcă maĭ mult ; decĭ arătînd o voință fermă, facem și pe copiĭ să o aibă. Dacă le dăm exemple de fermitate în justiție și adevăr îĭ facem a fi fermĭ și juștĭ la rîndul lor, fortificînd și dirijînd voința lor spre un scop bun.

Urmînd această cale noĭ vom reuși a capata și *autoritate* asupra copiilor, absolut necesară spre aĭ putea dirija.

Autoritatea se compune din următoarele elemente : *afecțiune*, *respect*, și obiceiul la *supunere*, obiceiŭ ce se naște prin exercițiŭ, aceste din urmă fiind subordonate afecțiuniĭ. Autoritatea ce ar fi susținută prin frica de pedepse, este ceva ce cade ca un jug greŭ și devine nesuferită copiilor, pe care nu o primesc cu plăcere, și de la care se silesc a se sustrage. Copilul care are trebuință a fi pedepsit este lipsit de afecțiune cătră părințĭ. Dincontra a-

fectuozitatea face să fie inutilă autoritatea cea aspră însoțită de pedepse, copilul care iubește se supune pentru a nu supăra pe părinți. Iubind copiii, n-avem trebuință a-ĭ pedepsi, căcĭ iubirea aduce iubire reciprocă, care e mobilul cel maĭ puternic în educație. Afecțiunea trebue să fie pentru copil ca o recompensă, pe care să o merite după purtarea sa; să-ĭ zicem «*fii bun pentru ca să te iubesc*». Trebue să-l deprindem a pune preț pe această recompensă maĭ mult decît pe orĭcare alta. Cu timpul și supunerea nu trebue să se facă prin obiceiŭ, ci tot pentru sentimentul de iubire și respect către părinți, căcĭ și respectul nu e in fond decît afecțiune.

Pedepsele corporale se pot tolera numaĭ în unele cazurĭ la copiĭ micĭ, ca o consequență brutală a faptelor lor dezordonate; dar părinții ce le aplică să aibă de principiŭ a nu arăta nicĭ o dată o mînie și furie brutală contra copiilor, căcĭ de ar face aceasta eĭ iaŭ exemplu și vor crede că sînt datorĭ la rîndul lor să fie furioșĭ și brutalĭ. Apoĭ pedeapsa corporală nu poate fi aplicată tîrziŭ după acțiunea dezordonată a copiluluĭ, căcĭ el avînd prevederea scurtă, nu poate lega efectul la o cauză maĭ depărtată. Pedepsele corporale trebue aplicate cît maĭ rar și numaĭ în cazurĭ de nesupunere cu obstinație, căcĭ numaĭ astfeliŭ pedeapsa are efect puternic asupra moraluluĭ copiluluĭ; pe cînd de-ĭ vom pedepsi prea ades și pentru lucrurĭ de nimic, eĭ se obicĭnuesc cu acestea și nu le maĭ face nicĭ un efect, ba devin nerușinațĭ, alterîndu-le caracterul. O dată cu pedepsele corporale, noĭ trebue a-ĭ face să raționeze și să capete confiența că noĭ nu le dorim decît binele lor și că nu-ĭ pedepsim decît numaĭ pentru că eĭ nu urmează pe calea ce le o arătăm că e bună, sfătuindu-ĭ a reveni. Dacă curînd după o pedeapsă, copilul reîncepe a fi nesupus e maĭ bine să ne facem a nu observa; iar dacă vedem o intenție rea, e maĭ bine a l face să devieză de la ia prin distracțiunile ce-ĭ putem face.

Fiindcă omul este o ființă sociabilă, trebue să suggerăm încă din cea maĭ fragedă copilărie și să dezvoltăm instinctele de sociabilitate, suprimînd pe cele de nesociabilitate,

Nesociabilitatea există în germine la unele stărĭ ale spirituluĭ; așa încă de la etatea de 2 anĭ trebue să combatem spiritul de a răspunde și de a se sfădi, care e prima manifestație de nesociabilitate. Trebue a-ĭ învăța pe copiĭ ca să se împace cu persoanele ce le aŭ adresat o observație, spre exemplu: un copil de

3—4 anĭ a comis o greșală pentru care a fost ocărît, dojenit, el în urmă cere mameĭ de cîteva orĭ să o sărute spre a-l erta, mama refuză cu orĭce preț, dar de atuncĭ copilul păstrează o ciudă pe mamă și capătă obiceiul a răspunde și a se sfădi la fiecare dojană adresată luĭ în urmă, devenind astfeliŭ de un caracter răutăcios. Dincontra dacă nu lăsăm nicĭ o ocară, dojană, fără reconciliare în urmă și un sărut final, copilul ajunge a nu putea suporta ideia de a fi suparat cu nimenĭ, el simte trebuința de a repara greșala, pentru ca să fie iubit și să primească sărutul de reconciliare.

O altă tendință la nesociabilitate este de a fi totdeauna răŭ dispus, morocănos, trist ; aceasta are influență demoralizătoare asupra însușĭ individuluĭ ce se nimicește însușĭ. Această dispoziție trebue să o învingem din timp. Un copil contrariat necontenit și degeaba se obicĭnuește a deveni trist, spiritul săŭ se inconjoară de o atmosferă morală ce-l apasă ; cu inima plină de supărărĭ începe a se descuraja, iar maĭ tărziŭ ajunge un dezechilibrat nervos, nevropat. — Literatura modernă arată în deajuns cîteodată suferințele morale ale celor dezechilibrațĭ ce sînt etern mizantropĭ, morocănoșĭ și răŭ dispușĭ.

Așa dar trebue să obicĭnuim pe copiĭ cu veselia, cu buna dispoziție care n-are a-șĭ reproșa nimic nicĭ sie-șĭ nicĭ altora. Copilul crescut astfeliŭ cu o afecțiune indulgentă și veselă, capătă un fond de veselie ce o păstrează toată viața. Copilul vesel se simte maĭ fericit, este maĭ frumos, maĭ amabil șî maĭ iubitor, maĭ sincer, maĭ inventiv. Surisul săŭ înveselește pe părințĭ și-ĭ face maĭ fericițĭ, procurîndu-le o bucurie profundă și senină.

In rezumat suggestiunile nu sînt decît acțiunea mediuluĭ social asupra individuluĭ. Aceste suggestiunĭ pot dezechilibra organizmul, dar pot aseminea deși maĭ greŭ să-l readucă în echilibru. Aplecările ereditare nu sînt altceva decît obiceiurĭ cîștigate și acumulate din tată în fiŭ. — *Fiecare individ prin purtarea sa în societate, prin actele sale din viață, purtare ce termină prin a se coordona sub formă de obiceiurĭ ereditare, depravează saŭ moralizează posteritatea sa, după cum el însușĭ a fost depravat saŭ moralizat de străbuniĭ săĭ.*

Așa dar principiele dominante în educație sînt următoarele:
I. A ne desface de solidaritatea ce am avut cu rasa din

care descindem și a ne face solidarĭ cu specia umană actuală, care prin educație și cultură e maĭ perfectă decît acea din trecut.

II. A întra în compania oamenilor ce sînt maĭ superiorĭ intelectualĭ și moralĭ, spre a primi de la eĭ suggestiunile în sensul cel bun. — Societatea oamenilor de mijloc este prețioasă numaĭ pentru aceĭ acăror nivel intelectual și moral este maĭ jos de mijlocie, dar ia nu este fără inconvenient pentru aceĭ ce sînt deasupra niveluluĭ lor. — Dar maĭ ales asociația cu oameniĭ decăzuțĭ și stricațĭ sînt ca o gangrenă pentru aceĭ cu care vin în contact. Zicătoarea: *«spune-mĭ cu cine te adunĭ ca să-țĭ spun cine eștĭ»* nu se poate maĭ adevărată.

Din cele ce am arătat pînă aicĭ, rezultă foarte lămurit că direcția educațieĭ depinde în mare parte de la educația ce aŭ avut-o educatoriĭ. — Așa în chestiunea de dezvoltare fizică, părințiĭ ce ar fi într-o complectă ignoranță de cele maĭ elementare legĭ fiziologice ale dezvoltăriĭ vitale, pe care le contrariază în tot momentul, împiedecînd pe copiĭ de a se juca, de a alerga, cu un cuvînt de a se dezvolta, eĭ le inoculează debilitatea corporală și cu ia germeniĭ bolnăvicioșĭ prin prin care fac a degenera fizicește rasa umană.

Dar în educația morală greșelele ne apar încă maĭ marĭ, aceasta în primul rang depinde de la mamă. Vedețĭ pe o tînără mamă cît e de stîngace în a-șĭ crește copilul, ia nu are idee de diversele facultățĭ și funcțiunile lor, nu cunoaște natura emoțiunilor ; în fine necunoscînd de loc organizmul ce are dinaintea eĭ, nu știe nicĭ cum trebue să se poarte cu el. Cauza este că în școală în loc de a face studiĭ de pedagogie pregătitoare pentru viața socială, i-se îndoapă mintea cu nume propriĭ, cu date anuale, cu limbĭ care nu se știe de-ĭ vor folosi, saŭ dacă se va folosi de una, vor remănea alte 2—3 limbĭ moarte pe care le va uita. Cea maĭ mare parte de timp însă stă la piano, și chiar de n-ar avea cea maĭ mică aptitudine și o ureche muzicală orĭcît de falșă, tot trebue să omoare prețiosul timp, căcĭ în societate de nu va ști să execute cel puțin o polcă saŭ o romanță va trece de ignorantă. Iar după ce esă din școală, ca domnișoară trebue să-șĭ treacă timpul a ceti jurnalele de modă, pentru ca să știe cum să apară la balurĭ și în lumea mare.

De cîtva timp uniĭ părințĭ aŭ căutat să iasă din această cale greșită, dar aŭ căzut din o extremitate în alta, dînd pe fete să

facă bacalaureat și facultățĭ universitare, chiar și pentru acele ce s-ar devota căsniciei, studiĭ care deși instructive, dar care nu pregătesc nicĭ de cum pe o tînără fată cu realitățile vieții sociale, adevărata lor carieră. Nu voesc aicĭ a atinge pe acelea care sînt silite a-șĭ face prin instrucția superioară o carieră pentru asigurarea existenței.

Atît are bun însă instrucția superioară universitară pentru fete, căcĭ dezvoltîndu-le foarte mult inteligența, le face susceptibile a se putea ocupa singure spre a se pregăti pentru cariera de mamă, academia, universitatea lor adevărată, dar pentru care nu le rămîne în deajuns timp după ce se mărită ca înainte, și prin urmare în nicĭ un caz nu o pot face tot așa de bine ca în o școală de pedagogie pentru fete.

Educațiunea ce daŭ copiilor mamele cu o instrucție superficială e dezastroasă, și intervenția lor e maĭ vătămătoare decît de ar lăsa pe copiĭ în voia soarteĭ. Ele iĭ opresc de la diferite manifestațiĭ de activitate naturale și necesare și-ĭ constrîng numaĭ la anumite mișcărĭ exterioare care le convin lor, adecă ele voesc ca copiiĭ să fie cumințĭ ca persoanele marĭ, să facă converzațiĭ de saloane, să le abrutizeze crierul cu poeziĭ ce le plac mamelor și de care copiiĭ nicĭ habar n-aŭ de înțelesul lor; ele nu voesc să aibă copiĭ copilăroșĭ, ci niște micĭ bătrînĭ.

Dar pentru ca uu sistem de educațiune cel maĭ perfect posibil, aplicîndu-l să dea rezultate bune, maĭ cere de la părințĭ o bunătate, o răbdare, o stăpînire de sine pe care nimenĭ nu o posedă complect. In guvernarea copiilor ca și a popoarelor, răul este că guvernanțiĭ se cred a avea toate virtuțile, iar că toate viciile sînt numaĭ ale celor guvernațĭ. Pedagogiĭ de aseminea atribue toate dificultățile și nemulțămirile numaĭ copiilor și nimic lor înșușĭ, numaĭ eĭ se cred perfecțĭ. Iar pentru a demonstra contrariul n-avem decît să observăm ce se petrece în societate, din scandalurile zilnice cu oameniĭ cu care venim în contact, din sfezile dintre vechiĭ amicĭ, din bancrutele frauduloase, din procesele zilnice, din ciocnirile noastre cu poliția prin faptul că ia e silită să intervie, vedem din toate acestea destule probe de egoism, brutalitate, neprobitate; și totușĭ cînd dojenim purtarea copiilor, noĭ ținem ca un fapt stabilit, că aceĭ ce cresc copiiĭ și care nu sînt decît ceĭ cu defectele enumerate maĭ sus, că n-aŭ nimic a-șĭ reproșa de modul cum se

poartă eĭ cu copiiĭ lor. Aşa spre exemplu ce educaţie poate da o mamă, care cînd vede pe copil că plînge pentru că-şĭ a strîns mîna între uşă şi-l doare, ia îl ia la bătae în loc să-l ajute să scape? saŭ cînd o bonă îl ridică cu bruschetă pe copilul care a căzut jos şi l dojeneşte; saŭ cînd tata zice strigînd aşa de tare de-l sparie pe copil ca să şadă loculuĭ, cuĭ? aceleĭ fiinţe care are absolută trebuinţă de mişcare şi neastîmpăr tocmaĭ spre a se dezvolta. — Pentru aceste brutalităţĭ injuste eĭ prepară pe copil a fi ceia ce a văzut că sînt părinţiĭ, după cum am maĭ arătat maĭ sus. Intr-o familie ca şi într-o ţară, guvernul este pe atît de bun pe cît natura oamenilor ce o compun o poate permite. Sistemele cele maĭ bune de educaţie pot da rezultate dezastroase fiind practicate de oamenĭ nepregătiţĭ la aşa sisteme, ca şi dalta cea maĭ bună ce poate strica o statue în mîna unuĭ răŭ sculptor.

In definitiv din acestea rezultă că reformele în guvernămîntul familielor sînt în raport cu perfecţionarea progresivă a societăţiĭ, iar perfecţionarea caracteruluĭ indivizilor, aduce după sine şi perfecţionarea sistemelor de guvernare şi educaţie.

In general pentru ca să putem educa, trebue decĭ să ne învăţăm pe noĭ înşine şi să ne educăm. Să căutăm a descoperi cele maĭ perfecte sisteme de educaţie, dar să pregătim maĭ întîiŭ întreaga societate a le cunoaşte, a le aprofunda şi a le admite, şi după ce societatea va fi aptă de acele sisteme, să le punem în practică.

DĂRÎ DE SEAMĂ

Rudolf Bergner, Zur Topographie und Ethnologie Siebenbürgens. Studiŭ publicat în revista „Ausland“ 1882, Numerele 21—23.

Autorul cunoscut prin maĭ multe lucrărĭ asupra Transilvanieĭ prin care a făcut repețite călătoriĭ și pe care o cunoaște în toate elementele eĭ, lovit de mulțimea însemnată a termenilor de origine slavă în nomenclatura topografică a țăriĭ îșĭ pune întrebarea : cine a păstrat acea nomenclatură a Transilvanieĭ pînă în zilele noastre și prin ce cale s-a putut face acest lucru ? Răspunsul părea foarte simplu, anume că numaĭ prin Romînĭ care aŭ absorbit în sinul lor populația altă dată numeroasă a Slavilor din care astăzĭ nu a maĭ rămas nicĭ o urmă. D-l Bergner și dă răspunsul în acest sens, dar nu știm din ce motiv umblă maĭ întîiŭ mult în jurul luĭ, dă în apele luĭ Rösler susținînd că elementul roman a trebuit să dispară din Dacia la retragerea legiunilor, dar că el a revenit de peste Dunărea foarte de timpuriŭ după a luĭ deslărare, a desnaționalizat pe Slaviĭ ce i-aŭ întîlnit în Transilvania și însușindu-șĭ nomenclatura slavă a păstrat-o pînă astăzĭ. Argumentul ce determină pe D-l Bergner a admite atare ipoteză mijlocie este că nu s-ar fi păstrat în Transilvania nicĭ un singur nume de origine dacă saŭ romană. In această privire sîntem nevoițĭ să-l contrazicem întrucît topografia țăriĭ dovedește îndestule resturĭ de nume la elementele naționale, munțĭ și riurĭ și chiar dintre așăzările omeneștĭ

unele numirĭ nu se pot explica decît ca resturĭ din viața dacă și romană. Atare ar fi Ghelmariŭ, Pata, Țapa, Tărchiiŭ, și altele. Deși nu se poate tăgădui o atingere a Romanilor din Dacia traiană cu frațiĭ lor din cea Aureliană pînă la năvălirea Bulgarilor, nu este de nevoe a se admite o emigrare a întreguluĭ element romînesc de peste Dunăre dincoace de ia spre a explica deznaționalizarea Slavilor. Aceștia aŭ fost înghițițĭ de puternicul strat de Romanĭ aflațĭ în Dacia traiană atuncĭ cînd aŭ înecat-o.

B. Iorgulescu, *dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județuluĭ Buzăŭ.* Bucureștĭ 1892, un vol. de 569 paginĭ in 8. Lucrare premiată de Societatea geografică romînă.

Dintre dicționarile geografice pe care spornica încurajare a societățiĭ geografice le a chemat la lumină, fără îndoială că cel maĭ deplin și maĭ bine lucrat este acel al județuluĭ Buzău, datorit colaboratoruluĭ nostru domnul B. Iorgulescu.

Rezultat al uneĭ muncĭ amărunțite de maĭ bine de 12 anĭ, se vede în el că expunerea este bazată pretutindene pe cercetărĭ propriĭ făcute la fața loculuĭ și pentru care răspunsurile culese pe calea informațiilor eraŭ numaĭ mijloace de orientare. Dicționarul d-luĭ Iorgulescu ne dă o icoană aproape desăvîrșită a tuturor elementelor geografice din regiunea studiată de d-sa. Toate numirile aŭ fost cercetate și scrise așa cum le rostește poporul, îndreptînd în atare privire nomenclatura stîlcită a mareĭ hărțĭ a statuluĭ maior austriac și a învățaților romînĭ ce o luară de bază în studiile lor, precum între alțiĭ și eminentul geolog și profesor Grigorie Cobălcescu, acum defunct, (vezĭ nota 1 de la p. 82). Toate comunele sînt studiate pînă în cele de pe urmă amărunțimĭ, precum numărul vitelor, întinderea agriculturiĭ, cîtimea dărilor încasate, hotarele pînă unde se întind. Sub cuvîntul *Buzăŭ* (județ) se află o adevărată geografie deplină a regiuniĭ. Foarte bune sînt notițele istorice care se întîlnesc destul de des, bunăoară acea asupra originiĭ numeluĭ Buzău, acea asupra peripețiilor prin care a trecut județul, saŭ acea asupra episcopieĭ, în care se enumeră șirul episcopilor. In deobște D-l Iorgulescu a dat la lumină una din lucrările geografice cele maĭ meritoriĭ ale tineriĭ științĭ geografice din țara noastră.

A. D. Xenopol.

Monatshefte der Comenius-Gesellschaft. Leipzig, R. Voigtländer's Verlag, 1892.

Sub titlul acesta a apărut în Martie a. c. primul număr al uneĭ nouă reviste pedagogice germane. Aparițiunea acesteĭ reviste e legată de jubileul de 300 de anĭ serbătorit la 28 Martie 1892 în maĭ toate țările din Europa și în Statele-Unite din America în onoarea luĭ Amos Comenius, a însemnatuluĭ pedagog al veaculuĭ al XVII-lea. Societatea sciințifică și literară din Iașĭ a serbat și ia jubileul: Dl. I. Găvănescul, membru al societățiĭ a ținut o conferință publică asupra luĭ Amos Comenius, descriind viața-ĭ și dezvoltînd ideile și năzuințele sale.

Inițiatoriĭ jubileuluĭ, între care trebue menționat cu deosebire D-l Dr. Keller din Münster (Westfalia), ca acel care a dat primul impuls întregiĭ mișcărĭ și a desfășurat o rară activitate întru realizarea scopuluĭ propus, inițiatoriĭ jubileuluĭ, zic, din capul loculuĭ nu aŭ înțeles a celebra aniversarea de 300 de anĭ a nașteriĭ luĭ Comenius, numaĭ printr-o solemnitate, oricît de pompoasă ar fi ia, de o singură zi ; ci hotărîrea lor fu de a întemeia cu prilejul reîmprospătăriĭ în memoria tuturor a mărețiĭ figurĭ, o societate întinsă cu scop de a lăți pretutindenea ideile luĭ Comenius și a contribui la creșterea noilor generațiunĭ în spiritul acestuĭ reformator pe tărîmul educațieĭ și instrucțieĭ. Prin înființarea uneĭ asemenea societățĭ — «Comenius-Gesellschaft» — inițiatoriĭ aŭ voit să rîdice un monument viŭ în memoria aceluia al căruĭ nume societatea îl poartă, în locul monumentelor obicĭnuite de piatră saŭ bronz. In societate s-aŭ înscris oamenĭ de școală de pretutindenea : Germania, Franța, Anglia, Belgia, Austria, Ungaria, Romînia, Danemarca, Svițera, Italia, Grecia, Olanda, Norvegia, Svedia, Rusia, Statele-Unite din America de Nord, toate aceste țărĭ sînt reprezentate astăzĭ în «Comenius-Gesellschaft».

Conform Statutelor votate în Berlin la 10 Octomvrie 1891, decĭ aproape șese lunĭ înaintea jubileuluĭ, societatea urma să aibă un organ special, o revistă cu scop : 1. de a publica scrierile și epistolele maĭ însemnate ale luĭ Comenius, precum și a predeceso-

rilor, contimporanilor și adepților săĭ, adecă a tuturor celor înrudițĭ cu el prin ideĭ și tendințe. 2. De a face cercetărĭ istorice asupra vieții luĭ Comenius și a coreligionarilor săĭ, în general asupra luptelor religioase din acele vremurĭ și a sectelor vechĭ evangelice. Aceste cercetărĭ se impun, de oarece Comenius însușĭ făcea parte din una din acele comunitățĭ religioase, anume din acea a fraților boemĭ.

Cu desăvîrșire uitat nu a fost Amos Comenius nicĭ odată de lumea pedagogică. Insemnata mișcare însă ce se făcu în veacul trecut și la începutul veaculuĭ nostru în jurul numeluĭ luĭ Pestalozzi, puse pe Comenius pe al doilea plan. Sigur e că acest din urmă nu a devenit patrimoniul tuturor, precum este astăzĭ încă genialul Elvețian. Noua societate și revista eĭ aŭ menirea de a rîdica pe Comenius la locul ce i-se cuvine, de a-l face inteligibil lumeĭ moderne, de a-l vulgariza, spre binele educațieĭ și instrucțieĭ generațiilor viitoare.

Asupra primuluĭ număr al revisteĭ atragem aci atenția cetitorilor «Arhiveĭ». Avem înaintea noastră un volum elegant de 144 paginĭ cu următorul cuprins:

1. O prefață în care se arată scopul revisteĭ.

2. Un studiu intitulat: «*I. Amos Comenius și K. Chr. Fr. Krause*» de prof. Dr. P. Hohlfeld din Drezda. Krause (†1832), filozof odinioară cu vază, astăzĭ însă demodat, întemeetorul unuĭ vast sistem filozofic azĭ aproape uitat, era condus în construirea sistemuluĭ săŭ de ideia fundamentală că ținta omeniriĭ trebue să fie de a se organiza în mod armonios într-o întinsă ligă universală. Societățile, corporațiunile saŭ asociațiunile omeneștĭ sînt, după Krause, saŭ societățĭ naturale, precum familia, comuna, tribul, poporul etc., saŭ societățĭ instituite pentru anume scop, precum maĭ cu seamă biserica și statul, pe lîngă care se pot adăogi societățile și asociațiunile cu scopurĭ literare, sciințifice, artistice, educative etc. Incoronarea ambelor seriĭ de societățĭ ar fi societatea generală omenească, liga universală iar ar întruni atît caracterul societăților naturale cît și acel al societăților utilitare; liga omeniriĭ ar fi astfeliŭ tot odată cea maĭ superioară societate naturală și cea maĭ înaltă societate utilitară.

Krause recunoaște luĭ Comenius meritul de a se fi apropiat maĭ mult decît orĭcare altul de ideia uneĭ asemenea asociațiunĭ

universale omeneştĭ, iar Hohlfeld, autorul studiuluĭ în chestiune, caută a pune în evidenţă aceste ideĭ şi intenţiunĭ umanitare ale mareluĭ pedagog, care tindea la fericirea şi înfrăţirea omeniriĭ printr-o înţelegere pacĭnică a tuturor. Aceste năzuinţe umanitare Comenius le-a aşternut în scrierea sa rămasă neisprăvită : «De rerum humanarum emendatione consultatio catholica», pe romîneşte : «Consfătuire generală asupra îmbunătăţiriĭ lucrurilor omeneştĭ». Pe baza acesteĭ scrierĭ face Hohlfeld comparaţia între Comenius şi Krause: aci nu avem a face numaĭ cu pedagogul Comenius, ci învăţăm a aprecia pe omul cu vederĭ largĭ umanitare, cu aspiraţiunĭ de a se ajunge la pacea şi înfrăţirea tuturor.

3. O tabelă chronologică a operilor tipărite şi netipărite ale luĭ I. Amos Comenius.

Din această tabelă se constată extraordinara activitate literară a luĭ C. Numărul operilor este de 136, scrise parte în limba latină, parte în cea boemă, parte în limba germană.

4. O dare de seamă a prof. D-l Pappenheim din Berlin asupra *primeĭ ediţiunĭ* a vestiteĭ opere «Orbis pictus», un studiŭ de interes curat bibliografic.

5. Notiţe biografice privitoare la timpul petrecut de Comenius în oraşul Elbing (Prusia), unde a fost profesor gimnazial.

6. Notiţe biografice doveditoare că Comenius a stat cît-va timp în Thorn (Prusia) pe la 1634, probabil tot în calitate de profesor de gimnaziŭ.

7. O poezie a luĭ Leibniz scrisă la adresa luĭ Comenius.

8. Literatura modernă asupra luĭ Comenius.—Aicĭ sînt înregistrate toate scrierile de 50 anĭ încoace asupra însemnatuluĭ pedagog. Cele maĭ multe sînt în limba germană şi boemă ; apoĭ urmează scrierĭ în limba engleză, franceză, flamandă, svedeză şi ungurească. Intre lucrările enumerate sub rubrica «literatura germană» găsim şi două dizertaţiunĭ scrise de Romînĭ şi anume : «*Didactica luĭ Basedow în comparaţie cu acea a luĭ Comenius*» de **P. Garboviceanu** şi «*Comenii orbis pictus* de **P. Vidraşcu**. Unele lucrărĭ sînt însă scăpate din vedere : astfeliŭ nu este înregistrată disertaţia D-luĭ **I. Neniţescu** care tratează, dacă nu mă înşală memoria, despre *didactica magna*.

9. Partea administrativă : statutele provizorie ale societăţiĭ, istoricul jubileuluĭ ş. a.

Romînia modernă nu poate rămîne streină de nicĭ o mișcare culturală maĭ însemnată din Europa occidendală; arhiva noastră în deosebĭ cată să pue pe cetitoriĭ săĭ în curent cu cele ce se petrec în lumea cultă; cu atît maĭ vîrtos «Arhiva» este datoare să-șĭ îndeplinească această sarcină, cînd, ca în cazul de față, să constată odată maĭ mult, că Românii iaŭ parte activă la aceste mișcărĭ și sînt citațĭ în revistele streine.

Iată de ce am făcut această dare de seamă amănunțită despre primul număr al nouăĭ reviste pedagogice. «Monatshefte der Comenius-Gesellschaft».

C. Meissner.

DOCUMENTE

MENEGMII

saŭ

FRAȚĂI CEI DE GEMINE

(Urmare)

Facire a trie

Arătare întăĭ

Cavalierul cernit, Valentin.

Valentin

«A voastră asămănari, nu este [1] di povestit,
Fire n-au putut să facă, alt lucru așă vestit,
«Ori și cini[2] s-amăgește, dacă ti-a vede cernit,
Parcă-ĭ tot o întrupari,[3] la atăta aĭ venit,
«Stăpănul meu care este,[4] nu pociŭ să vă nimeresc,[5]
Cu toate că îț sănt slugă, stau în gănduri și găndesc,
«Mă rog ca să faci răbdari, undeva un sămnu[6] să-ț spuiŭ,
Să te cunosc cu lesnire,[7] cănd voiŭ ave ca să-ț spuiŭ,
«Dă-m pălărie în mănă.

---

1. *Iaste* (Man. Bibl. Iașĭ). — 2. Cine (M. B. I.). —3. Intrupare (M, B. I.)
4. Iaste (M. B. I.).—5. Nămăresc (M. B. I.)—6. Sămn (M. B. I.).—7. Lesnire (M.B.I.)

Cavalierul

Spune-m mă rog ce voeştĭ ?

Valentin, puind un semn[1] la pălărie

Ia să-ţi fac un sămn aice, ca să te deosebeşti.
«Intr-a ta copilăriĭ, tatăl tăŭ aşă[2] făce

Cavalierul

Cum te văz aĭ chef a răde.

Valentin

Eu nu răd că n-am de ce.
«Pre cu lesniri[3] să poate, eu întăĭ să m-amăgesc.

Cavalierul

Asămine şi notariul s-aŭ amăgit cum găndesc,
«Cu o politică mare, îndată m-aŭ priimit,
Baniĭ toţiĭ în doaî ciasurĭ, să de mi-aŭ făgăduit.

Valentin

«Arhonda, mă rog îm spune, toată soma, căt-au fost ?

Cavalierul

Fără nicĭ o îndoială.

Valentin

Vaĭ săracul ce om prost !
«Ca dănsul încă şi alţăĭ, să ştiĭ că s-aŭ amăgit,
De aĭ şti[4] la Aramia, ce-am păţit cum aŭ fugit.
«Socotindu-te pre tine, să mănănce l-au poftit,
El într-a sa buimăcire[5], îndată aŭ socotit,
«Că sănt nişte fimei răle, ş-al prăda cată prilez[6]

---

1. Sămn (M. B. I.).—2. Asă (M B. I.).—3. Lesnire (M. B. I.).—4. Dacă-ĭ (M. B. I).—5. Buimăială (M. B. I.).—6. Prilez în loc de prilej, (ocaziune) cred că este un cuvînt cu terminaţiune forţată pentru a potrivi rima; probă că maĭ jos se găseşte prilej. In Manuscr. Bibl. Iaşĭ prilez.

Au început cu sudalmă, cum scăpăm mă minunez
«De n-aş fi fost eŭ de faţă, moarte s-ar fi întămplat,
Di acolo nicĭ odată, teferĭ nu am fi scăpat.

Cavalierul

«Spune-m mă rog el nu are, pentru mine un prepus ?

Valentin

Pentr-un om poate să aibă, de doaîzăcĭ de anĭ dus ?
«In minte sa hotărăşte, că eştĭ mort şi prăpădit,
Nu-i prilej, n-ari pricină, căt de mic de găndit.

Cavalierul

«Intămplare îĭ ciudată, crede-mă că răd şi eŭ,
Să cătăm amoriul nostru, căcĭ iată şi socrul meu
«Eşi afară-n data cată.

Arătare[1] *2-le*

Dimofon, Cavalieriul, Valentin.

Valentin

Dumniata eşti Dimofon,
Bătrănul acel[2] de cinsti, cel maĭ de ispravă om ?

Dimofon

«Numile meŭ aşă este, într-acest chip mă numesc

Valentin

Arhonda mă bucur foarte, de cinste ce dobăndesc,
«Stăpănul meŭ aicĭ este, de la Peron îĭ sosit[3]
Cu a Dumitali fiică, vra să fie însoţăt.

Dimofon, cătră Menegmu

Arhonda mă rog să suferĭ, ca să te înbrăţoşăz,
Şi să-m cunoştĭ bucurie, cu cătă[4] mă-nfăţoşăz.

---

1. Cortul al 2-le (M. B. I.).—2. Acest (M. B. I.).—3. Au sosit (M. B. I.).—4. Cu care (M. B. I.).

Cavalierul

«Dar și eu cu plecăciuni, mă rog ca să priimești
Fiiasca îmbrățișari, căcĭ di-acum părinte-m ești
«Plecăciune căt să cade, și dragoste maĭ pre sus.
De cătră un fiŭ iubit,[1] cum și ginere supus.

Dimofon

«Chipul, statul, a ta față, priivind mă veselesc,
Pricină ori căt de mică, nu am să nu mă fălesc.
«Unchiul tău răposatul, săracul di-ar fi trăit,
Acum ca să te privască, cu mine cum ti-aĭ unit.

Cavalierul

«Dă-l mă rog pe el[2] tăceriĭ, de el nu-mĭ maĭ pomeni
A lacrămilor vărsari, doar di-acum va[3] conteni.
«Acest copil cred că poate, a te-ncredința curat,
Moartea unchiuluĭ acesta, în ce fel m-au turburat.

Valentin

«Dumnezău să-l odihniască, lăsațĭ morțiĭ odihnițĭ
Lasați-ĭ pre eĭ di-o parte, de ce îĭ maĭ pomenițĭ.
«Vă întristațĭ[4].... și să poate....., era la vrăsta trecut.

Dimofon

Tot de-o vrăstă cu mine, cinzăcĭ de ani nu maĭ mult.

Cavalierul

Eu am zis trecut la vrăstă, fiind pre bolnăvicios,
Să jălue totdiauna că este neputincios.

Dimofon

«Nicĭ de cum să crez aceasta, căcĭ el nu au suferit,
Altă boală păr la moarte, de căt ace ce au murit.

---

1. De la un fiŭ cu iubire (M. B. I.).—2. Dă-l pre el mă rog (M. B. I.)—3. Vor (M. B. I.).—4. Ră întristare (M. B. I.).

Cavalierul

«Era sănătos ca ferul.

Valentin

Aşa este.... dar să crezĭ,

Cavalierul

Tacĭ că îţ eş din măsură, obrăznicie nu-ţ vezi.

Dimofon

«Cunosc că voroava noastră, durere ţ-au aţăţat,
De o pomeniri duioasă, trebueşte a fi cruţat,
«Pre fiica me acu ndată, văzăndu te vei veseli,
Cum că-ţ va plăce la toate, crede-mă mă pociŭ făli.

Cavalierul

«De pe darurile mele, a-ĭ fi drag nu-ĭ cu putinţă,
De nu va pune la mizloc, pe a sa bună voinţă.

Dimofon

«Cugetul tăŭ te înşală, trebue să socoteştĭ
Că cu ce dintăĭ vederi, aĭ să o îndatoreşti
«Mă cunosc cu întregime, Isabela să mă crezi.
Este ca o ceară moale, cum voeştĭ poţĭ să[1] lucrezi.
«O prifac precum îm place, şi orĭ în ce chip voesc,
De nu veĭ fi pe plăcere, eŭ pociŭ să te învoesc,
«Dar să facem o ispită, să stai di-o parte ascunsu,
Să m-auzi vorbindu cu dănsa, şi să te scot din prepus[2]

Arătare[3] 3-le

Cavalierul, Valentin

Cavalierul

«Lasă-mă pre mine aice, dute tu ca să opreşti

1. S-o (M. B. I.).—2. Acest rînd este omis în M. B. I. —3. Cortul (M.B.I.).

Pe fratemeu să nu margă, la notariŭ să te săleşti
«Aciasta-ĭ ce d'întăĭ triabă.

Valentin

Ori-cum vrai mă priimesc,
Dar în văpae ce mari, nicĭ de cum nu socotescu,
«Că oĭ pute face opriri, libovnica a-ş vede,
Aice zăbavă mari, nu face mult, nu şăde.
«Amoriul tăŭ[1] orĭ căt este, caută să te grăbeşti.

Cavalierul

«Eu n-oiŭ şăde[2] mult aice, tu să nu mă zăticneştĭ,

Arătare[3] *4-le.*

Dimofon, Isabela, Cavalierul ascuns

Dimofon

«Isabelo, vin aice,

Isabela

Spune-m mă rog ce voeşti

Dimofon

Să-ţ vorbăsc vorbe de triabă, nu glume copilăreşti,
«Un om venit de la ţară, frumos în căt socoteşti
Te ceri spre[4] însoţări, arată-m tu ce voeşti

Isabela, întru sine

«Amar mie, ce voroavă.

Dimofon

Locul este potrivit
Avere multă, miam mare, însuş precum aĭ voit
«Chipul luĭ că vra să-ţ placă, sănt bine încredinţat.

1. Tăŭ lipseşte în M. B. I. — 2. Şide (M. B. I.). — 3. Cortul M. B. I.).— 4. Intru (M. B. I.).

Isabela

Ca să nu lungesc voroava, în care eşti atăţat
«Iţ vestescu maĭ înainte, îţ arăt într'un cuvăn
Că eŭ pentru însoţire, nu am poftă, nicĭ am găndu.

Dimofon

«Ce vorbă este aceasta ? Cu ce cuvănt ti-aĭ schimbat ?
Pentru ce împotriviri să aibĭ tu pentru bărbat ?
«De la tine aşă vorbă,[1] nicĭ odată n-am crezut.

Isabela

Minte că vine cu vrăsta, nu o ştiĭ, nu aĭ văzut ?
«Primejdie cu bărbăţiĭ, căt este îĭ de găndit,
Ori c-a[2] teme[3] pesti firi, orĭ c-a fi un osăndit,
«Eĭ socotesc să ne aibă, roabe în maĭ[4] multe dăţĭ,
Cel maĭ bun îĭ care are, maĭ puţăne răutăţĭ.

Dimofon

«Acesta ştiŭ c-a să-ţ placă, îndată ce l-eĭ zări.

Isabela

Ori-care va fi nu-m place, nicĭ l-oiŭ pute suferi,
«Mi-ĭ destul că-ĭ de la ţară, ori cine-a fi nu primesc
Şi prinţip măcar să fie, nicĭ de cum[5] eu nu-l voesc

Cavalierul, eşind la ivală

«Madamă nu să cuvine, atăta să te porneşti
Spre ticălosul acela,[6] ce vor ca să te-nsoţăşti
«Dacă aĭ atăta ură, alta poate s-a afla [7]
Cu de osăbite găndurĭ, şi acea l-a lua.

Isabela, întru sine

«Ceriule, ce este aceasta ! Ce auzu şi ce văz eŭ ?

1. Voroavă (M. B. I.)—2. C-o (M. B. I.).—3. Orĭ că o fi gelos. 4. De maĭ (M. B. I.).—5. Nicĭ cu un chip (M. B. I.).—6. Acestu (M. B. I.).—7. Poate a afla (M. B. I.).

Acesta este Menegmu, acel pre iubit al meu.

Dimofon

«Sănt în deznădăjduire, de a sa obrăznicie,
De ce să-m ste împotrivă, cu atăta sămeție,[1]
«Pociŭ s-o fac a să supune, știŭ a o îndumpleca.

Cavalierul

Arhonda, nu se cuvine, voința sa a călca,
«Maĭ bine primăsc moarte, decăt s-o văz în năcaz
Ca[2] să sufere un lucru, de care nu face haz.

Dimofon

«Caută, ia sama bine, vezĭ ce om eŭ ț-am găsit,
De zugrăvit este vrednic, eu nu cunosc c-am greșit,[3]
«Avere luĭ, istețime, niamul luĭ este știut

Cavalierul

Ce greșală facem mari, cu nădejde ce-am avut!

Isabela

«Spune-m mă rog pre acesta, pentru mine-l socoteștĭ?

Dimofon

Ah așă făr de-ndoială, și de voiŭ ști că tot ești,
«In nebuna hotărărĭ ce te văz că aĭ în găndu,
Să calcĭ pisti-a me voință, și să rămăiŭ de cuvănt

Isabela

«După ce l-am văzut bine, pentru ca să nu mințăsc,
Văz întru mine plecari, parc-oiŭ să mă mulțămesc,

---

1. Săminție (!) (M. B. I.)—2. Și (M. B. I.).—3. In M. B. I. cuvintele „Eu nu cunosc c-am greșit" sînt zise de Isabela, în mod afirmativ. (eu cunosc c-am greșit); și apoĭ reîncepe să vorbească Dimofon.

Demofon

«Vezĭ putere părințască, cee ce poate lucra,

Cavalierul

Din ură-n milostivire, te văz că vrei a întra,
«Ochiĭ tăĭ di-acum să-m cate, cu blândețe priimesc,

Isabela

Tatăl meu îm poruncește, ce să-n cape de voesc ?

Arătare[1] *5-le*

Aramia, Cavalierul, Dimofon, Isabela

Aramia

«Blăstămatule ce cauț, aice cum îndrăzneștĭ ?
Dacă m-ai văzut că întru ce așteptĭ, ce maĭ gândeștĭ,
«Ti-aĭ arătat către mine, ca un blăstămat de tot,
N-aștepta altă nimică, de cât ura în cât pot

Cavalierul

«Madamă ce vreĭ a-m zăce, eŭ nu pociŭ să-ț-nțăleg.
Din vorbele tale toate, eu nimică nu aleg,
«Cum că mă prepuĭ cu altul, ințăleg foarte curat,
Nu aĭ credemă dreptati, a mă mustra vederat.

Aramia

«Incă vreĭ s-arățĭ că nu știĭ, și să te fățărnicești,
Inimă nelegiuită, cum poțĭ să te tăinuești.
«Eu sănt acum de mustrari,[2] peutru că m-am potrivit,
Dragoste să arăt toată unuĭ om nelegiuit.

1. Cortul (M. B, I.).—2. Mustrat (M. B. I.).

Cavalierul

«Aceasta este spre falǎ, cǎ-m arǎțĭ cǎ m-ai iubit,
Dar nu-ţ ințǎleg voroava, nicĭ cu tine n-am vorbit.

Dimofon

«Crede-mǎ, eu nicĭ atǎta, nu pociŭ ca sǎ îĭ aleg,
Soro în ce nebuniĭ, aĭ dat astǎz nu-nțǎleg.

Cavalierul

«Madama sorǎ îț este

Dimofon

Așǎ dintr-al meŭ pǎcat
Și maĭ mare de cǎt mine, dar nebunǎ de legat,
«Cine dracul ţi-aŭ zis astǎzĭ, cine ti-au maĭ îndemnat,
Sǎ viĭ aici[1] sǎ mǎ superi, și sǎ întru la bǎnat?
«Cu cuvinte pre urǎte, sǎ necinsteștĭ pre un om,
Cine ești nu te cunoaște, nu ti-aŭ vǎzut nicĭ în somn?

Aramia

«Acesta nu mǎ cunoaște? Cum vǎz tu ai nebunit,
Doĭ ani sǎnt de cǎndu trǎește cu mine foarte unit,
«Cu baniĭ meĭ sǎ hrǎnește, cum au vrut m-aŭ înșǎlat,
Și chibitca[2] cari are, cu baniĭ meĭ au luat.
«Dacǎ nu mĭ-ar fi fost milǎ, de acest om ticǎlos,
Crede-mǎ de[3] iastǎ varǎ, merge la oaste pe gios.

Dimofon

«Eu ți-am spus maĭ înainte cum cǎ ia au nebunit.

Cavalierul

Sǎ cunoaște foarte bine.

1. Numaĭ (M. B. I.).—3. In (M. B. I.).

Dimofon

Nu este de pomenit

Cavalierul

«Eu mai mult nu șădu aice, de acum mă veț erta,
Nu pociŭ să ascult ocară, nu pociŭ maĭ mult a răbda.
«Madama aicĭ rămăe, ca s-o scoateț din prepus,
Atunce mă voiŭ întoarce, cănd voiŭ ști cum că s-aŭ dus.

purcede

Aramia

«Nu ti-i măntui de mine, din măna me nu-l scăpațĭ
Și doĭ de sănteț nu-m pasă, nu puteț să mi l luaț
«Vroiŭ să mă-nsoțăsc cu dănsul, vă arăt adevărat,
In pizma ta și a fetiĭ, vă spuĭ ca să știțĭ curat[1]

Aratăre[2] *6-le*

Dimofon, Isabela

Dimofon

«Cine dracul au împins-o, cine o au îndemnat,
Să vie astăz aice, cu chipul cest neînfrînat[3]
«Din ză în ză nebunia, îĭ privești adaogăndu.

Isabela

Căt mă rușina pre mine, întru adunărĭ mergăndu.

Dimofon

«Cu nebuniia aceasta, și cu chipul ce-au venit,
Mă tem să nu ne aducă, vr-o pricină de măhnit.

---

1. In Manuscrisul Bibl. Iașĭ maĭ sînt două versurĭ: Cum și a rudelor toate vrănd și luĭ să-ĭ viu de hac, „Nu voiŭ cruța nici pe mine, ori-ce voesc oĭ să-ĭ fac. —2. Cortul (M. B. I.).—3. Desfrînat (M. B. I.).

Arătarea[1] *7-le*

Menegmu, Valentin, Demofon, Isabela.

Valentin, cătră Isabela [2]

«Tatul, fiica de-npreună, amăndoĭ s-aŭ nemerit,
Mergĭ acum de le arată, scopul tău cel dorit.

Dimofon

«Ne rugăm de ertăciune, soră-me ti-au supărat,
Lume ştie că-ĭ lipseşte,[3] aceasta-ĭ adevărat[4]
«Intre femeĭ ş-ăntre fete, sănt feliurĭ căte voeştĭ,
Pociŭ să zic că ĭĭ de obşte, orĭ în ce casă găseştĭ.

Menegmu

«Aşa făr de îndoială[5]

Dimofon

Crede-mă n-aĭ zăbăvit
Mie îm pare pre bine

Menegmu

Vreme eu am potrivit,
«Să viu să fac cunoştinţă, să vă ceiŭ de vreţ să-m daţ,
Pe o fată Isabela de voiţ s o măritaţ
«Aceasta este pricina, pentru care am venit,
V-arăt în doaĭ cuvinte, nu este de bănuit.

Dimofon

«Aceasta şi altă dată, ţ-am spus-o şi iar ţ-o spuiŭ
Că îm place nu-ncape vorbă, împrotivire nu-ţ puiŭ
«Fiică-me ĭĭ mulţămită, şi ţ-aŭ dat să înţălegĭ.
Că urmiază datoriĭ, alta să nu maĭ alegĭ.

---

1. Cortul (M. B. I.).—2. Cătră Menegmul (M. B. I.). — 3. Că-ĭ nebună (M. B. I.).—4. Vederat (M. B. I.).—5. Fără îndoială (M. B. I.).

«In puțăna-npotrivire la început aŭ căzut,
Dar iar aŭ făcut plecari, îndată ce ti-aŭ văzut.

Menegmu

Ni-am maĭ văzut noĭ vr-o dată?

Dimofon

Un ceas încă n-au trecut,
De căndu aț fost înpreună, nu știĭ vorba ce-aț făcut?

Menegmu

«Eu am fost cu e-npreună?

Dimofon

Aceasta o știŭ curat,
Și vinire ta aice, nu puțăn ni-au bucurat,
«Soră-me ceastă nebună, știu în căt ti-au supărat,
Crede-mă că de căt tine, eu eram maĭ turburat,
«Să poate așă în grabă, minte ca să-ț prăpădeștĭ?

Menegmu

Nu poțĭ să mă facĭ a crede, precum văz tu buĭgueștĭ.
«Unde, cum, și în ce vreme, pre fiică ta am văzut?

Dimofon

Aice, nu-ĭ multă vreme.

Menegmu

Că eștĭ nebun am crezut,
«Vr-un nălucitoriŭ iț pare, cum că sănt adevărat,
De-nceputul trebiĭ noastre, nu mă mulțămăsc curat,
«Cu toate aceste nu-m pasă, fie precum socotești,
Orĭ c-am văzut-o odată, au dă dă[1] orĭ cum voești,
«Nu mă supără pre mine, aceasta la însurat.

Dimofon încet

Acesta au n-are minte, au ceva l-au turburat?

1. Doî (M. B. I.).

Menegmu

«Madamă, în scris de-aice, mie mi ți-au lăudat,
Îm placi măcar că eu tari, la fimeĭ nu sănt pre dat,
«Maĭ vărtos dacă frum-sața, cu minte nu s-a uni,
In mîna ta [1] cred că este, durere a cumpăni,
«Aștept să-ț aud voroava, și apoĭ să-ț hotărăsc.

Isabela încet

Acesta-ĭ lipsit de minte, cum dracul să nu-l urăsc?

Menegmu

«Pre oameniĭ ceĭ cuminte, nu știĭ în căt îĭ iubesc,
Sănt isteț peste măsură, ș-învățătură nu voesc,
«Știu că-nvățătura este, lucru netrebuiacios,
Pre tinerĭ maĭ mul îĭ strică, de căt li aduce folos.
«Nasul n-am vărăt în carte, la un tînăr îĭ di-ajuns.
Să be bine, să mănănce, și la pușc-a fi deprins
«Di-a ști să să iscăliască, te încredințăz cinstit,
Că acela este tocmai, ca Kikeron cel vestit.

Dimofon

«Să intri în slujba curțiĭ, sau în oștire aĭ găndu?

Menegmu

La niște urmări di-aceste [2] nu pociŭ hotărî curănd,
«Pentru curti am plecare, este slujbă de dorit,
Dar nespusa iaĭ robie, nu este de suferit,
«Pociŭ să zic că și oștire, de demult mĭ-ar fi plăcut,
Dacă un astronom mare, să crez nu m-ar fi făcut,
«Că o sută de anĭ tocma, viață am să trăesc,
De ce dar să întru-n oaste, și să mă primejduesc,
«Numile meŭ acel mare, unde n-ar fi pomenit,
Dar eu primesc maĭ bine, să trăesc cît mi-au menit,
«Nu știi cît doresc viața.

1. Eroare în manuscris, unde se repetă cuvîntul *ta*. — 2. Di acestu fel (M. B. I.).

Valentin

Eştĭ om de lumi ales.

Isabela încet

Ce dracul maĭ buĭgueşte, eu nu ştiu, n-am înţăles

Menegmu

«Spune-m mă rog ce pricină, te face ca să găndeştĭ
Au socoteştĭ că aceste, sănt vorbe copilăreştĭ ?
«Să rămăe între noĭ, aceasta ce vroiŭ să-ţ zic,
La învăţăturile mele, temeiŭ tu nu puĭ nicĭ pic.

Isabela

«Eu cu cătă ascultare, sănt datoari ştiu curat

Menegmu

Cum că aĭ înţălepciune, acum cunosc vederat,
«Dar vicliana cătătură, chipul cest posomorăt,
Im vestesc maĭ înainte, un fărşit foarte urăt.
«Făr a şti filosofiĭ, şi făr a fi prooroc,
Eu cunosc maĭ innainte, că cu tine n-am noroc.
«Spune-m a ta socotială.

Dimofon

Arhonda, nu fi fricos,
Eŭ crez că cu Isabela, vei fi foarte norocos.

Isabela

«O voroavă ca aceasta, vre-o dată s-au maĭ dat.
Mă ertaţĭ că eŭ m-oĭŭ duce, nu maĭ este de răbdat,
«Din politica [1] ce-mĭ face, mă rog sama ĭĭ luaţĭ
De cele ce-ĭ ferbu in minte, eu vă las să giudecaţ.

Să duce.

1. Di coplimentul (M. B. I.).

Arătare[1] *a 8-a.*

Dimofon, Menegmu, Valentin

Dimofon, încet

«Ginerile meŭ acesta, la început l-am văzut,
C-o politică destulă, că-ĭ cuminte l-am crezut,
«Dar acum[2] li-aŭ perdut toate, nu știu peste ce au dat

Menegmu

Fetele nu vor s-auză, a le vorovi curat.

Valentin

«Poftesc a fi măgulite

Menegmu

Eu sănt slobod nu voesc,
Acea ce am în minte, s-o tac și s-o tăinuesc,
«Libovnică sau[3] fimeĭ, tot c-un chip le socotesc.

Dimofon

La aceasta aĭ dreptate, dar eŭ vreŭ să te poftesc,
«Lăcașul să-ți fie aice, la un loc să locuim.

Menegmu

Nu pociŭ să-ț dau hotărăre, n-am pute să ne-nvoim.
«Căcĭ mie îmĭ trebuește . . . . .

Dimofon

In lostariĭ a șăde
Este lucrul de rușine

Menegmu

Lasă-mă a mă vede
«O bucățică de vreme, slobod după cum doresc.

1. Cortul (M. B. I.).—2. Dar cum (M. B. I.).—3. Și (M. B. I.).

Dimofon

Fie ! Eu de ale nunțiĭ, purceg di-acum să gătesc,

să duce

Intru sine.

«Pre ginerile meu fire, pre sălbatic l-au făcut,
Dar avere cătă are, să spuiŭ drept iĭ de plăcut.

Arătare 9-le[1].

Menegmu, Valentin

Menegmu

«Pre logodnica me astaz, de eștĭ-așă am văzut,

Valentin

Așă, făr de îndoială.

Menegmu

Cum îț pare, ce-aĭ crezut ?

Valentin

«Dacă fără fățăriĭ, voești să-ț vorbăsc curat,
La plăcere me nu este, eu îț spuiŭ adevărat.

Menegmu

«Și eu găndesc ca și tine

Valentin, întru sine

Amar mie ! ce năcaz.
Un datornic văz că vine, acum să staĭ să vezĭ haz.
«Acesta este telalul, cari vinde vechiturĭ,
Vine ca să-ș ceai baniĭ, îl cunosc din călcăturĭ.

---

1 Aceste cuvinte sînt adăogate, fiind uitate în manuscript; în Manuscript Bibl. Iași *Cortul* al 9-lea.

Arătare[1] *10-le.*

Sior Cochelet, Menegmu, Valentin.

Sior [2] **Cochelet**

«De a ta bună veniri astăz de ştiri-am luat,
Şi viu să-ţ zic bună zioa, cu chipul cel maĭ plecat.
«In casa me maĭ cu toţiĭ, era foarte îngrijăţĭ,
Vorba ne era de tine, în cele maĭ multe dăţĭ,
«Fiĭcă-me eu şi fimee, tot din suflet te iubim,
In vr-o dosnică-ntămplari, ca să nu cazĭ ne temem.

Menegmu

«Făr a mă vede vre-o dată, atîta să mă iubiţĭ?
Crede-mă mi-ĭ de mirare, pentru ce să vă robiţĭ..

Sior [3] Cochelet.

«Datoriĭ avem mari, eştĭ prieten cunoscut,
Ştiĭ prieteşugul nostru, din ce vreme s-au născut.

Menegmu cătră Valentin

«Spune cine esti-acista?

Valentin încet

Este un nălucitoriŭ
Ş-un nebun de ceĭ de frunte, şi ales înşălător,
«Orĭ pe cine în ochĭ vede, ori pe cari va zărĭ
Că datornicul săŭ este, zăce c-a adiveri[4].
«C-un tărfălog de nimică, sau c-un zapis rĕsuflat,
Ti-apucă şi bani îţ cere, ori şi unde ti-au aflat,
«Mie mĭ este de mirare, cum de nu ti-au apucat.

Menegmu

Ce ciudată nebuniĭ, acesta-ĭ un fărmecat.

---

1. Cortul (M. B. I.) — 2. *Simăor* (!) (M. B. I.). — 3. Aci şi în cele următoare Sior nu se află în M. B. I. ci numai Cochelet. —4. A dovedi (M. B. I.).

Sior Cochelet

«Nu ştiĭ cătă bucuriĭ, am că te văz sănătos,
Avănd şi o socotială să cautăm maĭ vărtos,
«Cănd vreĭ să purcezĭ di-aice, căt pe ce să te opresc,
Dar acum că-m veĭ da baniĭ, nimică nu maĭ doresc [1].

Valentin cătră Menegmu

«Ce ţĭ-am zis, acum mă crede

Sior Cochelet

Eu în vreme ce-aĭ purces,
Scosăsem şi volniciĭ, să te închiz fără gres [2].

Menegmu

«Şi ai vrut a mă închide?

Sior Cochelet

Eu ca un bun creditoriŭ
N-am vrut să te dau pe măna, vr-unuĭ zapciŭ răpitoriŭ,
«Căcĭ dup-a lor străjniciĭ, capul ţ-ar fi fărămat.

Menegmu

Bunătate ta ce mare, credemă-ĭ de minunat.
«Spune-m mă rog cum te chĭamă ?

Sior Cochelet [3]

Precum te văz tu glumeştĭ

Menegmu

Dracul să-m ştie de ştire, dacă te ştiŭ cine eştĭ

Sior Cochelet

«A mă uita cum să poate ?

1. Nu mă ndoesc.—2. Fără gres, în loc de fără greş, însemnează negreşit.—
3. Partea în ocoladă lipseşte în M. B. I.

Valentin, ia pe Cochelet într-o parte

Nu știu ce i s-au tămplat
Si boala în care este?

Sior Cochelet

Nu știu frate n-am aflat.

Valentin

«Nu țăne minte nimica, nicĭ maĭ știe ce-au făcut,
Din ceĭ ce știe aice, pe unul n-au cunoscut.
«De toate cele trecute, să-ĭ vorbeștĭ îĭ în zadar.
De numele luĭ mă crede, cum că nu are habar.

Sior Cochelet

«Ceriule! ce întămplari, ce-m spuĭ este de crezut,
Tănăr în vrăsta aceasta, săracul în ce-au căzut!

Valentin încet

«Intrându într-o bateriĭ [1], la un războĭ pre pornit,
Unde sloboză din tunurĭ, pociŭ să zic necontenit,
«Huetul [2] cel cu pornirĭ, crieriĭ i-au strămutat
Au prăpădit minte toată, ce-au știut tot au uitat
«Crieriĭ luĭ cred din firi, pre statornicĭ nu era,
N-au trebuit prea mult sunet, spre a-ĭ pute turbura.

Sior Cochelet către Menegmu

«De dosnică întămplare, de nenorocire ta,
Să mă crez pre rău îm pare, dar baniĭ cred că-m veĭ da,
«Căcĭ tu știĭ fără-ndoială,

Menegmu

Te știu că aĭ nebunit?
Minte în cap o aĭ oaspe, ce zăcĭ, la cini-aĭ venit?

---

1 Bătălie (M. B. I.). —2. Zgomotul.

Sior Cochelet

«Arhonda, aduț aminte, că eu în anul trecut,
La polcul [1] tău am dat strae [2], cu chipul ce ț-au plăcut.

Menegmu

«La polcul meu și la mine? fugĭ di-aice, nu sta mult
Căcĭ nebuniile tale nu am pofta să le ascult.
«Te cunosc cum că-ț lipsește

Sior Cochelet

Eu sănt acel negustoriŭ,
Care Cochelet îl chiamă, om cinstit și cinstitoriŭ,
«Dacă din nenorocirĭ, în patimă aĭ căzut.
Zapisul tău iĭ de față, este lesne de văzut.

iĭ dă zapisul în mînă.

Menegmu

«Na, dar ca să crez maĭ bine, zapisul cătu-ĭ de bun

îl rumpe și îl azvîrle în obraz.

Valentin

Arhonda, de ce te superĭ, cu un om ce-l vezĭ nebun?

Cochelet strănge bucățile de gios.

Sior Cochelet

«Zapisul să-m rupĭ din mănă, și să mi-l daĭ în obraz,
Tu eștĭ un tălhar de frunte

Menegmu

Eu?

Valentin intră între dînșiĭ.

Stațĭ mă rog, ah! ce năcaz,

1. Regimentul.—2. Haine.

Menegmu

«Eu ți-oĭ face să înțălegĭ

Valentin cătră Cochelet

Ascultă-mă să mă crezĭ,
Maĭ bine să-ț fie milă de stare în care-l vezĭ

Sior Cochelet

«Zapisul să-m ia din mănă ?

Valentin

Mă rog nu fi turburat,

Sior Cochelet

C-o greșală ca aceasta el este de spănzurat.

Menegmu, scoțănd spaga

«Lasă-mă ca să-ĭ taiŭ nasul.

Valentin

Lasă-l ce te nebunești,
Cu nasul luĭ ce veĭ face ? Spune-m ce te folosești ?
«Cu porniri ta ce mari, poț să caz într-un năcaz.

Sior Cochelet

Baniĭ voiŭ ca să-m plătească, nicĭ de cum nu-ĭ dau răgaz.

Valentin

«Dute arhonda, purcede, lasă-ne mă rog și tacĭ,
Crieriĭ maĭ mult îĭ turburĭ, prin strigările ce facĭ.

Sior Cochelet

«Eu mă duc fără-ndoială, dar să nu fiĭ la prepus.
Că m-oiŭ săli să-ĭ puĭŭ minte, la-nchisoare fiind pus.
«Maĭ rămăĭ cu săntate.

Arătare[1] *11-le.*

Menegmu, Valentin

Valentin

Ce te turburĭ c-un nebun?

Menegmu

Pentru ce să necinstească, pe un om cinstit și bun?
«Și de ce să fac răbdare, la obrăznicie sa?
Să caute loc aiure, nebunia a-ș vărsa.
«Să ne ducem la notariul, să nu maĭ zăbovim dar.

Valentin

Te încredințăz stăpîne, c-acum mergem în zadar,
«Știu că acum nu-ĭ acasă, dar nu cred c-a zăbozi.
Eu mă duc puțăn aice, ș-acu-ndată m-oiŭ ivi [2].
«O trebuință pre mari, mă sălește să mă duc.

Menegmu

Mergĭ, că eu fără de tine, nicĭ di-o treabă nu m-apuc.
«Eu mă duc să maĭ astămpăr, veninul cel turburat
Că-s nebunĭ aicĭ cu toțiĭ, aceasta o văd curat,
«De căț am văzut eu astăz, maĭ cu mînte să mă crezĭ,
De căt noĭ nicĭ unul este, nicĭ veĭ putea ca să vezĭ.

Valentin singur

«Să cam stau aicĭ spre pădă [3], ca să-l văz ce va lucra,
Căcĭ peștele luĭ să vede, că-n cursa noastră întra [4].
«Toate-s dup-a me voință, astăz eu nădăjduesc,
Amoriuluĭ, norociriĭ, să mă slujăsc cum voesc.

(Va urma)

---

1. Cortul (M. B. I.)—2. Oĭ veni.—3. Pildă (!) (M. B. I.) —4. Noastră a intra (M. B. I.).

I.

Cu mila luĭ Dumnezăŭ Noĭ Alexandru Constantin Voivoda Domnu țăriĭ Moldavieĭ.

Facem știre că acest hrisov al Domnii mele tuturor cui să cade a ști, că, prin jaloba ce au dat Domnii mele, Dumitrie Sangiu i frati său Hristodor Sangiul i Coste Feodoru au arătat, că murind un Coste Kirilovici, ce aŭ fost vameș, și rămăind dator cu=8070 (҂нѡ) = lei pe la unii din boari și alții, unde și acareturile lui era amanet, care fiind scoasă la vănzare cu țidulă de la Domnia Sa Costandin Vodă Muruz, de la care avănd a lua și numițiĭ de maĭ sus=2000 (҂в)=leĭ, ar fi răspuns eĭ tuturor datornicilor la toate datoriile, și cu zapisul clironomuluĭ mortuluĭ li-s-ar fi dat la a lor stăpănîre moșii, herghelii de cai cu epe, între altele și cinci sălasă de țigani, din care=4=sălasă i-ar fi avut și Coste Kirilovici mortul dați danie de răpoosatul Domnia Sa Grigorie Alexandru Ghica voevoda cu hrisov, iar un sălaș l-au avut Coste Kirilovici mortul cumpărat cu drepți banii săi ; și pentru aceasta, după zapisul ce au de la clinoromul mortului, s-au rugat să li-să intărescă stăpănire cu domnescul nostru hrisov asupra acelor țigani. Deci Domnia me i-am rănduit la al nostru cinstit și credincios boeri Dumnalui Costandin Rosăt vel logofăt să cerceteze de iaste jaloba lor adevărată și de au zapis de la clironomul lui Coste Kirilovici asupra acelor țigani, cum și alte scrisori. Și au arătat înaintea Dumisale vel logofăt întăi : un hrisov al Domnii Sale răpoosatulu Grigorie Alexandru Ghica voevoda din anii=1777 =săpt. 7=, în care arată pentru Coste Kirilovici vameșu, că aflăndu-să slujind atăt Domnii Sale, cum și la trebuințile țării, pentru a lui drepte și credincioase slujbe, osebit de altă milă, l-au miluit pre dănsul și cu patru sălașe de țigani din țiganii streini domnești anume : Costandin herar cu țiganca și feciorii lor, i Vasilică țiganul herar cu țiganca și cu feciorii lor, i Negul țigan herar bagiu cu țiganca și cu patru feciori ai lor, și Dragomir țigan cimpoeș cu țiganca și cu doi feciori ai lor ; pe acești numiți țigani i-au dat Domnia Sa danie și miluire lui Coste Kirilovici vameș, ca să fie robi atăt ei cu femeile și cu toți copii lor, căt și tot rodul ce va eși dintrănșii, și ca să-i stăpîniască cu pace Coste vameșul,

el și feciorii lui nepoții și strănepoții lui și nem de nemul lui, întărit fiind hrisovul cu a Domnii Sale iscălitură și pecete. Așijdere au mai aratat un zapis din anii=1779=fev. 21=de la un Vasile Lănă și de la Măranda fimeia lui, prin care scrie că avănd ei un șărbu țigan anume Ion fecioru lui Ion țiganu cumpărat de dănșii de la Durac, care țigan luând fimee pe o țigancă a vameșului Coste Kirilovici, arată că stând la invoială cu Coste vameșul să-i plătească țiganul cu parte lui de copii, s-au așăzat și i-au plătit cu=70=lei, care bani arată vănzătorii că i-au luat toți deplin întru mânule lor ; și au rămas țiganul cu parte lui de copii să fie drepți robi a Costii Kirilovici vameșu, iscălit fiind zapisul de vănzători și de alți mulți marturi vrednici de credință, însă Coste Grecu copit. martur, i Vasilie vătavu, i Ion Gordul vornicu de poartă, i Grigorie Beldiman vor. de poartă, i Vidrașcu Canțir vor. de poartă, i Andrei biv imbașa, i George biv imbașa și alții. Așijdere au mai arătat și o carte gpd. de la Domnia-Sa Costandin Vodă Muruz din let=1779=Mart 18=dată de volnicie Costii Kiriloviciu vameș pentru acele patru sălașă de țigani, ci i-au avut dați danie și miluire de răpoosatul Grigorie Alexandru Ghica voevoda cu hrisov, ca să aibă ași strănge și ași lua la stăpânire sa cu țigancele și cu toți copii lor și să și-i stăpănească ca pre ai săi drepți robi cu tot rodul lor. Așijdere au arătat și zapisul lui Vasilie Dimitriu clironomul lui Coste Kiriloviciu ci este din=1781=Noem. 1=cu care vănd acest=5=sălașă de țigani, ce au fost a moșului său, a Costii vameșu, pentru datoriile lui, osebit de moșii i alte averi, numiților de mai sus Dimitrie Iangiu, i frătine-său Hristodor Iangiu și lui Coste Feodoru. Deci toate aceste de sus scrisori : hrisov și carte gpd., cum și zapisăle cercetându-să de dumnalui vel logofăt și văzindu-să că sânt adevărate, pentru aceia și Domnia me dacă am văzut am crezut. Și asemene dăm și întărim și înnoim cu acest al nostru domnescu hrisov numiților cumpărători pe toți acei cinci sălașă de țigani de mai sus numiți cu țigancile lor și cu tot rodul lor, să aibă ași-i stăpâni ei, feciorii lor, nepoții și strănepoții lor, ca pe a lor drepți robi ce i-au cumpărat, neclătit și nerăușit nici o dănăoară în veci. Spre aciasta este credința a însum Domnii mele. Noi Alexandru Costandin voevoda, și credința a pre iubit fiului nostru Costandin voevoda ; așijdere și credința a cinstiți și credincioși boerilor Domnii mele

dumnelor : Dimitrie Sturze vel logofăt de țara de jos i Constandin Rosăt vel logofăt de țara de sus, Niculae Rosăt vel vornic, Iordaki Canta Cozino vel vornic, Georgie Sturze vel vornic, Lascaraki Rosăt vel vornic, Costaki Rosăt hatman, Iancul Carage vel vornic, Alexie Mișolu vel port., Matei Canta Cozino vel vist., Constandin Palade vel agă, Alexandru Hangeri vel spat., Nicolae Balș vel ban, Costaki Geraki vel comis, Aleco Geraki vel camaraș, Mihai Sturze vel pah., Grigoraș Sturze vel caminar, Dimitrie Sturze vel sardari, Răducanul Rosăt vel stolnic și credința a tuturor boerilor noștri mari și mici.

Scrisu-sau hrisovul acesta în orașul Iașii întru ce dintăi domnie a noastră la Moldova.

Anul 1783 Mai 15.

Noi Alexandru voivoda (locul sigiluluĭ).

Constandin vel logofăt . .

S-au trecut la condica divanului
. . . *Andrei biv imbaș condicar.*

Documentul, foarte bine conservat, e scris cu cerneală neagră pe hîrtie, în două foĭ. Iscălitura domnuluĭ e autografă. Pe laturile sigiluluĭ, imprimat pe hîrtie cu cerneală roșie, se observă aceste inițiale : **ИѠ ЯЛ КС ББ**; în mijlocul sigiluluĭ se vede capul de boŭ cu steaua între coarne și vulturul cu crucea în cioc, iar deasupra lor o coronă. Marca fabriceĭ hîrtieĭ este aceasta :

© © ©

Documentul aparține muzeuluĭ arheologic al Academieĭ teologice de Kiev.

Vespasiean S. Erbiceanu.

II.

Noi Constandin Dimitrie Muruz voevoda bojiiŭ milostiiŭ gospodar zemli Moldovscoi. :

Facem știre cu această carte a Domnii mele, că încă în anul=1779=prin jaloba ce ni-au dat sluga noastră Coste Kirilovici, ce au fost vameș, au arătat că la țănutul Iașilor peste Prut, pe

Cula și pe Culișoara, are aceste moșii anume Bobleteci și Vale lui Nistor și Dialul lui Cucută, cumpărături de la răzeși; și rugându-să Domnii mele, că după zapise să i-să aliagă și să i-să hotărască de către părțile altor răzeși, și după hotărătură să i-să facă de la Domnie me întăritură pe a sa driaptă moșie, Domnie me l-am rânduit la al nostru cinstit și credincios boer, dum. Vasilie Razul vel logofăt, ca să-i cerceteze cumpărătura după scrisori ce o ave. Și au arătat numitul Coste Kirilovici înainte dumisale vel logofăt întăi: un zapis a lui Leonti și Vasile, ficiorii lui Gavril, și cu nepoții lor Timoftie și Tecla, ficiorii Saftei nepoții Ioanii, surorile lui Gavril, care Gavril au fost ficior lui Vasile, și Vasile ficior Irinii fetii lui Hilimon, nepoată Fontului, și Simeon sin (?) Călugărul, ficiorul Buniții, strenepot Fontului cu ficiorii săi, așa scriind și mărturisind acești numiți oameni ei de a lor bună voe de nime siliți nici asupriți au vândut lui Coste Kirilovici vameș a lor driaptă ocină și moșie ce au avut de la moși și de la strămoși; gĭumătate de sat de Bobaeteci cu tot venitul din tot locul, drept trii sute lei. Așijdere un zapis al Anastasiei, sora lui Ion Ciuntul, fata lui Grigorie, nepoata lui Vasilie, strenepoată Nacului din Bobleteci, și cu ficiorii ei Dănilă și Toma și Pavăl și cu nepoții ei Georgie și Căsian și Toader și Ilie și Ion și Ivul, asă scriind și mărturisind acești numiți oameni, că de nime siliți nici asupriți ci di a lor bună voe au văndutu lui Coste Kirilovici vameș a lor driaptă ocină și moșie ce au avut de la moși și de la strămoși gĭumătate de sat din Bobleteci cu tot venitul din tot locul drept trii sute lei; aceste doo zapise fiind tot dintr-un velet =1777=Mai=5. Așijdere un zapis a lui Isac Gogol din Sinești, strenepot lui Nistor, și sora lui Irina și Tecla, fata lui Răpeșco Gogul, și Agapie Bulmac și Enake Bulmac și Opre și Paraskeva și Marie, ficiorii Nazariei Goguliasă și Vicol cu frații lui, nepoți lui Toader Dițe, și George cu frații lui, iarăș nepoți lui Toader Dițe, și popa Toader cu frate-său Dumitru dĭiacon, nepoții lui Necula[i] Colțun, și Ion nepot de sora popii lui Toader, și Silion sin lui Costandin Colțun, și Vasilie sin Gavril, nepot lui Neculai Colțun și Sava Mutul, și frati-său Grigoraș Mutul, și Nastasie și Apostol, nepoți lui Toader Dițe;—Toți aceștie așe scriind și mărturisind, că de a lor bună voe au vândut lui Coste Kirilovici vameș a lor driaptă ocină și moșie ce au avut de la moși și de la strămoși:

Vale lui Nistor și Dialul lui Mitrofan Cucută cu tot venitul, drept patru suti șapti zeci lei; și arată că această moșie au avut-o ei mai de nainti despărțită din moșia Bobleteci; fiind zapisul acesta din let=1777=Iul.=20. Apoi după arătare zapisilor s-au rănduit cu carte Domnii mele pe Grigorie Beldiman, ce era vornic de poartă, pentru cercetare la stare locului și alegere moșiei lui Coste Kirilovici vameș; de la care numit vornic de poartă s-au văzut acmu (?) mărturie hotarnică dln let=1779=Mart 23=cu a sa iscălitură încredințată fiind și cu marturi anume: Ioniță Gĭantaoan biv Vtormed (?) răzeșu din Sin Sinești, carele au și scris mărturie cu știre tuturor răzeșilor și însuși au iscălit martur și alți oameni a cărora nume sint scrise la mărturie: Georghiță Bodrug răzeș de Coșcodani, i Ion Coșcodan răzeș ot Taz, i Mihai Bobetcă răzeș ot Taz, i Toader Pitoragă răzeș ot Taz, i Maftei Coșcodan răzeș ot Tazi Ștefan Bosiec om strein martur, i Isac Gogul răzeș de Vale lui Nistor și Dialul lui Cucută, i Agapie Bulmaga căpit. răzeș ot Taz, i Ianake Bulmaga căpit- răzeș ot Taz, i George Gorimazil răzeș, din Mănzetești, i Ioniță Bulmaga mazil ot Sinești și Seret Ianake ot Sinești, carele mărturisește că pe toți acești numiți oameni i-au iscălit cu zisa lor;—prin care mărturie hotarnică așa scrie și adeveriază numitul vornic de poartă hotarnicul, că după poronca Domnii mele, mergând la stare numitelor moșii, au strănsu pe toți răzeșii, carii au văndut aceste părți de moșie de mai sus arătate, cât și pe alți răzeși împrejurași anume: Agapie Bulmac și Isac Gogul, i Vicol sin Dumitrașcu, i Grigoraș Mutul, i Grigoraș Cibotar i, Vasilie Dail și Ioniță Bulmac, toți aceștie răzeși de Vale lui Nistor și de Dialul lui Cucută; și George Goriu, și Irimie Nekita, și frati-său Andrei și Ion Coșcodan streini; și răzeșii din Bobleteci anume: Simon a Călugărului om bătrăn, și Casic Ciuntul, și frate-său Georgite, și Toader Ciuntul, și Dănilă Jepkiu, și frate-său Toma, și Ilie Ciuntul și acolo fiind față și Coste Kirilovici vameșul; și scoțind zapisele de cumpărăturile sale, acele de sus arătate, au purces cu toții împreună de au arătat numitului vornic de poartă stare moșiei, care moșie, Vale lui Nistor și Dialul lui Cucută, au aflat că purcede din vale Culii și merge lungul în sus pănă unde să tălnește cu moșie Bobletecii iarăș mergu în sus lungul și trec peste Culișoara și mergu tot în sus păn în piscul ce să povărnește la vale Cĭulucului Leică, și despre răsărit de coaste cu

moșie Tărnușa, și despre apus de coaste cu moșie Sineștii; și socotind a fi moșie făr de pricină, driaptă cumpărătură, Coste vameșul Kirilovici au făcut fune de=27=stănjăni, adecă doo zeci și șapte stănjăni, și stănjănul de opt palme domnești, și întăi au pus o piatră hotar în vale Culii, din dial de drum, colțu la capul moșii din gios despre apus din hotarul Sineștilor, și din piatra aceasta au prinsu a măsura capătul moșii din gios diacurmeziș spre răsărit și păn în hotarul Tărnușii, și s-au aflat doo zeci și trei funii, iar stănjeni fac=621=adecă șase sute doo zeci și unul, și au pus piatră hotar colțu despre răsărit din sus de drum în piscu; și din piatra aceasta au purces drept în sus pe lungul moșii și alăture cu moșie Tărnușa, păn în podiș, și au pus piatră hotar din sus de drum; și de acole tot în sus pe podiș iarăși au pus o piatră hotar, și tot în sus peste Vălcesa [1]) în muke deasupra, unde să tălnește Dialul lui Cucută cu Bobletecii, și au pus doo pietri hotar: adică o piatră de cautâ spre răserit, peste vale Culișoarii, fiind că de acele moșie Bobleteci se mai lățește spre răsărit; și de acole au purces la vale drept spre răserit și au pus o piatră hotar în costișa Culișoarii despre răserit; și de acolo au trecut peste Culișoara și au pus o piatră hotar întrun piscu, lăngă drumul ci merge pe Culișoara, din sus de siliște Ternușii; și de acolo au purces drept la dial în sus pe dialul Tukilatului și în culme dialului din gĭos de drum au pus piatră hotar; și au purces tot în sus cam pe costișe despre răserit a văii Tukilatului, păn într-un podiș, și au pus piatră hotar; și de acolo tot în sus și can la vale pe lăngă drumul Tukilatului și s-au găsit o piatră hotar veki, ș-au mai pus și altă piatră hotar; și de acolo tot la vale și în sus mergănd în fundul vălcelii diasupra Ciulucului ș-au pus piatră hotar colțu, care piatră desparte spre răserit moșie Ternușa, și spre apus moșie Bobletecii, și să dau cap Bobletecii cu Coșcodanii: și din piatra aciasta au purces cu măsura în sus spre apus, prin capul moșii Bobletecii din sus pe curmeziș, păn în hotarul Sineștilor,—și s-au aflat trii zeci și opt funii, iar stănjani fac=1026=, adecă una mie doo zeci și șese, fiind moșie acolo mai lată, și au pus doo pietre hotar colțu: una cautâ pe lungul moșii în gĭos, iar una cautâ pe Ciuluc ce înfungează, și aceste doo pietri sau pus

---

1) In original e lăsat loc liber.

lăngă drumul lui Findic din gĭos; și de acole au purces drept în gĭos, pe lungul moșii despre apus și alăture cu moșie Sineștii și au pus piatră hotar, lăngă o moviliţe din sus; și de acolo tot în gios la vale în costișa Colișoarei s-au găsit piatră hotar veki, din gĭos de drumul ce vine pe Culișoara; și de acole au trecut peste Culișoara în gĭos și s-au suit la dial și diasupra în dial au pus piatră hotar, unde se numește Arie lui Stati, și tot în gĭos sau pogorăt la vale ș-au trecut peste vale Ursului și s-au suit la dial în podis și au pus piatră hotar; și de acole tot în gĭos pe podiș și tot alăture cu moșie Sineștii păn în culme dialului, diasupra viezuniilor, în dialul Văii Murgului și au pus piatră hotar; și de acole au purces pe culme dialului în gios și au pus piatră hotar iar în culme dialului; și de acole tot în gĭos și can la vale și au pus o piatră hotar; și de acole s-au pogorăt drept din vale la Cula, la capul dialului mai din sus, la piatra care au pus-o întăi, unde acole s-au înkeet toată moșie de hotărăt din gĭur înpregĭur cu aceste pietri hotară și semne de mai sus arătati: adecă Bobletecii și Vale lui Nistor și Dialul lui Cucută s-au înkeiat la un loc și s-au făcut tot o moșie, și după alegere și hotărătură ce au făcut au dat numitul vornic de poartă această mărturie hotarnică. Deci după zapise ce-au arătat numitul Coste Kirilovici vameș de la răzeșii vănzători precum că moșie de sus numită îi este lui bună cumpărătură pe ai săi drepţi bani. Cum și după mărturie numitului vornic de poartă precum că la hotărătura moșii ce s-au făcut, fiind faţă răzeșii și megieșii, cum și alţi înpregĭurași, nime nici cu o prĭcină n-au eșit,—Domnie me am crezut, și pentru acee dar iată prin carte aceasta a Domnii mele întărim de sus numitului slugii noastre lui Coste Kirilovici vameș pre a sale drepte cumpărături: moșie Bobleteci și vale lui Nistor și dialul lui Cucută, ce sint înkeete tot într-un hotar și este tot o moșie la locul ce se arată, la ţănutul Iaș peste Prut pe Culo și pe Culișoara, ca se-i fie lui driaptă ocină și moșie cu tot venitul din niam în niam în veci, stăpănind cu bună pace și fără nici o supărare, după zapisile de cumpărătură și în toate semnile și hotarăle, după mărturie hotarnică cum să arată mai sus.

1781=Fevr.=4=.

Noi Moruz voevod.

Vasile Razul vel logofătu procituh ?
S-au trecut la condica divanului
Dimitrie Andrii biv imbaș.

Documentul, bine conservat, e scris cu cerneală neagră pe hîrtie, în două foĭ. Scrisorea e foarte grea de cetit, de oarece constă dintr-un amestec de caractere greceștĭ și slavone. Iscălitura Domnuluĭ e autografă. Pe laturile sigiluluĭ, imprimată pe hirtie cu cerneală roșie, se citesc aceste inițiale: **ИGѠ KG ДM ВВ**; iar în mijlocul sigiluluĭ se observă capul de boŭ cu steaua între coarne; Marca fabriceĭ hîrtieĭ nu se poate cunoaște. Documentul aparține muzeuluĭ arheologic al Academieĭ teologice din Kiev.

Comunicat de *Vespasian G. Erbiceanu.*

III.

„Cuvînt scolastic“ al D-luĭ Laurian zis de d-luĭ la începutul anuluĭ scolastic 1845, Septemvrie.

«Adunațĭ iarășĭ în acest loc muselor închinat, ca să ne continuăm drumul în știința care am început-o în cursul școlastic al anuluĭ trecut, socotim de trebuință a recapitula pe scurt cele pînă acum cercetate, pentru ca să ne putem maĭ lesne orienta pe ce punct al științiĭ ne aflăm. Maĭ înainte de toate am început a cerceta facultățile subjectuluĭ nostru și modul cum se manifestează acestea. Aicĭ am văzut că principiul activităților noastre purcede în treĭ direcțiunĭ oarecum, adecă se arată parte ca facultate *simțitoare*, parte ca facultate *cunoscătoare*, parte ca facultate *appețitoare*. Dintre aceste treĭ care aŭ asemine drept în viață ni-s-a arătat facultatea cunoscătoare ca producătorul științiĭ, vrednică de maĭ amăruntă investigare.—Aceasta pe gradul cel maĭ de jos se arată ca facultate *intuitivă* reprezentîndu-ne obiectele externe; pe al doilea grad se arată ca facultate *imaginativă*, reprezentîndu-ne drept obiecte externe productele mințiĭ noastre; pe al treilea ca facultate cugetativă, reducîndu-ne varietatea reprezentațiunilor noastre la unitate, comparînd, abstrăgînd, reflectînd și formînd concepte în acest mod.—Și aicĭ am întrat proprie în ținutul *filozofieĭ teoretice formale*. Am cercetat principiele generale ale cugetăriĭ, am străbătut conceptele, am expus combinarea lor spre formarea judeților, și combinarea acestora spre formarea raționamentelor, în sfîrșit din concepte, județe și raționamente formarea sistemeĭ științifice.—După

ce am prelucrat în acest mod raportul reprezentaţiunilor între sine, am trecut la determinarea reprezentaţiunilor cu realitatea, saŭ la cercetarea cunoştinţiĭ obiective ; şi aicĭ am întrat în ţinutul *filozofieĭ teoretice materiale*. Am dezvoltat formele cunoştinţiĭ, care pentru maĭ lesnea inţelegere a celor următoare, le vom indica pe scurt după şirul în care le-am explicat atuncĭ.

Prin propoziţiunea : *Eu cunosc obiecte*, ni-se anunţă de o parte un *subiect cunoscător* şi de alta un *obiect cunoscibil* dimpreună cu actul *cunoştinţă*. Prin această propoziţiune presupunem aşa dară, că pe lîngă *Eul* nostru care cunoaşte, sînt şi *obiecte cunoscibile* ; sînt *lucrurĭ (entia)* în genere.

Cel dintîiŭ concept aşa dară, care ni-se arată nouă în cercetarea conceptelor fundamentale, e conceptul de *Realitate* (de Este), şi prin urmare Realitatea e categoria principală a obiectelor cunoştinţiĭ.

Lucrurile (entia*/*res) se împart în *lucrurĭ in sine* (entia per se) şi în *lucrurĭ cunoscibile*, şi aceste din urmă, după cum cunoştinţa noastră purcede saŭ din cugetare curată saŭ din percepţiunea sensurilor, se împart în *lucrurĭ inteligibile* (noumena) şi în *lucrurĭ sensibile* (phaenomena).

Lucrurile care se pot cugeta fiindcă nu involv contrazicere, se numesc *posibile* saŭ *enti-logicĭ* (entia logica). Această entitate logică e condiţiunea negativă a toată existenţa obiectivă. Noĭ putem şusţinea că dacă un lucru nu se poate cugeta, nicĭ nu poate fi ; dar dincontra nu putem zice că dacă se poate cugeta, *este*. Ci pe lîngă această posibilitate a cugetabilităţiĭ sale, trebue să se referească într-un mod determinat spre cunoştinţa noastră, fiindcă altmintrelea n-am putea nicĭ odată să ne convingem despre realitatea luĭ ; el ar remînea pururea ideal.—Spre cunoştinţa noastră se referesc lucrurile : 1, saŭ ca lucrurĭ care se pot cunoaşte şi acestea se numesc *posibile* în înţelesul real, saŭ ca lucrurĭ care nu se pot cunoaşte şi acestea se zic *imposibile* tot în acel înţăles ; 2, saŭ ca lucrurĭ în faptă cunoscute, şi acestea se numesc *existente* saŭ ca lucrurĭ în faptă necunoscute, şi acestea se zic *nonexistente* ; 3, saŭ ca lucrurĭ ce trebue să se cunoască, adecă a cărora nonexistenţă e imposibilă şi acestea se numesc *necesare*, saŭ ca lucrurĭ ce nu trebue să se cunoască, adecă a cărora nonexistenţă e posibilă, şi acestea se zic *contingente*. Toată cunoştinţa noastră aşa

dară e măsurată după momentele categorieĭ modalitățiĭ. Intr-acest mod *Realitatea* saŭ *Entia* relativă spre cunoștința noastră se arată sub predicamentele de *putință* saŭ *neputință*, de *existență* saŭ *neexistență*, de *necesitate* saŭ *contingență*. Noĭ știm din Metafizică că sînt două specie de cauzalitățĭ. Considerînd lucrurile după statul lor ni-se arată parte ca *mutabile* parte ca *immutabile*. Ceia ce rămîne, perdurează în lucrurĭ pe lîngă toată mutarea lor, se numește *substanță*; ceia ce se mută se chiamă *accidență*. Prin mutare saŭ prin trecerea din un stat în altul se presupune un *mutător* și un *mutabil*. Acela se numește *eficient* saŭ *cauză* și acesta *efect* saŭ *urmare*, și raportul între cauză și efect se numește *effecțiune*. Cauzele sînt saŭ curat *efective sau finale*, adecă lucrătoare după scop. La aceste din urmă se presupune, că ființa lucrătoare e de odată și *rațională*, ca să-șĭ poată propune scopul, și *liberă* ca să-l poată realiza. Cauza și efectul staŭ către meziŭ și scop, în serie inversă, adecă acolo cauza antecedentă determinează efectul subsequent, aicĭ scopul ce trebue să se ajungă determinează meziul ce duce la dînsul. Nexul între cauze și efecte se numește *nexul cauzal*; între mezie și scopurĭ se numește *nexul final*. Teoria despre nexul cauzal se numește *Aetiologie*, despre nexul final se zice *Teologie*. Nexul cauzal e nexul *necesitățiĭ*, nexul final e nexul *libertățiĭ*. Aicĭ vă rog să băgațĭ bine de seamă, că toată lumea ni-se desface în două părțĭ, în lume *fizică* și în lume *etică* (mundus physicus et ethicus), saŭ în lume *naturală* și în lume *morală*, adecă în lumea *necesitățiĭ* și în lumea *libertățiĭ*.

In aceia toate cele ce se întîmplă, se întîmplă după legĭ necesare, macar că ipotetice; în aceasta după legĭ raționale.—Determinarea legilor după care lucrează ființele naturale constituește obiectul *fiziceĭ* sau al *filozofieĭ naturale*. Determinarea legilor după care se cuvine să lucreze ființele raționale și libere, constituește obiectul *eticeĭ* sau al *filozofieĭ morale*. Pănă aicĭ am ajuns în cercetările noastre din cursul trecut. Acum am trebui să trecem de o parte la *fizică* și de alta la *etică*. Cea de pe urmă o vom începe și o vom percurge în prelecțiunile următoare; iar cea dintîiŭ, pentru îmulțirea obiectelor și pentru lățirea cea mare a științiĭ sîntem silițĭ a o relega în altă sferă și a o lăsa cercetăriĭ altora Insă ca nu cumva necunoștința eĭ să ne cauzeze greutățĭ în cercetările noastre, vom propune aicĭ pe scurt legile transcendentale ale naturiĭ.

La maĭ sus indicatele categoriĭ saŭ forme universale ale cunoştinţiĭ noastre, se maĭ adăog pentru cunoştinţa sensuală *timpul* şi *spaţiul* ca două forme în care noĭ punem toate obiectele ce cad sub sensul nostru. Cu ajutorul acestora putem pronunţa:

In respectul modalităţiĭ că obiectele empirice staŭ în un raport intreit către facultatea noastră cunoscătoare, şi în speţie:

1. Ca *lucrurĭ care pot fi într-un timp*, după principiul: *Cel ce consună cu condiţiunile cele formale ale esperienţeĭ, e posibil*, adecă cel ce *poate cugeta şi intuita, se poate afla între obiectele empirice.*

2. *Ca lucrurĭ care sînt într-un timp determinat*, după principiul: *Cel ce consună cu condiţiunile cele materiale ale experienţeĭ, este existent*, adecă, *cel ce se anunţie prin sensăciune ca real, se află între obiectele empirice.*

3. *Ca lucrurĭ care trebue să fie în tot timpul cînd sînt date condiţiunile lor*, după principiul: *Cel ce consună cu cel existent după legĭ universale este necesar*, adecă: *Cel ce este legat cu cel existent aşa încît însuşĭ legalitatea experienţeĭ duce la existenţa luĭ acela trebue să se afle între obiectele empirice.*

In respectul cantităţiĭ: *Că toate obiectele empirice sînt cîte estensive.* In respectul calităţiĭ: *că toate obiectele empirice sînt cîte intensive*, adică aŭ un *grad.*

In respectul substanţialităţiĭ: *că pe lîngă toată mutarea şi schimbarea accidenţelor, substanţa rămîne nemutată şi neschimbată, încît nicĭ nu se îmulţeşte nicĭ nu se împuţinează.* In respectul cauzalităţiĭ: *Că toată mutarea şi schimbarea are cauza eĭ*, Şi aplicat la pluritatea lucrărilor: *Că toate obiectele empirice staŭ într-un comerţiu dinamic, lucrează şi relucrează unele spre altele.*

Din acestea urmează:

1. Că în natura cunoscibilă nu se află deşert (in mundo non datur vacuus), adecă în sfera esperienţiĭ noastre nu se poate afla un defect total de real, nu se poate afla un spaţiŭ *absolut deşert* şi nu în timp *absolut deşert.* Pentru că un *nimic absolut* nicĭ nu se poate simţi nicĭ nu se poate conchide din cele simţite, fiindcă cîtul estensiv şi intensiv al unuĭ lucru nu se poate mici în infinit. Tot deşertul în întrul lumiĭ sensibile este numaĭ aparent saŭ numaĭ un *nimic relativ*, d. ex. Un loc deşert de aer.

2. *Că în natură cunoştibilă nu se află salt.* (In mundo non

datur saltus), adecă că toată mutarea, prin urmare toată naşterea şi perirea e *continuă* în natură, încît între orîce două staturĭ opuse ale unuĭ lucru se află un mijloc drept *tranzit.* Acest principiŭ se numeşte şi *legea continuităţiĭ* (lex continui). Precum e continuu timpul însuşĭ aşa e continuă şi toată încetarea staturilor în timp. In timpul intermediar care trece între două staturĭ opuse trebue aşa dar să se afle şi un stat intermediar prin care se combină acelea, încît tranzitul nu se face *de odată*, *ci succesiv*, deşi timpul intermediar poate să fie aşa de mic în cît statul intermediar considerat drept cît intensiv să fie nesimţit de mic; pentru aceia şi nexul cauzal e continuŭ în fiece serie de mutărĭ, încît între o mutare dată ca cauză şi alta ca efect, trebue primită şi o mutare intermediară ca cauză sau efect intermediar; *şi chiar pentru aceia nu se poate cuprinde nicĭ în efect maĭ mult saŭ maĭ puţin decît în cauza luĭ.* Această propoziţiune se numeşte şi *legea Parsimoniei* (lex Parsimoniae) saŭ *legea celeĭ maĭ micĭ cheltuelĭ de putere în natură* (lex minimi). De aicĭ urmează şi faimosul princip al şcoaleĭ ionice; *Din nimica nu se face nimica*, şi *în nimica nu se preface nimica* (ex nihilo nil fit; in nihilum nil revertitur), adecă în natură cunoştibilă nu e nicĭ început absolut nicĭ sfîrşit absolut; substanţa nicĭ nu se poate crea nicĭ nu se poate corumpe, ci toată naşterea şi perirea se refereşte numaĭ spre mutarea staturilor şi a formelor, care le poate primi substanţa necesară. Naşterea şi perirea substanţeĭ ar fi un salt, prin care s-ar rîdica cu totul nexul cel continuŭ al fenomenelor.

3. *Că în natură cunoştibilă nu se află caz*: (in mundo non datur casus), adecă că tot ce se întîmplă în natură atîrnă de la cauze determinate. Această propoziţiune se poate pronunţa şi aşa: *Nimica din întîmplare.* Dar noĭ nu vedem, nu pătrundem pretutindenea nexul cauzal al lucrurilor; de aceia zicem de multe orĭ: *că aceasta saŭ aceea s-a făcut din întîmplare*, cînd s-a făcut spre folosul nostru o numim *noroc* (fortuna secunda), cînd s-a făcut spre paguba noastră o numim *nenoroc* (fortuna adversa). Dar nicĭ de cum nu poate să fie *întîmplare oarbă* adecă fără nicĭ o cauză determinată. De comun înţeleg oamenii prin întîmplare un eveniment care *nu-l cugetă de necesar*, saŭ unul care s-a făcut fără voinţă saŭ chiar *încontra voinţeĭ lor* saŭ unul *necunoscut după începutul său*, fiindcă pentru multe efecte nu pot să arăte cauzele naturale

(adecă puterile prin care, și legile după care s-aŭ făcut) ; aicĭ se numără și așa numitele *miracle*. Sistema care se opune acestuĭ princip se numește *causalismus*.

4. *Că în natură cunoștibilă nu se află fat* (in mundo non datur fatum) adecă că toată necesitatea în întîmplările lumiĭ, e numaĭ ipotetică, prin urmare se poate înțelege și explica din cauze determinate, măcar că noĭ pentru mărginirea cunoștințiĭ noastre nu o putem totdeauna înțelege și explica în faptă. Acest corolariŭ din principiul cauzalităţiĭ e înadevăr identic cu cel precedent, leapădă numaĭ *fatul orb* (fatum brutum), după care *tot ce se întîmplă are să fie absolut necesar*. Numaĭ acest fat se leapădă, zic prin maĭ sus enunțiatul corolariŭ, fiindcă cu adoptarea luĭ nu se poate potrivi libertatea nicĭ în întrebuințarea rațiuniĭ, nicĭ în punerea faptelor. Sistema care se opune acestuĭ princip, se numește *fatalismus*.

De acestea zic maĭ avem trebuință ca nu cumva necesitatea naturală să ne încurce în libertatea morală. Așa dară intipăriţivi-le bine în minte și cu atențiunea care aţĭ avut-o pînă acum, onorați-mă și de aicĭ înainte. Am zis maĭ sus că cauzele finale presupun de odată că ființa lucrătoare e rațională și liberă. Altă ființă nu poate să-șĭ propue un scop decît cea prevăzută de rațiune, și alta nu poate să-l realizeze decît cea prevăzută de libertate. Sub aceste două condițiunĭ a raționalitățiĭ și a libertățiĭ se întreabă : 1. *Cum se cuvine să lucreze o ființă rațională liberă ca să-șĭ păstreze dignitatea sea*, și 2. *Cum se cuvine să lucreze o ființă rațională liberă ca prin lucrarea sa să nu împiedice uzul libertățiĭ altora.*

Dezvoltarea legilor aceleia constituește cuprinsul *Eticeĭ* saŭ al *filozofieĭ morale*, și dezvoltarea legilor acesteia constituește cuprinsul *Nomiceĭ* sau al *filozofieĭ juridice*. Amîndouă aceste constituesc cuprinsul filozofieĭ *practice*. Practică se numește această parte a filozofieĭ pentru că se ocupă cu *faptele* saŭ lucrurile (*πράξεις*) ființelor raționale.

Faptele care consună cu legea morală în genere se numesc *legale* ; faptele care consună cu legea morală și purced din reverența legiĭ se numesc *morale* în înțelesul vorbeĭ cel strîmt. Aicea așa dar e capul lucruluĭ a aduce în cunoștință chiar această lege, a dezvolta și a cultiva simțimîntul moral, ca într-adevăr să ne a-

rătăm vrednicĭ de a ne numi ființi *raționale*, și să ne păstrăm dignitatea care o avem ca astfeliŭ de ființe.

Fiindcă această parte a filozofieĭ se ocupă maĭ vîrtos cu datoriile omuluĭ, de aceia fu numită *deontologie* (δέον) și fiindcă a doua parte a filozofieĭ practice se ocupă maĭ ales cu drepturile omuluĭ, adecă nu numaĭ cu cele ce omul e dator să facă altora, ci încă și maĭ vîrtos cu acelea ce el are drept sâ pretindă de la alțiĭ, (cu toate că fiecăreĭ pretindere corăspunde o datorie) de aceia se numește per excellentiam *diceologhie* (δίκαιον).

Această parte a filozofieĭ e lesne și maĭ lesne decît partea teoretică, fiindcă e știință *analitică*. După ce s-a așezat *principiele supreme*, toate celealte urmează de necese prin analiz. — De altă parte chiar aceasta este filozofia care merită acest nume în însemnarea sa cea adevarată, că în sfîrșit omul e făcut ca să lucreze. Dacă în respectul speculativ sîntem înțelepțĭ, e un lucru prea frumos ; dar dacă nu posedăm un grad prea înalt de cunoștințe teoretice, nu ni-se împută atîta ; însă, dacă saŭ nu lucrăm, saŭ lucrăm cum nu se cuvine, atuncĭ aceasta ni se imputează ca viciŭ și lucrarea cu cuviință dincontra ni-se aprobează ni-se laudă și ni-se cinstește cu numele cel strălucit de *virtute*. Aicĭ e cîmpul în care omul să-șĭ arăte înțelepciunea sa (σοφια), și prin lucrare să se arăte că e într-adevăr *amator de înțelepciune* (φιλόσοφος).

Urzitorul filozofieĭ practice e nemuritorul *Socrate*, care cum zice Cicerone, «filosofiam devocavit e coelo et in urbibus collocavit et in domos etiam introduxit et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere.» Acest om prea vrednic se născu în Atena pe la anul 470 înainte de Chr., și fu fiul unuĭ lapidar sărac a nume *Sofronic* și al uneĭ obstetrice *Tenarete*. El se formâ în contrast cu frivolitatea și sofisteria veacului săŭ prin conversare cu oameniĭ și cu muerĭ cultivate, *Etere*, și prin meditare propie, și se făcu un înțelept respectabil, a căruĭ viață în toate relațiunile ca om și cetățean fu curată imagină a frumoaseĭ umanitățĭ înobilite prin moralitate.

Socrate urmâ chemăriĭ sale celeĭ interne, care se anunțâ ca o misiune divină în conștiința luĭ cea pătrunsă de pietate fără ipocrizie, și-șĭ consecrâ toată viața cercetărilor și învățăturilor despre *veritățile etice*, pe care el le comunica cetățenilor săĭ, conversând cu dînșiĭ. El atribuia acestor veritățĭ cea maĭ mare importanță

dintre toate obiectele cunoştinţiĭ, considerîndu-le din două puncte de vedere: 1. Că cunoştinţa lor e singură condiţiunea a fericităţiĭ publice şi private, a 2. Că aceste verităţĭ se pot cunoaşte de tot omul prin o meditare bine îndreptată. După măsura convingeriĭ sale conchidea Socrate: Că fructul culturiĭ facultăţiĭ cunoscătoare trebue să fie lucrarea conformă principiilor dezvoltate din raţiunea omenească, pentru că el era convins că oameniĭ se pot determina spre lucrare numaĭ prin alegerea diverselor scopurí. Tot omul aşa dar îndată ce cunoaşte prin raţiune că *dreptul* şi *onestul* sînt cele maĭ marĭ, bunurĭ ale vieţiĭ, îşĭ face numaĭ acestea de scop străduinţelor sale.

Ca bunul moral să se pue în lucrare, trebue numaĭ să se înţeleagă în toată puterea şi însemnarea sa. Virtutea se poate învăţa în toate direcţiunile eĭ, şi se uneşte deplin cu înţelepciunea. Socrate se simţi cu atîta maĭ mult chemat să-şĭ aplice viaţa spre cercetarea şi învăţătura moralităţiĭ, cu cît aflâ această parte a filozofieĭ nu numaĭ neîngrijită în şcoalele filozofice al timpuluĭ săŭ, ci şi puse în periclu prin măestriile sofistice, care vrea să ridice diferenţa între *adevăr* şi *minciună* şi să reducă toată convingerea la părere subiectivă. Caracteristică e pentru direcţiunea lucrărilor luĭ Socrate despreţuirea cercetărilor făcută în şcolele predecesorilor săĭ, şi opunere aluĭ încontra sofiştilor. Încît e pentru filozofia timpuluĭ săŭ şi a celuĭ trecut, lepădâ Socrate cu totul ocuparea cu problemate *speculative*, *ontologice*, *fizice* şi *cosmologice* ca un lucru fără fruct şi fără scop. Asemenea socoti şi studiul Geometrieĭ şi al Astronomieĭ şi vru să le restrîngă spre elementele lor de care se poate face aplicăciune imediată pentru trebuinţele vieţiĭ comune.

Măestrieĭ sofistice nu fu maĭ puţin contrariĭ şi metodul şi materia învăţăturiĭ sale al căreĭ scop era învăţătura practică, unirea cunoştinţiĭ morale şi a cunoştinţeĭ religioase puse în lucrare.

Prin cercetările cele filozofice dezvoltâ Socrate următoarele puncte:

1. O minte omnipotente şi omniştiente, care lucrează după scopurĭ raţionale, domneşte drept putere divină peste natura şi trebile omeneştĭ.

2. Omul ca fiinţă raţională e chemat spre asemănarea cu D-zeŭ, prin urmare spre stăpînirea raţiuniĭ peste indigenţele cor-

pululuĭ și aplicările sensualitățiĭ, spre cunoștința și exercițiul virtuțiĭ și spre fericitatea ce urmează dintr-însa.

3. Sufletul rațional e nemuritor și se desface prin moartea corpuluĭ de legătura acestuia. Puterea acestor convingerĭ o arată Socrate prin viața sa cea curată și exemplară, și prin tranchilitatea cu care suferi supliciul morțiĭ cel dictat de judecătoriĭ săĭ ceĭ nedrepțĭ, înaintea discipulilor săĭ, cu toate că ar fi putut scăpa de dînsul și înainte de judecată și după judecată dacă ar fi vrut să se abată numaĭ puțin de la principiile sale. După Socrate fu lucrată filozofia morală de școlariĭ săĭ, și maĭ ales de *Chinicĭ*, și de *Chirenaicĭ*, dar în direpțiunĭ contrarie. In școala chinică se schimbă frumosul moral al luĭ Socrate în ŭn rigorizm cu totul nepotrivit cu înatura noastră cea sensitiv rațională, în școala chirenaică degenerâ n un eudemonizm cu totul nepotrivit cu dignitatea noastră cea maĭ pre sus de toate plăcerile sensuale.

In școala platonică pe lîngă speculațiunile idealistice luâ și moralul o formă idealistică. In liceul Aristotelic exactitatea logică a acestuĭ geniŭ minunat din antichitate, prefăcu și moralul în știință exactă. In școala ștoică se pronunță *ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.*

Tot în acel timp se ivi iarășĭ plăcerea chirenaică drept scop suprem al străduințelor omeneștĭ, însă nu ca *ἡδονὴ ἐν κινήσει*, ci ca *ἡδονὴ καταϑηϱιατικὴ* în faimoasa școală a sensualistuluĭ Epicur.

In secolul dintîiŭ al creștinătățiĭ se cultivă de creștinĭ maĭ vîrtos moralul *chinic* ca unul ce se potrivea maĭ mult cu spiritul cristianizmuluĭ celuĭ tînăr, dar se lucră prea puțin cu știință.

In veacul din mijloc toțĭ ceĭ ce se ocupară cu filozofia morală, se alăturară saŭ lîngă Chinizmul creștinesc, saŭ lîngă alte sistemate ale moraluluĭ elenic, dar nicĭ unul nu produse dezvoltărĭ noue, cu atîta maĭ puțin stabili vr-o sistemă nouă.

După ce filozofia seculuĭ al XVII și al XVIII se scoase de sub jugul autoritățiĭ celor vechĭ, și se rîdică la independență, începu și moralul a se supune la cercetărĭ nouă, dar împărțirea teoriilor în empirism și raționalizm, intipări la aceia formă de senzualizm și la aceștia de eudemonizm raționalistic pînă ce păși la mijloc Cant. Acest reformator al filozofieĭ moderne și întinsă mîna la omul cel căzut, îl ridică din abizul pierderiĭ și-l înalță pe punctul de unde

poate să se priveascâ dignitatea sa, şi-ĭ arătâ modul cum să-şĭ o păstreze :

Aceasta e pe scurt istoria filozofieĭ morale, care istorie după ce vom fi isprăvit filozofia morală însuşĭ, o vom străbate maĭ pe larg în decursul completeĭ istoriĭ a filosofieĭ, în care vom nara diversele fapte ale acesteĭ ştiinţĭ din timpurile de cînd aŭ început oameniĭ a se ocupa cu cauzele lucrurilor pînă în zilele noastre. Că după ce am dezvoltat ştiinţa din principe, *apriori*, să o cercetăm din experienţă, *aposteriori*, şi să ne lărgim într-acest mod cîmpul cunoştinţelor, să ne familiarizăm cu dogmatele diverselor şcoale şi cu atîta maĭ mult să ne scăpăm de prejudeţe, şi de periclul de a cădea în unilateralitate, să ne învăţăm modestie, de care în ştiinţă tocmaĭ atît de mare trebuinţă avem, cît şi în viaţă, şi cu aceasta vom încheia şi cursul anuluĭ acestuĭ, şi în acest mod tot cursul de filozofie. [1].

Comunicat de D-l *C. Erbiceanu.*

---

1. Acest discurs este însemnat la una din cele dintîiŭ încercărĭ de a rosti în romîneşte abstractele cugetărĭ filozofice. De aceia am crezut să-l reproducem.

NOTIȚE ȘI INFORMAȚIUNI

Extragem din cartea colaboratoruluĭ nostru, D-l *M. Strajan*, profesor la liceul din Craiova, *Principiĭ de literatură*, 1892, capitolul intitulat: *Insemnătatea și influența literaturiĭ*, ca exemplu de al eĭ conținut. O dare de seamă se va publica maĭ tîrziŭ:

Dintr-o idee dată și un bloc de marmoră un sculptor face o admirabilă Minervă. Asemenea literatura dînd o formă artistică adevărurilor adunate de știință asupra naturiĭ și a vieții, ni-le înfățoșază supt imaginĭ frumoase și plăcute. Și în modul acesta ia ne face să înțelegem maĭ mult decît ne poate spune știința; ne dă puternica impresiune a realitățiĭ, ne face să pătrundem maĭ adînc în firea lucrurilor și să intrevedem însușirĭ, legăturĭ și taine ale lor, pe care știința încă nu ni-le poate arăta.

Apoĭ literatura fiecăruĭ timp exprimă sentimentele, aspirațiunile și idealurile cele maĭ înalte, la care se înalță treptat omenirea: ia ne dă, nu numaĭ imaginea vieții reale, ci și vieţeĭ ideale, așa cum o dorim și cum ar putea fi. Ia este astfeliŭ oglinda întregiĭ viețĭ sufleteștĭ, așa cum se manifestă ia în ceĭ maĭ nobilĭ oamenĭ aĭ fiecăruĭ timp și aĭ fiecăreĭ națiunĭ, este prometeul civilizațiuniĭ. De aci se înțelege, cît de mare și bine-făcătoare este influența literaturiĭ. Literatura și artele sînt pentru viața morală a indivizilor și a națiunilor ceia ce este nutrimentul, aerul și lumina pentru viața fizică. Ia ne luminează mintea, făcîndu-ne să vedem lumea cu ochiĭ celor maĭ inteligențĭ dintre oamenĭ; ne înobilează inima, deprinzîndu-ne cu sentimentele generoase de dreptate și de simpatie pentru toate ființele viețuitoare, ne întărește voința prin exem-

plele celor maĭ marĭ și maĭ nobilĭ oamenĭ și prin îndemnul ce ne dă de a trăi în armonie cu legile naturiĭ și cu legile cele maĭ înalte ale moraleĭ și, îmbogățindu-ne imaginațiunea, ne înfrumusețează viața și înalță valoarea eĭ. Unul din cele maĭ marĭ bunurĭ ale vețiĭ ar fi, fără îndoială, un amic bun, cu o inimă nobilă și deschisă tuturor sentimentelor generoase, cu un spirit luminat și cu o voință stoică, întărită prin o lungă experiență a vețiĭ. Cîtă ușurare și mîngiere nu am afla la un asemenea amic în greutățile și suferințele vețiĭ, și cîtă fericire în oarele senine! Eĭ bine, cărțile bune, care în totdeauna le putem avea cu micĭ sacrificiĭ, sînt ceĭ maĭ bunĭ amicĭ aĭ noștri.

Prin ele noĭ trăim în societatea celor maĭ aleșĭ oamenĭ: în ele găsim cele maĭ scumpe comorĭ ale inimeĭ și mințiĭ lor; ele ne luminează, ne sfătuesc, ne fac maĭ cuminte, maĭ bunĭ și maĭ fericițĭ. Și, în orele libere de ocupațiunile zileĭ, omul nu poate afla o petrecere maĭ plăcută și maĭ folositoare decît într-o lectură bine aleasă.

Nimic nu înobilează maĭ mult, nimic nu înnalță maĭ mult demnitatea și moralitatea omuluĭ decît cultivarea literaturiĭ și artelor. Ele aduc în viața noastră liniștea și armonia, schimbă căminul familieĭ în altar al iubiriĭ și luminiĭ, amelioreazǎ și îndulcește moravurile, și nutrește entusiazmul și devotamentul din care se nasc operele și faptele marĭ.

Următorul pasagiŭ din romanul realist al luĭ Goethe intitulat «Aniĭ de învățătură aĭ luĭ Vilhelm Maister», pasagiŭ în care autorul arată atît de admirabil valoarea poezieĭ, se poate aplica la întreaga literatură. «Pentru ce este omul atît de nefericit în această viață? pentru că realitatea nu-l mulțămește. El aspiră la o soartă maĭ bună; ceia ce cugetă și ce dorește el nu este în armonie cu ceia ce-l încunjoară. El sufere, își scutură lanțul, viața sa este o nesfîrșită urmărire a uneĭ fericirĭ, pe care nicĭ silințele sale, nicĭ timpul săŭ, nicĭ comorile sale nu i-o pot cumpăra. Un singur om ajunge acolo: este omul a căruĭ simpatie universală se întinde la toate lucrurile, este acela care e mișcat de armonie sublimă a universuluĭ: *este poetul.* Simțitor la toate durerile, cu inima deschisă la toate bucuriile omeniriĭ, el mîngie pe uniĭ, încurajează și înobilează pe ceilalțĭ. Profet, om dumnezeesc, el este învăță-

torul și mîngîitorul lumiĭ. El are aripile paseriĭ; se repausează pe culmile cele înalte, planează peste mările nemărginite, își face cuibul în dumbrăvile mirositoare, și trece peste cetățile zgomotoase, pe care le îmbată de cîntecele sale. Ceilalțĭ visează, el singur veghiază. El cugetă trecutul în legăturile luĭ cu viitorul. Această rasă sublimă de adevărațĭ poețĭ se stinge, dar a fost un timp, cînd ia storcea venerațiunea lumiĭ. Atuncĭ glasul lor se înălța din sinul retrageriĭ lor ca glasul privighetoareĭ din sinul dumbrăvilor; și fiecare sta în loc ca să-l asculte. Eĭ se așezaŭ la toate căminele; și toate mesele le eraŭ ospitaliere. Bogațĭ de gîndire și de melodie, eĭ n-aveaŭ trebuință de altă avuție. Eroul îĭ asculta, cuceritorul îĭ admira, șezînd în carul săŭ de triumf el înțelegea că viforul puteriĭ și glorieĭ sale va trece în puține minute și că buzele inspirate ale poetuluĭ vor putea singure să le consacre în memoria viitoruluĭ. Ceĭ dintiiŭ pontificĭ, poețiĭ aŭ făcut pe zeĭ, eĭ ne-aŭ înălțat pînă la tronul ceresc, eĭ aŭ coborît pînă la noĭ cereasca putere. Singurul mijloc de a scăpa de durerile vieții, este de a le semăna lor în această chemare snblimă și de a nu înălța maĭ pre sus de suferințele omeniriĭ, nu izolîndu-se de ia, ci simpatizînd cu ia prin o adîncă și universală bună-voință»; și ar trebui să adăogim prin fapte generoase și energice, prin lupta pentru bine încontra răuluĭ.

Această cugetare despre minunea arteĭ se află pe larg dezvoltată de M. Guyau în cartea sa *«L'art au point de vue sociologique»*.

Se înțelege, că în literatură sînt și opere în adevăr bune, dar care nu pot fi cetite cu folos decît de oameniĭ în stare de a le înțelege. Pentru că literatura este, și trebue să fie, o icoană adevărată a vieții și a lucrurilor; și în lume este binele și răul, este frumosul și urîtul, este acel antagonizm între antiteze, fără care poate n-ar exista viața, și în mijlocul căruia știința și arta sînt chiemate a crea, ca un azil de pace și de mîntuire, seninul imperiŭ al luminiĭ și armonieĭ.

Afară de aceia, în orice literatură sînt mulțime de scrierĭ făcute de oamenĭ fără vocațiune, numaĭ pentru speculă saŭ din o ambițiune deșartă. Și sînt iarășĭ scrierĭ făcute de oamenĭ chemațĭ, însă fără destulă pregătire pentru înalta lor misiune. Asemenĭ scrierĭ sînt un mijloc de co-

rupțiune a limbiĭ, a gustuluĭ și a moravurilor societățiĭ. Așa sînt d. e. scrierile pornografice ale pretinșilor naturaliștĭ de astăzĭ. In mare parte expresiune a societățiĭ, literatura exercită la rîndul eĭ o influență analoagă izvoarălor din care s-a născut. De aicĭ imperioasa trebuință a criticeĭ, fără de care literatura ar pierde din valoarea sa, precum ar tînji holda neplivită de buruenĭ.

Bunĭ scriitorĭ, care să producă opere de adevărată valoare, nu pot fi decît aceia, care se află la nivelul culturiĭ intelectuale a timpuluĭ lor, aceia care, cum zicea Goethe, aŭ sufletul plin de cele maĭ înalte sentimente și idealurĭ, de cea maĭ înaltă moralitate a veacluluĭ lor.

Ultimul scop al arteĭ, — zicea Guyau, este totdeauna de a provoca simpatia.—Omul cel maĭ simpatic este acela, care trăește din viața una și eternă a ființelor, acela, care se razămă pe vechiul fond omenesc și rădicîndu-se pe această temelie nestrămutată, se înalță la cele maĭ înalte cugetărĭ, la care omenirea ajunge numaĭ în orele sale de entusiazm și de eroizm .... Cugetarea (unuĭ astfeliŭ de autor) este asemenea aceleĭ fine picăturĭ de apă, care cade din nor și care, ca să se formeze, a avut trebuință de întregĭ adîncimile ceruluĭ și ale măriĭ.

* * *

Principele Bibescu și Emile Zola. Printre autoriĭ care aŭ descris lupta cea uriașă a Franțeĭ din 1870—71 unul din ceĭ maĭ însemnațĭ este fără îndoială un Romîn, principele Gheorghe Bibescu, fiul domnuluĭ Munteniei dintre aniĭ 1842—1848. In cartea sa Belfort, Metz, Sedan principele ce era adiutant al generaluluĭ Douai, și a luat parte la toată campania descrisă de el după propria sa experiență, și care mînuește limba franceză chiar ca un Francez, aruncă niște tablourĭ splendide a le deosebitelor scene prin care a trecut soarta armateĭ din care făcea parte. Scrise asupra impresieĭ momentuluĭ, prințul care este unul din stiliștiĭ ceĭ maĭ distinșĭ aĭ Franțeĭ și membru corespondent al Academieĭ franceze, a zugrăvit niște tablourĭ neîntrecute, pe care Emile Zola le-a intercalat aproape neschimbate în romanul săŭ ultim, la Débacle, în care tocmaĭ descrie nenorocirile Franțeĭ din 1870, fără a arăta însă sorgintea de unde le împrumutase.

Criticiĭ francejĭ nu lipsiră a însemna aceasta apropriare nejustificată a opereĭ autoruluĭ Romîn și *l'Evénément* întîiŭ în numărul

săŭ din 12 August 1892 într-un articol subsemnat de *H. Barthélémy* atrage luarea aminte asupra acesteĭ împrejurărĭ.

Raportăm cuvintele luĭ (pag. 155):

«Nous approchons de Sedan.

«Le 7-e corps, pendant le passage de la Meuse sur le pont «de bateaux de Mouzon, est coupé par les cuirassiers de la division «de Bonnemain : il fait nuit.

«Les feux, sur les deux rives, dit M. Zola, brûlaient plus «haut, et leur clarté en ce moment devenait si vive que la scène, «dans son effroi, s'évoquait avec une netteté d'apparition. Sous le «poids de la cavalerie et de l'artillerie défilant depuis le matin, les «bacs qui supportaient les madriers avaient fini par s'enfoncer, de «sorte que le tablier se trouvait dans l'eau, à quelques centimètres. «C'étaient maintenant les cuirassiers qui passaient, deux par deux, «d'une file interrompue, sortant de l'ombre de l'une des berges «pour rentrer dans l'ombre des autres, et l'on ne voyait plus le «pont, ils semblaient marcher sur l'eau, sur cette eau violemment «éclairée, où dansait un incendie. Les chevaux hennissants, les crins «effarés, les jambes raidies, s'avançaient dans la terreur de ce ter- «rain mouvant, qu'ils sentaient fuir. Debout sur les étriers, serrant «les guides, les cuirassiers passaient, passaient toujours, drapés dans «leurs grands manteaux blancs, ne montrant que leur casques tout «allumés de reflets rouges. Et l'on aurait cru des cavaliers fantômes «allant à la guerre des ténèbres avec des chevelures de flammes.

«C'est fort beau.

«Mais j'avais souvenir d'un tableau semblable.

«Je l'ai cherché et retrouvé dans le livre du prince Georges «Bibesco, que M. Zola a suivi de point en point.

«Voici ce qu'écrit l'aide de camp du général Douay :

«Sous le poids des voitures, les terres avaient fini par céder, «les bacs qui supportaient le tablier du pont avaient été en partie «submergés, le pont s'était affaissé, et il se trouvait à quatre ou «cinq centimètres au-dessous des eaux.

«Il est dix heures. La division de cavalerie Bonnemain est «engagée sur le pont. Les chevaux, effrayés de ne pouvoir distin- «guer ce plancher mouvant caché sous les eaux et qui se dérobe «sous leurs pieds à chacun de leurs pas, n'avancent qu'avec répug- «nance, le cou tendu, les oreilles dressées. Droits sur leurs étriers,

«enveloppés dans leurs grands manteaux blancs, les cuirassiers pas-«sent silencieux ; ils semblent portés par les eaux. Deux feux allu-«més sur chacune des rives, aux deux extrémités du pont, éclairent «seuls, de leur lumière blafarde, hommes et chevaux ; leurs flammes «se reflètent, d'une façon étrange, dans les casques brillants des «cavaliers, et donnent à ce spectacle quelque chose de fantastique.

«Ce premier tableau était, on le reconnaîtra, fort digne d'en-«ter le second ; voici vingt ans qu'il a été tracé».

Le Figaro în numărul său din 14 August face o critică mult maĭ amănunțită a acesteĭ împrejurări arătînd că Zola ar fi *împrumutat* aproape tot ce se referă la rolul jucat de corpul generaluluĭ Douay și blamînd aspru pe Zola pentru atare procedare.

Aceste criticĭ aŭ determinat pe Zola să facă următoarea declarație în *Figaro* din 10 Octomvre 1892.

«...Nous avons ainsi les livres des généraux Ducrot, Wimpffen, «Lebrun ; et, si le général Douay s'est abstenu, c'est qu'un de ses «aides de camp, le prince Bibesco, a écrit, sur les mouvements du «7-e corps, un ouvrage extrêmement remarquable, dont je me suis «beaucoup servi. Je n'ai eu donc qu'à lire, qu'à comparer et à «faire mon choix. M. le prince Bibesco a même bien voulu, dans «une visite qu'il m'a fait l'honneur de me rendre, m'apporter des «documents particuliers, que j'ai été heureux d'employer. On m'a «durement reproché d'avoir pillé son livre, *ce qui est vrai*, comme «j'en ai du reste pillé bien d'autres, tous ceux dont j'ai reconnu «la parfaite bonne foi.»

De și fața cu un scriitor ca Zola e greŭ a se vorbi de plagiat, totușĭ nu e maĭ puțin adevărat că el a găsit nimerit de a *se inspira* în multe locurĭ de scrierea autoruluĭ romîn, ceia ce este o nu mică onoare pentru acest din urmă și tot o dată una pentru țara și poporul care l-a produs.

Iași.—Tipo-litografia H. Goldner.

Anul III OCTOMVRIE—DECEMVRIE 1892 No. 10 şi 12

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

APARE ODATĂ PE LUNĂ

SUMARIU:

A se ceti anunciul din dos

Pe frontespiciul numărului să se cetească 10, 11 şi 12 Octomvrie şi Decemvrie de oare ce cu acest fascicul se sfîrşeşte anul III. Titlul şi tabla de materie a vol. III se va anexa la No. 1 din anul IV.

DIRECŢIUNEA : IAŞI, STRADA LĂPUŞNEANU 32.

IAŞI
EDITURA ŞI ADMINISTRAŢIA LIBRĂRIEI ŞCOALELOR
FRAŢII ŞARAGA
1892

ARHIVA

Organul societățeĭ științificc și literare din Iași.

In 15 Ianuarie 1893 Arhiva întră în al IV-lea an al existenței eĭ. Societatea au hotărît ca ea se cuprindă de acum înainte și literatură, estetică, novele, impresiunĭ de călătoriĭ, romane, poeziĭ etc. spre a oferi publiculuĭ cetitor un material maĭ variat. Condițiile abonamentuluĭ rămîn aceleașĭ *15 leĭ pe an,* care se pot face la D-l. Grigore Buțureanu profesor str. Păcurari Iașĭ saŭ la D-l A. D. Xenopol, Iașĭ.

Domniĭ abonațĭ sînt rugațĭ a-șĭ reînoi abonamentele spre a nu suferi întărziere în trimiterea revisteĭ.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Vol. III Octomvrie—Noemvrie 1892 No. 10 și 11

A. D. XENOPOL

Alexandru Ghica în Muntenia

1834—1842

Cu toate că regulamentul organic dispunea ca domniĭ rînduițĭ pe viață să fie aleșĭ de așa numitele adunărĭ extraordinare, totușĭ Rușiĭ temîndu-se ca domniĭ aleșĭ să nu le aducă greutățĭ la conducerea țărilor după bunul lor plac, se înțeleg cu Turciĭ și stipulează prin articolul 2 al tractatuluĭ de Peterzburg ca «gospodariĭ Valahieĭ și Moldoveĭ să fie *numițĭ* de îmbele curțĭ prin comun consimțimînt, dar numaĭ pentru astă-dată și în caz cu totul particular»[1]. Modul numiriĭ era să fie așa că Rușiĭ aveaŭ să propună domnul pentru Muntenia, iar Turciĭ pe acel pentru Moldova, și Alexandru Ghica fiind recomandat de Rușĭ ca domn al Munteniei, Poarta îl recunoaște și-l numește în această însușire.[2]

1. Acte și documente privitoare la renașterea Romînieĭ I. p. 338.

2. *Vaillant*, la Roumanie. II, p. 304. *Elias Regnault*. Histoire politique et sociale des principautés danubiennes. p. 176. La intrigile privitoare la numirea luĭ Ghica se referă depeșa luĭ *Orloff* c. *Kiseleff*, 26 Ianuarie 1834, Uricarul IX. p. 383: „La seule idée fixe qui occupe Achmet pacha (le vizir) c'est la nomination de l'hospodar au gré de son parti. Vous savez autant que moi les détails de toute sa lutte avec Vogoridi et compagnie; au moment où votre lettre arrivera à Constantinople il y aura une bataille générale entre les favoris et les confidents du sultan".

Astfeliŭ puterea care impusese Rominilor legiuirea și lua atîta îngrijire ca să o respecteze, dădea ia singură exemplul cum să o încalce. Alexandru Ghica al Munteniei mergînd în Constantinopole împreună cu Mihaiŭ Sturza al Moldoveĭ ca să-șĭ ia investitura, deși fură obligațĭ a săruta papucul sultanuluĭ, fură îndeobște primițĭ cu mult maĭ mare considerație decum se obicĭnuia pînă atuncĭ, și anume în loc de a fi tratațĭ numaĭ cu tradiționala cafea, luară parte la un prînz sărbătoresc dat de vizir în onoarea lor.[1] Se cunoștea că sultanul nu maĭ investea pe propriĭ luĭ vasalĭ ci pe aceĭ aĭ împăratuluĭ rusesc.

Deși Ghica fusese desemnat de Rusia, ia nu încetâ de a-l încunjura de agențĭ maĭ devotațĭ încă intereselor sale, și anume întîiŭ de Grecĭ, element către care am văzut cum Rușiĭ întoarseră acum toată a lor îngrijire. Astfeliŭ pe lîngă generalul Mavros, pus în capul carantinelor îmbelor țărĭ, numit încă de pe timpul ocîrmuiriĭ provizorie, Rușiĭ maĭ fac să se numească de agent al domnuluĭ în Constantinopole logofătul patriarhieĭ Aristarhi, care stăruise mult pentru acest post la generalul Orloff.[2] Pe lîngă aceștĭ Grecĭ, Rușiĭ maĭ lasă la retragerea lor și militarĭ din a lor armate pe lîngă domnul noŭ numit ; așa pe ofițeriĭ superiorĭ rînduițĭ în capul mılițieĭ romîne : Odobescu, Solomon, Garbaschi, Banof. In sfîrșit ca epitrop al domnuluĭ, fără de care acesta nu era să facă nicĭ un pas, eĭ instituesc pe baronul de Ruckman, consulul lor din Bucureștĭ[3].

Inarmat cu puterea și vaza cea nespusă a imperiuluĭ rusesc, Ruckman se silește a reduce pe Ghica la o simplă unealtă a vroințelor luĭ; iĭ impune chiar de la început ca miniștri pe doĭ boerĭ dintre protivniciĭ personalĭ aĭ domnuluĭ, anume pe Barbu Știrbeiŭ și Con-

---

1. *Drăghicĭ* II, p. 133.

2. *Orloff* c.*Kiseleff* (vezĭ p. prec.nota 2): „Le factotum d'Achmet pacha est le dragoman Aristarchi ; c'est un homme tout à fait à nous ; je m'en suis servi utilement à Constantinople ; il est comme tous les Grecs du Phanar ; il m'a supplié de vous le recommander ; sa marotte à lui est d'être nommé homme d'affaires de l'hospodar prochain à Constantinople". Comp. *Vaillant*, II, p. 366.

3. *Reynault*, p. 182. Și un articol din jurnalul Portofolio din 1836 spune că „din 5 ofițerĭ aĭ statuluĭ maior al luĭ Ghica numaĭ 2 ar fi Romînĭ". Uricarul, VI, p. 21.

stantin Suțu,[1] și dacă Ruckman putea să impună sfetnicii luĭ Ghica, cum nu era să-ĭ dicteze el numirea tuturor celorlalțĭ dregătorĭ? Pentru a discredita pe domn și a-l îndușmăni cu toată lumea, spre a-l ținea maĭ bine în frîŭ, consulul atribuia principeluĭ înlăturarea candidaților pe care el singur iĭ respingea, încît așa ajungea deodată la un îndoit rezultat: a-șĭ atrage luĭ simpatiile celor numițĭ și a trezi în ceĭ neprimițĭ ura pentru Ghica. In anticamerele consuluĭ rusesc se grămădeaŭ competitoriĭ și rivaliĭ. Aceĭ ce sînt în funcțiĭ, aceĭ ce așteaptă, aceĭ ce izbutesc pe cît și stăruitoriĭ, toțĭ se îndreaptă către Ruckman. El devine arbitrul nemulțumirilor contra principeluĭ. Acesta spre a se apăra aleargă la acelașĭ tribunal, încît domn și boerĭ abdică în mînile Rușilor.[2]

O asemenea priveliște a uneĭ atîrnărĭ maĭ marĭ încă de puterea proteguitoare decum fusese țara sub Turcĭ, nu putea să nu trezească o împotrivire în cugetele maĭ neatîrnate ce se aflaŭ printre boeriĭ muntenĭ. Am văzut că încă din timpul ocîrmuiriĭ provizoriĭ, se găsise boerĭ care nu se temură de a înfrunta cumplita putere a Rusieĭ, și protestase contra prezidăriĭ comitetuluĭ regulamentuluĭ de un funcționar rus. Acuma sufletul opozițieĭ se concentră în Ioan Cîmpineanu, fiul luĭ Scarlat, boerul învățat de pe vremile ultimilor Fanarioțĭ. Crescut în mijlocul uneĭ familiĭ adăpate la cel maĭ curat izvor al patriotizmuluĭ, înzestrat cu cunoștințele timpuluĭ în limba grecească, prin studiarea eĭ cu dascalĭ ca Vardalah și Comita, iar în limba franceză prin învățăturile unuĭ refugiat Laurençon, care-l deprinse încă și maĭ mult a prețui libertatea și vrednicia omenească, și prin toate aceste bune semințe căzute pe pămîntul mănos al uneĭ naturĭ nobile și generoase, Cîmpineanu era omul menit cu deosebire a sprijini interesele și onoarea națională a Romînilor, într-un timp cînd lăcomia apăsătorilor lor tindea fără încetare să le lovească și să le doboare. In 1831, cînd se reînființă oștirea romînească, Cîmpineanu fu unul din ceĭ dintîiŭ

1. La principauté de Valachie sous le hospodarat de Bibesco par B. A agent diplomatique dans le Levant, Bruxelles 1848, p. 42.

2. *Regnault*, p. 184. *Vaillant*, II, p. 372 — 376. Portofolio într-un articol scris de un Englez și datat din Bucureștĭ, 14 Martie 1836. Uricarul VI, p. 2 spune: „Agentul putemiceĭ protectoare baronul Ruckman, un German, nu se mărginește a se amesteca numaĭ în oarecare cazurĭ. Ar fi greŭ de determinat unde nu se amestecă“.

ce alergă sub steagurile eĭ, întrînd în ia cu gradul de maior conform rangulul săŭ civil de păharnic. Aicĭ restrînse el legăturile de prietenie cu Neculaĭ Golescu, Ioan Voinescu, Neculaĭ Teologu, Dîmboviceanu şi alţĭ tinerĭ ofiţerĭ. După aceia făcînd cunoştinţa luĭ Heliade, înfiinţă împreună cu el societatea filarmonică în 1833. In anul următor Cîmpineanu este ales deputat al judeţuluĭ Brăila, şi întrînd în adunare, el se găsi aicĭ alăturea cu fostul săŭ şef de regiment, vornicul Emanoil Băleanu, şi cu doĭ prietenĭ din copilărie, Iancu Ruset şi Grigorie Cantacuzino, cu care în tinereţe visase îmbunătăţirea soarteĭ Romînieĭ. Aceştĭ patru bărbaţĭ aŭ pus baza principiilor care trebuiaŭ să-ĭ conducă la reformarea regulamentuluĭ, căutînd a se folosi de dispoziţiile cele bune cuprinse în el. Eĭ formaŭ un grup moderat şi nebăgat în seamă la început, dar pe lîngă care se adunară cu încetul toţĭ aceĭ deputaţĭ care doreaŭ binele şi înaintarea ţăriĭ, încît în maĭ puţin de doĭ anĭ grupul luĭ Cîmpineanu deveni majoritatea camereĭ, iar tot ce era maĭ bun şi luminat în ţară iĭ dădea al săŭ sprijin.[1]

Opoziţia din adunare, concentrată în partidul în capul căruia era Ioan Cîmpineanu şi către care se adunase şi duşmaniĭ personalĭ aĭ domnuluĭ, începu a critica actele ocîrmuiriĭ şi maĭ ales amestecurile corumpătoare ale consuluĭ rusesc şi plecările prea josnice ale guvernuluĭ către puterea proteguitoare.

Consulul Ruckman impune domnuluĭ a trimete adunăriĭ o mustrare, prin care denunţă pe turburătorĭ opinieĭ publice, învitînd adunarea a nu maĭ asculta de poveţele lor, şi cere de la preşedintele eĭ, mitropolitul Grigorie, ca să stîrpească din sînul adunăriĭ acel spirit periculos, contra căruia va fi nevoit să întrebuinţeze asprimea. Adunarea atinsă prin atare mustrare publică, o respinge cu energie, şi în protestul eĭ învinueşte pe domn de trîndăvie şi pe miniştriĭ săĭ de necapabilĭ.[2]

Tocmaĭ în anul 1837 cînd se petreceaŭ aceste împrejurărĭ, se sfîrşa perioada legislativă, şi trebuia să se facă alegerĭ nouă. Cu

1. *Ioan Ghica*, Cuvînt de primire în Academia romînă, rostit în 28 Martie 1881, în Analele Academieĭ, Seria II, Tomul III, secţia II, p. 48.

2. *Felix Colson*, De l'état présent et de l'avenir des principautés, p. II. Comp. *Vaillant*, II, p, 385, *Regnault*, p. 185.

toate silințele domnuluĭ și ale consuluiuĭ de a împiedeca pe membriĭ opozițieĭ să pătrundă în adunare, eĭ sînt realeșĭ și încă în maĭ mare număr decît în cea trecută. Rușiĭ însă nu țin seamă de curentul popular ce creștea înprotiva lor, și îndată după deschiderea ședințelor nouăĭ adunărĭ, Ruckman cere printr-un ofis către domn ca să întroducă în regulament un articol noŭ, care dispunea că «pe viitor orĭce modificare ulterioară pe care gospodariĭ ar voi să o întroducă în regulamentul organic, nu va putea avea loc nicĭ fi pusă în lucrare decît în urma uneĭ autorizațiĭ speciale a sublimeĭ Porțĭ cu consimțimîntul curțiĭ ruseștĭ». Consulul arată că atare articol ar fi fost dezbătut de adunarea de revizuire, dar că din greșală ar fi fost lăsat afară din textul regulamentuluĭ tipărit în 1832.[1]

Adunarea, care cuprindea în sînul eĭ membri din aceia care revizuise regulamentul, era convinsă că articolul cel noŭ nu exista pe atuncĭ în corpul legiuiriĭ, deși acuma el se afla în textul original al regulamentuluĭ, unde însă el nu putuse fi întrodus decît printr-o falsificare. Adunarea răspunde că «regulamentul manuscript conține într-adevăr cîteva rîndurĭ după care orĭce dispoziție administrativă saŭ schimbare ce s-ar putea face fără învoirea curțiĭ proteguitoare ar fi privită ca nulă. Acest articol însă nefiind tipărit prin ordinul fostuluĭ guvernator, generalul Kisseleff, a trezit acuma luarea aminte a adunăriĭ în scopul de a se convinge despre adevărul unuĭ asemenea adaos, și după ce a luat în băgare de seamă toate împrejurările, a rămas convinsă că domnul general Kisseleff, după toată dreptatea, nu putea face un atare articol adițional, de oarece se află în contrazicere fățișă cu toate privilegiile acesteĭ

1. La principauté de Valachie sous le hospodarat de Bibesco, scrisă de un partizan al politiceĭ ruseștĭ, aduce atare versiune a consuluiuĭ rusesc. p. 43 : „Le baron de Ruckman avait en outre insisté qu'on y rétablit la clause portant que nul changement ne pourra etre fait, etc., clause qui se trouvait dans l'acte original du réglement organique sous la signature de tous les boyards, membres de l'assemblée extraordinaire de revision, mais qui n'avait point été insérée *par inadvertance* dans le texte du réglement imprimé". Că articolul a fost adaos în urmă se vede din originalul regulamentuluĭ (în arhiva camerii deputaților), fiind acest ultim articol scris maĭ strîns decît textul de pînă la el. Se lăsase un loc alb la sfîrșit, chip pentru a se adăogi altă ceva, care s-a pus însă pe o filă liberă aparte, întrebuințîndu-se locul gol spre scrierea articoluluĭ fraudulos.

ţărî». Aicî adunarea enumeră toate textele tratatelor şi hatişerifurilor care recunosc ţăriî Munteneştî dreptul legiuiriî lăuntrice.[1]

Ce putuse motiva o atare cerere atît de nepolitică din partea Rusieî?

Ocîrmuirea luî Alexandru Ghica fusese destul de spornică în rezultate în primiî anî aî domnieî luî, şi cu toate că lucrările adunăriî legiuitoare se întinsese asupra deosebitelor ramurî ale trebuinţelor ţăriî, nicăirî nu depăşise hotarăle puse de regulament, ci lucrase numaî strict în limitele luî la dezvoltarea aşezămintelor Munteniei.

Aşa se făcuse legî şi se luase dispoziţiî nouă asupra organizăriî mînăstirilor şi a recrutaţieî miliţiilor; se luase măsurî maî temeinice pentru aşezarea pazeî hotaruluî Dunăriî; se regulase despăgubirile pentru scutelnicî şi drepturile la pensie; se ordonase expulsarea vagabonzilor peste graniţă şi ţinerea în ordine alfabetică a actelor stăriî civile— acestea în 1834. In anul 1835 se opreşte luarea în arendă a moşiilor de către subocîrmuitoriî plăşilor, care întrebuinţaŭ autoritatea lor spre a sili pe ţăranî să le muncească degeaba; se hotărăşte ca nimene să nu maî poată întra în slujbe decît cu atestate din şcolî. In 1836 se declară Brăila de portofranc, se strămută reşedinţa judeţuluî Olt din Slatina în Turnu-Măgurele pe malul Dunăriî, se numeşte o comisie pentru unificarea şi îndreptarea măsurilor, se pun în rînduială farmaciile, întocmindu-se şi o corporaţie a spiţerilor, se regulamentează cursul monezilor. In sfîrşit în 1837 se opreşte exploatarea şi stricarea pădurilor mînăstireştî şi se determină noua întocmire a rangurilor boereştî şi a slujbelor corespunzătoare.[2]

Dacă însă Ruşiî nu puteaŭ fi îngrijiţî despre apucăturile domnieî luî Alexandru Ghica, pe de altă parte eî nicî nu aveaŭ nevoe de introducerea aceluî articol noŭ în regulament, întrucît stavila care voiaŭ să o pună unor încercărî de reforme exista într-un alt articol (52 al Muntenieî şi 55 al Moldoveî), acesta votat fără tăgadă de adunările de revizuire, şi care dispunea că «orîce act saŭ hotărîre a adunăriî generale şi a gospodaruluî care ar fi protivnic privilegiilor principatuluî saŭ tratatelor şi hatişerifurilor date în fa-

---

1. Reprodusă de *Vaillant*, II, p. 389—391.
2. Buletinul oficial al Ţăriî Munteneştî, aniî 1834, 35, 36 şi 37.

voarea luĭ, saŭ drepturilor curților suzerane saŭ proteguitoare, trebue să fie privit ca nul și nefăcut». Zicem că Rusia nu avea nevoe față cu acest articol de celalalt, dacă ia înțelegea a împiedeca înoirile numaĭ în ceia ce privea dispozițiile fundamentale, adecă partea constituțională a regulamentuluĭ, ceia ce singur putea pretinde după dreptate. Dacă ia însă întelegea prin noul adaos a răpi țărilor romîne dreptul chiar al legiuiriĭ interne, în lăuntrul constituțieĭ regulamentare, atuncĭ este învederat că ia cerca un lucru absurd, și că vroia numaĭ să-șĭ cerce puterea asupra poporuluĭ romîn, de oarece atuncĭ nu pretindea nimic maĭ puțin decît a lua în deplină epitropie întreaga viață a acestuĭ popor. O atare interpretare a clauzeĭ restrictive era însă combătută chiar de unele organe ale politiceĭ rusești. Așa într-o notă a consululuĭ rusesc către Alexandru Ghica din 1834 se găsește că «ambasadorul Butenieff, comunicînd regulamentul înalteĭ Porțĭ, ar fi adaos o clauză că să nu se maĭ introducă de acuma înainte nicĭ o schimbare în legiuirea țărilor romîne, lămurind consulul luĭ Ghica că atare oprire nu se poate referi decît la dispozițiile fundamentale ale legiuiriĭ, adecă 'a drepturile și prerogativile principilor, la atribuțiile adunărilor, perceperea impozitelor, drepturile și îndatoririle claseĭ agricole, organizarea municipalităților, a milițieĭ și carantinelor ; dar că în afară de atare puncte principale, ar fi în ordinea naturală a lucrurilor de a prevedea că pot să fie dispozițiĭ secundare ale regulamentuluĭ care să aibă nevoe de a fi modificate saŭ complectate».[1] Cît de adevărate eraŭ aceste observațiĭ se vede din faptul că însușĭ Kisseleff, după votarea regulamentuluĭ, modificase prin legĭ ulterioare dispozițiile luĭ, silit «de nevoia de a îndrepta după arătările experienței noua legislație a țăriĭ și de a dezvolta în amărunțimile lor urmările principiilor conținute în acel act».[2]

Dacă luăm noul adaos cerut de Rukman in 1838 în sensul explicat de însușĭ el luĭ Ghica cu patru anĭ maĭ înainte, atuncĭ el nefăcînd decît să repete dispozițiile conținute în articolele 52 și 55 ale regulamentelor Munteniеĭ și Moldoviĭ, era de prisos ; dacă însă vroia să i-se dea înțelesul de a împiedeca absolut orîce autonomie legiuitoare a țărilor romîne, atuncĭ era nedrept și periculos. In îm-

---

1. *Ruckman* c. *A. Ghica*, 128, Iulie 1834. Doc. col. *Hurm.*, supl. IV p 464
2. *Kisseleff* c. *secretariatul de stat*, 14 Noemvrie 1832, idem. p. 411.

bele cazurĭ cererea întroduceriĭ luĭ era jignitoare demnităţiĭ poporuluĭ romîn, amintindu-ĭ poziţia sa inferioară şi atîrnată de atotputernicia imperiuluĭ rusesc.

Dacă Rusia însă vroia prin atare cerere nedreaptă şi jignitoare să-şĭ cerce din noŭ puterile asupra poporuluĭ romîn, nu se poate tăgădui că măsura luată era destul de nimerită. Şi într-adevăr, în scurtul răstimp care despărţea începutul ocupaţieĭ ruseştĭ de anul 1838 se petrecuse în spiritul public al poporuluĭ muntean o schimbare însemnată, datorită cultivăriĭ fiilor de boerĭ prin ţărĭ streine şi a multor oamenĭ din popor prin şcolile înfiinţate în ţară, tocmaĭ din îngrijirea luĭ Kisseleff; nu maĭ puţin dezvoltăriĭ bogăţieĭ prin deschiderea comerţuluĭ către ţările apusene, în urma liberăriĭ navigaţieĭ prin tratatul de Adrianopole; apoĭ începuturilor de cultură literară şi ştiinţifică ce se manifestase pe icĭ pe colea şi maĭ ales concentrăriĭ întregiĭ mişcărĭ naţionale în societatea filarmonică.[1] Era cu neputinţă ca atare trezire a poporuluĭ romîn către conştiinţa de sine să nu se resfrîngă şi asupra vieţiĭ sale politice, şi atare lucru se şi întîmplă în crîncena opoziţie ce se născu în adunare, cînd se ceru recunoaşterea articoluluĭ întrodus prin fraudă în textul regulamentuluĭ. De aceia opoziţia încontra adaosuluĭ cerut de Ruşĭ însemna mult maĭ mult decît ceia ce părea că este: era o opoziţie contra amesteculuĭ strein în afacerile lăuntrice ale ţăriĭ; era prima lucire a doruluĭ după neatîrnare ce aprindea orizonul încă atît de întunecat al vieţiĭ romîneştĭ.

Cînd Ruckman află despre împrotivirea adunăriĭ la un *ordin împărătesc*, el îşĭ pierdu cu totul cumpătul diplomatic, şi printr-o adresă către domn îĭ rosteşte «adînca luĭ mirare asupra întimpinărilor ridicate de adunare încontra schimbărilor în noua redactare a regulamentuluĭ; că el se aştepta ca adunarea obştească a Munteniei, pătrunsă ca acea a Moldoveĭ de scopurile binevoitoare ale Rusieĭ asupra principatelor, să fi urmat o linie de purtare asemănătoare, care îĭ era prescrisă prin datoriile ce nicĭodată nu le va putea înfrînge nepedepsit. «Protestez decĭ în chipul cel maĭ formal în protiva unuĭ demers atît de neregulat şi atît de contrar respectuluĭ datorit celor două înalte curţĭ, care nu admite nicĭ o

1. Aceste fapte vor fi expuse cu toate amărunţimile trebuitoare într-un articol viitor: „Mersul culturiĭ romîne de la 1822—1848.

abatere de la litera tranzacţiilor încheiate şi a căror menţinere vor şti să o impună în toată întregimea eĭ».[1]

Şi cu toate acestea, opoziţia din cameră avea pe deplin dreptate. Dintre membriĭ delegaţĭ în comisiunea spre a cerceta textul regulamentuluĭ, şi anume Ştefan Băleanu, Emanoil Băleanu, Ioan Cîmpineanu, Ioan Oteteleşanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset şi Ioan Filipescu, ceĭ doĭ dintîiŭ făcuse parte din adunarea de revizuire, Ştefan Băleanu fiind chiar unul din secretariĭ aceleĭ adunărĭ.[2] Întrebaţĭ de colegiĭ lor, ambiĭ foştĭ membriĭ aĭ adunăriĭ de revizie, eĭ declarară că nu aveaŭ cunoştinţă de atare articol. Maĭ mult încă: Heliade fusese însărcinat a tipari regulamentul de către generalul Kisseleff, şi ediţia luĭ din 1832 nu cuprindea articolul bănuit, încît din toate acestea reese învederat introducerea luĭ printr-o plastografie posterioară în textul depus în arhiva secretariatuluĭ de stat.

Cu toată dreptatea cauzeĭ lor, boeriĭ simţeaŭ ce grea va fi lupta cu atotputernica Rusie, şi la ce se expuneaŭ aceĭ ce îndrăzneaŭ a rîdica glasul contra uneĭ cererĭ a căria respingere putea să aducă asupra curţiĭ ruseştĭ bănuiala comiteriĭ uneĭ crime de rînd. Totuşĭ boeriĭ se înfioraŭ de situaţiunea ce li-se făcea, deşi pe de altă parte simţeaŭ peste putinţă de a se pleca uneĭ cererĭ atît de nedrepte şi care îşĭ bătea joc aşa pe faţă de onoarea şi conştiinţa lor. Se hotărîră decĭ, orîce s-ar întîmpla, să se opună; dar eĭ vroiaŭ să aibă în partea lor şi pe domn. Eĭ deputară la Ghica pe Heliade care îl determină să se unească cu boeriĭ, saŭ cel puţin să nu-ĭ aibă de răŭ pentru ţinuta lor din adunare. Domnul chiar se întîlni cu capiĭ opoziţieĭ într-o noapte la grădina luĭ Scufa şi se stabili o înţelegere între eĭ, cerînd domnul ca să i-se comunice de maĭ înainte tot ce eraŭ hotărîţĭ boeriĭ să facă în adunare, pentru ca domnul să poată lua măsurile trebuitoare faţă cu consulul rusesc. Heliade era să fie mijlocitorul acestor comunicărĭ. Ministerul luĭ Ghica nu fu pus însă în cunoştinţa acestor trătărĭ, temîndu-se domnul a nu fi pîrît către Ruşĭ, încît Ghica se afla în strania poziţie de a încuraja pe ascuns împotrivirea pe care guvernul săŭ, ce asculta maĭ mult de ordinile consululuĭ rusesc,

1. *Felix Colson*, p. 99.

2. Analele parlamentare ale Romînieĭ, I, p. 65.

era să o combată. Miniştriĭ se şi pun cu toate puterile pentru sprijinirea articoluluĭ bănuit, arătînd originalul manuscript în care se afla. Opoziţia se sprijinea pe regulamentul tipărit de Heliade, şi pe cînd discuţia luase o mare aprindere, se auzea de pretutindenea strigăte că «nu cunoaştem acel articol ; protestăm însuşĭ în numele Rusieĭ, ce se zice proteguitoare patrieĭ noastre, încontra acesteĭ încălcărĭ a autonomieĭ ce ne este garantată».[1] Ministrul Barbu Ştirbeiŭ, ce-şĭ dădea maĭ ales aparenţele unuĭ aprig stăruitor pentru priimirea adaosuluĭ, luînd într-o cameră de alăturea pe Heliade şi pe Cîmpineanu, le spuse că «cele ce vorbea în adunare ca ministru eraŭ ale slujbeĭ, ale datorieĭ ; aice în cameră, între patru ochĭ, spuse el luĭ Heliade. Te felicit de ideia ce avuşĭ de a răspîndi regulamentul tipărit în 1832, şi dacă se va putea mîntui autonomia ţăriĭ, domnieĭ tale vom fi datorĭ această izbîndă». Iată decĭ care eraŭ sentimentele adevărate chiar a acelor oamenĭ care eraŭ ţinuţĭ prin poziţia lor oficială a sprijini interesele ruseştĭ.

Ruckman însă văzînd împotrivirea adunăriĭ la cererile sale, se îndreaptă, după instrucţiile guvernuluĭ săŭ, la Constantinopole şi zmulge de la slăbăciunea sultanuluĭ un firman prin care se impunea adunăriĭ muntene primirea articoluluĭ adiţional.[2] Manopera rusească era ghibace, căcĭ arunca toată urăciunea uneĭ atarĭ siluirĭ asupra Porţiĭ ; nu constituia însă maĭ puţin o nouă vădită călcare a regulamentuluĭ organic, care prin articolul săŭ 53 dispunea disolvarea adunării în cazurĭ de dezordinĭ grave şi turburărĭ în sînul eĭ, iar nu impunerea vroinţeĭ guvernuluĭ prin ajutorul firmanelor turceştĭ. Iată cum înţelegeaŭ Ruşiĭ să aplice regulamentul. Era doar acesta, în partea luĭ politică, maĭ mult un instrument de dominare decît o întocmire legiuitoare.

Ruckman nu se mulţămeşte cu firmanul obţinut, ci printr-o adresă cătră domn, ce trebuia comunicată adunăriĭ, ameninţă pe membriĭ din opoziţie cu «o pedeapsă exemplară ce era să lovească

---

1. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 96.

2. *Regnault*, p. 188; *Vaillant*, II, p. 393. „La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco“, p. 45, numeşte cu drept cuvînt acest act : „un coup d'Etat extraréglementaire“. Maĭ comp. asupra introduceriĭ articoluluĭ bănuit : Les principautés danubiennes în *Revue indépendante*, VIII, 1843, p. 542, şi *Neigebauer*, Die Donaufürstenthümer, I, p. 6.

la caz de repetare în capĭ și în aceĭ ce s-ar lua după dînșiĭ».[1] Cu toate acestea baronul de Ruckman regreta foarte mult «*că atare necuviințe aŭ putut să se întîmple în Muntenia în timpul ocîrmuirii sale*».[2]

Actul de silnicie încontra adunăriĭ fu urmat de altele îndreptate contra membrilor ce îndrăznise să rîdice capul. Emanoil Băleanu și Ioan Cîmpineanu fură surguniţĭ ; Ioan Filipescu destituit din postul săŭ de cap al poliţieĭ ;[3] Grigorie Cantacuzino, natură pornită și aprinsă, îșĭ pierde minţile și viaţa ; Ioan Oteteleșanu și Iancu Ruset persecutaţĭ pînă ce cerură ertare de la Rusia, «însă de atuncĭ de la 1838 deși datează căderea luĭ Ghica, deși atîţia și atîţia devenirá victime, datează și declinul protectoratuluĭ excluziv al Rusieĭ, atacat în faţa lumiĭ la Islaz în 1848 și desființat formal prin tratatul de Pariz din 1856».[4]

Purtarea cea îndoită a luĭ Ghica în afacerea articoluluĭ adiţional îĭ strică atît faţă cu Rușiĭ cît îl discredită în ochiĭ partiziĭ naţionale. Intr-adevăr Rușiĭ aflînd aplecarea secretă a domnuluĭ către partida pe care o zdrobise, nu maĭ puteaŭ avea încredere în el ; iar partiziĭ naţionale de ce folos puteaŭ să-ĭ fie simpatiile luĭ Ghica, cînd pe faţă el susţinea pe Rușĭ și chiar cerea în interesul lor firmane de la Poartă ? Partidul naţional se convinse că Ghica ţinea maĭ mult la putere decît la popor ; ia crezu că plecarea luĭ către dînsa nu fusese decît o prefăcătorie, și de atuncĭ se înstreină cu totul de domn. Și cum să nu se fi lărgit mereŭ îndepărtarea dintre Ghica și partida naţională, cînd el urmează înainte purtarea luĭ nesigură și șovăitoare ? «Era bun, însă fără curaj ; omenos, fără mărinimie ; prieten al ţăriĭ, dar maĭ mult al postuluĭ săŭ», cum îl caracterizează prea bine un contempuran.[5] Așa bunăoară în chestia ce ţinea atîta de inima tuturor, acea a redeșteptăriĭ naţionale, Ghica se pleca din inimă spre atare mișcare și ar fi vrut să-ĭ dea sprijinul săŭ ; dar era necontenit reţinut și împiedecat de consulul rusesc, care îl spăimînta fără încetare cu putinţa destituiriĭ.

1. Reprodusă în întregime de *Vaillant*, II, p. 307.
2. Nota luĭ *Ruckman* din 17 Iulie 1837 în *Felix Colson*, p. 105. Comp. *G. Chainoi* (Ioan Ghica), dernière occupation des principautés danubiennes. Paris, p. 41.
3. După regulament dregătoriĭ statuluĭ puteaŭ fi deputaţĭ.
4. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 98.
5. *Vaillant*, II, p. 409.

Ruckman era anume cu totul de altă părere decît Kisseleff asupra roluluĭ culturiĭ naționale la poporul romîn. Pe cînd Kisseleff pusese legiuirile greceștĭ pe romînește, deschisese școlĭ romîne și învoise eșirea unor foĭ periodice în limba romînă, nebănuind că această mișcare cu începuturĭ atît de nevinovate putea să se întoarcă încontra acelora ce o favorizase, Ruckman, maĭ pătrunzător, descoperise îndată că izvorul de unde plecase opoziția încontra Rusieĭ, era tocmaĭ începutul dezvoltăriĭ limbiĭ romîneștĭ și prin ia adîncirea conștiințiĭ naționale, care cereaŭ la rîndul lor de corolar neapărat vrednicia existențeĭ, și deci scuturarea juguluĭ rusesc. Sprijinirea limbiĭ romîneștĭ de către Kisseleff fusese datorită opiniilor liberale ale aceluĭ ce o îndrumase, ale aceluiașĭ om care regreta că se dăduse reprezentația țăriĭ numaĭ boerilor, și care dorea să revizuiască raporturile dintre boerĭ și țăranĭ, în scopul de a favoriza maĭ mult pe aceștia din urmă. Kisseleff este însă o anomalie în sistemul rusesc, o suflare liberală în sînul despotizmuluĭ. Adevărata politică rusească față cu mișcarea națională a poporuluĭ romîn o va reprezenta nu Kisseleff, ci Ruckman, Daschkoff, Duhamel și toțĭ ceilalțĭ agențĭ devotațĭ aĭ ideiĭ absolute.

Un francez, Vaillant, fusese chemat încă din 1829, sub ocîrmuirea luĭ Kisseleff, de marele ban Gheorghe Filipescu epitropul școalelor, spre a organiza pe o nouă bază colegiul de la Sf. Sava. Școala prosperase de minune și însușĭ Kisseleff mărturisi că nu văzuse nicĭ chiar în Europa un colegiŭ maĭ bine diriguit și un pedagog maĭ ghibaciŭ. De îndată însă ce Ruckman înlocui pe Kisseleff, el ceru chiar în anul intiiŭ al domnieĭ luĭ Ghica, 1834, să retragă luĭ Vaillant direcția colegiuluĭ și catedra de literatură ce o profesa. Această primă concesiune făcută politiceĭ întunecătoare a luĭ Ruckman fu urmată în curînd de altele care loveaŭ tot maĭ mult în gîndirea cea mare a partideĭ naționale și liberale, luminarea poporuluĭ. Anume în 1835 adunarea votează în unanimitate cumpărarea a 500 de exemplare din dicționarul limbiĭ romîne a luĭ Vaillant. Ruckman cere însă și obține de la Ghica nesancționarea acestuĭ vot, prin care se dădea o lovitură culturiĭ romîneștĭ și decĭ partiziĭ naționale, lovindu-se tot odată și în interesele unuĭ Francez, cu țara căruia Rusia stătea pe atuncĭ în dușmănie, din cauza amesteculuĭ eĭ în revoluția luĭ Mehemet Ali. Pentru a răscumpăra actul defavorabil, Ghica numește pe Heliade membru în epitropia

şcoalelor şi îĭ ajută la imprimarea tabelelor pentru învăţămîntul mutual în litere latine. Totodată Ghica se declară de proteguitorul teatruluĭ naţional, pe care societatea filarmonică vroia să-l trezească la viaţă. După cîteva reprezentaţiĭ domnul, plecîndu-se iarăşĭ cererilor consululuĭ rusesc, retrage ajutorul săŭ bănesc, şi teatrul naţional este nevoit să înceteze reprezentaţiile sale. In acelaşĭ timp domnul se arată darnic faţă cu o trupă germană.[1]

Neîncetatele şovăirĭ ale domnuluĭ faţă cu partida naţională o înstreinase tot maĭ mult de el. Văzînd ia loviturile aduse fără încetare tuturor întreprinderilor societăţiĭ filarmonice de a rîdica nivelul cultural al poporuluĭ romîn, se formează în sînul acesteia o altă societate politică, secretă, compusă din Heliade, Cîmpineanu, Cantacuzino, Voinescu şi alţĭ patru membri a căror nume este tăcut de Heliade, avînd de scop «a forma o stîngă în adunare cu îndatorire de a susţinea guvernul în cele legale şi patriotice şi de a i-se opune în orĭce abatere». Ia cuprindea în sînu-ĭ oamenĭ devotaţĭ sincer ideilor ce reprezentaŭ, din care bunăoară Iancu Cîmpineanu dezrobise pe Ţiganiĭ săĭ încă din 1834, cu condiţie ca ceĭ liberaţĭ să nu se însoare cu de aceĭ robĭ, ca să nu cadă înapoĭ în sclăvie.[2]

Cum am arătat maĭ sus, purtarea cu două feţe a luĭ Ghica îl compromitea şi faţă cu Ruşiĭ, încît aceştia, nemulţămiţĭ cu ocîrmuirea luĭ, se hotărîse să-l răstoarne. Organul cel maĭ puternic de săpare a luĭ Ghica era mitropolitul Neofit, care prin repetate raporturĭ către curtea rusească înegrea din ce în ce maĭ mult pe domnitor. In unul din 31 Dechemvrie 1840 el spune că după închiderea prin firman a adunăriĭ din 1837, o putere discreţionară fu încuviinţată autorităţiĭ princiare, dar domnul nu întrebuinţa puterea luĭ cea nemărginită în interesul ţăriĭ, zugrăvind după aceia în colorile cele maĭ negre efectele ocîrmuiriĭ luĭ Ghica asupra stăriĭ locuitorilor.[3] Ruckman vroia să se folosească de îmbele curente opoziţioniste, acel naţional şi acel personal, reprezentat maĭ ales prin

---

1. *Vaillant*, II, p. 400.
2. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 85.
3. Doc. col. *Hurm.*, supl. IV, p. 500. Rusia însă nu uitase nicĭ opoziţia boerilor şi în răspunsul luĭ *Nesselrode* c. *mitropolit*, p. 505, nu omite să-ĭ amintească şi de purtarea lor.

mitropolitul Neofit, spre a răsturna pe Ghica, aşa ca surparea luĭ să nu pară a fi opera Ruşilor, ci rezultatul nemulţămiriĭ ţăriĭ cu domnia luĭ.

Tocmaĭ atuncĭ însă Ruckman, din pricina unuĭ scandal amoros provocat de el în Bucureştĭ, este înlocuit cu Titoff, diplomat mult maĭ ghibaciŭ decît prea înfocatul Ruckman. Pe cînd afacerile Munteniei încăpeaŭ pe mînile acestuĭ meşter din partea Rusieĭ, puterea cea maĭ protivnică eĭ, Franţa, trimitea în Bucureştĭ un agent nu maĭ puţin iscusit şi purtat prin trebile Orientuluĭ, Adolf Billecocq, în 1839. Acesta «ajunse în Bucureştĭ în timpul lupteĭ celeĭ maĭ încordate între Ghica şi cele două opoziţiĭ. Nu-ĭ trebui mult spre a se convinge că partidul naţional greşa calea şi sluja fără să vrea scopurile consululuĭ rusesc. Cîteva lunĭ de petrecere în Muntenia şi un studiŭ adîncit al faptelor îĭ descoperise toate primejdiile protectoratuluĭ. Trecutul săŭ diplomatic îĭ atrăsese şi pînă atuncĭ luarea aminte; dar niciodată el nu văzuse dezvoltîndu-se cu atîta metoadă şi unitate savantele îngrijirĭ din Sf. Peterzburg şi cuceririle pline de ameninţărĭ pentru viitor, ce se îndeplineaŭ la umbra cancelariilor. De la malurile Neveĭ pînă la munţiĭ Epiruluĭ, de la golful Finlandeĭ pînă la capătul Adriaticeĭ, el vedea aceiaşi lucrare mişcătoare, neobosită, ascunsă, înlănţuind în mrejile sale Austria şi Turcia, făcîndu-şĭ creaturĭ în îmbele imperiĭ, aicĭ revoluţionară şi făcînd apel la naţionalităţĭ, dincolo mistică şi invocînd ideia religioasă, cînd umilită şi dezmierdătoare, cînd mîndră şi poruncitoare. In principate ţarul predomnea prin consuliĭ săĭ, în Grecia şi Bulgaria prin eterişti, în Sîrbia şi Bosnia prin misionarĭ ; în Constantinopole chiar prin aurul şi ameninţările sale. Absolutizmul trăgea în tăcere un cerc imens în jurul Apusuluĭ, apropiindu-se pe zi ce merge de Mediterana, de unde trebuia să se arunce în inima Europeĭ».[1]

Billecocq pentru a combate covîrşitoarea influenţă a Rusieĭ, se hotărî să deschidă ochiĭ principeluĭ asupra deosebiriĭ celeĭ marĭ de tendinţe ale celor două opoziţiĭ, din care Rusia voia să-şĭ facă o armă combinată spre a răsturna pe domnitor. El vroia să arunce pe principe în braţele partiziĭ naţionale şi în protiva Rusieĭ, a căriia scopurĭ cotropitoare se manifestaŭ pe fiece zi. Consulul

1. *Regnault*, p. 107.

rusesc Daschoff ce înlocuise pe Titoff, înaintat ca ambasador la Constantinopole, se silea din protivă a întări învrăjbirea dintre Ghica și partida națională, pentru a îndepărta cît maĭ mult elementele a căror apropiere putea să devină primejdioasă politiceĭ rusești. El specula maĭ ales pe două însușirĭ ale domnuluĭ care puteaŭ lăsa să prindă maĭ bine intrigile luĭ : moliciunea caracteruluĭ săŭ și teama luĭ de răsturnare.

Opinia publică era pe atuncĭ foarte întărtată prin persecuțiile cărora fusese expus maiorul Ioan Cîmpineanu. Marele boer patriot văzînd îngenuncherea la care Rușiĭ voiaŭ să aducă țara, se hotărî, după ce firmanul impusese adunăriĭ întroducerea articoluluĭ adițional în regulament, să meargă la Poartă pe cît și la curțile Franțeĭ și Anglieĭ pentru a protesta contra silniciеĭ făcute țăriĭ sale, luînd cu sine ca secretar pe un francez ce fusese în aceiașĭ însușire la consulul francez din Bucureștĭ, Chateaugiron, anume pe Felix Colson. Poporul romîn fiind pe atuncĭ cu totul necunoscut în Europa, protestarea luĭ Cîmpineanu nu eși la nicĭ un rezultat. Pentru el însă avu urmărĭ foarte grele. Domnul sub presiunea Rușilor cere de la Poartă un firman de arestare contra luĭ Cîmpineanu încă de pe cînd era la Pariz. Cu toate că el află despre această măsură luată încontra luĭ, pleacă înapoĭ spre Muntenia, dar este prins în Caransebeș, arestat de autoritățile austriace și trimis la Bucureștĭ, unde este închis în mînăstirea Mărgineanu. Mare mișcare se făcu în Bucureștĭ la vestea arestăriĭ luĭ Cîmpineanu, și poporul în deobștie cu tinerimea școalelor în frunte se hotărîră să-l elibereze cu puterea.[1] Domnul, îngrijit, îl transferă de la Mărgineni într-o mînăstire maĭ apropiată de Bucureștĭ, la Plumbuita.

Lucrurile încordîndu-se mereŭ între domn și opoziție, care sporea fără încetare rîndurile eĭ ; simțindu-se de toțĭ că dizgrația în care Ghica căzuse la Rușĭ trebuia să-ĭ aducă răsturnarea, maĭ mulțĭ boerĭ, între care Cîmpineanu, Villara și Filipescu Vulpe, însărcinează pe Ioan Ghica în 1841 să ducă o scrisoare luĭ Mihaiŭ

---

1. Pe atuncĭ se cîntaŭ versurile următoare :

Aidețĭ frațĭ la Mărgineanu
Să scăpăm pe Cîmpineanu.

Vezĭ *Vaillant*, II, p. 403. Comp. *Ioan Ghica*, scrisorĭ c. Vasile Alexandri, p. 144. Cîmpineanu scapă din închisoare tocmaĭ în 1841, idem, p. 149. Vezĭ și cuvîntarea de primire a D-luĭ Ioan Ghica în Academie, Analele Acad., (maĭ sus, p. 568, nota 1)

Sturza domnul Moldoveĭ, prin care iĭ propunea domnia şi a Munteniei la caz de cădere a luĭ Alexandru Ghica. Ioan Ghica, prezentat domnuluĭ de Mihaiŭ Cogălniceanu, primeşte ca răspuns că atare combinaţie nu ar fi bine văzută de Rusia, şi decĭ nu o poate primi. Ioan Ghica răspunde domnuluĭ că principiul uniriĭ e înscris în regulamentul organic, luînd îndrăzneala a adăogi: «audaces fortuna juvat», cuvinte la care domnul întîmpină că «acel care răspunde înaintea luĭ D-zeŭ şi a oamenilor de soarta unuĭ popor trebue să fie prudent».[1]

In curînd însă alte pasurĭ ale domnuluĭ, provocate prin intrigĭ ruseştĭ, trebuiaŭ să-l îndepărteze încă şi maĭ mult de popor şi de partida naţională, reprezentanta aspiraţiilor sale.

Anume pe la 1841 începe o agitaţie foarte mare între Sîrbĭ şi Bulgarĭ, care după cît se spunea trebuia să fie combinată cu o mişcare în Muntenia ce avea de scop răsturnarea luĭ Ghica. Domnul ia dindată măsurĭ foarte energice pentru a-şĭ apăra tronul şi arestează pe maĭ multe persoane bănuite de amestec în complot: Filipescu, Marin, Bălcescu, Sotir, profesorul de filozofie Murgu, Cezar Boliac. Vaillant, complicat şi el în afacere, scapă numaĭ prin protecţia consuluiuĭ francez, care il trece în Moldova.[2]

Fiindcă Heliade, unul din membriĭ ceĭ maĭ influenţĭ aĭ partiziĭ naţionale, putea să devină prin stăruinţele luĭ Billecocq legătura de unire între ia şi domn, apoĭ consulul rusesc se hotărăşte a se folosi de complotul bulgăresc, spre a pune între domn şi Heliade o zizanie, care să-ĭ îndepărteze pentru totdeauna unul de altul. Prin mijlocirea unuĭ Francez serman, doctorul Tavernier, Daschkoff denunţă pe Heliade luĭ Ghica că ar fi amestecat în răscoala bulgară, şi domnul, care credea că atare uneltire este îndreptată încontra scaunuluĭ săŭ, ordonă arestarea şi punerea sub judecată a luĭ Heliade. Deşi acesta izbuteşte a se curăţi de învinuire, nu rămîne maĭ puţin înduşmănit cu domnul. Daschkoff se sileşte însă tot prin asemenea uneltirĭ a introduce dezbinarea şi în sînul în-

1. *Ioan Ghica*, Scrisorĭ, p. 149 şi 185. *Vaillant*, II, p. 405: „les boyards valaques désirent la réunion des deux principautés sous la souveraineté de Michel Stourza". Cunoştinţa făcută de D-l Ioan Ghica cu domnul Moldoveĭ iĭ procură la 1842 catedra de geologie de la Academia Mihaileană.

2. *Vaillant*, II, p. 405. *Regnault*, p. 204.

suşĭ al partiduluĭ naţional, potrivind lucrurile astfeliŭ încît să se creadă că intrigile ar veni de la domn, şi prin aceasta să maĭ sporească dezbinarea între domn şi partida naţională. Consulul rusesc întrebuinţează tot pe doctorul Tavernier spre a aduce la îndeplinire şi atare intrigă în sînul societăţiĭ filarmonice, care alimenta maĭ ales năzuinţele naţionale. Anume Tavernier daclară într-o zi în sînul societăţiĭ că fusese cercat de a fi cumpărat de unul din membri, pentru a-i da otravă spre a ucide pe un pictor polon refugiat în Bucureştĭ, acelaşĭ membru care cu cîteva zile maĭ înainte provocase la duel pe Aristias, pentru o critică pe care acesta o făcuse asupra uneĭ piese de teatru scrisă de el. Atare scandalurĭ îndepărtează pe oameniĭ de treabă dintr-o societate a căror membri să abăteaŭ la fapte degradatoare. Bănuind eĭ că asemenea intrigĭ le veneaŭ tot de acolo de unde pornise acuzarea luĭ Heliade, anume de la domn unit cu consulul rusesc, îşĭ aprind şi maĭ mult pornirile contra luĭ Ghica[1].

Domnul însă, care nu avea nicĭ un soiŭ de principiŭ conducător, şi care şovăia necontenit între aplecarea inimiĭ luĭ către partida naţională şi a favorituluĭ eĭ consulul francez şi teama de Ruşĭ, ca să nu-şĭ peardă şubredul scaun, cu prilejul răscoaleĭ Bulgarilor, comite un act învederat duşman politiceĭ moscovite, probabil după îndemnul consuluĭ francez, anume pune să prindă şi să aresteze bandele de Bulgarĭ, Grecĭ şi Albanejĭ ce vroiaŭ să treacă pe la Galaţĭ şi Brăila peste Dunărea. Sabia de onoare trimisă de sultan luĭ Ghica şi mulţămirile strălucite date ofiţerilor ce luase parte la împrăştierea bandelor, semn învederat că Ghica lucrase în interesul Porţiĭ, trebuiaŭ să tae şi ultimele fire ce reţineaŭ altă sabie, aceasta atîrnată asupra tronuluĭ luĭ Ghica din partea Ruşilor. Aducîndu-şĭ eĭ aminte şi de purtarea îndoioasă a luĭ Ghica cu prilejul introduceriĭ articoluluĭ adiţional, eĭ vroiaŭ să se mîntue de un domnitor care maĭ mult încurca decît sprijinea interesele lor. Ruşiĭ se hotărîră să facă întrebuinţare de articolul din regulament care învoia adunărilor a se tîngui contra domnuluĭ la înaltele curţĭ, mijloc cu atît maĭ uşor de pus în lucrare cu cît relaţiile dintre Ghica cu adunarea eraŭ din cele maĭ rele. Incordarea dintre Ghica şi adunarea, hrănită totdeauna de Ruşĭ, fusese dusă la culme în

1. *Regnault*, p. 208. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 86.

1841 prin următoarea împrejurare. Regulamentul organic nu dispusese nimic în privirea acelor țăranĭ ce în loc de animale de plug posedaŭ oĭ saŭ caĭ, precum nu regulase modul alcătuirii între țăranĭ și proprietarĭ pentru pămîntul luat de ceĭ dintîiŭ peste măsura regulamentară, prin învoelĭ de bună voe. Proprietariĭ găsise chipul de a face din atare alcătuire un mijloc cumplit de apăsare a țăranuluĭ, prefăcînd învoelile de bună voe în de acele silite. Alexandru Ghica, în îngrijirea luĭ pentru cultivatorĭ, încunoștiințează pe adunare despre starea în care țăraniĭ sînt adușĭ prin asemenea acte, cerîndu-ĭ a hotărî maximul prestațiunilor la care ar fi obligațĭ săteniĭ. Adunarea refuză a statua ceva asupra adreseĭ principeluĭ. Tocmaĭ atuncĭ expira mandatul adunăriĭ și trebuia să se facă nouă alegerĭ. In timpul pînă la efectuarea lor, Ghica dă un ordin ispravnicilor a nu executa convențiile pentru adaos de pămînt decît în măsura în care ele eraŭ încheiate și de arendașiĭ statuluĭ. Aicĭ însă el întîmpină protestarea consululuĭ rusesc contra măsuriĭ drepte și binefăcătoare luată de el, cel întîiŭ act de opoziție fățișă a reprezentantuluĭ Rusieĭ contra luĭ Ghica.[1]

Opoziția susținută de consulul rusesc se prezentă înaintea alegătorilor, și cu toate silințele domnuluĭ, care eraŭ cu totul paralizate prin dușmănia consululuĭ, izbutește a pătrunde în noua adunare în mare majoritate. Ca raportorĭ aĭ răspunsuluĭ la adresa tronuluĭ sînt aleșĭ protivniciĭ ceĭ maĭ neîmpăcațĭ aĭ luĭ Ghica, Alexandru Vılara și Gheorghe Bibescu, și răspunsul adunăriĭ nu este decît un lung șir de învinuirĭ la adresa domnuluĭ, multe din ele justificate, întrucît aniĭ de pe urmă aĭ domnieĭ luĭ Ghica fusese întrebuințațĭ în lupte secĭ în loc de spornică lucrare.

Răspunsul adunăriĭ sfîrșește prin cuvintele: «Numaĭ atuncĭ, principe, cînd totul va fi reîntrat în legalitate, cînd toate abaterile vor fi încetat, cînd încrederea destrusă prin crude dezamăgirĭ va fi restabilită, cînd fiecare va începe să înțeleagă că afară de lege nu poate fi nicĭ o scăpare, că guvernul drept și nepărtinitor veghiază asupra tuturor, totdeauna gata a mulțămi și pedepsi în chip legal; numaĭ atunci se va putea aduce o judecată sigură și asupra legiĭ

1. La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco, p. 54. Apare atuncĭ o broșură în Pariz intitulată : Paul Kisseleff et les principautés de Moldavie et de Valachie par un habitant de la Valachie, 1842, în care se laudă mult ocîrmuirea rusească, defăimîndu-se pe acea a luĭ Ghica.

care regulează proprietatea, lege a căria încercare nicĭ nu a fost încă făcută».[1]

Această anafora fiind comunicată îmbilor curţĭ, suzerană şi proteguitoare, conform articoluluĭ respectiv din regulamentul organic, care de astă dată nu avea trebuinţă de a fi călcat, întrucît dădea putinţă politiceĭ ruseştĭ de a-şĭ ajunge ţinta prin a luĭ mijlocire, Rusia cere rînduirea uneĭ anchete, la care Poarta consimte, uitînd, sub presiunea cererilor ruseştĭ, şi purtarea luĭ Ghica favorabilă eĭ în afacerea complotuluĭ bulgăresc, şi sabia de onoare cu care îl cinstise. Se rînduesc în anchetă delegatul rusesc Duhamel şi acel turcesc Chechib Effendi, care, urmînd tot sistemul cel vechiŭ turcesc de a pleca urechia cătră cel ce dădea maĭ mult, fără a respinge însă nicĭ sumele oferite de partea cealaltă, ia de la Ghica 4,000 de galbenĭ; dar rivaliĭ domnuluĭ dîndu-ĭ 15,000, Turcul se uneşte în totul cu părerile luĭ Duhamel, care conchidea la destituirea domnuluĭ. In urma raportuluĭ comisiuniĭ de anchetă, Alexandru Ghica este depus în 7 Octomvrie 1841.[2]

---

1. Adresă reprodusă în multe scrierĭ, între altele şi în *Vaillant*, IĬ p. 412—425. Daschkoff complimentă cu toate acestea pe Bibescu pentru spiritul de moderaţie arătat de el în redactarea adreseĭ. La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco, p. 99.

2. *Regnault*, p. 219 şi 229. De aceia Turcia stă la gîndurĭ maĭ tîrziŭ cînd era să numească pe Alexandru Ghica caimacam în 1856: „La Porte a jugé que l'ayant destitué de son rang d'Hospodar, il ne serait pas de sa dignité, en le choisissant pour caïmacann, *d'avouer qu'elle avait eu autrefois la main forcée*". *Thouvenel* c. *Walewsky*, 6 Iulie 1856. Doc. Renaşteriĭ Romînieĭ, III, p. 607.

P. RÎȘCANU

Partea Moldoveĭ în Cultura romînească

Conferență ținută în 14 Aprilie 1891.

Onorat auditoriŭ,

Sînt de atuncĭ treizecĭ de anĭ. In ziua de 11 Dechemvrie 1861, cel de pe urmă Domn romîn adresa următoarea proclamațiune către Romînĭ:

«*Romînilor*,

«Unirea este îndeplinită! Naționalitatea romînă este întemeiată! Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de «Corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de Noĭ, s-a recunoscut «de Inalta Poartă, de puterile garante și s-a înscris în datinile na«țiilor. D-zeul părinților noștri a fost cu țara, a fost cu noĭ. El «a întărit silințele noastre prin înțelepciunea poporuluĭ, și a con«dus națiunea către un falnic viitor. In zilele de 5 și 24 Ianuarie «ațĭ depus toată a voastră incredere în Alesul națieĭ, ațĭ întrunit «speranțele voastre într-un singur Domn! Alesul vostru vă dă astăzĭ «o singură Romînie!

«Să traiască Romînia!»

In aceiașĭ zi Camera din Bucureștĭ vota în unanimitate o adresă către Domn, adresă care se sfîrșa cu următoarele cuvinte:

«Venim să depunem la picioarele tronuluĭ omagiile noastre de «recunoștință și devotament, și Vă urăm să Vă înzilească D-zeŭ pe «acest tron, care nu va maĭ putea fi zdrobit decît cu viața a cincĭ «milioane de Romînĭ.»

Dv. știțĭ cu cîtă ușurință a fost zdrobit acest tron în noaptea de 11 Fevruarie 1866.

In Camera din Moldova, mesagiul care anunța săvîrșirea Uniriĭ a fost primit cu aplause entuziaste. Domnitorul cerea ca, maĭ înainte de a se întruni Adunările în Bucureștĭ, să se reguleze chestiunile locale. Adunarea însă, în graba sa de a se folosi de Unirea dobîndită, lăsă ca să se ocupe de această chestiune la Bucureștĭ, unde «Adunarea Romînieĭ, zicea M. Cogălniceanu, va putea face pentru interesele noastre locale maĭ mult decît Adunarea Moldoveĭ». Și cea de pe urmă adunare din Moldova s-a închis în urma următoarelor cuvinte, pronunțate de către Anastasie Panu :

«Ziua de astăzĭ este, d-lor, acea de pe urmă în care depu- «tațiĭ Moldoveĭ se adună și lucrează în Adunarea Moldoveĭ. La cea «dintîiŭ deacum întrunire vom fi la Bucureștĭ, capitala Romînieĭ. «Acolo, un centru maĭ mare, maĭ întins, se deschide activitățiĭ și «responsabilitățiĭ noastre. Acolo, faptele trebue să succedeze fapte- «lor, pentru ca să justificăm înaintea contemporanilor și a urma- «șilor convingerea care ne-a povățuit în toate pasurile, în toate «urmările, cerînd Unirea ca singurul mijloc de viață și de conso- «lidare a națiuniĭ romîne. Eŭ, d-lor, am dorit Unirea, din toate pu- «terile sufletuluĭ meŭ : o doresc și astăzĭ maĭ pre sus de toate ; și «ziua în care mă voiŭ afla în Adunarea cea mare a Romînieĭ mi- «se va părea ca ziua în care o nouă viață, o nouă eră, un orizon «plin de lumină și de fericire se va deschide pentru mine ; căcĭ «în Unirea acestor două țărĭ surorĭ, eŭ am văzut visul de aur al «Romînieĭ.

«De aceia dați-mĭ voe, d-lor, să vă deschid inima mea, și să «vă arăt uimirea în care mă aflu în momentele acestea.

«Aŭ doară inima mea se mișcă atît de mult pentru că mă «despart de rudele mele, de familia mea ? Dar trecînd Milcovul, eŭ «mă voiŭ afla iarășĭ în mijlocul familieĭ mele, fiindcă acolo voiŭ «fi între Romînĭ !

«Interesul și afecțiunile personale fac astăzĭ loc unor preocu- «pațiĭ maĭ marĭ, maĭ serioase. Eŭ mă preocup de țara mea, iară

«nu de mine. Unirea Moldoveĭ cu ţara de peste Milcov, fi-va ia «mănoasă în fericire, după cum noĭ atît de mult o credem? Iată «preocupaţiunea de care sînt cuprins!

«In principiŭ, unirea face puterea, aduce mărirea şi consoli-«darea.

«De la noĭ acum atîrnă să facem a se realiza în faptă acest «mare adevăr.

«De aceia, ertaţi-mĭ, d-lor, mişcarea sufletuluĭ meŭ, şi daţi-mĭ «voe să fac apel, astăzĭ maĭ mult decît totdeauna, la patriotizmul «şi abnegaţiunea fiecăruia. Eşind din această Adunare şi îndrumîn-«du-ne cătră Bucureştĭ, să lăsăm departe de noĭ toate motivele de «neînţelegere, şi să trecem Milcovul, toţĭ fraţĭ, ţinîndu-ne de mînă, «şi neavînd în inimă decît numaĭ o singură simţire: acea a bine-«luĭ patrieĭ.

«Dar ascultaţĭ vuetul ce se face împrejurul ţăriĭ noastre. Dacă «fulgerul nu se arată încă pe cer, nourĭ groşĭ îl acoper. Evenimente «însemnătoare se desfăşură; popoarele apăsate îşĭ revendică drep-«turile lor; martiriĭ cad pentru patrie şi naţionalitate. Romînia are «şi ia rolul săŭ în asemenea împrejurare. De aceia, d-lor, să ne a-«rătăm demnĭ de misiunea ce ne-a încredinţat Providenţa; să ne «arătăm demnĭ de moştenirea ce atîtea generaţiunĭ, prin sîngele şi «prin suferinţele lor, ne-aŭ lăsat; şi să nu uităm că o mare res-«ponsabilitate atîrnă asupra noastră. Dacă Unirea va aduce feri-«cirea, mărirea şi consolidarea naţieĭ, atuncĭ noĭ am cîştigat par-«tea noastră înaintea destinuluĭ; iar dacă, dimpotrivă, rezultatele «nu vor răspunde la aşteptările unanime, atuncea: numele, memo-«ria noastră, vor cădea dinpreună cu dînsa, şi vor trece încărcate «de blestemurĭ cătră viitorime!

«De aceia eŭ cred că mă fac organul tuturor, căcĭ inima «d-voastră a bătut pururea de loviturĭ nobile şi patriotice, mă fac «organul tuturor zicînd: spre revedere, fraţilor, în Adunarea Romî-«nieĭ! spre revedere acolo, ca să ne apucăm de lucru serios!

«Mulţĭ din noĭ vor cădea, vor rămînea pe brazdă; aceasta «este soarta muncitoruluĭ. Dar soldatul credincios steaguluĭ săŭ se «luptă pînă la cea de pe urmă răsuflare.

«Să trăiască Romînia, una şi nedespărţită!»

«Să trăiască Romînia» a fost ultimul strigăt al celeĭ de pe urmă Adunărĭ a Moldoveĭ.

De atuncĭ sînt treizecĭ de anĭ. Aŭ rămas pe brazdă aleșiĭ între aleșĭ, A. Cuza, C. Negri, V. Alexandri, A. Panu, Manolachi Costachi, și alțĭ mulțĭ despre care putem zice cu marele nostru poet:

Și de aceia spusa voastră era sfîntă și frumoasă,
Căcĭ de mințĭ era gîndită, căcĭ din inimĭ era scoasă.
Inimĭ marĭ, tinere încă; deși voĭ sînteţĭ bătrînĭ.

Astfeliŭ, în avîntul unuĭ entusiazm peste putință de descris, Adunarea Moldoveĭ își închidea ședințele sale în ziua de 14 Dechemvrie 1861.

Treĭ zile după proclamarea Uniriĭ, Iașul înceta de a maĭ fi capitală.

***

Ce era Iașul? Ce era Moldova? în momentul cînd Moldova se contopea în Romînia cea mare, și Iașul cădea în rîndul orașelor din *provincie.*

Onorat auditoriŭ, cred că națiunea romînească are un viitor strălucit; mă mîngîiŭ cu nădejdea că urmașiĭ noștri vor continua opera începută; că va veni o vreme când tot Romînul, de la Nistru pînă la Tisa, va fi stăpîn în țara sa, ĭar nu tot

Sărac în țară săracă.

Dar nu mă sfiesc a zice că-s Moldovan, nu mă pot hotărî să numesc pe Moldova «partea de nord a Romînieĭ». Nu pot admite că Moldova e o simplă «expresie geografică». Frațiĭ de peste Olt sînt unițĭ de 600 de anĭ cu Muntenia și tot se mîndresc cu numele de «Oltenĭ», și încă ce Oltenĭ!

Imĭ place să mă ocup cu istoria Moldoveĭ, și zic bucuros cu M. Cogălniceanu: «Baia, un sat ca toate satele pentru strein, pentru Romîn are maĭ mult preț decît Corintul, pentru că în Baia, avanul Rigă al Ungarieĭ, Mateiŭ Corvinul, viteazul vitejilor, «craiul crailor», cum îĭ zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovenească, fu pus în fugă și uită drumul patrieĭ noastre».

Eŭ nu pot trece Siretul și a mă apropia de Carpațĭ fără să simt o sensație extraordinară, cind zăresc aceștĭ munțĭ, leagănul și adăpostul poporuluĭ romînesc în cursul veacurilor.

Mi-ĭ drag țăranul moldovean, mintos, greoiŭ la vorbă pînă ce te

cunoaște cine ești; sfătos maĭ pe urmă și glumeț. Acest țăran, pentru care cea maĭ mare insultă este a-ĭ zice «pierde-vară», adecă om care nu muncește la vremea munciĭ, și «vîntură-țară», adecă om muncit de a-șĭ tot schimba locul pentru a-șĭ găsi o soartă maĭ bună. Acest țăran, «temelia caseĭ romîneștĭ», fără care de mult aceastâ casă ar fi fost spulberată de vijeliile unuĭ trecut așa de viforos ca al nostru.

Iubesc pe negutățorul moldovean, pentru care trecutul a fost așa de vitreg că nu putea trăi decît punîndu-se sub protecția streină; econom, harnic și neobosit; sfiicios cînd e vorba a-țĭ cere un preț prea mare și rușinos cînd «a greșit la cumpănă».

Și sînt recunoscător vechiĭ boerimĭ pămîntene, care a apărat multă vreme țara cu armele în mînă și nu s-a dat în lăturĭ a face sacrificiile necesare în ziua «renașteriĭ naționale».

Nu reneg nicĭ o parte din trecutul Moldoveĭ.

Eŭ admir toată gloria trecutuluĭ și o leg de gloria prezentuluĭ; am o profundă recunoștință pentru toțĭ care aŭ luptat, aŭ muncit, aŭ cugetat și aŭ murit pentru Moldova, fără a mă uita la etichetele ce-ĭ deosebesc.

Cînd se ocupă cineva cu istoria; cînd a avut fericirea a fi față, cu mintea, la scenele grandioase care se desfășură în istoria omeniriĭ; atuncĭ etichetele, micile patimĭ, rivalitățile, de multe orĭ josnice, dispar, și rămîne o aprețiare imparțială a evenimentelor și o milă profundă pentru slăbiciunile omeneștĭ.

Cînd a cunoscut de aproape dezbaterile din Atena dintre Pericles și adversariĭ săĭ, dintre Demostene și Eschine; cînd știe luptele din forul roman; cînd a citit acel duel parlamentar dintre Pitt, Fox, Burke etc., în care era vorbă de pacea lumiĭ; cînd a fost față la furtunile violente din Convențiunea Națională, in care fiecare orator îșĭ punea capul săŭ în joc; atuncĭ nu se maĭ pasionează de chestiunile care frămîntă creeriĭ unor politicĭ care aŭ cu totul alte datoriĭ.

Sîntem așa de puținĭ și dușmaniĭ sînt așa de mulțĭ, că te cuprinde o jale fără margine văzînd cîtă activitate, cîtă energie se întrebuințează pentru lupte sterpe.

V-ațĭ suit vre-odată pe un munte înalt? Cu cît te suĭ, cu atîta neegalitățile dispar; ajuns în vîrf, clădirile care jos îțĭ par foarte înalte, se văd micĭ; rîpile care îțĭ păreaŭ niște prăpăstiĭ, ajung ne-

băgate în seamă ; zgomotele care te asurzeaŭ devin aproape imperceptibile ; dispar de-asemenea toate necurăţeniile, toate neregularităţile şi te aflĭ faţă numaĭ cu mama Natură aşa de mîndră în manifestările eĭ, aşa de neînduplecată în legile eĭ.

Aşa se întîmplă şi cu zbuciumările politiciĭ, cînd le priveştĭ de sus.

Epitetele de «bătrînul sinistru», «omul corupt», «lacheul palatuluĭ», «Cleonul neruşinat», «insultătorul public», toate aceste cuvinte gingaşe, toate aceste excitante pentru gustul nostru tocit dispar, şi rămîn cîţĭva oamenĭ de valoare, care ş-aŭ întrebuinţat toată energia, toată capacitatea lor, pentru a munci fiecare pentru ţara sa.

Le spun toate aceste, onorat auditoriŭ, pentru că n-aş voi să credeţĭ că m-aş fi ademenit un minut măcar a cădea în cursele politiceĭ. Chiar de aş fi voit să fac politică, n-ar fi fost timpul tocmaĭ acum cînd sînteţĭ sătuĭ de politică.

*
* *

Ce era Iaşul cu treizecĭ de anĭ în urmă ?

D-l Iacob Negruzzi în «Copiĭ de pe natură» se rîdică cu mare putere încontra celor care, cu vreme şi fără de vreme, întrebuinţează numele luĭ Ştefan cel Mare şi Mihaiŭ Bravul. Are mare dreptate. După cum Biblia zice : «Să nu eĭ numele Domnuluĭ D-zeuluĭ tăŭ în deşert», aşa ar trebui să facem şi noĭ cu aceste sfinte nume. Altfeliŭ le profanăm.

Inţeleg să se întrebuinţeze numele luĭ Ştefan cel Mare în feliul cum l-a întrebuinţat marele Eminescu. Inţeleg ca, îngrozit de năvălirea streinilor, cînd

De la Turn în Dorohoiŭ
Curg duşmaniĭ în puhoiŭ
Şi s-aşază pe la noĭ,
Şi cum vin cu drum de fier
Toate cîntecele pier,
Zboară păsările toate
De neagra streinătate,

cu inima zdrobită de durere pentru că Romînuluĭ

Nicĭ îĭ merge, nicĭ se'ndeamnă
Nicĭ îĭ este toamna toamnă,
Nicĭ e vară vara luĭ
Şi-ĭ strein in ţara luĭ ;

înțeleg ca poetul să aibă o ultimă speranță la Ștefan cel Mare :

Ștefane, Măria Ta,
Tu la Putna nu maĭ sta.
Las' Arhimandrituluĭ
Toată grija schituluĭ ;
Lasă grija sfinților
In seama părinților.

Dar farmacia la «Ștefan cel Mare»? dar grădina la «Ștefan cel Mare»? Aceasta e absurd. Ștefan, pecît știm, era mînios, gata a vărsa singe nevinovat, omora la ospețe fără județ. Nimic care să samene a leacurĭ ; din contra. Numaĭ doară dacă a lua doctoriĭ înseamnă «a fi omorît fără județ». A da numele luĭ Ștefan cel Mare uneĭ grădinĭ de petrecere, este o necuviință ; după cum o necuviință neertată este ca, chiar în fața Primărieĭ, o crîșmă să poarte numele de Miron Costin. Gloriile țăriĭ noastre nu ar trebui întinate astfeliŭ.

Tot așa trebue să facem și cu numele Iașuluĭ și cu numele sfînt al Moldoveĭ : să nu le «luăm în deșert»!

***

Iașul, onorat auditoriŭ, știțĭ că are treĭ nume.

In limbajul oficial e «a doua capitală a Romînieĭ». Pentru noĭ Moldoveniĭ el este «leagănul Uniriĭ și al ideilor marĭ». Pentru uniĭ din frațiĭ de peste Milcov e «un tîrg ovreit».

In 1861 Iașul era capitala Moldoveĭ ; avea drept să se pretindă leagănul Uniriĭ și nu era de loc un tîrg ovreit.

Pentru ca să vedețĭ ce era, să facem o preumblare în vechia capitală a Moldoveĭ, în «bătrînul Municipiŭ al Iașilor», cum zicea Dim. Gusti.

Plecăm de la Palat. Chiar lîngă Palat eraŭ casele luĭ Răducanu Roseti, ginere al luĭ Grigorie Ghica, proprietar al Căiuțuluĭ și al maĭ multor moșiĭ, de maĭ multe orĭ ministru, orator de frunte în Adunarea Moldoveĭ. Casele sînt astăzĭ proprietatea luĭ M. Daniel.

In fața Mitropolieĭ, măreața casă a Visterniculuĭ Nicolae Roseti Roznovanu, unul din fruntașiĭ boerimiĭ moldovene. Darnic, blînd către ceĭ micĭ, Roznovanu bătrînul ținea mult «ca să iasă oamenĭ din casa luĭ». Astăzĭ e proprietate a Comuneĭ.

Lîngă Primărie eraŭ casele Logofătuluĭ Alexandru Balș, «pro-

prietar a 80,000 de fălcĭ», cum zicea el însușĭ cu mîndrie în divanul ad-hoc; alăturĭ casa luĭ N. Millo. Astăzĭ aceste două palate ale acestor două familiĭ boereștĭ sînt proprietatea Institutuluĭ Notre-Dame de Sion.

Inaintînd spre Golia, dădeaĭ de casa generaluluĭ Iorgu Ghica, și pe vîrful dealuluĭ se afla locuința Hatmanuluĭ Anastasie Bașotă, așa de bogat că împrumuta visteria Moldoveĭ la caz de nevoe; mare patriot, care a lăsat, cum știțĭ, cea maĭ mare parte din averea sa pentru Institutul de pe moșia sa Pomîrla pentru creșterea fiilor de sătenĭ.

Intorcîndu-ne la Ulița Mare să ne oprim la Hanul luĭ Petrea Bacalu, unde atîta vreme s-a jucat «Hora Uniriĭ».

In jurul Talpalarilor era un adevărat centru aristocratic. Aicĭ eraŭ casele Hatmanuluĭ N. Mavrocordat (astăzĭ Seminariul), ale Miclesculuĭ etc.

Pe Ulița Mare eraŭ casele luĭ M. Pașcanu, cel care a zidit spitalul din Tatarașĭ, înzestrîndu-l cu moșiĭ, casa în care s-a făcut cea întîĭŭ întrunire pentru Unire, astăzĭ Creditul Urban.

In răspintia Păcurarilor vedeaĭ casele luĭ Iordache Beldiman, astăzĭ Vecsler, și ale luĭ Petrache Carp, astăzĭ Dr. Riegler.

In strada Carol I de astăzĭ, Podul Verde pe atuncĭ, vedeaĭ la dreapta casele Pașcanuluĭ, astăzĭ Veizengrün, în fața caselor luĭ Petrachi Mavrogheni (astăzĭ Comandamentul), Petru Mavrogheni, de maĭ multe orĭ ministru, și unul dintre ceĭ maĭ calomniațĭ oamenĭ de pe vremea luĭ. Se zicea că are milioane, că ș-a făcut palate pe Bosfor; și el a murit sărac; iar soția luĭ nicĭ pînă astăzĭ n-a putut izbuti să i-se facă o pensiune.

Maĭ la deal eraŭ casele luĭ Costăchel Sturza, astăzĭ Școala Militară, și, în fața, locuința generaluluĭ Teodor Balș, singurele case boereștĭ care, cu ale Pașcanuluĭ de la Sf. Ilie, aŭ rămas proprietatea familieĭ!

In dosul caselor Balș eraŭ casele luĭ Conachi, astăzĭ Școala Centrală de fete.

In fine, la deal, casa luĭ Toderiță Ghica Deleanul, unul din ceĭ maĭ energicĭ și maĭ gospodarĭ dintre boeriĭ moldovenĭ, ceia ce nu-l împiedeca a fi darnic. Un exemplu. Cînd a fost vorba să se strămute Adunarea la Bucureștĭ guvernul propusese ca să se dea deputaților cîte patru galbenĭ diurnă. Toderiță Ghica combate pro-

punerea «fiind că guvernul se află în neînchipuire, şi criza bănească este în deobştie simţită în ţară» ; şi maĭ pe urmă : «eŭ ofer două miĭ de galbenĭ pentru îndestularea acelor din dd. deputaţĭ care ar dovedi că n-aŭ mijloace». Casele T. Ghica, proprietate a statuluĭ, aŭ să fie dărîmate, pentru a se clădi Universitatea.

Nu vreŭ să vă obosesc maĭ mult. Trec peste multe case marĭ.

In aceste palate trăia o nobilime, care se lepădase de mult de obiceiurile trecutuluĭ ; care căutase a-şĭ asimila ideile şi moravurile occidentale şi le îmbrăţişase cu căldură. Această nobilime încuraja începuturile noastre de cultură. Ia patrona teatrul naţional, literatura naţională. In saloanele din Iaşĭ, V. Alexandri, boer şi el, a citit cele întîiŭ poeziĭ ale sale şi cele întîiŭ cîntece populare adunate de către el. Al. Sturza Miclăuşanul susţinuse cu mare energie Academia Mihaileană în 1846.

Pe lîngă aceştĭ boerĭ se rîdicaŭ o mulţime de oamenĭ din popor. Din casa Roznovanuluĭ, a luĭ Al. Balş, Bogdan, aŭ eşit o mulţime care astăzĭ sînt proprietarĭ marĭ.

Un comerţ întins era în Iaşĭ, pentru a satisface dorinţa de traiŭ bun şi de lux ce eraŭ în boerimea moldoveană. Neguţătoriĭ Iaşuluĭ eraŭ mulţĭ şi bogaţĭ. Magaziile de juvaeruri, obiecte de artă, ştofe preţioase, mobile, a luĭ Ivaşcu, a luĭ Codrescu, Gusti şi Petrini, din faţa Mitropolieĭ, a luĭ Miculi (astăzĭ comptuarul Neuschotz), Magazinul Anglais, şi alte multe, puteaŭ rivaliza în bogăţie cu multe case de comerţ din streinătate. Stanciu Bacalu, Iancu şi Costache Bacalu, Iby, Bolzendral şi Bogusch, eraŭ neguţătorĭ temeinicĭ, cu relaţiunĭ întinse, cu daraverĭ foarte marĭ. Iaşul alimenta toată Moldova de sus. Librăria era în floare. Şi numaĭ cine a putut vedea vre-una din bibliotecile de pe acele vremĭ ştie cu cîtă îngrijire se alegeaŭ cărţile cu care se îndeletniceaŭ Moldoveniĭ. Foarte puţine romane.

Alăturea cu neguţătoriĭ bogaţĭ, cu daraverĭ întinse, cu multe scumpeturĭ în magazinele lor, veneaŭ meseriaşiĭ.

Mulţĭ dintre Dv. n-aŭ apucat acele timpurĭ ; nu ştiŭ că, cu treizecĭ de anĭ în urmă, eraŭ o mulţime de bresle în Iaşĭ, oamenĭ harnicĭ, muncitorĭ, ghibacĭ în meşteşegul lor, care eraŭ în stare să satisfacă nevoile cele maĭ de căpetenie ale populaţiuniĭ din capitală, de prin oraşele din districte şi de pe la ţară. Cu treizecĭ de anĭ în urmă, curălariĭ, talpalariĭ, cizmariĭ, croitoriĭ, blănariĭ romînĭ

alcătuiaŭ o parte însemnată din populaţiunea iaşană; şi dacă Bucureştiul se mîndrea cu drept cuvînt de Tabaciĭ săĭ, aveam şi noĭ Tătărăşeniĭ noştri gata a se scula la cel întiiŭ semnal, aceĭ Tătărăşenĭ care s-aŭ răsculat contra luĭ vodă Scarlat Calimah, «prostimea cea cu duhurĭ sălbatice», cum zice Post. Manolache Drăghicĭ în a sa Istorie a Moldoveĭ. Cu treizecĭ de anĭ în urmă, bisericile cu acest nume nu eraŭ numaĭ o amintire istorică, eraŭ bisericile unor bresle reale; cu treizecĭ de anĭ în urmă, steagurile care se maĭ păstrează încă în Primăria noastră, aveaŭ în urma lor un popor întreg care le urma şi le cinstea.

Ca legătură între clasa boerească şi între popor, mulţămită Academieĭ Mihailene, se rîdicase o clasă inteligentă, vie, aprinsă, patriotică, care spăriase pe Rusia în 1846; ceia ce făcu pe această putere să ceară desfiinţarea acesteĭ Academiĭ.

Reînfiinţate în 1851, diriguite de un regulament şcolar care face onoare celor care l-aŭ întocmit şi Domnitoruluĭ care l-a sancţionat, conduse multă vreme de către Aug. Treb. Laurianu, unul dintre ceĭ maĭ învăţaţĭ bărbaţĭ romînĭ şi mare prieten al şcoalelor, şcoalele moldovene îşĭ îndeplineaŭ cu prisos menirea lor.

Uuiversitatea din Iaşĭ, fundată în 26 Octomvrie 1860 de către Alexandru Ioan I, încununa opera începută de către luminaţiĭ săĭ predecesorĭ. Constituită în persoană morală, Universitatea de Iaşĭ avea să fie focarul la care să se încălzească nu numaĭ spiritele amorţite de gerul ignoranţeĭ ale Moldovenilor, ci lumina vie aprinsă în Iaşĭ trebuia să întindă razele sale binefăcătoare şi asupra fraţilor din Basarabia şi Bucovina, fiicele răpite de la mama lor.

«Să vă fie, zisese Domnitorul, încredinţînd profesorilor insigniile Universităţiĭ, să vă fie acestea semnele patriotizmuluĭ, ale progresuluĭ şi ale prudenţeĭ.»

Şi Universitatea din Iaşĭ cu profesorĭ ca Barnuţ, Suciŭ, T. Veisa, I. Pop, G. Apostoleanu, I. Strat, G. Mîrzescu, căuta să răspundă la aşteptarea Domnitoruluĭ şi a ţăriĭ. De pe băncile Universităţiĭ eşa un grup de tinerĭ strînşĭ cu iubire în jurul celuĭ maĭ ilustru dintre dascaliĭ lor, în jurul luĭ Simeon Barnuţ. Pînă şi fetele din Şcoala Centrală se arătaŭ pline de energie, refuzaŭ a primi o directoară streină şi ziceaŭ în faţa ministruluĭ de instrucţiune că «au supt lapte de romîncă, că aŭ sînge romînesc şi că nu se vor supune uneĭ streine».

Moldova, care înainte de 1840 îmbrăţişase cu atîta ardoare literatura romînească că Heliade scria: «Curierul de Ambe-Sexele dacă ese şi pe al doilea an, este dator rîvneĭ şi patriotizmuluĭ Moldovenilor. Acest ajutor şi maĭ cu prisos l-aŭ făcut Moldoveniĭ, pentru care periodul acesta (1838—1840) după tot dreptul se închină Moldoveĭ»; Moldova, care se ilustrase, după 1840, cu gazete ca «Dacia Literară», «Propăşirea», «Arhiva Romînească», «Romînia Literară»; Iaşul, în care se publicase «Letopisiţele Moldoveĭ» şi «Hronica Romînilor» a luĭ Şincaĭ; Moldova continua a fi în fruntea mişcăriĭ intelectuale.

In 1859, D-l Hĭjdeŭ publicase «Foiţa de Istorie şi Literatură»; în acelaşĭ an, G. Sion, scoate în Bucureştĭ «Revista Carpaţilor»; în 1860 se întemeiază Ateneul Romîn; revistele «Din Moldova» şi «Lumina» ale D luĭ Hĭjdeŭ începeaŭ a pune temelia uneĭ istoriĭ critice a Romînilor, pe cînd jurnalele politice ca «Steaua Dunăriĭ», «Tribuna Romînă» a D-luĭ N. Ionescu, «Trecutul» redactat de D-niĭ Strat şi Mîrzescu, «Viitorul» de Gr. Balş şi «Dacia» de D-niĭ V. Alexandrescu şi Petrescu, arătaŭ că, în politică, în Iaşĭ se ştia a se scrie a se judeca şi a se da probă de o mare independenţă de caracter.

Unirea nu se făcuse, şi profesoriĭ din Iaşĭ îndrăzneaŭ a scrie despre Transilvania următoarele:

«Stindardul nostru este acela al Romînizmuluĭ».

Cu drept cuvînt dară se cuvine ca să ne facem zeloşĭ defensorĭ aĭ reconstituiriĭ naţiuniĭ noastre. Noĭ nu ne vom crede fericiţĭ pînă cînd trîmba Carpaţilor nu se va netezi dinaintea noastră; pînă cînd vîrfurile lor cele mărete nu vor subsista decît ca să ne recheme faptele nemuritoare ale strămoşilor noştri.

Şi să nu ni-se zică că nu e timp ca să vorbim şi noĭ despre o Dacie romînă! Aŭ Maghiariĭ încetat-aŭ vre-odată de a cînta o Ungarie de la Tisa pînă la Marea Neagră?

Şi noĭ nu avem cu noĭ numaĭ timpul, epoca cu ideia cea mare a naţionalităţilor; drepturile ce reclamăm, drepturĭ neprescrise de timp şi de evenimente, sînt înscrise în istoria Orientuluĭ, în nenumăratele cîmpiĭ ale Ardealuluĭ». (Dacia, No. 1, 9 Martie 1861.)

Nu aveam o Constituţiune liberală ca cea de astăzĭ; nu era aşa de bine garantată libertatea preseĭ, a întrunirilor, inamovibilitatea corpuluĭ didactic, şi, cu toate acestea, profesoriĭ din Iaşĭ dădeaŭ, în 1861, un banchet celor 19 deputaţĭ care se pronunţase

în Cameră contra alegeriĭ și a eligibilitățiĭ ministruluĭ primar Al. C. Moruzzi.

Iată, onorat auditoriŭ, ce era Iașul în momentul cînd înceta a fi capitala Moldoviĭ.

***

Ce era Moldova?

Maĭ întîiŭ Moldova era o țară romînească. Bogata boerime pămînteană trăia maĭ mult în frumoasele sale proprietățĭ. Și numaĭ cine a văzut și a petrecut în curțile boereștĭ de la Dulceștĭ, Miclăușenĭ, Căiuț, Stînca, Dumbrăvenĭ, Baia, Hudeștĭ etc. etc., numaĭ acela ar fi în stare a vă spune cîtă bogăție, ce largă ospitalitate, ce cheltuială de spirit era în acele mărețe curțĭ boereștĭ.

Dacă ne uităm la orașe, negreșit progresul este văzut. Casele sînt maĭ frumoase; sînt multe strade; în multe locurĭ sînt clădirĭ școlare; și în toate părțile sînt cazarme. Pe de altă parte, viața orășenilor s-a îmbunătățit; instrucțiunea e răspîndită și dorința de traiŭ bun maĭ lățită. Dar dacă cele două Credite Urbane ne-ar pune la dispoziție registrele lor; dacă am avea un tabloŭ de datoriile județelor și comunelor; atuncĭ ne-am încredința cîtă deosebire e între realitate și aparență.

In 1861:

Botoșaniĭ eraŭ marea piață de comerț a țăriĭ de sus; Piatra era cea maĭ mare schele de lemnărie din răsărit; Ciredariĭ de la Bîrlad eraŭ vestițĭ în țara întreagă; și spre dughenile din acest oraș se îndrepta zilnic o sumă de băețĭ de pe la țară, care învățaŭ meșteșug, munceaŭ, se deprindeaŭ a fi economĭ și ajungeaŭ a fi neguștorĭ de seamă la rîndul lor; Galațul în fine, juvaerul Dunăriĭ inferioare, prospera zilnic. Case marĭ de comerț se strămutase în mărețul port moldovean, care de multe orĭ nu era suficient pentru vasele care se îngrămădeaŭ.

Astăzi:

Malul Bistrițeĭ este pustiŭ; o mare parte din neguțătorimea bîrlădeană s-a stîns; Galațul exportă numaĭ 14 % din grînele Romînieĭ; Iașul este cum îl vedețĭ; iar moșiile cele marĭ și frumoase ale Moldoveĭ sînt proprietatea D-lor Negroponti, Topali, Veisengrün, Grünberg, Daniel, Ruspoli, Wittgenstein etc. și, în definitiv, ale Creditului Funciar din Bucureștĭ.

***

Nu vorbesc, D-lor, de Armenĭ ; pentru că nu consider ca streinĭ pe aceștĭ frațĭ de suferință cu noĭ în cursul veacurilor ; pe aceștĭ oamenĭ energicĭ, muncitorĭ, economĭ și ospitalierĭ, care singurĭ maĭ țin în frîŭ pe streinĭ în țară la noĭ, după cum țin în respect pe Grecĭ în părțile răsărituluĭ ; pe aceștĭ oaspețĭ de sute de anĭ, pe care numaĭ spiritul intrigant al Grecilor i-a ținut așa de mult timp departe de frăția romînă.

***

Pe Moldovenĭ îĭ cunoaștețĭ. Cu toate acestea este oarecare deosebire.

Pe acele vremĭ, Moldoveniĭ și Moldovencele nu știaŭ «să facă mofturĭ». Au învațat de atuncĭ încoace. Moldoveanul știia să «ia în rîs» orĭ «să-șĭ bată joc», dar nu «să facă *zeflemele.*» Era deprins să spună drept orĭ să fie minciunos ; dar nu știa încă «să o scalde». Era cineva om de treabă orĭ hoț, dar nimăruĭ nu îĭ venea în minte să laude pe cineva că e un *«pungaș»*. «Matrapazlîcurĭ» de-asemenea nu se făceaŭ, și a fi «stîlp de cafenea» era mare rușine pentru un Moldovean.

Vedețĭ că este oarecare deosebire ; și, maĭ 'nainte de a ne tot plînge de *Muntenĭ*, e bine să ne studiem pe noĭ înșine maĭ bine.

***

In dosarul Societățiĭ «Junimea»,—această Societate începuse a ținea un dosar de tot ce se publica în limba romînă «maĭ curios», ca să nu întrebuințez un alt cuvînt ; cu timpul, numărul luminătorilor neamuluĭ romînesc înmulțindu-se și tiparul eftinindu-se «Junimea» n'a maĭ ținut un astfeliŭ de dosar, pentru că ar fi ajuns prea voluminos ;—In dosarul «Junimeĭ», chiar în frunte, era o proclamațiune adresată către Romînĭ. Acea proclamațiune începea cam cu următoarele cuvinte : «Romînĭ, într-o noapte ațĭ trăit maĭ mulțĭ secolĭ.» Citez din memorie, dar în tot cazul, sensul era acesta.

Poate ca forma să fie cam curioasă ; dar fondul nu. Da, noĭ Romîniĭ în cîțĭva anĭ am trăit cîteva viacurĭ. In cîțĭva anĭ, am ajuns de la Regulamentul Organic la cea maĭ liberală Constituțiune din lume ; de la Căimăcămia luĭ Vogoridi la Regatul Romînieĭ ; de la «Gazeta de Moldova» a luĭ G. Asachi la jurnalistica de astăzĭ. Și în acest drum, făcut cu iuțeala fulgeruluĭ, am adoptat pe toate ; am încercat toate ; am înălțat pe toate ; am răsturnat pe toate : legĭ și moravurĭ, instituțiunĭ și oamenĭ ; că nu e de mirare dacă,

une-orĭ, ne găsim uimițĭ, în fața ruinelor pe care le-am făcut noĭ înșine.

Mult timp după Convențiunea Națională, un om din noua generațiune întreba pe un convențional. «Cum erațĭ, ce cugetațĭ, în ziua cînd condemnațĭ pe Girondini, pe Danton și pe Robespierre; când decretațĭ maximum, etc?—Nu știu, nu mă întreba, ĭĭ răspundea bătrînul. Unia oamenĭ, cînd aŭ frigurĭ, sînt în ferbințeală cîte-va oare. Noĭ am fost în astfeliŭ de frigurĭ optsprezece lunĭ. Cam așa avem să respundem și maĭ înaintea Istorieĭ. In adevăr, Onor. auditoriu, observațĭ ce se petrece la noĭ.

«La legĭ nouă oamenĭ noĭ.» «Jos Strigoiĭ» strigaŭ Panu și Cogălniceanu în 1859. Peste patru anĭ, «Buciumul» publica în fiecare zi cu litere marĭ în fruntea ziaruluĭ că «Panu s-a vîndut Coalițiuneĭ Monstruoase pentru 2000 de galbenĭ»; iar Cogălniceanu era izgonit din Constituanta din 1866 ca «imoral»; «Domnitorul nostru este sublim» telegrafia din Iașĭ C. A. Rosetti în 1859, și peste cincĭ anĭ «Romînul» publica în fiecare zi că Cuza «a furat moșia Osoiul»; I. Brătianu în 1875 e «fratele maĭ mare al democrațieĭ romîne» și peste zece anĭ e «bătrînul sinistru»; Mitică Sturza, secretarul Divanuluĭ ad-hoc, ministrul Căimăcămieĭ de treĭ din 1858, e «ignobilul Sturza»; L. Catargiu e capul unuĭ mare partit cu cîțĭ-va anĭ în urmă, e barbatul patriot și politicul prudent care a preferat să cadă de la putere decît să facă Convențiunea cu Rusia; astăzĭ e o «căzătură.» «Jos bătrîniĭ» «loc tinerilor» se strigă, fără a se observa că tineriĭ de care e vorba sînt trecuțĭ de cincĭzecĭ de anĭ, și că la spatele lor sînt alțĭ tinerĭ, adevărațĭ tinerĭ, gata a-ĭ numi «căzăturĭ».

Așa și cu Instituțiunile.

Ceĭ care lucraŭ prin 56 și 57, îșĭ închipuiaŭ că asupra țăriĭ aŭ să se reverse toate fericirile, dacă vom avea libertate de presă, de întrunirĭ, drept de vot, juriu, etc.

In 35 de anĭ ne-am săturat de toate. Jurnalele le cetim ca să vedem «cum maĭ trage cutăreĭ persoane saŭ cutăruĭ partit»; la întrunirĭ nime nu se maĭ duce ca să se lumineze; la jurațĭ ne ducem pentru că legiuitorul a pus amenda ca întîia pedeapsă; dacă ar fi fost interzicerea dreptuluĭ de a fi jurat, nu s-ar maĭ putea complecta comisiunea; iar cît pentru alegerĭ, aș fi curios să știŭ cîțĭ alegătorĭ s-ar grăbi să-șĭ exerciteze dreptul dacă comitetele electorale,

candidaţiĭ, une-orĭ şi poliţia, nu s-ar îngriji din vreme ca să maĭ înfierbînte pe alegătorĭ.

Romînul e însetat de progres ; doreşte necontenit un maĭ mare bine ; se bucură de schimbare şi zice bucuros ca animalul din Lafontaine.

Nôtre ennemi c'est nôtre maître
Je vous le dis en bon français.

E rar guvernamentalul din convingere. Cesar Bolliac care, necontestat, a fost cel maĭ mare jurnalist al nostru, scria înainte de 76 : «zi că eştĭ omul Brătianuluĭ, orĭcine are să-ţĭ zică : bravo, eştĭ liberal ; zi că eştĭ al Cogălnicianuluĭ, are să-ţĭ răspundă : bravo, aĭ făcut votul universal, aĭ împroprietărit pe ţăranĭ ; dar zi că eştĭ al Catargiuluĭ, îndată vezĭ că holbează ochiĭ la tine, ca şi cum aĭ fi zis că eştĭ al Draculuĭ.»

Dacă aceste frigurĭ s-ar mărgini numaĭ la politică, eŭ nu mi-aş fi luat îndrăzniala a vă ocupa un timp preţios. Dar această este sete neastîmpărată ; această dorinţă de schimbare ; această ambiţiune fără saţ, a întrat şi în moravurile noastre.

Familie ? Dar familia la noĭ e pusă în discuţiune ; pe fiecare zi legăturile familiare slăbesc. Casa părintească, casa în care ne-am născut ? Cine o maĭ ştie, vindem degrabă ; stăm cu chirie, pentru că scăpăm de fonciar, reparaţiĭ, pavaj, etc. Moşia părintească ? Dar nu maĭ găsim arendaşĭ bunĭ ; ş-apoĭ pămîntul nu dă cît bonurile şi obligaţiunile, bine speculate, maĭ ales în vremea cea fericită a agiuluĭ ; şi ajungem cu timpul ca să nu maĭ ştim casa în care ne-am născut, să nu maĭ ştim locul unde repausază osemintele părinţilor noştri. Oraşul natal ? Nicĭ vrem să ştim de el. Rude? La ce folos să le maĭ vezĭ, dacă nu aştepţĭ nicĭ o moştenire ? Aceasta e îngrijitoriŭ, onor. auditoriŭ. Şi iată pentru ce nimic nu ne maĭ jigneşte. De lunĭ întregĭ, deasupra Teatruluĭ Circ tronează «Vulturul Munteniei» cu coronă deasupra, fără să ne întrebăm : pentru ce nu s-a pus vechia stemă a Moldoveĭ «Capul de Zimbru». Marca Romînieĭ, înţeleg ; dar marca Munteniei în teatrul din Iaşĭ? Nu ştiŭ ce a vrut să ne spună artistul care a zugrăvit şi Comitetul teatral, care a permis aceasta. Şi iată pentru ce părăsim Iaşul aşa de degrabă ; iată pentru ce nu maĭ prindem nicăire rădăcinĭ ; iată pentru ce toţĭ privesc cu dor spre Bucureştĭ, acel centru care în-

ghite toate averile, care tinde să concentreze în el toate capacitățile; locul de unde pornesc toate favorurile și unde se consacră toate reputațiunile; «Răsadnița de oamenĭ marĭ» cum zicea regretatul Lambrior.

Unirea, a zis marele Heliade, nu e unitatea. «Noĭ n-am făcut, scria el, pentru ca Bucureștiul să zică celor alte orașe»:

«Datĭ pentru drumurĭ, și voĭ să n-avețĭ drumurĭ. Plătițĭ pa-«tente pentru comerciŭ și industrie, și comerciul și industria voastră «să n-aibă căĭ de comunicație, să moară de langoare. Dațĭ banĭ de «șosele, de ameliorațiunĭ materiale, de școale, că am să-mĭ fac șose-«lele mele, grădinile mele, teatrele mele, academiile și gimnaziile «mele, cum să vă apese și să vă stoarcă înzecit de ceia ce ar costa; «și voĭ să rămînețĭ fără căĭ, fără grădinĭ, fără colegiurĭ... Voĭ, maĭ «vîrtos, Craiova și Iașilor, dațĭ maĭ mult decît ațĭ dat pînă acuma, «că avețĭ să ajungețĭ curînd, curînd, în starea vechilor capitale, a «Tîrgoviștei și a Curțiĭ de Argeș».

A trecut timpul cînd un Rege, cînd o curte, doria să facă cît maĭ multe cucerirĭ, pentru ca să aibă maĭ mulțĭ supușĭ de exploatat.

Credețĭ d-v. că profesoriĭ germanĭ, că tineritul german, aŭ luptat și aŭ suferit pentru Unirea Germanieĭ, numaĭ pentru ca Regele de la Berlin să se cheme împărat? Credețĭ că Italia a vărsat valurĭ de sînge numaĭ pentru ca micul Rege al Sardinieĭ să ia titlul de Rege al Italieĭ? Nu, d-lor; ci pentru că popoarele știŭ că în lupta cea mare pentru existență trebue să se strîngă gramadă toțĭ ceĭ de un neam; pentru ca sprijinul putemiculuĭ imperiu german, a puterniculuĭ regat italian, să poată face ceia ce nu putea îndeplini un Principe de Lippe Detmold, orĭ un Duce de Parma; pentru ca, orĭ unde va fi o forță, orĭ unde va fi o inteligență, orĭ unde va fi un izvor de bogăție, să vie patria cea mare germană, patria cea mare italiană, cu influența eĭ, cu creditul eĭ, cu milioanele eĭ, să pună mîna, pentru ca nimic să nu se piardă, pentru ca totul să prospere.

Pentru aceasta am dorit și noĭ să mergem

La Milcov cu grăbire
Să-l săcăm dintr-o sorbire.

Am dorit Unirea și ținem la Unire; pentru că voim ca energia romînească să fie îndreptată către un scop unic; ca deosebi-

tele puterĭ ale neamuluĭ romînesc, întrunite într-un singur mănunchiŭ, să lucreze toate pentru a asigura neamuluĭ nostru un loc, cît de mic, în istoria culturiĭ omeniriĭ.

De aceia ne întristăm cînd vedem că lucrările ce se întreprind în Moldova se prelungesc saŭ es rele ; sîntem amărîţĭ cînd ni-se refuză mijloacele de dezvoltare şi sîntem îngrijiţĭ cînd aflăm că Moldova e destinată numaĭ pentru a fi teatrul războiuluĭ şi pentru luptele de cavalerie. Noĭ credeam că vom fi

Şi la viaţă cu unire
Şi la moarte cu-nfrăţire.

***

»Iaşul trebue să devină centrul de ştiinţă al Romînieĭ, precum Bucureştiĭ trebue să rămînă centrul politic. Toate şcoalele superioare, Şcoala Militară, Şcoala de Arte, Facultăţile de litere şi ştiinţĭ, Şcoala de medicină (afară de o Şcoală de drept ce este necesară în capitală) trebuesc transportate la Iaşĭ. Afară de aceste chiar în interesul instrucţiuniĭ ştiinţifice nu e bine ca junimea să fie aglomerată în centrul politic, unde prea uşor se distrage de la învăţătură şi întră cu o minte nematură încă în mişcărĭ politice, care pot avea influenţă asupra dezvăliriĭ lor intelectuale. Iaşiĭ cu frumoasele şi pacînicile sale încunjurărĭ, cu tradiţiunile antice şi ca cel al doilea oraş din Romînia, este singurul loc apt pentru a putea cuprinde în sine o Universitate demnă de aspiraţiunile noastre».

Aceste nu sînt vorbele mele. Sînt numaĭ o prescurtare din frumosul discurs ţinut la Clubul Naţional în Aprilie 1866 de către d-l Titu Maiorescu. Le-am reprodus din ziarul «Voacea Naţională» ziar care era sub redacţiunea iubituluĭ nostru rector D. N. Culianu.

Astăzĭ noĭ nu cerem aşa de mult ; cerem ca cel puţin să fim puşĭ pe picior de egalitate cu înalta instituţie culturală din capitala ţăriĭ. Şi avem dreptul să pretindem aceasta pentru că în istoria culturiĭ romîne Iaşul şi Moldova ocupă un loc însemnat ; şi pentru că astăzĭ însemnătatea uneĭ regiunĭ nu atîrnă numaĭ de la întinderea eĭ, ci de la lucrările sale pe calea culturiĭ.

Eĭ bine, onor. auditoriŭ, putem afirma cu mîndrie că şi de la Unire încoace, Iaşul a fost acel focar de lumină, de unde aŭ pornit toate curentele care aŭ schimbat orĭ vor schimba faţa societăţiĭ romîneştĭ.

In Iașĭ a profesat acel Simeon Bărnuț, care propaga cu atîta energie ideile naționale și care combătea de pe catedră ideia de Domn strein pentru că, zicea el, «războaele, tractatele și negociațiunile diplomatice la aparență le va face pentru țară, în adevăr numaĭ în folosul familieĭ sale ; va introduce în Romînia unită civilizația europeană, adică deficitul, baniĭ de hîrtie, absolutismul, sistema corupțiuniĭ și altele asemene ; va încărca cu contribuțiunĭ teritoriul și pe poporul romîn după sistema cea maĭ perfectă din Europa civilizată, așa cît să nu remînă neîntrodusă nicĭ o specie de contribuțiune ; va pretinde apanagie și dotațiunĭ princepeștĭ, încît teritorul Romînilor și veniturile lor abia vor ajunge încet încet pentru apanagie și dotațiunĭ». Temerĭ exagerate, negreșit ; dar care sînt scuzabile la Bărnuț ; pentru că el avea în vedere ceia ce se petrecea în Grecia sub regele Otone. Simeon Bărnuț nu putea prevedea că Romînia va avea Domnitor pe *Carol I*, care în starea critică din 1877, a avut, *El singur*, credință în vitalitatea neamuluĭ romînesc, și ne-a redat, nu independența, pe care o aveam de fapt dacă nu de drept, ci încrederea în noĭ, în vitejia armateĭ romneștĭ.

Bărnuț susținea ca Unirea să se facă prin o Confederațiune pentru că «prin federațiune Moldova rămîne persoană juridică, cu drepturile sale din vechime, cu istoria sa, cu pretențiunile sale cele drepte și nealienabile asupra Bucovineĭ și Basarabieĭ» și pentru că «centralizarea este un institut absolutistic necompatibil cu libertatea ; federațiunea se află numaĭ în statele libere».

Școala Bărnuț, onor. auditoriŭ, a trăit. Astăzĭ are numaĭ o valoare istorică. Fracțiunea liberă și independentă, Belferiĭ cum se zicea într-o vreme, a dispărut de pe arena politică, Dar noĭ nu trebue să uităm că Fracțiuneĭ se datorește ștergerea art. 6 din proectul de Constituțiune, care dădea drepturĭ politice tuturor Evreilor în masă ; că ia are meritul de a fi impus Constituanteĭ din 1866 ca să întroducă art. prin care se oprește colonizarea țăriĭ cu Germanĭ; ia a combătut concesiunea drumurilor de fer, susținînd ca să se facă de țară prin ingineriĭ noștri, amăsurat cu nevoile și cu prețurĭ eftine ; ia a susținut protecționizmul în economia noastră națională : ideĭ care păreaŭ o enormitate în 1867 și care se pun în practică astăzĭ.

In Iașĭ s-a luat ființă Societatea «Junimea», antipod al Școaleĭ Bărnuț. D-l Maiorescu, procuror la tribunalul de Ilfov, începuse a face dărĭ de seamă în «Țeranul Romîn» care apărea sub direcțiunea d-luĭ Ioan Ionescu. Dar numaĭ în Iașĭ s-a putut constitui Societatea «Junimea».

Director al Academieĭ Mihailene. profesor de filozofie și Rector al Universitățiĭ, învățatul și eloquentul profesor a găsit în Iașĭ colegĭ de la Universitate care l-aŭ înțeles, tinerĭ din înalta societate care l-aŭ îmbrățișat, și un public doritor de lumină care sorbia cu lăcomie vorbele luĭ. Prelegerile Societățiĭ «Junimea» aŭ rămas neșterse în memoria publiculuĭ Iașan; după cum ședințile eĭ deșteaptă și astăzĭ amintirĭ plăcute în amintirea membrilor săĭ. Pentru că era un centru puternic de cultură, societatea din care făceaŭ parte, pentru ca să nu vorbesc decît de ceĭ care nu maĭ sînt, Alexandri, Eminescu, Scheleti, Conta, Lambrior, Creangă, L. Negruzzi, barbațĭ de valoare, răpițĭ în floarea vîrstiĭ, spre marea daună a culturiĭ romîneștĭ.

Pe cînd o parte din membri căutaŭ să facă cunoscut publiculuĭ romîn capo-d-operile literaturilor streine, Alexandri citea poeziile sale, Eminescu se revela ca un fruntaș al poeților romînĭ, Conta expunea teoriile sale filozofice, Lambrior studia obiceiurile poporuluĭ romînesc, Creangă publica «Amintirile» și «Poveștile» luĭ și N. Gane neimitabilile sale «Nuvele»; iar alțiĭ, ca Xenopol, Panu, cetiaŭ în întrunirĭ extraordinare pe scriitoriĭ bizantinĭ și pe cronicariĭ romînĭ și deșteptaŭ entusiazmul tinerilor care-șĭ făcuseră educațiunea în streinătate, pentru limba romînă și pentru istoria națională.

Societatea «Junimea» cu tipografia sa și cu organul săŭ «Convorbirile Literare» era în fruntea mișcăriĭ culturale, și Capul literar al «Junimiĭ» cu «Criticile» sale arata calea celor sfioșĭ, ținea în respect pe ceĭ nechiemațĭ, scăpa literatura romînească de o mulțime de nepricepuțĭ și impunea o ortografie cuminte, care e admisă astăzĭ pretutindenea.

C. Negruzzi se plîngea în 1861 de sterpiciunea literaturiĭ romîneștĭ încît «cînd voia cineva a-șĭ odihni spiritul de atîta zbuciumare, era nevoit a se înturna iar la «Curierul de ambe sexele», la

«Propășirea», la «Magazinul istoric», la «Romînia literară», (Din Moldova,).

Noĭ nu putem zice aceasta. Avem reviste importante ; «Convorbirile» apar și astăzĭ Dar tot ne întoarcem cu drag spre acele volume în 4⁰ din «Convorbirĭ» pe cînd eșiaŭ în Iașĭ.

Cu timpul fruntașiĭ «Junimiĭ» ș-aŭ îndreptat spre alte căĭ activitatea lor. Politica, care nu respectă nimic, acel monstru căruia trebue să i-se jertfească totul a trebuit să între și în acest centru măreț de lumină. S-aŭ rupt prietiniĭ din copilărie, s-aŭ sfărmat orĭce legăturĭ de recunoștință ; organul Societățiĭ s-a strămutat la Bucureștĭ; cărăcuda s-a împrăștiat la cele patru vînturĭ; dar Iașul se va mîndri pururea de a fi fost leagănul acesteĭ Societățĭ literare.

***

Al treilea curent care a plecat din Iașĭ este curentnl socialist. Negreșit d-r Russell ș-a împrăștiat ideile maĭ întîiŭ în Muntenia. Dar numaĭ de cînd a venit în Iașĭ, putem zice că avem un partid socialist ; pentru că numaĭ aice ideile de rîdicare a claseĭ muncitorilor aŭ găsit un tărîm favorabil în o tinerime generoasă, eșită din popor, cunoscînd suferințile luĭ și arzînd de dorința de a li aplica remediul. Dar sînt ideĭ greșite ? Dar merg prea departe cu revendicările ? Nu face nimic. Ideile greșite să se combată, rătăcirile să se dea pe față, calculele ambițioase să se demasce ; dar să se lase deplină libertate, pentru ca lumină deplină să se facă. Nu bătăĭ ca la Vasluĭ, nu excludere din școale, nu destituirĭ. Societatea romînă nu vrea nicĭ martirĭ, nicĭ conspiratorĭ. Problemele sociale se impun ; suferințĭ foarte marĭ sînt ; orb cine nu le vede. De aceia cînd aceste probleme sociale vor fi pe deplin studiate și, macar în parte rezolvite, Istoria nu va uita că tot din Iașĭ a plecat, și «Contemporanul» va fi meritat de la știința romînă, cel puțin pentru energia cu care a urmărit pe falșiĭ învățațĭ, și pentru că ne-a descoperit pe Gherea.

***

Dacă de la grupărĭ trecem la persoane, atuncĭ constatăm, de asemenea, că Moldoveniĭ ocupă un loc de frunte în toată dezvoltarea culturală a neamuluĭ romînesc.

Acele femeĭ, deja celebre, Teodorina, Darclée, Leria, Feliciani, sînt Moldovence. Moldovenĭ sînt și ceĭ maĭ marĭ poețĭ aĭ Romînieĭ

Alexandri și Eminescu; după cum tot Moldovence sînt Matilda Poni și Veronica Micle.

Nu vă vorbesc de învățațiĭ din Iașĭ ; mă mărginesc la colonia moldovenească din Bucureștĭ. Asaki și Buicliu în Medicină ; d-r Brînză, A. Vitzu, Istrati, Negreanu în Științele naturale ; Spiru Haretu, sînt Moldovenĭ. Căile ferate se mîndresc cu ingineriĭ Duca, Eni, Vîrnav Dragu, și alțiĭ ; în Curtea de Casație figurează cu onoare Mandrea și Degrea ; D. Sturza, Sion, Ghenadie Rîmnic, Ureche, reprezentă cu demnitate Știința istorică și D. Hîjdeu, care tronează pe înălțimile de la Mihaiŭ Vodă, nu va fi uitat, credem, că s-a început strălucita sa carieră în o căsuță de pe malul pîrăuluĭ care desparte Iașul de Tatarașĭ.

Alăturea cu bărbațiĭ de știință din Bucureștĭ și Iașĭ, avem o grupă de tinerĭ, erĭ discipuliĭ noștri iubițĭ, mîne colegiĭ noștri stimațĭ

* * *

Vedețĭ, onor. auditoriŭ, că am avut dreptate cînd am afirmat că nu este un cuvînt deșert cînd zicem noĭ că Iașul este leagănul ideilor marĭ și un centru puternic cultural.

* * *

Dar pentru ce toată această înșirare de nume ?

Pentru că se pare că un feliŭ de fatalitate apasă asupra părțiĭ de dincoace de Focșanĭ. Pretutindenea statul, județul și comunele, fac clădirĭ. Cum se face că, maĭ cu seamă cele din Moldova, es rele ? Splendidul palat al Ateneuluĭ nu cade ; măreţul palat al Bănciĭ din Bucureștĭ e foarte solid ; Școala noastră militară crapă necontenit și Școala de fete cade. Palatul din Iașĭ, cel din Bacăŭ, canalurile și cheiurile din Galațĭ: pretutindenea greșelĭ, neprevedere saŭ rea credință ! și notațĭ, că aice avem a face cu o știință pozitivă. Arta Arhitectuluĭ și a Inginerului a ajuns la un foarte mare grad de preciziune și de siguranță. D-v. știțĭ că știința a ajuns să spintece munțiĭ, să lege locurile despărțite prin prăpăstiĭ, să rădice construcțiunĭ pînă aproape de nourĭ, să construiască monumente care uimesc mintea și întrec chiar imaginațiunea cea maĭ îndrăzneață. Cum se face că nenorocitul de tunel de lîngă Galațĭ se lucrează de zecĭ de anĭ, a înghițit milioane și contribue pe fiecare zi la căderea Galațuluĭ ? Dacă avem inginerĭ, facă-ni lucru degrabă și bun ; dacă nu avem să facem apel la streinĭ. Dacă e incapacitate, necapabiliĭ să se înlătureze ; dacă e rea credință, să se pil-

duiască; pentru ca să se știe că milioanele unei țărĭ sărace ca a noastră, nu se pot cheltui în zădar.

Planurile Universitățiĭ noastre se primblă mereu de la Bucureștĭ la Iașĭ și vice-versa. De anĭ întregĭ, creditele sînt votate, planurile sînt gata, dar lucrul nu s-a început.

Pe de altă parte, se refuză Universitățiĭ noastre toate mijloacele necesare, pentru a se pune pe acelaș picior cu sora eĭ maĭ mică din Bucureștĭ.

Noĭ nu pizmuim Bucureștiul. Din contra, dorim ca cetatea capitală a Romînieĭ să ne reprezinte cu demnitate. Nu invidiem Bucureștiuluĭ nicĭ palatele sale, nicĭ bulevardele sale, nicĭ lumina sa electrică. Și am fost totdeauna gata a contribui cu luminile noastre la rîdicarea niveluluĭ cultural al capitaleĭ.

In «Revista de Arheologie, Istorie și Filologie» a D-luĭ Gr. Tocilescu, cele maĭ însemnate articole, cele din fruntea revisteĭ, sînt ale Moldovenilor: Melhisedec, Xenopol, Burlă, Calimah, Georgianu, Burada, Lambrior, etc. Scoțînd documentele publicate, lucrările Moldovenilor cuprind jumătate din Revistă.

In «Revista Nouă» peste cincĭ sute de pagine și coloane, cele maĭ importante articole, sînt ale dd. Hîjdău, geniala Iulia Hîjdău, Speranță, D. Sturza, R. Rosetti, Ghenadie, Vlăhuță, Iorga, I. Codrescu, Gheorghe din Moldova, etc. Maĭ că aș putea afirma că numaĭ lucrările scriitorilor Moldovenĭ constituesc importanța «Revisteĭ Nouă».

Eĭ bine, onor. auditoriŭ, avem și noĭ revista noastră. Societatea științifică și literară din Iașĭ scoate «Arhiva» sa. Cîte articole s-a trimes de dincolo de Milcov? Unul; și acela e de D. Al. Odobescu, care, și după nume, și după fire, pare a fi unul din aĭ noștri.

In Iașĭ a eșit cîțĭva anĭ o revistă foarte importantă «Recreațiunĭ științifice». Numaĭ un învățat de peste Milcov a trimes un articol.

Articolele trimise din Muntenia pentru «Contemporanul» în timp de opt anĭ se pot număra pe degete. Nu știu dacă sînt zece.

Nu vă vorbesc despre împunsăturile, de spirit și binevoitoare, care ni se adresează din timp în timp. Așa d. e. Universitatea noastră e «Universitatea de pe malul Bahluiuluĭ», Xenopol e «Istoricul de la Iașĭ», știțĭ, cum am zice C. C. Iorgu de la Sadagura.

Nu ne jignim întru nimic că se întocmește un fel de «Conspirațiune a tăceriĭ» față cu ce se publică în Iașĭ. De exemplu: Al.

Xenopol ni-a dat o «Istorie a Romînilor», operă care face onoare Universităţiĭ noastre. Vor fi puncte de detail care aŭ nevoe de lămurirĭ; vor veni documente nouă care să aducă nouă luminĭ; autorul va corege, poate, însuşĭ multe în opera sa; dar, putem afirma, avem o «Istorie a Romînilor». Eĭ bine, onor. auditoriŭ, iată ce cetim într-un apel al Studenţilor din Bucureştĭ. Eĭ fac apel la public ca să se adune mijloace pentru tipărirea Istorieĭ Romînilor de D. V. Alexandrescu Urechiă. După ce ne spun că toate popoarele îşĭ aŭ Istoria lor, studenţiĭ din Bucureştĭ se întreabă: «Oare numaĭ noĭ să nu avem o Istorie naţională? Lipsa uneĭ asemenea lucrărĭ monumentale şi de interes general era şi este de mult simţită în poporul nostru, şi maĭ cu samă în pătura cultă. Lipsa de mijloace şi documente aŭ făcut poate pe mulţĭ a se da înapoĭ de la o astfeliŭ de uriaşă operă naţională şi aşa încît nimenĭ să nu incerce o aşa de însemnată lucrare». Cum vedeţĭ, nicĭ o vorbă de Istoria luĭ Xenopol, ca şi cînd ia nu ar exista. Nu-ĭ vorbă, are să fie numaĭ în şese volume, nu aşa de voluminoasă ca a d-luĭ Urechiă; dar orĭ cum nu se putea afirma în faţa întreguluĭ neam romînesc că «nime n-a încercat o asemenea însemnată lucrare», ca şi cum am fi încă la «Istoria ţereĭ rumîneştĭ» de Aaron Florian.

La constituirea «Ligeĭ pentru unitatea culturală a Romînilor» Studenţiĭ şi Profesoriĭ din Bucureştĭ aŭ lucrat ca şi cum nu ar fi o Universitate în Iaşĭ.

Dar să nu ne supărăm de aceste. Sînt fuduliĭ de ale oamenilor din Capitală, care, negreşit, sunt mult superiorĭ celor din *Provincie.*

Noĭ constatăm că, dacă e scădere în partea economică, e progres în cultură.

Să căutăm ca şcoalele noastre să păşască cu aceiaşĭ demnitate pe calea pe care de mult a apucat; să căutăm ca lucrările Moldovenilor să ocupe tot locul de frunte în desvoltarea culturală a Romînieĭ; să cerem şi să obţinem tot ceia ce este necesar pentru progresul ştiinţeĭ în Moldova; şi să ne grupăm cu toţiĭ, cu iubire, în jurul acestuĭ templu ştiinţific din Vechia Capitală a Moldoviĭ.

De aceia, termin, onor. auditoriŭ, cu următoarele cuvinte :
Iașul a doua capitală a Romîniei ?
Stă în mîna Maestățiĭ Sale Regeluĭ.
Voi-Va Majestatea Sa să locuiască o parte a anuluĭ între noĭ?

Voi-Va Majestatea Sa ca, din timp în timp, să asculte glasul Moldoviĭ, care, fără încunjur, să-ĭ spună tot ce cugetă această glorioasă parte a Romîniei, cum face Țarul Rusieĭ cînd se duce la Moscva în împrejurărĭ grave? Voi-Va Majestatea Sa ca Regiĭ Romînieĭ să fie unșĭ și încoronațĭ în biserica luĭ Ștefan cel Mare? Moldova și Iașul iĭ vor fi recunoscătorĭ.

Iașul tîrg ovreit?

Stă în mîna Corpurilor Legiuitoare și a Guvernuluĭ ca el să fie romînesc.

Vom putea izbuti ca să se satisfacă toate nevoile legitime ale acestuĭ oraș, care a sacrificat atîta ?

Numaĭ viitorul ne-o va arăta.

Dar ca Iașul să continue a fi leagănul ideilor marĭ, aceasta stă în mîna D-v. și D-v. am convingerea fermă, vețĭ continua și vețĭ întrece cu prisos tot ceia ce s-a făcut pînă acuma.

Am zis.

Gh. ERBICEANU

STUDIU
asupra
Istorieĭ Romănieĭ
(*Ἱστορία τῆς Ῥουμουνίας*)

scrisă de Demetrie Filipide şi tipărită în Lipsa la 1816
Tom. I, partea I-a.

Dimitrie Filipide, un Grec învăţat, de pe la începutul secoluluĭ prezent, s-a încercat a scrie Istoria Romînieĭ începînd din cele maĭ vechĭ timpurĭ pînă la timpul săŭ. Opul întreg îl plăzmuise a fi în două tomurĭ, şi fiecare tom în două părţĭ. Dar n-a editat şi tipărit decît partea întîia din tomul întîiŭ. Atîta cel puţin se află prin Romînia. In această primă parte Filipide tratează despre cunoştinţele ce aveaŭ scriitoriĭ grecĭ despre Sciţia mare şi mică, în care se cuprindeaŭ, după opiniunea luĭ, şi ţările locuite maĭ tîrziŭ de Romînĭ.

Istoriciĭ grecĭ şi alte scrierĭ a cărora texte le intercalează aproape ad literam în naraţiunea sa sînt : Erodot, Strabon, Arian, Dion Casiu, Socrat, Sozomen, Zosim, Eutropiu, Bizantis [1] şi o traducere germană a Istorieĭ universale (poate a luĭ Büching).

Scrierea sa este lucrată în stilul vechiŭ elenic, dar foarte

---

1. Prin Bizantis se înţeleg scriitoriĭ bizantinĭ: Ion Cinamu, Nic. Gregoras, Nic. Honiatu, Ana Comrina, Halcocondila etc. etc.

pestrițat și ne uniform; căcĭ el împrumuta de la scriitoriĭ ce-ĭ servesc de fîntînĭ istorice, nu numaĭ cunoștințele, ci și modul lor de exprimare aproape textual, așa că din cincĭ capitule ce cuprinde toată scrierea sa tipărită, capitolul întîiŭ este scris maĭ tot în dialectul ionic, extras din Erodot, iar în celelalte treĭ, face uz de stilul scriitorilor bizantinĭ, maĭ împodobindu-l cu tot feliul de ziceri poetice, arhaice, și cu o mulțime de expresiunĭ sinonime și cuvinte compuse formate de el însușĭ. De unde rezultă că în genere stilul săŭ este puțin istoric, maĭ mult retoric, emfatic și uneorĭ dialogic și chiar animat. In această privire Filipide se ține și el de școala altor scriitorĭ medievalĭ grecĭ, care voiaŭ într-un mod ostentativ a se arăta publiculuĭ lector că cunoșteaŭ pe deplin clasicitatea elenică.

In ce privește fondul istoric al faptelor petrecute într-aceste țărĭ, cînd apăru pentru prima dată lucrarea luĭ Filipide, pe la începutul secoluluĭ, a putut face o impresiune adîncă în mintea lectorilor, maĭ ales că el se încearcă a da noțiunĭ și deslușirĭ despre aceste țărĭ încă de prin secolul al patrusprezecelea ante Christ. Scopul scrieriĭ sale se indică prin sentința pusă la începutul cărțiĭ, în care zice; *Cel ce nu cunoaște Istoria și Geografia patrieĭ sale, este copil în țara sa*, pentru care Filipide, spre a nu lăsa în ignoranță pe compatrioțiĭ săĭ despre țara lor, culege din fîntînile istorieĭ maĭ sus arătate tot ce găsește relativ la dînsa, de cînd s-a consemnat în scris memoriile oamenilor despre țările dunărene și locuitoriĭ din jurul Pontuluĭ-Euxin. Maĭ mult încă, fiindcă mișcarea și amestecarea popoarelor emigrate din Azia în Europa s-aŭ făcut maĭ cu seamă prin podișurile ce se întind de la munțiĭ Indieĭ și aĭ Chineĭ pe deasupra măriĭ Caspice și celeĭ Negre pînă la Carpațĭ și maĭ departe, Filipide trece în revistă, apreciază și dă deslușirĭ despre originea și caracterul a tot feliul de popoare ce s-aŭ strecurat pe această cale seculară, largă și liberă de orĭce obstacule pentru neamurile selbatece și zburdalnice, trăitoare maĭ mult din prăzĭ. De aice el își formează teoria că de la început omenirea a trăit în necontenite frămîntărĭ, ce nu se vor termina și în viitor pînă la sfîrșitul veaculuĭ eĭ; căcĭ în firea omenească este ceva înăscut ce o împinge neîntrerupt spre mișcare. Această teorie îl face ca în urmărirea transmigrațiuniĭ popoarelor să amestece maĭ în fiecare capitol, sub forma de exemple, strămutatea neamurilor vechĭ, zise Scitice, cu cele maĭ tîrziĭ Arabice și cu cele maĭ din urmă Mongolice,

pe care el le numește Turce, emițînd părerea că, din răstimp în răstimp, ca din niște cuiburĭ ascunse, plodindu-se semințiile omeneștĭ, se revarsă pe suprafața pămîntuluĭ ca niște torente înfricoșate, căror nime nu poate rezista, orĭ ca o furtună ce destruge tot ce i-se opune. Iar aceste abaterĭ de la obiectul săŭ face ca stilul săŭ să fie adesa prolix, și întrerup firul narațiuniĭ faptelor istorice.

Aceste zise în genere despre modul săŭ de expunere și înșirare a faptelor istorice, vom da o analiză maĭ amănunțită despre capitolul întîiŭ și ceva din al cincilea, pentru a se vedea materialul întreg, din care se compune Istoria luĭ Filipide, și a se face cunoscute aprecierile luĭ subiective, întru cîtva critice, asupra relațiunilor date de autoriĭ vechĭ, pe care i-a consultat.

Istoria Romănieĭ. Capitol I. Sciţiĭ.

In acest capitol pentru a arăta cine sînt Sciţiĭ, Filipide tratează despre expediția luĭ Sezostre Egipteanul, de cea a luĭ Darie Persul, de Geţĭ, de Alexandru Macedoneanul și de Decebal Dacul.

Țara ce se întinde între Ung (de sigur Ungvar), Tisa, Istru, Pontul-Euxin și Tiras, și pe care ceĭ vechĭ o numiaŭ Sciția, Filipide o numește *Rumănia* în toată Istoria sa care se întinde numaĭ pînă la descălicatul al doilea a acestor țărĭ de către Romînĭ, sub cuvînt că locuitoriĭ ceĭ maĭ vechĭ și maĭ mulțĭ se numiaŭ cu acest nume respingînd orĭ-ce altul ca injurios.

Apoĭ, începînd a întoarce firul istorieĭ Romînieĭ, ișĭ ia într ajutor maĭ întîiŭ pe Erodot, carele a consemnat amintirile cele maĭ vechĭ și maĭ întinse ale povestitorilor anticĭ. Erodot zice că a auzit despre expedițiunea luĭ Sezostre în Tracia și țările Dunărene de la popiĭ templuluĭ luĭ Efest din Memfis, și pentru ca să se convingă de veracitatea spuselor lor, le-a comparat cu cele narate de popiĭ de la Teba și de la Eliopol, care trec de ceĭ maĭ învățațĭ. După dînșiĭ Sezostre a supus nu numaĭ Arabia și Azia medie și mică, dar trecînd în Europa a cucerit Tracia și o parte din Sciția pînă la Tanais. Apoĭ, întorcîndu-se a colonizat Colhida și a înaintat maĭ departe pînă în India.

Diodor Siceliotul confirmă cele spuse de Erodot, iar Filipide trage concluzia că Sezostre a făcut încungiurul Măreĭ negre trecînd Dunărea și întorcîndu-se în Azia pe la rîul Fase și Colhida.

Prin urmare, localitățile și popoarele de prin prejurul Măreĭ negre eraŭ cunoscute încă maĭ înainte de rezboiul troic.

Cînd aŭ venit Sciții, asupra cărora expedui Sezostre, în părțile nordice ale Pontuluĭ Euxin? Filipide zice că fără îndoire, nu cu multe zecimĭ de anĭ înainte de Agamemnon. Dar precum nu sînt ceĭ din urmă, așa nu sînt eĭ nicĭ ceĭ dintîiŭ care aŭ emigrat în aceste regiunĭ. Erodot zice că Sciții aŭ năvălit peste Cimerienĭ, alungațĭ fiind din fundul Azieĭ de către Masagețĭ: Dar, adaoge Filipide, poate că și străbuniĭ Elenilor, ca Sciții și alte neamurĭ aŭ incurs în părțile nordice ale Pontuluĭ Euxin, precum și Cimerieniĭ, saŭ Cimbriĭ ceĭ prea vechĭ, care cu mult înainte de rezboiul troic se împrăștiară și vietuiaŭ în multe părțĭ ale Europeĭ. Dar istoria pare a începe de erĭ, pe cînd omenirea se mișcă din veac, ca valurile furioase ale măriĭ. Ear Romînia noastră s-a întîmplat a fi loc de întîlnire acestora și altor multe neamurĭ barbare. Cimeriĭ, care locuiaŭ prin Crimea, eraŭ popor scitic, orĭ maĭ bine Sciții neam cimeric și de o limbă cu Traciĭ, care numaĭ puțin eraŭ neam scitic și de aceiașĭ limbă cu Geții și Daciĭ, după spusa luĭ Erodot și Strabon. Dar istoricul Procopie zice că Geții sînt de aceiașĭ limbă cu Goțiĭ, de care idee, adaoge Filipide, sîntem și noĭ: căcĭ goțiĭ a provenit din zicerea get, orĭ maĭ bine un nume este pronunția coruptă a celuĭlalt nume. Sînt alțiĭ, care presupun că aceste nume ar fi slavice și prin urmare și Geții de neam slavic. Aceștia mi-se pare că și pe Romîniĭ noștri ĭĭ numesc neam slavic pentru că în bisericele lor s-a întrebuințat din vechime limba slavică, și tot așa opinează cînd aud pronunțîndu-se numirele de Bahluĭ și Vasluĭ. Dar maĭ bine este a urma luĭ Strabon și Procopie, care cunoscînd maĭ bine pe Gețĭ și Goțĭ, sînt și maĭ veridici.

Daciĭ saŭ Daviĭ saŭ Daniĭ ce locuiaŭ deasupra cataractelor Dunăriĭ, sînt de sigur străbuniĭ celor ce în țara lor se numesc acum Daycĭ, iar de streinĭ, Alamanĭ, Nemțĭ și Tedescĭ. Făra nicĭ o îndoire, Dacĭ orĭ Davĭ orĭ Danĭ este acelaș nume ca și Daycĭ, (Deutsch) cu toate că uniĭ daŭ cuvîntuluĭ Daycĭ o etimologie cu totul alta.

Apoĭ fiindcă cea maĭ mare parte din popoarele scitice aŭ venit din părțile măriĭ Caspice, și Daciĭ saŭ Daviĭ provin din Daiĭ ce locuiaŭ laturea răsăriteană a Caspiceĭ, după spusa luĭ Strabon, că Sciții din acele părțĭ se numeaŭ Daĭ.

Rîndurile de maĭ sus rezumă 20 file în octav tipărite din cartea luĭ Filipide, în care el printr-o argumentare vioae și întrețesută cu tot feliul de exemple analoage din emigrațiunele altor neamurĭ, se silește a convinge pe lectoriĭ de adevărul opiniilor sale.

Numaĭ puțin din cele până aicĭ expuse se poate vedea că Filipide era înzăstrat cu cunoștințĭ întinse, necesare istoriculuĭ acestor țărĭ.

Darie Persul. In acest paragraf Filipide arată cauza nedreaptă pentru care Darie expedui contra Sciților, sub pretext de a șterge rușinea suferită de imperiul Persian sub Ciaxare, cînd Scițiĭ încurseră și usurpară tronul împăraților Perșĭ. Apoĭ, după ce istorisește, după Erodot, expediția, cutrierul și nereușita luĭ Dariŭ în Sciția, făcînd astfeliŭ cunoscută topografia, popoarele cuprinse în Sciția precum și cele mărginașe eĭ, se oprește mult asupra descriereĭ gurelor Dunăriĭ și a insulelor cuprinse într-însele. Arată că forma și situația gurilor Dunăriĭ, din cauza nămolirilor din vechime și pînă astăzĭ, cum se întîmplă și la alte fluviĭ, s-a schimbat. Așa Erodot numeră cincĭ gurĭ, Strabon șepte, iar astăzĭ sînt numaĭ patru gurĭ marĭ. Chiar insulele dintr-însele ș-aŭ modificat forma. Erodot zice că insula din dreapta despre gura sacră, este cea maĭ mare și se numește Peuca, de unde și locuitoriĭ eĭ Peucenĭ, pe cînd astăzĭ ia s-a micșurat, devenind maĭ mare insulă din stînga între canalul Sulina și brațul Chilieĭ. Iar pentru a se încredința despre aceasta, a fost nevoit a se adresa și obținea de la guvernatorul rus al Basarabieĭ, generalul și geometrul Arting, tabelele horografice confecționate de curînd de dînsul ; căcĭ tabelele geografice ale luĭ Bauer despre Moldova și Basarabia le-a găsit neexacte, cu toate că s-a servit acum doĭ anĭ de ele.

Fiind vorba de țara cea producătoare de aur a Agatirzilor celor luxoșĭ și purtătorĭ de atare metal, Erodot se exprimă că cel maĭ mult aur pare a veni din nordul Europeĭ, dar cum se produce, nu știe a o spune lămurit. Tot așa opinează Erodot și despre chilimbarul și cositorul ce se aducea din părțile extreme ale Europeĭ, cu mult înainte de Omer și rezboiul troic. — Filipide laudă modestia luĭ Erodot de a nu emite ideĭ falșe orĭ fantastice despre ceia ce nu știe a ne istorisi exact. Dar se folosește de ocaziune spre a-șĭ introduce în mod episodic părerile sale despre întinsele cunoștințĭ a le unora din scriitoriĭ anticĭ, cu toate că nu se da în dea-

fer), iar maĭ sus se află Daciĭ, care sînt de aceeașĭ limbă cu Geţiĭ. Insă Geţiĭ sînt maĭ cunoscuţĭ Grecilor prin necontenitele emi graţiunĭ ce fac pe ambele litorale ale Istruluĭ, și pentru că sînt amestecaţĭ cu Traciĭ și cu Misiĭ. Decĭ crescînd tot maĭ mult Geţiĭ și Daciĭ puteaŭ espedui pînă la două sute miĭ armată, iar acum se află reduşĭ la două-zecĭ de miĭ; și sînt aproape a se supune Romanilor, dar încă nu se supun pentru speranţele ce le-aŭ de la Germanĭ, inimiciĭ Romanilor.

Iată ce zice și Dion Casiŭ despre origina Decilor. Daciĭ locuesc pe ambele părţĭ ale Dunăriĭ: așa uniĭ așezaţĭ de această parte a eĭ lîngă ţara Tribalică, se întind pînă la provincia Misieĭ și se numesc Mizi, cu excepţie de aceĭ ce locuesc maĭ înlăuntru ţăriĭ. Iar ceĭ de ceea parte se numesc Dacĭ, cariĭ sînt orĭ niște Geţĭ orĭ Tracĭ, de neamul dacic care aŭ locuit odată la Rodopa. Aceștĭ Dacĭ aŭ trimis maĭ înainte solĭ la Cezar, iar maĭ apoĭ și către Antoniŭ.

Decebal Dacul

Iaca cum scrie Filipide, caracterîzind pe Decebal: «Pe la anul 80 al ereĭ noastre, Decebal Dacul barbat de mare spirit și întreprinzător, capabil a concepe cu adîncă minte lucrurĭ marĭ, și destoinic a îndeplini plănuite și cugetate, prin prudenţa sa politică strategică și pentru bărbăţia sa cu mult superior luĭ Berebista, cuceri Romînia (așa numește el Dacia veche), din iniţiativa sa, orĭ a vreunuĭ alt Dac dintre ceĭ din susul cataractelor. De aceea dispăru numele de Gêt, și ţara din lăuntrul Dunăreĭ luă uumele noŭ de Dacia Eaca ce zice despre dînsul și Dion: Romaniĭ avură un rezboiŭ foarte mare contra Dacilor, peste care domnia atuncĭ Decebal, capabil de a concepe lucrurĭ rezboinice, capabil de a le și efectua. Iscusit la atac, ghibacĭ în retragere, meșter la pîndă, întrepid în războiŭ. Știind a se folosi bine și de victorie și a menaja bine și înfrîngerea. Pentru care și deveni un adversar vrednic de luptă contra Romanilor. Eŭ numesc Dacĭ pre aceĭ ca și însușĭ pre sine, și Romaniĭ, tot așa îĭ numesc; deși știŭ că Greciĭ, cu dreptul saŭ nu, le zic Geţĭ. Dar eŭ Geţĭ numesc pre ceĭ ce loeuesc între Dunărea și Emus. Domiţian a expeduit contra lor, dar nu s-a apucat de războiŭ nu numaĭ pentru că era trîndav cu cor-

pul și ne îndrăzneț cu sufletul, ci era și foarte destrămat cu femeile ci trimițînd la resbel pe alțĭ generalĭ, maĭ mult fu invins; la Roma înse scrisă că l-a învins.»

Aicĭ Filipide ca și aiurea, opinează că numele Dacĭ este simil și identic cu Daycĭ saŭ Tedeschi. Decebal ajungînd singur stăpînitor pămîntuluĭ asupra căruia stăpîneaŭ Gețiĭ și supunînd pe Iazigiĭ din Banatul Temișoareĭ, n-a voit a se opri aicĭ. Ci propunîndu-șĭ a răpi de la Romanĭ Grecia și Iliria, contractînd alianța ofensivă și defensivă cu popoarele de pe lîngă Volga și Caspica și chiar cu Parțiĭ, trecea fără teamă Dunărea și bătea pe Romaniĭ, ceĭ răŭ condușĭ de Sardanapalul Domițian, și așa se întorcea învingător și triumfător în țara sa, aducînd pentru cultivarea și civilizațiunea națieĭ și pentru ameliorarea țereĭ, agricultorĭ și tot feliul de meseriașĭ, în Dacia, pe uniĭ cu sila ca prăzĭ de resbel, ear pe alțiĭ de a lor voe, înduplicîndu-ĭ cu speranța de o stare maĭ bună. Dar Romaniĭ voind a-l înfricoșa și incercîndu-se a desface și a detrage de la el pe aliațiĭ resăritenĭ, aŭ trecut Dunărea din partea Basarabieĭ și aŭ încălecat și boșturat laturea pînă la Dnipru. Cu aceasta se termină capit. I-iŭ al scriereĭ luĭ Filipide.

Din cele scrise pînă aicĭ, și maĭ cu seamă din cele narate despre Dromihet și Alexandru, se vede că Filipide, cînd are a vorbi despre Romînĭ și locuitoriĭ acestor țerĭ, chiar cînd încă nu se romanizasă, le poartă un sentiment viŭ, cordial; de unde apare că el aproape se identifică cu Romaniĭ și interesele lor. Ear portretul luĭ Decebal demonstră o pană de măestru scriitor.

Așĭ fi voit a da publiculuĭ lămurirĭ maĭ speciale despre Filipide, dar cu părere de reŭ vin a spune că nu cunosc alt-ceva despre origina și viața luĭ. decît ceea ce pe icĭ colo în istoria sa destăinuește singur despre sine. Că adecă a avut de părințĭ oare-care Filip și Alexandra; că a fost în Alexandria din Egipt; că a vizitat Constantinopolea pentru a lua cunoștințe despre oraș și împregiurimele luĭ. Dă a înțelege că a vĕzut Parisul și Germania. — Istoria sa început a o scrie cu doĭ anĭ înainte de tipărire; dar cu ce alta se maĭ ocupa în această țară, nu spune nicăirĭ nimic.

Un scriitor de un spirit așa de luminat și varsat în chestiunele istorice, căcĭ narațiunea istorieĭ vechĭ a Romînieĭ este întrețesută cu tot felul de reflexiunĭ propriĭ ale luĭ, întărind orĭ combătînd spusele autorilor citațĭ de dînsul; o persoană așa de sim-

patică cătră Romînĭ, de cîte orĭ firul istorieĭ îl face a vorbi despre locuitoriĭ acestor țerĭ, chiar în timpurĭ cînd acestora nu li se cuvinea acest nume, ne face maĭ mult a regreta că Filipide nu și-a îndeplinit scopul seŭ, de a scrie întreagă istoria Romînilor.

Sentimentele calde de romănizm îl pun într-un evident contrast cu ceilalțĭ scriitorĭ grecĭ despre Romînĭ.

Așa învățatul Depasta, biograful luĭ Const. Mavrocordat, în toată scrierea sa, nicĭ nu amintește despre Romînĭ. Moldo-Vlahia este o provincie a imperiuluĭ Turc, ca orĭ-care alta, și domnul eĭ un satrap ce o administrează.—Istoria Valahieĭ politică și geografică, scrisă în grecește pînă la 1774, este numaĭ editată de frațiĭ Tunusli la 1806.—Ear Istoria Davieĭ de Dionisiu Fotino scrisă într-un stil obiectiv, rece, impersonal, ne arată o inteligență luminată, doritoare a se informa de peripețiele acesteĭ provinciĭ, în care el funcționează de 18 anĭ; iar aceste scrutărĭ istorice ale sale, în care se intercalează întreaga istoria fraților Tunusli, le edă spre cunoștința învățaților, fără a arata vre o simpatie pentru poporul ce o locuește, fără a pătrunde în conștiința neamuluĭ romînesc și fără a zice măcar două vorbe despre misiunea acesteĭ ginte și idealul la care ea tinde în destinul eĭ pe pămînt.

Nu tot așa și Filipide. El îșĭ dă multă silință a desluși chestiunĭ istorice din cele maĭ grele ale Romanilor. Așa în capit. al V-lea, se încearcă a stabili descălecarea principatuluĭ Moldoveĭ, susținînd că cel întîiŭ principe venit din Maramureș, provincie aproape independentă de coroana Ungarieĭ, fu Bogdan, cu cît-va timp înainte înainte de mijlocul seculuĭ al 14-le, data descălecăreĭ luĭ Dragoș [1]; că Bogdan îmblînd după țara bună și dorind independența, s-a așezat la nord-vestul Moldoveĭ, declarînd țara sa desfăcută de coroana Ungarieĭ, pentru care Ludovic expedui asupra luĭ cu multă oaste, dar fu respins de Romîniĭ noĭ unițĭ cu Cumaniĭ și cu Romîniĭ vechĭ, cariĭ se luptară cu curagiu pentru noua lor patrie. Prin urmare, țara nu era pustie nicĭ atuncĭ, cum zic uniĭ. In urmă Dragoș fiul luĭ Bogdan venind cu treĭ sute ostașĭ vrednicĭ la

1. Filipide în chestiunea scopuluĭ descălecăreĭ este în desacord și combate asertîunea luĭ Ureche, Miron și Cantemir, că Bogdan și Radu Negru ar fi fost numaĭ niște nobilĭ supușĭ cu totul coroaneĭ ungare. După dînsul eĭ eraŭ principĭ aproape independențĭ.

luptă, a cucerit țara întreagă, supunînd pe Romînii cei cărmuiți de multe capete, pe Cumanii și Nogaii ce mai remăsesă în neagra Cumanie saŭ Moldova. Ludovic expedui și asupra acestuia, dar ne aflînd rezistența, în 50 de zile botează catolicește 20 mii locuitori; supune la tribut țara și lasă călugării minoriți în orașul Siret. Filipide însă, faptul catolicizărei și al impozitului îl consideră ca poveste nereală a Minoriților; dar conchide din această mărturie că țara era plină de locuitori și că de mai înainte vreme eraŭ relațiuni și amestecări dese între Romanii din Maramureș și cei din Moldova de sus, încă de prin secolul al 12-lea cum zic unii.—Ast feliu de relațiuni, strămutări de familii și bejenii din cauza persecuțiunilor religioase și dorința de independență avură loc și la Romanii din Fagaraș și Almaș (Omlaș) cătră Țara romînească mai înainte de descălecarea lui Negru-Vodă pe la 1310—13.

In istoria lui Filipide, se poate găsi mult material și pentru Istoria bisericească a Romînilor. Chestiunea despre încercările Papilor pentru catolicizarea acestor țări este mult și in diferite restimpuri agitată și discutată. Amintește și de episcopia Milcovului.

Fără a mai întra în analiza capitulului al II, III, și al IV-lea, interval istoric de la Traian și pînă la a doua descălicare, a acestor țeri, socot că lectorul își va face o idee suficientă de materialul abundent și variat, ce Filipide în istoria sa mișcă, frămîntă și se silește a-i da o formă pe cît poate, logică și acceptabilă.

In ce privește însă teoriele sale emise despre genealogia popoarelor strecurate prin țerile Dunărene, ori a faptelor istorice, vom face o observare, ce are valoră peutru cuprinsul întregei cărți a lui Filipide. Voesc a zice că în urma istoriei complecte și mai obiective a lui Dionisiu Fotino; a eruditei cărți: Istoria Daciei înainte de Romani a D-lui Gr. Tocilescu; a escelentei Istoriei a Romanilor de D-l. A Xenopol (Vol. I și II); și a Istoriei critice a Romanilor în secolul XIV de D-l. B. Hîșdăŭ, scrierea lui Filipide, prețioasă la începutul secolului, în prezent puțin contingent ne poate aduce la cunoștințele acum respîndite asupra istoriei acestor țeri.

Totuși din punctul de videre al științei, cartea sa merită și astăzi a fi consultată. Eruditiunea, cum am vĕzut, nu-i lipsește și logicianul va afla întrînsa o putere rară de argumentațiune. Pe multe locuri se lasă într-un oratorism amplu și înflorit. Nu i putem tăgădui lipsa de stil frumos și și armonios.—Poate că nu este toc-

maĭ cel cuvenit riguros Istorieĭ, dar nu maĭ puțin el este atrăgător și plăcut lectoruluĭ.

Insușĭ istorîcul tot maĭ poate afla în Filipide cîte un mărgăritar, care să-ĭ deștepte curiozitatea de a scruta maĭ adînc, ca nu cum-va poate afla vre-un diamant. In genere are simțul bun de a susținea ideĭ corecte, admise în mare parte de învĕțațiĭ timpuluĭ present. Ideia stăruințeĭ perpetue a Romînilor în Dacia Traiană o afirmă în toate locurile, unde se află ocazie în cartea sa, și o urmărește în toate vicisidudinele Istorieĭ. Intre altele ne spune că înaintea Avarilor se formează în Romînia două asociațiunĭ cuprinzînd elemente străine, dar maĭ mult romîneștĭ: Una sub principele Mund de origină hun, și care făcea prădăciunĭ în provinciile Bizantine, ear alta la Turnul luĭ Traian, compusă din Anțĭ și Romînĭ, plătită cu banĭ de împĕratul Iustinian, pentru a-ĭ servi de avant-gardă contra altor barbarĭ. Pe aceasta din urmă, Filipide ne spune că, Jornandes istoricul got o numește: *Slavinium Romănense*, seaŭ slavono-romănească, și era așazată în județul Romanațĭ de astăzĭ.

IOAN TANOVICEANU

Reforma legislațiuneĭ penale.

în

Romînia.

„Il popolo vede che i codici, la procedura, e fi-
„nanco il potere giudiziario, protegono il delin-
„quente contre la società, assai piu che la so-
„cietà contro il delinquente. E dovere degliuo-
„mini di Stato di invertire questi termini, di dis-
„truggere tale idee e di giustificare il sacrifizio
„di parecchie centinae di milioni, spesi in cosi
„sterile modo, non per combattere il delitto, ma
„per realisare i voti dei giuristi, ai quali erro-
„neamente fu dato il monopolio della scienza
„penale" (Garofalo, Criminologia).

I.

Actuala legislațiune penală romînească numără abia 28 de anĭ de existență, și deja pare unora bătrînă și învechită. Nu trecuse încă 10 anĭ de la promulgarea Codiceluĭ penal și de procedura penală, și aceste două Codice eraŭ supuse la o revizuire totală în aniĭ 1874—1875. Cu toată această revizuire, d-l. P. Grădișteanu și senatul din care facea parte, aŭ fost de părere în anul 1889, că o reformă urgentă a Proceduręĭ penale se impune.

Revizuire a întregeĭ legislațiunĭ penale în 1874—1875; nouă revizuire a Procedureĭ penale în 1889: dar pentru ce se fac aceste revizuirĭ? Care e necesitatea acestor modificărĭ necontenite de legislațiune, și care e spiritul lor? Sînt ele conforme cu datele științeĭ penale, și sînt ele dictate de necesitățile meziuluĭ social?

Să întrebăm pe aceia de la care a plecat inițiativa acestor modificărĭ, pe d-l. Alexandru Lahovari, ministrul din 1874—1875 și pe d-l. Petre Grădișteanu, senatorul din 1889, și vom avea respunsul la aceste întrebărĭ.

II.

Scopul principal al modificăriĭ Codiceluĭ penal din 1874, a fost să corecționaliseze cîte-va crime, cu alte cuvinte să le transforme din crime în dilecte. D-l. Lahovari susținînd proectul de modificare în corpurile legiuitoare, spunea că modificarea are de scop să evite numeroasele achitărĭ ale juraților; transformîndu-se o serie de infracțiunĭ din crime în delicte, ele se distrăgeaŭ de la competința Curților cu juratĭ, și se dedeaŭ în judecata tribunalelor, unde, după D-l. Lahovari represiunea lor e maĭ sigură.

Răul exista, faptul e incontestabil, intențiunea Ministruluĭ era lăudabila, toată lumea o recunoaște; însă remedîul răuluĭ era acela pe care-l propunea D-l. Al. Lahovari?

Bunul simț răspunde a priori negativ: în 1874, ca și astăzĭ există organizațiunea judecătorească vicioasă, care naturalmente da rezultate rele, și în loc de a reforma organizarea judecătorească, D-l. Lahovari propunea o lege relativă la penalitate, care se restrîngea asupra competențeĭ. Dacă juratiĭ judecaŭ răŭ, dacă achitaŭ criminaliĭ, *eĭ* trebuiaŭ reformațĭ orĭ suprimațĭ; legiuitorul însă nu trebuia să se atingă de infracțiunĭ, transformînd crima în delict, adecă înlocuind o pedeasă maĭ grea cu una maĭ ușoară. In adevăr ce relațiune poate să existe între achitările nedrepte provenite din o rea organizațiune judiciară și micșorarea pedepselor? Oare dacă jurațiĭ ar achita asasiniĭ, va trebui ca legiuitorul să facă din asasinat un delict pedepsit cu 5 anĭ de închisoare corecțională?

Recunosc de altmintrelea că trebuia foarte mult curaj Ministruluĭ conservator, ca să se atingă în 1874 de instituțiunea jura-

1. Inițiativa revizuireĭ legislațiuneĭ penale din 1874—1875, pleacă în realitate de la regretatul nostru profesor G. Costa-Foru, care, deja în 1871 a instituit o comisiune în acest scop, fiind pe atuncĭ Ministru de justiție. Insă D-l. Lahovari, însușindu-șĭ lucrările comisiuneĭ, și modificarea făcîndu-se sub auspiciile și cu susținerea sa, în studiul meŭ mă voĭ referi numaĭ la D-l. Lahovari, și voi lăsa la o parte pe Costa-Foru.

ților, arca sîntă a liberalismuluĭ ignorant și rutinar ; dar la 35 de anĭ, cine-va trebui să fie maĭ mult sincer și maĭ puțin politic ; să iubească maĭ mult țara și binele public, și maĭ puțin partidul și portofoliul ministerial, să lucreze în fine maĭ mult pentru popor și maĭ puțin pentru popularitate.

Fie însă convingere greșită căpătată în școală, fie temerea de a-șĭ atrage o mare nepopularitate, D-l. Lahovari nu cuteză să atace fățiș instituțiunea juraților, ci o lovia indirect restrîngîndu-ĭ competența. Susținînd corecționalizarea, dînsul ținea în esență următorul limbagiŭ «Jurațiĭ achită maĭ totdeauna cînd judecă falșul, «bancruta frauduloasă, dilapidarea de banĭ publicĭ etc. vă probez «aceasta cu date statistice ; prin urmare să luăm aceste crime de «la jurațĭ și să le dăm tribunalelor ordinare, transformîndu-le în de-«licte ; maĭ bine o mică pedeapsă însă sigură, decît o mare pedeap-«să, care nu se aplică maĭ nicĭ odată.»

La acest raționament D-l. G. Cantilli, eminentul profesor de legislațiunea penală de la Facultatea de drept din Bucureștĭ, respundea cu o logică inexorabilă «Vă plîngețĭ de jurațĭ? N-avețĭ «dreptate, căcĭ și judecătoriĭ de profesiune achită și fac greșelĭ, «prin urmare trebue să-ĭ suprimațĭ și pe eĭ. Avețĭ însă dreptate că «instituțiunea juraților, așa cum e astăzĭ organizată, e defectoasă, «fiindcă juratul e ignorant ; dar dacă jurațiĭ achită fără cuvînt, «modificațĭ instituțiunea cerînd maĭ multe condițiunĭ de capacitate «juraților, pentru ca să avețĭ bunĭ judecătorĭ, însă nu le modificațĭ «competența.»

Respunsul era peremtoriŭ. Cu toată știința și talentul seŭ netăgăduit, D-l. Lahovari n-a putut replica nimic satisfăcător la aceastǎ judicioasă observațiune a fostuluĭ nostru profesor, și nicĭ nu era cu putință se-ĭ replice.

Să ne întrebăm acum dacă modificările din 1874—1875 aŭ produs rezultatele la care voiaŭ să ajungă autoriĭ lor.

Spre a proba numeroasele achitărĭ ale juraților, D-l. Lahovari invoca niște date statistice din anul 1873 ; din 80 de dilapidatorĭ spunea dînsul, numaĭ 7 aŭ fost condemnațĭ din 35 de perceptorĭ de taxe ilegale 35 aŭ fost achitațĭ, de asemenea din 20 de bancrutarĭ frauduloșĭ nicĭ unul n-a fost condemnat. Maĭ adăoga că infracțiunile s-aŭ înmulțit într-un mod spăimîntător de la promulgarea codiceluĭ penal din 1864.

D-l. Lahovari avea aerul de a procede ştiinţificeşte; propunea o modificare bazîndu-să pe date statistice. Noĭ am spus maĭ sus că chiar dacă ar fi fost adevărat că juraţiĭ achită pe nedrept, tot nu era un motiv serioz de a transforma crimele în delicte; însă aicĭ e locul de a ne întreba; e cel puţin adevărat că juraţiĭ achitaŭ foarte adese-orĭ şi că tribunalele eraŭ maĭ sobre în achitărĭ?

Cu alte cuvinte cînd Ministrul din 1874 făcea apel la statistică spre a susţine revizuirea codiceluĭ penal înaintea corpurilor legiuitoare, dînsul consultase în mod serios statistica, saŭ făcuse numaĭ un studiŭ superficial?

Eŭ nu sînt partizan al juriuluĭ; dincontra consider această instituţiune ca un anahronizm, ca o sfidare a bunuluĭ simţ şi adevărateĭ magistraturĭ; însă trebue să mărturisesc, că imputarea ce făcea Ministrul de justiţie în special juriuluĭ, că achită prea des şi fără cuvînt era departe de a fi întemeiată. Voĭ reveni asupra achitărilor la juraţĭ şi la tribunale într-un alt studiŭ, care va urma celuĭ prezent, şi care va fi consacrat criminalităţiĭ în Romînia. De o cam dată voesc să probez, cu riscul de a anticipa şi de a mă repeţi maĭ tîrziŭ, că achitările la juraţĭ înainte de 1874 nu eraŭ maĭ numeroase de cît la tribunale.

In ceĭ 5 anĭ care aŭ precedat reforma din 1874 s-aŭ condemnat la juraţĭ în meziŭ 53. 6%, şi anume, în 1869, 67. 6%, în 1870, 47. 6%, în 1871, 52. 4%, în 1872, 49. 6%, în 1873, 50. 7%. In aceiaşĭ anĭ, şi mă raport la aniĭ 1869 pînă la 1874, fiindcă nu avem statistica judiciară anterioară anuluĭ 1869, în aceiaşĭ anĭ, s-aŭ condemnat de tribunale 52. 1%, şi anume 55. 8%, 52. 2%, 53. 2%, 50. 1%, 48. 9%.

Prin urmare în ceĭ 5 anĭ, care preced anul revizuireĭ Codiceluĭ penal, juraţiĭ aŭ condemnat aproape 54 %, iar tribunalele numaĭ 52 %, Ministrul nu avea dar drept să se revolte în contra achitărilor juraţilor, cînd magistraţiĭ de profesiune pronunţaŭ achitărĭ maĭ numeroase, şi nu numaĭ înainte de 1874, ci şi în urmă pînă în 1886, adică în toţĭ aniĭ a căror statistică judiciară este publicată, magistraţiĭ de profesiune din Romînia, aŭ întrecut pe juraţĭ cu proporţiunea achitărilor.

D-l. Lahovari se plîngea cu juraţiĭ achitaŭ maĭ totdeauna pe bancrutariĭ frauduloşĭ, aşa este! însă tribunalele sînt maĭ severe în privinţa bancrutarilor frauduloşĭ?

Nu pot să afirm nimic cu siguranță în această privință, de oare-ce statistica judiciară romînească nu arata preveniții și condamnații după felul infracțiuneĭ, însă pot să spun că și astăzĭ, ca și înainte de 1874, bancrutariĭ frauduloșĭ se bucură de impunitate. In 5 anĭ, cît am fost magistrat, n-am reușit să obțin nicĭ o condamnațiune de bancrută frauduloasă, de și tribunalele judecă cu 2 saŭ 3 judecătorĭ și un vot, al meŭ, era cîștigat în contra acestor hoțĭ periculoșĭ. La 100 de falițĭ din Romînia, sînt cel puțin 95 bancrutarĭ frauduloșĭ, și totușĭ nu cred că se condamnă în țară nicĭ cel puțin 5 % pentru acest delict. Ministerul public, după cum îmĭ spunea un vechiŭ procuror, nicĭ nu maĭ are curaj să urmărească această clasă de deliquențĭ, fiindcă știe că se expune la o achitare sigură.

Dar maĭ este ceva care probează că reforma din 1874 nu e nimerită, și că nu a produs rezultatul dorit.

In adevăr în aniĭ 1874 și 1875, departe ca achitările să scadă la juratĭ, se vede dincontra condamnațiunile aŭ scăzut la 46. 9%, și la 45. 3%, așa că modificările aŭ produs un rezultat diametral opus de acela la care se aștepta D-l. Al. Lahovari. Ce e drept că în anul 1876, se vede o urcare considerabilă în condemnațiunĭ (56. 7%), care se mănține pînă în 1881, dar ceea ce dovedește că această urcare nu e datorită modificărilor din 1874 și 1875, este că în aniĭ 1882—1886, ultimiĭ publicațĭ de biuroul statistic de pe lîngă ministerul justiției, condemnațiunile aŭ scăzut din noŭ la 51, și chiar la 49. 6%, cu alte cuvinte ele sînt cu 4 % inferioare mezieĭ condemnațiunilor anterioare anuluĭ 1874.

Așa dar, motivul invocat de susținătoriĭ revizuireĭ din 1874, achitările numeroase la jurațĭ, era falș, fiindcă tribunale achitaŭ pe acel timp 48 %, pe cînd jurațiĭ achitaŭ 46 % ; iar rezultatul dorit nu s-a atins, de oare-ce departe ca achitările la jurațĭ să se fi impuținat în urma revizuireĭ, ele aŭ ajuns în 1886, 50 %, în loc de 46 %, cum eraŭ înainte de 1874.

D-l. Lahovari invoca statistica în discuțiunile parlamentuluĭ în mod greșit, fiindcă nu făcea comparațiune, singurul mijloc de a avea idee de valoarea uneĭ cifre.

Modificarea fiind bazată pe o eroare, nu putea să producă rezultatele așteptate și dovadă despre aceasta e statistica anilor posteriorĭ revizuireĭ din 1874.

Cu toate acestea eu tot nu aș fi în contra reformeĭ legislațiuneĭ penale din aniĭ 1874 și 1875. Jurațiĭ sînt niște judecătorĭ empiricĭ : fie că achită, fie că condamnă, eŭ nu am nicĭ o încredere în hotărîrile lor, numite cu atîta modestie verdicte (vere dictum). După mine jurațiĭ sînt, față cu judecătoriĭ de profesiune, aceea ce sînt babele față cu mediciĭ ; cîte odată eĭ judecă bine, probabil fiindcă se află un om de lege printre eĭ, după cum și babele nimeresc cîte odată leacul, însă după cum nu e prudent a-ș da corpul în căutarea babelor, tot așa nu aș sfătui pe nimenĭ să-șĭ confieze onoarea și libertatea pe mîna juraților.

De aceea, cum am zis, n-aș fi în contra reformeĭ din 1874, care restringînd atribuțiunile juraților, îmĭ aduce îndoita probabilitate că pe cît voĭ fi cinstit nu voĭ întra în pușcărie, și ca dincontra acolo se vor conduce și se vor ținea tîlhariĭ asasiniĭ și alțĭ oamenĭ periculoșĭ pentru societate. Cea ce mă face însă să fiu în contra reformeĭ din 1874, e o altă considerațiune, pe care o voĭ dezvolta maĭ la urmă, și anume că prin această reformă s'aŭ îndulcit pedepsele.

III.

Trec acum la revizuirea procedureĭ penale propusă de D-l. P. Grădișteanu.

Care este spiritul modificărilor ce se propun a se întroduce în codicele nostru de procedură penală ?

Intr-o broșură publicată în 1889, și intitulată «O reformă ur- «gentă în codul de procedură penală, D-l. Grădișteanu spune că scopul modificărilor ce propune este a pune în acord dispozițiunile «legiĭ penale cu principiile științeĭ moderne și a da libertăților pu- «blice și drepturilor cetățeneștĭ o garanție reală.»

Care sînt însă principiile științeĭ moderne, și cum crede D-l. Grădișteanu că vom ajunge la rezultatul, pe care-l dorește ? D-sa și-a concretizat reformele ce propune prin expunere de principiĭ și prin articole de lege.

«Această revizuire zice D-l. Grădișteanu să se facă pe baza «principiilor următoare :

I. «Ridicarea prestigiuluĭ moral, asigurarea independențeĭ și «imparțialitățiĭ judecătoruluĭ de instrucție. Scoaterea luĭ dintre a- «gențiĭ politicĭ judiciarĭ și de sub controlul procuroruluĭ general,

«ca să poată fi în realitate, cum e cu numele, un adevărat jude-«cător între acuzațiune și apărare; să nu mai poată fi numit din-«tre supleanții ci numai dintre judecătorii tribunalului.

II. «Înlocuirea pe cît posibil de o cam dată, a sistemului «inchizitorial secret, cu procedura scrisă, care domină instrucția «preparatorie, prin sistemul acuzatoriŭ contradictor, public și oral, «admis de legislatorul nostru pentru instrucțiunea definitivă; posi-«bilitatea pentru ori-ce provenit de a fi asistat de la primul pas «de un apărător; dreptul pentru dînsul de a cere de la judecător «să-și lumineze conștiința prin cercetare de marturi, prin punere «de cestiuni și prin expertize saŭ descinderi locale, ce ar crede «necesare în apărarea lui. In caz de refuz să aibă dreptul de apel.»

III. «Libertatea, lăsată de drept veri-cărui prevenit de delict «saŭ crimă, afară de flagrant delict. Arestul preventiv numai in a-«nume cazuri, cu anume forme, pentru un termin mărginit și cu «dreptul de apel; atît în materie corecțională, cît și în materie «criminală.

IV. «Interdicțiunea de a comunica, punerea la secret, men-«ținută numai pe un termin foarte limitat, și care să nu se poată «prelungi în anume cazuri, decît pentru al doilea termen, aseme-«nea hotărît prin lege și iarăși cu apel.

V. «Dreptul pentru prevenit de a sta față, asistat de un a-«părător saŭ prin procurator, la toate descinderile locale, experti-«zele, perchizițiuile domiciliare, care, afară de flagrant delict, să «nu se poată face decît de judecătorul de instrucție saŭ prin or-«dinul lui și în limitele de dînsul prescrise.

VI. «Corespondența deschisă saŭ aflată încă la poștă și ac-«tele particulare să nu poată fi ridicate și cercetate decît de ju-«decătorul de instrucție, care va opri la dosar numai pe cele utile «în cauză, restituind pe celelalte proprietarului saŭ destinatarului lor.

VII. «Desființarea mandatului de depunere, abrogat prin Con-«stituțiune art. 13 al. 3.

VIII. «Putința pentru partea vătămată printr-o crimă de a se «adresa direct la justiție, adecă la judecătorul de instrncție fără ca «dreptul seŭ se depindă de la bunul plac al procurorului, după cum i «permite legea a se adresa de a dreptul la tribunal în materie co-«recționalā.

IX. «Deferirea la curțile cu jurațĭ, prin plîngere directă din «partea celor vătămațĭ, a tutulor infracțiunilor relative la libertatea «întrunirilor, garanție cu care legiuitorul a îngrădit libertatea ale«gerilor.

X. «Suprimarea rezumatuluĭ de către președinte Curților «cu jurațĭ.»

Acestea sînt reformele pe care le propune D-l. Grădișteanu; am reprodus propriile sale cuvinte, nu cu intențiunea de a face o polemică cu D-luĭ, căcĭ studiul meŭ are un caracter general și impersonal; ci fiindcă în aceste punte sînt expuse foarte bine revenpicațiunile uneĭ științe, pe care răŭ face că o numește știința modernă de azĭ, că numaĭ modernă nu este. Nu pot totușĭ să nu relevez grava contrazicere a onoratuluĭ Senator, care după ce în primul loc cere ridicarea prestigiuluĭ judecătoruluĭ de instrucțiune și asigurarea independenții sale, prin inamovibilitate, zice în discursul ce a ținut Senat, cînd a dezvoltat propunerea sa, în ședința din 14 Ianuarie 1889, că Procedura criminală a luĭ Știrbeĭ a făcut foarte bine cînd a suprimat pe judecătorul de instrucțiune, și că era maĭ liberală decît cea actuală. «Aceste garanții zicea dînsul «aŭ dispărut prin întroducerea judecătoruluĭ de instrucțiune, care «e omnipotent, care nu are să dea seamă nimănuĭ de faptele sale «și care, prin aceasta că are puterĭ prea marĭ, este tentat să abu«zeze și abuzează.»

Cum se împacă dorința de a face pe judecătorul de instrucțiune inamovibil, cu părere de răŭ că nu s-a suprimat, ca sub procedura din 1851?

Cum un funcționar amovibil, pus sub priveghерea procuroruluĭ general și a Ministruluĭ de justiție, poate se fie omnipotent?

Cestiunĭ grele, la care numaĭ D-l. Grădișteanu poate să respundă; eŭ din contra cred că judecătorul de instrucție este foarte slab și sînt alăturĭ cu D-l. Grădișteanu, cînd cere să-l facă inamovibil; merg încă maĭ departe de cît D-sa și cred că ar fi bine ca și parchetul să fie compus din judecătorĭ, iar nu din instrumente ale puteriĭ executive, cu alte cuvinte; și membriĭ parchetuluĭ trebue să fie inamovibilĭ.

Dar să lăsăm această discuție și să căutăm a vedea maĭ de aproape spiritul revizuireĭ propusă de D-l Grădiștenu, după propriile sale declarațiunĭ.

Se știe că procedura noastră penală e mixtă, cel puțin cînd e vorba de infracțiunile maĭ grave: o primă parte care se petrece înaintea judecătoruluĭ de instrucțiune și se numește instrucțiunea propriu zisă, e secretă; a doua are loc înaintea autorităților de judecată, și e contradictorie, orală și publică. D-l. Grădișteanu se ridică cu multă energie în contra procedureĭ secrete, care se maĭ numește și inchizitorială și voește a se reîntroduce sistemul acuzator care exista la popoarele anticităţiĭ.

«Punctul de plecare al procedureĭ noastre penale [1] este greșit. «Instrucțiunea prealabilă observă Faustin Hélie se fundează pe «presumțiunea de culpabilitate a prevenituluĭ; nu afirmă, dar o pre-«supune și rezămîndu-se pe această ipoteză, caută elementele care «să o schimbe în certitudine.»

Maĭ departe onoratul senator ne face un tabloŭ foarte viŭ și colorat a sceneĭ ce se petrece înaintea judecătoruluĭ de instrucțiune, pe care-l presupune un instrument al puteriĭ executive «Necontenit turmentațĭ de grijă ca nu cumva să ne scape puterea din «mînĭ, nu maĭ vedem înaintea noastră adversarĭ cu care se luptăm «pentru aplicarea unor principiĭ, nu maĭ vedea decît inamicĭ gata «a se năpusti asupra noastră prin verĭ-ce mijloace, care conspiră, «urzesc comploturĭ, vedem sînge care se varsă și atuncĭ omul cel «maĭ onorabil e luat între baionete, tîrît înaintea judecătoruluĭ, «care vede într-însul un vinovat cu care trebue să lupte ca să ĭ «smulgă recunoașterea crimeĭ sale; interogatorul începe fără mar-«turĭ; se întinde o cursă, apoĭ alta; se afirmă fapte neexacte ca «să suprindă conștiința prevenituluĭ, să-l încurce; să așterne pe «hîrtie un simulacru de interogator, se subscrie de prevenit, dacă «știe carte, și mandatul e gata pentru arestare. Libertatea e perdută.»

«D-l. Grădișteanu maĭ citează — citațiunea e caracteristică — o «admirabilă maximă a dreptuluĭ ebraic, scrisă în Pentateuc, și des-«voltată de rabinĭ: *judecătorul trebue să caute să scape pe acu-«zat* maxima admisă și de dreptul consuetudinal englez: the jud-«ge ist the counsel ot the prisoner.»

Termin aicĭ cu reproducerea ideilor D-luĭ Grădișteanu. După cum am promis, nu mă voiŭ pune pe terenul uneĭ polemicĭ, de

1. Ar trebui să zică „al procedureĭ penale moderne,“ căcĭ el nu e pr[illegible] țeriĭ noastre.

și combaterea D-sale ar fi foarte ușoară. A cita numaĭ un fragment din Faustin Hélie. din care pare a rezulta că el e în contra procedureĭ mixte, pe cînd renumitul penalist francez e un înfocat partizan al eĭ; [1] a face un tabloŭ romantic, în orĭ ce caz a arăta abuzul ca o regulă; a pune de acord procedura noastră penală cu principiile științeĭ *moderne* a Pentateuculuĭ și a dreptuluĭ consuetudinal englez, aceste sunt slăbiciunĭ de argumentație, de care nu voesc să profit.

Dacă le am relevat, motivul este că am voit să arăt ce argumente e silită să invoace chiar o persoană de valoarea D-luĭ Grădișteanu, cînd susține o teză greșită, și discută cestiunĭ cărora nu le a dat atențiunea cuvenită Am maĭ voit să arăt pe ce motive specioase și adese lipsite de orĭ-ce valoare, se modifică de ordinar la noĭ legile cele maĭ importante.

IV.

Din cele spuse pînă aicĭ rezultă că revizuirea procedureĭ penale, ce se propune Senatuluĭ are de scop să garanteze pe inculpat față cu autoritățile judecătoreștĭ, în special față cu judecătorul de instrucțiune. D-l Grădișteanu nu voește ca să maĭ lăsăm pe prevenit, pe această victimă a legilor și judecătorilor, singur în fața calăilor fără inimă, care se numesc procurorul și judecătorul de instrucțiune.

In 1874, pentru motivul pe care deja l-am spus, s-a corecționalizat maĭ multe crime, adică s-a îndulcit pedeapsa pentru o serie de infracțiunĭ, reputate pînă atuncĭ crime. In 1891 legiuitorul voește să facă o procedură maĭ favorabilă răufăcătorilor și maĭ grea pentru ceĭ care vor să-ĭ prindă și să-ĭ pună la închisoare. Ambele reforme aŭ un punct comun: *slăbirea legislațiuneĭ penale o tendință constantă dc a protege pe hoțĭ și ps asasinĭ în detrimentul oamnnilor oneștĭ*

In fața acesteĭ nenorocite tendințe, îmĭ reamintesc cuvintele D-luĭ R. Garafalo ilustru profesor de legislațiunea penală de la Universitatea din Neapole, pe care le-am luat drept deviza prezentuluĭ studiŭ.

---

1. Faustin Hélie, Traité d'Instruction criminelle. 2-me ed. Paris 1866. T. IV N-le 1558 și urm.

«Poporul vede că codicile, procedura și chiar puterea judecă-«torească proteg pe răŭfăcătorĭ în contra societățiĭ maĭ mult decît «pe societate în contra răŭfăcătoruluĭ. E de datoria oamenilor de «Stat, de a răsturna aceștĭ termenĭ, de a distruge o astfeliŭ de «idee și de a justifica sacrificiul pe fie-care an a cîtor-va sute de «milioane, cheltuite într-un mod atît de steril, nu pentru a com-«bate infracțiunea, ci pentru a realiza ideile juriștilor, cărora în «mod greșit a fost dat monopolul științeĭ penale.»

Am zis că tendința filosofilor și a jurisconsulților de a protege pe răŭfăcătoriĭ e o tendință nenorocită; înainte de a arăta funestele eĭ consecințe sociale, voĭ esamina o cestiune de o mare importanță pentru legiuitorul penal, anume care este scopul pedepseĭ într-o societate organizată.

V

Legiuitoriĭ noștri, care în continuŭ, cu atîta ușurință fac și desfac legile, ar trebui să fie maĭ cu grijă cînd se ating de legile penale, căcĭ aicĭ nu e vorba numaĭ de averea luĭ A saŭ B, ci de averea, viața, libertatea și onoarea tutulor locuitorilor țeriĭ. Criminalitatea e o boală socială pentru combaterea căreia se cer nu vorbe umflate saŭ astuție politică, ci știință multă și reflecțiune matură. La noĭ însă ca pretutindenea, și maĭ mult poate decît aiurea, membriĭ parlamentuluĭ sînt incapabilĭ să facă legĭ bune, fiind-că în capul lor vîjiesc adesea ambițiunile personale și spiritul de partidă, care'ĭ împedecă de a se ține în curentul științeĭ, și de a putea reflecta în mod serios la reforme folositoare țăriĭ. Pe lîngă aceasta mulțĭ din parlamentariĭ noștri, fie liberalĭ, fie conservatorĭ, une-orĭ chiar radicalĭ și socialiștĭ, sînt îndoctrinațĭ de ideile trecutuluĭ, pe care le aŭ învățat de la profesoriĭ lor. Multe lucrurĭ eĭ le-aŭ uitat, însă nimic saŭ maĭ nimic noŭ n-a intrat în capetele lor.

Așa de exemplu pentru niște legiuitorĭ penalĭ, sînt două chestiunĭ de mare importanță, care ar trebui să fie rezolvate înainte de a face cea maĭ mică modificare. Ar trebui ca Soloniĭ din dealul Mitropolieĭ, și Licurgiĭ din bulevardul Universitățiĭ să se întreb: 1) Care e scopul pedepseĭ? și al 2) Care sînt rezultatele pedepselor întrebuințate pînă acum la noi în țară? Cu alte cuvinte trebui ca să se consulte statistica pentru ca din experiența trecutu-

luĭ și din rezultatele științeĭ penale, să putem forma o bună legislațiune penală pentru viitor.

Mă întreb însa cîțĭ din Soloniĭ și Licurgiĭ noștri, și-aŭ pus aceste chestiunĭ cînd aŭ făcut legĭ penale. Insușĭ D-l Grădișteanu, care s-a făcut promotorul noueĭ modificărĭ a legislațiuneĭ penale, consultat-a 3 saŭ 4 anĭ pe rînd, din ceĭ 18 anĭ pentru care avem o statistică penală, pentru ca să aibă cel puțin o idee sumară de tendința criminalitățiĭ în Romînia? Onoratul senator, care voește «să pună de acord dispozițiunile legiĭ penale, *cu principiile științiĭ moderne*,» este oare în curent cu știința modernă penală, și anume cu noua școală italiană? Știe d-sa ce s-a scris în această privință de capiĭ școaleĭ penale pozitive, și în cunoștință de cauză nu ține nicĭ o socoteală de rezultatele la care aŭ ajuns D-niĭ Lombroso, Garofalo, Ferri, Moleschott, Letourneaŭ, Manouvrier, Tarde, Lacassagne, Ribot, Drille, Maudsley și alțĭ nenumărațĭ fruntașĭ aĭ științeĭ?

Nu în Pentateuc și în dreptul consŭetudinal englez, nu în procedura primitivă din copilăria popoarălor și nicĭ chiar în romasele și piesele de teatru cele maĭ mișcătoare, se pot găsi principiile științeĭ moderne penale, ci reflectînd noĭ înșine, liberĭ de orĭ-ce prejudițiŭ asupra celor ce s-aŭ scris de mariĭ cugetătorĭ aĭ seculuĭ, și ținînd seamă și de statistica țăriĭ noastre, comparată cu a altor țărĭ.

Vom face dar noĭ, aceia ce trebuia să se facă de ceĭ care ne daŭ legĭ peste legĭ. Vom căuta însă să arătăm care este rolul pedepsiĭ după știința modernă penală.

Această parte doctrinală a studiuluĭ meŭ, care însă are o mare importanță practică, după cum vom vedea, nu va fi decît un rezumat foarte scurt, al rezultatelor la care a ajuns știința penală pozitivă. Ea nu are individual decît redacțiunea sea, fondul aparține colectiv iluștrilor magistri aĭ științeĭ penale, pe care i-am citat maĭ sus, și altora al căror nume mi-a scăpat în enumerațiune.

După ce voiŭ examina care e rolul social al pedepsiĭ, voiŭ arăta care sunt rezultatele pedepsiĭ în țara noastră și în alte țărĭ, iar maĭ ales în Francia. Această adoua parte, nestudiată încă pînă acum la noĭ, îmĭ va servi ca să confirm concluziunile părțiĭ întiiŭ. Concluziunea finală a acestuĭ studiŭ, voiŭ trata-o de sine stătător, sub titlu «Criminalitatea în Romînia».

VI

Metafizicianiĭ, care mult timp aŭ dominat în filozofie, iubesc formulele abstracte și obscure. Așa, în chestiunea de care avem să ne ocupăm, în loc de a se întreba care este scopul saŭ utilitatea pedepseĭ, eĭ aŭ descoperit formula obscură și scolastică: Care este fundamentul dreptuluĭ de a pedepsi? La o întrebare obscură e greŭ să se dea un răspuns deslușit și satisfăcător; de aceia jurisconsulțiĭ și filozofiĭ aŭ dat atîtea răspunsurĭ diferite, pe care le aŭ rîdîcat la rangul de sisteme, încît a fost necesitate de grupațiunĭ. S-a zis că fundamentul dreptuluĭ de a pedepsi rezidă în contractul social, în justiția absolută, în utilitatea socială, în justiția absolută în marginile utilitățiĭ sociale, în utilitatea socială temperată de justiția absolută etc. Intru cît aceste discuțiunĭ metafizice aŭ adus foloase practice, e destul să consultăm orĭ-ce stetistică penală. Pe cînd Bizantiniĭ se perd în abstracțiuuĭ, Turciĭ, voiŭ să zic criminalitatea face progrese înspăimîntătoare!

Școala pozitivistă, care a renovat științele sociale, a pus chestiunea pe adevăratul săŭ teren; ea s-a întrebat ce este pedeapsa și pentru ce pedepsim pe răufăcător? Omul comite o infracțiune, pentru ce o comite? Și cum am putea face, nu pentru ca să nu maĭ comită infracțiunĭ, nicĭ el nicĭ altul, acesta e un ideal nerealizabil, ci pentru ca infracțiunile să se întîmple cît se poate maĭ rar? Ea a lăsat la o parte discuțiunea fundamentuluĭ dreptuluĭ de pedepsi; maĭ toată lumea admite că societatea are drept *să se apere* de răufăcătoriĭ impunîndu-le o suferință; prin urmare e o chestiune cu totul secundară de a se ști care este formula filozofică a acestuĭ drept.

O dată discuțiunea pusă pe un teren științific, multe din erorĭ aŭ dispărut și aŭ făcut loc la niște constatărĭ științifice. Liberul arbitru, ideia responzabilitățiĭ și a pedepsiĭ, analizate maĭ de aproape, s-a văzut că nu sînt decît niște concepțiunĭ falșe, rezultatele uneĭ analize superficiale.

Noua școală penală dă, cu drept cuvînt o mare importanță chestiuneĭ liberuluĭ arbitru. Liberul arbitru, pe care se bazaŭ vechile școale filozofice și prin urmare și ideile de responsabilitate și de pedeapsa, care sînt consecințele sale logice, nu sînt după a-

ceastă școală decît niște concepțiunĭ vane menite să justifice suferințele pe care le aplică societatea răŭfăcătorilor, și cu care religiunea îĭ amenință pe cealaltă lume. In congresul de antropologie criminală din Pariz din 1889, marele fiziologist Moleschott a zis în aplausele unanime ale congresuluĭ, că chestiunea liberuluĭ arbitru este pentru dînsul rezolvată și că ia formează baza lucrărilor congresuluĭ. Nu am pretențiunea să discut în mod incidental această importantă chestiune filozofică, asupra căreia s-aŭ scris volume întregĭ; este însă necesar să expun determinismul științific, fiindcă el a schimbat cu totul direcțiunea științeĭ penale.

Acea ce filozofiiĭ spiritualiștĭ numesc voința omuluĭ, nu este decît rezultanta unor forțe care se numesc ereditatea, educațiunea și circumstanțele externe, altele decît educațiunea. Cunoscînd aceste treĭ forțe, se poate ști de maĭ înainte rezultanta lor ; voința va fi atrasă fatalminte cătră forța saŭ forțele cele maĭ tari. Omul nu poate voi decît aceia ce natura, educațiunea saŭ circumstanțele îl silesc să voiască.

Că aceste treĭ forțe joacă un mare rol în viața omuluĭ, că elē determină voința sa, lucrul se poate vedea cu ușurință din analiza influenteĭ ce fie-care din ele are asupra voințeĭ.

a) *Ereditatea* care constituește fondul voințeĭ omuluĭ, are o mare influență în privința faptelor sale. Omul moștenește de ordinar de la părințiĭ seĭ nu numaĭ fizicul ci și caracterul. Dacă boalele cronice, care sînt niște viciĭ ale corpuluĭ și dacă nebunia și imbecilitatea, boale ale inteligențiĭ, sînt în general transmisibile prin ereditate, pentru ce nu s-ar transmite și perversitatea, acest viciŭ al sufletuluĭ. Cea ce se numește suflet nefiind decît o funcționare a materieĭ, copilul va moșteni de ordinar de la părintele saŭ materia împreună cu toate propropriețățile sale «L'intelligence — «zice D-l Ribot—est une fonction dont le cerveau est l'organe, «comme l'estomac, les poumons et le coeur. La fonction est trans«missible avec l'organe, l'intelligence est transmissible avec le cer«veau. L'hérédité physiologique entraine comme conséquence forcée «l'hérédité psychologique, sous toutes ses formes».[1]

Deja bătrînul Montaigne, recunoscînd acest adevăr, însă neputînd să și-l explice în doctrina spiritualistâ, exclama plin de mi-

1. Ribot. Hérédité psychologique. Paris 1887, p. 67.

rare : «Quel monstre est-ce que cette goutte de semence de quoy «nous sommes produits, porte en soy les impressions non de la forme corporelle seulement, mais *des pensements et inclinations de nos pères* ? Cette goutte d'eau ou loge-t-elle ce nombre infini de for«mes ? Et comme porte-t-elle ses ressemblances d'un progrez si «téméraire et si desréglé que l'arrière-petit-fils respondra à son bis«aïeul, le nepveu à l'oncle ?»

Se va obiecta poate, că adesea orĭ copiĭ nu seamănă cu părinţiĭ lor, nicĭ în privinţa moraluluĭ, nicĭ în privinţa inteligenţiĭ,

La aceasta maĭ multe răspunsurĭ.

Adesa-orĭ copiĭ nu seamănă nicĭ fiziceşte cu părinţiĭ lor. Cu toate acestea nimenĭ nu poate tăgădui legea eredităţiĭ fiziologice. Şi apoĭ se maĭ poate adăoga cu Romaniĭ: «pater semper incertus est»; se poate încă zice că ereditatea face salturĭ la bunĭ şi la străbunĭ, şi în fine un ultim motiv şi cel maĭ puternic, diferenţa moraluluĭ poate proveni din cauza educaţiuneĭ, saŭ a combinaţiuneĭ caracterelor diferite ale ascendenţilor.

Aşa dar germenul voinţeĭ fatale residă în ereditate, în voinţa părinţilor, bunilor şi străbunilor săĭ ; omul însă nu poate fi răspunzător de natura sa criminală, fiindcă nu el şi-a făcut-o, precum nu el s-a făcut urît, stupid, nervos, bolnav etc.

b) *Educaţiunea* influenţează şi ea foarte mult asupra voinţeĭ omuluĭ. Fiul unuĭ părinte slab şi fricos, care fiŭ trăeşte de mic în mijlocul uneĭ societăţĭ de arme şi exerciţiĭ corporale, va căpăta naturalmente o mare forţă musculară şi multă dexteritate în mănuirea armelor ; probabil că acest om nu va maĭ fi fricos ca tatăl săŭ. Un fiŭ de rege crescut de mic într-o lae de ţiganĭ, chiar de va simţi o aversiune pentru furt şi pentru murdărie, însă nu o va simţi într-un grad atît de mare, cum ar fi simţit-o, dacă ar fi trăit tot-deauna în palat. S-a văzut arborĭ care prin cultură luară formele cele maĭ curioaze, şi animale sălbatice îmblînzite într-un grad de necrezut. E peste putinţă să admitem că omul să fie maĭ refractar decît planta şi decît animalul sălbatic. Omul însă nu e responsabil de educaţiunea sa, fiind-că nu el şi-o face, ci familia, societatea şi propria sa natură.

c). Infine *circumstanţele exterioare*, întru care s-ar putea face să intre şi educaţiunea, îĭ predomina cîte-odată şi natura şi educaţiunea. Acelaşĭ individ e o dată vesel, altă dată trist, din cauza

împrejurărilor. In unele zile omul e bine dispus către toată lumea, alte orĭ e indispus şi să supără pentru cel maĭ mic lucru. Cu toţiĭ voim să învăţăm fiind-că toţĭ ştim, că învăţătura are o mare utilitate în societatea democaratică în care trăim. Totuşĭ adesea-orĭ sînt circumstanţe care ne impedecă de a învăţa; de exemplu sîntem bolnavĭ saŭ întristaţĭ şi plîngem moartea uneĭ fiinţe scumpe; nişte plăcerĭ ne atrag; mintea rebelă zboară la nişte amintirĭ trecute saŭ la nişte proecte de viitor etc.

Dacă voinţa omuluĭ ar fi liberă, şi circumstanţele nu ar exercita nicĭ o înrîurire asupra eĭ, cu toţiĭ am fi nişte Littré saŭ un Saumaise, căcĭ cuĭ nu-ĭ place să fie un erudit distins, în loc de a fi un ignorant saŭ un semi-învăţat? De asemenea, dacă voinţa ar fi liberă, pentru ce uniĭ oamenĭ, în loc să fie Catonĭ, să expun să fie omorîţĭ, saŭ să putrezească în temniţe şi să fie desonoraţĭ pentru totdeauna? Sînt dar circumstanţe care dictează voinţeĭ omuluĭ, şi o conduc întocmaĭ ca pe un instrument. «Nu sînt vremile sub cîrma omuluĭ—esclamă Miron Costin—ci bietul om sub vremĭ.»

Vom observa însă şi aicĭ că omul nu poate fi răspunzător de aceste circumstanţe, căcĭ nu el le face, ci din contra, adeseorì el este nenorocita lor victimă.

Aşa dar voinţa omuluĭ e o rezultantă a celor treĭ forţe: natura, ereditatea şi împrejurările; ceea ce face el, este acea ce natura, educaţiunea şĭ împrejurările îl silesc să facă. Faptele cele maĭ importante precum şi cele maĭ neînsemnate, cele reflectate şi cele inconştiente, chiar ceea ce se numeste capriţiŭ, nu e decît un rezultat al eredităţiĭ, al educaţiuneĭ şi al împrejurărilor, saŭ al combinăriĭ acestor forţe. De oare-ce însă omul nu e stăpîn şi nu dirige pe cele treĭ forţe care lucrează asupra voinţeĭ sale, el nu e stăpîn nicĭ pe rezultantă, adică pe aceea ce să numeşte voinţă. Şi dacă omul nu este stăpîn pe voinţa sa. dacă ia fatalmente se conduce de natura, educaţie şi împrejurărĭ, evident că omul nu poate fi răspunzător de faptele sale, şi ideia de *pedeapsă* fie în această lume, fie în cealaltă nu maĭ are nicĭ un sens.

In congresul de antropologie criminală din Roma, marele fizoologist Moleschott eliminează prin cuvintele următoare chestiunea liberuluĭ arbitru:

«Je vous dois deux mots sur l'affirmation du libre arbitre «que Mr. Righi vient de vous donner.

«Il nous a dit qu'il se sent libre. Or, c'est une déclaration «qui a la même valeur que s'il disait: c'est le soleil qui se lève, car je le vois.

«Quant à la concscience qui nous fait choisir le bien et le «mal, permettez moi de vous le dire, je suis venu ici avec l'inten- «tion de ne pas toucher la question du libre arbitre. En faisant «violence à ce qu'il pourra considérer comme mon libre arbitre, »Mr. Righi en a disposé autrement. Tel que vous me voyez je suis «le plus faible des hommes, je trébuche lorsque les circonstances «sont plus fortes que moi, et si c'est moi qui suis le plus fort, je «ne trébuche pas.

»Pour moi la question est résolue, *et elle est la base de nos «travaux.* Si nous voulons la discuter de nouveau, nous entrerons malgré nous dans la métaphysique et nous ne pourrons faire un «pas. Je vous avoue que cela me semblerait fort inutile (Aplaudissement très vifs, presque tous les membres du congrès vont serrer la main à l'orateur).[1]

Odată înlăturată ideia liberuluĭ arbitru, şi, prin cale de consecinţă, acea de responzabilitate şi de pedeapsă, vechile şcolĭ penale, care se bazaŭ pe aceste ideĭ, cad de la sine, de oare-ce le lipseşte însăşĭ baza pe care eraŭ întocmite. Rezultă însă de aci că răŭfăcătoriĭ vor putea să comită fapte antisociale, fără să-se teamă că societatea le va face vre un răŭ? Şcoala pozitivistă, ajunge ea, pe o cale diferită, la sistemul preconizat de D-rul Gall şi de alţĭ frenologiştĭ?

Răspundem îndată că nu.

Dacă şcoala pozitivistă penală se apropie. prin punctul de plecare, de sistemul D-ruluĭ Gall, ea diferă cu totul de el prin consecinţele ce trage din principiile sale.

Departe de a susţine internarea răufăcătorilor în spitale, ea preconizează măsurĭ aspre, ca cele maĭ eficace pentru combaterea criminalităţiĭ.

La prima reŭexiune, acesta se pare contradictoriŭ, parado-

1. Actes du I-er congrès d'anthropologie criminelle. Roma, 1886-1887, p. 320 şi 321.

xal. A nu admite nicĭ liberul arbitru, nicĭ ideia de responsabilitate și de pedeapsă, și cu toate acestea, a susține că acel care a comis o infracțiune, trebue să sufere un răŭ, lucrul pare maĭ mult decît nedrept, el pare monstruos, fiind că nu să pedepsește nicĭ-o-dată nebunul saŭ instrumentul.

Această coutradicțiune este însă numaĭ aparentă; ia dispare îndată dacă vom preciza rolul social al pedepsiĭ conform cu noțiunele de maĭ sus.

Din analiza forțelor care lucrează asupra voințiĭ, e ușor de înțăles, că aceea ce penaliștiĭ clasicĭ numesc pedeapsă, nu e decît o circumstanță externă, o măsură luată de societate, spre a detŭrna pe răŭ de la infracțiune. Prin frica ce inspiră suferințele pe care societatea le înflige infractorilor, ea voește să modifice rezultanta adică voința acelora care, din cauza ereditățiĭ, educațiuniĭ saŭ împrejurărilor, ar fi pe punctul de a comite o infracțiune.

Nu este dar, necesară nicĭ ideia de liber arbitru, nicĭ aceia de responzabilitate saŭ de pedeapsă, pentru a inflige un răŭ aceluia care comite o infracțiune. Cînd un cîne saŭ un lup turbat mușcă pe oameniĭ pe care-ĭ întîlnește în cale, de sigur că el nu are liberul arbitru, că e supus uneĭ forțe iresistibile, uneĭ boale de care sufere, și totușĭ nimenea nu stă pe gîndurĭ să-l omoare, fără să-ĭ fie milă de el și de boala luĭ. De asemenea chirurgul care tae membrul cangrenat, nu-l tae pentru ca să-l pedepsească, ci pentru ca să scape partea sănătoasă a corpuluĭ.

Răul, pe care societatea face infractoruluĭ nu are de scop să răsplătească infracțiunea comisă, ci să facă pe individul care a comis o infracțiune saŭ pe aceia care ar fi ispitițĭ să comită, să se teamă de acest răŭ, și să se rețină de a face o acțiune represibilă. Nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur (Seuecca. De ira I. 16). Societatea voește ca prin frica de pedeapsă, să îndrepte spre bine voința acelora care din cauza ereditățiĭ, educațiuniĭ saŭ circumstanțelor externe, ar fi dispușĭ să comită infracțiunĭ.

Iată care este rolul social al pedepsiĭ, saŭ maĭ exact pentru ce societatea inflige suferințĭ răŭ-făcătorilor. De aci o consecință logică să impune.

Răul ce să înflige criminaluluĭ, fiind unul din elementele care lucrează asupra voințit, e natural că cu cît această forță va fi maĭ energică, cu atît ia îșĭ va ajunge maĭ bine scopul saŭ, care e de

a face să deturneze rezultanta, adică voința de la răŭ, învingînd celelalte forțe care lucrează în sens contrariŭ.

Iată-ne dar la antipodul sistemuluĭ penal al D-ruluĭ Gall, și foarte departe de şcoala clasică penală, care de maĭ bine de un secol luptă în contra pedepsiĭ, în loc de a lucra în contra infracțiuneĭ. Principiul îndulcireĭ necontenite a pedepselor, care formează baza şcoaleĭ clasice, e un princiqiŭ care s-a demonstrat de ştiință că e greșit. Fără îndoială că nimeni nu va susține pedepsele barbare ale trecutuluĭ; ele trebuiaŭ îndulcite, şi nimene nu poată să nu aprobe pe Beccaria, Voltaire şi alțĭ enciclopediştĭ, care aŭ fost inițiatoriĭ acesteĭ mişcărĭ. Insă, *est modus in rebus*, și să pare că noĭ am trecut această măsură. Pedepsele trebuesc îndulcite atuncĭ cînd criminalitatea scade, și în raport cu îndulcirea moravurilor, nu însă cînd criminalitatea crește, și spre a încuraja pe răŭfăcătorĭ.

Ca să probez că atît noĭ, cît și alte popoare, sîntem pe o cale greșită, cînd necontenit îndulcim pedepsele, voiŭ căuta să arăt consecințele acestuĭ nenorocit sistem, invocînd statistica penală. Aceasta o voiŭ face în studiul intitulat «Criminalitatea în Romînia»

De o cam dată cred că reforma propusă de D-l Grădișteanu care tinde a slăbi acțiunea justițieĭ asupra răufăcătorilor, a fost implicit dovedită că numaĭ conformă cu principiile științeĭ moderne nu poate pretinde a fi.

NICOLAI IORGA

MAIOLINO BISACCIONI
şi
„Războaiele civile din Moldova."

Veacul al 17-lea ie unul din cele maĭ bogate în producţiĭ istorice. Pretutindene opere marĭ se produc: de Thou în Franţa înalţă monumentul de marmură al istorieĭ sale, iezuitul Strada zugrăveşte, cu multă erudiţie şi ceia ce ie maĭ curios, fără de patimă aproape, rezboaiele pentru ţară şi lege ale Ţărilor de jos, în Anglia luptele sîngeroase ale puritanizmuluĭ cu monarhia absolută trezesc la scris oamenĭ ca Burnet, Clarendon şi Milton.

Majoritatea acestor opere sînt scrise în îngrijita latinească a renaşteriĭ. Faptul poate să fie adevărat orĭ ba, esenţialul ie că perioada să se mîntuie sunător. Sleidan, autorul celor «*4 Monarhiĭ*», Tursellini, fac ast-fel opere, a căror însemnătate retorică şi aproape numaĭ retorică, ie netăgăduită. După tiparul luĭ Salustiu şi Tit-Liviu, descrierele se desfăşură în fraze nervoase şi plastice, caracteristicele abundă, înalte discursurĭ, dupŭ toate regulele arteĭ se pun în gura unor personagiĭ, cari în cazul cel maĭ bun pentru adevăr, aŭ avut *ideĭ similare* cu acele care le slujesc drept temă. O întreagă literatură istorică, saŭ schimbînd puţin înţelesul obicinuit al termenilor, o întreagă istorie *literară*, se cultivă ast-feliŭ de oamenii timpuluĭ, istorie care, maĭ tîrziŭ, cînd veleităţile de limbă universală ale latineĭ vor fi dispărut, va înflori sub condeile unuĭ St. Réal saŭ Vertot. Ajunsă aice, faptul real servind drept temă

numaĭ pentru o amplificare, iea va cădea pînă la nuvela istorică, gen literar, care samînă maĭ mult cu iea decît istoria din zilele noastre, dezgropare întăiŭ a remăşiţilor, cîte sînt, ale trecutuluĭ, şi pe urmă numaĭ, reînviere.

Afară de această specie istorică însă, o alta are reprezentanţĭ însemnaţĭ în acest veac. Am vorbit de Burnet şi Clarendon, a căruia operă ie o *historia sui temporis* şi alte orĭ nişte memoriĭ. Strada a făcut un lucru asemănător. Unde însă opere de acest feliŭ vor fi maĭ multe şi maĭ bogate în amănunte, ie în Italia. Guicciardini a fost un începătoriŭ pe acest teren: după iel în sesecolul următoriŭ, cu un talent superior, Fra Paolo Sarpi scrie istoria conciliuluĭ de la Trento; Pallavicini apără concepţia opusă a aceluiaşĭ fapt istoric; Bentivoglio scrie din lucrurĭ văzute, povestirĭ străine şi arhive, frumoasa istorie a «rezboiuluĭ din Flandra»; o mulţime întreagă de scriitorĭ, al cărora talent nu se ridică aşa dc sus, fac opere maĭ asămănătoare încă cu acea a primuluĭ istoric italian, ce scrie maĭ mult decît o cronică. Adriani scrisese în al 16-lea veac o *Istoria de suoi tempi*; o operă de acelaşĭ feliŭ, dar maĭ restrînsă ca plan, ie una din nenumăratele producţiĭ ale unuĭ scriitor de o rară fecunditate *«Historia delle guerre civili di questi ultimi tempi»* a marchizuluĭ Maiolino Bisaccioni [1].

Autorul e o curioază personalitate, foarte asemenea cu aceĭ oamenĭ aĭ renaşteriĭ, artiştĭ şi luptătorĭ în aceiaşĭ vreme, turnînd bronzul uneĭ statuĭ astăzĭ, îndreptînd archebuze de pe zidurile Romeĭ mînĭ, orĭ făcînd planurĭ de apărare pentru Florenţa ameninţată, ca Michel Angelo. Dacă n-a turnat nicĭ odată frumoase juvaiere de artă, ca Benvenuto, dacă stilul seŭ ie departe de a ajunge familiaritatea plăcută a memoriilor acestuia, viaţa luĭ Maiolino a fost tot atît de bogată în capricioase pribegirĭ şi conflicte dezlegate cu spada, ca şi acea a artistuluĭ roman.

Născut la Ferrara, în 1582, tatăl săŭ, lector de retorică şi poezie la universitatea de acolo, iera de loc din Jesi ca şi mama, Lucia Trotti. Nobil dar nobil fără avere, după cît se pare, şi nu

---

1. *Historia delle guerre civili di questi ultimi tempi, cioè d'Inghilterra, Catalogna, Portogallo, Palermo, Napoli, Fermo, Moldavia, Polonia, Svizzeri, Francia, Turco*. . . . quinta editione ricorreta (cu adause până la 1654) Veneţia 1654, în 8°.

tocmaĭ dintre ceĭ de frunte, [1] Girolamo Bisaccioni dăduse îmbelșugate doveziĭ de un talent poetic puțin însemnat: o comedie «*I falsi pastorali*», o serie întreagă de «*poemi* și *componimenti poetici.*»

Maiolino fu crescut la Bologna, unde luâ titlul de doctor în drept. Avea 16 anĭ atuncĭ și zbuciumata carieră începe în serviciul Venețieĭ întîiŭ; apoĭ sub contele de Fuentes, în trupele milaneze. iel încearcă meseria armelor, spre care trebuiaŭ neapărat să-l îndrepte gusturile sale războinice. Un duel, cel dintîiŭ, cu un tovarăș, apoĭ o vitează purtare la asediul Canisseĭ, pe granița Ungarieĭ, sub un moș al săŭ care comanda trupe pontificale. Nu stătu mult însă în serviciul papeĭ; vre-o nouă ceartă, un «leggiero trascorso,» zice autorul «Gloriilor», îl făcu să-șĭ caute hrana în ezercițiul dreptuluĭ. Se stabili în ducatul de Modena întăiŭ; în 1610 îl aflăm Podesta de Baiso, bucurîndu-se de favoarea deplinâ a principeluĭ de Scandiano. Nu ocupă multă vreme nicĭ această mică dregătorie: acuzat înaintea principeluĭ că ar fi tras cu archebuza contra unuĭ orășan, fu pus la închisoare; apoĭ nevinovăția fiindu-ĭ dovedită, liberat. Podesta la Carpineto acuma, principele de Coreggio îĭ încredința administrația miculuĭ săŭ stat. Insinuant și simpatic, în curînd fu admis la masă și ceia ce ie maĭ însemnat, în însușĭ trăsura minusculuĭ suveran. Nu maĭ ie nevoie de adăugat că această existență fericită fu întunecată un moment de o adoua închisoare, cu cauze necunoscute [2]. Episcopul de Trento il chemă în serviciul săŭ: fu o bucată de timp guvernor al cetățiĭ și comandant al trupelor Aicĭ îĭ veni înaintea ochilor un pamflet tipărit la Roma, sub pseudominul de Niccolo Gallini. Adevăratul nume al defaimatoruluĭ iera Fulvio Testi, bandit al condeiuluĭ din ceĭ maĭ cunoscuțĭ aĭ timpuluĭ. Maiolino iera acuzat de furt, contrafacere de cheĭ, de asasinat, de tiranie la Baiso și Carpineto; iera vrednic, termina autorul, de judecata inchizițieĭ.

Invinuirile ieraŭ grave; dar Maiolino iera om în stare să respundă cu condeiul ca și cu sabia, tot atît de bine cu amîndouă.

---

1. In „*Gloria degli Incogniti,*" ambele familiĭ sînt arătate ca „antiche"... ed illustri (p. 322).

2. *Mazzucchello Vita degli Italieni illustri. T. II*, p. 1265. Celebrul biograf adaugă la datele din „*Glorie degli Incogniti,*" principalul izvor asupra scriitorul nostru, amănuntele nouă, scoase din operele sale, foarte rare astăzĭ.

Avem respunsul acesta: 3 foĭ de tipar în 4°, intitulate: *Copia d'une letterra scritta dal Signor Dottor Majolino Bissaccioni a un certo Fulvio Testi.* Scrisoarea nu iera menită publicităţiĭ; un amic trebuia s-o ducă luĭ Testi. O producţie asămănătoare aruncase însă pe acesta în închisorile Spaniolilor. Broşura ieşi la lumină atuncĭ cu acest sub-titlu drăgălaş: *Injuriae virum fortem probant.* O scrisoare a prietenuluĭ, Francesco Simoncelli, preced un cuprins, care se poate gîci. Iea ie datată din 10 Decemvrie 1617 [1].

Cît-va timp după aceasta autorul veni în atingere cu Moldova. Un prinţ al acesteĭ ţărĭ, spun «*Glorie degli Incogniti*» îl chiemâ în serviciul săŭ ca locotenent general *(tenente generale)* al trupelor sale. Maiolini lăsâ Trento şi războiul din condeie, pentru a pleca spre ţările noastre; la Viena însă vestea morţiĭ suveranuluĭ săŭ viitor îl opri [2]. Luâ parte la apărarea oraşuluĭ, spune acelaş izvor, oprind pe vrăjmaşĭ la podul de pe Dunărea, cu Bucquoy marchizul Ferronte Bentivoglio, un veneţian, cavalerul Lassari, şi alţĭ cîţĭ-va nu maĭ mulţĭ decît şepte, până la venirea trupelor. Apoĭ, prin Franţa, unde poate căpătâ titlurile de marchiz, gentilom al cameriĭ regeluĭ şi cavaler al S. Mihail,—revine iarăşĭ în Italia.

Atacul acesta al Vieneĭ avu loc în 1619 podul de pe Dunărea fu apărat de Bucquoy cu 16,000 de oamenĭ contra luĭ Thurn, în aşteptarea luĭ Gabor. Nu ştiŭ dacă izoarele menţionează actul problematic de vitejie al curiozuluĭ condottiere: faptul arată însă cine a fost acel domn al Moldoveĭ, care aŭ alergat la serviciile luĭ Bisaccioni.

La Viena, în 1619, Maiolino putu să afle uciderea luĭ Graţiani, acel curios personagiŭ străin, care fără a cădea în ridiculul luĭ Despot, produce o neobicinuită impresie în mijlocul efemerilor domni pămîntenĭ. Guvernator de Naxos şi de Paros, sol al Turcilor la Viena, juvaiergiŭ şi domn al Moldoveĭ, acest mic nobil din Gratz, cu numele italienesc atît de răsunătoriŭ, nu în-

---

1. Vezĭ asupra scrisoriĭ estrem de rare, Mazzucchelli, l. c. p. 1266.

2. Lasciata affatto la profesion Legale se n'andava al servigio del Principe di Moldavia, con titolo di suo tenente generale, quando udita la sua morte in Viena, girò per la Francia verso l'Italia (Glorie degli Incogn. p, 322). De unde această lămurire?

cercâ în adevăr o cucerire a civilizației apusene asupra barbareĭ țerĭ din răsărit. Fu înainte de toate, un om practic, păstrîndu-șĭ legăturile cu diplomația împărătească și visînd poate îmbelșugate cîștigurĭ în țara ce-ĭ fusese dată pentru banĭ: față cu pămîntenii căutâ să fie un stăpîn temut. In oastea locală n-avea încredere; ișĭ comandă în Apus 500 de Uscochi cu căpetenie cu tot, garda palatuluĭ saŭ iera raguzană. Și trebuia, pentru a ținea în frîŭ această mulțime cosmopolită, un om încercat și dibaciŭ, viteaz la nevoie, cum ieraŭ căpitaniĭ italienĭ aĭ timpuluĭ. Poate că, în puțin cunoscutul săŭ trecut «Gasparus Gratianus de Gratschaz» [1], găsise timp să treacă și în Italia, unde cunoscuse pe turbuleutul nostru autor, saŭ auzise măcar de reputația sa ostășiască. Venit la tron, iel s'ar fi adresat atuncĭ la tovarășul de arme de altă dată. Moartea îl opri de a aduce în Moldova pe această personalitate zgomotoasă, care ar fi fost atît de interesantă de văzut, în acest codru noŭ de acțiune.

Viața ulterioară a războinicului și scriitoruluĭ nu ne maĭ interesează. Curtezan poate al luĭ Grigore XV, guvernator la Avelino, unde deveni baron «*delle Belleze*», membru al academiilor din Palermo și Neapole, diplomat în serviciul luĭ Victor Amadeŭ de Tarsia, rupînd săbiĭ în acelașĭ timp și uzînd condeie, Maiolino Bisaccioni, scriitor cu vază, conte și marchiz, ișĭ sfîrșește zilele la Veneția, în mizerie aproape, la 8 Iunie, 1663. Avem un frumos chip al săŭ în ultimiĭ anı de viață [2], un bătrîn cu fața blîndă și fruntea înaltă, părul alb revărsat pe umerĭ. Are ochiĭ pătrunzătorĭ și bunĭ, nasul drept cu nările mușchioase: poartă mustețile ridicate în sus și barba ascuțită după moda timpuluĭ. Pe piept crucea S. Mihail. A scris foarte mult, de toate: istoriĭ ale luptelor luĭ Gustav Adolf, tratate de scriere cifrată, biografiĭ militare și traducerĭ din Camus și Mademoiselle de Scudéry. Stilul iĭ ie încurcat și pretențios, amănuntele istorice discutabile; chiar cu aceste rezerve însă, datele asupra domnieĭ luĭ Vasile Lupu, cuprinse în istoria citată, aŭ însemnătatea lor.

Insămnătatea aceasta ar fi maĭ mare, fără îndoială dacă Bisac-

1. Legenda portretuluĭ publicat de Hasdău în Rev. nouă I. p. 323.
2. Glor. degli Incogn. p. 320.

cione ar fi răspuns chemăriĭ luĭ Grațian înaintea morțeĭ acestuia. Chiar așa însă, cu atenția îndreptată numaĭ asupra Moldoveĭ, fără să fi venit vre-o-dată întrînsa, lămuririle sale sînt luate din izvoare vrednice de credință. Scriitorul pare a fi avut corespondențĭ în deosebitele țerĭ, cu care istoria luĭ se ocupă, și a fi însemnat zi cu zi cele ce le putea afla asupra luptelor interioare din iele. Astfel, vorbind de tulburările din Portugalia, îl vedem, la început, că se scuză asupra întroduceriĭ unuĭ «războiŭ de succesie» într'o operă cu un cadru puțin deosebit și apoĭ, urmează scriitorul, «să se adauge, că în timpul, cînd ieŭ compuneam cartea aceasta, maĭ mulțĭ autorĭ aŭ scris cu prisosință despre aceste lucrurĭ, dar nu înainte de mine cred, care în timpurile cînd tulburările aceste se nășteaŭ, le însemnam pe rînd din relațiile credincioase, care-mĭ veniaŭ pentru a face părtașă de iele a doua parte din memoriile mele istorice» [1].

In ceia ce privește Moldova, în special, nicĭ una diu obicinuielele greșelĭ ale scriitoritor de a doua mînă, din zilele noastre chiar, nu se întîlnesc în partea din operă, ce-ĭ ieste consacrată. Rezumatul de «cronografie» a țeriĭ, care precede istoria luptelor dintre Lupu și Gheorghe Ștefan, ie în destul de adevărată și erorile de nume Picto pentru Pietro, vorbind de Petru Șchiopul par a fi datorite tiparuluĭ. Ie vorba în această întroducere de ota-h rele Moldoveĭ, de întinderea ieĭ «sesanta-quatro leghe lunga, et altrettanto larga», de capitala Iașĭ și Suceava, «dacă se pot numi astfeliŭ», de locuitoriĭ creștinĭ grecĭ «a căror limbă,—interesantă observație In al 17-lea veac,—ie atît de asemenea cu cea latină (pentru că odată locuiaŭ aice Romanii) câ auzindu-ĭ, nu ĭ om care să nu creadă că aude Latinĭ, cu cari aŭ foarte multe vorbe comune, dar stricate.»

In sfîrșit miezul povestiriĭ ocupă paginele 413—426 din cartea luĭ destul de rară, ceia ce îndreptățește reproducerea lor mai jos. Pentru negocierile și întrigile luĭ Gheorghe Ștefan, pentru împrejurările de la Suceava maĭ ales însușĭ tratatul de predare, reprodus după

---

1. Aggiumgasi, che in questo tempo, ch'io sto tessendo questo libro, hanno iu autori diffusamente scrittone, ma non gia prima (credo io) deli relationi, che me ne veninono per farne partecipa la mia seconda Parte delle memorie Historiche.

original probabil, pentru viața vie din Moldova între fuga întîia a luĭ Vasile, la Camenița, și trimeterea luĭ la Constantinopole, cînd orĭ-ce speranță de restaurare a încetat, fragmentul ce reproducem va fi, de sigur, de un mare ajutor pentru viitorul istoric al acestuĭ om atît de interesant în prosperitatea și nenorocirile sale, în clipa cînd perioada monografiilor adînc studiate va începe și pentru istoria Romînilor.

DĂRĬ DE SEAMĂ

C. Wagner, Jeunesse. 1 vol. 8, de IV+147 pag. Paris 1892.

Această scriere, în a treia edițiune, și pe care autorul o dedică «*tinerimeĭ și tuturor celor carĭ iubesc tinerimea pentru ia însășĭ,*» am putea, cu drept cuvînt zire că este catehismul orĭ-căruĭ tînăr, care aspiră să devie adevărat om.

Nimic nu a scăpat din vedere autoruluĭ: științe, litere, arte, religiune, morală, educațiune, muncă și distracție, iubire și ură, cosmopolitism și patriotism, viață practică și ideal, știință și credință, acțiune și disciplină, etc.

Dar ceia ce ne pune în mirare, nu este nicĭ bogăția nicĭ varietatea subiectelor ce se tratează în asemenea operă, ci următoarele două lucrurĭ: a) că autorul este un simplu *pastor* protestant, și b) că modul formal și fundamentul cu care dezvoltă atîtea chestiunĭ, este vrednic de a fi comparat cu al orĭ-căruĭ om de știință din timpul nostru. Și maĭ presus de toate, o bunătate de suflet, cum numaĭ la un *Luther*, *Edgar Quinet* și *Ernest Renan* se poate întîlni.

Intreaga scriere este împărțită în 3 cărțĭ.

In cartea I vorbește despre moștenirea veacului nostru, și cu această ocaziune, autorul nu uită de a trata această moștenire, din treĭ puncte de videre : al avereĭ positive, negative și al contradicțiilor la cari suntem expușĭ.

Autorul opereĭ «*la jeunesse*» compară tinerimea de la începu-

tul secoluluĭ al XX, cu o grădină în epoca desprimăvărăreĭ, și prin care grădinarul ar face o escursiune pentru a se încredința de ceea ce promite acea grădină pentru anotimpul de toamnă. O atare escursiune în grădina tinĕrimeĭ actuale, face pe cercetător să se convingă întiiașĭ dată de un fapt incontestabil și anume, că perioada istorică prin care trecem este cu dreptul : *vrîsta științeĭ inductive*, și că de cînd se află oamenĭ pe lume, acum pentru prima oară a ajuns știința încetul pe încetul la această stare. Constatarea unuĭ astfel de fapt se face prin argumente din cele maĭ impunătoare și maĭ natural scoase din retroprivirea istorieĭ.

Așa, zice D-l Wagner, în esență ; progresul omenireĭ se esplică de uniĭ într-un mod foarte superficial. Mulțĭ îșĭ închipuesc că una singură este calea progresuluĭ și că omenirea mergînd pe ia, maĭ încet saŭ maĭ răpede, a ajuns în fine la starea de astăzĭ. A crede astfel este a-șĭ face cineva o concepție falșă despre evoluțiunea umană, căcĭ nu sunt numaĭ oprirĭ și întoarcerĭ din drumul apucat odată de omenire, ci sunt și schimbărĭ de direcție și încă foarte însămnate. Așa, de pildă idealul uneĭ epoce este de multe orĭ călcat în picioare de epoca următoare, fără ca cu toate acestea să se poată susținea că atît una cît și alta nu ar fi adus tributul săŭ pe altarul progresuluĭ universal. Sînt perioade de analiză și perioade de sinteză, de creațiune și de distrugere. Unele generațiunĭ dormitează, altele lucrează cu o prea mare violență. Sînt secole religioase, poetice, artistice, iar altele comerciale, industriale, războinice. Și fie-care perioadă îșĭ aduce oameniĭ săĭ, un soiŭ de copiĭ preferațĭ, făcuțĭ după imaginea lor, cînd visătorĭ, cînd diplomațĭ ghibacĭ, cînd oratorĭ și curtezanĭ. Astfel fiind, evoluțiunea umană, cu toată întinderea eĭ, totușĭ nu ar putea să încredințeze simultan rolurĭ atît de diparate personajelor care îĭ fac jocul, ci lasă fie-căreĭ perioade de activitate să-șĭ facă partea sa, căreia, pentru un timp dat, totul se subordonează. Am putea zice că se produce un fel de polarizațiune de activitate umană în jurul unuĭ centru vremelnic. Și se întîmplă foarte dese-orĭ ca un secol se întreacă pe altul într-o sferă anumită, dar nu urmează de aicĭ că el poate întrece, în celelalte sfere, secolele precedente, cu cari nicĭ nu se poate compara, din cauza diversitățiĭ de aplicațiunĭ. Ba chiar o concentrare intensă asupre unuĭ rol, are de rezultat neîngrijirea celorlalte domeniĭ de activitate. Secolele aŭ ca și indiviziĭ

defectele calităților lor ; și tocmaĭ acest adevăr esplică pentru ce strămoșiĭ noștri ne întreceaŭ în atîtea lucrurĭ, pe cînd în știință eraŭ niște copiĭ față cu noĭ.

Rolul nostru, al acestor de azĭ, este de a duce la apogeŭ știința inductivă, și aceasta ni se impune cu necesitate, pentru cuvintele următoare. Timpul care roade totul, ca un castor monstruos și neperitor, a ros vechile temeliĭ sociale și credințele vechĭ. Din acest moment se impunea un control serios asupra materialelor cari compuneaŭ temelia societățiĭ antice. Mijlocul de control a fost esperiența.

Ajutațĭ de observațiune și de esperiență, numeroșĭ oamenĭ, talentațĭ sau mediocri, și au făcut fiecare sorocul săŭ, cu toate privațiunile și persecuțiunile la cari eraŭ expușĭ. Căderea unuia rîdica altul în locu-ĭ. Cîte chinurĭ uitate și necunoscute ! Nicĭ odată omenirea nu a fost maĭ vrednică de admirat, ca pe această cărare costișată pe care o videm mergînd, obosită, măcelărită, dar nicĭ o dată înfrînsă de la scopul eĭ, ținînd în mînă firul de aur ce trebuia să o conducă prin întunerec spre zorile adevăruluĭ. Astronomiĭ ni-aŭ scos la iveală nemărginirea universuluĭ, și ni-aŭ pus la îndămînă fapte a căror măreție întrece chiar închipuirea. Geografiĭ și esploratoriĭ ne-aŭ făcut să cunoaștem maĭ bine globul locuit de noĭ. Geologiĭ ni-aŭ povestit istoria plină de chinurĭ și peste măsură de străveche. Științele naturale ne-aŭ inițiat în formele fără de număr ce o îmbracă viața, în lumea vegetală și animală, și nĭ-aŭ destăinuit un infinit maĭ admirabil decît acel ce ni-l arătaŭ astronomiĭ, vraŭ să zic : infinitul de mic. Mediciĭ și fiziologiștiĭ aŭ străbătut maĭ adînc în esplorarea atît de grea și de delicată a corpuluĭ uman, pentru ca să ne învețe a ne cunoaște maĭ bine pe noĭ înșine și a lupta maĭ cu tărie în potriva suferințelor și a boaleĭ. Mecanica și chimia aŭ redus distanțele, apropiat relațiile, însutit producția industrială și aŭ crescut bunăstarea morală și materială. Electricitatea în fine, această de pe urmă aliată, care-șĭ păstrează secretul și ne servește fără să se arăte cine este, a realizat progrese ce păreaŭ că aparțin domeniuluĭ imposibiluluĭ.

In acelașĭ timp istoriciĭ, conduși de o neobosită activitate, reînviaŭ trecutul, bucățică cu bucățică, uitînd cîte o dată că trăesc în prezent, pentru a se înfunda în archive, în catacombe, în ruinele de altă dată, dezgropate acum . . . . . binefacerĭ nemăsu-

rate și prua lungĭ de înșirat, dar cari sînt în memoria lumeĭ întregĭ.

Dacă am putea noĭ, zice D-l Wagner, aduce în mijlocul nostru pe un om din generațiile stînse și a-l preumbla prin minunele pe care timpul nostru le datorește științeĭ, acel om ar merge din uimire în uimire și fără îndoială ni-ar spune : Astfel visam noĭ vrîsta de aur. De sigur omul din zioa de azĭ trebuie să se simtă maĭ fericiĭ decît altă dată și să fi devenit maĭ bun și maĭ stăpîn pe voința sa. Cunoscînd maĭ bine legile natureĭ, el nu poate să lipsească de a se conforma lor. Boalele de altădată îĭ sînt necunoscute, precum și sărăcia și mizeria. El domnește netulburat asupra forțelor. Ceia ce odinioară îl sfărma, astăzĭ îl duce. Focul s-a înhămat la carul omuluĭ, iar fulgerul este curierul săŭ. O, și cît de mult poate înnobila pe om această regalitate ! In acelaș timp istoria omenireĭ i-a dat marĭ lecțiĭ de înțelepciune, de toleranță de îndurare. Pe fruntariile patriilor trebue să domnească buna-voință. Justiția cîrmuește pe indivizĭ și pe societățĭ. Educațĭ din frageda copilărie în simțimentul demnitățiĭ, oameniĭ trebue să dee loc înfloriréĭ păceĭ și a frățieĭ pe acest pămînt pe care strămoșiĭ lor îl mînjaŭ cu sînge. Ferice de tinerimea care este moștenitoarea uneĭ așa lumĭ !

Iată concluzille D-luĭ Wagner despre cuceririle secoluluĭ. In capitolul următor însă, sînt arătate perderile secoluluĭ nostru față cu anticitatea, și inconvenientele la cari aŭ dat naștere însășĭ aceste sforțărĭ archiseculare.

Maĭ întiiŭ constată autorul, ca un efect al cercetărilor minuțioase, că s-a perdut din vedere întregul rotagiŭ al viețiĭ umane, lucrul de altfel foarte natural, și că omul, prin faptul descopeririĭ atîtor minunĭ, fie chiar minusculare, s-a micșurat în propriĭ săĭ ochĭ; iar ca filosofie, s-a formulat una întemeiată pe îngustele baze ale observăreĭ și esperienței lucrurilor tangibile. Și era necesar să se întîmple astfel, de oare-ce fiecare factor mișcîndu-se în cercul săŭ favorit, nu maĭ atîrnă de dorința omuluĭ nicĭ de puterea sa de a stabili coordinarea generală a faptelor constatate de o infinitate de cercetătorĭ, cunoscuțĭ și necunoscuțĭ. Maĭ ales că datele științifice sunt speculate, nu de cercetătorĭ și savanțĭ, ci cele maĭ adese-orĭ de filozofĭ și de literatorĭ, cari trag (de multe orĭ) concluziĭ eronate și adequate vederilor lor materialiste. Și așa materialismul cel maĭ josnic s-a răspîndit în toate clasele sociale, și cel care a cîștigat din această

fusiune și din cercetările învățătorilor a fost maĭ totdeauna egoismul. Aceasta în viața socială. In pedagogie s-a introdus «instrucția utilitară, care nu este altă-ceva decît un soiŭ de dresare pentru a scoate din oamenĭ niște instrumente de cîștigat pînea de toate zilele, iar pe de altă parte *intelectualismul*, care-șĭ face din știință un centru de gravitate, ca și cum omul întreg s-ar oglindi în știință. Instrucția s-a socotit suficientă ca un mijloc de moralizare și s-a exagerat în paguba culturei caracteruluĭ ca și in prejudițiul disciplineĭ și a sănătățiĭ fizice. Și dacă bunăstarea materială de acum s-a îmbunătățit față cu ceea ce era în vechime, un răŭ care este inherent aceste stărĭ de lucrurĭ e chiar dezvoltarea cea exagerată a industrialismuluĭ. Industrialismul se rîdică înaintea noastră și cu toate consequențele sale; el zdrobește pe om sub mașinele sale, munca sub capital; el este un izvor de suferință și ură, atît prin mizeriile fizice și morale ale claselor muncitoare cît și prin nesiguranța și tulburarea în care a aruncat comerțul și industria productivă.

De asemine maĭ semnalează autorul centralizarea peste măsură, ca o urmare a dezvoltăriĭ industrialismuluĭ și a științeĭ; orașele monstre cu viața lor artificială, în care s-a dezvoltat și să dezvoltă pe fiecare zi pauperismul și luxul exagerat, care ruinează sănătatea.

Pe tărîmul internațional este lupta pentru existență, înzestrată de știință cu toate mijloacele cele maĭ perfecționate și militarismul care este un răŭ maĭ periculos decît războiul însușĭ. Aicĭ autorul se oprește spre a defini în modul următor militarismul: Fiind date toate forțele umane și toate științele la un loc, precum și cele maĭ clare izvoare de producținne ale națiunilor, să se găsască mijlocul de a le neutraliza și chiar de a trage din ele cel maĭ mare răŭ posibil.

Iată militarismul, ca soluție științifică a aceste probleme.

In privirea mijloacelor de locomoțiune autorul constată că acestea în loc de a apropia pe popoare, le învrăjbește maĭ mult tot așa precum dezvoltarea bogățiilor și a industrieĭ a desbinat maĭ mult pe oamenĭ. Autoruluĭ i se pare, privind civilizațiunea actuală a omenireĭ, că un geniŭ răŭ a intervertit toate forțele nouă cu cari știința a îmbogățit pe om. Și departe de a învinui știința, el găsește că greșala s-a făcut, «cînd am crezut că știința și pînea sînt

de ajuns omuluĭ, și așa ne am lăsat ca din realismul științific care absoarbe pe om în știința zisă pozitivă, să cădem in realismul practic, care crede că a fi cineva hrănit, îmbrăcat și acoperit este suma existențeĭ». Răul constă în aceea că o seamă de activitățĭ îșĭ iese din margirile impuse de natura lor. Astfeliŭ a fost odinioară religiunea care făcea să derive de la ea toate științele, artele și chiar puterea domnitoare. In alte împrejurărĭ a fost puterea financiară și mercantilismul, carĭ căutaŭ să subjuge societățile și să reducă toate interesele umane la o chestie de tarabă. Cînd vine influența militară, ea caută să înădușe tot ce nu se ține prin forța brutală și a număruluĭ. Atîtea puterĭ legitime prin esența lor, dar care devin niște plăgĭ din momentul ce sînt esclusive.

Toate instituțiile marĭ sînt capabile de un egoism răŭ ințăles ca și indiviziĭ ; și dacă ele ajung cîte o dată să tiranizeze omenirea, aceasta se datorește serviciilor ce ele aŭ adus la inceputul lor. Așa aŭ fost scribiĭ in vremea luĭ Christos, confesoriĭ in altă epocă, sofiștiĭ la Atena ; apoĭ alternativ mediciĭ, astrologiĭ, legiștiĭ, militariĭ cămătariĭ. Nu era chip ca cineva să poată merge, saŭ a se opri fără ajutorul lor ; nicĭ trăi, nicĭ chiar muri Omenirea era ca proprietatea lor, o victimă destinată orĭ cînd să li-se sacrifice. Și de unde vine că la urmă să ajungă aceste instituțiĭ și corporațiĭ tocmaĭ caricatura aceea ce eraŭ la originea lor ? Tocmaĭ de acolo că ele au depășit legea ce li impune natura : *a servi omenirea, iar nu a o aservi.*

Temerea autoruluĭ în privirea științeĭ secoluluĭ nostru, este ca nu cum-va și ia să fi făcut, cam grăbită, un pas maĭ mult de cît trebuia, într-un timp așa de scurt Autorul sintetizînd pretențiile unor oamenĭ de știință, se esprimă : «Și fiincă în afară de știință, nu maĭ este, în ochiĭ științeĭ, astfeliŭ redusă, nicĭ un alt mijloc de a comunica omul cu realitatea, noĭ asistăm la pretențiunea rîdicată de uniĭ, de a reduce toată viața precum și toată realitatea, la ceea ce dînșiĭ au putut constata. In afară de aceasta (și D-zeu știe, cît de mizerabil este domeniul cercetărilor lor în raport cu nesfîrșita bogăție a vieții) n-ar fi decît visurĭ și iluziunĭ. Iată cît de exorbitant este asemenea lucru, esclamă autorul ! Aceasta nu maĭ este știință, ci este un absolutismu științific.

Pentru a documenta asemnnea concluziunĭ autorul citează pe *Du Bois-Raymond* (în discursul *Culturgeschichte und Naturwissen-*

schaft). Acesta zice: istoria științelor naturale este adevărata istorie a omenireĭ. Ceea ce purta pînă acum acest nume, nu e decît istoria războaelor pe de o parte, iar pe de alta a nebunatecilor concepțiunĭ a cîtorva popoare civilizate. Alt document ni-l prezintă autorul ca venind din partea luĭ Berthelot, cînd acesta spune: Il n'y a plus de mystère (nu maĭ există mister). Asemenea ideĭ, emanate de la niște barbațĭ atît de autorizațĭ s-aŭ răspîndit ca fulgerul în toate clasele societățiĭ, și adevărurile superioare dispar în fața concluzieĭ ce fie-care și-o formulează: Omul este un animal ca toate celelalte.

Inainte ca autorul să termine acest capitol, se exprimă: Tainica slăbăciune, partea slabă a zălei acesteĭ marĭ epoce este că ia a uitat că între ceriŭ și pămînt există maĭ multe realitățĭ, decît le-ar putea constata științele zise pozitive. Operile noastre crescînd, ne-am micșurat noĭ. Omul s-a micșurat în propriĭ săĭ ochĭ, în demnitatea și în speranțele sale. Omul este atins și civilizația noastră amenință de a se prăbuși deasupra capetelor noastre.

Rămîne să punem în evidență contradicțiile seculuĭ nostru. Bine înțeles că aceste contradicțiĭ sunt departe de a semăna cu *«minciunile convenționale»* ale luĭ Max Nordau, cu toate că autorul german esceleează în arta de a înfiera spiritul contradictor al veaculuĭ în care trăim.

D-l C. Wagner constatînd că materialul științific al nostru celor de azĭ este acumulat de secole, găsește că diferența între noĭ moderniĭ și veacurile stînse, stă nu numaĭ în fond ci și în tendința și metoada de a trata acel fond de cunoștințĭ. După aceasta arată că este un spirit modern, sinteză a tot ce omenirea a abstras maĭ bun din toată munca și suferințele trecutuluĭ, care spirit constă în aceea de a nu jigni pe nimene, de a urmări dreptatea și adevărul de a respecta și a ocroti slăbăciunea, de a predica solidaritatea, legile și justiția. In fine de a se devota cineva pentru dreptate și pentru adevăr, fie chiar cu pericolul pe a cădea victimă tuturor forțelor conjurate.

Pe de altă parte, în potriva spirituluĭ modern, stă ca o negațiune a sa, realismul științific și practic.

Prin partea intelectuală, acesta este provincialismul cel maĭ strîmt, adevărat spirit de clopotniță, pentru care armonia și majestatea natureĭ nu face maĭ mult decît monotonia unuĭ sunet produs

de o singură strună. Prin partea inimeĭ, realismul este personificat printr-un egoism fără marginĭ, care nu cunoaște concesiunĭ și binefacerĭ decît după ce a calculat. După dînsul, cel slab este cel care trebue să dispară ; solidaritatea e un simplu cuvînt, iar conștiința o nălucă. Cuvîntul de ordine este : Beati possidentes (fericițĭ sînt ceĭ ce aŭ)!

In politică realismul se manifestă prin apoteoza putereĭ brutale. In susul scăreĭ sociale tirania despotică a stăpînitorilor ; în josul aceleașĭ scărĭ libertatea fără frîŭ a mulțimeĭ. De aci o luptă între spiritul modern și între realismu, în potriva căruia se rîdică proteste nesfîrșite. In schimb realismul face numeroase secerișurĭ de victime în corpul spiritului modern.

Cu toată priviliștea de măcelurĭ și de rănĭ ce-ĭ prezintă societatea, autorul nu poate eși din optimismul săŭ, și se esprimă : Cu cît maĭ mult se va organiza forța brutală care lucrează în bestie prin ghiare și unghiĭ, și cu cît se dezvoltă ia în sinul omenireĭ și devine fortăreață, tun, dinamită saŭ tiranie nerușinată în serviciul numărului și al finanțeĭ, cu atît crește și acea putere nevăzută, nepipăibilă care se manifestă prin protestărĭ și care se numește spiritul modern. Iar cînd îĭ sosește vremea, izbucnește, pune stăpînire pe spirite, îșĭ aruncă razele sale în inimĭ, fulgeră și lovește ca trăsnetul, și opera forțeĭ este zdrobită. In zădar caută cine-va să-șĭ dea seamă cum din această luptă, cel maĭ bine înarmat rămîne învins, dar după efecte să vede că o cauză mare și misterioasă a prezidat la această schimbare.

După aceste aprecierĭ autorul îșĭ pune nădejdea în tinerimea care în mod escepțional poate să se dezvolte și să apuce o cale maĭ bună decît părințiĭ lor, lucru ce nu-ĭ fără exemplu în analele istorieĭ și în evoluția omenireĭ.

In cartea II, autorul studiază moștenitoriĭ secoluluĭ, adecă tinerimea, pe care o împarte în treĭ categoriĭ, după cum ea se prezintă lumeĭ care o observă, și anume : o parte de tinerime nerespectuoasă, ignorantă, care critică tot ce se găsește făcut de predecesorĭ; adoua, care se ocupă numaĭ de petrecerĭ și care nicĭ nu are vremea și nicĭ capacitatea de a-șĭ aplica spiritul la ceva, și aceasta este tinerimea aristocratică ; în fine a 3-a este tinerimea poporală și muncitoare la care privesc cu groază și cu o răutate bătrînească ceĭ cărora li fuge pămîntul de sub picioare.

Pe această e pe urmă îşĭ întemeiază autorul speranţele sale în viitor şi pentru ea nu cruţă poveţele cele maĭ bune, carĭ ar fi prea lung de a le enumera aicĭ. Va fi de ajuns să spicuim de icĭ colea cîte-ceva, căcĭ a încerca să vorbim de ceea ce e bun şi folositor în această lucrare, ar fi a o reproduce în întregime. Singurul defect al acesteĭ scrierĭ a D-luĭ C. Wagner este că nu are nicĭ o umbră, sub care să ne odihnim spiritul obosit de atîta admiraţiune.

Să deschidem cartea D-luĭ C. Wagner orĭ unde vom pofti şi vom găsi constatărĭ foarte juste, ca să nu zicem, fără comparaţie. Fie s. ex. la pag. 82 : «Teoriile filosofice, sistemele de morală. doctrinele religioase sînt un lucru, şi viaţa este altul. Lecţiile sale sînt maĭ puternice decît teoriile, atît în bine cît şi în răŭ. Ceia ce se petrece în politică, în finanţă, în industrie, în mersul zilnic al lumeĭ, în relaţiile dintre colegĭ şi prietinĭ, în familie, are numaĭdecît o înrîurirea asupra spiritelor în plină formaţiune. Tinerimea este o pepinieră, în care va încolţi viitorul. E bine dar ca cineva să se amestece în ceea ce se petrece în ea şi să încerce de a-ĭ îndrepta dezvoltarea în direcţia cea bună..... Oameniĭ în luptele lor privesc în partea viitoruluĭ şi acolo caută ajutoare. Din această pricină se face asupra tinerimeĭ cîteodată o acţiune atît de directă şi de energică, încît merge pînă la violentarea eĭ».

Intre flagelul de care e bîntuită lumea. autorul numără şi alcolizmul, şi iată cum se exprimă dînsul (pag. 154): «Punctul negru al orizontuluĭ este alcoolismul. Inrîurirea luĭ s-a simţit în toate clasele societăţiĭ, dar cu deosebire el este un flagel poporal. Flagel recent devenit simţibil de vr-o 30, 40 de anĭ. Alcoolismul este un parvenit proaspăt şi încă cosmopolit. Patrie nu i se poate atribui; el să aclimatează aproape orĭ unde. Şi de cînd el a pătruns prin ereditate în sîngele şi măduva poporuluĭ şi s-a răspîndit la ţară ca şi prin oraşe, el a început a spăria întîiŭ pe medicĭ şi apoĭ pe legiştĭ, şi puţin cîte puţin pe toţĭ ceĭ carĭ cugetă. Actualminte, el să rîdică şi ia proporţiile unuĭ flagel universal.

In unele regiunĭ, nu să maĭ numără alcooliciĭ, ci ceĭ carĭ nu sînt alcoolicĭ. Şi să adaoge că nu se maĭ bea acuma ceia ce se bea altă dată. Frauda este azĭ nu numaĭ în domeniul ideilor ci şi al practiceĭ. Bucatele sînt otrăvite ca şi hrana intelectuală şi morală. Ceia ce absoarbe pe cineva acum sînt băuturile eftine stricate cu rachiŭ de sfecle şi de cartofe cu cari industriaşiĭ marĭ

aŭ împlut țările. Se poate foarte bine zice că cineva își bea moartea sa și a copiilor săĭ. Se otrăvește viitorul și se predestinează generațiile viitoare la rachitism, nebunie și crimă».

Omul este definit *«o speranță a luĭ D-zeŭ»* (pag. 233). El nu este numaĭ un individ, ci cu cît maĭ bine își cunoaște trecutul, strămoșiĭ și contimpuraniĭ, cu atît el se simte maĭ mult că face parte dintr-un tot. Tot ce este omul, depinde în mare parte de alțiĭ El este un individ social; de aceia el trebue să se rîdice la viața socială prin grade deosebite ; familie, amiciție, iubire, patrie. Numaĭ așa este el om.

A continua cu analiza acesteĭ opere ar fi a trece peste cadrul uneĭ dărĭ de seamă; de aceia ne oprim aicĭ și consiliem pe ceĭ cari se interesează de mersul tinerimeĭ, să citească această scriere, care este sinteza observațiunilor unuĭ om capabil, luminat și pătruns de ideia bineluĭ. Rare orĭ poate avea cineva ocazie a ceti o carte ca aceasta, care întrunește condițiile de fond și de formă în gradul cel maĭ înalt.

Fie ca Romîniĭ să producă asemenea opere, și pastoriĭ noștri ortodoxĭ să privească cît sînt de departe de pastorul C. Wagner !

V. Atanasiu.

Loc Col. P. V. Nasturel. *Stema Romînieĭ*, Studiŭ critic din punt de vedere heraldic. Bucureștĭ 1891. 1 vol. 8° pag. 236.

Autorul în această carte urmărește ținta de a «familiariza publicul cu noțiunile istorice cuprinse în stema țăriĭ,.... apoĭ de a lămuri în mod *critic* tot ce s-a zis pînă acum în privința stemeĭ țărilor romîne».

La prìmul punt autorul crede necesar a da cîteva cunoștințe sumare de *haraldică* și a *blazonuluĭ*, admițind cu ceĭ maĭ acreditațĭ autorĭ că *armoariile* și *blazonul* ca semn de nobleță își aŭ originea în secol al XIII-le, decĭ după cruciate, lăsînd ca neavenite părerile celor ce suie originea *blazonuluĭ* la Egipteni, dacă nu și la corabia luĭ Noe (*Hulubul luĭ Noe).*

După ce în cap. II familiarizază pe lector cu terminologia heraldiceĭ, trece în cap. III la *istoricul stemelor Romîne.* a) din Moldova, b) din Muntenia. Ișĭ imparte materia în 3 părțĭ 1) de

nedibăcie a sculptorilor. 2) periodul *rococo*, 2) de la 1867 în coace.

Cu dreptul observă autorul, că nu există nicĭ o urmă documentală de regularea în trecut a stemelor țăriĭ. Unicul mijloc de informație stă în sigiliile aplicate pe pergamentele vechĭ, pecețĭ carĭ luaŭ adesa proporțiunĭ marĭ, (12—15 ^{cm} diametrul), cum și pe frontispiciile cărților bisericeștĭ închinate în memoria cutăruĭ saŭ cutăruĭ domn, care a oferit ceva la cheltuiala tiparuluĭ aceleĭ cărțĭ.

Cum că studiul peceților aplicate pe documente îșĭ are importanța sa să vede de la sine; dar pînă în prezent avem a ne mulțămi cu puțin, de oare-ce la tipăritura documentelor vechĭ trebuesc multe mijloace pentru ale putea reproduce în facsimile. Academia, care singură are mijloace de a face așa ceva, pînă azĭ a făcut tare puțin. In cartea de față, a îndeplinit în parte acest gol utilizîndu-se studiul D-luĭ V. A. Ureche (Sigilografia la Romînĭ) la care a adaus facsimile din nou, din cele 70 de figurĭ, pentru a căpăta o idee sumară de evoluția și schimbarea sigililor, cum și a heraldiceĭ legată de ea.

S-a întîmplat un fapt curios în ceea ce privește stema țăriĭ. Intre alte embleme ce figuraŭ pe scutul țăriĭ era și *aquila* pentru stema Munteniĭ și *capul de bour* pentru Moldova. De aceste două sînt legate maĭ multe legende: una pentru Moldova (vînatul Zimbruluĭ și cățeaua Molda) și 3 pentru Muntenia (a luĭ Feltaĭ, a luĭ Miron Costin și a luĭ Antim Ivireanul). Din cauza reproduceriĭ nesistematice, figurile aŭ devenit maĭ puțin semnificative, așa că în secol. al XVII-le și al XVIII-le *aquila* trece drept *corb*, iar *bourul* drept *boŭ*, probă stihurile traducătorilor de cărțĭ bisericeștĭ, și maĭ ales neuitatele versurĭ ale luĭ Văcărescu.

Și acest *corb* sărman ĭar *aquilă* s-ar face,

ĭar pe lîngă acestea poreclele ce-șĭ daŭ uniĭ altora Munteniĭ și Moldoveniĭ: *cap de boŭ* și *limbă de cioară*.

Din această modeficare adusă stemeĭ maĭ mult din cauza nedibăcieĭ gravorilor, cum și din lipsa de preciziune a însășĭ natureĭ heraldiceĭ, a merge pînă la teoriile emise de autor că aquila e *romană* și că dînsa cu toată vitrigia timpurilor a reușit a să mănținea ca emblemă a unuĭ stat, cînd? cînd nicĭ urmă de stat romîn nu exista, zic a susține cu stăruință asemene părerĭ, e a depăși cercul investigațiilor cu caracter critic.

In adevăr autorul, fie că n-a voit, fie că n-a crezut că intră în cadrul cercetărilor sale, n-a amintit următorul fapt:

In trecut nu numaĭ *domniĭ* aveaŭ dreptul de a-şĭ pune pe documente pecetea lor mare saŭ mică, ca semn de credință ce să dădea unuĭ act. Alăturea cu domnul vedem figurînd pecețile boerilor, de aceeaşĭ mărime, purtînd şi ele *embleme* deosebite ale familieĭ, căcĭ şi la noĭ găsim în trecut *blazonul* în toată floarea luĭ. Nobleța ereditară de clasă să arăta în trecut prin blazonul ce avea drept boerul să poarte; dar pe cînd în blazonul luĭ Vodă întra şi marca țăriĭ, ca unul ce era cap al statuluĭ, boerilor nu li se erta asemenea emblemă.

In timpurile cînd statul era un mare latifundiŭ al domnuluĭ, cînd ideile de țară şi Vodă eraŭ încă nedespărțite, ne vine greŭ a deosebi ce era al țăriĭ şi ce era al Domnuluĭ, şi dar admite autoritatea emblemeĭ țăriĭ fața de scutul princiar.

Ipoteza că aquila e romană ne măguleşte simțul nostru național, dar numaĭ ca ipoteză o admitem.

In partea ultimă a studiuluĭ săŭ autorul să ocupă cu legea din 1872, ce a hotărît stema Romînieĭ, dînd chiar şi sumarul şedințelor din Cameră, cînd s-a discutat legea ce statora marca țăriĭ (*pajura*).

Ca valoare ştiințifică studiul de fața e slab. Maĭ tot materialul e pur descriptiv şi nu este decît o enumerare cronologică a diferitelor steme din diverse timpurĭ. Acolo unde autorul critică, se vede slab şi tocmaĭ slăbăciunei de argumente se datoreşte exagerările stiluluĭ. Adversariĭ săĭ cu care combate (D-l V. A. Ureche) sînt în ochiĭ autoruluĭ *giganțĭ* aĭ condeiuluĭ, şi părerea sa şi-o expune cu multă sfială, de teamă să *nu fie zdrobit*. Din lectura întreagă a cărțiĭ ne rămîne numaĭ atîtea impresiunĭ că am perindat un material noŭ, adunat şi sistematizat acum pentru întîia oară. In ceea ce priveşte pe autor ne face impresiunea unuĭ ucenic, ce crede orbis în zisele maistruluĭ, fără a le supune controluluĭ decît în certe cazurĭ şi atuncĭ cu mare teamă.

Autorul e militar; disciplina militară să vede şi în scrierea de fața, în care să oglindeşte intelectul autoruluĭ, spre a dovedi încă o dată că stilul e omul.

Gh, Ghibănescu

DOCUMENTE

MENEGMII

saŭ

FRAȚĂI CEI DE GEMINE

(Urmare și sfârșit)

Facire[1] a patra

Arătare întăĭ

Valentin, singur

«Astaz la această ușă, de multe orĭ m'am uitat,
Dar n'au văzut om să iasă, orĭ în ce vremĭ-am cătat,
«Stăpănul meŭ să-ș ia baniĭ, iată vreme aŭ sosit
Pentru ca să-ĭ daŭ de știre, di-abe prilez am găsit[2].
«Căcĭ eu mă tem omul nostru, să nu margă la notar
Și a noastră osteneală, să ne fie în zădar.
«Di-un datornic de o dată, cunosc că ni-am măntuit,
Căndu găndesc răd și eu însumĭ, de celi ce-am isprăvit.
«Nu era mult să să bată, de măniĭ era bețĭ
Ah să nu mori Valentine, și toțĭ ceĭ ce sănt istețĭ.
«Dar ce văz? Fineta vine, de văpae m'am aprinsu,
Dragoste sa văz încă[3], din mine nu s'au stănsu.

1. Cortul (M. B. I.). 2. De bie prilej am găsit (M. B. I.). 3. Că încă M. B. I.).

Arătare[1] *2-le*

Fineta, Valentin

Fineta

«Pre stăpănul tăŭ[2] eu caut

Valentin

Dă-m voe păr va veni,
Dragoste me să-ţ descopăr, vez doar nu m-ăĭ maĭ măhni
«La nespusa ta frumusaţă, inima vroiŭ să-m robesc.

Fineta

Mergĭ aiure di-o închină, fugi că eŭ nu te iubesc,[3]
Stăpănul tăŭ cel cu minte, nu ştiĭ cinste ce mĭ-aŭ dat ?
Tu ce aşteptĭ de la mine, ură, război neîncetat ?
«Dobitoc să mă numască !

Valentin

Aceasta nu-ĭ de-ntrebat
El îĭ maĭ răŭ cătĭ-o dată, de căt un căne turbat.

Fineta

«De urătile luĭ vorbe, auzul tot nu-ĭ jignit,
Stăpănă-me şi ia însuş, cu urgiĭ s aŭ pornit
«Acum ceri de la dănsul, un portret şi nişte cărţĭ,[4]
Ce pentr a lor uniri, i-au fost scris în multe dăţĭ,

Valentin

«Căt pentru scrisorĭ îĭ lesne, dar îĭ lucru de prisos
Şi după a me păreri, nu-ĭ pagubă nicĭ folos.
«Iar portretul cel de aur, după cum eu chibzuesc,

---

1. Cortnl (M. B. I.). 2. Mieu (!) (M. B. I.) 3. Primesc (M. B. I.). 4. Expresiune arhaică însemnănd scrisorĭ.

In zădar voeștĭ a-l cere, nimică nu mă-ndoesc.
«Cându-ĭ lipsă de părali, și te afli nevoit,
Ce amanet nu veĭ pune, ca să poțĭ fi odihnit ?

Fineta

«Să poati acest fel de cinsti, la alt portret s-aŭ văzut ?

Valentin

Dar nevoia noastră soro, maĭ nu era de crezut,
«De la[1] o vreme încoace, un unchiŭ om foarte cinstit,
Numele luĭ nu-l știŭ bine, dar știŭ că era vestit,
«Intru veșnica viață, să se mute au voit,
Pentru ca să lase noaî, îndestul de cheltuit
«Șăsă zăcĭ de miĭ de leĭ, aŭ lăsat banĭ numărați,
De acum și eŭ voiŭ crede, c-om fi ceĭ maĭ arătați.

Fineta

«Ce-m vorbeștĭ tu Valentine ?

Valentin

Lucru foarte vederat,

Fineta

Să moștenit așă -n grabă, poate fi adevărat ?

Valentin

«Noĭ cându am aflat de moarte, acestuĭ om minunat,
Și diata luĭ și baniĭ, tot într-o zi ĭ-am luat,
«Apoĭ după toatĭ-aceste, voĭ ce maĭ nădăjduițĭ ?
Stăpănul meu știe chipurĭ, pe care voĭ nu le știțĭ.

Fineta

«Nu am nicĭ o îndoială.

1. Dar de la (M. B. I.)

Valentin

Giudecă tu săngure,
Şi cred că veĭ da dreptate, însus tu dacă veĭ vre.
«Intr-un amoriŭ cum să poate, a fi statornic acum
Ca să ne lăsăm de moade nu se poate niciĭ de cum.

Fineta

«De acest fel de libovnicĭ, noĭ putem a ne lăsa.

Valentin

Şi eu de acum de slujnicĭ, urmăndu după pilda sa.
«Voesc dĭ-acum ca să caut, altile de niam maĭ sus,
Să mă port cum mi să cade, de căt mă vez maĭ pre sus
«Baniĭ ce-auzĭ[1] vor să între, în mănile mele toţĭ,
Că-s amestecat în triabă, însuşĭ să te pricepĭ poţĭ.

Fineta

Tu amestecat să poate ?

Vaientin

Doĭ anĭ nu vor isprăvi
Şi eu dispicăndu văzduhul, cu ochiĭ tăĭ mi-ĭ privi,
«Intru o carăta bună, cu telegarĭ minunaţĭ,
Cămpiĭ să să-nspăimăntezi, cănd i-or vede înhămaţĭ
«Un sfiţăr[2] cu barbă lungă, şi cu slugĭ căte găndeştĭ;
Vătajĭ, bucătarĭ în curte, şi alte orĭ ce voeştĭ,
«Tacămul mesăĭ să-m fie, aur porţălan curat,
Vinul să curgă ca apa, fără a maĭ fi păstrat.
«Masa me foarte deschisă, vrănd a trăi desfătat
Şi vr-un ziafit[3] di oiŭ face,[4] cănd voiŭ voi a fi dat
«Voiŭ orăndui şi locurĭ ca un chip deosăbit,
Să priimăsc după moadă, pre cel ce am maĭ iubit,[5]
«Astăz voiŭ chema pre unul,[6] şi ca mănĭ altul[7] avăndu
Nu veĭ fi şi tu uitată, cănd va veni al tăŭ rănd[8]

---

1. Baniĭ ce-am zis (M. B. I.). 2. Vizitiu. 3. Chef, petrecere. 4. Maĭ mare (M. B. I.). 5. Pe cele ce am iubitu (M. B. I.). 6. Una (M. B. I.). 7. Alta (M.B.I.). 8. Rîndul acesta nu se află în manuscris ci e luat din manus. Bibl. Iaşi).

Fineta

«La aceasta bucuroasă.

Valentin

Tu ştiĭ în cât te iubesc,
Dar aicĭ vre-unul vine, că-ĭ Menegmu nu mă-ndoesc,
«Arhonda spre a ta slujbă, iată sănt înbărbătat[1].

Arătare[2] *3-le*

Menegmu, Fineta, Valentin.

Menegmu

Adevărat aĭ dreptati, îndestul m'aĭ aşteptat.
«O carte de trebuinţă, ce avem nu o găsăsc,
Ca pricina cu notariul ce avem[3] să săvîrşăsc

Fineta

«Stăpănă-me ca să străce, unire cu tine vrănd,
Portretul iaĭ acum ceri, să mi-l dai căt maĭ curănd.
«Cum şi scrisorĭ şi odoară, orĭ ce aĭ să mi le daĭ,
Iată-ţ dă pe ale tali, tribă dĭ-acum cu ia n-aĭ
Scoate îndată din buzunariu o cutiĭ
cu un portret, şi un plic de scrisorĭ

Menegmu

«Mă rog, a iaĭ nebuniĭ, multă vremi voiŭ răbdna

Fineta

Ceĭ cinstiţ aşă urmiază, iau şi dau ce au a da,
«Dacă să-ntămplă vr-o sfadă, ş-ăntre eĭ nu să unesc,
Intălniri căt de mică, să maĭ aibă nu voesc,
«Atăt scrisorĭ şi portreturĭ, apoĭ le daŭ înapoĭ[4]

1. Acesta linie e pusă în scena a 3-a în M. B. I.. 2. Cortul (M. B. I.). 3. Ceia ce am (M. B. I). 4. O linie lipseşte in M. B I.

Menegmu

Acest fel vi-ĭ obiceiul ?¿

Fineta

Tot aşa am urmat noĭ
«Acest flăcăŭ poate bine, să-ţ arăte di-a voi,
Ceĭ înţălepţi cum urmĭază, voind cinstiţĭ a trăi.

Valentin

«Eu la întămplări de aceste, cu acest chip am urmat.

Menegmu

Prietină să-ţ spuiŭ una tu co-acest chip blăstemat,
«Maĭ adus l-atăta ură, atăta m-aĭ turburat,
In căt spre o răsplătiri, de celi ce mĭ-aĭ lucrat,
«Cătu-ĭ de gre a me palmă ; acu-ndată veĭ sămţă.

Fineta

Moarte să te ia maĭ bine, dă-mĭ portretul nu minţă,
«Ţăne pe al tău că iată-l, îţ vorbăsc pe înţeles.

Menegmu

Ce portret zăce aceasta ?

Fineta

Al tăŭ îţ zic făr de gres,[1]
«Care i-aĭ luat[2] atunce, căt pre al iaĭ ţă l-au dat
Apoĭ ce te făţăreştĭ a nu şti [3]

Menegmu[4]

Ş-a stăpănăta la mine-ĭ ?[5]

1. Făr de greşala, negreşit ; Far de greş (M. B. I.). 2. Dat (M. B. I.). 3. Rîndul acesta din manuscris, se afă în manuscrisul bibliotecei Iaşĭ. 4. Lipseşte în M. B. I. 5. Lipseşte în M. B. I.

Fineta

Maĭ este de întrebat ?[1]
«Şi maĭ îndrăzneştĭ a zăce, că aceste sănt poveştĭ ?
Aceasta îĭ nebuniĭ.

Menegmu

Mergĭ la dracu, ce bărfeştĭ ?
«Eu nu ştiu, nicĭ n-am ştiinţă, nicĭ prin găndu nu mi-a trecut

Fineta

Poţĭ jura ? spunem înda ?[2]

Menegmu

Vreĭ giurămănt ? l'am făcut,
«Căcĭ în viaţa me toată, nu m-am zugrăvit nicĭ cum

Fineta

Ah ! jădiri[3] blăstămată.

Valentin

Nu te făţări dĭ-acum,
«Dacă l-aĭ luat arată, fără a te maĭ sfiĭ,
Căcĭ deacum îĭ nebuniĭ, voind a maĭ tăĭnui

Menegmu

«Iadul zic să mă înghită, di-am văzut măcar în vis

Fineta

Intru această cutiĭ portretul tău am închis.

Menegmu

«Numaĭ atuncea voiŭ crede, dacă dracul aŭ voit
Spre maĭ multă osăndire, să mă de iaĭ zugrăvit.

---

1. Cuvintele: Maĭ este de intrebat sunt zise de Valentin. 2. Cred că a voit să zică îndată. 3. Zidire (M. B. I.).

Fineta

«Ce obrăznicii marĭ, mă rog aşteaptă să vezĭ,
Aice este dovada, caută şi apoĭ crezĭ
(Deschide cutia şi arată portretul)
«Chipul tăŭ nu eştĭ, acesta? Caută ce poţĭ să zicĭ?
Menegmu, (ia sama portretuluĭ cu amănuntul)
«Cine dracul poate crede, acee ce văz aici,
Ochiĭ micĭ, faţa întriagă.

Valentin, luând portretul în mână

Lăsaţi-mă să privăsc,
«Să iaŭ sama co-amăruntul, să văz di să pâtrivăsc.
Pre viaţa me mă crede, tu eşti, par că aĭ vorbi,
«Zugrav nu s-aŭ dat în lume, maĭ bine a zugrâvi.

Menegmu

«Aice este un farmăc, este cu adevărat,
Şi un vicleşug de frunte, să cunoaşte vederat,
«Acesti doaî căţăli, aice căndu au venit,
Pe vr-unul să-m ia portretul, cred că aŭ ademenit,
«Vrăndu sa mă pue la mănă, cine ştie ce găndesc.

Fineta

Destul mă rog, conteneşte.

Menegmu

En să tacĭ te sfătuesc,
«Mergĭ de-ţ cată om aiure, binele tăŭ eu voesc,
Nu lungi maĭ mult voroava, căcĭ apoĭ eu nu glumesc.

Fineta

«Dă-m portretul dar îndată.

Menegmu

A cuĭ?

Fineta

A stăpănă-me voesc.

Menegmu, o ia de spate

Du-te dracului de aice, fugĭ ca să mă odihnesc.

Fineta

«Arhonda în doaî vorbe, dă-m portretul să mă duc,
Orĭ să știĭ că îț scot ochiĭ, și apoĭ dĭ-aice fug. »

Valentin

«Pentru ca să scăpĭ d-o sfadă, ce văz că n'are sfărșit,
Dăĭ portretul iaĭ la dracul, s-o vezĭ dĭ-aicĭ c-au eșit,
«O libovnică -nfocată, de căt iadul cel aprinsu
Este maĭ învăpăiată, focul iaĭ este nestănsu.

Menegmu

«Măcar să să îndrăciască, eu portretul nu ĭ am luat,
Nicĭ le știŭ, nicĭ am știință, nicĭ lĭ-am dat.

Valentin, cătră Fineta încet

«Co-acest chip de și vorbește, dar de dragosti robit,
Lasă-mă să-l iau cu bine, aflăndu vremi de vorbit,
«Du-te tu acum dĭ-o dată, maĭ la urmă îț va da.

Fineta

Te ascult, dar să știĭ bine, că mult nu pociŭ a răbda,
«Căt de mică-nprotivire, făcăndu-mĭ îț spuiŭ pe loc,
Că de n-oiŭ vede isprava, casălor voastre dau foc

Arătare[1] *4-le.*

Menegmu, Valentin

Menegmu

«S-au maĭ dat mă rog în lume, co-acest chip a să porni,

1. Cortul (M. B. I.).

Și fără milostiviri, pe un om a prigoni?

Velentin

«Dacă-ĭ drăgălaș ca tine, bine făcut și frumos
Adesă orĭ să întămpla, să aibă acest folos.
«De aceste -ntre libovnicĭ, nimicurĭ să socotescu,
Astăz să te -npac cu dănsa, am găndu[1] ca să mă sălesc.

întru sine

«Dar văz pe Marchi[2] că vine, drumul ia spre noĭ curat,
O sută cinzăcĭ de galbenĭ, îĭ lucru de turburat.

Arătare[3] *5-lea.*

Marchi, Menegmu, Valentin

Marchi, înbrățoșăndu-l cu mare grabă și sărutăndu-l.

«Ah! ce fericirĭ mari, prietine pre iubit,
Cătă bucurie astăz, am luat nu-ĭ de vorbit,
«Pentru că ti-am văzut iarăș, în căt sănt de bucurat,
Dar sănt cuprinsu de mănii, peste firi turburat.
«Zăoa mi-ĭ de supărărĭ, aș vre să fie -n noptat,
Și cu patru voinicĭ vrednicĭ, la Podinoc[4] să mă bat,
«Vrănd ca să dau o curmari, unuĭ trup nenorocit.
Căcĭ murind atuncĭ voiŭ crede, că sănt cel maĭ fericit.

Menegmu

«Arhonda, pre rău îm pare, pentru că eștĭ turburat,
Dar eu să mă bat cu tine, nu am gănd îț spuiŭ curat

Marchi

«A unuĭ pistol loviri, pentru mine îĭ năroc,
Insă bine nemerită, în căt să rămăiŭ pe loc.

Menegmu, cătră Valentin

«Mă rog ce om esti acista?

1. In gănd (M.B.I.). 2. Marchizul. 3. Cortul (M.B.I.). 4. Pochido (M.B.I.).

Valentin

Prietin iĭ de crezut.
Şi din ceĭ aleşĭ să vede.

Menegmu

De când sânt nu l-am văzut.

Marchi

«Iadul să-nghită îndată, casa din carĭ-am eşit,
Fire cu ia dinpreună,[1] să piară păr în fărşit.
«Sărmacluţa me toată, păr într-o para am dat,
Intru un gĭoc de cărţĭ scârnav, cât au vrut toţĭ m-au prădat
«Dentru această pricină, sânt sălit a mă ruga,
O sută cinzăcĭ de galbenĭ, ce-m eştĭ datoriŭ a mi ĭ da.
«Pentru că-ţ dau supărari. mă rog ca să fiu ertat
Stare me nu mă sloboade, să nu ceiŭ cee ce-am dat

Menegmu

«După cum îţ dau ertare, mă rog şi tu să mă erţĭ,
Merare me este mari, în cât nu poţĭ ca să crezĭ,
«Eu n-am de tine ştiinţă, cum dar m-aĭ împrumutat,
O sută cinzăcĭ de galbenĭ, într-a cuĭ mână aĭ dat ?

Marchi

«Mă rog ce vorbă-ĭ aceasta ? Nu pocĭ a o asculta.

Menegmu

Nicĭ pentru mine -ĭ lesnire, a înţălege pĭ-a ta.

Marchi

«Cu o sută cinzăcĭ de galbenĭ, tu mie nu-m eştĭ dator ?

Menegmu

Altora aĭ făcut bine, nu te ştiŭ de creditoriŭ.

1. Fire cu iadul împreună (M. B. l.).

Marchi

«Mergându în țara nemțască, nu-ț poate veni în gându.
Că ca să purcezi în oaste, cheltuiala ne avându,
«Era să rămăĭ din cale, că n-aveĭ ce -ncăleca.

Menegmu

Cele ce zăcĭ îm par visurĭ, vorbă nu maĭ încurca.

Marchi

«Tu ca să-ț cuprinzi nevoe, aĭ venit la mine-ntinsu.
Și eu ca un galantom,[1] punga știĭ că ț-am deschis.

Menegmu

«De la un falnic ca tine, eu să mă împrumutez ?
Minte de-m prăpădem toată, iar[2] n-aș pute ca să crez.

Marchi

«Acest om ce văz aice, el îm va mărturisi,
Il cunosc c-au fost cu tine, nu poate a să dosi,
«Gingașule dă-te -ncoace, poț să zăcĭ că aĭ uitat ?
Căcĭ stăpănul tăŭ arată, că nu l-am împrumutat.

Valentin

Boeriule....

Marchi

«De nu-ĭ spune adivărul, săraci ti-am înnecat.

Valentin

Im aduc dĭ-abie[3] aminte, ca dĭ-un lucru -ncurcat.

Marchi

«Ce-m vorbeștĭ vorbe -ncurcate ? eŭ banĭ știŭ c-am numărat,
Arhonda baniĭ îndată, au la sabie curat.

1. Cu galantomie (M. B. l.). 2. Iarăș (M. B. l.). 3 Diabie lipsește in M.B.l.

Manegmu

«O cerere făr de cale, pentru că nu împlinesc
Nu sănt silit a mă bate

Marchi

Ascultă-mă ce-ț grăesc,
«Mie nu-m trebue vorbe, fă ce-ĭ face maĭ ales.

Menegmu

Eu nu am atăta grabă, stă să vorbim pe ințăles.

Marchi

«Eu nu voesc tălmăcirĭ, lucru este vederat.

Menegmu

Arhonda îngădueşte.

Marchi

Ba nicĭ pic îț spuiŭ curat,

Menegmu

«Să-ț plătesc eŭ ?[1] Nicĭ-o dată, că țăe nu sănt datoriŭ.
Tragimâ la giudecată, mergĭ, de adu împlinitorilŭ

Marchi, scoate sabie

«Implinitoriŭ îm ceĭ ve-zăl, aşa fac cuĭ mi-ĭ datoriŭ.

Menegmu

Ceriule ! ce mă voiŭ face ? Sa fug că aice moriu.
«Cățĭ banĭ zăcĭ că mi-aĭ dat mie ?

1. Eu să-țĭ plătesc ?

Marchi

Dar tu[1] te facĭ c-aĭ uitat.
O sută cinzăcĭ de galbenĭ.

Menegmu

Giumătate[2] ză c-am dat

Marchi

«Să crăp aice îndată, dacă tu cum îm vorbeştĭ.
Baniĭ meĭ cu mare grabă, nu tĭ-oĭŭ face să-m plăteştĭ.

Valentin încet

«Pĭ-amăndoĭ el ne omoară, mă rog dacă n-aĭ plătit,
Ce folos clironomia, pentru alţiĭ s-aŭ gătit
«El nimică n-a să piarză.

Menegmu

Ce cumplit, ce dobitoc!

Marchi

Eu nu voesc gănduri multe, numără-m baniĭ pe loc

Menegmu

«Cu graba nu faci nimic, că nu pociŭ să hotărăsc,
Ţăne noaîzăcĭ de galbenĭ, să zic că îĭ dăruesc.

Cătră Valentin

«Scoate-mă mă rog dĭ-aice, cată doar s-a mulţămi,
Săleşte-l a lua baniĭ, ş-atăţa a priimi
«De n-aş ave moştenire,[3] cee ce am de luat,
In duelul cari ceri, pe dracul ar fi aflat.

Valentin cătră Marchi

«Maĭ mult de giumătati, datorie îţ luaş,
Fiĭ pără măni cu răbdari, nu-ĭ rămăne păgubaş

1. Dar ce (M.B.I.). 2. Pe giumătate (M. B. I.). 3. De n'aş avea a lua baniĭ (M. B. I.).

Marchi, luând banii

«Eu v-am socotit de oamenĭ, dar voĭ sănteţĭ blăstămaţĭ,
Nu am găndit nicĭ-o dată, această cinti să-m daţĭ
«Rămăneţĭ cu sănătate, dar dĭ-acum să vă ferіţĭ,
Ca să vă lipiţĭ de mine, să nu maĭ nădăjduiţĭ,
«Eu aş fi căzut din cinsti, în ţara me dĭ-aş fi fost.
S-aş[1] fi avut vr-o pricină, c-un om ca tine de prost.

Arătare[2] 6-lea

Menegmu, Valentin

Menegmu

«Ce ţară este aceasta, unde sănt, în ce loc staŭ?
Minte din cap mi să perde, orĭ în care parte dau
«Neguţătoriŭ, om, femeĭ, sau drumeţ de întălnesc,
Parcă s-au unit cu toţiĭ, să facă să nebunesc.
«Eu nu cunosc nicĭ pe unul, iar pe dănşiĭ ascultăndu,
Par-că ceĭ maĭ bunĭ prietinĭ, să mă fure aŭ în găndu.
«La notariŭ să mărg îndată, să fug de aicĭ curat
Că pădure[3] tălhărească, şi loc ales de furat.
purcede

Valentin, alergănd după dănsul

«Dar nu priimeştĭ stăpăne, eu să te povăţuesc?

Menegmu

N-am trebuinţa de tine, dute că îţ mulţămăsc,
«Sănt mulţămit dĭ-a-ta slujbă, nu-m maĭ trebueştĭ dĭ-acum
Nu mă maĭ încred în altul, măcar fie orĭ şi cum.
«Am început a mă temi, şi asupră-mĭ am prepus,
Să mă amăgesc pe mine, altul să nu mă fi pus.

1. Dĭ-aş. (M. B. I.). 2. Cortul (M. B. I.). 3. Că-i pădure (M. B. I).

Arătare[1] *7-lea*

Valentin, singur

«Săracul îm este milă, cu totul s-aŭ zăhăit
Di-a maĭ șăde mult aice, credemă aŭ nebunit,
«Puțăn să maĭ zăbăvască, stăpănul meu măntuit[2]
Oiŭ să-l văz de datoriĭ, și cu toțiĭ învoit.

Arătare[3] *8-lea.*

Cavalierul, Valentin

Cavalierul

«Ah iubite Valentine, bucurie me nu vezĭ,
Fericire mi-ĭ atăta, în căt însuș tu nu crezĭ,
«Cautā și vezĭ aice, baniĭ toțĭ am priimit,
Tot asăgnațiĭ curat,[4] de acum sănt odihnit.
«De triĭ miĭ de leĭ, de noaî, altile sănt și mai micĭ,
Precum trec acum în Franța, sănt unele și de cincĭ.[5]

Valentin

«Toate îț curgu foarte bine, după cum eu îț poftesc,
Dar puțăn să le iau sama, mă cam lasă să privesc,
«Să văzĭ aceste biletur̆ĭ, și tipariul cel frumos,
Să văzĭ dacă sănt făcute, după chipul curios,
«Aceste îm plac mie[6]. sănt foarte pe înțăles,
Să cetesc slovele bine, cu chipu cel maĭ ales.

Cavalierul

«De cătu-ĭ fieşte cari, ca și tine o pricep.
Măcar ca a le cunoaște, de abe acum încep.
«Di acum și eu ca și alțiĭ, oiŭ începĭ -a mă purta.

1. Cortul (M. B. I.). 2. Îĭ măntuit (M. B. I.). 3. Cortul (M. B. I.). 4. Curate (M. B. I.). 5. Altele sănt și veșnice (!) M. B. I.). 6 Și mie (M. B. I.).

Valentin

«Incă tot nu cunoştĭ bine, toată fericire ta.
«Pe frate-tăŭ de iznoavă, acum iar l-au apucat,
O sută cinzăcĭ de galbenĭ, de la Marchi ce-aĭ luat,
«Cu o porniri pre mari, asupra luĭ au sărit,
In căt începus-a crede, că de istov îĭ perit.
«Frate-tău întăeş dată, îndestul s-au apărat,
Dar el nu vre să-l audă, căcĭ era pre turburat,
«Asupra sa ca o fiară, au sărit baniĭ cerăndu,
Intr.acel menut îndată, vre să-l vază numărănd,
«El fiind cu -nţelepciunĭ, pricină n-au maĭ cătat,
Şi maĭ mulţĭ de gĭumătati, baniĭ îndată i-aŭ dat

Cavalierul

»Că-m plăteşte datorie, credemă n-oiŭ bănui.

Valentin

Nu grăbi cu mulţămire, că-m pare că ti-ĭ căi,
»Căcĭ triaba cu Isabela, foarte răŭ o au străcat.

Cavalierul

Precum văz[1] el au văzut-o,

Valentin

Căndu au fost un păcat,
»Şi maĭ vărtos într-o toană, căndu el era turburat,
Să te fi dat de o parte, să vezĭ ceea ce-au lucrat,
«Au vorbit gură cu gură, ce fel poţĭ să te pricepi,
Asupra ta îĭ bănatul, nu ştiŭ de unde- să -ncepi.
«Isabela este foarte mănioas-asupra ta,

Cavalierul

Trebue să fac tot chipul, a mă pute îndrepta,
«Dar iată o văz soseşte ; madamă unde te ducĭ?
De ce ţ-aĭ schimbat cărăre ?

1. Cum cunosc (M. B. I.).

Arătare[1] *9-le*

Isabela, Cavalierul, Valentin

Isabela, trecăndu prin theatru

Denainte me să fugi.

Valentin

«Iată una pentru alta.

Isabela

La Aramia mă duc,
Să-ĭ arăt că eu cu tine,[2] ca de duşmanul meu fug,
«Căt îţ place o iubeşte, căcĭ eŭ dĭ-acum hotărescu,
Să fug în lumi de tine, nu primăsc să te zărescu.

Cavalierul

«Madamă . . . .

Isabela

«Nu vren s-ascult îndreptari, dragoste ta am văzut,
Pentru iubiri ocară, lucru ce nu am crezut,
«Mă aĭ de necredincioasă, lipsită de minte mult.

Cavalieral

Madamă, mă rog ascultă.

Isabela

Nu voesc să te ascult.
«Orĭ cătă neominiĭ, cineva ar fi avut,
Aşă urăt să vorbască, să mă crezĭ, n-ar fi putut.

Cavalierul

«Trebue să ştiĭ, c-aice. . . .

---

1. Cortul (M. B. I.). 2. De tine (M. B. I.).

Isabela

Nu știu, tacĭ ț-iĭ în zadar.

Cavalierul

Co-aceasta nu facĭ nimică.

Valentin

Să-l ascultĭ fă-ĭ acest dar.

Isabela

«Intru a sa nebuniĭ, iarăș vreĭ a mă -ncurca.

Valentin

V-aț sfădit fără pricină, trebue a vă-npaca,
«Acum îndată voiŭ scoate, tot prepusul d-între voi,
Și că nu avețĭ dreptati, a vă sfădi amândoĭ,

Isabela

«Eu știŭ că nu-s vinovată, tu să-m fiĭ giudecătoriŭ.

Cavalierul

Și eu știu că am dreptati.

Valentin

Acest chip turburătoriŭ,
«Pe carĭ văz cu porniri, că -ntre voĭ s-au ațățat,
Il voiŭ liniști îndată; zăcĭ că mustrărĭ n-au cruțat,
«Ț-au vorovit făr de cali.

Isabela

Cât nu să poate maĭ mult

Cavalierul

Mie îm zăcĭ c-am

Valentin

Să tacĭ c-apoĭ nu v-ascult,
«Dacă nu-ţ face răbdarĭ, tac îndată să mă crezĭ,
Cel ce aŭ făcut mustrare, nu-ĭ acela cari vezĭ,
«El nefiind zăcĭ că este chipul luĭ îĭ vederat,
Numele, vorba luĭ, statul, şi faţa o vezĭ curat,
«Şi măcar ca să văd unul, dar între dănşiĭ sînt doĭ,
Văzănd pe unul îndată, zăcĭ ca-i văzut pi-amăndoĭ,
«La aceasta aĭ greşala, aceasta ti-aŭ înşălat,
N-aĭ bănuit cuĭ să cade, ci pe care aĭ aflat.

Isabela

«Cu poveştĭ nepotrivite, mă rog ce mă amăgeştĭ?

Cavalierul

Nu te turbura madamă, fă răbdarĭ că greşeştĭ.

Valentin

«Voroava că-i încurcată, însum îţ mărturisăsc,
Dar să ştiĭ că arĭ-un frate, cu carĭ se potrivăsc,
«Iĭ de gemine cu dânsul. tot un port şi tot un stat,
Eĭ ţi-aŭ zis vorbelĭ-acele, de care tĭ-aĭ întrestat,
«L-aĭ socotit că-ĭ acesta, dar de i au şi sămănat,
Cel adevărat acesta-ĭ, acela-ĭ un blăstămat

Isabela

«Cu toate că a să crede, povestire îĭ cu greŭ,
Voinţa mă măguleşte. însu-mĭ a o crede vreŭ,
«Dragoste me mă săleşte, orĭ ce-aŭ fost a le uita.

Cavalierul

Cu toată a ta mănie, eŭ mă plec la mila ta,
«Sufere de bucuriĭ . . . .

Vra să-ĭ sărute mănă

Isabela [1]

Pornîrea ta să oprești

Cavalierul

Rătăcit de bucurii, urmez celi ce voești.
«Văz cu pornirile mele, că pre mult au năvălit,
Uită toată defăimare, crede că nu ți-am hulit,

Valentin, arătăndu pălărie

«Să nu te maĭ amăgiască, vez sămnul care am pus,
Când veĭ fi la îndoială uită-te îndată sus.
«Dar vez îț ia sama bine, la notariŭ să nu te perzi,
Să iaĭ unul pentru altul, căută sămnul de vezi,
«Dĭ-aicĭ veĭ lua știință, care-ĭ cel adevărat.

Isabela

Inima me de căt ochiĭ, ia-m va spune maĭ curat.

Cavalierul

«Cu toată buna voință, a ceriuluĭ ce cunosc,
Alta afară di aceastā, de-m va da nu o primăsc,

Valentin

«Țărimoniile lasă, acum de-o dată taci,
După ce iĭ veĭ lua-o, atunce poțĭ să le faci,
«Slava pe noĭ ne trimete, aiure să ne aflăm,
Madama, să marg-acasă, trebue s-o îndemnăm,
«Noĭ să căutăm tocmala, căt putem să ne sălim,
C-o ispravă fericită, între noĭ să ne fălim.

---

1. *Isabela*, lipsește din manuscript; se afla însă în M. B. I.

Facire al cincile.

Arătare întăĭ

Aramia, Fineta.

Fineta

«Eŭ iţ arăt adevărul, madamă, nu-ĭ de crezut,
Un om aşă îndărătnic, în lume nu am vĕzut,
«Dacă i-am cerut portretul, l-am sălit cu dinadinsu,
N-aŭ lipsit mult să mă bată, de spinare m-aŭ împinsu,
«Sluga luĭ maĭ cu blăndeţă, el ceva mĭ-aŭ ajutat
Ah ! madamă, să nu scape, omul acest blăstămat.
«Să-l goneştĭ în căt se poate, dreptatea ta însuşĭ vezĭ,
Aĭ făgăduinţa-n mănă, poţĭ să-l supuĭ să mă crezĭ.

Aramia.

«Ceriul să mă osăndiască, de nu-ĭ voiŭ veni de hac.

Fineta.

N-aŭ rămas dĭ-acum credinţă, eŭ nu maĭ ştiŭ ce se fac,
«Nu-ĭ dreptatĭ, nicĭ în cinsti, om cinstit nu poţĭ să vezĭ,
Fetele-n vremea aceasta. că-s de răs poţĭ să mă crezĭ
«Vrînd a nu fi amăgită, în giurămîntul călcat
Ca cu o zăbală bună, pre libovnicĭ aŭ legat,
«Sălindu-ĭ ca giurămăntul cu toţiĭ să-l de înscris.
Dar ce-aŭ isprăvit vaĭ mie, căcĭ eĭ maĭ mult îş fac răs,
«Vederat aicĭ se vede, că-n veacul cest osăndit
A te-ncredinţa în zapis, nu este nicĭ de găndit.
«Nenorociria-ĭ a noastră, noaî den ceriŭ este dat,
Bărbaţiĭ să vĕ-amăgiască, şi noĭ să fim spre răbdat

Aramia

«Destul c-a me hotărăre, pentru înfrănare lor,
Este să fac răsplătiri, fimeilor tuturor.

Fineta

«Cum să poate când voești, lume a ademeni,
Cu o perucă bălaĭ, un om voind a veni,
«Și c-o minte can ușoară, dĭ aceĭ can amețițĭ,
Ce să miară el de sine, fiind oareș ce lipsiți,
«Pentru că-ĭ curat la față, și la inimă can blănd,
Vine să ne placă noaî, numaĭ co-acesta în gănd,
«Dăndune a sa voință, înscris foarte pe curat,
La urmă să nu voiască, a sa ține de contrat,
«Aceasta nu-ĭ să să rabde, răsplăfire să străgăm,
Obiceiul acest scărnav, trebue ca să-l străcăm,
«De nu va fi pentru alta, măcar ca să-ț răsplăteștĭ,
Bărbat ca să-l iaĭ pe dănsul, orĭ căt poțĭ să te săleștĭ.

Aramia

«Dacă el nu mă iubește, cu săla ce-am isprăvit,
Un măritat ca aciasta, nu-l vroiŭ că-ĭ nepotrivit.

Fineta

«Socoteștĭ că să mărită, cu vr-o dragoste acum ?
Aceasta era o dată, dar acum nu-i nicĭ ca cum,
«Fără nicĭ o clivetiri, pe toată zăoa privăsc
Că să-nsoară, să mărită, ș-ăntre eĭ nu să iubăsc
«A te mărita să cade, căcĭ în stare care eștĭ,
Frumseța să treci tari, ca floare te vestejești
«Acest sfat cu-nțălepciune, ce den răvnă îț dau eŭ,
Mie maĭ mult să cuvine, eu să cade ca să-l iau,
«Să rămăĭ fată bătrănă, nu este de suferit,
Primejdia este mari, crede-mă îĭ de perit.

Arătare 2-le

Dimofon, Isabela, Aramia, Fineta

Dimofon

«Nărocul meu te trimite, el credu că tĭ-aŭ îndreptat,
Căcĭ eu vrem să vin la tine, ostenială n-am lŭat,

Aramia

«Și eu co-ace nenorociri, să viŭ la tinĭ-am purces,
Nărocul ni-ĭ di-o potrivă, m-am scutit de n-am maĭ mersu.

Dimofon

«Spune-m acum surioară, arată-m acum curat„
Den greșita hotărări, aĭ eșit co-adevărat ?
«Aĭ venit în cunoștință, patima ț-aĭ cunoscut ?
Aĭ văzut c-o năluciri, întru tine s-aŭ născut ?
«Dĭ-acum lasă-te de toate, înțălĭaptă să tĭ-arăț,
Cugetul îț liniștește, în cele maĭ multe dățĭ.

Aramia

«In vorba ta întregime, nicĭ-o-dată poțĭ să vezĭ,
Cum că eu nu-ț țăŭ în samă, cele ce-mĭ zăcĭ însușĭ crezĭ,
«De Menegmu să nu ti-apropiĭ făgăduinț-am luat
Insuș el în scris să liagă, dĭ-a sa voință mĭ-am dat.

Dimofon

«Soro, pără unde mergi, credința ta-ĭ de merat.

Aramia

It arăt că al meu este, n-am spus că l-am cumpărat,
«Mă asculţĭ și tu nepoată ?

Isabela

Te ascult l-am înțeles [1].

Aramia

Cum că eștĭ măgulitoari, eu te cunosc maĭ ales,
«Și sănt bine-ncredințată, că nu voești sâ-m răpești,
Lucrul ce al tău nu este, știŭ bine că nu ndrăznești,
«Căcĭ un lucru ca acista îĭ cu totul necinstit.

---

1. *Am ințăles*; Manuscrisul Bibliotecei.

Isabela

Den măna ta cine poate, să-ț ia *un lucrul* vestit ? [1].
«Maĭ vărtos căndu să pătrunde, di frumsața cari aĭ,
Ochiĭ tăĭ mie-m sănt marturĭ, a găndi vreme nu-ĭ daĭ,
«Ochiĭ tăĭ sănt de acie, ce pătrund ne încetat

Aramia

Ochiĭ meĭ au frumsață, ce la alțăĭ nu s-au dat;
«De vreĭ a pune-n lucrărĭ, pot maĭ bine ca să vezĭ,
Carĭ-a birui din doaî, și atunce să mă crezĭ.

Dimofon

«Ah! tăcețĭ că supărări, destul mi-ați pricinuit
Iată văz din nenorociri, ginerile c-au venit

cătră Meuegmu

«Mă rog spune-m pe notariul, de ce nu mi l-aĭ adus ?

Arătare a 3-le.

Menegmu, Dimofon, Aramia, Isabela, Fineta

Menegmu

Nu pociŭ [2] casa ca să-ĭ aflu, în zădar [3] la el m-am dus,
«Oiŭ să-ț fac o rugămintĭ, să mă ducĭ la el acum,
Eu fără-npedecari, nu pociŭ a fi nicĭ ca cum.

Dimofon

«Indată acum aice, aștept ca să-l văz sosindu.

Menegmu

De pe uliță văzu unul, căt se poate alergăndu,
«Ca cel maĭ ales prietin și maĭ iubit de căt toțĭ,

1. „Să-țĭ scoată un chip vestit, (ibidem)—2. Ochiĭ meĭ au frumsățĭ (ibid).
3. Nu pot (M. B. I.).—4. In zadar (M. B. I.).

Mă-ntriabă de sănătate, să maĭ zăcĭ ceva nu poţĭ,
«Altul mă strănge de mănă, şi mă roagă să măncăm,
Acolo în lostariĭ, într-alt loc să nu cercăm,
«Altul iar într-o strămtoari, m-apucă că-ĭ sănt datoriŭ,
Im ceri baniĭ îndată fără a-l şti creditoriŭ
«Iadul vroiŭ să mă înghiţă, vr-o dată de ĭ-am văzut,
Dentre eĭ fieşte care, den ceriŭ îm pare căzut.

Aramia

«Ah tigoară osăndită, de acum s-au isprăvit,
Cu toată făgăduinţa, alta să iaĭ aĭ voit
«Giurămăntul [3] tău nu caut, hotărăre n-o primeşti,

Menegmu

Iată alta de iznoavă, dracul ştie cine eştĭ.

Aramia

«Tu mă lepezi osăndite, nu socoteştĭ la păcat, [1]
Socoteşti de faptă bună, a fi neînduplecat,
«Sufletul vezi că-m răpune. soartiĭ mele m-am supus,
Lacrămă a vărsa una, nicĭ de cum în găndu n-aĭ pus?
Cade piste Fineta

Menegmu

«Aceasta ĭĭ îndrăcită, de mine ce s-au legat?
Vrăndu ca să mă năcăjască [2], aice au alergat,
«Este mă rog de răbdari, purere a fi sălit,
Tot dĭ-a una în năcazurĭ, ca să fiĭ învăluit?

Fineta

«Cum de nu-ţ aducĭ aminte, cum nu găndeşti la păcat? [3].
Priveşte că maĭ moartă, acum-n braţă mĭ-au picat,
«Această nevinovată, spune-m cu ce ţ-au greşit
De vreĭ să să pedepsască cu cel maĭ cumplit fărşit?

---

1. Jurămăntul (M. B. I.).—2. Pacat (M. B. I.).—3. Năcăjască (M. B. I.).
4. Pacat (M. B. I.).—5. Sfărşit (M. B. I).

Menegmu

«Dracul să o ia îndată, maĭ de mult dĭ-ar fi murit,
Era bine pentru mine, că n-aş fi maĭ suferit,
«De tĭ-ar lua şi pe tine, m-ar îndatori maĭ mult.

Aramia

Răspfătire ta iĭ gata, mĭ-aĭ dat în scris de demult,
«Am a ta iscălitură, pociŭ ca să te pedepsescu,
Nu-m trebue maĭ mult marturĭ, săngură te dovedesc.

Menegmu către Demofon

«Aceasta iĭ îndrăcită, lesne o cunoaşteţ toţĭ.
Cată maĭ bine di-o liagă, te săleşte în căt poţĭ.

Dimofon cetind făgăduinţa

«Numile tău văz aice, Menegmu este iscălitĭ
Avut-aĭ ceva cu dănsa, de cari aĭ fost sălit?
«Aceasta-m este sor mie, lesne pot [1] ca s-o adormu

Menegmu

Pi-acesti [2] doaî căţăli, nu lĭ-am văzut nicĭ în somnu,
«Pentru vorba ceastă proastă că ţi-ĭ sor mă rog să erţĭ,
Eu vroiŭ ca să fug dĭ-aice, în ochĭ să nu mă vedeţĭ,
«Diavolul sau satana . . .

Dimofon

Nu te gĭura [3] că te cred,

Menegmu

Fimeia ceastă nebună, voeşte ca să mă perdu,
«Duh, diavol, năluciri, a nebuniĭ sălaş,
Orĭ care-ĭ fi dentr-aceste, lasă-mă că eu te lasu.

---

1. Pocĭ (M. B. I).—2. Pe ceste (M. B. I).—3) Jura (M. B. I).—4. Bucuroşĭ (M. B. I.).

Aratăre 4-le

Robertem, Menegmu, Demofon, Isabela, Aramia, Fineta

Dimofon

«Aĭ sosit la bună vremi, iubitul meu Robertem,
Ti-aşteptam cu nerăbdari, aice unde săntem.

Robertem

«Priivăsc cu desfătari, adunare ce avețĭ,
Intr-o ză de bucuriĭ unde la un loc săntet,
«Cred c-a me înfățoşare, aț primit-o bucuros,
Dar maĭ vărtos cred miriasa, ce chip ari ia [1] frumos,
«Dar şi mirele al nostru ce amorul 'ĭ l-aŭ dat,
Frumsață multă nu ari, dar este de lăudat,
«Miriasa ce pofti n-are dĭ-acum [2] s-a îndestulat.

Menegmu

Poțĭ-a fi vrăndu văduvie, să mă vază îngropat,
«Căcĭ fimeile maĭ toate această poftă păzăscu

Isabela

«Dĭ-acest fel de socotelĭ, în mine nu să găsăsc,

Robertem

«Dar nicĭ dumneata nu crede, toate acele ce-am zis:
Frumsața ta-l vesăleşte [3] nu-ĭ trece măcar prin vis,
«Eu sănt chizăş pentru dănsul, că este foarte cinstit.

Menegmu

Eu văz că-ț bațĭ joc de mine.

---

1. Ia lipseşte în (M. B. I.).—2. Măria sa ce pofte, care dĭ-acum (M. B. I.)
3. Frumsăța vesăleşte (M. B. I.).

Robertem

Dumnealuĭ îĭ om [1] vestit

«Iĭ slobod la a sa vorbă, pentru că așă s-au deprinsu [2].

Menegmu

Di-aș ști carte ca și tine, credemă că nu m-aș da prins [3].
«Tu eștĭ a faptiĭ ceĭ bune un protocol vederat,
A te lauda n-am vorbă, aceasta îț spuiŭ curat.

Robertem

«Fiind-că în învoială, aice cu toțĭ sănteț,
. Trebue dĭ-acum să-ncepem.

Aramia

Mă rog ce grabă aveț ?
«Eu la unire aceasta, vă spuiŭ că mă-npotrivăsc, [4].
Am înscris făgăduință, nicĭ de cum eu nu primăsc, [5].

Demofon

«Soro jalabile tali, lasă-le mă rog acum,
Noĭ să căutăm de triabă, să nĭ-abatem din drum.

Robertem

«Contrarul [6] este acista ?

Menegmu

Arhonda, să așteptăm.
Un lucru de trebuință, maĭ întăĭ să îndreptăm
«Căcĭ mă supărĭ pre tari, nu pociŭ să mă odihnesc,

Robertem

Cee ce ți-ĭ de priință, îĭ maĭ bine socotesc
«Eu n-aș [7] ave sărguință, așă nu m-aș fi purtat,

1. Di uu om (M. B. I.)—2. Căcĭ așa este deprins (M. B. I.).—3. Ai vide cum ai fi prins (M. B. I). — 4. Impotrivesc (M. B. I.). — 5. Primesc (M. B. I.). 6. Contractul (M. B. I).—7. Eu no-ĭ (M. B. I).

De n-aĭ fi venit la mine, și de nu m-aĭ fi rugat,
«Pentru ca să să fărșască [1], contratul [2] ce ațĭ avut.

Menegmu

Mă rog am venit la tine ?

Robertem

Venit.

Menegmu

Cănd

Robertim

Nu pre de mult.

Menegmu

Cine eu ? Eu ?

Robertem

Așă, unde lăcuesc.
Cu a ta bună veniri, aĭ vrut ca să mă cinstesc,
«Șasă zăcĭ de miĭ de leĭ, vizita bine-am plătit,
Crede-mă țĭ-au mers pre bine, în zădar [3] nu aĭ venit.

Menegmu

«Stă mă rog să ne-nțelegim, pe înțăles să-m vorbeștĭ,

Robertem

Văz că aĭ poftă de vorbă, vreĭ ca să te zăboveștĭ.

Menegmu

«Eu nu am această poftă, că mă turbur maĭ ales,
Spune-m Robertem te chiamă, arată-m pe înțeles ?

1. Sfărșască (M. B. I).—2. Contractul (M. B. I).—3. Zadar (M. B. I).

Robertem

«Numele așă-m este.

Menegmu

Dar notariŭ spune-m nu eștĭ ?

Robertem

Așă, și om de ispravă.

Menegmu

Ah! co-aceasta m-amăgeștĭ,
«Șasă zăcĭ de miĭ de leĭ, spune-m nu ai dumneata ?

Robertem

I-am avut dar ĭ-am dat astăz, numărațĭ în măna ta.

Menegmu

«In ce fel mi ĭ-aĭ dat mie ?

Robertem

Spune-m Menegmu tu nu eștĭ ?
Așă făr de îndoială.

Robertem

Apoĭ ce staĭ de găndești
«Banĭ frumoșĭ și asăgnațiĭ, ți ĭ-am dat foarte curațĭ,
Carte am de răfuială, că ĭ-aĭ luat numărat

Menegmu

«Această obrăznicií, vre o dată s-au [1] văzut ?

Robertem

Om maĭ nebun de căt tine, a vede nu am crezut.

---

1. S-au mai (M. B. I.).

Menegmu

«Să zăcĭ cum că mĭ-aĭ dat mie, baniĭ cum de îndrăzneştĭ ?

Robertem

Tu cu [1] tăgada aceasta, spune-m mă rog ce gândeştĭ ?

Menegmu

«Iată-mă [2] că am dat ĭarăş, peste un om fărmăcat.

Robertem

Tălhariĭ maĭ rău de căt tine, în lumi nu s-au maĭ dat.

Dimofon

«Mal facețĭ ceva răbdari, pentru Dumnezău maĭ stat,
Din doĭ nu ştiŭ carĭ-oiŭ crede, mă rog nu mă ruşinaț

Isabela

«Dumnialuĭ nu credu că ari, un suflet aşă de prost.

Aramia

Ba este tălhariu de frunte, de cändu-ĭ aşă au fost.

Fineta

«Faceț mă rog giudecată [3], cu cali dacă aflațĭ,
Eu pociu ca să fiu martur, în pace să nu-l lasațĭ.

Arătare 5-le.

Valentin, Menegmu, Dimofon, Aramia, Isabela, Fineta [4].

Valentin

«Ce sfadă avețĭ aice, cine-ĭ pricinuitoriŭ ?

---

1. Şi cu (M. B. I.).—2. Iată (M. B. I.) — 3. Judecata (M. B. I.).—4. Şi Robertem (M. B. I).

Menegmu

La toată pricina noastră, vroiŭ [1] să-m fiĭ giudecătoriu [2].
«Nu s-au despărţit de mine, el va spune maĭ curat,
Dĭ-am luat ceva banĭ astăz, arată neapărat.
«De la boierul acista ?

Valentin

Aşă este aĭ luat,
Şasă zăcĭ de miĭ de leĭ, cari unchiul tău ţ-au dat
«In monedă pre curată, nu poţĭ să tăgădueşti

Menegmu, ia pe Valentin de guler şi îl trage.

Ah ! mincinosule [3] martur, blăstămate ce bărfeşti ?
«Poţĭ încredinţa aceasta ?

Valentin

Ştiu [4] cum că baniĭ s-au dat,
Unuĭ om tocma ca tine, atăt la chip şi la stat
«Sămăna bine la strai, şi la vorbă maĭ ales,
Carile pe Isabela, spre soţie au ales,
«Menegmu zăce că să chiamă, din Picardia de loc,
De-ĭ tăgădui aceasta, tu eştĭ bun de pus pe [5] foc,
«Giurămănt [6] dacă să cade, eu sănt gata să primăsc,

Robertem

Om în lume ca acista, ca s-au dat nu socotesc
«Maĭ scărnav, maĭ fără cinste, amar mie, ce-ĭ să facĭ ?
Ce slujbă vrem a vă face ? [7] Demofoane de ce tacĭ ?

Dimofon

«Eu te socotesc pre tine om de triabă şi cinstit,
Dar văz că eştĭ o nimică, tu singur mi ti-aĭ vestit.

---

1. Vreu (M. B. I.). — 2. Judecător (M. B. I.) — 3. Ticălosule (M. B. I.)
4. Ştiu bine (M. B. I.).—5. In (M. B. I.).—6. Jurămănt (M. B, I.).—7. A aduce (M. B. I.).

Aramia

«Dar căte mĭ-au făcut mie, de le voiŭ spune curat,
In tot ciasul este vrednic, ca să fie spănzurat

Fineta.

«Osăndite acu-ndată [1], tu lĭ-aĭ încheet de tot,
Dĭ-ar fi pĭ-a me giudecată [2], aș vre ochiĭ ca să-ț scot.

Menegmu

«Iadul dĭ-ar vre ca să fete, dracĭ de ceĭ maĭ înfocaț,
Ca voĭ a fi nu să poate, că vreț oamenĭ să măncaț,
«Eu m-am ametăt cu totul [3], însu-mĭ nu știu ce maĭ fac,
De mănia me ce mari, am hotărăt ca să tac,

Arătare, ce maĭ de pe urmă

Cavalierul, Menegmu, Demofon, Aramia, Isabela, Robertem [4].

Cavalierul

«Ca să esu eu la ivală, cum că-ĭ vreme socotesc,
Taina să descopăr toată, și însu-mĭ să mă vestesc.

Dimofon

«Ce minune văz aice?

Robertem

Ce lucru eu văz ciudat!

Aramia

Ochiĭ meĭ nu pot a crede, în lume nu s-au maĭ dat.

---

1. Acum cata (M. B I.). — 2. Pe me judecată (M. B. I.). — 8. De tot
4). Valentin și Fineta sunt uitațĭ, de și iau parte în această scenă. In Manuscript bibliotieəĭ Iașĭ, ei nu sînt uitați.

Fineta

«Madamă, eŭ nu pociu crede, ochiĭ mi s-au turburat,
Văzăndu doĭ îm pari unul, nu știu de-ĭ adevărat.

Menegmu

«Cine mi să-nfățoșază, ce lucru privăsc ciudat?
Orĭ umbra me înblă-n casă, orĭ în oglindă mă cat

Cavalierul

«Numele meu ș-a me fața, mă rog de ce mĭ-aĭ [1] luat,
Menegmu pe mine mă chiamă, acesta nu-ĭ de răbdat.

Menegmu întru sine

«Altă bele pentru mine, aceasta îĭ de merat,
Arhonda pe al meu numi, tu de ce mĭ l-aĭ furat?
«Căcĭ eu pe al tău nicĭ-o dată, să ți-l iau n-am pomenit.

Cavalierul

Eu de cănd eram în liagăn, co-acest numi m-am numit.

Menegmu

«Și tatăl meu acest numi au avut căt au trăit,

Cavalierul

Al meu iarăș co-acest numi, în lume s-au pomenit.

Menegmu

«Asupra nașteriĭ mele, maĭcă-me zic c-au murit.

Cavalierul

«Ș-a me di această boală. audu zăcăndu c-an perit

Menegmu

«Locul meŭ îĭ [2] Picardia.

1. Mi l-aĭ (M. B. I.).—2. Iĭ în (M. B. I.).—3. Care (M. B. I).

Cavalierul

Şi eu acolo-s născut.

Menegmu

Auzu c-am avut un frate, ticălos şi rău crescut,
«Cinsprezăci anĭ sănt, de cănd unde-ĭ n-am aflat.[1].

Cavalierul

Şi de al meu vor fi tocma, şi de ştirĭ n-am luat[2]

Menegmu

«Cu dănsul fiind de gemini, zic că pre mĭ-au sămănat,

Cavalierul

Al meu îm era oglinda, un lucru de minunat.

Menegmu

«Frate oare să nu-m fie, acel cu care vorbesc ?

Cavalierul

Tu aĭ zăs-o, de vreĭ[3] crede, căcĭ eu nu tăgăduesc,

Menegmu

«Ceriule să poati-aceasta ?

Cavalierul

Imbrăţoşare ce-ţ fac,
Ia poate să-m fie martur, dar eu n-am cuvănt şi tac.

Menegmu

«Eşti tu frate orĭ îm pare ? ce-ntălniri cu năroc !
Să poate să ne cunoaştem, astăz întru acest loc ?

---

1. *De cănd ştire c-au luat* (M. B. I.).—2. De cănd unde n-am aflat (M. B. I.).
3. Zis, dacă veĭ (M. B. I).

Cavalierul

«Frate, îț spuiŭ adevărul . . . . ce bucuriĭ mĭ-aĭ dat
Nu te credem cu viață, ah! ce lucru văz ciudat.

Fineta

«Den toatĭ-aceste madamă, vr-un folos avem și noĭ,
Ca să putem pune măna, măcar pe unul din doĭ.

Dimofon

«O întămplari ca-aceasta, credem îĭ de merat,

Către Isabela

Din doĭ acum îț alege, ia pe care vreĭ bărbat,
«Ia cel maĭ bun pentru tine, cari ț'a plăcut maĭ mult.

Isabela, cnnoaște sămnul ce ave cavalierul la pălăriĭ

Alegire de-m daț mie, ca să ĭaŭ iată ascult,
«Căutăndu amăndorora, și privind den loc în loc,
Eu voiŭ lua pe acista, cum a fi într-un noroc.

Aramia

«Aceastalalt [1] pentru mine.

Menegmu

Parcă voĭ vaț înțăles,

Trebue a pleca capul, ș-a [2] lua cum aț ales.

Vațentin

«De vreme ce voi aice, luaț cee ce voiț,
Iau dar și eu pe Fineta, pentru ca să fim uniț.

Robertem

«Eu v-apuc ca să-m daț sama, să-m spuneț care din voĭ
Baniĭ aț luat în mănă, ca să știu care [3] din doĭ,
«Șasă zăcĭ de miĭ de leĭ, am luat baniĭ numărați

1. Acum lipsește în (M. B. I.).—2. Acelalt (M. B. I.).—3. Și a (M. B I,).

Cavalierul

Nu te îngrija dĭ-aceasta, banii mie îm sănt daţ,
«Giamantanul [1] luĭ de mine, prin greşelĭ s-au luat,
Curgere pricinii toată, întru el o am aflat,
«El vine chemat aice, el era acel menit,
Ş-ăn locul luĭ de la tine, banii eu am priimit,
«O dragoste făţărită m-am sălit dĭ-am arătat,
Madamiĭ făgăduinţă, Eu sănt cela ce am dat,
«In ce maĭ dulce văpaĭ, fiind eu învăluit,
Cu iubita Isabela, de demult m-am învoit.

Menegmu

«Tu mĭ-aĭ făcut hainlăcul, notariule Robertem.

Robertem

Dacă veĭ căta dreptăţiĭ, nicĭ o vină nu avem,
«Am urmat toată voinţa, celuĭ ce au poruncit,
Baniĭ au [2] luat acela, ce au fost maĭ norocit,
«Voĭ vă sămănaţ la toate, spune-m eu ce am greşit?

Cavalierul

Supt a ceriuluĭ voinţă, frate toate s-au fărşit [3].
«Dar fără de învoială, cred că veĭ fi mulţămit,
Indată ce fără sunět, de voe ta aĭ primit,
«Să iaĭ şi tu pe madama, ca să nu cazu den cuvănt

Menegmu

Cum! vreĭ să iau o nebună, cu capul ĭaĭ plin de vănt?

Aramia

«Cu ce cuvănt mă rog spune-m, această îmĭ hotărăştĭ?
O cunosc de marghiolie [4], a vre ca să-m părţineşti [5].

---

1. Giamandanul (M. B. I.)—2. I-am (M. B. I.] — 3. Sfărşit (M. B. I). — 4. Margăolie (M, B. I.)—5. Aş vre ca să-m mărturiseştĭ. (M. B. I.).

Cnvalierul

«Urmiază sfatul acela, ce din dragoste ț-am dat,
Ză cum că mă ĭaĭ pe mine, pre el dacă aĭ luat,
«Ca să cunoaștet maĭ bine, pără unde vă iubesc,
Moștenire me în doaî, voă o făgăduesc,
Somă de banĭ ca aceasta, lesne vă va învoĭ.

Menegmu îmbrățoșănd pe frate său.

De acum că îm eșt frate, nu pociu [1] a mă îndoi,
«Crăıasa me și madamă, vin, dĭ-acum să ne luăm,
Ori cătă au fost de mari, sfada noastră să uităm,
«Vorbile cele urăte, cu cari ne poriclem,
Era că n-avem știință, între noĭ cine săntem,
«Alțiĭ înainte noastră, măcar că s-au cunoscut,
Au înpăcat cu lesnirĭ, sfăzăle ce s-au născut,

Fineta

«Di-ar fi pe a me voință, capul ca să nu-m maĭ bat,
Pentru că-ĭ samănă bine, l-as [2] lua pe el barbat.

Aramla

«De s-ar fi putut aceasta, vre-o dată ca să fac,
Inadinsu acum aș face, să vă pociŭ veni de hac,
«Știu c-a voastră hotărări, era să mă moșteniț,
Dacă primăsc însoțăre, de acum vă odihniț,
«Acum făcuiŭ hotărări, a mă mărita voesc,
Ca la căte treĭ dĭ-o dată, să pociŭ ca să-m răsplătesc

Menegmu

«La aceasta faci pre bine.

Demofon, cătră cavalieriul

Pre fiică-me dĭ-acum ia
Căcĭ ceriul mi te trimete, și cunosc că vra și ia

1. Pot (M. B. I.).—2. L'aș (M. B. I.).

«Eu voesc pe un Menegmu, pentru ca să-ĭ dau bărbat,
Iată dar den hotărări, nimică nu m-am schimbat ?

Cavalieriul

«In fericire ce mari, ce nărocul [2] mĭ-am suit [3].
Nu pociŭ să-ĭ daŭ mulțămirĭ, căcĭ eu n-am nădăjduit

Valentin

«Fineta, spre însoțirĭ, văz că toțĭ au hotărât,
Să te iau și eu pe tine, ca să-ț triacă de urât,

Fineta

«Vrând a-ț spune adevărul, nu știu în cât mi-ĭ pe plac,
Dar mă tem

Valentin

Ce te temĭ ?

Fineta

Nebunie cum că fac,

Valentin

«De facĭ una eu o sută, de cât tine maĭ pre sus,
A-ț da credința me toată, în hotărărĭ am pus,

(cătră privitorĭ)

«Dorita me însoțire [1], isprava sa aĭ [2] luat,
Cu o cunună de dafni, vroiŭ a fi încununat,
«De aș ști cum că sânt vrednic, laudilor ce-am primit,
Aș socoti fericirĭ, aș rămâne mulțămit.

S-au tălmăcit și s-au prescris de mine.
Ioniță Popovici numele
(șters și rupt) 1803 Marti 9 [3].

1. Nerocul (M. B. I.).—2. Silit (M. B. I).—3.—Hotărâre (M. B I.).—4. Au (M. B. I.).—5. Manuscrisul bibliotece Iași ze află scrise la sfârșit aceste cuvinte. „Această comedie au luat sfârșit de scris la 10 a curgătoareĭ luni August 1813.

DOCUMENTE

Bissaccioni, textul

Delle guerre civili della Moldavia

. . . .

. . . .

Hora per venire al mio instituto, dominava nell' anno 1653 nella Moldavia il prencipe Basilio quello, che come scrissi negli interessi di Polonia, [1] haveva promessa la figlia al prencipe Zamoschi, poi contro suo volere la diede al figlio di Bogdano Chmielneschi Cosacco. Era Basilio in opinione avaro, di non buone qualità de politiche, poiche contro il primo precetto si era fatto poco temere daquel popolo, ma il non meno grave erore fù l'havere acettato per suo Logatett, ò Cancelliere, Stefano, che pretendendosi discendente da gli antichi prencipi della Moldavia se lo doveva presuponere inimico, tanto più nocibile quanto che occulto, ni sapendo che il beneficio seminato in terreno infetto dalla ragione di stato degenerà in veleno insidioso, pure ne sono piene le historie antiche e moderne d'essempii, ma che dico d'historie, se li prencipi, ò non mai, ò rarissimi le studiano per impararne profitto ? Stefano che sapeva tutti li misterii di Basilio, trà amici confidenti disseminava, (onde poi passavano à notitia delli popoli non la verità solo, ma anche più del vero) quanto potè di male contro il suo prencipe di Transilvania, con il Bassà di Silestria per la propositione di se medesimo

1. Hist. delle guerre civili, p. 378—80.

à quel prencipato, et cacciò Basilio, che si ritirò a Kaimencch. Vinti adunque il Transilvano, et il Valacco unitamente con Stefano scrissero al rè di Polonia per haver anche la sicurezza della sua parte, et per tanto più commuover il re, gli mandarono alcune lettere intercette, che esso Basilio scriveva al Chmielneski, et di questo à quello ; et presero a pretesto della unione loro l'havere scoperto, che lo scacciato Basilio havesse concertato con il Chmielneski di levare al prencipe Matthia la Valacchia, et al Ragotski la Transilvania, per dare la prima al figlio di Bogdano, et la seconda al figlio di esso Basilio, et godendo esso la Moldavia haverebbono fatta trá tutti quattro una potente monarchia, et in fine promettevano tutti di unir l'armi loro con le Polache non solo contra li Cosacchi, ma contro il Turco, se la Polonia volesse fargli la guerra, à conditione però, che non dasse veruno aiuto à Basilio. Ma questo in tanto ricoveratosi in Kamenice, come hò detto, mando un cavallo riccamente bardato in dono al generale di Polonia, pregandolo à volere appoggiare con gagliardi ufficii le preghiere ch'egli faceva al re per haverne gli aiuti contro i loro oppressori. Cosi il re Gio. Casimiro stava da gli uni, et da gli altri pregato ; et perche li negotii di stato con le regole di stato, et non con quelle della generosità di sollevare gli affliti si determinano, era da co͏̈nsiderare quale delli due partiti più fosse vantaggioso alla corona. Questo Moldavo Basilio nel principio del suo prencipato, considerando anch'egli a proprii interessi più che al debito verso la Polonia, fu nimicissimo di quella corona, à fine di stabilirsi nel Principato con la confidenza con Sultan Amuratte, ò per meglio dire con la Porta, che haveva in animo di far la guerra con la Polonia, sperando farla meglio di quel che havesse fatto sotto Osmano, che pure vi condusse tutte le forze dell Imperio, come habbiamo veduto nella sua vita. Morto poi Amuratte, si mutarono li dissegni della Porta, et essendo fatto Sultan Ibraimo, huomo poco stimato dalli suoi, muto pensiero anch' egli, Basilio il Valacco, et parendoli che il suo Principato, sotto un Sultano debolissimo di spirito, non fosse stato cosi ben custodito nelle ocasioni, come dal rè Vladislav, la cui gloriosa fama era venerabile appresso gli amici, e tremendo verso gli inimici, incominciò à farsi partiale della Sarmatia, ma perche molti sono l'elitropie della fortuna e non penetrano piu oltre, che la corteccia, rimanendo nel midollo vivo quela memoria, in cui risiedono le of-

fese, et gli affetti inseparabilmente dei prencipi, ne il rè Vladislav, nè il generale Koniepolski si confidarono giammai di tal huomo. Nelle ultime guerre però del re Gio. Casimiro egli si è mostrato partiale di quella corona, ma costretto poi al maritaggio con il figlio di Bogdano, rigettò di nuovo gli affetti della Polonia per assumere li proprii, ch'erano di dar un altro prencipato al figlio, che col tempo n'havereble havuti due, et uno al genero, acciòche andando in sinistro ò le cose de Cosacchi, ò del padre, non fosse restato la figlia senza qualche dominio, et esso con l'aura di Bogdano si fosse allargate le redini del comando in mano. Hora diroccati questi castelli aerei, con la sua espulsione della Moldavia, eccolo di nuovo che la necessità lo rîconduce con la mano della speranza à domandare la protettione di Polonia. Grande affascinatrice e la speranza, contro cui non mi pare d'invechire giammai à bastanza, poiche in vero ella è la Circe della humanità, che transforma le genti in bruti, togliendo loro il senso della ragione per fargli godere i chimerici giardini delle Alcine e delle Armide. Ma intanto il generale accettato il cavallo in dono, il consigliò di pigliare l'aiuto de Cosacchi promettendogli di dargliene libero il passo, anzi di ritirare le truppe c'havesse alle frontiere, acciòche tanto più liberamente potessero passare li Cosacchi, e gliene havereble ancora dati li passaporti espressi.

Non dispiacque il consiglio à Basilio, et intanto che il rè deliberava in questa occasione, passò di rolo per trovare Timotheo suo genero; l'incontrò con buono essercito, che havendo saputo l'accidente del suocero, andava à gran passi con buone squadre per ripornerlo in stato. Gli altri tre vinti, che non havenano mai credutta tanta prestezza, ò non stimando che egli fosse cosi forti, nè havevano quanta gente, sarebbe stata convenevole uniti, nondimeno andarono per incontrarlo, et rispingerlo, et venuti alle mani, la fortuna che voleva pur anche un poco mostrarsi favorevole à Basilio, si dichiarò quella volta per lui, et data la vittoria à Timotheo, conduse il suocero in Iassa, riponendolo su l pristino dominio. Stefano battuto si ritirò di là dal Fiume Bardalach per aspettare nuovo soccorso da collegati.

Dispiacque à Polacchi questa novità, che perciò mandarono un gentil. huomo al Transilvano essortandolō à non perdere per questo accidente l'animo, anzi pregandolo à riponere quanto primo

un essercito in piedi, per non soggiacere à maggior danno, de Cosacchi, e ricordargli che conveniva di andare à ritrovare l'inimico per non essere astretti ad alimentar l'amico e l'inimico in casa propria ; portava questa ambasciata una meza intentione di unire l' interessi insieme, et à ragione, perchè impegnando li Cosacchi in un' altra guerra, tanto era più facile à Polacchi l'impresa contro il inimico, che si faceva comune con altri inimici. Insuperbito Timotheo per cosi prospero successo, portossi oltre una selva e luoghi paludosi per aspettarvi il padre con maggior numero di gente Cosacche e Tartare, per portarsi unitamente nella Valacchia, et superato quel prencipe, passar poi in Transilvania ; tanto può la opinione di una vittoria.

Restituito intento Basiliŏ nel suo stato, et vedendosi un'essercito possenti al fianco, incominciò à perdere il timore di più cadere et mandò à Kamienelk à dimandare la moglie et figli, che vi haveva condotti per assicurarsi ; ma il palatino di Braglavia che comandava là dentro, rispose, che non poteva licentiare quella famiglia senza darne parte al suo rè, c'haveva saputo della dimora, che vi havevano fatta. Mandato adunque à darne la dovuta parte al rè, fu dato ordine che la prencipessa et figli fossero trattati bene, et trattenuti con la stessa maniera, sinchè si aspettavano le risposte et ordini del rè, per poterli rimandare a Iassa, ma la verità era, che si andava trattenendo per la occasione, che era facile ad accadere, che fosse fatto prigione qualche persona di conto, et con questŏ mezzo rihaverla.

Spedi in tanto il prencipe di Valacchia un suo gentil' huomo al rè di Polonia per havere la risposta della instanza, altre volte fatta dell' unirsi l'armi di Valacchia e Transilvania con le polacche a distruttione di Basilio et de Cosacchi. Fù questa ambasciata udita volontieri, come cosa desiderrata, promettendo il Valacco quaranta mila huomini, et il Transilvano trenta, et di non accordarsi mai con il Moldavo, ne con il Cosacco, se non unitamente con la Polonia ; dava nondimeno qualche pensiero al rè, che questa potesse essere una mossa, che chiamarebbe il Turco con un possente essercito, per poner le mani dove si tratava della pretesa autorità suprema sopra quelle provincie, al che replicò il Valaco, che di questi moti non ne era stata fatta consapevole la Porta, come il suo signore teneva avviso da sua persona confidente, che invigi-

lava colà à gli interessi della Valacchia; ma quando anche fossero state colà portate queste novità, si trovava il sultano cosi impegnato della guerra de Veneti, che infallibilmente non haverebbe intrapreso cosa veruna con altro prencipe, et massime quell' anno, che haveva divulgato di voler mandare un' armata con quaranta galere in Candia, et ottanta mila huomini in Dalmatia.

Data per tanto intentione al nobile Valacco, fù determinato di mandare un gentil'huomo in Transilvania, per assicurare quel Prencipe della sua buona volontà di conchidere la lega desiderata.

Timotheo intanto non vedendo comparire il padre, si era trincierato nelle paludi, per non essere costretto à combattere con li prencipi collegati, oltre che teneva avvisi dal Crim, che li Tartari (sua maggiore speranza) non erano per anco usciti del loro paese. Ma se quello stava otioso, Basilio non dormiva, che però pensò di potere sorprendere il forte castello di Kosem, ch'è sùl Niester, piazza, che non (sic) alcune altre si teneva per il nuovo prencipe Stefano. Haveva egli adunque mandati alcuni soldati in agguato, accioche aspettassero, che quelli del castello, doppo il giorno, aprissero la porta, e questi uscendo della macchia si impadronissero della porta; ma quelli del castello che non erano senza timore dell'armi inimiche, dall'alto dell castello, e con il cannocchiale ò per balordaggine de gle'imboscati li viddero, e dall'altra parte fatti calare con le scale del castello molti soldati (che n'havevano surabondantemente) mandarono à coglier alle spalle quelli, ch'ogni altra cosa si pensavano, e uccisine alcuni, gli altri presero la fuga, e cosi fù sorpresa la sorpresa, e riuscito vano il dissegno di guadagnare la miglior piaza di quei contorni. Il vecchio Chmielneski però disperato de soccorsi del Tartaro, non si arrischiava di muoversi in aiuto del figlio, per dubio de Polacchi, che, lontano lui, entrassero nell' Ucrania, e perciò diterminò di mandare à Costantinopoli à chiedere aiuti, già che vedeva, che il Bassà de Silistria, in cui haveva ancora sperato, con molta prudenza non si moveva, non volendo impegnare le forze ottomane, altrove impiegate contro l Veneti, infino à tanto che non vedesse quale dei partiti prevaleva. Il Turco che è nimico intrinseco d'ogni uno, che professi Christo, benche à tutte dui professi amicitia esteriore, gode di vederli romper trà loro, per entrar poi di terzo à dare il crollo à chi perde;

l'andata del rè à Leopoli serviva di gelosia à Bogdano per havere à tenerlo irresoluto.

Non vedendo adunque Timotheo comparire alcuno, e stanco di star rinchiuso nel tabor, ò trinciere, mandò ad avvisar Basilio che si trovava all'assedio di Koscim tuttavia, che sarebbe stato bene l'unirsi insieme, e dare la seconda battaglia à 'collegati, che di nuovo si erano rimessi in campagna; poiche da una seconda vittoria dipendeva la sicurezza delle imprese loro, non essendo verisimile, che potessero havere da rimettersi la terza volta. Basilio com'è di natura de vecchi l'andare oculato, rispedi il messo, pregando il genero à non precipitare li comuni interessi con l'arrischiarsi à gli eventi d'una battaglia incerta, ma aspettare le forze di Bogdano, che non potevano hoggimai tardare à comparire, già c' haveva scritto, che stava ammassando l'essercito. Ma il giovane, fatto ardito dalla vittoria antecedente, replicò, ch'era deliberato di combattere per non dare, con la ritiratezza, maggior coraggio à nimici; non havere Iddio conceduta la prima vittoria per abbandonare la sua causa nella seconda; la militïa haver per scorta l'ardire; ne volersi lasciar perdere l'occasione della gloria, e del profitto per la tepidezza della vecchiaia; venise adunque se voleva esser compagno della fatica e della vittoria; altrimente egli se ne farebbe pressa tutta la parte per se stesso, ne lo haverebbe aspettato pui che al ritorno del messo, che però incominciava à cavar le squadre del tabar. Basilio, benche mal volontieri, lasciò l'assedio di quel castello e si andò à congiungere col genero, che lo accolse à braccia aperte, assicurando, che quella era la giornata che stabiliva gli affari del prencipato della Moldavia.

Uniti che furono, hebbero avviso, che li Transilvani à gran passi caminavano per unirsi al prencipe Matthias di Valacchia, e perciò deliberarono di attaccar questo ultimo, come più vicino, prima che si unissero insieme; perche tanto più facile poi gli sarebbe stato il vincere il Ragotzki. Erano li 27 di Maggio quando l'attaccarono con tanta bravura delli Cosacchi, ch'in breve d'hora li Valacchi si perderono d'animo e di ordine, e di già la battaglia era per loro perduta, quando Matthias, che si trovava con un gagliardo squandrone di riserva, volle avventurare piu tosto la vita, che abbandonar li suoi, che vedeva sconcertati, lasciando ordine ad alcuni suoi officiali, che intanto ch'egli entrava ad ortare li Co-

sacchi, procurassero essi di fermare, e riordinare li suoi, e ricondurli con buon ordine alla battaglia, e raccomandato in due parole à suoi l'honore comune, entro con tanta bravura alla battaglia, che trovati li Cosacchi un poco divisi nel caricare li Moldavi, che cedevano il campo, che fermo il corso della vittoria all 'inimico, il quale mentre si riuniva per ostare à questa nuova furia, diede campo à quelli di essere raccolti, ordinati, e condotti ad assistere al suo prencipe, il quale, benche vecchio, fece meraviglie di sua mano, combattendo, e con la voce inanimando li suoi: due cavalli gli furono sotto uccisi, e ancorachè ferito di moschettata in un ginocchio, ove restò la palla, ad ogni modo vedendo già la vittoria piegare à suo favore, continuò la fatica; tanto che ruppe affatto gli Cosacchi e li Moldavi seguaci di Basilio, salvandosi questi e Timotheo con la fuga.

Furono ben questi vinti, ma non fu però che la vittoria di Matthias non fosse sanguinosa oltre modo, poichè oltre la propria ferita vi perdè molte gente cosi nel principio, come nel fine della battaglia, il che fu cagione, che non prosegui piu oltre la vittoria, e tanto piu che à pena arrivato Besilio in Iassa con Timotheo (benchè si fosse parso, che questo era morto in battaglia) gli arivò un Chiaus dalla Porta, che lo regalò di molte gentilezze, e in particolare di un chaftan ch'è una insegna, argomento della buona volontà, del gran signore. Temendo adunque di tirarsi contro, e tutti li Cosacchi, e l'ira della Porta, sospese il proseguire piu avanti per consigliarsi intanto con li collegati. Capitò dunque al rè in Lèopoli un gentil' huomo mandato dal Transilvano facendogli di nuovo instanza, che volesse entrare in lega offerendo egli solo di andarsi ad unir seco con 40 mila huomini, e facendo anche instanza che non fossero restituiti à Basilio, ne la moglie, ne li tesori portati in Cameniek, perchè senza questi non haverebe potuto operare cosa veruna alla Porta, che non hà altro moto che l'oro, ma se gli havesse havuti, sarebbe stato facile il muovere qualche gran numero de Turchi, e tirarsi una guerra più dura sopra. Ma Basilio, che vedeva quasi deserta la città di Iassa, essendone tutti fuggiti, non per l'odio solo, che gli portavano li cittadini, ma per tema del gastigo di havere acclamato prencipe Stefano, publicò un perdono generale à tutti, invitandoli à rigodere la patria e le sostanze; ma quelli dicevano che si contentavano più

tosto di doventar selvaggi, ò non riveder più mai la patria, che habitare dove comandasse Basilio, havendolo à bastanza conosciuto, nè senza nuove ragione rispondevano cosi, poichè non solo odiavano li costumi di Basilio, ma erano stomacati di Timotheo, che faceva insolenze insopportabili à quei pochi, che vivevano nell habitato. Niun dominio è più insopportabile di quello dî coloro non son nati al comando e che passano dalla viltà alla dignità. Licentiata intanto la moglie di Basilio, passò sicura à ritrovare il marito, ma non godè molto del ritorno, poichè rihavutosi in gran paese (sic) della sua ferita il prencipe Matthias, mandò ad unirse molti di suoi, à Stefano, e deliberarono di ataccar Basilio peiche (sic) non si udivano moti del Turco, e erano certi, che i popoli quasi tutti della Moldavia si tenevano con Stefano. Basilio saputa questa unione, e dubitando di essere prevenuto, volle egli essere l'autore, onde alli 8 di Luglio si mosse con due mila Cosacchi, sotto il Collonello Nosacz, e quattro milla Moldavi,[1] che ostinatemente il seguitavano, e andò à ritrovare Stefano, che stava preparando le sue genti nella Villa di Mondresti lontana quattro leghe da Iassa. Le sue genti erano da trenta mila[2] Transilvanĭ sotto di Collonello Berosz Ianuzi; li Valacchi piu di due mila, e da due mila Moldavi, all' apparire de corridori, che portavano à Stefano la nuova della venuta di Basilio, sollecitò di ponere în bataglia li suoi, e raccomandò alli colloneli stranieri[3] la causa comune: ciascheduno di loro parlò alli suoi soldati, e Stefano, con volto allegro e confidente, essortava tutti à combattere valorosemente, poichè non havevano havuto da stacarsi nell' andare à trovar il nemico, il quale andava à portar loro la vittoria di se stesso. Tutti risposero quasi ad una voce, che haverebbono vinto ò morti tutti su quella campagna. Basilio anche egli nel veder l'inimico schierato, restò atonito, perche haveva stimato di coglierlo improviso pur conforto li suoi, e andò prontamente alla battaglia, che veramente fu un tempo in bilancia, ma finalmente la fortuna piegò à favore di Stefano, che ruppe affatto l'inimico et li Cosacchi, che vollero più constantemente sostenere la furia, restarono quasi tutti sù la Campagna. Il fratello di Basilio, ch'era general dell'armata, fù fatto prigione, e suo nipote[4] vi restò

---

1. Miron Costin dă 3000 de călărĭ, 200 de seimenĭ şi darăbanĭ, şĭ numai 400 de Căzacĭ (Cron. ed. 1-a, I, p. 316). 2. Cifra evident greşite, ib. 3. Amănuntele sînt căpătate poate de la unul din acestis. 4. Eroare.

morto con la maggior parte della cavalleria Moldava. Basilio fuggì con soli 200 Cavalli, e andò cosi ratto, che non le poterono giungere alcune compagnie di cavalli, e gli erano non piu lontani di un tiro di canonne, ma finalmente lo perderono di vista. La moglie se, (sic) presaga di questa perdita, abbandonò Iassa nel principio della battaglia, e con le principale dame, ch'erano seco si ritirò con tutti li suoi tesori in Soczava à questa sua fortezza posta nel confluente di due fiumi, ch'entrano nel Sereto ; ella era una delli sedi de principi dove stava al'hora, di continuo, una guarda di 80 in 100 Todeschi, (sic) e da dugento Moldavi. Andarono subito li vincitori, avidi non meno del tesoro colà transportato, che della piazza, ad assediarla. Bogdano ricevute queste nuove, destinò sedici mila[1] Cosacchi a quel soccorso, e intanto la piazza si difendeva ben valorosamente ; et perchè il prencipe Matthias haveva solo dubitato, che l'Ham de Tartarî si movesse à favore di Basilio, e cōncorresse con li Cosacchi à sostenerlo, haveva di già mandati presenti all' Ham del Crim, e ottenuta promessa, che non sarebbono passate le genti di Tartaria ad assistere ne à Basilio ne à Bogdano, e li Turchi ancora di Silestria, vedendo che le cose di Basilio andavano sinistre, non ascoltarono le sue preghiere di aiuti ; e perchè al prencipe Mathias furono accusati dall essercito suo proprio tre ministri principali, che tenessero corrispondenza con il vecchio[2] prencipe, e che non sodisfacessero prontamente le paghe loro, li fece ritenere, ma differendo il farli morire, le soldatesche gli fecero intendere che li volevano morti, ò si ammutinarebbono, onde gli bisognò in tanta occasione cedere alla volontà de soldati, facendoli decapitare. Egli è vero, che gli esserciti sono, per la piu, composti di huomini, che non intendono la professione de governi, ne sanno chi vaglia di consiglio appresso il prencipe, ma se si potesse dare in quel corpo una mente reta, qualche ministro, che abusa della confidenza e dell'affetto del prencipe, andarebbe un poco più riserbato nelle attioni e ne suoi consigli, che somministra al suo signore, perchè alla fine il prencipe più aderisce al volere di un corpo militare, che à quello di un civico. Gli esserciti in fini sono, come è in proverbio del bue, che non connosce la sua forza, e questa è la maggior fortuna del supremo che pero non ha miglior

1. 9000 numaĭ nupă Costin, ib. p. 317. 2. Care ?

conseglio, che il mantenerselo benevolo e divoto. Ritornò dop po questo fortunato succeso per il nuovo prencipe Stefano il terzo gentil' huomo del Transilvano al rè à fare le sue propositioni, ch'erano : di congiungere l'armi sue alli Polachi contro li Cosacchi, qualunque volta fosse assicurato di potente soccorso, in caso che per la difesa de Cosacchi si muovessero le forze del Turco e che si havesse à far la guerra contro gli Ottomani ; secondo, che ciascheduno prencipe pagasse la propria genti, e terzo che tutti dovessero mantinere lo stato al Moldavo, et conservare gli acquisti che si facessero nel paese Turco. Rispose il rè, che della guerra contro il Turco era necessario di trattarve in una dieta, ma che del restante approvava e accetava le proposte, anche il prencipe Stefano prometteva, sbrigato che fosse dall assedio di Soczava di entrare nell' Ucrania, per trovar colá il suo antecessore e rivale, e liberarsi una volta per sempre. Difendevasi però bravamente la moglie e Basilio in Soczava, ancora che fosse di continuo battuto quel luogo con settanta pezzi di cannone, e dall' altra parte li prencipi già collegati, per impedire tutti li soccorsi à Soczava, havevano mandato un essercito in Ucrania, e rovinato Jampoli.

Capitò in tanto in Moldavia un chiaus con una bandiera e la nuova investitura per Basilio, ma trovato in Iassa Stefano dall una e l'altra[1] à questo prencipe, onde si conosce, che costui haveva doppia instrutione e doppie patenti, e volere il gran Signor volesse in quelle parti secondar la fortuna, e non dar à chiunque si fosse occasione di attaccarli una guerra transversale, e diversiva da quella de Veneti. Chi non istima il Turco, il più politico monarco del mondo, non lo conosce ; e una delli più fine arti, ch' egli habia, è il vender cara quella pace, ch'egli per altro comparebbe ad ogni prezzo, ma venduta non asservarla ne anche à momenti, se l'occasione gli porta di romperla, perche egli da fede à frode, non hà distintione veruna, come non distingue l'utile dal lecito.

Queste arti molto ben note alii prencipi collegati Transilvano cioè, Vallacco, e Mondavo (sic) facevano loro grandemente bramare, che il rè di Polonia si unisse à una volontà ; anzi poichè ben si vedevano con l'armi della Sarmatia cosi forti, che non havenano che temere di quela possanza, e se alcuno di essi vi inclinava, era di

1. Greșali de tipar, evident pentru da l'una e l'altra (steagul și firmanul).

nuovo prencipe Stefano come il meno stabile nello stato nuovo. Hora questi che si trovava all'assedio di Soczava, udendo che à Iassa era un chiaus, che li portava la nuova investitura del prencipato, e in dono una corozza, lasciò poca gente á quell'assedio per andare à ricevere questa nuova fermezza del suo domignio che lo assicurava dall'armi Ottomane: in tanto adunque che questo haveva rallentato le cose di quella piazza, compare Timotheo Cmielneski con dodeci mila Cosacchi, e alquanti Tartari al soccorso dello suocero, e non trovando ostacolo bastante, entrò nella piazza con sei mila huomini, lasciando gli altri à saccheggiare i luoghi convicini. Stefano à questi avvisi portatili con diligenza sbrigossi dal chiausso, che rimandò regalato, e portò lettere di rendimento di gratie alla Porta, e massime per la nuova datali che il gran Signore haveva ordinato all'Ham de Tartari, che non si dovesse ingerire in questa guerra; spedito, dico, se ne tornò con le sue genti al campo di Soczava, e datasi prima à destruggere quelli ch'erano quà, e la dispersi per la campagna à buttinare gran parte ne vecise, e gli altri fuggirono di ritorno, e esso poi rinchiuse il maggior inimico in Soczava, ch'era Timotheo; e perchè molti Cosacchi non si erano voluti serrar nella piazza, ma eransi posti alle mura, e con buone trincieri postisi in difesa, andò il Signor Conreski[1] ad attaccarli, ma quantunque vi si applecasse con gran bravura, ad ogni modo, li trovo di maniera forti, che non solo non fu possibile di sforzarli, ma fù esso costretto à ritornarsene à suoi posti, abbandonandone la intrapresa con qualche perdita,[2] Ridotte à questo termine le cose di quasi sicurezza di non essere Stefano contrastato dal Turco, Timotheo rinchiuso in una fortezza, e il rê di Polonia poco distante, si consultò con il Conreski di supplicare il re, che volesse mandargli un altro rinforzo per superare questa ultima difficoltà, il che sarebbe di gran beneficio alla Polonia stessa, perche o vivo ò morro (sic) convieniva che Timotheo cadesse, e se vivo nelle mani de vincitori havrebbe il rè nelle mani ò un gran pegno ò una gran vendetta contro Bogdano; fù dunque spedito un gentil' huomo à questa ambasciata al rè, e in oltre à pregarlo di qualche pezzo da campagna; andò questi, e espose il bisogno e le ragioni imposteli da Stefano, e il re chiamato à

---

1. Kondruțki al lui Costin (Id p. 317) comandantul cavaleriei ajutătoare Leșilor. 2. Costin p. 313.

consiglio, narrò l'ambasciata e l'instanza fattali; furono varie le opinioni, poichè un Collonello di maturo senno disse: Io non mi persuado ò Sire que la Maestà Vostra possa desiderare più bella occasione di questa dall addimandato soccorso, e che non poca fanteria Todesca, ma tutta la cavalleria fosse bene dimandare (sic), poiche questa tenenda la campagna, assicurarebbe certo, che non entrarebbe soccorso nella piazza, ne Timotheo ne potrebbe fuggere, aggiungasi, che alla Maesta vostra non ad altri si ascriverebbe la gloria di questa impresa, ma quello ch'io stima piu considerabile è che questa cavalleria ponerebbe in sicuro, che Stefano non fosse per mancar di parola di consignare alla M. V. Timotheo; Io non voglio dubbitare della fede di questo nuovo prencipe, ma non istimarei male di non tanto confidarsi di uno che, voglia il vero, hà mancato al suo prencipe; se sia poi iscusabile per le ragioni d'essere della stirpe de prencipi, e dell'odio de popoli, e di mill'altri raggionamente, che se ne fano, io non ho disputarne; poiche è beneficio della M. V. l'havere costui, e l'esser libero da Basilio, ch'era troppo unito a Bogdano, ma bastami il sapere, che il mancamento vi è; e che l'assicurarsi senza dar ombra di temer della fede, fu semper stimato conseglio di prudente; non l'offende, anzi il favorisce la M. V. con mandarli più gente, che assicurano della impresa, e l'obligano infinitamente, anzi l'obbligano poi à sequitare quest'armi nell' Ukrania e obliga tutti li confederati. Sire ò l'haver la M. V., Stefano nelle mani a Timotheo è una gran differenza: Stefano ch'è huomo nuovo nel dominio hà piu bisogno di pace, che di guerre e hoggi ch'è sicuro del Turco, se si compra, con Timotheo, Bogdano, non è egli un riposo imperturbabile? Avendo sicure le spalle, e a fianchi per il Turco, per il Transilvano, e per il Valacco? Ma se l'hà, V. M. ben conosce qual vantaggio le porti. Una ragion di stato fà vacillare la fede stessa.

S'impresse molto nell'animo regio questo ben saldo discorso quando altri si oppose, dicendo che non tutte le cose che risplendono hanno luce stabile e propria; essere le cose addote dal collonelo come la pietra illuminabile, che ricevuta un poco di luce dal sole, pare per breve spatio un carbonchio, ma dura poco quello splendore; essere un poco di lume di politica ma svanibile, s'è paragonato al vero lume della ragione di stato. Doversi considerare, che se l'armi della Polonia si accomunderano con il Transilvano, Valacco

e Moldavo, e prevaleranno (che non è dubio, che valerebbono a farlo e in breve) nascerebbe nel Turco una necessaria gelosia, che gli darebbe altra noia, che l'armi venete, poichè questa lega è in un paese aperto, che non hà chi la impedisca infino alla sede di Costantinopoli; là dove l'armi venete hanno mille ostacoli, e mare da passare, quando anche ricuperassero il regno di Candia, e amassassero di proseguire la guerra. Non esser dunque da arrischiarsi tanto, che con il mostrare quello che si può, si debba attaccare una guerra che non si deve, e si conosce, che nelle diete è stata sempre poco grata, anzi molto aborrita in tutto il regno, potersi dunque mandare al Moldavo la gente ch'ei domanda, e può bastare all'aquisto di Soczava, e non tanta che lo possa ponere anch' esso in sospetto, che gli si voglia occupare il dominio e cosi ponersi à rischio di perdere un nuovo e benefico amico, e nello stesso tempo ritirarsi un'nimico, che dorme all'ombra d'una buona pace. Queste furono da alcun'altre ragioni aiutate e sostenute, onde si venne in questa sentenza di mandare un solo reggimento di Alemani, sotto la condotta dell' Obkonicz[1]; e giunto colà, ritrovò che vi era tanta gente, che quasi era soverchia, ascendendo à trenta mila huomini, e il prencipe Stefano andava sollicitando l'impresa di dar un assalto generale, lasciando uscire, che il suo paese non bastava ad alimentare tanta gente, il che fece lodare la diliberatione di non accettare il consiglio di quel collonello che voleva mandare tutta la cavalleria, e perche era sparsa voce, che il Bassà di Silestria armava, fu pur anche approvata la opinione, che il Turco fosse per concepire gelosia di tante armi christiane in quei confini, onde tanto più Stefano sollecitava l'assalto di Soczava, la quale si conosceva essere in qualche bisogno, poiche erano stati posti fuori molti cavalli cosi estenuati dalla fame, che essendo loro dato da manggiare, morivano. Il Transilvano intanto che non viveva sicuro delle promesse del Tartaro, deliberò di mandarvi un ambasciadore, e persuadere il Valacco à fare lo stesso, accioche questi servissero principalmente per ispiare la vera intentione dell'Ham, ma sotto pretesto di trattato di pace con la Polonia. Grande è il vantaggio de prencipi in poter tenere nelle corti altrui spie, senza pericolo di contraherne inimicitia, è ch'esse ne paghino la pena.

1. După Costin trimesul ar fi fost Linof, cu 600 de „nemţi" şi 4 puşt ib. p, 321).

Ma parendo già tempo al prencipe Stefano di assalire da tutte le parti Soczava, lo fece à 12 di settembre (il che fu con buon ordine esseguito) ma non troppo con buon essito, poichè li difensori si portarono con tanta bravura, che quantunque già li Todeschi mandati dal rè di Polonia havessero superate le mura di un baloardo, incontrarono con tutto ciò tanta ostinatione e bravura, che furono costretti di ritornare addietro, poichè non furono come bisognava seguitati da gli altri, che gli erano destinati à sostenerli, e erano Ungari e Moldavi, poichè dall'altre parte l'assalto era debole, al baloardo dei Todeschi, si fece il maggior concorso; quello che spaventò gli Ungari furono le falce usate da Cosacchi con le quali si può dire, che soli difendessero la piazza. Vedendo il collonello Darnof [1] li Todeschi fuggire quelli, che lo dovevano fortificare, doppo l'haver perduti 40 de suoi officiali, con un solo capitano del suo reggimento ch'era restato vivo, si ritirò doppo haver fatto vedere, che la necessità e non il timore lo ritornava al campo, piu rabbioso che dolente della cattiva campagnia tenutagli in una tanta occasione.

In questo rumore Timotheo fu colto di un colpo di cannone in un peide (sic) per la quale ferita[2] in tre giorni se ne morì, con non minore allegrezza de gli assediati, che de gli assedianti, poichè il dissoluto haveva hoggimai stuprate tutte le damigelle c'haveva la suocera, nè quasi alcuna delle ritirati in quella piazza era restata illesa dalla violenza e insatiabile incontinenza di tal'huomo, al quale havendo voluto la prencipessa fare una correttione, gli rispose, che tra poco la haverebbe servita anche lei, come le altre, poichè sapeva quasi che certo, che il di lui padre non perdeva tempo con la sua sposa ; in somma non fu occhio che lagrimasse la sua morte, la quale fù con dolori accerbissimi ; onde non anche morto può credersi, che incominciasse á sentire un' ombra degli infernali. Morto si intumidì di maniera, che un manto ducale del suocero non ne poteva coprire il cadavere. Et perchè nella piazza erano morti in questi assalti molti, e il bisogno de viveri cresceva à momenti, incominciò à nascere gran discordia e confusione trà le militie.

Li Cosacchi si erano, doppo la morte de Timotheo, eletto un

1. Dinof al luĭ Costin. Descrierea ie nemăsurat mai bogată decît a cronicaruluĭ (p. 321). 2. Altfel Costin, ib.

altro capo, chiamato Stepichè[1]; ma questa elettione non bastò à sedare li tumulti, poichè altri volevano andare à ponersi sotto la protettione e tutela del rè, bestemmiando l'hora, che Bogdano se ne era allontanato dalla obbedienza e dalla pace stabilita. Intendevano altri, che si pattuisse la resa della piazza, con la promessa del prencipe Stefano di potersene andare ove volevano, e altri cercavano di potersi aprire la strada con la fuga di notte. A questi ultimi si accomondarono tutti; ma penetrato il loro pensiero dalla prencipessa, ne chiamò li capi, e con affetuose parole pregolli à non volerlo abbandonare, mostrandogli letterre del Cmielniscki, che gli prometteva presto e indubitato soccorso, e calculava che à momenti doveva arrivare questo aiuto; ma perche questi stavano costanti di non voler perire di fame frà quelle mura, e se havevano da soggiacere alla morte, la volevano essi andare à trovar nelle mani de nemici, e morire non invendicati da valorosi soldati, convenne, che la prencipessa provedesse di più eloquente intercessore, che fu l'oro, che fece il solito effeto ne gli animi di bassi talenti, et accordarono di restare infino à tanto, che giungessi il soccorso mandato da Bogdano, il quale osservò la promessa, consegnando ad un suo collonello chiamato Bohun una grossa truppa de Cosacchi per introdurli in Soczava. Parti questi, ma per strada udita la morte di Timotheo si ammuttinò tutta la militia, dicendo, che andavano volentieri per liberare il figlio del loro generale; ma che cessata questa occasione, non volevano andare ad impugnare per li vicini quell'armi, c'havevano impugnate per la propria libertà, non havere essi più che fare con Basilio, ne con la figlia, la quale s'era restata vedova, se ne poteva à suo comodo ritornare non havendo più parte ne Cosacchi. Procuró Bohuno di quietarli, ma le sue essortationi incominciavano à muoverli furore, onde temendo di quàlche peggior disordine per se stesso si accomodò alla volontà di tutti, di ritornarsene addietro.

Mentre che queste cose accadevano fuori, l'oro dato a Cosacchi, in Soczava, posse loro tanto ardire (dicono poi gli alchimisti' che l'oro potabile da forza al cuore, e prolonga la vita, s'ingannano, è l'oro spendibile, da vigore, e ardire, è fà sprezzar la morte) che deliberarono di fare una sortita, con la quale

1, Stepka poate Stefan, numele ie complectat de Costin: Fedorovicĭ (p. 31).

furiosissima tagliarono a pezzi molti de gli aggressori, che non attendevano una tale deliberatione; di poi acuventatisi ad un forte, dove erano alcune pezzi di cannone, l'occuparono, e se havessero havuto un poco piu seguito, e bombardieri con loro, c'havessero saputo volger l'artellaria contro il campo, haverebbono fatti danni di grandissima consequenza, ma li assalitori accortisi del pericolo, accorsero con ogni forza à cacciarneli, e uccisine molti, costrinsero il rimanente à ritirarsi. Il rè Gio. Casimiro intanto, desiderava, che si spedisse quella impresa con minore spargimento di sangue, che fosse possibile, vedendo, che più non si trattava di Basilio, ne di Timotheo; poiche l'uno era in Ucrania, nè col tempo haveva piu che sperare di rihavere il prencipato, ma solo di una dama, spedi il Mathovuski à trattare con la prencipessa; andò questi, e fatto per un trombetta dimandare l'ingresso, fu introdotto alla prencipessa, à cui si forzò di mostrare anche maggiore il pericolo di quel ch'era. Espose la volontà del suo rè di vederla co'suoi figli fuori di un cosi evidente pericolo. Li fece adunque instanza, che volerse rendere la piazza, e uscirne libera con li figliuoli, offerendogli che se voleva ponersi sotto la protettione della M. S. non sarebbe punto restata defraudata, perche ne haverebbe havuta ogni cura. Stava questa dama perplessa d'animo, la confidenza in un rè clemente andavala disponendo, ma la speranza, ch'è l'assassina della prudenza la ritardava; parendole pure, che il Chmielnischi non fosse per abbandonarla, e non stimava, che fosse verità la nuova datale del Mathovuski del ritorno addietro del soccorso. In questa incertezza prese tempo di consultare con se stessa fra le tenebre della notte il suo cuore. Ispeditosi da lei il Mathovuski si ritirò à parlare con li Cosacchi, à queli propose il perdono in nome del rè, e se volerano passare à servirlo, sarebbono stati trattati con ogni vantaggio possibile; questi, che si erano ridotti à vivere delle pelli de cavalli morti,[1] gli inclinavano, e havevano mezza impegnata la parola di andare con esso all campo regio; e quando la prencipessa non havesse accettata la offerta della regia prottetione condurla essi, poichè altri non li poteva impedire. Stava contento di questi suoi negotiati il Sarmata, quando la notte medesima capitò, alla prencipessa una lettera del marito Ba-

1. peile de pre ceĭ morţĭ şi frigea şi mînca (M, Costin, ibid p. 321).

silio, che sostenesse, perche înfallibelmente (sic) sarebbe presstissimo socorsa, e lo stesse che portò la lettera, disse ancora che li Tartari già calavano per congiungersi con Bogdano; onde à queste nuove caddero à terra tutti li trattati del Mathovuschi che licentiato se ne tornò al suo Signore.

Ma perchè nella piazza di Soczava erano ancora molti nobili Moldavi che havevano con le dame loro sequitata la prencipessa, esperimentati già dell'arti, e di Basilio, e di Bogdano, non havendo onde piu sostentar la vita, non che stanchi della guerra, mandarono al prencipe Stefano due commisarii per intendere, se egli era stato approvato Vaivonda dalla Porta, perchè se cossì fosse, come erano stati fideli à Basilio approvato dal gran signore, che ne hà l'alto dominio, così sarebono anche ad esso Stefano, non desiderando altro, che non peccare d'infedeltà. Stefano adunque mostrò a questi la investitura del sultano e la bandiera prima, e corazza poi mandatagli, ma perchè dubitava, che questa non fosse un, ambasciata per spiare ciò che si facesse nel campo, mandò il prencipe un suo huomo (ritenendo li mandati a certificarsi della volontà sincera di quei signori, e nello stesso tempo giunse al campo medesimo il Kemini [1], generale del prencipe di Transilvania con dieci mila huomini, destinati per andarsi a congiungere con l'armata del re di Polonia, ma si tenne celata la cagione di andare a resistere alla unione dei Cosacki e dei Tartari, di cui se n'era divulgato l'avviso. Andò quelli e ritornò con la ratificatione della deliberatione di rendersi, e riconoscere Stefano per leggitimo signore, e li Cosacchi ancora promisero di ceder la piazza salve le vite, et i pochi arnesi loro; acordati questi, che più poteva la prencipessa ? cedere anch, essa a quella fortuna, che poche hore prima può dirsi, non haveva saputa incontrare di darsi in mano del rè di Polonia, ma cadere nell'arbitrio del vincitore. Mentre che queste cose erano accordate, e che la prencipesa non era anche uscita, mandarono per curiosità a visitarlo l'alfiere maggiore, e il cancelliere (chiamano Notario) dell'essercito regio, che sono cavallieri grandi ; Essa, che ne fù avvertita, andò a riceverli a piè della scala (che non può la fortona cadente ? come prencipessa, e in istato, non sarebbe uscita dalla

---

1. Ioan Kemeni, hatmanul lui Racoţi cu 6000 de Unguri (M. Costin ibid, pag. 321).

stanza) acompagnata da circa quindici dame, e tutte belle, e ben adornate, ma con gli occhi abbondanti di lagrime, per la conditione della prencipessa, la quale però sola haveva gli occhi asciutti, e più bella dell'altre tutte, non accedendo li trent anni di età [1], e con animo costante prevenendo i complimenti di quei signori disse : Oh quanto si ingannano coloro, che stimano, che di là dove la fortuna abbandona, ciascuno fugga ? poichè pur hoggi io vedo comparir qui su l'ultimo periodo della mia un tempo buona sorte, due personaggi grandi ; onde haverei pure à persuadermi, che non fossi affatto abbandonata, s'hoggi a punto non fossi costretta dalla perversità del mio fato a ponere il piede fuori del dominio, e portarmi non sò dove.

Cercano quei signori di consolarla, dicendo, che però ben esser empia quanto vuole una fortuna che è alla fine costretta a cedere alla forza del merito, e che le avversità sono bene il cimento di un animo grande, ma un cimento, che lo rende più splendido ; li condusse poi al suo appartamento, dove non veduto altro che una tavola, e una sedia, quasi che non stimasse più degni d'arredi quei muri, e que'letti, dov'ella non doveva più soggiornare. Terminati i complimenti e li discorsi dello stato delle cose di lei e pregati che gli hebbe à raccomandarla alla protettione del rè ancora che (diceva) io l'habbia demeritata con il rîcusare le gratie che S. M. m'haveva offerte per il signore Mathovuski ; ma quando si hà da credere, non è braccio che possa sostenere ; io mi lasciai ingannare da una speranza datami dal prencipe mio marito, ingannato anch'esso ò dalla fortuna, ò dalle parole del Chmielniski ; al che risposero con ogni prontezza di promesse, ben sapendo quale fosse la generosità del rè. Fece ella poi portare un poco di colatione, che può credersi l'ultima reliquia de cibi, che si potesse raccogliere.

In tanto ad intromissione del Mathovuski, furono stabiliti li patti della resa della piazza che furono :

Promisero li Cosaki, che vi erano dentro, fedeltà al rè di Polonia, loro legitimo signore, e che da quell' hora avvanti non haverebbono fatto alcun danno negli stati di Moldavia e Valacchia.

---

1. Fără îndoială că în această socotire de vrîstă, coresponde tul luĭ Maiolino va fi fost prea galant.

Che per segno della loro humiltà, lasciarebbono tutte le loro bandiere alli commissarii del rè riserbando seze dieci solamente.

Che renderebbono le loro armi e cannoni, che non portarebbono con loro cosa veruna delle trovate nella piazza, quando vi arrivarono.

Che tutti li beni del morto Timotheo sarebbono posti nelle mani delli commissarii di S. M., e restituirebbono tutto quello, che presero al prencipe di Valacchia, quando entrarono in Soczava.

Che non condurebbono seco niuna persona ò animale della fortezza ; che nell'andare non farebbero minimo danno alli sudditi di Polonia, nè Moldavia, ò Valacchia.

Che non si ingerirebbono in maniera veruna delle robbe essistenti nella fortezza, e che erano del prencipe Basilio, ne più lo favorirebbono in alcun modo. La sottoscrittone fù a' 9 di Ottobre in questa forma :

Io Nicolò Federico V sig. generale de' Cosaki con tutti li miei officiali giuriamo nel nome della Santissima Trinità della Beata Vergine Maria, e di tutti li santi, che doppo havere isperimentata la gratia e misericordia prima del Serenisimo rè di Polonia, nostro Signore e Patrone Clementissimo, e dell' Illustrissimo Prencipe di Transilvania, e delli Illustrissimi Palatini dell una e l'altra Valacchia, così dunque promettiamo una fedele soggettione e obedienza al rè nostro Signor, e Patron Clementissimo, come ancora promettiamo all Illustrissimo prencipe di Transilvania, di non portar l'armi contro la sua persona e stati, anzi ne dichiaramo inimici delli loro inimici, promettendo le medesime conditioni alli Prencipi delle due Valacchie ; e se noi non teniamo la nostra fede giurata, ò se la rompiamo in qualche parte per quello che tocca al rè nostro Signore, e Patron Clementissimo, come ancora dalli prencipi di Transilvania e due Valacchie, mancando alle conditioni, che ne sono state concesse, Iddio per il quale giuriamo, se ne vendiche sopra di noi, delli nostri amici, figliuoli, e successori, per le quali cose compire (sic), Iddio ci dia aiuto, e li suoi Santi Evangelii. Dat in Soczava li 9 Ottobre 1653.

Ricercati poi questi d'andare al Campo regio con promessa di trattarli bene pure che fossero fedeli, ricusarono di farlo, allegando le capitolatione che non gli astringevano, onde fù biastimato il Mathovuschi, che non havesse sapută capitolare à vantaggio del

rè. Quanto poi tocca alla prencipessa moglie di Basilio, le fù concesso di poter andar dove voleva; ma che non potesse portar via cosa alcuna di tutto il tesoro del marito.

Partiti poi quei signori, partirono anche li Cosaki a 12 Ottobre 1653, restando la piazza à dispositione del prencipe Stefano. Bramava la prencipessa di ritirarsi à Costantinopoli, e ne fece ricercare il vincitore, il quale gli lo negò, e non senza ragione, poiche havendo essa trà suoi parenti più di un Bassà potente alla Porta, e essendo essa di gran trato, e d'ingegno vivacissimo dubitò che la belleza, la vivacità e la pietà potessero raddrizzare il partito di Basilio. La bellezza, se non contamina, persuade almeno i Xenocrati stessi, non che i Turchi, c'han legge tutta di senso, e la pietà in un animo vivace ben usata intenerisce gli honori (sic) più barbari. Adimandò di andare in Polonia, ma ne questo meno gli volle concedere, dicendo, che l'haverebbe mandata in Transilvania prigione, acciochè non potesse fuggire à disturbargli il nuovo dominio, e era egli tanto geloso di questo affare, che si lasciò uscire di bocca, che haverebbe fatto tagliare il naso ad un figlio unico di Basilio e di lei, acciò che non pottese esser prencipe, essendo legge particolare in Moldavia, che un mutilato del nasso non possa esser prencipe, dal che mossa la prencipessa faceva quanto fosse possibile per farlo fuggire [1] (e per non tralasciare questa prencipessa), havendo il general di Polonia mandato il signor di Marstain à complire con essa, andò ancora questi di ordine del medesimo à trattare con il prencipe Stefano, acciò che la lasciasse andare in Polonia sotto la cura del rè ma questi ne meno confido d'una fede regia, ne volle concederlo; solo promise, che la haverebbe trattenuta appresso di se, tralasciando di mandarla prigione in alcun luogo, e promise di trattarla da sua pari, perchè giurasse sopra il Vangelo di non scrivere a veruno, ma in particolare al marito, ne al prencipe Radzivil, genero del prencipe Basilio per una figlia d'altro matrimonio.

Hora stabilita così la resa, il prencipe Stefano voleva farsi padrone del tesoro, al che si oppose il Mathovuschi, pretendendo che il rè ne doveva havere la sua parte, poichè senza le sue forze la fortezza non sarebbe caduta. Ne fù subito scritto al rè, il quale

ŭ. Aeuzarea ie poate gratuită M. Costin ibid. p. 348.

fece rispondere al Mathovuski, che egli non haveva combattuto per interesse di quel tesoro, ma solo per il bene della Christianità, e per la gloria, e perciò lasciasse ogni cosa al prencipe Stefano, dal quale desiderava però che ne fosse concessa qualche parte alla prencipessa, che fosse proportionate alla sua conditione, accioche potesse sostentarsi hora che restava spogliata d'ogni cosa: e in consequenza ordinò al prencipe Bogislav di Radzivil, che le scrivesse, che s'ella volesse ritirarsi nel suo regno, le prometteva la sua prottione. Basilio poi non meno adolorato della perdita di questa, che del tesoro lasciato in Soczava, all' arrivo che fece l'Ham de Tartari ne confini della Polonia, andollo à ritrovare, e il pregò a volergli (poichè non era arrivato a tempo del soccorso di Soczava, e che haveva à fronte il rè di Polonia) impetrargli se non tutto, almeno la metà del tesoro, e la moglie; l'uno per sostenere la infelicità della fortuna, l'altra per consolare l'animo da tanta sventura oppresso. Rise l'Ham dell'una e dell'altra richiesta, stimando la prima infruttuosa come impossibile da ottenere, la seconda come fomento delle miserie; nondimeno volle sodisfarlo, e spedì un ambasciadore al prencipe nuovo domandandogli il tesoro per se stesso, in sodisfattione delle spese fatte in condursi per servigio di Basilio, e però dovuto à lui prima, che occupato da esso Stefano, e domandò la moglie con uno scherzo, facendogli dire, che s'era inimico di Basilio, gli e la mandasse per più tormentarlo, e farli conoscere, che le mogli sono dilettevoli nella buona, tormenti nella cattiva fortuna. Stefano à questa ambasciata rispose, che poco era stato il tesoro trovato, e quello era stato speso tutto nel pagare e nel donare alle militie, che tanto tempo haverebbono prima resa la piazza, se non gli si fosse donato, onde l'Ham con la tardanza del soccorso haveva perduto il danaro e l'amico, e quanto alla donna se la havesse appresso di se, poiche non gli era addimandata se non come un supplicio di Basilio, la haverebbe ritenuta come maggiore, poiche la haverebbe fatto tormentare con la lontananza del la gelosia; ma che, anche volendo, non la poteva dare, essendo appresso del prencipe di Transilvania; e in questa guisa svanuirono le speranze di Basilio, che mal sodisfatto di questa male sortita ambasciata, attribuendo la colpa delle sue sciagure al Tartaro, che tardi si era mosso à soccorerlo, più non volle rivederlo. Non tardò molto, che questo prencipe seppe, che le truppe regie di Po-

lonia havevano nel suo stato della Moldavia fermato, e condotto al re loro un ambasciadore, che li mandava il Tartaro, che però scrisse al re, dandogli molti avvisi delle cose del Tartaro e Chmielniski ; di poi si doleva, che li soldati regii, ancora che fossero provisti d'ogni bisogno nel suo stato, ad ogni modo ardevano ville e facevano danni grandi ; e in fini si doleva della preda dell ambasciadore pregandolo à rimandarglielo ; e al primo capo fù risposto, che si sarebbe dato ordine, acciò che non seguissero tali danni, e quanto alli dati, si sarebbono castigati li deliquenti, se si fosse saputo chi fossero stati ; ma quanto all ambasciadore, essendo quella una preda, ch'era uscita del regno, havevano gîustamente li suoi seguitatala, e presa in ogni luogo, e perche con quell' ambasciadore era un Ungaro, ch'in nome del Transilvano lo conduceva, fece il re dare all'huomo cento Tollari e un buon cavallo con tutte le lettere trovate dell'Ham acciòche le partasse al suo Signore. Il tîtolo della lettera dell'Ham al prencipe Transilvano era molto specioso, poiche lo chiamava il più magnificato di quelli, che sono della legge del Messia, e le eletto frà li servidori del Nazareno, medicatore delle differenze trà quelli della republica di Giesù, amico, essemplare di sincerità, e re de gli Ungari. Dentro poi gli diceva, c'haveva inteso che havesse mandato un soccorso al Campo del re di Polonia suo inimico, ma che non lo volendo credere, gli mandava un'ambasciadore per saperne la verità, e rinovare l'amicitia antica fra di loro, e ricevere li presenti, che li volesse mandare, e parlando poi del re lo chiamava traditore e superbo, che ne meno voleva parlar di pace ma che Dio ne abbasserebbe l'orgoglio. Cosi li prencipi ancora per difendere li proprii difetti (quando ne commettono, che non sono impeccabili) li attribuiscono ad altri per difesa di quell'onore, che conoscono, dovuto alla qualità propria. Interogato poi questo ambasciadore de gli ordini, et instruttioni, che teneva, disse di non haver altra instruttione, che dire in voce quasi le stesse cose, che erano nella lettera.

Qui pareva terminata la catastrofe di Basilio con la perdita dello stato, della moglie, e de' figli, e gastigata à bastanza la sua avaritia e ignoranza del dominio, quella che l'haveva reso essoso a popoli ; quella, che gli haveva non solo fatto ritinere nello stato un pretensore del dominio, ma confidarli la prima carica di cancelliere, Non fanno buona lega nello stesso stato la pietà, e la ra-

gione di Stato, dovendosi esser pietoso co pretensori, ma lontani dal luogo preteso, e ben sicuri. Ma non è solo Basilio caduto in questa inciampo, che anche lui hā havuti li suoi pretesti dissi, pareva, perche pur anche altro vi restò. Era-si l'infelice ritirato nel Crim, non fidandosi molto della infedeltà di Bogdano, di cui havva saputo, che tratava di collegarsi con il suo depresore Stefano; saputolo adunque il Gran Signore, lo volle nelle mani, e il Tartaro non ardì di negarglielo, e lo mandò à Constantinopoli.

Fine delle cose delle Moldavia.

(Traducerea va fi publicată în un număr viitor).

